

Marmara University
Atatürk Education Faculty

International Journal of **Geography
and Geography Education**

MAY - MAYIS
SAYI: 58

2026

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Marmara University International Journal of Geography and Geography Education
Publication Frequency: Tree-Annual (in January, May and September) Language of Publication: English and Turkish
Type of Publication: Peer-reviewed and periodical
Year * Yıl: May * Mayıs 2026 Sayı: 58 * Online ISSN: 2630-6336
Owner * Marmara Üniversitesi Rektörlüğü Adına İmtiyaz Sahibi: Prof. Dr. Mehmet Emin OKUR (Rector * Rektör)

Editor in Chief

Prof. Dr. Mehmet ÜNLÜ, *Marmara University, Turkey / Marmara Üniversitesi, Türkiye*

Editors

Prof. Dr. Münür BİLGİLİ, *Marmara University, Turkey / Marmara Üniversitesi, Türkiye*
Prof. Dr. Ali Osman KOCALAR, *Marmara University, Turkey / Marmara Üniversitesi, Türkiye*
Dr. Öğr. Üyesi. Salih YILDIRIM, *Marmara University, Turkey / Marmara Üniversitesi, Türkiye*
Arş. Gör. Yusuf Mert ÜSTÜN, *Marmara University, Turkey / Marmara Üniversitesi, Türkiye*

Editorial / Advisory Board of 58th Issue/

Prof. Dr. Ali BALCI, *Marmara University (Head of Editorial Board)*
Prof. Dr. Ali Osman KOCALAR, *Marmara University*
Prof. Dr. İsmail KERVANKIRAN, *Süleyman Demirel University*
Prof. Dr. Murat KARABULUT, *Kahramanmaraş Sütçü İmam University*
Prof. Dr. Münür BİLGİLİ, *Marmara University*
Prof. Dr. Özlem Sertkaya DOĞAN, *İstanbul University*
Doç. Dr. Şevki BABACAN, *Tokat Gaziosmanpaşa University*
Doç. Dr. Merve Görkem ZEREN AKBULUT, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi*

Proofreader of 58th Issue

Prof. Dr. Münür BİLGİLİ, *Marmara University*

58. Sayının Yabancı Dil Uzmanları

Prof. Dr. Münür BİLGİLİ, *Marmara University*

Reviewer List of 58th Issue

- Prof. Dr. Ayşegül Şeyihoğlu, Trabzon Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet Uysal, Nevşehir Hacıbektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Bilgin Ünal İbret, Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr. Emine Karasu Avcı, Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Bayartan, İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Ali Toprak, Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Mesut Doğan, İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Fahrettin Tepealtı, İzmir Bakırçay Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Zaman, Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Ü. İrfan Kaygalak, Balıkesir Üniversitesi
Arş. Gör. Yusuf Mert Üstün, Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Şevki Babacan, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Ziya İnce, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Nurettin Özgen, Ankara Üniversitesi
- Doç. Dr. Hüseyin Tamer Hava, Mudanya Üniversitesi
Prof. Dr. Vedat Şahin, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih Ayhan, Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Balcı, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Murat Sunkar, Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Seyfullah Gül, Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Üzeyir Yasak, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Ferhat Arslan, Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Hilmi Demirkaya, Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Fatih Aydın, Karabük Üniversitesi
Dr. Öğr. Ü. Ebubekir Karakoca, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Dr. Öğr. Ü. Hilal Atalay, İstanbul Gelişim Üniversitesi
Dr. Öğr. Ü. Gökçe Uzgören, İstanbul Gelişim Üniversitesi
Dr. Öğr. Ü. Ömer Ünsal, Bursa Uludağ Üniversitesi

Field Editors

Doç. Dr. Halil Hadimli, Akdeniz Üniversitesi

Typesetting of 58th Issue

Burcu DİKER
Hakan TEMELOĞLU

58th Issue of IGGE is Indexed By

İçindekiler / Contents

RESEARCH ARTICLES / ARAŞTIRMA MAKALELERİ

- Ulusal veya Uluslararası Projelerde Görev Alan Coğrafya Öğretmenlerinin Proje Tabanlı Öğretim Yöntemine Yaklaşımları**
Approaches of Geography Teachers Involved in National or International Projects to Project-Based Teaching Methods
Ali AÇIKEL, Ali BALCI.....1
- Coğrafya Dersleri ve Sorumluluk Değeri: Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi**
Geography Lessons and Responsibility Value: An Examination of Teachers' Opinions
Hamit ÇALIŞKAN, Ahmer KATILMIŞ 19
- Harran İlçesinde (Şanlıurfa) Kız Çocuklarının Eğitime Erişimi ve Sosyalleşmesi Sorunu Üzerine Bir Araştırma**
A Research on the Problem of Access to Education and Socialisation of Girl Children in Harran District (Şanlıurfa)
Recep BAYDEMİR, Sedat BENEK..... 41
- Kentin Aynasında Kendilik: Milano'daki Türkiyeli Göçmenlerin Toplumsal ve Mekânsal Konumlanmaları**
Selfhood in the Mirror of the City: Social and Spatial Positionings of Turkey-origin Immigrants in Milan
Kumru ÇILGIN 68
- İstanbul'daki Kısa Süreli Konut Kiralamalarının (Airbnb) Mekânsal Dağılışı ve Kümelenme Desenleri**
Spatial Distribution and Clustering Patterns of Short-Term Rental Housing (Airbnb): The Case of Istanbul
Hatice ERDOĞAN, Serhat ZAMAN..... 96
- 21. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Çin Jeopolitiğinin Orta Doğu Hamleleri**
Chinese Geopolitical Moves in the Middle East in the First Quarter of the 21st Century
Bülent GÜNER..... 113
- Gazze'nin Doğu Akdeniz'deki Doğal Gaz Rezervleri İsrail İşgallerinin Temel Nedeni Olabilir Mi?**
Could the Natural Gas Reserves of Gaza in the Eastern Mediterranean Be the Key Reason for Israeli Occupation?
Ayşe YAŞAR..... 128
- Enerji Kaynağından Liman Sistemine Jeopolitik Rezonans: Sakarya Gaz Sahası ve Filyos Merkezli Karadeniz Limanları Analizi**
Geopolitical Resonance from Energy Source to Port System: An Analysis of the Sakarya Gas Field and Filyos-Centered Black Sea Ports
Cihad DENİZLİ, Mesut DOĞAN..... 148

Zori Çayı Kanyonu'nun (Sason-Batman) Doğal Ortam Özellikleri ve Turizm Potansiyeli

Natural Environmental Characteristics and Tourism Potential of the Zori Creek Canyon (Sason-Batman)

Vedat AVCI, Mehmet Emin YAKUT166

Çevrim İçi Yorumlar Üzerinden Kazdağı Milli Parkı Ziyaretçi Görüşlerinin Analizi

Analysis of Visitor Opinions on Kazdağı National Park Based on Online Reviews

Gülcan ASLAN, Burak OĞLAKCI, Alper UZUN186

Park Sınıflandırmasına Dayalı Kentsel Park Erişilebilirliğinin Eğim Duyarlı Network Analizi İle Değerlendirilmesi: Üsküdar Örneği

Evaluation of Urban Park Accessibility Based on Park Classification Using Slope-Sensitive Network Analysis: The Case of Üsküdar

Hüseyin Melih ÖZDEMİR.....204

Sosyal Bilgiler Öğretiminde Web 2.0 Animasyon Araçları Kullanımının Akademik Başarıya ve Bilgilerin Kalıcılığına Etkisi

The Effect of Using Web 2.0 Animation Tools in Social Studies Education on Academic Success and The Permanence of Knowledge

Yahya OCAK, Mustafa SAĞDIÇ224

Manufacturing in the Metropolis: What Does Istanbul Produce and Where

Metropolde Üretim: İstanbul'un Üretim Alanları ve Ürünleri

Büşra Nur GÜNDOĞDU, Özgür SAYIN.....243

To Cite This Article: Açıkel, A., & Balci, A. (2026). Ulusal veya uluslararası projelerde görev alan coğrafya öğretmenlerinin proje tabanlı öğretim yöntemine yaklaşımları. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 58, 1-18. <https://doi.org/10.32003/igge.1853386>

Ulusal veya Uluslararası Projelerde Görev Alan Coğrafya Öğretmenlerinin Proje Tabanlı Öğretim Yöntemine Yaklaşımları

Approaches of Geography Teachers Involved in National or International Projects to Project-Based Teaching Methods

Ali AÇIKEL^{ID}, Ali BALCI^{ID}

Öz

Bu çalışma ile ulusal veya uluslararası projelerde görev alan coğrafya öğretmenlerinin proje tabanlı öğretim yöntemine (PTÖY) karşı yaklaşımları incelenmiştir. Öğretmen görüşlerinin derinlemesine analizi hedeflendiği için nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji deseni tercih edilmiştir. Araştırmada coğrafya öğretmenlerin; PTÖY ile ilgili lisans ve lisans sonrası hazır bulunuşluk durumları, PTÖY yöntemine ilişkin hizmet içi eğitim durumları ve ulusal veya uluslararası projelere katılım durumlarına ilişkin sorular yöneltilmiştir. Sorular uygulama öncesinde uzman görüşleri doğrultusunda revize edilerek görüşme tekniğine uygun hale getirilmiştir. Elde edilen bulgular, betimsel analiz yöntemi ile yorumlanmıştır. Bulgular neticesinde; coğrafya öğretmenlerinin PTÖY için hazır bulunuşluk düzeylerinin düşük olduğu ve proje süreçlerine kendi çabaları ile dahil oldukları görülmüştür. Coğrafya öğretmenlerinin projelerde yer aldıktan sonra PTÖY'ni daha iyi uygulayabildikleri tespit edilmiştir. Coğrafya dersinde yöntemin kullanılmasının gerekli olduğu ve coğrafya lisans eğitimlerinde proje hazırlanmasına ilişkin derslere mutlaka yer verilmesine yönelik düşünceler öne çıkmaktadır. Ulusal ve uluslararası projelere katılımın coğrafya öğretmenlerinin PTÖY'ne yaklaşımlarını olumlu etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Proje Tabanlı Öğretim, Projeler, Coğrafya Öğretimi Hazır Bulunuşluk, Hizmet içi Eğitim

Abstract

This study examined the attitudes of geography teachers involved in national or international projects towards project-based teaching methods (PBT). As the aim was to conduct an in-depth analysis of teachers' views, the phenomenological design was chosen from among qualitative research methods. In the study, geography teachers were asked questions regarding their pre-existing knowledge of PBT at undergraduate and postgraduate levels, their in-service training on the PBT method, and their participation in national or international projects. The questions were revised in line with expert opinions prior to implementation to ensure they were suitable for the interview technique. The findings were interpreted using a descriptive analysis method. The results indicated that geography teachers' readiness levels for PBL were low and that they had become involved in project processes through their own efforts. It was found that geography teachers were able to implement PTÖY more effectively after participating in projects. It was determined that the use of the method in geography lessons is necessary, and that their views emphasised the need for courses on project preparation to be included in geography undergraduate programmes. It was found that participation in national and international projects had a positive impact on geography teachers' approach to PTÖY.

Keywords: Project-Based Teaching, Projects, Geography Teaching, Readiness, In-service Training

* **Sorumlu Yazar:** Marmara Üniversitesi, ✉ aliacik35@gmail.com

GİRİŞ

Eğitimde proje kavramı genellikle bir öğretim yöntemi olarak kabul görür. Özellikle öğrencinin aktif olması istendiğinde proje yöntemi ilk akla gelen öğretim yöntemlerindedir (Donmuş & İzci, 2016).Proje yöntemi ile ilgili yapılan literatür incelenmesinde proje yönteminin tanımı ve basamaklarına yönelik çalışmalara daha fazla rastlanmaktadır. Yöntemin öğretmenler tarafından kullanılabilmesi saha uygulamaları çok az test edilmiştir. Öğretmenlerin PTÖY hangi çalışmalarla eşleştirdikleri ve ne sıklıkta başvurdukları da önemli bir inceleme alanı olmalıdır. Çünkü öğretim süreci birden fazla faktörün uyumlu bir şekilde çalışmasıyla başarılı olabilmektedir. Sürecin en önemli unsuru ise öğretmendir. Öğretmen öğrenme sürecinin tüm unsurlarını doğrudan etkileyebilmektedir (Gültekin, 2020). Öğretmenin doğru öğretim yöntemini kullanması öğrenmenin oluşması için oldukça önemlidir. Şayet öğretim yöntemi doğru seçilmez ise kalıcı öğrenme gerçekleşmeyebilir. Aynı şekilde doğru seçilen yöntemde doğru kullanılması gereklidir. Öğretmenin öğrenciye olan yaklaşımı , materyal hazırlanması, öğrenciler arasındaki ilişkilere kadar bir çok faktör öğretim sürecinde önemli sonuçlara neden olabilir (Özer Şanal & Erdem, 2023). Öğretmenlerin kullanacakları öğretim yöntemi için hazır bulunuşlukları da oldukça önemlidir. Coğrafya öğretmenlerinin mesleki hazır bulunuşluk durumlarına yönelik çok az sayıda kaynak mevcuttur. Özellikle aktif görevde olan coğrafya öğretmenlerinin hazır bulunuşluklarına yönelik literatür yeterince zengin sayılamaz. Buradan hareketle araştırma ile öğretmenlerin projelere katılmalarında hazır bulunuşluk düzeylerinin katkısı olup olmadığı da incelenmiştir.

Farklı disiplinler tarafından kullanılan PTÖY uluslararası literatürde ilk olarak ; öğrenci merkezli ve faaliyetlerle öğretim için kullanılmasına yönelik özelliklerinden bahsedilmiştir (Knoll, 2012).Türkiye’de PTÖY 1953 yılında “Proje Usulü İle Uygulanmış Ünite Örnekleri” kitabında yer almıştır (Coşkun, 2004).Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli (TYMM) kapsamında hazırlanan coğrafya öğretim programı da dahil olmak üzere 2018, 2017, 2014, 2011, 2010 ve 2005 coğrafya dersi öğretim programlarının tamamında öğrenci merkezli öğretim yöntemi benimsenmiştir. Coğrafya dersi öğretim programları ile öğrencilerin aktif oldukları yaparak yaşayarak öğrenmelerini sağlayacak öğretim yöntemleri öncelenmiştir (Karabağ vd., 2021). PTÖY bu bağlamda tüm disiplinlerde olduğu gibi coğrafya dersi öğretimi için de uygun bir yöntemdir. Çünkü coğrafya dersi birden fazla disiplin ile doğrudan ilgilidir (Revelle vd., 2020). Aynı şekilde PTÖY’de birden fazla disiplinden yararlanmayı gerektirir (Ünlü, 2014). Klasik öğrenme yöntemleri kullanıldığında öğretmenlerin daha çok sonuca odaklanarak ölçme ve değerlendirme gerçekleştirdikleri görülmüştür (Balcı, 2016). Bu durum ise ölçme ve değerlendirme sürecinin güvenilirliğini olumsuz etkilemektedir. PTÖY ile bu olumsuz durum ortadan kaldırılabildiğinden öğretim programlarında sürekli yer almıştır. Kalıcı öğrenmenin sağlanması için öğrencinin mutlaka aktif olması gerekmektedir. PTÖY bunu sağlar ve öğrenciyi sürekli aktif kılar. Proje çalışmaları ile öğrenciler çeşitli deneyimler kazanırlar. Bu deneyimler sayesinde coğrafya dersi ortaöğretim öğrencileri için ilgi çekici hale gelebilir. Bu nedenlerle coğrafya öğretmenleri proje çalışmalarını derslerine eklemelidirler (Coşkun, 2004). PTÖY ile öğrencilerin sosyal bilimler alanındaki yaratıcı düşünme becerilerinin de artırılabilmesi görülmüştür (Arisantı vd., 2020). Liselerde coğrafya ders saatlerinin az oluşu yapılan araştırmalarla tespit edilmiştir (Yiğit Özudoğru, 2024). Bu durumun PTÖY sıklıkla kullanılmasını da olumsuz etkileyeceği beklenmektedir. Ulusal veya uluslararası projelere katılan öğretmenlerin PTÖY’ni kullanım sıklığının bu tespit ile uyumlu olup olmadığı bu araştırma ile incelenen konulardandır.

Türkiye’de uygulanan eğitim programları eğitim bilimlerinde oluşan bilgi birikimlerine bağlı olarak yenilenmektedir. 2024 Yılında uygulanmaya başlayan TYMM incelendiğinde; öğretim süreçlerinde tamamen öğrenenin aktif olduğu ve becerilerinin ön plana alındığı bir model karşımıza çıkmaktadır. Maarif Modeli ortaöğretim coğrafya dersi öğretim programı bileşenleri arasında “Öğrenme ve Öğretme Yaşantıları” başlığı yer almaktadır. Ayrıca Coğrafya öğrenme sürecinin desteklenmesi için öğreneni merkeze alan öğretim yöntemlerinin (proje temelli öğrenme, problem temelli öğrenme, örnek olay, tartışma, drama, eğitsel oyun vb.) kullanılması gerekliliği vurgulanmıştır (MEB, 2024). Aynı şekilde coğrafya dersi öğretim programında yer alan öğrenme çıktıları incelendiğinde öğrenci becerilerinin ortaya çıkarılması da istenilmektedir. Becerilerin ortaya çıkması ancak yaparak öğrenme ile olur. Bunun için en etkili yöntemlerden biride PTÖY’dir (Çifçi, 2025). Yöntemi kullanarak tecrübe eden coğrafya öğretmenlerinin görüşleri literatüre katkı sunacaktır. TYMM’nin 2026 yılı itibarı ile ikinci uygulama yılı içerisinde olduğu düşünüldüğünde bu yönde çalışmalara ihtiyaç olduğu da ortadadır.

Yapılan araştırmalar ile PTÖY'nin özellikle kalıcı öğrenmeyi sağladığı için tercih edilmesi yönünde tavsiyeler olduğu görülmüştür (Aksela & Haatainen, 2019). Bu çalışma ile PTÖY'nin uygulandığı süreçler sonrasında ortaya çıkan görüşler elde edilmek istenmiştir. Çünkü tüm yöntem ve teknikler uygulayıcının yönetime yaklaşımından etkilenir. Türkiye'de liselerde coğrafya dersi 9.ve 10. sınıflarda sadece iki saat olarak uygulanmaktadır. Bu nedenle coğrafya öğretmenlerinin PTÖY uygulayabilmeleri zorlaşmaktadır. Ancak Türkiye'de ortaöğretim kurumlarında PTÖY'nin etkili bir şekilde uygulanabildiği ulusal ve uluslararası projeler mevcuttur. Mili Eğitim Bakanlığı tarafından izin verilen ve uygulanması teşvik edilen ulusal projeler TÜBİTAK tarafından organize edilmektedir. Ortaöğretim kurumlarının uluslararası projelerinde ise süreçleri Türkiye Ulusal Ajansı yürütmektedir. Ortaöğretim kurumlarında yürütölen bu projeler sayesinde hem öğretmenler hem de öğrenciler proje süreçlerine dahil olabilmektedirler. Coğrafya öğretmenlerinin de bu tür projelerde yer alabilecekleri oldukça fazla sayıda kategori ve tema mevcuttur. Özellikle TÜBİTAK tarafından organize edilen ortaöğretim projelerinde coğrafya ana kategorilere eklenmiştir (TÜBİTAK, 2024b). Ayrıca alt kategorilerde de çok sayıda başlık coğrafya alanıyla doğrudan ilişkilidir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından desteklenen projeler kapsamında ulusal düzeyde her yıl yarışmalar düzenlenmektedir. Bunlar içerisinde özellikle TEKNOFEST Havacılık ve Uzay Festivali son yıllarda oldukça fazla sayıda katılımcıya ulaşmıştır. TEKNOFEST proje yarışmaları ana kategorileri içerisinde liseler arası proje yarışmaları mevcuttur. Bu yarışma başlıkları arasında yer alan “Lise Öğrencileri İklim Araştırma Projeleri Yarışması” ve “Lise Öğrencileri Kutup Araştırmaları Proje Yarışması” başlıkları doğrudan coğrafya öğretmenlerinin ilgi alanlara hitap edebilmektedir (TEKNOFEST, 2026). Uluslararası projelerde ise ana kategorilerde çevre ve iklim değişikliği, geri dönüşüm gibi coğrafyacıların rahatlıkla içerik üretebilecekleri temalar mevcuttur. Bu projelere katılım sağlanabilmesi için öğretmenlerin PTÖY ile ilgili süreçleri doğru bir şekilde uygulaması gereklidir. Bu aşamaları geçebilen öğretmenlerin yönetime ilişkin görüşleri daha güvenilir olacaktır. Ayrıca yaşanan süreçlere ilişkin uygulanabilir önerilerde ortaya çıkacaktır. Bu noktadan hareketle araştırmacı tarafından; PTÖY'nin sınıandığı bu tür projelerde yer alan coğrafya öğretmenlerinin PTÖY'ne ilişkin görüşleri ve projeler açısından hazır bulunuşluk durumlarına ilişkin veriler tespit edilmek istenmiştir. Ulusal ajans veya TÜBİTAK kayıtlarında projelerde yer alan öğretmenlerin branşlarına ilişkin herhangi bir istatistik bilgiye rastlanmamıştır. Araştırmacı tarafından İstanbul ilinde yapılan saha çalışmalarında coğrafya öğretmenlerine ulaşılabilinmiştir. Bu durum değerlendirilmiş ve gerekli izinler alınarak nitel bir çalışma yürütölmüştür. Literatür incelediğinde, coğrafya öğretiminde ulusal ve uluslararası projelere yönelik sınırlı sayıda yayın yer almakta iken yüksek lisans veya doktora tezi çalışmasına ise rastlanmamıştır (şeremet, 2024; Yentür, 2023). Bu minvalde öğrenme sürecinde coğrafya öğretmenlerinin hazır bulunuşluğuna ilişkin bir araştırmaya da rastlanmamıştır.

Bu araştırma ile coğrafya öğretmenlerinin ulusal ve uluslararası projelere ilişkin yaklaşımları, öğretim süreçlerinde PTÖY kullanılmalarında tercih sebepleri ve bu yöntemin kullanılmasına ilişkin hazır bulunuşluk durumları tespit edilmek istenmiştir. Bu amaçla aşağıdaki sorulara cevaplar aranmiştır.

- 1-Coğrafya dersi öğretiminde PTÖY sıklıkla kullanılmakta mıdır?
- 2-Coğrafya Öğretmenlerinin PTÖY için öğretmenlik öncesi ve sonrası hazır bulunuşlukları ne düzeydedir?
- 3-Coğrafya öğretmenlerinin ulusal ve uluslararası projelere katılım tutumları nasıldır?
- 4-TYMM Coğrafya öğretim programı ile PTÖY'nin coğrafya derslerinde kullanılmasının önemini artırmış mıdır?
- 5-Okullarda proje birimlerinin kurulmasına ihtiyaç var mıdır?

Öğretmenlerin sorulara verecekleri cevapların PTÖY ilişkin yaklaşımlarını da ortaya koyacağı düşünölmüştür. Coğrafya derslerinde çoğunlukla geleneksel yöntemlerin kullanılmaya devam edildiği bazı araştırmalarda tespit edilmiştir (Hakan, 2018). Bunun sebebi ise coğrafya dersine ayrılan zaman ve fiziki imkansızlıklar olarak ifade edilmektedir. Bu çalışma ile öğretmenlerin proje tecrübelerinin PTÖY yaklaşımlarına etkisinin olup olmadığı da her soru özelinde incelenecektir. Çünkü bir konuya bireylerin yaklaşımını geçmiş tecrübeleri mutlaka etkiler. Konu ile ilgili tecrübeler bireyde olumlu ya da olumsuz bir tutum oluşmasını sağlar. Zaten tutumların oluşumu yaşanılan tecrübeler ile olur (Genç, 2020). Öğretmenlerinde derslerde kullandıkları yöntem ve tekniklerle ilgili tecrübeleri yönetime yaklaşımlarını belirler. Katılımcı coğrafya öğretmenlerinin ortak

tecrübeleri daha önce ulusal veya uluslararası bir projede yer almış olmalarıdır. Katılımcıların bu ortak özelliği etrafında yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Katılımcılar arasında hem ulusal hem de uluslararası projelere katılmış öğretmenler yer almaktadır. Bu sayede araştırma kapsam genişliğine sahiptir.

YÖNTEM

Araştırmada verilerin farklı türlerini , farklı sistematik yöntemler ile bir bütün halinde incelenmek istenildiği için nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir (Zülfikar, 2022) Bu araştırma bir alanın, belirli bir faktör üzerinden incelenmesini içermektedir. Ayrıca çalışmada genelleme yapmak amacı güdülmemiş, katılımcıların ulusal ve uluslararası proje tecrübelerinin PTÖY ilişkin tutumlarına etkisi incelenmiştir Bu nedenle bireylerin kendi deneyimlerini yorumlayabilmek için kullanılan en güçlü araştırma desenlerinden bir tanesi olan fenomenoloji deseni araştırmanın deseni olarak kabul edilmiştir (Yalçın, 2022). Fenomenoloji ile bireylerin düşünceleri doğrudan değerlendirilebilir. Diğer yöntemler gibi dolaylı yollar kullanılmasına gerek kalmaz (Mengüşoğlu, 1945). Bireylerin tecrübelerine ait verilerin toplanabilmesi için araştırmacı tarafından oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme ile bireylerin kendilerini özgür hissettikleri bir ortam sunulabilmektedir. Bu sayede elde edilebilecek veriler betimsel analize uygun hale gelebilmektedir (Akman Dömbekci & Erişen, 2022).

Katılımcılar

Katılımcılar İstanbul ilinin farklı ilçelerinde resmi ortaöğretim kurumlarında görev yapan beş coğrafya öğretmeninden oluşmuştur. Araştırma grubumuzun seçimi için coğrafya öğretmenlerin ulusal veya uluslararası herhangi bir projede görev almış olmaları ölçüt olarak kabul edilmiştir. Katılımcılar için belirli bir ölçüt olduğu için amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Başaran, 2024). Bu durum katılımcı bulunmasını zorlaştırmış ancak grubun araştırmanın amacına uygun olması gerekliliği daha önemli görülmüştür. Ayrıca araştırma deseni içinde mevcut katılımcı sayısı güvenilirlik için yeterlidir (Creswell, 2013). Görüşme öncesinde öğretmenlere MEB tarafından alınan izinler ve Etik Kurul onayı tekrar gösterilmiştir. Kişisel verilerin kullanılmaması adına öğretmenler Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5 şeklinde kodlanmıştır. Coğrafya öğretmenlerinin projelerde fazlaca görev almamış olmaları katılımcı sayısını sınırlandırmıştır. Özellikle uluslararası projelerde görev alan coğrafya öğretmeni oldukça az sayıdadır. Bu durum araştırmacı tarafından yürütülen doktora tezi çalışmalarında da tespit edilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Bilgiler Tablosu

Sıra No	Kodlar	Katıldığı Proje Türü	Görüşmenin Süresi	Görüşme Tarihi	Görev Süreleri	Kurum Türü
1	Ö1	Uluslararası	13.27 Dakika	09.05.2025	25+	Anadolu Lisesi
2	Ö2	Ulusal	11.26 Dakika	09.05.2025	12	Anadolu Lisesi (Proje Okulu)
3	Ö3	Ulusal	07:40 Dakika	02.12.2025	15	Anadolu İmam Hatip Lisesi
4	Ö4	Uluslararası	15:05 Dakika	08.12.2025	15	Anadolu Lisesi
5	Ö5	Ulusal	06:10 Dakika	08.12.2025	4	Anadolu Lisesi

Katılımcılara ilişkin Tablo 1. incelediğinde; katılımcı öğretmenlerin iki tanesinin uluslararası projelerde, üç tanesinin ise ulusal projelerde görev aldıkları tespit edilmiştir. Katılımcı öğretmenlerin birinin 25 yıl üzeri, üç öğretmenin 10-15 yıl arası, bir öğretmenin ise 4 yıl görev sürelerine sahip oldukları görülmüştür. Üç katılımcı anadolu lisesinde, bir katılımcı proje okulunda bir katılımcı ise anadolu imam hatip lisesinde görev yapmaktadır. Görüşmelerin ortalama süresi 8 dakika olmuştur

Veri Toplama Aracı

Araştırmada verilerin toplanabilmesi için yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi tercih edilmiştir. Sosyal bilimlerde bireylere ait nitel verilerin güvenilir bir şekilde elde edilmesi için, katılımcı ile araştırmacı arasında güven duygusunun oluşturulması

gerekir. Görüşme yönteminde araştırmacı ve katılımcı arasında bir sosyal etkileşim oluşturulmasına özen gösterilmelidir (Polat, 2022). Bu özelliği ile görüşme , güvenilir veri elde edilmesi için tercih edilen yöntemler arasındadır (Karatsareas, 2022). Araştırmacı tarafından oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu bu çalışma için temel veri toplama aracı olmuştur. Formun oluşturulması sürecinde uzman görüşleri alınarak sorular hazırlanmıştır. Ardından Başakşehir İlçesinde görev yapan iki coğrafya öğretmeni ile ön görüşme yapılmıştır. Ön görüşme sonrası formun şekline ve sorulara ilişkin belirtilen öğretmen görüşleri ve uzman önerileri dikkate alınarak yarı yapılandırılmış görüşme formuna son hali verilmiştir. Görüşme formu üç bölümden oluşturulmuştur. Birinci bölümde kişisel bilgilere ilişkin altı soru, ikinci bölümde projelere katılım durumuna ilişkin dört soru ve üçüncü bölümde PTÖY'ne ilişkin 8 soru sorulmuştur. Görüşme formunda yer alan sekiz sorunun dört tanesi temel (hedef) sorular olarak, diğer dört tane soru ise yardımcı (alt) soru olarak hazırlanmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik için çalışmanın inandırıcılığı ,tutarlı olması, doğrulanabilir oluşu ve aktarılabilir olması gibi ölçütler kabul görmektedir (Arslan, 2022). Araştırma formu oluşturulurken uzman görüşlerine başvurulması ve uygulama öncesi test edilerek gerekli değişikliklerin yapılmış olması araştırmanın kapsam geçerliğini artırmıştır. Ayrıca araştırma yönteminin de özelliği doğrultusunda katılımcıların görüşlerine doğrudan yer verilmiştir. Yine görüşmeler yapılırken katılımcılara cevaplara yönelik doğrultmalar yapılmıştır. Görüşmelerin ses kayıtların alınmış olması verilerinin tekrar kontrol edilmelerine imkan sağlamıştır Bu sayede verilerin güvenilir olması sağlanmıştır. Ayrıca kategoriler ve alt kategoriler oluşturulduktan sonra MAXQUDA 24 analiz programından da yararlanılarak tekrar analizler yapılmış ve ortak olan kategori ve alt kategoriler çalışmada kullanılmıştır. Ortak kodların tespit edilebilmesi araştırmanın güvenilirliğini artırmıştır (Baltacı, 2016). Analiz yapılırken katılımcıların ortak ve farklı olan cevapları kategoriler üzerinden tekrar doğrulanmıştır.

Verilerin Analizi

Yapılan görüşmelerden dört tanesi, katılımcılar tarafından izin verildiği için sesli olarak kayıt altına alınmıştır. Katılımcı bir coğrafya öğretmeni ise ses kayıt yapılmasına izin vermek istemediğinden, yapılan görüşme, araştırmacı tarafından görüşme formuna elle yazılmıştır. Tüm görüşmeler öğretmenlerin okullarında okul idarelerinin bilgisi dahilinde gerçekleştirilmiştir. Görüşme formu ile yapılacak çalışma için Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Etik ve Yayın Kulunca 21.03.2025 Tarih ve 1000936 Sayılı karar ile etik uygunluk onayı alınmıştır. MEB Araştırma Uygulama İzinleri yönetmeliği hükümleri doğrultusunda İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden gerekli araştırma izni de alınmıştır. Hem alınan araştırma izni hem de etik kurul onayı okul idarecilerine ve öğretmenlere görüşmeler öncesi sunulmuştur. Verilerin analizi yapılırken fenomenoloji yöntemi ile katılımcıların görüşleri doğrudan alıntılanarak kullanılmıştır. Ayrıca sonda sorular ile betimsel analize uygun verilere ulaşılmıştır. Araştırmacı tarafından kayıt edilen görüşmeler ve el ile doldurulan formlar incelenerek bilgisayar ortamında aktarılmıştır. Bilgisayar ortamına aktarılan verilerin MAXQDA 24 analiz programı ile analizleri yapılarak hata olasılıklarının azaltılması sağlanmıştır. Görüşme formu oluşturulurken cevap aranan sorulara ilişkin hazırlanan kategoriler bir form üzerinde toplanmıştır. Kategoriler oluşturulurken araştırma ile cevaplanmak istenen sorulara yönelik kategoriler oluşup oluşmadığı test edilmiştir. MAXQDA 24 analiz programı ile ortaya çıkartılan kategorilerin araştırmanın sorularına cevap verebilecek kodlara sahip olduğu görülmüştür. Verilen cevaplar aşağıda belirtilen beş kategori ile betimsel analize tabi tutulmuştur.

- a – Proje Tabanlı Öğretim Yöntemlerinin Coğrafya Dersinde Kullanılmasına İlişkin Öğretmen Tutumları
- b – Öğretmenlerin Proje Tabanlı Öğretim Yöntemlerine Hazır Bulunuşluk Durumları
- c – Coğrafya Öğretmenlerinin Ulusal veya Uluslararası Projelere Katılım Tutumları
- d – Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Coğrafya Öğretim Programı'nda PTÖY'nin Önemi
- e – Okullarda Proje Hazırlama Birimleri Oluşturulması Gerekliliğine İlişkin Öğretmen Tutumları

Kategorilerle ilişkili olduğu görülen toplam on iki alt kategori tespiti yapılarak verilerin analizleri gerçekleştirilmiştir.

Araştırmacı tarafından oluşturulan kategoriler için uzman görüşü alınmış ve kategorilere ilişkin alt kategori kodları da uzmanlarla paylaşılmıştır. Sonrasında kodların verdiği alt kategoriler ve frekanslar bilgisayar ortamında tablolara aktarılmıştır.

BULGULAR

Proje Tabanlı Öğretim Yöntemlerinin Coğrafya Dersinde Kullanılmasına İlişkin Öğretmen Tutumları

PTÖY birçok disiplinde olduğu gibi coğrafya dersinde de etkili bir şekilde kullanılabilir. Çevrimiçi işlenen coğrafya derslerinde bile PTÖY kullanılabilir ve yararlı sonuçlara ulaşılabilir (Nurdin vd., 2021). PTÖY'nin derslerde kullanılabilmesi için öğretmenlerin yöntem için hazır bulunuşlukları önemlidir. Hazır bulunuşluk için coğrafya lisans eğitiminde öğretmen adaylarının uygulamalı eğitim almaları yararlı olacaktır. TYMM içerikleri de PTÖY'ni incelemektedir. Öğretim yöntemlerinin etkili kullanılabilmesi için yalnızca yasal zorunluklar ve eğitimler yeterli değildir. Yöntemi kullanacak olan öğretmenlerinde yönteme yaklaşımları da önemlidir. Ulusal ve uluslararası projelere katılan coğrafya öğretmenlerinin PTÖY'ine yaklaşımlarının araştırıldığı bu çalışma da elde edilen bulgular bilgisayar ortamında tablolara aktararak açıklanmıştır. Bulgular Tablo 2'de gösterilmiş ve katılımcı öğretmenlerin cevapları kategori ve alt kategorilere göre bu bölümde yer almıştır.

Tablo 2. Projelere Katılan Coğrafya Öğretmenlerinin PTÖY Coğrafya Dersinde Kullanmalarına Yönelik Bulgular Tablosu

Kategoriler	Alt Kategori	Frekans	Katılımcılar
PTÖY'nin Coğrafya Dersinde Kullanım Tutumları	İçeriğe göre kullanım	2	Ö1, Ö4
	Tercihli Kullanım	3	Ö2, Ö3, Ö5

Ulusal veya uluslararası projelerde görev alan katılımcıların coğrafya dersi öğretiminde PTÖY'ni kullanım durumlarına ilişkin veri elde edebilmek adına "PTÖY'ni coğrafya dersinde kullanır mısınız" sorusu yöneltilmiştir. Tablo 2. incelendiğinde coğrafya öğretmenlerinin çoğunluğu olan üç katılımcının PTÖY için tercihli bir kullanımı tercih ettikleri görülmektedir. Tercih olarak ta öğretmenler verdikleri ödevler ile PTÖY'ni kullandıklarını ifade etmişlerdir. Kalan iki öğretmen ise içeriğe göre tercih ettiklerini belirtmiştir. Genel olarak katılımcı coğrafya öğretmenlerin tamamı bu soruya kullanıyorum yanıtı vermiştir. Ancak kullanım şeklinin sorulduğu alt soruda "ağırlıklı olarak ödevlerle kullanıyorum" cevabı daha yüksek oranda verilmiştir. İçeriğe göre kullanım alt kategorisinde katılımcılardan; Ö1: "Konusuna göre kullanıyorum, konuları öğrencilere proje ödevi olarak veriyorum, tüm konuların %40'ı proje tabanlı yöntem için uygun" diye açıklama yapmıştır. Ö4 ise: "Bazı konular proje şeklinde çalışmaya uygun bazıları ise gerektirmiyor o yüzden konusuna göre kullanırım ama tercih ettiğim bir yöntemdir". Tercihli Kullanım alt kategorisinde; Ö2: "Derslerde TÜBİTAK projeleri gibi ödevler hazırlıyorum posterler hazırlıyoruz TÜBİTAK projelerinden edindiğim tecrübemden ve daha önce projelere katılan öğrencilerin tecrübelerinden yararlanıyoruz. Bazı öğrenciler daha önce ortaokulda çeşitli projelerde yer almışlar benim için onlarla çalışmak kolay oluyor", Ö3: "Standart ödevler dışında kullanmıyorum. Okulumun türü de bunun için uygun değil", Ö5: "Kullanırım genellikle ama tüm derslerin %30'ları kadar uygulırım. Proje ödevlerini tercih ediyorum. Ulusal projelere benzer ödevler tercih ediyorum". Şeklinde açıklamalarda bulunmuşlardır Araştırma grubunda yer alan öğretmenlerin hepsi bir ulusal veya uluslararası görevde yer almışlardır. Projelerde yer alan katılımcı coğrafya öğretmenlerinin tamamının bu soruya PTÖY'ni kullanıyorum yönünde cevap verdikleri görülmektedir.

Öğretmenlerin Proje Tabanlı Öğretim Yöntemlerine Hazır Bulunuşluk Durumlarına İlişkin Bulgular

Katılımcılar seçilirken kriter daha önce ulusal veya uluslararası projelerde yer almış olma durumları olarak seçilmiştir. Coğrafya öğretmenlerinin projelerde yer almalarında hangi koşulların etkili olduğunu öğrenmek adına proje hazır bulunuşlukları meslek

öncesi ve meslek sonrası olacak şekilde incelenmek istenmiştir. Bulgular Tablo 3 ve Tablo 4’de gösterilmiş ve katılımcıların kategori ve alt kategorilere ayrılan cevapları bu bölümde yer almıştır.

Tablo 3. Coğrafya Öğretmenlerinin PTÖY İçin Meslek Öncesi Hazır Bulunuşluklarına İlişkin Bulgular Tablosu

Kategoriler	Alt Kategori	Frekans	Katılımcılar
Coğrafya Öğretmenlerinin PTÖY İçin Meslek Öncesi Hazır Bulunuşlukları	Yetersiz Lisans Eğitimi	4	Ö1, Ö2, Ö3, Ö5
	Lisans Eğitiminde Uygulamalı Ders Eksikliği	1	Ö4

Coğrafya öğretmenlerinin meslek öncesinde aldıkları lisans eğitiminin PTÖY için öğretmenlere hazır bulunuşluk sağlayıp sağlamadığına ilişkin bulgulara ulaşmak için, katılımcılara “*Lisans eğitiminizin PTÖY uygulamaları için yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?*” sorusu sorulmuştur. Tablo 3’e göre katılımcıların büyük bölümü lisans eğitiminin PTÖY için yetersiz olduğu yönünde fikir beyan etmiştir. Ayrıca bir katılımcı projelerin lisansta uygulamalı dersler kategorisine eklenmesinin gerekli olduğunu söylemiştir. Yetersiz Lisans eğitimi alt kategorisinde Ö1: “*Lisans eğitimi yetersiz örneğin bizim okula atanan iki yeni coğrafya öğretmeni var projeler hakkında hiçbir bilgileri yok ben onlara yardımcı oluyorum hazırlamaya çalışıyorum okulda mevcut projelere onları da dahil edip görev veriyorum*”, Ö2: “*Bize lisans eğitiminde ve pedagoji eğitimde hiçbir proje dersi verilmedi. Proje nasıl tasarlanır, hangi aşamaları vardır hakkında herhangi bilgi veya bilgilendirme lisansta olmadı*”, Ö3: “*Proje tabanlı öğretim ile ilgili hiçbir eğitim almadım lisansta bunlar hiç yok*”, Ö5: “*Ben lisansı bitirmek için bir seminer ödevi yapmıştım ama o TÜBİTAK ve benzeri projelere yönelik değildi. Lisans eğitimi projeler için yetersiz. Uygulamalı ders eksikliği alt kategorisinde yer alan Ö4: “*Aslında öğretim yöntem ve teknikleri dersi vardı ama içeriği azdı. Uygulamalı olmalı bu tarz dersler. Örneğin son sınıfta lisans öğrencileri örnek bir proje tamamlamalı.*” şeklinde açıklamalar yapmışlardır.*

Tablo 4. Coğrafya Öğretmenlerinin PTÖY İçin Meslek Sonrası Hazır Bulunuşluklarına İlişkin Bulgular Tablosu

Kategoriler	Alt Kategori	Frekans	Katılımcılar
Coğrafya Öğretmenlerinin PTÖY İçin Meslek Sonrası Hazır Bulunuşlukları	Hizmet İçi Eğitim Olmalı	4	Ö1, Ö2, Ö3, Ö5
	Uygulamalar Olmalı	1	Ö4

Coğrafya öğretmenlerinin mesleğe başladıktan sonra hazır bulunuşluklarına ilişkin veriler elde edebilmek için araştırma grubundaki öğretmenlere “*PTÖY’ni etkili kullanmak için hizmetçi eğitime ihtiyacımız olduğunu düşünüyor musunuz?*” sorusu yöneltilmiştir. Tablo 4’e göre bu soruya öğretmenlerin tamamı hizmet içi eğitime ihtiyaç olduğunu cevap olarak sunmuştur. Bir katılımcı ise hizmet içi eğitimlerin uygulamalı olmasının gerekli olduğunu belirtmiştir. Hizmet içi eğitimler olmalı alt kategorisinde yer alan katılımcılardan Ö1 “*Öğretmenlerin kesinlikle ihtiyacı var hatta ben kendim bazı eğitim faaliyetlerinde görev alıyorum özellikle uluslararası projelere ilişkin eğitimleri veriyorum ilçe beni görevlendiriyor. Benim bilgilerim kendi araştırmalarım ve tecrübelerime dayalı*”. Ö2: “*Evet ihtiyacım var hem de ayrıntılı bir şekilde ihtiyacımız var. Bilmediğimiz bazı işler var insan korkuyor evrak işler filan var mesela. Böyle proje yazmak için hangi aşamalardan geçilir gibi eğitim almak gerekli*”. Ö3: “*Proje hazırlama ile ilgili bir eğitim alsam daha etkili olur*”. Ö5: “*PTÖY için hizmet içi eğitim alsam yararlı olurdu*” cevabı vermiştir. Uygulamalar olmalı kategorisinde yer alan Ö4: “*Hizmet içi eğitimlerden ziyade uygulamalı eğitimler olabilir yani hizmet içi eğitimler sadece sunumlardan oluyor. Oysaki PTÖY için uygulamalar yapılarak eğitimler olursa ihtiyacım olur*” şeklinde cevaplar vermişlerdir.

Coğrafya Öğretmenlerinin Ulusal ve Uluslararası Projelere Katılmasına İlişkin Tutumları İlişkin Bulgular

Katılımcı coğrafya öğretmenlerinin tekrar projelerde yer almak istekleri ve genel olarak coğrafya öğretmenlerinin projelere katılmalarına yönelik tutumları araştırılmak istenmiştir. Çünkü yaşanan tecrübelerin tutumlarında mutlaka etkileri olacağı bilinmektedir. Elde edilen bulgular Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 5. Coğrafya Öğretmenlerinin Ulusal ve Uluslararası Projelere Katılmasına İlişkin Tutumları İlişkin Bulgular Tablosu

Kategoriler	Alt Kategori	Frekans	Katılımcılar
Coğrafya Öğretmenlerinin Ulusal Ve Uluslararası Projelere Katılmasına İlişkin Tutumları	Mutlaka Katılmalı	2	Ö1, Ö3,
	Katılmalı	3	Ö2, Ö4, Ö5

Coğrafya öğretmenlerinin ulusal ve uluslararası projelere katılım için tutumlarını öğrenebilmek için “Coğrafya öğretmenlerinin ulusal ve uluslararası proje çalışmalarında daha fazla yer alması gerektiğini düşünüyor musunuz?” sorusu araştırma grubunda yer alan öğretmenlere sorulmuştur. Tablo 5’e göre projelere katılım sağlayan öğretmenlerin tamamı coğrafya öğretmenlerinin ulusal ve uluslararası projelerde yer almaları gerektiğini belirtmişlerdir. Ancak Ö1 ve Ö3 katılımcıları projelere coğrafya öğretmenlerinin katılmasını kesinlikle tavsiye etmiştir. Bu alt kategorideki Ö1: “Kesinlikle katılmalıdır çünkü coğrafyacıların hem sayısal tarafı hem de sözel tarafı vardır. Örneğin hem turizm bizim alanımız hem yeryüzü şekilleri bizim alanımız” derken Ö3 “Tabi ki katılmalıyız çünkü coğrafya çok yönlü bir branş aslına bakılırsa bütün branşlarla disiplinler arası ilişkisi var. Örneğin biyoloji gibi branşlarla da ortak projeler üretebilirler” şeklinde açıklama yapmıştır. Katılmalı alt kategorisinde yer alan Ö2: “coğrafya çok geniş bir alan. Yapılan çalışmalarla doğrudan hayata temas edilebilir. Örneğin trafik ile ilgili şehirler ile ilgili olabilir, doğrudan insanlara temas edilebilir ve bazı sorunları çözmüş oluyorsunuz.” Ö4: “coğrafya öğretmenleri bu konuda biraz kendilerini geri planda tutuyorlar halbuki katılım oldukça faydalı, ben projeler sonrası çok yeni bilgi ile karşılaştım” coğrafya öğretmenleri projelerde yer almalı ama önce dil problemini halletmeliler. Çünkü uluslararası projeler dil istiyor” “Ö5: Coğrafya öğretmenlerinin projelere katılmaları gereklidir. Çünkü projeler hem öğretmenin hem öğrencinin vizyonunu genişletir.” Cevapları verilmiştir. Bu sorunun cevapları araştırma grubuna katılan coğrafya öğretmenlerinin projelere katılıma ilişkin tutumlarının öğrenilmesi açısından anlamlıdır. Çünkü araştırma grubunda yer alan öğretmenlerinin tamamı projelere katılmıştır. Bu nedenle proje süreçlerindeki öğretmen hazır bulunuşluğuna ilişkin görüşlere sahip olabilecek kişilerdir.

TYMM Coğrafya Öğretim Programı ile PTÖY Kullanılmasının Öneminin Artmasına İlişkin Bulgular

TYMM coğrafya dersi öğrenme çıktılarında öğrencilerin beceri kazanmaları istenmektedir. Aynı şekilde saha çalışmaları, etkinliğe dayalı performans ödevleri programda yer almaktadır (MEB, 2024). Bu yönüyle bakıldığında PTÖY ile coğrafya ders programının uyumlu olduğu düşünülebilir. Ancak projelere katılarak PTÖY tecrübesi olan katılımcıların yeni program ve yönteme ilişkin yaklaşımları öğrenilmek istemiştir. Elde edilen bulgular Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. TYMM Coğrafya Öğretim Programı ile PTÖY Kullanılmasının Öneminin Artmasına İlişkin Bulgular Tablosu

Kategoriler	Alt Kategori	Frekans	Katılımcılar
Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Coğrafya Öğretim Programı İle PTÖY Kullanılmasının Önemi	Önemi Artmıştır.	3	Ö1, Ö2, Ö3
	İçeriğe Göre Artmıştır.	2	Ö4, Ö5

Coğrafya öğretmenlerinin TYMM ile coğrafya dersi öğretim programında PTÖY öneminin artmasına ilişkin görüşlerini öğrenebilmek için “Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli ile uygulanmaya başlanan yeni coğrafya öğretim programının proje tabanlı öğretim yöntemlerinin kullanılmasını daha fazla gerektirdiğini düşünüyor musunuz?” sorusu coğrafya öğretmenlerine yöneltilmiştir. Tablo 6. incelendiğinde katılımcıların üçü önemi artmıştır cevabı vermiştir. Yalnızca bir katılımcı önemin sadece bazı konular için arttığını belirtmiştir. Önemi artmıştır alt kategorisinde Ö:1 “Aslında benim bu konuda çok bir bilgim yok, çünkü eğitim almadım ve TYMM uygulanan sınıflara girmedim. Ama arttığını düşünüyorum” Ö2: “Önemi artmıştır çünkü çocukların daha fazla işin içine dahil olduğunu gördüm, performans çalışmaları var, öğretmenler daha az işin içinde çocuklar ise daha fazla işlere dahil”. Ö3: “önemi artmıştır, çünkü TYMM’nin daha çok öğrenciyi aktif hale getiren öğretmenlerin ise daha çok rehberlik rolüne büründüğü bir ruhu var anladığım kadarıyla o yüzden öneminin arttığını düşünüyorum.” İçeriğe göre artmıştır alt kategorisinde; Ö4: “Aslında sadece bazı konularda daha önemi artmıştır. Özellikle performans çalışması eklenen konularda bu yöntem daha öne çıkıyor. Her konuda uygun olmayabilir.” Ö5: “aslında programa PTÖY yerleştirmişler ancak

çoğu için uygulanabilir mi bilemiyorum. Örneğin 10. Sınıflar için saha çalışmaları var bunu okullarda zaman ve diğer imkanlar açısında düşündüğümde uygulanmasının zor olduğunu düşünüyorum”. Şeklinde cevaplar katılımcılar tarafından verilmiştir. Cevaplar incelendiğinde öğretmenlerin PTÖY'nin önemin arttığını düşündükleri ancak tüm konular için veya uygulamalar için aynı fikirde olmayanlar olduğu görülmüştür.

Okullarda Proje Birimlerinin Oluşturulmasının Gerekliliğine İlişkin Bulgular

Çalışma için görüşme formu oluşturulduktan sonra test amacıyla Başakşehir’de yapılan ilk uygulamada katılımcı coğrafya öğretmeni ile yapılan görüşmede öğretmen tarafından iki kez proje için yardımcı bir birim olsa iyi olurdu şeklindeki beyanına istinaden görüşme formunun öneriler içeren kısmına proje birimlerine ilişkin öğretmen görüşlerini öğrenebilmek adına soru eklenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Okullarda Proje Birimlerinin Oluşturulmasının Gerekliliğine İlişkin Bulgular Tablosu

Kategoriler	Alt Kategori	Frekans	Katılımcılar
Okullarda Proje Hazırlama Birimlerinin Oluşturulmasının Gerekliliği	Gerekli	3	Ö1, Ö4, Ö5
	Öğretmenler Tarafından Projeler Yürütülmeli	2	Ö2, Ö3

Bu çalışmada ayrıca öğretmenlerin önerilerine yönelik olarak verilerde elde edilmek istenmiştir. Bu amaçla katılımcı coğrafya öğretmenlerine “Sizce okullarda proje birimleri oluşturularak ulusal ve uluslararası projeleri bu birimin koordine etmesi yararlı olur mu?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların cevapları Tablo 7’de gösterilmiştir. Bu soruda öğretmenlerin iki kategoride ayrıştıkları görülmüştür. Ö1, Ö4 ve Ö5 katılımcıları okullarda proje birimlerine ihtiyaç olduğunu belirtirken Ö2 ve Ö3 katılımcıları projeler için okullarda proje birimlerini gerekli göremeyip öğretmenlerin projeleri yürütmesinin gerektiğini belirtmişlerdir. Ö1: “Proje birimi olması iyi olur. Avrupa’da gördüğüm sistem şu şekilde; proje yapan öğretmenler sadece projelerle ilgileniyor. Derse girmiyorlar. Sadece projenin işlerini yürütüyorlar.” Ö2: “Bence birim kurulmasından ziyade öğretmenlere eğitim verilerek yürütülmeli. Birim olsa bile öğretmenlere yardımcı olarak görev yapmalı.” Ö3: “Bence öğretmenler tarafından yürütülmeli öğretmenlere eğitim verilerek yapılabilir. Örneğin Erasmus + projelerinin basamakları öğretmenlere öğretilmeli. Çünkü herkes aslında projelerde yer almak istiyor ancak basamakları bilmiyor”. Ö4: “Proje için çalışan bir birim olması bence gerekli çünkü öğretmenlere yaptırılıyor tüm işler ancak aynı zamanda derslerde devam isteniyor. Tabi bu da mümkün değil çünkü ikisini bir arada yürütmek çok zor oluyor. Ben projelerde görevli iken dersler boş geçiyor. Gelince de konulara yetişmek için çok zoruluyorum.” Ö5: “Evet kurulmalı şu anda olan öğretmenlere sen görevlisin şeklinde yapılıyor. Bu da tabi çok verimli olmuyor. Çünkü o öğretmeninde sonuçta branş dersleri var”, şeklinde katılımcılar beyanlarda bulunmuşlardır.

Katılımcıların PTÖY’ni coğrafya dersinde kullanmalarına rağmen kullanım şekillerinde ayrıştıkları görülmüştür. Katılımcı öğretmenlerin en yüksek oranda birleştikleri husus; aldıkları coğrafya öğretmenliği lisans eğitiminin proje uygulamaları yapmaları için yeterli derslere sahip olmamasıdır. Bu durumdan kaynaklı olarak öğretmenler hizmet içi eğitimler ile proje uygulamalarına yönelik eğitim almak istemektedirler. Öğretmenler lisans eğitiminin özellikle ulusal ve uluslararası projeler için hazır bulunuşluk sağlamadığı konusunda da hem fikirdiler. Aynı şekilde katılımcılar çoğunlukla TYMM ile PTÖY daha fazla ihtiyaç duyulacağını düşünmektedirler Proje birimlerinin okullarda olması konusunda ise ayrışmaktadırlar.

SONUÇ TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Ulusal ve uluslararası projelere katılan coğrafya öğretmenlerinin PTÖY’ine yaklaşımlarının araştırıldığı bu çalışma ile ulaşılan sonuçlar bu bölümde tartışılarak öneriler sunulmuştur.

Coğrafya öğretmenlerinin kullandıkları yöntemlere ilişkin yapılan araştırmalarda PTÖY sık kullanımına ilişkin veriler bulunamamıştır. Ayrıca öğretmenlerin PTÖY ile ilgili kavramları da karıştırdıkları tespit edilmiştir (Yılmaz, 2023). Bu araştırmada ise coğrafya öğretmenlerinin PTÖY’ni derslerinde kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca coğrafya

öğretmenlerinin PTÖY'ni coğrafya derslerinde kullanmak için istekli oldukları sonucu da görülmüştür. Diğer araştırmalardan farklı olarak bu araştırmada yer alan öğretmenlerin proje tecrübeleri mevcuttur. Öğretmenlerin ulusal veya uluslararası projelerde yer almalarının bu faktörlere olumlu yönde etki ettiği düşünülebilir. Katılımcı Ö2 *“Derslerde TÜBİTAK projeleri gibi ödevler hazırlıyorum posterler hazırlıyoruz TÜBİTAK projelerinden edindiğim tecrübemden ve daha önce projelere katılan öğrencilerin tecrübelerinden yararlanıyoruz. Bazı öğrenciler daha önce ortaokulda çeşitli projelerde yer almışlar benim için onlarla çalışmak kolay oluyor”* diyerek PTÖY kullanmasında doğrudan proje tecrübesinin etkisini belirtmiştir. Ancak öğretmenlerin PTÖY'ni kullanırken bu yöntemi tercih gerekçelendirmeleri farklılıklar içermektedir. Bu durumun sebebi olarak katılımcı coğrafya öğretmenlerinin daha önce farklı proje çalışmalarında yer almaları görülebilir. Çünkü proje süreçleri farklı içeriklere sahiptir. Örneğin ulusal projeler çoğunlukla normal okul derslerine entegre edilerek süreçler yönetilebilir. Ancak uluslararası projeler daha profesyonel süreçlerdir. Bu yüzden okul derslerine entegre edebilmek daha zordur. Katılımcı öğretmenlerin farklı projelerde yer almalarının farklı yöntemler geliştirmelerine de sebep olduğu düşünülebilir. PTÖY'nin etkili olarak uygulanmasında oldukça farklı unsurlarda rol alır. Sözcülemi kullanılan teknolojik imkanlar, öğrenci grubunun akademik kalitesi gibi unsurlar yöntemin uygulanmasında farklılıklar gerektirebilir (Kokotsaki vd., 2016). PTÖY'in coğrafya dersinde kullanılması için genellikle zaman kullanımı konusunda sorunlar dile getirilmektedir. Oysaki yöntem doğru kurgulandığında öğretmen ve öğrenciler için zaman tasarrufu bile sağlanabilir (Hynek, 2017). Coğrafya öğretmenlerinin proje süreçlerinde yer almaları PTÖY kullanma sıklıklarının da şekillendirmiştir. Çünkü verilen cevaplarda yöntemle ilişkin tüm katılımcıların bilgi sahibi olduğu görülmüştür. Bu nedenle PTÖY kullanırken ödevleri tercih edebilme ve konulara göre tutum belirleyebilmeleri deneyim gerektiren davranışlardır.

Katılımcı öğretmenlere göre hem lisans esnasında verilmesi önerilen derslerin hem de hizmet içi eğitimlerin uygulamalı olması gerekliliği yönünde kategoriler oluşmuştur. Bu durumun nedeni katılımcı öğretmenlerin proje yaptıkları süreçlerde uygulamalı eğitimin önemli olduğunu deneyimlemeleri olarak düşünülebilir. Bu çalışma ile coğrafya öğretmenlerinin göreve başlamadan önce proje tabanlı öğretim yöntemlerinin kullanılması için hazır bulunuşluk düzeylerinin oldukça düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durumu için katılımcı Ö2 *“Bize lisans eğitiminde ve pedagoji eğitiminde hiçbir proje dersi verilmedi. Proje nasıl tasarlanır, hangi aşamaları vardır hakkında herhangi bilgi veya bilgilendirme lisansta olmadı”* şeklinde açıklama yapmıştır. Literatürde de Coğrafya öğretmen adaylarının genel olarak öğretmenlik uygulamaları içinde hazır olmadıkları araştırmalarda yer almaktadır (Kılınç, 2015). Öğretim sürecinin en önemli unsurlarından olan öğretmenlerin her yönden hazır olmaları önemlidir. Öğretim sürecinde öğretmen her ne kadar alan bilgisi yönünden donanımlı olsa da doğru yöntem ve teknik kullanmaz ise öğrenmenin gerçekleşmesi mümkün olmaz. Öğretimde hazır bulunuşluğun literatürde çoğunlukla öğrenenlerin hazır olmasına ilişkin çalışmalar ile incelendiği görülmektedir. Oysa bu durum öğretmenin sürece hazır olma durumu açısından da mutlaka ele alınmalıdır. Bu hazır bulunuşluk süreçleri hem meslek öncesi eğitim aşamasını hem de mesleğe başladıktan sonraki dönemi içermelidir. Çünkü öğretim yöntem ve tekniklerine ilişkin süreçler oldukça dinamik ve sürekli olarak yenilikler gerçekleşmektedir. Öğretmenlerinde bu değişiklikleri takip edebilecekleri eğitim süreçlerinin planlanması oldukça önemlidir. 2024 tarihinde yürürlüğe giren Öğretmenlik Meslek Kanunu ile kuruluşu yapılan Milli Eğitim Akademisi bu kapsamda önemli bir çalışma olarak düşünülebilir (Öğretmenlik Meslek Kanunu, 2024). Meslek öncesinde öğretmen adaylarının bu tür müfredat çalışmalarına da hazırlanmaları gereklidir (Aygün, 2019). Bu çalışmada coğrafya öğretmenlerinin PTÖY'ne hazır olmadan göreve başladıkları ve proje süreçlerinde bilgisizce yer almak zorunda kaldıkları sonucu da ortaya çıkmaktadır Aynı şekilde öğretmenlerin mesleğe başladıktan sonrada PTÖY'ne yönelik olarak eğitim alamadıkları sonucuna da ulaşılmıştır. Çünkü öğretmenlerin hizmet içi eğitimlere katılmaları genel olarak bazı sıkıntılar içermektedir. Hizmet içi eğitimlerde çok sayıda faktörün öğretmenlerin tutumlarını etkilediği bilinmektedir (Parlak, 2023). Daha önce yapılan araştırmalarda öğretmenlerin mesleki motivasyonların düşük olması nedeniyle hizmet içi eğitimlere de ilgisiz oldukları yönünde sonuçlara ulaşılabilmektedir (Öztürk & Gönülaçar, 2018). Ancak mevcut araştırmalardan farklı olarak bu araştırmada coğrafya öğretmenlerinin projeler konusunda hizmet içi eğitimlere istekli oldukları görülmüştür. Tablo 4. verileri incelendiğinde katılımcı öğretmenlerin hepsi hizmet içi eğitimlere olumlu yaklaştıklarını beyan etmişlerdir. Araştırmada en yüksek oranda görüş birliği öğretmenlerin lisans esnasında aldıkları eğitimin PTÖY için hazır bulunuşluk sağlamadığı görüşüdür. Katılımcı öğretmenlerin hepsi lisans eğitimi sırasında mutlaka proje hazırlama ve uygulamalarına yönelik dersler alınması gerekliliğini ifade etmiştir. Katılımcıların hepsi lisansta bu türden bir ders almadıklarını belirtmişlerdir. Coğrafya

öğretmenlerinin mesleğe başladıktan sonra hizmet içi eğitimlere yaklaşımları olumlu olmakla beraber, aktif görevde bu süreçleri bazı sıkıntılar içermektedir. Bu nedenle lisans eğitimlerinde öğretmenlerin proje hazırlama ve uygulamaları derslerini mutlaka uygulamalı bir şekilde almalarının yararlı olacağı düşünülebilir. Ayrıca lisans öğrencilerinin TÜBİTAK tarafından lisans düzeyindeki projelere yönlendirilmeleri de hazırbulunuşluk düzeylerini artırabilir. Coğrafya öğretmenliği lisans öğrencilerinin ayrıca eğitimde teknolojik yeniliklere de hazırlanmaları faydalı olacaktır. Öğrencilere bağımsız öğrenme yöntemlerinin öğretilmesi de mesleğe başladıktan sonra hizmet içi eğitim süreçlerinden daha hızlı bir şekilde yeniliklere uyum sağlayabilmelerini sağlar (Yıldırım & Ünlü, 2021).

Araştırma ile coğrafya öğretmenlerinin ulusal ve uluslararası projelere katılım için olumlu yaklaşım içerisinde oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin genel olarak projelerde yer almak için istekli olmalarına rağmen kendilerinde gördükleri eksiklikler nedeniyle proje başvurularına olumsuz yaklaştıkları bilinmektedir (Tatlı, 2016). Bu çalışmada yer alan çalışma grubunda yer alan öğretmenler daha önce projelere katıldıkları için projelere katılım için olumlu yaklaşımları araştırmanın önemli bir sonucu olarak görülebilir. Çünkü Türkiye’de öğretmenlerin PTÖY’ini aktif olarak uygulayabilecekleri en temel alan ulusal ve uluslararası projelerdir. Türkiye’de ulusal projelerin uygulama usul ve esaslarından TÜBİTAK sorumludur. Coğrafya öğretmenlerinin ulusal projelerde yer almaları hem kendileri hem de coğrafya dersi prestiji için önemlidir. TÜBİTAK tarafından ortaöğretimde uygulanan proje ana alanları arasında coğrafya alanı da yer almaktadır. (TÜBİTAK, 2024a). Yukarıda da bahsedildiği üzere coğrafya öğretmenleri ulusal projeleri normal coğrafya derslerine entegre şekilde gerçekleştirebilirler. Aynı şekilde Türkiye Ulusal Ajansı tarafından organize edilen uluslararası projelerde de coğrafya öğretmenlerinin dahil olabilecekleri alanlar mevcuttur. Özellikle iklim değişikliği, sürdürülebilir çevre çalışmaları , geri dönüşüm , sıfır atık, göç ve göçmenlere ilişkin çalışmalar uluslararası projeler için öncelikli konulardır (Türkiye Ulusal Ajansı, 2025). Öğretmenlerin ulusal ve uluslararası projelerde yer almaları sadece PTÖY için değil teknoloji kullanımı ve diğer öğretmenlerle iletişim sağlaması açısından da yararlıdır. Çünkü öğretmenler bu proje süreçlerinde örnek uygulamaları yerinde gözleyebilmektedir. Bu sayede kendilerini geliştirmeleri için fırsat bulmuş olurlar (Karaca vd., 2024). Coğrafya öğretmenlerinin alan bilgileri dolayısıyla oldukça geniş bir proje çalışma sahaları vardır. Tüm öğretmen branşları arasında coğrafya öğretmenlerinin araştırmacı yönü daha belirgindir (Kocalar & Şahin, 2023).

TYMM ile ilgili oluşan literatür incelendiğinde farklı disiplinler tarafından oluşturulan yayınların mevcut olduğu görülmektedir. Coğrafya disiplini açısından yapılan çalışmalarda mevcuttur. Çalışmalar öğretim yöntem ve teknikleri açısından incelendiğinde TYMM ile PTÖY yöntemlerinin birbirleri ile uyumlu olduğu tespiti yapılmaktadır (Budak & Budak, 2025). Bu çalışmada da katılımcı coğrafya öğretmenlerinin yüksek oranda TYMM ile coğrafya dersi öğretim programında PTÖY’nin önemini arttırdığına inandıkları tespit edilmiştir. Coğrafya öğretmenleri büyük oranda PTÖY’in TYMM için önemli olduğunu belirtmişlerdir. TYMM incelendiğinde öğrenen merkezli bir öğretim modeli olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca coğrafya dersi öğretim programı içerisinde yer alan öğrenme çıktıları da PTÖY’lerin kullanılması ile daha kolay kazandırılacak durumdadır (MEB, 2024). Bu yönüyle bakıldığında, Coğrafya öğretmenlerinin TYMM ile uygulanmaya başlanan öğretim programına uyumlarının daha kolay olacağı düşünülebilir. Özellikle model için hazır bulunuşluk sürecinin oldukça kısa olduğu bilindiğinden öğretmenlerin modele ilişkin olumsuz yaklaşımları olabilir. Ayrıca TYMM süreçlerinde öğretmenler açısından başka bazı aksaklıklar olduğu da düşünülmektedir (Berk & Özer, 2025). TYMM ile tüm branşlarda beceri eğitimi kavramına da sık sık yer verilmiştir. Beceri eğitimi ile aslında öğrencilerin süreçlerde aktif olarak yer almaları istenmektedir. Coğrafya dersi öğretim programlarında yer alan saha çalışmaları da beceri eğitimlerine dahil kabul edilebilir (Ünal, 2025). Öğrencilerin öğrenme çıktıları da becerilerine yönelik ölçme ve değerlendirmeler yer almıştır. Bu açıdan bakıldığında coğrafya dersinde TYMM ile proje tabanlı öğretim yöntemlerinin kullanılması daha fazla önem kazanmıştır. Ancak coğrafya dersi öğretim programında yer verilen konulara ayrılan ders saatlerinin oldukça yetersiz olduğu düşünülmektedir. Çünkü yeni model ile coğrafya dersi 9. sınıflar ve 10. sınıflarda 2 ders saati olarak yer almaktadır. Ayrıca coğrafya alanının temel konuları da 9. ve 10. sınıfların ders programlarına yerleştirilmiştir. Coğrafya öğretmenlerinin TYMM’nin istediği şekilde yaparak-yaşayarak öğrenme becerilerinin coğrafya dersinde kullanabilmeleri adına süre oldukça kısıtlı kalmaktadır. 11. ve 12. sınıflarda ise coğrafya dersi seçmeli dersler kategorisinde yer almaktadır. 11. sınıflarda ise saha çalışması yapılabilecek konular pek fazla yer almamaktadır. Sözelimi 11. sınıf konuları ağırlıklı olarak beşeri coğrafya unsurlarını kapsamaktadır. İnsana

ilişkin çalışmalar hem etik izinler hem de gönüllülük gerektiği için zor olmaktadır (Altundağ, 2025). Türkiye'de 12. sınıf öğrencilerinin üniversite sınavlarına hazırlanmaları nedeniyle saha çalışmalarına motivasyonları düşük olmaktadır.

Araştırmalarda kurumsal hazır bulunuşluğun bireylerin hazır bulunuşluklarına da etki ettiği ifade edilmektedir (Eroğlu, 2019). Proje süreçlerinin özellikle uluslararası proje süreçlerinin iş yükü fazladır. Proje hazırlayanlar ile birlikte okullarda görevli diğer personellerinde katkılarına ihtiyaç duyulur. Bu çalışmada öğretmenlerin mevcut çalışmalara göre çok fazla olmasa da farklı düşünüldüğü görülmüştür. Ayrıca çalışmada katılımcı öğretmenlerin en önemli oranda ayrıştıkları konu okullarda proje birimlerinin oluşturulmasına ilişkin görüşleridir. Öğretmenlerin daha önce proje süreçlerini deneyimledikleri için önemli bir oranda okullarda proje birimlerini istemedikleri düşünülmektedir. Katılımcı Ö3: "*Bence projeler öğretmenler tarafından yürütülmeli öğretmenlere eğitim verilerek yapılabilir. Örneğin Erasmus + projelerinin basamakları öğretmenlere öğretilmeli. Çünkü herkes aslında projelerde yer almak istiyor ancak basamakları bilmiyor*" diyerek proje birimlerine karşı çıkmıştır. Yapılan görüşmelerde coğrafya öğretmenleri proje süreçlerinin yorucu olduğunu ancak projelerin kendilerine okul içerisinde saygınlık kazandırdığını ifade etmişlerdir. Katılımcılar okullarda coğrafya öğretmenlerine olan ilginin az olduğunu düşünmektedirler. Türkiye'de ortaöğretimde yer alan derslere öğrenci ilgisi genellikle üniversite sınavlarında çıkan soru sayılarıyla doğru orantılı olduğu düşünülebilir (Kızılçaoğlu, 2004). Coğrafya dersi maalesef TYT (Temel Yeterlilik Testi) içerisinde sadece beş soru ile temsil edilmektedir. Aynı şekilde AYT (Alan Yerlilik Testi) içerisinde de sözel 1 de 6, sözel 2'de 11 soru ile temsil edilmektedir. Bu durumun oldukça olumsuz sonuçları olduğu düşünülmektedir (İnce, 2022; Sözen & Türksever, 2018). Bu çalışma öğretmenlerin okullarda coğrafya derslerine ilgiyi artırmak için proje çalışmalarını bir fırsat olarak gördüklerini ortaya koymuştur. Bu nedenle coğrafya öğretmenlerinin okullarda proje birimi oluşturulması fikrine karşı çıktıklarını düşündürmektedir. Fakat okullarda proje birimlerinin oluşturulması proje süreçlerinde var olan yazışma süreçlerini öğretmenlerin üzerinden alacağı düşünüldüğünde yararlı bir uygulama olarak kabul edilebilir. Ayrıca öğretmenlerin okul içerisinde var olan diğer görevlerine zaman ayırmaları da sağlanacaktır. Bu nedenle de okul idareleri üzerindeki boş ders baskısı da azalacaktır. Özellikle uluslararası projelerde gerçekleştirilen ülke ziyaretleri uzun zamanlar sürebilmektedir. Görevli öğretmenlerin ders görevleri bu dönemlerde aksamaktadır. Okullarda proje birimleri olursa bu süreçlerin planlanması da daha kolay olur.

Genel olarak değerlendirildiğinde coğrafya öğretmenlerinin lisans eğitimlerinde PTÖY için yeterli eğitimi alamadıkları bu nedenle hazır bulunuşluklarının düşük olduğu görülmüştür. Projelere katılan coğrafya öğretmenlerinin PTÖY'ni kullanmak için istekli oldukları ve güncel bilgilere ulaşmak için hizmet içi eğitimlere de olumlu yaklaştıkları görülmüştür. Bu duruma daha önce projelerde yer almalarının etkili olduğu düşünülmektedir. Aynı şekilde okullarda proje birimleri yerine görev alabileceklerini belirtmelerinin de proje tecrübeleri ile ilgili olduğu düşünülmektedir. TYMM coğrafya dersi öğretim programı içeriklerinin daha rahat uygulanabilmesi ve kalıcı coğrafya öğretimi için proje hazırlama ve uygulamalarına yönelik güncel eğitimlerin hem lisans hem de meslek içinde olmasının yararlı olacağı düşünülmektedir. Coğrafya öğretmenleri özelinde yapılan bu çalışma ile Türkiye'de ortaöğretimde uygulanan ulusal ve uluslararası projelerin, öğretmenleri PTÖY için pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bu nedenle öğretmenlere projelerde yer almaları adına daha fazla fırsat verilmesi yararlı olacaktır. Çünkü MEB tarafından uygulanmak istenen öğretim programlarında yer alan öğrenci merkezli eğitim için Proje Tabanlı Öğretim Yöntemleri oldukça elverişlidir.

| EXTENDED ABSTRACT |

Approaches of Geography Teachers Involved in National or International Projects to Project-Based Teaching MethodsAli AÇIKEL^{ID}, Ali BALCI^{ID}**INTRODUCTION**

The concept of projects in education is generally accepted as a teaching method. The project method is one of the first teaching methods that comes to mind, especially when student participation is desired (Donmuş & İzci, 2016). In the literature review on the project method, more studies are found on the definition and stages of the project method. There have been very few field applications testing the method's usability by teachers. It is also important to examine which activities teachers associate with Project-based teaching method (PBTM) and how often they use it. This is because the teaching process can only be successful when multiple factors work together harmoniously. The most important element of the process is the teacher. Teachers can directly influence all elements of the learning process (Gültekin, 2020). It is crucial for teachers to use the correct teaching method for learning to take place. If the teaching method is not chosen correctly, lasting learning may not occur. Similarly, the correctly selected method must also be used correctly. Many factors, from the teacher's approach to the student, to the preparation of materials and the relationships between students, can have important consequences in the teaching process (Özer Şanal & Erdem, 2023). Teachers' readiness to use teaching methods is also quite important. There are very few resources available on the professional readiness of geography teachers. The literature on the readiness of geography teachers currently in active service is particularly inadequate. The research also examined whether teachers' readiness levels contributed to their participation in projects.

Educational programmes implemented in Türkiye are being updated in line with the knowledge base developed in educational sciences. An examination of the TYMM, which began to be implemented in 2024, reveals a model in which the learner is fully active in the teaching process and their skills are prioritised. The Maarif Model includes a component titled Learning and Teaching Experiences among the components of the secondary school geography teaching programme. The necessity of using learner-centred teaching methods (project-based learning, problem-based learning, case studies, discussions, drama, educational games, etc.) to support the geography learning process has been emphasised (MEB, 2024).

There are national and international projects in Turkey where PBTM can be effectively implemented in secondary education institutions. National projects authorised and encouraged by the Ministry of National Education are organised by TÜBİTAK. For international projects in secondary education institutions, the processes are managed by the Turkish National Agency. Thanks to these projects carried out in secondary education institutions, both teachers and students can be involved in the project processes. There are numerous categories and themes in which geography teachers can participate in such projects.

Geography has been added to the main categories, particularly in secondary education projects organised by TÜBİTAK (TÜBİTAK, 2024b). Furthermore, numerous topics in the subcategories are directly related to the field of geography.

This research aims to determine geography teachers' approaches to national and international projects, their reasons for preferring to use PBTM in their teaching processes, and their readiness to use this method. To this end, answers to the following questions were sought:

- 1 – Is PBTM frequently used in geography teaching?
- 2 – What is the level of pre-service and in-service readiness of geography teachers for PBTM?
- 3 – What are geography teachers' attitudes towards participating in national and international projects?
- 4 – Has the importance of using the TYMM Geography Teaching Programme in PBTM lessons increased?
- 5 – Is there a need to establish project units in schools?

It is thought that the answers teachers give to the questions will also reveal their approaches to PBTM. Some studies have found that traditional methods continue to be used predominantly in geography lessons (Hakan, 2018). The reasons given for this are the time allocated to geography lessons and physical limitations. This study will also examine whether teachers' project experiences affect their PBTM approaches for each specific question. This is because individuals past experiences inevitably influence their approach to a subject. Experiences related to the subject shape positive or negative attitudes in individuals. Attitudes are formed through experiences (Genç, 2020). Teachers' experiences with the methods and techniques they use in their lessons determine their approach to the method. The common experience of the participating geography teachers is that they have previously been involved in a national or international project. No study has been found that has been conducted around this common characteristic of the participants.

METHOD

This research involves examining a field through a specific factor. Furthermore, the study did not aim to generalise; rather, it examined the effect of participants' national and international project experiences on their attitudes towards PBTM. Therefore, phenomenology, one of the most powerful research designs used to enable individuals to interpret their own experiences, was adopted as the research design (Yalçın, 2022). With phenomenology, individuals thoughts can be evaluated directly. There is no need to use indirect methods, as with other methods (Mengüşoğlu, 1945). A semi-structured interview form created by the researcher was used to collect data on individuals' experiences. Before the interview, the permissions obtained by the Ministry of National Education and the Ethics Committee approval were shown to the teachers again. To avoid the use of personal data, the teachers were coded as T1, T2, T3, T4, and T5.

FINDINGS AND INTERPRETATIONS

Teachers' Attitudes Towards the Use of Project-Based Teaching Methods in Geography Lessons

In order to obtain data on the use of PBL in geography teaching by participants involved in national or international projects, the question 'Do you use PBL in geography lessons?' was asked. It was observed that the majority of geography teachers, namely three participants, preferred to use PBL. Teachers also stated that they used PBTM in the assignments they gave. The remaining two teachers stated that they chose to use it depending on the content. In general, all participating geography teachers answered 'yes' to this question. However, when asked about the method of use in a sub-question, the answer 'I mainly use it in assignments' was given at a higher rate.

Findings Regarding Teachers' Readiness for Project-Based Teaching Methods

To determine whether the undergraduate education received by geography teachers prior to their profession provides them with readiness for PBTM, participants were asked the question, 'Do you think your undergraduate education is sufficient for PBTM applications?' The majority of participants expressed the view that undergraduate education was inadequate for PBTM. Additionally, one participant stated that projects should be added to the category of practical courses in undergraduate education.

Findings Regarding Geography Teachers' Attitudes Towards Participation in National and International Projects

In order to ascertain geography teachers' attitudes towards participation in national and international projects, the question 'Do you think geography teachers should be more involved in national and international project work?' was posed to the teachers in the research group. All teachers who participated in the projects stated that geography teachers should be involved in national and international projects. However, participants T1 and T3 strongly recommended that geography teachers participate in projects.

Findings on the Increasing Importance of Using PBTM with the TYMM Geography Teaching Programme

In order to learn the views of geography teachers on the increasing importance of PBTM in the geography teaching programme with TYMM, the question 'Do you think that the new geography teaching programme, which has been implemented with the Turkey Century Education Model, requires the use of project-based teaching methods more?' was asked to geography teachers. Three participants responded that the importance has increased. Only one participant indicated that the importance has increased only for certain topics.

Findings Regarding the Necessity of Establishing Project Units in Schools

This study also sought to obtain data regarding teachers' suggestions. To this end, participating geography teachers were asked the question, 'Do you think it would be beneficial to establish project units in schools to coordinate national and international projects?' In this question, teachers were seen to fall into two categories. Participants T1, T4, and T5 stated that project units were needed in schools, while participants T2 and T3 did not consider project units necessary for projects in schools and stated that teachers should carry out the projects.

RESULTS, DISCUSSION, AND SUGGESTIONS

This research concluded that geography teachers use PBTM in their lessons. It was also found that geography teachers are keen to use PBTM in geography lessons. Unlike other studies, the teachers included in this research have project experience. It can be assumed that the teachers' participation in national or international projects has a positive impact on these factors. Participant T2 stated, "*I assign homework such as TÜBİTAK projects in my lessons, we prepare posters, and we benefit from my experience gained from TÜBİTAK projects and the experiences of students who have previously participated in projects. Some students have previously participated in various projects in secondary school, so it is easy for me to work with them, indicating the direct impact of project experience on the use of PBTM.*"

According to participating teachers, categories have emerged regarding the necessity for both courses recommended during undergraduate studies and in-service training to be practical. This situation may be attributed to participating teachers experiencing the importance of practical training during the project implementation process. This study concluded that geography teachers' readiness levels for using project-based teaching methods prior to commencing their duties were

quite low. Previous studies have found that teachers are uninterested in in-service training due to their low professional motivation (Öztürk & Gönülaçar, 2018). However, unlike previous studies, this research found that geography teachers were eager to participate in in-service training on projects. The highest level of consensus in the study was the view that the education teachers received during their undergraduate studies did not prepare them for PBTM. Therefore, it may be considered beneficial for teachers to take project preparation and implementation courses in a practical manner during their undergraduate education. Furthermore, directing undergraduate students to projects at the undergraduate level by TÜBİTAK may also increase their readiness levels. It would also be beneficial for geography teacher training undergraduate students to be prepared for technological innovations in education.

Geography teachers largely indicated that PBTM is important for TYMM. Furthermore, the learning outcomes included in the geography teaching programme can be achieved more easily with the use of PBTM (MEB, 2024). The most significant point of divergence among the participating teachers in the study was their views on the establishment of project units in schools. It is thought that teachers do not want project units in schools to a significant extent because they have previously experienced project processes.

In general, it has been observed that geography teachers do not receive sufficient training for PBTM during their undergraduate education, resulting in low readiness. Geography teachers participating in the projects were found to be willing to use PBTM and to have a positive attitude towards in-service training to access up-to-date information. It is thought that their previous participation in projects has contributed to this situation. Similarly, their indication that they could take on roles in project units at schools is also thought to be related to their project experience. It is thought that up-to-date training on project preparation and implementation, both at undergraduate and in-service levels, would be beneficial for the easier application of the TYMM geography course teaching programme content and for sustainable geography teaching. This study, conducted specifically on geography teachers, found that national and international projects implemented in secondary education in Turkey positively influenced teachers for PBL. Therefore, it would be beneficial to provide teachers with more opportunities to participate in projects. This is because Project-Based Teaching Methods are highly suitable for student-centred education, which is included in the teaching programmes that the Ministry of National Education wishes to implement.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Akman Dömbekci, H., & Erişen, M. A. (2022). Nitel Araştırmalarda Görüşme Tekniği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 141–160. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1227330>
- Aksela, M., & Haatainen, O. (2019). Project-based learning (PBL) in practise: Active teachers' views of its' advantages and challenges. *International STEM in Education Conference*, 9–16. <http://hdl.handle.net/10138/304045>
- Altundağ, M. (2025). 2024 Coğrafya Dersi Öğretim Programı'nın Eğilimler Açısından Değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, (19), 805–827. <https://doi.org/10.47994/usbad.1724120>
- Arisanty, D., Hastuti, K. P., Setiawan, F. A., & Imawwati, R. (2020). Improving Geography Learning through Project-based Learning Model. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(5), 585–594. <https://www.psychosocial.com/index.php/ijpr/article/view/4607>
- Arslan, E. (2022). Nitel Araştırmalarda Geçerlilik Ve Güvenilirlik. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (51), 395–407. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1116878>
- Aygün, H. E. (2019). The Prediction of the Teaching Readiness Level of Pre-Service Teachers in Terms of Curriculum Literacy = Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleği hazırbulunuşluk düzeyinin eğitim programı okuryazarlığı açısından yordanması. *International Journal of Curriculum and Instructional Studies*, 9(2), 203–220.
- Balcı, A. (2016). Coğrafya Öğretmenleri, Coğrafya Öğretmen Adayları Ve Ortaöğretim Öğrencilerinin; Coğrafya Soru Çözümlerini Ölçme Ve Değerlendirme Yaklaşımları. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 3(4), 1–34. <https://dergipark.org.tr/en/pub/pegegog/article/241200>
- Baltacı, A. (2016). Nitel Veri Analizinde Miles-Huberman Modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 1–15. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aeusbed/article/290583>
- Başaran, Y. K. (2024). Sosyal Bilimlerde Örneklem Kuramı. *The Journal of Academic Social Science*, 47(47), 480–495. <https://doi.org/10.16992/ASOS.12368>
- Berk, Ş., & Özer, B. (2025). “Türkiye Yüzyılı” Maarif Modeli (Tymm) Öğretim Programlarına İlişkin Nitel Bir Değerlendirme. *Journal of History School*, 17(LXXIII), 3241–3256. <https://doi.org/10.29228/joh.78177>

- Budak, B., & Budak, T. T. (2025). Yenilikçi Sınıf Ortamlarında Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Kapsamında Yürütülen Proje Uygulamaları. *Ases Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 727–737. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15721419>
- Çifçi, M. (2025). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın Bütüncül Yaklaşımına Bir Örnek: Sosyal Katılım Becerisi. *Milli Eğitim Dergisi*, 54(1), 661–708. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.1701847>
- Coşkun, M. (2004). Coğrafya Öğretiminde Proje Yaklaşımı. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 99–107. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefad/article/808286>
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri* (S. B. Demir & M. Bütün, Trans.; 7th ed.). Siyasal Kitabevi.
- Donmuş, V., & İzci, E. (2016). Ortaöğretim Seçmeli Proje Hazırlama Dersine Yönelik Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), 189–200. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.346921>
- Eroğlu, M. (2019). *Öğretmenlerin mesleki gelişime katılımlarıyla, mesleki gelişime yönelik tutumları, kendi kendine öğrenmeye hazır bulunmuşlukları ve destekleyici okul özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Doktora Tezi]. İnönü Üniversitesi.
- Genç, M. (2020). Sosyobilimsel Konular İle Bilim Tutum İlişkisi. In *Kuramdan Uygulamaya Sosyobilimsel Konular* (1st ed., pp. 1–5). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gültekin, M. (2020). Değişen Toplumda Eğitim ve Öğretmen Nitelikleri. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 10(1), 654–700. <https://doi.org/10.18039/ajesi.682130>
- Hakan, K. (2018). Ortaöğretim Kurumlarında Coğrafya Öğretimi Nasıl Olmalıdır? *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi*, 121. https://www.academia.edu/38068528/iges_tam_metin_pdf#page=125
- Hynek, P. (2017). Project-Based Learning in Geography. In P. Karvanková, D. Popjaková, M. Vančura, & J. Mládek (Eds.), *Current Topics in Czech and Central European Geography Education* (pp. 129–143). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-43614-2_8
- İnce, Z. (2022). Türkiye'de yükseköğretim kurumları sınavlarında coğrafya soru sayısının değişimi ve coğrafya eğitimine yansımaları. In *Eğitim Bilimleri Alanında Uluslararası Araştırmalar XV. Ed. Fatma Elif Kılınç* (p. 511). Konya:Eğitim Yayınevi.
- Karabağ, S., Şahin, S., & Şahin, B. (2021). *Coğrafya Dersi Öğretim Programları* (1st ed., Vol. 1–1). Pegem Akademi.
- Karaca, Y., Karaca, M., Er, F. Z., & Kazancı, M. E. (2024). Bilişim Teknolojileri İçerikli Erasmus Projeleri Hakkında Ülkelerarası Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (14), 1271–1287. <https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1418767>
- Karatsareas, P. (2022). Semi-structured interviews. In *Research methods in language attitudes* (Vol. 99, p. 99). Cambridge University Press Cambridge. <https://doi.org/10.1017/978.110.8867788.010>
- Kılınç, Y. (2015). Coğrafya Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Uygulaması Deneyimleri Üzerine Bir Araştırma: Teori ve Pratik. *SDU International Journal of Educational Studies*, 1(2), 88–98. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduijes/article/223860>
- Kızılcıoğlu, A. (2004). ÖSYM Sınavlarında 1981-2002 Sorulan Coğrafya Sorularının Değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(11), 77–95. <https://dergipark.org.tr/en/pub/baunsobed/article/651913>
- Knoll, M. (2012). "I had made a mistake": William H. Kilpatrick and the project method. Columbia University. https://web.archive.org/web/202.201.21010633/https://www.academia.edu/14351331/_I_had_made_a_mistake_William_H._Kilpatrick_and_the_project_method_2012_
- Kocalar, A. O., & Şahin, V. (2023). Coğrafya öğretmeni kimdir? *International Journal of Geography and Geography Education*, (48), 68–83. <https://doi.org/10.32003/igge.1217091>
- Kokotsaki, D., Menzies, V., & Wiggins, A. (2016). Project-based learning: A review of the literature. *Improving Schools*, 19(3), 267–277. <https://doi.org/10.1177/136.548.0216659733>
- MEB. (2024). *Coğrafya Dersi 9.Sınıf—Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli*. MEB Orta Öğretim Genel Müdürlüğü. <https://tymm.meb.gov.tr/ogretim-programlari/coğrafya-dersi/11>
- Mengüşoğlu, T. (1945). Fenomenoloji Felsefesi. *Felsefe Arkivi*, 1(1). <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/14345>
- Nurdin, E. A., Pangastuti, E. I., Puji, R. P. N., Surya, R. A., & Adni, K. R. N. (2021). Implementation of the use of project-based learning models in the application of online geography learning strategies. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 747(1), 012045. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/747/1/012045>
- Öğretmenlik Meslek Kanunu, 7528 Öğretmenlik Meslek Kanunu (2024). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/10/20241018-1.htm>
- Özer Şanal, S., & Erdem, M. (2023). Öğretim Tasarım Süreçleri Ve "Etik" *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(3), 959–975. <https://doi.org/10.38151/akef.2023.94>
- Öztürk, M., & Gönülaçar, H. (2018). Coğrafya öğretmenlerinin profesyonelleşme süreçlerine dair bir inceleme. *Eğitim Ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori Ve Uygulama*, 9(18), 1–24. <https://dergipark.org.tr/en/pub/eibd/article/540865>
- Parlak, M. (2023). Öğretmenlerin Hizmetiçi Eğitim Etkinliklerine İlişkin Tutumlarının İncelenmesi. *Social Sciences Studies Journal*, 109(109), 6228–6236. <https://doi.org/10.29228/sssj.68723>

- Polat, A. (2022). Nitel Araştırmalarda Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Soruları: Soru Form ve Türleri, Nitelikler ve Sıralama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 161–182. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1227335>
- Revelle, K. Z., Wise, C. N., Duke, N. K., & Halvorsen, A.-L. (2020). Realizing the Promise of Project-Based Learning. *The Reading Teacher*, 73(6), 697–710. <https://doi.org/10.1002/trtr.1874>
- Şeremet, M. (2024). Öğretme ve araştırma arasındaki ilişki: Coğrafya eğitiminde araştırma-odaklı ve araştırma-tabanlı uygulama örnekleri. *Türk Coğrafya Dergisi*, (85), 69–78. <https://doi.org/10.17211/tcd.1497250>
- Sözen, E., & Türksever, Ö. (2018). Üniversite Giriş Sınavlarında Coğrafya Soru Sayısındaki Değişikliğin Bölgesel Liderlik Açısından Önemli Olan Ortaöğretim Coğrafya Programına Olası Etkilerinin Değerlendirilmesi. *Uluslararası Liderlik Eğitimi Dergisi*, 3(3), 1–12. <https://dergipark.org/en/download/article-file/590055>
- Tatlı, Z. (2016). Proje Geliştirme Sürecine Dair Öğretmen Görüşleri. *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 631–656. <https://dergipark.org.tr/pub/yyuefd/article/272563>
- TEKNOFEST. (2026). *TEKNOFEST Ayakları Yere Basmayan Festival*. TEKNOFEST. <https://www.teknofest.org>
- TÜBİTAK. (2024a). *TÜBİTAK BİDEB 2204 Lise Öğrencileri için Araştırma Projeleri*. TÜBİTAK.
- TÜBİTAK. (2024b, November 4). *2204-A Lise Öğrencileri Araştırma Projeleri Yarışması 2025*.
- Ulusal Ajans. (2025). *Ulusal Ajans*. Ulusal Ajans. <https://www.ua.gov.tr/programlar/gruplar/egitim-verenler-icin/>
- Ünal, M. (2025). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'ne Göre Geliştirilen Coğrafya Dersi Öğretim Programı Bütünlük Yapısının İncelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 54(1), 453–492. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.1699693>
- Ünlü, M. (2014). *Coğrafya Öğretimi* (1st ed.). Pegem Akademi.
- Yalçın, H. (2022). Bir Araştırma Deseni Olarak Fenomenoloji. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 213–232. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1227345>
- Yentür, M. M. (2023). Meslek Liselerinde Proje Üretme Ve Yürütme Durumlarının İncelenmesi Ve Coğrafya Öğretmenlerinin Görüşleri. In *Eğitim Bilimleri Alanında Uluslararası Araştırmalar XVII Ed.: Doç.Dr. Hüseyin Erol* (1st ed., p. 67). Eğitim Yayınevi.
- Yiğit Özüdoğru, H. (2024). Cumhuriyet Dönemi Coğrafya Dersi Öğretim Programları (1924–2024). *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(49), 1714–1737. <https://doi.org/10.46928/iticusbe.1477944>
- Yıldırım, S., & Ünlü, M. (2021). Evaluating In-Service Gıs Training For Geography Teachers Based On G-Tpack Model. *International Journal of Geography and Geography Education*, (44), 112–123. <https://doi.org/10.32003/igge.958881>
- Yılmaz, M. (2023). Coğrafya öğretmenlerinin öğrenci merkezli öğretimi destekleyen öğretim yöntemlerini kullanımı: 9. Sınıf örneği. *International Journal of Geography and Geography Education*, (50), 63–81. <https://doi.org/10.32003/igge.1312244>
- Zülfikar, H. (2022). Nitel Araştırma Yöntemleri Ansiklopediler—Tübitak. *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*. https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/nitel_arastirma_yontemleri

To Cite This Article: Çalışkan, H., & Katılmış, A. (2026). Coğrafya dersleri ve sorumluluk değeri: öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 58, 19-40. <https://doi.org/10.32003/igge.1764869>

Coğrafya Dersleri ve Sorumluluk Değeri: Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi Geography Lessons and Responsibility Value: An Examination of Teachers' Opinions

Hamit ÇALIŞKAN^{ID}, Ahmer KATILMIŞ^{ID}

Öz

Öğretim programları aracılığıyla öğrencilere kazandırılmaya çalışılan değerlerden biri olan sorumluluk değeri coğrafya dersi öğretim programlarında en çok öğrenme çıktısı ile ilişkilendirilen değerlerin başında gelmektedir. Bu araştırma, coğrafya öğretmenlerinin, sorumluluk değeri ile coğrafya dersleri arasında nasıl bir ilişki kurduklarını ve sorumluluk değerini öğrencilere kazandırmak için nasıl bir yol izlediklerini tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada nitel araştırma desenlerinden olgubilim deseni tercih edilmiştir. Çalışma, amaçlı örnekleme tekniğine göre belirlenen coğrafya öğretmeni olan 10 katılımcı ile gerçekleştirilmiş olup araştırma verileri araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanarak toplanmıştır. Çalışma kapsamında elde edilen veriler içerik analizi yapılarak çözümlenmiştir. Araştırmadan ortaya çıkan sonuçlara göre; katılımcılar sorumluluk değerini, görev bilinci, rol bilinci ve davranışların sonuçlarını üstlenme olarak görmektedirler. Sorumlulukları kazandırmada, okul idaresinin ve coğrafya öğretmenlerinin öğrencilere rol model olma ve onlara görev verip takibini yapmak suretiyle katkı sunabileceklerini düşünmektedirler. Katılımcıların sorumluluk değeri açısından coğrafya dersinin sahip olduğu potansiyelin farkında oldukları ve coğrafya dersini vatan sevgisi, vatandaşlık bilinci ve çevresel sorumluluk gibi sorumluluklarla ilişkilendirdikleri görülmüştür. Coğrafya öğretmenlerinin öğrencilerine sorumluluklarını; sorumluluk verme, rehberlik ve destekleme, onlara rol model olma ve çeşitli etkinlikler ile projelere dahil etme yoluyla kazandırmaya çalıştıkları anlaşılmıştır. Araştırmadan ortaya çıkan diğer sonuçlara göre katılımcıların sorumluluk değerini öğrencilere kazandırırken daha çok; veli, öğrenci ve diğer eğitim paydaşlarından kaynaklı problemler başta olmak üzere bazı sorunlarla karşılaştıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sorumluluk değeri, Değerler eğitimi, Coğrafya öğretmeni, Coğrafya dersleri

Abstract

One of the values that teaching programmes strive to instill in students is responsibility, which is among the values most closely associated with learning outcomes in geography teaching programmes. This research was conducted to determine how geography teachers establish a relationship between the value of responsibility and geography lessons and what approach they follow to instill this value in students. The phenomenological research design was chosen for this study. The study was conducted with 10 geography teachers selected using purposive sampling, and the research data were collected using a semi-structured interview form developed by the researchers. The data obtained in the study were analyzed using content analysis. According to the results of the research, the participants perceive the value of responsibility as a sense of duty, a sense of role, and taking responsibility for the consequences of their actions. They believe that school administrators and geography teachers can contribute to instilling responsibility by serving as role models for students and by assigning them tasks and following up on them. It was observed that the participants were aware of the potential of geography lessons in terms of the value of responsibility and that they associated geography lessons with responsibilities such as patriotism, civic awareness, and environmental responsibility. It is understood that geography teachers strive to instill responsibility in their students by assigning responsibilities, providing guidance and support, acting as role models, and involving them in various activities and projects. According to other findings from the research, it was determined that participants encountered certain problems, primarily related to parents, students, and other educational stakeholders, while instilling the value of responsibility in students.

Keywords: Responsibility value, Values education, Geography teacher, Geography lessons

* Sorumlu Yazar: Arş. Gör., Marmara Üniversitesi., ✉ hamit.caliskan@marmara.edu.tr

GİRİŞ

İnsan ve mekân arasında bir köprü olan coğrafya disiplini, insanın yaşadığı mekânı anlamlandırmasında, evrenin mevcut durumu ya da evrende meydana gelen birtakım değişikliklerin anlaşılmasına önemli katkı yapmaktadır (İbret, Aydın ve Turgut, 2018). Bunun yanında coğrafya disiplininin yöntem ve ilkeleri kullanılarak ulaşılan bilimsel bilgiler, insanın günümüz dünyasında meydana gelen siyasal ve sosyoekonomik gelişmeleri anlamasına, olay ve olgulara ilişkin bakış açıları geliştirmesine yardımcı olmaktadır. Bu disiplinin verilerinin kullanılmasıyla inşa edilen coğrafya dersleri ise öğrencilerin çevresine uyum sağlamasına katkıda bulunacak temel becerilerinin öğretilmesinde önemli bir işleve sahiptir (Ünlü, Üçışık ve Özey, 2002). Coğrafya dersleri öğrencilerin dünyayı algılama, anlama ve değerlendirmelerine katkıda bulunan coğrafi bilinci kazanmalarını sağlar. Bu çerçevede iklim değişiklikleri, kuraklaşma, çarpık kentleşme, doğal kaynak kullanımı, aşırı nüfus artışı, yoksulluk, biyolojik çeşitlilik kaybı gibi birçok gelişmeyi ve bunların olası sonuçlarını öğrenciler coğrafya dersi ile öğrenirler. İnsanın doğal bir çevrede doğup, büyüüp, yaşadığı düşünülürken, bireylerin içinde yaşadığı coğrafyaya karşı bilinçli ve denetimli olma sorumluluklarının olduğunu ve coğrafi düşünceyi özümsemiş yurttaşların söz konusu bu sorumlulukların farkına vararak onları yerine getirebileceklerini söyleyebiliriz (Karasu-Avcı, 2017).

Coğrafya, bir toplum bilimi olması hasebiyle toplumu oluşturan bireylerin yaşadığı ortama ilişkin bilmesi gereken bilgileri ihtiva etmektedir (Akınoğlu, 2006). Coğrafya eğitimi, çocukların yakın ve uzak çevrelerine yönelik ilgisini canlı tutması ve uyarması, yeryüzündeki çeşitli güzellikleri takdir etme duygularını beslemesi, çocuklarda çevreye yönelik bilinçli bir yaklaşım geliştirmesi, yerel ve küresel düzeydeki eylemler yoluyla gezegenin sürdürülebilirliği için sorumluluk almayı sağlaması açısından oldukça önemlidir (İbret, Aydın ve Turgut, 2018). Bu açıklamaları ve coğrafya dersi öğretim programında hedeflenen amaçları göz önüne aldığımızda, coğrafya derslerinin gerek yapı gerekse içeriğinde yer alan konular itibarıyla değerler ve değerler eğitimi açısından oldukça önemli fırsatlara sahip olduğu söylenebilir (Aydın ve Yaşar, 2020; Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2024)

Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan güncel Türkçe sözlükte “bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü” (Türk Dil Kurumu [TDK], 2023) olarak ele alınan değer kavramına ilişkin literatürde farklı tanımlar yapılmıştır. Söz konusu bu tanımlarda değer kavramının davranışta bulunma; duygu, düşünce ve tutumları inşa etme; eylemleri iyi veya kötü olarak değerlendirme; olay ve olgulara anlam yükleme; bir şeyin kıymetini belirleme; eğitim kurumlarının toplumsal beklentileri karşılama; toplumsal birlikteliğin sağlanması ve sürdürülmesi süreçlerinde belirleyici fonksiyonun olduğu ifade edilerek değerlerin toplumun önemli bir kısmı tarafından benimsenen, iyiyi bilmeyi, iyiyi yapmayı telkin eden kavramlar olduğu belirtilmektedir (Balcı ve Yelken, 2013; Çifçi ve Ünalı, 2014; Değirmenci, 2018; Ekşi ve Katılmış, 2016; İbret, Karatekin ve Avcı, 2015; Katılmış, 2010; Katılmış, 2021; Lickona, 1991; Şam, 2015; Ulsoy ve Dilmaç, 2020). Değerlere ilişkin söz konusu bu vurgulamalara dayanarak, değerlerin öğrencilere kazandırılmasıyla, günümüzde çağın kendine has özelliklerinin neticesi olarak ortaya çıkan, bireyi, aileyi ve toplumu etkileyen olumsuzlukların önlenmesinin yanında yerel ve küresel bazda etkileri olan birçok sorunun çözümüne katkıda bulunulacağı ifade edilebilir. Bu sebeple yetişmekte olan yeni nesle erken dönemlerden itibaren uygulanan öğretim programlarında değerleri kazandırmaya ilişkin amaç ve kazanımlara yer verilmektedir (Katılmış, 2010; Sapsağlam, 2017). Bu bağlamda değerler eğitimi, temel insani değerleri ve toplumun ortak değerlerini öğrencilere kazandırarak çocukların çağın kendine özgü sorunlarıyla baş edebilme stratejilerini geliştirmek amacıyla faydalanılan eğitimsel faaliyetler olarak tanımlanabilir (Ekşi ve Katılmış, 2020; Katılmış, 2021).

Değerler eğitimi ile ilgili literatürde ifade edilen nitelikler ve coğrafya dersi öğretim programında (MEB, 2024) hedeflenen amaçları göz önüne aldığımızda, coğrafya dersinin değerler eğitimi açısından oldukça önemli bir potansiyelinin olduğu görülmektedir. Hemen hemen geçmişten günümüze uygulanan bütün coğrafya dersi öğretim programlarında söz konusu bu potansiyeli yansıtan konu alan bilgisine ve amaçlara yer verilmiştir. Çünkü coğrafya dersi öğretim programlarının genel amaçlarında ve uygulanmasıyla ilgili yapılan açıklamalarında değerler eğitime yönelik yapılan vurgulamalar incelendiğinde, coğrafya dersinin disiplin içi amaçlarının yanında değerler eğitime ilişkin önemli hedeflerin de belirlendiği görülmektedir (Katılmış ve Balcı, 2017; MEB, 2025). Bu çerçevede 2018 yılında uygulamaya konulan coğrafya dersi öğretim programının

insan-doğa ilişkisi çerçevesinde coğrafi becerileri kazandırma, yakın çevreden başlayarak ülkesine ve dünyaya ait mekânsal değerleri anlama ve bu değerlere sahip çıkma bilinci geliştirilmesi, doğa ve insanın uyumlu birlikteliği ve sürekliliği için mekânsal planlamanın önemini kavratılması, doğal ve beşerî kaynakların kullanımında “tasarruf bilinci” geliştirilmesi, doğal ve beşerî sistemlerin yerel ve küresel etkileşim içinde işleyişinin anlamlandırılması, kalkınma süreçlerinin doğayla uyumlu kılınmasının önemini kavratılması, Türkiye’nin bölgesel ve küresel ilişkiler açısından konum özelliklerini kavrayarak ülkesinin sahip olduğu potansiyelin bilincine vardırılması, coğrafi bilgilere sahip olmanın “vatan bilinci” kazanılmasındaki önemini kavratılması, ekosistemin işleyişine yönelik sorumluluk bilinci kazandırılması gibi doğrudan değerlerle de ilgili olan müktesebatına 2024 yılında geliştirilen coğrafya dersi öğretim programında da yer verilmiştir. Bunun yanında 2018 yılında yayımlanan programda tercih edilen “kök değerler” ibaresinin yerine 2024 programında değerlere ilişkin açıklamalar “erdem-değer eylem çerçevesi” başlığı altında yer verilerek değerler eğitime verilen önem muhafaza edilmiştir (MEB, 2018; MEB, 2024).

Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de ilköğretim ve ortaöğretimde uygulanan öğretim programları vasıtasıyla öğrencilere genel olarak temel insani değerler ve toplumsal değerler adıyla sınıflanabilecek değerler öğretilmeye çalışılmaktadır (Katılmış, 2021). Coğrafya dersleri ise yapı ve konu alanı itibarıyla değerlerin öğrencilere kazandırılmasında önemli fırsatlara sahip olan derslerden biridir. Coğrafya derslerinde öğrencilere kazandırılmaya çalışılan değerlerden biri de sorumluluk değeridir. Coğrafya derslerinin öğrenme öğretme süreçlerinde öğrencilere kazandırılması gereken önemli bir değer olan sorumluluk (Değirmenci, 2018; MEB, 2024), Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğünde “Kişinin kendi davranışlarını ya da kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, mesuliyet.” olarak tanımlanmıştır (Ünlüer, 2012). Genel olarak sorumluluk duygusuna sahip olan bireylerin ortak özelliği, kendi üzerine düşen görevleri ve işlevleri zamanında, istenilen şekilde ve istenilen biçimde yerine getirmesidir. Sorumluluk değerini kazanmış bir birey yaşadığı çevreye, ailesine ve kendisine değer verebilir, üzerine düşen görevleri tam ve zamanında yapabilir. Böylece sorumluluklarını yerine getirmenin mutluluğunu duyar ve yaşamında başarılı olabilir (Aktepe, 2015). Öğrenilebilen veya kazandırılabilen bir nitelik olan sorumluluk küçük yaşlardan itibaren çocuklara yaşlarına ve yeteneklerine uygun faaliyetlerle ve yaparak yaşayarak öğrenme fırsatları sağlanarak etkili bir biçimde kazandırılabilir (Aktan ve Şahin, 2018; Gündüz, 2018). Her yaş, dönem ve konum kendine özgü sorumluluklar getirdiği için bireylerin söz konusu değişkenlerin etkisiyle oluşan yeni sorumluluklarının farkına varmalarının sağlanması oldukça önemlidir. Bu nedenle bireylere yaşlarına ve yeteneklerine uygun sorumluluklar verilerek yaptıkları eylemlerin sonuçlarını görmeleri ve bunu kabul etmeleri sağlanmalıdır (Karakuş ve Kartal, 2016). Bu sebeplerden dolayı sadece mesleki ve akademik başarı için değil aynı zamanda iyi davranışlar gösteren bireyler olabilmeleri için de öğrencilere sorumluluk eğitimi verilmesi gerekmektedir (Sezer ve Çoban, 2016).

Günümüzde, evrensel düzeyde paylaşılan değerlerin çoğaldığı, ortak ideallerin paylaşıldığı ve ortak kaderin pek çok yönden kabul gördüğü bir anlayışın hızla geliştiği düşüncesi yaygın olarak işlenmektedir (Şahin ve İnce, 2021). Bunun yanında, görece, klişe haline gelen “küreselleşen dünyada/dünyamızda” ibaresinin akademik ve popüler yayınlarda çok vurgulanmasından da anlaşılacağı gibi dünyanın herhangi bir yerinde vuku bulan bir olay veya olgunun, etkilerinin görüldüğü yerle sınırlı olmadığına ilişkin farkındalığın, günümüzde geçmiş dönemlere nazaran daha yüksek olduğu kabul edilmektedir. Bu yüzden dünyadaki her birey dünyaya karşı bireysel sorumluluk almak durumundadır. Bir durumun gerçekleşmesi için çalışma ve başka bir durumun gerçekleşmemesi için çalışma olarak tanımlanan bireysel sorumluluk aynı zamanda bu durumlara ilişkin içsel bir motivasyona sahip olma olarak da tanımlanmaktadır (Lauer mann & Karabenick, 2013). Yukarıda da bahsedildiği gibi sorumluluk değeri çok küçük yaşlarda ailede başlayıp okulda devam ederek pekiştirilmesi gereken bilgi, duygu, davranış ve tutumları içermekte ve zikredilen boyutlara ilişkin kapsam, yaş ve konum gibi bazı değişkenlere göre farklılaşmaktadır (Eliasa, 2014). Bu nedenle özellikle genç neslin yaş ve gelişim düzeyine uygun sorumlulukları kazanmasına katkı sağlayacak faaliyetlerin değerlendirilmesi önemlidir. Ayrıca bireylerin sorumluluk değerine ilişkin farkındalık düzeylerinin artırılması da gereklidir. Okullar ve çeşitli eğitim organizasyonları uzun yıllardır hem akademik eğitimin hem de ahlaki eğitimin verildiği kurumlar olmuşlardır (Kaur, 2019). Yukarıda ifade edilen söz konusu bu faaliyetlerin işe koşulmasında eğitim kurumları ve bu kurumlarda verilen derslerin öğretim programları önemli bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Bu çerçevede eğitim kurumlarında, değerler eğitime ilişkin uygulanan faaliyetlerde ve hazırlanan öğretim programlarında değerlere ilişkin

kazanımlara yer verilmesi kadar, söz konusu bu faaliyet ve kazanımların nasıl uygulandığının da bilinmesi oldukça önemlidir. Özellikle program geliştirme süreçleri açısından yaklaştığımızda öğrenme öğretme süreçlerinde amaç ve kazanımların nasıl hayat bulduğunun bilinmesi hem uygulamadaki eksikleri görüp gerekli önlemlerin alınması hem de iyi örneklerin tespit edilmesi açısından oldukça kıymetlidir. Bu nedenle coğrafya dersi öğretim programlarında yer alan genelde değerler eğitimi özelde ise sorumluluk değerine ilişkin amaç ve kazanımların nasıl hayata geçirildiğinin ve coğrafya derslerinin sorumluluk değeri açısından nasıl bir potansiyele sahip olduğunun tespiti önemli görülmektedir. Literatürde gerçekleştirilen incelemede coğrafya öğretmenlerinin sorumluluk değeri ve sorumluluk değerini nasıl kazandırdıklarına, coğrafya derslerinin sorumluluk değeri açısından nasıl bir potansiyele sahip olduğuna ilişkin ne düşündüklerini ele alan bir çalışmaya rastlanmaması sebebiyle bu çalışmanın alana önemli bir katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda “Coğrafya öğretmenleri sorumluluk değeri ile coğrafya dersleri arasında nasıl bir bağ kurmakta ve öğrencilere sorumluluk değerini kazandırmak için neler yapmaktadırlar?” cümlesi araştırmanın problem cümlesi olarak belirlenmiştir. Bu problem cümlesi kapsamında araştırmada, coğrafya öğretmenlerinin sorumluluk değeri ile coğrafya dersleri arasında nasıl bir bağ kurduklarını ve sorumluluk değerini öğrencilere kazandırmak için yürüttükleri faaliyetleri tespit etmek amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında şu soruların cevapları aranmıştır:

1. Coğrafya öğretmenlerinin sorumluluk değerinin ne olduğuna ilişkin görüşleri nelerdir?
2. Coğrafya öğretmenleri, öğrencilere sorumluluk değerini kazandırma sürecinde okul idarelerinin ve coğrafya öğretmenlerinin rolleri ve sahip oldukları fırsatlara ilişkin ne düşünülmektedirler?
3. Coğrafya öğretmenleri, sorumluluk değeri ile coğrafya dersini nasıl ilişkilendirmektedir?
4. Coğrafya öğretmenleri öğrencilerine sorumluluk değerini nasıl kazandırmaktadır?
5. Coğrafya öğretmenlerinin, sorumluluk değerini kazandırılırken karşılaştıkları sorunlar nelerdir?

YÖNTEM

Coğrafya öğretmenlerinin sorumluluk değeri ile coğrafya dersleri arasında nasıl bir bağ kurduklarını ve sorumluluk değerini öğrencilere kazandırmak için yürüttükleri faaliyetleri tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışma nitel araştırma yönteminin araştırmaya dair iş ve işlemlerine göre tasarlanmış ve yürütülmüştür. Nitel araştırmalarda; üzerinde araştırma yapılan olgu ve olaylar, kendi bağlamında ele alınmakla birlikte insanların ona yüklediği anlamlar çerçevesinde yorumlanmaktadır (Karataş, 2015; Yıldırım ve Şimşek, 2021). Öte yandan katılımcı deneyimlerinin önemsendiği veya araştırma amaçları kapsamında elde edilen verilerin katılımcı deneyimleri temelinde derinlemesine analiz edilmek istendiği nitel çalışmalarda, olgubilim deseni tercih edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Bu nedenle araştırma amacı kapsamında katılımcı deneyimlerinin önemli görülmesi ve toplanan verilerin derinlemesine analiz etmek istenmesinden dolayı bu araştırma, olgubilim deseni prosedürlerine uygun olarak yürütülmüş ve sonuçlandırılmıştır.

Çalışma Grubu

Bu çalışmanın katılımcıları, 2024-2025 eğitim öğretim yılında İstanbul’da görev yapan coğrafya öğretmenlerinden amaçlı örnekleme yöntemi çeşitlerinden biri olan ölçüt örnekleme tekniği ile seçilmiştir. Ölçüt örnekleme gerekli olduğu düşünülen ve önceden belirlenmiş belli ölçütleri karşılayan katılımcıların çalışmaya dahil edilmesine imkân vermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Bu çerçevede çalışmada, coğrafya öğretmenlerinin sorumluluk değerini kazandırma sürecindeki deneyimlerini de ortaya çıkarmak amaçlandığı için katılımcıları belirleme sürecinde tecrübe esas alınarak en az 5 yıllık görev yapmış olma kriteri göz önünde bulundurulmuştur. Bu ölçüte uygun olarak İstanbul’un Anadolu yakasında bulunan farklı liselerde görev yapan, 5 ila 25 yıl arasında değişen hizmet sürelerine sahip olan, 2 kadın ve 8 erkek olmak üzere toplam 10 coğrafya öğretmeni araştırmanın katılımcıları olarak belirlenmiştir. Gönüllülük esasına göre araştırmaya dahil edilen katılımcılara, çalışmanın

hiçbir yerinde kendi isimlerinin geçmeyeceği taahhüt edilmiştir. Bu nedenle katılımcılara K1-K10 şeklinde kod isimler verilmiş ve çalışmanın ilgili kısımlarında katılımcılardan kod isimleriyle bahsedilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada, verilerin toplanmasında görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme, insanlarla ve onlarla ilişkili durumları anlamak amacıyla sözlü iletişim yoluyla araştırma hakkında veri toplamayı amaçlayan bir tekniktir (Gürbüz ve Şahin, 2018). İlgili literatürde nitel araştırmalarda farklı görüşme tekniklerinin kullanılabilmesine ilişkin bilgiler olmakla birlikte bu çalışmanın amacına en fazla hizmet edeceği düşünüldüğü için yarı yapılandırılmış görüşme tekniği tercih edilmiştir. Araştırma için gerekli verileri toplamak amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilmiş yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Form hazırlandıktan sonra alan uzmanlarının görüşüne sunulmuştur. Coğrafya eğitimi ve değerler eğitimi alanında çalışmaları olan uzmanlardan gelen geri bildirimlere göre forma son şekli verilmiştir. Görüşmelere başlanmadan önce katılımcılara çalışmanın amaçlarından, görüşmede kullanılacak sorulardan ve görüşmelerin yürütülme usulünden bahsedilerek gönüllü katılımcı olmaları doğrultusunda talep iletilmiştir. Daha sonra katılımcılarla görüşme takvimi oluşturularak izinleri dahilinde ses kaydı alınarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Analizi

Çalışma kapsamında toplanan verilerin analizinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi büyük miktardaki verilerde ve metinsel bilgilerde ilk başta fark edilemeyen, iletişim ifadelerini ve yapılarını, kullanılan sözcüklerin örüntülerini, eğilimlerini, sıklıklarını ve ilişkilerini keşfetmek üzere kullanılan sistematik bir kodlama ve kategori oluşturma sürecidir (Özden, 2024). Araştırmada, toplanan verileri tanımlamak veya verileri açıklayabilecek kavram ve ilişkilere ulaşmak istendiği için içerik analizi tekniği tercih edilirken geçerlik ve güvenilirlik; inandırıcılık, aktarılabilirlik, tutarlılık ve teyit edilebilirlik stratejileri ile sağlanmaya çalışılmıştır (Creswell, 2014). Bu çerçevede inandırıcılığı sağlamak için görüşmeler bizzat araştırmacı tarafından gerçekleştirilerek derin odaklı veri toplanması sağlanmış ve katılımcı teyidi alınmıştır. Aktarılabilirlik stratejisi kapsamında, katılımcılar amaçlı örnekleme yöntemi tekniğine göre belirlenmiş ve katılımcılar hakkında detaylı bilgiler verilmiş, tutarlılık stratejisi çerçevesinde, görüşmelerin tamamı aynı araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiş, görüşmelerde kullanılan formun geliştirilme sürecinde uzman görüşünden faydalanılmış ve verilerin analiz sürecinde yapılan kodlamalar başka bir araştırmacının yaptığı kodlamalarla karşılaştırılmıştır. Teyit edilebilirlik stratejisi kapsamında analiz sürecinde yapılan kodlamalarda ve çıkarımlarda veri setine sadık kalınmış ve bulgular doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. Analiz sürecine başlamadan önce görüşmelerin ses kayıtları yazıya dökülmüş daha sonra tashih ve ekleme yapabilme fırsatı vermek için katılımcılara gönderilmiştir. Katılımcıların onayları alındıktan sonra verilere bütüncül bir bakış açısı oluşturabilmek amacıyla iki araştırmacı tarafından da okunarak kodlama sürecine geçilmiştir. Araştırmanın amaçları doğrultusunda gerçekleştirilen analizler neticesinde kodlardan temalara ulaşılmıştır. Yapılan kodlama ve ulaşılan temaları dışarıdan bir göz olarak iki araştırmacının da incelemesi sağlanmıştır. Son olarak elde edilen tema ve kodlar araştırma soruları temel alınarak bulgular kısmında verilmiştir. Bulguların verilisinde tema ve kodların elde edilmesine kaynaklık eden katılımcı görüşlerinden doğrudan alıntılar verilmiştir.

BULGULAR

Coğrafya öğretmenlerinin sorumluluk değeri ile coğrafya dersleri arasında nasıl bir bağ kurduklarını ve sorumluluk değerini öğrencilere kazandırmak amacıyla yürüttükleri faaliyetleri tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, elde edilen verilerin analiz edilmesiyle ulaşılan bulgulara göre; katılımcılar sorumluluk değerini, görev bilinci, rol bilinci ve davranışların sonuçlarını üstlenme olarak görmektedirler. Sorumlulukları kazandırmada, okul idaresinin ve coğrafya öğretmenlerinin öğrencilere rol model olma ve onlara görev verip takibini yapmak suretiyle katkı sunabileceklerini düşünmektedirler. Katılımcıların sorumluluk değeri açısından coğrafya dersinin sahip olduğu potansiyelin farkında oldukları ve coğrafya

dersini vatan sevgisi, vatandaşlık bilinci ve çevresel sorumluluk gibi sorumluluklarla ilişkilendirdikleri görülmüştür. Coğrafya öğretmenlerinin öğrencilerine sorumluluklarını; sorumluluk verme, rehberlik ve destekleme, onlara rol model olma ve çeşitli etkinlikler ile projelere dahil etme yoluyla kazandırmaya çalıştıkları anlaşılmıştır. Ayrıca katılımcıların sorumluluk değerini öğrencilere kazandırırken daha çok; veli, öğrenci ve diğer eğitim paydaşlarından kaynaklı problemler başta olmak üzere bazı sorunlarla karşılaştıkları tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında ulaşılan bu bulgular araştırma sorularına göre sınıflandırılarak aşağıda verilmiştir.

Sorumluluk Değerinin Ne Olduğuna İlişkin Bulgular

Çalışmanın birinci sorusu kapsamında katılımcıların sorumluluk değerini nasıl anlamlandırdıklarına ilişkin veriler toplanmıştır. Bu kapsamda toplanan verilerin analiz edilmesiyle elde edilen tema, kodlar ve tema ve kodlara kaynaklık eden katılımcılar Tablo 1’de gösterilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Sorumluluk Değerinin Anlamına İlişkin Katılımcı Görüşleri

Boyut	Tema	Kod	Katılımcı
Sorumluluk	Görev ve Rol Bilinci	Görev, yükümlülük, ödev, iç motivasyon, dış uyaran, hassasiyet, öz sorumluluk, dış sorumluluk, duyarlılık	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K8, K9
	Davranışların Sonucunu Üstlenme	Farkındalık, inisiyatif, hesap verebilirlik	K6, K7, K8, K9, K10

Tablo 1’den de anlaşılacağı gibi katılımcıların sorumluluk değerine ilişkin açıklamalarından “görev ve rol bilinci” ve “davranışların sonucunu üstlenme” temalarına ulaşılmıştır. Bu kapsamda katılımcıların sorumluluk değerini tanımlamak amacıyla yoğun bir biçimde görev ve rolün gerektirdiği yükümlülükleri vurguladıkları saptanmıştır. Bu kapsamda görev ve rol bilinci temasının üretilmesine kaynaklık eden görüşleri dile getiren bazı katılımcı ifadelerinden doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir:

K1: “...sorumluluk kavramını ilk duyduğumda ilk aklıma gelen şey kişinin rolünden, statüsünden kaynaklanan gereksinimler olarak düşünüyorum ben bunu yani kişinin rolü ile ilişkilendirilebilir gereksinimler bence sorumluluktur.”

K8: “İnsanın bir ödevi ya da görevi hakkıyla yerine getirmesi.”

K9: “İnsanların rolüne göre yapması gerekenler.”

K4: “İnsanların yapması gereken görevlerin tamamı.”

Araştırma verilerinin analiz edilmesiyle bazı katılımcıların, sorumlulukların içten gelen bir motivasyon ile bazı katılımcıların ise dış uyaran etkisiyle yerine getirildiğini/getirilmesi gerektiğini ima eden ifadeler kullandıkları saptanmıştır. Başka bir ifadeyle araştırmada katılımcıların görev veya rolün gereklerinin iç motivasyon veya dıştan gelen uyarının etkisiyle yerine getirmesini sağlayan bilinç olarak açıkladıkları görülmüştür. Bu anlamda, sorumluluğu içten gelen bir motivasyon ile görevlerin yapılmasını sağlayan bilinç olarak vurgulayan katılımcılardan K2 görüşlerini şu cümlelerle açıklamıştır: “Şimdi irade sahibi birinde yani akıl sahibi olan birinde yani sorumluluk olur. Bu insanların akıl sahibi, irade sahibi insanların davranışlarının herhangi bir sonucu yani davranış üretebilen ve sonuç üretebilen aslında görevlerinin tamamı diyebilirim.” Sorumluluğun iç motivasyon ile yerine getirildiğini vurgulayan katılımcılardan K6 “... görev bilincine sahip olunması” vurgulaması yaparak görüşlerini açıklarken Katılımcı K3 ise görüşlerini şöyle açıklamıştır: “...sorumluluk denilen şey bireyin kendi gelişimi ile kendi varoluş haliyle ilgili bir şey, yani bir insanın birisinin emir ve direktifi dışında kendiliğinden görev ve sorumluluklarını yerine getirmesi, görevlerini yerine getirmesine bence sorumluluk denir.” Öte yandan sorumluluğun gereğini yerine getirme sürecinde dış motivasyonun etkisini vurgulayan katılımcılardan K5, bu boyutta ilişkin düşüncelerini açıklamak için şu cümleleri dile getirmiştir: “Sorumluluk bence bireyden yapmasını beklediğimiz çeşitli görevler olarak düşünebiliriz.”

Araştırmada bazı katılımcıların “görev ve rol bilinci” teması kapsamında ele alınan görüşlerini açıklarken sorumluluk değerini diğer insanlara ve doğaya karşı sorumluluklar olarak iki boyutta ele aldıkları saptanmıştır. Bu doğrultuda görüş bildiren katılımcılardan K4 görüşlerini açıklamak için “Sorumluluk bence insanların yerine getirmesi gereken görevlerin tamamı, yani kime karşı görevler, diğer bireylere ve doğaya, çevresine karşı yerine getirmesi gereken görevler olarak tanımlıyorum ben sorumluluğu.” ifadelerini tercih etmiştir. Diğer bir katılımcı olan K9’un ise düşüncelerini açıklamak için tercih ettiği “İnsanın aşında yaptığı olayların farkına varma, ne bileyim çevresindeki olayların farkına varması sonuçlarını üstlenmesi gibi bir anlam var sorumlulukta.” ifadeleriyle, sorumluluk değeri ile bilinçli davranış arasında irtibat kurmuştur.

Katılımcıların sorumluluk değerine ilişkin görüşlerini açıklarken sorumluluğun “davranışların sonucunu üstlenme” bilincini de kapsayan bir kavram olduğunu vurguladıkları görülmüştür. Bu çerçevede katılımcılardan K6 “Kişinin önce kendisine sonra çevresine karşı görevlerini tam ve zamanında yerine getirmesidir. Görev bilincine sahip olmasıdır. Düşünce ve davranışlarının sonuçlarını kabul etmesidir bence sorumluluk” ifadeleriyle sorumluluk değerini bireyin kendine ve çevresine karşı görevleri olmak üzere iki boyutta ele aldığı ve söz konusu boyutlara ilişkin görevlerin zamanında ve eksiksiz yapılması gerektiğinin altını çizerek davranışların sonuçlarını üstlenmenin gereğini vurgulamıştır. Sorumluluk değerinin davranışların sonuçlarını da içerdiğini vurgulayan katılımcılardan K10 “Yükümlülüklerini yerine getirmesi ve bununla ilgili hesap verebilmesi”, K7 “Bir kişinin üstlendiği bir işin sonucuna yönelik olumlu veya olumsuz hesap verme durumu” ve K8 ise “...Kişinin davranışları ya da yetki alanına giren bir olayda takınması gereken tutum ve bunun sonucunda herhangi bir problem çıktığında inisiyatif alabilmesi ve bir problem çıkarsa eğer bununla alakalı hesap verebilmesi olarak görüyorum sorumluluğu.” ifadelerini kullanmışlardır.

Sorumluluk Değerinin Kazandırılmasında Coğrafya Öğretmenlerinin ve Okul İdaresinin Sahip Olduğu Fırsatlara İlişkin Bulgular

Çalışmanın ikinci sorusu kapsamında öğrencilere sorumluluk değerini kazandırmada coğrafya öğretmenleri ve okul idarecilerinin sahip olduğu fırsatlara ilişkin coğrafya katılımcıların ne düşündüğüne yönelik veriler toplanmıştır. Toplanan verilerin analiz edilmesiyle elde edilen temalar, kodlar ve tema ve kodlara kaynaklık eden katılımcılar Tablo 2’de gösterilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Sorumluluk Değerini Kazandırmada Öğretmen ve İdarecilerin Sahip Olduğu Fırsatlar

Boyut	Tema	Kod	Katılımcı
Coğrafya Öğretmenin Rolü	Rol Model Olma	İyi rol model, eylemin söylemi desteklemesi, sorumlulukların davranışa yansımaları, örnek davranış	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K8, K10
	Görev Verme ve Takip Etme	Sorumluluk verme, gösterip yaptırma, inisiyatif aldırma, verilen görevi takip etme, yol göstericilik	K2, K6, K8, K10
	İletişim ve Rehberlik	Hayata dokunma, iyiyeye güzele yönlendirme, ödüllendirme, iyiyeye doğruyu söyleme, iletişimde netlik	K5, K6, K8
	Sınıf Yönetimi	Sınıf kuralları, kuralların takibi, kurallara karşılıklı riayet, beklentilerin ifade edilmesi	K6, K9, K10
Okul İdaresinin Rolü	Rol Model Olma ve Liderlik	Balık baştan kokar, iyi rol model olma, tutarlılık, mesai saatlerine riayet, sorumluluk bilinci, sorumlulukları tebliğ etme, dürüstlük, ölçülü davranış	K1, K6, K7, K9, K10
	Eğitim Ortamı	Kolaylaştırmak, olumlu okul iklimi, maddi ve manevi destek	K2, K4, K8, K9
	İletişim ve İş Birliği	Paydaşlar arası iletişimde köprü olmak	K7, K8, K9, K10
	Disiplin	Ödül ve ceza, onurlandırma, pekiştirme	K1, K6, K10
	Görev Verme	Sorumluluk verme, tören ve etkinliklerde görev verme, sosyal sorumluluk projeleri, sorumluluk almaya teşvik	K5, K8

Tablo 2’de katılımcıların gözünden, sorumluluk değerinin kazandırılmasında coğrafya öğretmenlerinin ve okul idaresinin sahip olduğu fırsatlara ilişkin analiz sonuçları verilmiştir. Bu kapsamda katılımcıların coğrafya öğretmenlerinin öğrencilere sorumluluk kazandırma sürecinde “rol model olma”, “görev verme ve takip etme”, “iletişim ve rehberlik” ve “sınıf yönetimi”

temaları kapsamında ele alınabilecek fırsat ve sorumluluklarının olduğunu vurguladıkları saptanmıştır. Bu kapsamda K7 ve K9 dışındaki bütün katılımcılar sorumluluk değerinin kazandırılmasında öğretmenin “rol model olması” temasına doğrudan işaret eden ifadeler kullanmışlardır. Bu doğrultuda ifade edilen temanın üretilmesine kaynaklık eden bazı katılımcı görüşlerinden doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir:

K3: “...işimize verdiğimiz özenle bizim davranışsal rol model olmamız sorumluluk noktasında bence en önemli görevimiz.”

K5: “Öğrenci ve öğretmen sürekli etkileşim halinde olduğunda öğretmeninden etkilenme olasılığı kuşkusuz daha yüksektir.”

K10: “öğrencilere sorumluluk bilinci aşlamaya çalışıyorsak ilk önce bizim bunu aslında uygulayabiliyor olmamız gerekiyor.”

Araştırma verilerinin analiz edilmesiyle bazı katılımcıların, öğretmenin öğrenciye doğrudan görevler vererek de sorumluluk değerini kazandırabileceklerini düşündükleri saptanmıştır. Bu bağlamda katılımcılardan K6 “*öğrencilere tabii ki yaşlarına göre, ne bileyim seviyelerine göre, yeteneklerine göre çeşitli sorumluluklar verilebilir*” ifadeleriyle öğrencilere sorumluluk vermekle birlikte, verilen sorumluluklarda gelişim ve bireysel farklılıkların da dikkate alınması gerektiğine dikkat çekmiştir. Katılımcılardan K8 ise, öğrencilerin inisiyatif almasının yolunu açacak etkinlikler planlamanın ve bu etkinliklerin uygulanması sürecinde öğretmenin konumunun ne olması gerektiğine ilişkin düşüncelerini “*öğretmenler öğrencilerin inisiyatif almasını sağlayacak etkinlikler planlamalı öğrencilerin bunları uygulamasında yol gösterici olmalı*” cümlesiyle ifade etmiştir. K10 ise sorumluluk kazandırma sürecinde öğretmenin verdiği sorumlulukları takip etmesinin önemini “*öğretmen verdiği ödevleri takip etmeli.*” ifadesiyle vurgulamıştır.

Araştırma verilerinin analizinde bazı katılımcıların “iletişim ve rehberlik” teması kapsamında iletişim ve rehberlik sürecinin sorumluluk değeri açısından öneminin altını çizdikleri saptanmıştır. Bu minvalde katılımcılardan K5” *Öğrenciye, onun hayatına dokunabilmek ve onu iyiye, doğruya, güzele yönlendirebilmek gibi sebeplerle önemlidir.*” sözleriyle öğretmenin öğrenciyi anlamasının, onun hayatına dokunmasının ve ona rehberlik etmesinin sorumluluk değerinin kazandırılması açısından önemini vurgulamıştır. K6 ise “*Öğrencilere, davranış, akademik başarı ve ödevlerle ilgili beklentilerimi net bir şekilde ifade ediyorum.*” sözleriyle iletişimde öğrenciye karşı açık ve net olmanın önemini ifade ederken “*öğretmenin, öğrencilerin yaptıkları olumlu davranışları ödüllendirmesi lazım, olumsuz davranışlar için de gereğini yapması gerekiyor.*” sözleriyle ödül ve motivasyonun doğru ve yerinde kullanıldığında güçlü bir iletişim aracı olduğu yönündeki düşüncelerini ifade etmiştir. Öte yandan bazı katılımcılar öğrencilerin sorumluluk değerini kazanmasında okulda kuralların dönem başında öğrencilere duyurulmasının, öğrencilerden beklenen ödev ve sorumlulukların ifade edilmesinin yanında duyurulan bu kuralların takibinin yapılmasının da önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Aynı zamanda bazı katılımcılar, öğrencilerin okul idarecileri ve öğretmenlerden iyi rol model olmaları gerektiğine ilişkin beklentileri olabileceğini belirtmişlerdir. Bu nedenle öğrencilerle birlikte öğretmen ve okul idarecilerinin kurallara karşılıklı riayet etmesinin gerekli olduğunu ifade etmişlerdir. Bu kapsamda katılımcılardan K6 “*Mesela okul başlarken sene başında sınıf içi kurallar koyması gerekiyor, öğrencilerin sorumluluk sahibi olması için*” ifadesiyle sınıf içi kuralların bireylerin sorumluluk sahibi olması konusunda önemli olduğunu vurgularken, K9 ise “*şu anda eğitim öğretim yılının başındayız sınıfa girdiğimde beklentileri söylüyorum, sınıfa nasıl gelmeleri gerektiğini, akşam evde ders için neler yapmaları gerektiğini hatırlatıyorum.*” cümleleriyle öğrencilerin eğitim öğretim sürecinde sorumluluk kazanmalarında ya da sorumluluklarını yerine getirmelerinde, ders ve sınıf kurallarının öğrencilere dönem başında hatırlatmanın önemine değinmiştir. K10 ise sınıf içi kurallar koymakla birlikte bu kuralların uygulanması ve takibinin de sorumluluk kazandırmada önemli olduğuna dikkat çekmek için “*Ben öğrencilerime sorumluluk değerini kazandırmak istiyorsam belirlenen kuralları uygulamam gerekiyor, olabildiğince denetlememiz gerekiyor öğrencileri.*” ifadelerinden yararlanmışlardır.

Tablo 2’den de anlaşılacağı gibi katılımcıların öğrencilere sorumluluk değerinin kazandırılmasında okul idaresinin fırsat ve sorumluluklarının ne olduğuna ilişkin açıklamalarından “rol model olma ve liderlik”, “eğitim ortamı”, “iletişim ve iş birliği”, “disiplin” ve “görev verme” temalarına ulaşılmıştır. Katılımcıların bu temalardan “rol model olma ve liderlik” temasını ön plana çıkardıkları saptanmıştır. Bu çerçevede, katılımcılar idarenin davranışlarında hem öğretmen hem de öğrenciye rol model olması, sorumluluklarını öncelikle kendisinin yerine getirmesi ve söyledikleri ile yaptıkları arasında tutarlılık olması

gerektiğini vurgulamışlardır. Katılımcılar sorumluluk kazandırmada rol model olmayı öğretmenler için olduğu gibi idareciler için de gerekli görmüşlerdir. Bazı katılımcıların bu anlamdaki ifadelerinden doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir:

K1: "...eğer okul idaresi bu sorumluluğunu yerine getirmiyorsa okul içerisinde kimse sorumluluğunu yerine getirmez."

K6: "İdare de aynı öğretmen gibi rol model olması lazım. Yaptıkları ile söyledikleri arasında bir tutarlılık olması lazım...kendi sorumluluklarını yerine getirerek söyledikleri ile davranışları arasında çelişki olmadan yaşaması rol model olması idarenin sorumluluğudur."

Araştırma verilerinin analiz edilmesiyle bazı katılımcılar idarenin eğitim ortamının fiziki şartlarının düzenlenmesi, maddi ve manevi destek mekanizması görevi görmesi ve çeşitli etkinliklerin planlanması ve koordine edilmesinde sorumluluk alması yönünde de açıklamalarda bulunmuşlardır. Katılımcılardan K2 "*Sorumluluk değeri kazandırırken idare kolaylaştırıcı olabilir. Yardımcı olabilir. Bu süreçte günlük hayatta etkinlikler uygulanırken destek olabilir*" ifadeleriyle idarenin kolaylaştırıcı ve destekleyici rolüne vurgu yaparken, K8 ise "*okul idaresi sorumluluk kazandırmada öğretmen ve öğrenciye hem fiziki hem de maddi şartları sağlamalı, asgari düzeyde sağlamalı en azından*" ifadeleriyle idarenin okulda fiziki ortamın hazırlanması ve öğrencilerin de sorumluluk alabileceği etkinliklerin yürütülmesi için gerekli maddi ve manevi desteği vermesi gerektiğine dikkat çekmiştir. K2 ile benzer görüşleri paylaşan K4 ise düşüncelerini "*İdare, adı üzerinde aslında idare etmeli yani ortam hazırlamalı, gerekli ortamı, fiziki ortamı hazırlamalı, maddi, manevi anlamda destek olmalı*" ifadesiyle dile getirmiştir. K9 da aynı diğer katılımcılarla benzer şekilde okuldaki fiziki ve sosyal alt yapının sunulmasına vurgu yaparak "*Okulda bir okul iklimi oluşturulmalı*" ifadesini kullanmıştır. Çalışmada elde edilen verilerden hareketle bazı katılımcıların idarenin; öğretmen, öğrenci ve veli arasındaki iş birliği ve iletişimi güçlendirme rolünün olduğunu ve idarenin ailelerle iletişim halinde olması gerektiğini ifade ettikleri tespit edilmiştir. Katılımcılardan K8 bu doğrultudaki görüşlerini "*öğretmen, öğrenci ve veli arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde onlar (idareciler) köprü görevi görüyorlar. Bu görevleri yerine getirmeleri gerekiyor.*" ifadeleriyle dile getirmiştir.

Bazı katılımcılar okulda ödül ve disiplin mekanizmasının işletilmesinin de öğrencilere sorumluluk değeri kazandırmada önemli bir yere sahip olduğu konusuna da dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda katılımcılardan K6 "*Aynı zamanda tabi disiplin kurulu söz konusu olduğunda ödüller takdim edilirken, öğrenci ödüllendirici bir davranış yaptı diyelim, takdir edilesi bir davranış yaptı, bunu ödüllendirmesi lazım*" ifadeleriyle ödül mekanizmasının önemini vurgularken, K10 ise "*İdare uyarı ve yaptırımlar uygulamalı. Sadece ceza değil ödüllendirmeler de yapılmalı*" ifadeleriyle, idarenin ödüller ve yaptırımlar konusunda üzerine düşeni yapması gerektiğine vurgu yaptığını ifade edebiliriz. Öte yandan bazı katılımcıların idarenin konferanslar, toplantılar ve kutlamalar gibi çeşitli aktivitelerde öğrencilere görevler vermesinin öğrencilerin sorumluluk değer düzeylerinin yükselmesine katkıda bulunabileceğine işaret eden düşünceler dile getirdikleri saptanmıştır. Bu bağlamda katılımcılardan K5 "*İdareciler çeşitli görev ve sorumluluklar vererek onların sorumluluk değerini kazanmasına yardımcı olurlar. Okul içi ve okul dışı etkinlikler, konferanslar, çeşitli toplantılar, milli bayramlarda verilen, yüklenen görevler, toplum hizmetleri, çevre korumaya yönelik faaliyetler öğrenciye sorumluluk kazandırmada etkilidir.*" ifadeleriyle görüşlerini ifade ederken K8 ise bu görüşleri destekler nitelikteki "*Öğretmen ve öğrencilerin sorumluluk gerektiren aktivitelerde yer almasını sağlayacak ve onları cesaretlendirecek bir konumda olmalı ve sorumluluk gerektiren konularda destek olmalıdır.*" ifadesiyle öğrencilere sorumluluk vermenin yanında bu tür etkinliklerin de desteklenmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.

Coğrafya Dersi ile Sorumluluk Değeri Arasında Kurulan İltisaklı Yönelik Bulgular

Çalışmanın üçüncü sorusu kapsamında coğrafya dersinin sorumluluk değeri açısından nasıl bir potansiyele sahip olduğuna ilişkin katılımcıların ne düşündüklerini tespit etmek amacıyla veriler toplanmıştır. Toplanan bu verilerin analiz edilmesiyle elde edilen temalar, kodlar ve tema ve kodlara kaynaklık eden katılımcılar Tablo 3'te gösterilmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. Sorumluluk Değeri Açısından Coğrafya Dersinin Potansiyeli

Boyut	Tema	Kod	Katılımcı
Sorumluluk Değeri Açısından Coğrafya Derslerinin Potansiyeli	Vatan Sevgisi ve Vatandaşlık Bilinci	Ülke/vatan sevgisi, ülkesini tanıma, vatanın değerine yönelik farkındalık, aidiyet duygusu, toplumsal sorunlara duyarlılık	K1, K2, K3, K5, K6, K7, K8, K9
	Çevresel Sorumluluk ve Doğa Bilinci	Doğayı tanıma, doğaya karşı sorumluluk, doğayı koruma, çevreye duyarlılık, çevresel uyum/farkındalık, bilinçli tüketim, hayvanları korumak, israf etmemek, çevreye uyum	K1, K2, K4, K5, K6, K10
	Kaynak Kullanımı ve Sürdürülebilirlik	Doğal kaynakları etkili kullanma, israf etmeme, sürdürülebilir kalkınma/yaşam, bilinçli tüketim, özel konum farkındalığı	K2, K3, K5, K10
	Coğrafi Bakış ve Farkındalık	Çevre bilinci, yaşadığı dünyayı tanıma, doğayı anlama, çevresel merak, doğaya duyarlı vatandaş	K2, K3, K5
	Afetlere Hazırlık	Doğal afetleri bilme, önlem alma sorumluluğu, toplumsal sorumluluk, yardımlaşma kültürü	K4, K6, K8

Tablo 3'ten de anlaşılacağı gibi katılımcıların coğrafya dersinin öğrencilerin “vatan sevgisi ve vatandaşlık bilinci”, “çevresel sorumluluk ve doğa bilinci”, “kaynak kullanımı ve sürdürülebilirlik”, “coğrafi bakış ve farkındalık” ve “afetlere hazırlık” temaları kapsamındaki sorumluluklarını geliştirme potansiyeline sahip olduğunu düşündükleri saptanmıştır. Katılımcıların sorumluluk değeri temelinde coğrafya dersinin “vatan sevgisi ve vatandaşlık bilinci” ve “çevresel sorumluluk ve doğa bilinci” temaları kapsamındaki potansiyelini daha fazla vurguladıkları görülmüştür. Bu kapsamda “vatan sevgisi ve vatandaşlık bilinci” teması kapsamında değerlendirilen bazı katılımcı görüşlerinden doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir:

K1: “öğrencilerden coğrafya öğrendikten sonra vatanını tanıyan vatanının imkanlarını bilen ve bu imkanların optimum kullanılmasını bekliyoruz.”

K3: “...vatan sevgisi diyoruz, ülkeni bilmen, tanıman, etrafını ve coğrafyayı bilmen o zaman vatanına sahip çıkma sorumluluğunu da beraberinde getiriyor.”

K9: “coğrafya vatan sevgisi kazandırır, vatan o coğrafyanın bir parçası ise o milletin bir parçası ise bu sorumluluğu alması gerekir.”

Yukarıda verilen doğrudan alıntılara dayanarak katılımcıların coğrafya derslerinin öğrencilere üzerinde yaşadıkları vatani tanıtmaya, onun potansiyelini farkına varmalarını sağlama ve vatan sevgisini kazandırma konusunda önemli fırsatlara haiz olduğunu düşündüklerini söyleyebiliriz. Öte yandan katılımcılar tarafından yoğun bir biçimde vurgulanan diğer bir tema olan “çevresel sorumluluk ve doğa bilinci” temasına ulaşılmasına kaynaklık eden bazı katılımcı görüşlerinden doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir:

K2: “...davranışlarının çevreye karşı nasıl olacağını etrafına karşı nasıl olacağını, çevreye karşı bilinç ve sorumluluk öğrenir.”

K4: “Öğrencinin doğayı tanıması sağlayarak doğaya karşı sorumlulukları öğretiyor. Çevreye duyarlı insan yetiştirilmesini sağlıyor. Çevreyle uyum içinde yaşamayı öğretiyor. Doğadaki insanın etkileşime geçtiği unsurları öğretmek onlara karşı sorumluluğu öğretiyor.”

K6: “...mesela coğrafya dersinde öğrencilerin çevreye karşı tutum ve davranışlarında işte su ve enerji tüketiminde ...toplumsal sorunlara duyarlılık konularında coğrafyanın sorumluluk geliştireceğini düşünüyorum.”

Coğrafya dersinin öğrencilerde çevresel sorumluluk ve doğa bilincini geliştireceğini ön plana çıkaran katılımcıların ifadeleri analiz edildiğinde katılımcıların ağırlıklı olarak coğrafya dersinin; öğrenciye yaşadığı çevreyi ve doğayı tanıtmak, insanlar ile doğa arasında nasıl bir etkileşim olduğunu öğretmek suretiyle öğrencilerde doğaya karşı sevgi ve korumacı bir tutum geliştireceğini ima eden ifadeler kullandıkları görülmüştür. Katılımcılardan K1 “...yaşadığı ortamı bilmeyen bir kişiden ortama karşı bir sorumluluk davranışı beklememek lazım, çevreyle ilgili bilgisi olmayan bir kişiden çevre kirliliği ile ilgili bir davranış beklememek lazım.” ifadeleriyle bu kapsamdaki görüşlerini dile getirirken Katılımcılardan K10 ise düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

Coğrafya dersi öğrenciye sorumluluk kazandırmak için aslında önemli bir ders çünkü coğrafya dersi sadece dağdan taştan ibaret değil çoğu insan bunu bu şekilde bilse de coğrafya dersi çevreyi duyarlılık kazandırabilir. Çevreye duyarlı olmak çevreye sahip çıkmak yaşadığı çevreyi sahiplenmek çevreyi korumak yeşili korumak doğayı korumak hayvanları korumak aslında bunların hepsini yapabilmek için yaşadığımız çevrenin önemini anlamamız gerekiyor.

Katılımcılardan K4 coğrafya dersinin çevreye duyarlı bireyler yetiştirmedeki önemini ifade ederken günümüzde yaşanan sorunlarla ilişkilendirdiği düşüncelerini şu ifadelerle dile getirmiştir. “...ki şu an çevreye duyarlı bireyler yetiştirmenin ne kadar önemli olduğunu son yıllarda görüyoruz. Özellikle küresel iklim değişimiyle, yaşanan doğal afetlerle, çarpık kentleşmeyle, aslında buna ne kadar ihtiyacımız olduğunu gördük.”

Bunların yanında katılımcılardan K3 “Coğrafya dersi su kullanımından israfa, sürdürülebilir kalkınmadan vatan sevgisine kadar giden bir süreçten bahsediyor.” ifadesiyle coğrafya dersinin “kaynak kullanımı ve sürdürülebilirlik” teması kapsamında kazandırabileceği sorumluluk bilincine vurgu yapmıştır. Katılımcılardan K5 ise, “Coğrafya dersi öğrencilerde işte en başta çevre bilincini geliştirme, yaşadığı dünyayı tanıma ve coğrafi bakış açısı edinme, en önemlisi aslında, sıradan insanların baktığı gibi çevreye, doğaya bakmama, merak duygusunu artırma çevresine ve doğaya karşı daha duyarlı bir vatandaş olma gibi sorumluluklarını geliştireceğini düşünüyorum.” biçiminde dile getirdiği ifadeleriyle coğrafya dersinin “coğrafi bakış ve farkındalık” teması kapsamında bireylerin çevresine karşı daha duyarlı bir vatandaş olma noktasında sorumluluklar kazandıracağını vurguladığını ifade edebiliriz.

Araştırmada “afetlere hazırlık” teması dahilinde ele alınan görüşlerde katılımcıların coğrafya dersi kapsamında doğal çevre ve beşerî çevreye ilişkin verilecek coğrafya bilgisi sayesinde öğrencilerin çevresinde ortaya çıkabilecek afetler ve bu afetlere yönelik risk azaltma çalışmaları konusunda bilinçleneceklerini düşündükleri saptanmıştır. Katılımcılardan K4 bu bağlamdaki görüşünü “coğrafya dersi afetleri öğreterek önlem alma konusunda sorumluluk kazandırıyor.” cümlesiyle ifade ederken, K8 ise “Afetler öncesinde, sırasında ve sonrasında neler yapmaları ne gibi sorumluluklar taşımaları gerektiğini coğrafya dersiyle öğrencilere kazandırabiliriz diye düşünüyorum.” cümleleriyle coğrafya dersinin afet bilinci kazandırmadaki potansiyeline dikkat çekmiştir.

Coğrafya dersinin sorumluluk değeri açısından nasıl bir potansiyele sahip olduğuna ilişkin elde edilen bulguları genel olarak değerlendirdiğimizde katılımcıların coğrafya dersini, disiplinler arası yapısına bağlı olarak öğrencilerde çok yönlü sorumluluk geliştirmede etkili bir ders olarak düşündüklerini ifade edebiliriz.

Coğrafya Öğretmenlerinin Sorumluluk Değerini Nasıl Kazandırdığına İlişkin Bulgular

Çalışmanın dördüncü sorusu kapsamında coğrafya öğretmenlerinin sorumluluk değerini nasıl kazandırdıklarına ilişkin veriler toplanmıştır. Bu kapsamda toplanan verilerin analiz edilmesiyle elde edilen temalar, kodlar ve tema ve kodlara kaynaklık eden katılımcılar Tablo 4’te gösterilmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Coğrafya Öğretmenlerinin Sorumluluk Değerini Nasıl Kazandırdığına İlişkin Katılımcı Görüşleri

Boyut	Tema	Kod	Katılımcı
Sorumluluk Değerini Kazandırma Biçimleri	Sorumluluk Verme ve Takip Etme	Görev verme, görev takibi, kulüp çalışmaları, ortak karar alma, nöbet görevi	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7
	Rehberlik, Destekleme ve Açık İletişim	Önemseme, ortak çözüm üretme, açık ve net olma, fikir alışverişi, değer verme, saygı duyma, telkin, dönüt verme, bireysel ilgilenme, motivasyon	K3, K4, K5, K6, K7, K9, K10
	Rol Model Olma	İyi rol model, yaparak örnek olma, birlikte iş tutma, tutarlı davranış, dürüstlük	K1, K4, K5, K6, K7, K9
	Etkinlikler ve Projeler	Projelere dahil etme, e-spor turnuvası, gezi ve arazi incelemeleri, fidan dikme etkinliği, atık ayrıştırma, çevre temizleme, okul içi etkinlikler	K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8
	Kural Belirleme	Beklentileri açıkça anlatmak, kuralları birlikte belirleme, zaman yönetimi, kuralları hatırlatma, eşitlik ve adalet	K3, K6, K7, K9
	Paydaşlar arası iş birliği ve toplantılar	İş birliği, velilere mesaj gönderme, sınıf /okul rehber öğretmeni ile İş birliği, veli toplantıları	K2, K3, K7, K9
	Ödüllendirme ve Yaptırım	Ödül ve yaptırım	K1, K3, K10

Tablo 4'ten de anlaşılacağı gibi katılımcıların sorumluluk değerini kazandırmak amacıyla yaptıklarını ifade ettikleri verilerin analiz edilmesiyle “sorumluluk verme ve takip etme”, “rehberlik, destekleme ve açık iletişim”, “rol model olma”, “etkinlikler ve projeler”, “kural belirleme”, “paydaşlar arası iş birliği ve toplantılar” ile “ödüllendirme ve yaptırım” temalarına ulaşılmıştır. Bu kapsamda katılımcıların öğrenciyeye sorumluluk vermenin ve verilen sorumlulukları takip etmenin yanında onları çeşitli kulüp çalışmaları ve okullarda uygulanan nöbet uygulamalarıyla sorumluluk alma konusunda teşvik etmenin önemi üzerinde ağırlıklı olarak durdukları tespit edilmiştir. Katılımcılardan K1 öğrencilere sorumluluk kazandırmada, verilen sorumlulukların takip edilmesinin önemine ilişkin düşüncelerini “*Çocuklardan istediğimiz sorumlulukların geri dönüşünün olduğunu anlamalarını sağlıyorum. Diyorum ki çocuklara: Çocuklar ödevler, konu anlatımı vs. şeyler vereceğim ama bunları takip edeceğim. Çünkü bunu takip ettiğimi çocuğun görmesi lazım.*” ifadeleriyle anlatırken, K7 ise onlara bazı şeyleri başarabildiklerini göstermede okullarda uygulanan kulüp çalışmalarının ve nöbet görevlerinin değerlendirilebileceğine değinmiş ve burada verilen görevlerde öğrencilerin başarılı olduğuna işaret ederek sorumluluk kazandırmada öğrencilere güvenilmesi gerektiğine ilişkin vurgular içeren düşüncelerini “*Bazen öğrencilere nöbet görevi veriyorum. Öğrenci kulüplerine üye oluyorlar. Kulüp konusunda verdiğimiz görevleri bazen çok iyi yerine getiriyorlar. Sınıf içerisinde bazı görevler verdiğimizde de öğrencilerin çok güzel yerine getirdiğini görüyoruz.*” şeklinde ifade etmiştir.

Öğretmenler öğrencilerine sorumluluk değerinin kazandırırken bir karar alınacağı zaman ortak çözüm üretme doğrultusunda öğrencilerle fikir alışverişinde bulduklarını, onlarla mümkün olduğunca bireysel olarak ilgilenmeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte öğretmenler öğrencilere, onları önemsediklerini, fikirlerine saygı duyduklarını ve onlara değer verdiklerini hal ve lisan ile göstermelerinin önemli olduğuna ilişkin ibareler kullanmışlardır. Katılımcılar, öğrenciyi merkeze alan bu davranışların öğrencileri sorumluluk almada motive ettiğini, onlarla iletişimde açık ve net ifadeler kullanmanın ise sorumlulukların öğrenci tarafından anlaşılmasında önemli bir yere sahip olduğunu düşünmektedirler. Katılımcıların bu anlamlara işaret eden görüşleri, öğrencilere sorumluluk kazandırmada ağırlıklı olarak; rehberlik, destekleme ve onlarla açık iletişim kurma doğrultusunda faaliyetlerde bulduklarını göstermektedir. Öğretmenlerin bu anlamdaki ifadelerinden doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir:

K4: “Öğrenciyi bireysel olarak diyalog kurmak, sonrasında ismi ile hitap edip onu gerçekten tanıdığını ortaya koymak önemli. Yani, çünkü hiç ismini bilmediği öğrencileri oluyor bazen öğretmenlerin. Aralarında sıcak bir bağ olmuyor. Ama ismini bildiği zaman onunla birebir daha fazla vakit geçirdiği zaman öğrenci öğretmenden daha çok etkileniyor ve söylediklerini daha çok yapıyor.”

K6: “Tabii ki öğrencilerime davranış akademik başarı ve ödevlerle ilgili beklentilerimi net bir şekilde ifade ediyorum.”

K7: “...aynı zamanda çocukla konuşurken de iletişimimiz iyi olmalı, yani çocuğu hor görerek değil çocuğa da değer vererek. Çocuğa saygı gösterdiğimizde çocuk da kendisini iyi hissediyor, ama çocuğa bağırduğumuzda, psikolojik olarak çocuğu olumsuz yönde etkilediğimizde olumlu dönütler olmuyor, ama olumlu bir dil kullandığımızda çocuk üzerindeki etkisi olumlu yönde oluyor.”

Katılımcılar, sorumluluk değerini kazandırma noktasında öğrencilerin kendilerini izlediğinin bilincinde olduklarını bu nedenle onlara iyi bir rol model olmaya çalıştıklarını başka bir ifadeyle davranışlarıyla öğrencilere iyi örnek olmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda katılımcılardan K4 öğrencilere doğrudan bir sorumluluk vermektense yaptıklarıyla onlara örnek olmayı tercih ettiğini ve öğrenci tarafından izlendiğinin farkında olduğunu “*Yap, et demektense rol model olmak, bu çok önemli. Yani öğretmenin yaptığını görünce öğrenci çok daha farklı etkileniyor.*” cümleleriyle ifade etmiştir. Yine katılımcı K6 da benzer bağlamdaki düşüncelerini “*öğrenciler bizi kendilerine rol model alırlar. Bu yüzden onlarla birlikte okulu, okulun bahçesini, sınıfı temizliyoruz. Birlikte etkinlikler yapıyoruz.*” şeklinde ifade ederek bu eylemlerin, sorumluluk değerini kazandırmada, öğrencilerle birlikte iş tutmak suretiyle hem onlara rol model olduklarını hem de onları sorumluluk alma noktasında teşvik ettiklerini dile getirmişlerdir.

Katılımcıların sorumluluk değerini öğrencilere nasıl kazandırmaya çalıştıklarına yönelik ifadelerinden, okullarda gerçekleştirilen etkinlikler, projeler, arazi çalışmaları, ağaç dikme ve çevre temizliği gibi faaliyetleri fırsat olarak gördükleri

anlaşılmaktadır. Bu çerçevede katılımcılardan K2 öğrencileri iklim değişikliğine ilişkin bir projeye katarak onlarda, problemin ortaya koyulması, çözüm önerilerinin geliştirilmesi ve probleme yönelik farkındalık oluşturulmasına yönelik faaliyetlerin geliştirildiğini “Öğrencileri projelere katıyorum iklim değişikliği projesi yaptık. Bu 6 haftalık bir süreç bu 6 hafta içinde çocuklar iklim değişikliğinin önce ne olduğunu anlıyorlar, sonra buna ne yapabiliriz kısmında problemi çözmeye yönelik, çocukların konuyla ilgili farkındalık oluşturması durumu var” cümleleriyle ifade etmiştir. Katılımcılardan K8 ise “grup etkinlikleri yapıp bazı sorumlulukları kendi başlarına almalarını ve süreci baştan sona planlamalarını istiyoruz kendilerinden” ifadeleriyle sorumluluk kazandırmada grup çalışmalarından faydalandığını ifade etmiştir. Katılımcılar öğrencilere proje ödevi olarak fidan dikme ve takibi gibi ödevler verdiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan K4 bu doğrultuda “Mesela proje ödevi olarak ağaç dikme görevi veriyorum bu çok büyük bir sorumluluk onlar adına. Mesela ağacı dikiyor kamera ile kayıt altına alıyor. Kaydı getiriyor beraber inceliyoruz.” ifadelerini kullanmıştır.

Araştırma verilerinin analiz edilmesiyle katılımcıların öğrencilere okulun kurallarını, öğrencilerden beklentilerini ifade ederek birtakım sorumlulukları öğrencilere telkin yoluyla kazandırabileceklerini düşündükleri tespit edilmiştir. Bu kapsamda Katılımcılardan K9’a ait olan “Sınıfa geldiğimde beklentilerimi söylüyorum, ödevlerini yapmalarını, derse, hazırlıklı ve zamanında gelmelerini söylüyorum. Kalkıp okula geldiğinize değsin, dersi dinlemeye çalışın, okuldaki sevgi saygı bağını koruyun diyorum. Sınıf kurallarını hatırlatıyorum.” ifadeleri de bu çıkarımı doğrular niteliktedir. Benzer şekilde katılımcılardan K6 da kuralların belirlenmesi ve öğrencilere sorumluluklarının hatırlatılması noktasındaki düşüncelerini “Sınıf içi kuralları sene başından koyarak neye dikkat etmeleri gerektiğini, öğrencilerin hangi sorumlulukları olduğunu belirtmeye çalışıyorum.” cümlesiyle ifade etmiştir.

Katılımcılar, görev yaptıkları okullarda öğrencilerin sorumluluk kazanmasına yönelik zaman zaman diğer eğitim paydaşlarıyla iş birliği yaptıklarını, çeşitli toplantılarda tespitler yapıp kararlar aldıklarını ifade etmişlerdir. Bu çerçevede katılımcılardan K2 öğrencilerin çeşitli projelere katılımı konusunda velilerle görüştiklerini ve onları bilgilendirerek destek beklediklerini “Veli toplantılarında projelerden bahsediyoruz, böyle bir proje var bu projenin sonucunda kendisi işte şöyle bir sertifika alıp, hayata dair bu doğrultuda sorumluluk geliştirebilir diye velilerimize bahsediyoruz ve onlardan da destek bekliyoruz.” cümlesiyle ifade ederken, K9 da öğrencilerin sorumluluklarından velileri haberdar etmek için onlara mesaj yoluyla ulaştıklarını “Zaman zaman velilere mesajlar yoluyla öğrencilerin sorumluluklarını hatırlatmaya çalışıyoruz okula geliş gidiş saatleri okul kurallarına uyma gibi sorumlulukları olduğunu hatırlatıyoruz.” cümlesiyle dile getirmiştir. Katılımcılardan K3 ise zümre toplantılarında öğrencilerin sorumluluk kazanmasına ilişkin aldıkları kararları “Biz okulda zümre toplantılarında öğretmen arkadaşlarla, coğrafya derslerinde, öğrenciye vereceğimiz ödevlerin yanında, onlardan beklediğimiz davranışları da konuşuyoruz.” şeklinde dile getirmiştir.

Katılımcılar sorumluluk değerini kazandırmada aynı zamanda ödül ve yaptırımlardan faydalandıklarını da ifade etmişlerdir. Katılımcılardan K1: “Sorumluluk bir ödevse yerine getirilmemesi yaptırım gerektirir. Bu noktada ödül ceza sistemine başvuruyorum.” ifadeleriyle bu doğrultudaki uygulamasını paylaşmıştır. Katılımcılardan K3 ise öğrencilerin sorumluluk almasını ödüllendirme ile teşvik ettiğini “...dedim ki çocuklara eğer siz derste performans istiyorsanız yapacağımız şey, evde çöp ayıklama işini belgelemek, takip etmek ve sistemli hale getirmektir.” ifadesiyle anlatmıştır. K10 da yine sorumluluk kazandırmada benzer şekilde klasik usul artı eksi uygulamasına başvurduğunu ve bu uygulama sonucunda elde ettiği kazanımı “Ödevini yapana artı yapmayana eksi gibi bir uygulama yapıyoruz ve bunun sonucunda da diyorum ki sözlü notu verirken, düzenli olarak sorumluluklarını yerine getirenlere ben artı şu kadar puan vereceğim dediğimde öğrencilerde iyileşme olduğunu düşünüyorum.” cümleleriyle ifade etmiştir.

Sorumluluk Değerinin Kazandırılma Sürecinde Yaşanılan Sorunlara İlişkin Bulgular

Çalışmanın beşinci sorusu kapsamında coğrafya öğretmenlerinin sorumluluk değerini kazandırma sürecinde yaşadıkları sorunlara ilişkin veriler toplanmıştır. Bu kapsamda toplanan verilerin analiz edilmesiyle elde edilen temalar, kodlar ve tema ve kodlara kaynaklık eden katılımcılar Tablo 5’te gösterilmiştir (Tablo 5).

Tablo 5. Sorumluluk Değerini Kazandırma Sürecinde Yaşanılan Sorunlar

Boyut	Tema	Kod	Katılımcı
Sorumluluk kazandırmada Yaşanan Sorunlar	Aile ve Veli Kaynaklı Zorluklar	İlgi eksikliği, aile temelli eğitim eksikliği, aile içi sorunlar, maddi ve manevi sorunlar, veli duyarsızlığı, sorumluluk vermede çekimserlik	K1, K3, K4, K5, K6 K7, K8, K9, K10
	Öğrenci Kaynaklı Zorluklar	Zaman yönetimi, vazgeçmişlik, umursamazlık, karamsarlık, sanal ortamda popüler olma, benmerkezcilik, olumsuz akran etkisi, psikolojik duvar örme, özgüven eksikliği	K2, K3, K4, K6, K8, K10
	Paydaşlar Arası Uyum Eksikliği	Değer ve davranışlarda mutabakat eksikliği, ortak sorumluluk algısı olmaması	K1, K3, K5, K6, K8, K10
	İdari ve Kurumsal Engeller	İş yükü yoğunluğu, idare ilgisizliği, akademik başarıya odaklanma, prosedürel sorunlar	K1, K3, K6
	Eğitim Sistemine ve Müfredata Bağlı Sorunlar	Merkezi sınavlara odaklanma, müfredat yoğunluğu	K1, K3, K5
	Öğretmen Motivasyonu ve Fiziksel Koşulları	Motivasyon eksikliği, kalabalık sınıflar	K1, K5, K8

Tablo 5'ten de anlaşıldığı gibi katılımcıların sorumluluk değerini kazandırma sürecinde yaşadıkları sorunları ifade etmek için dile getirdikleri düşüncelerinin analiz edilmesiyle “aile ve veli kaynaklı zorluklar”, “öğrenci kaynaklı zorluklar”, “paydaşlar arası uyum eksikliği”, “idari ve kurumsal engeller”, “eğitim sistemi ve müfredata bağlı sorunlar” ve “öğretmen motivasyonu ve fiziksel koşullar” temaları kapsamında ele alınabilecek sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu doğrultuda katılımcıların sorumluluk değerini kazandırma sürecinde yaşadıkları zorluklara ilişkin açıklamaları incelendiğinde Katılımcı K2 hariç tüm katılımcıların “aile ve veli kaynaklı zorluklara” vurgu yaptıkları görülmüştür. Katılımcılar veliler ile ilgili zorluklarda; aile bütünlüğünün olmamasından kaynaklı zorluklar, velilerin duyarsız davranışlarından kaynaklı zorluklar ve değerlere okulda verilen önem ile ailede verilen önemin aynı olmamasından kaynaklanan sorunlardan bahsetmişlerdir. Bu doğrultuda aile ve veli kaynaklı zorluklar temasının üretilmesine kaynaklık eden bazı katılımcı görüşlerinden oluşan doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir:

K3: “bir etkinlik olduğunda benim çocuğumu götürme diyor, bazı veliler, benim çocuğum burada bulunmasın, çocuk istiyor ama veli istemiyor.”

K5: “bir meslek lisesinde çalışıyorum bulunduğum okulda öğrencilerin önemli bir kısmının anne babası ayrı ...ailede sıkıntı olunca sorumluluk bilinci çok da fazla gelişemeyebiliyor.”

K6: “Bazı veliler olumsuz duruma mesela kayıtsız kalabiliyor yani çok da umursamıyor bu durumu, öğrencinin yaptığını gayet normal karşılayabiliyor. Korumacı bir yaklaşımla çocuğunu da savunduğu olabiliyor.”

K7: “çocuk bir disiplin suçu işlediğinde veliye anlatıyorsun veli çocuğunu savunuyor doğal olarak ama bizim dediğimize gördüğümüze değil de doğrudan çocuğa inanıyor.”

K8: “sorumluluk kazandırmada çoğu zaman öğretmen idareyi, idare de öğretmeni destekliyor ama bazen veli kısmı eksik kalabiliyor. Mesela bir veli toplantısından sonra veliye öğrenciniz okulda yüzük takmamalı dediğimde ama hocam yakışıyor demişti.”

Öğrencilere sorumluluk değerini kazandırmada öğretmenlerin yaşadıkları zorluklarda aile ve veli kaynaklı zorluklardan sonra en çok üzerinde durulan bir diğer tema “öğrenci kaynaklı zorluklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcıların bu temada daha çok; öğrencilerin zaman yönetimi konusunda sıkıntı yaşadıklarından, umursamaz, boş vermiş ve hayattan vaz geçmiş tavırlarından, idealist olmayışlarından ve ergenliğin getirdiği birtakım olumsuz davranışlarından yakındıkları görülmüştür. Bu doğrultuda katılımcıların ifadelerinden yapılan doğrudan alıntılar aşağıda yer almaktadır:

K2: “...zamanlarını yönetme konusunda maalesef bizi çok zorluyorlar.”

K3: “Öğrencilerde bir umursamazlık ve boş vermişlik var bir karamsarlık var çoğunda var yani bir hayattan vazgeçmişlik var bir idealizm denilen ideal denilen o ruh yok.”

K6: “İçinde buldukları gelişim dönemi olan ergenlik dönemini göz önünde bulunduracak olursak sorumlulukları alma konusunda ya da sorumlulukları yerine getirme konusunda bazı öğrenciler de işte zıtlama inatlaşma gibi durumlara karşılaşılabiliyoruz.”

Araştırma verilerinin analiz edilmesiyle coğrafya öğretmenlerinin öğrencilere sorumluluk değerini kazandırma sürecinde okul içi iletişim ve paydaşlar arası uyum eksikliğinden kaynaklanan sorunlar yaşadıkları da saptanmıştır. Bu minvalde katılımcılardan K1 düşüncelerini “*bir öğrenciden beklenen sorumlulukların ne olduğuna dair 37 branş öğretmenin ortak bir tanımı yok sanırım*” cümlesiyle ifade ederken, K6 öğretmenlerin de öğrencilere sorumluluklarını kazandırma ve takip etme noktasında ortak hareket etmediklerini “*...öğrencilerin kılık kıyafeti konusunda bazı öğretmenler gevşek davranırken bazı öğretmenler daha sıkı davranabiliyor veya derse zamanında girme konusunda bazı öğretmenlerimiz buna göz yumarken bazı öğretmenlerin bu konuda daha disiplinli davranması*” cümlesiyle ifade etmiştir. K8 ise “*Bazılarımıza çok önemli gelen konular bir kısmımız için o kadar da önem arz etmeyebiliyor*” cümlesiyle paydaşlar arasında sorumluluklara yüklenen önem noktasında farklı düşüncelere sahip taraflar olmasının, uygulamada da sıkıntıları beraberinde getirdiğine işaret ettiği ifade edilebilir.

Araştırma verilerinin analiz edilmesiyle katılımcıların değerlerin kazandırılması sürecinde “*idari ve kurumsal yapıdan kaynaklı zorluklar*” yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu çerçevede katılımcıların okul idaresinin bürokratik yükünün fazla olmasını, sınıfların kalabalık olmasını, sabahçı-öğlenci şeklinde ikili eğitim uygulamasını, müfredatın ve ders içeriklerinin yoğun olmasını, idarenin müfredatta sunulan içerikleri tamamlama konusunda öğretmenlere telkinlerde bulunmasını ve sınıf dışı etkinliklerin çeşitli bürokratik süreçler gerektirmesinden dolayı söz konusu etkinlikleri uygulama konusunda öğretmenlerin çekimser kalmasını, sorumluluk değerinin kazandırılma sürecini olumsuz etkileyen durumlar olarak ele aldıkları saptanmıştır. Bu çerçevede katılımcılardan K1 “*Okul idareleri bürokratik işlerden fırsat bulup çocukların sorumluluk geliştirmesine pek odaklanamıyorlar*” cümlesiyle idarenin iş yükünden kaynaklı zorluklara dikkat çekerken, K3’ün ifadesi şu şekildedir:

İstanbul ikili eğitim olan bir şehir ben aslında şunu istiyorum; tekli eğitim olsa, sabahtan öğlene kadar akademik eğitimin olduğu bir süreç, öğleden sonraki sürecin de her ders için sosyal sorumluluklardan diğer etkinliklere, kulüp çalışmalarına, rehberlik faaliyetlerine öğleden sonraki 2, 3 saatlik vaktin ayrılması gerektiğini düşünüyorum.

Bu ifadelerle K3 öğrenci sayısının fazla olmasına bağlı olarak okulların ikili eğitim yapmasından ders dışı faaliyetler ve sosyal sorumluluk etkinlikleri için yeterli zaman ve ortamın kalmamasından yakınmaktadır. K5’in “*Dersteki konulara baktığımızda konuların da çok yoğun olduğunu söyleyebilirim*” ifadesi, müfredatın yoğun olmasına bağlı olarak, K3 ile benzer şekilde, etkinlikler yapmak için vakit ayrılamadığına vurgu yapmıştır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma; coğrafya öğretmenlerinin sorumluluk değeri ile coğrafya dersleri arasında nasıl bir bağ kurduklarını ve sorumluluk değerini öğrencilere kazandırmak amacıyla yaptıkları faaliyetleri tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda araştırma, coğrafya öğretmenlerinin sorumluluk değerine ilişkin tanımlamaları ve sorumluluk değerini coğrafya dersleriyle ilişkilendirme biçimlerini ortaya koymuştur. Ayrıca araştırma kapsamında, sorumluluk değerinin kazandırılmasında coğrafya öğretmenlerinin kendi rollerine ve okul idaresinin rollerine yönelik algıları ile bu süreçte karşılaştıkları sorunlara dair bulgular elde edilmiştir.

Araştırmada coğrafya öğretmeni olan katılımcıların sorumluluk değerini “*görev ve rol bilinci*” ve “*davranışların sonucunu üstlenme*” vurgulamaları yaparak açıkladıkları tespit edilmiştir. Bu çerçevede katılımcılar sorumluluk değerinin kişinin görevinden kaynaklanan yükümlüklerin veya iş ve işlemlerin tam ve zamanında yapılmasını ve ortaya konan bir davranışın neden olduğu gelişmelerde kişinin üstüne düşen yükümlüğü almasını gerektiren bir değer olarak ele aldıkları ve sorumluluk değeri kapsamında ortaya çıkan davranış ve tutumun mevcudiyetinde iç uyarıcıların ve dış uyarıcıların etkili olduğunu düşündükleri saptanmıştır. Araştırmada ulaşılan bu sonucun Millî Eğitim Bakanlığının (MEB) değerler eğitimini

öğretim programlarının odağına almaya başladığı 2005 yılından günümüze kadar geliştirdiği öğretim programlarındaki sorumluluk değerine ilişkin vurgulamalarla da örtüştüğü görülmektedir. Çünkü 2005, 2018 ve 2025 yıllarında geliştirilen öğretim programlarında ve genelelerde sorumluluk değerine ilişkin bu çalışmada ulaşılan sonuca benzer vurgulamalar yapılmıştır (MEB, 2005; MEB, 2010; MEB, 2018; MEB, 2025). Bu benzerliğe dayanarak öğretim programları hazırlanırken hedeflerle programların uygulanma süreci arasındaki iç tutarlılığın sorumluluk değeri özelinde maksimize edilebileceği ifade edilebilir. Başka bir ifade ile, sorumluluk değeri özelinde, genelde literatürde vurgulanan program hazırlayanlarla uygulayanların amaçları çoğu zaman örtüşmez düşüncesini (Katılmış, 2010) çalışmada ulaşılan söz konusu bu sonuç desteklememektedir. Bunun yanında sorumluluk değerinin ne olduğunu açıklamak için katılımcıların özellikle iç uyarıcı ve dış uyarıcılardan bahsetmelerini onların insan duygu, düşünce, davranış ve tutumlarını etkileyen unsurlara (Cüceloğlu, 2019) ilişkin farkındalıklarının olduğunu göstergesi olarak alınabilir. Bu durum, katılımcıların öğretmen olması ve öğretmenlik mesleğinin odağında da insan ve davranışları olmasından dolayı oldukça önemli olarak değerlendirilebilir. Çünkü ulaşılan bu sonuca dayanarak katılımcıların mesleklerini etkili bir şekilde icra edebilecekleri ifade edilebilir.

Araştırmada katılımcıların sorumluluk değerinin öğrencilere kazandırılması konusunda coğrafya derslerinin önemli bir potansiyele sahip olduğunu düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda katılımcılar coğrafya derslerinin öğrencilerin çevresel sorumluluk ve doğa bilinci, vatan sevgisi ve vatandaşlık bilinci, afetlere hazırlık ve kaynak kullanımı, sürdürülebilirlik, coğrafi bakış ve farkındalık temaları kapsamındaki sorumlulukların kazandırılması açısından önemli bir potansiyele sahip olduğunu düşündükleri tespit edilmiştir. Bunun yanında katılımcıların vatan ve doğal çevre arasında güçlü bir bağ kurdukları ve bu doğrultuda coğrafya dersinin çevre bilinci ve çevreye karşı sorumluluk değerini kazandırmadaki potansiyeline benzer ifadeleri vatan sevgisi kazandırma potansiyeli için de kullandıkları görülmüştür. Bir anlamda katılımcıların, vatan sevgisi ile doğa sevgisini birbirinin müttemim cüzü olarak gördükleri saptanmıştır. Ayrıca coğrafya dersleri aracılığı ile öğrencilerin çevrelerini ve vatanlarını tanıması, vatanın kaynaklarının, imkanlarının, değerlerinin ve güzelliklerinin farkına varması sağlanarak öğrencilerde vatan ve çevrelerine karşı ilgi, alaka sevgi ve koruma duygusunun geliştirilebileceğini düşündükleri tespit edilmiştir. Araştırmada sorumluluk değeri özelinde coğrafya derslerinin sahip olduğu potansiyele ilişkin sonuçlar, literatürde ve MEB coğrafya dersi öğretim programında dile getirilen coğrafya öğretiminin amaçlarıyla (Akbulut, 2004; Akınoğlu, 2005; MEB, 2024; Ünlü, 2001; Ünlü, 2011; Ünlü ve Yıldırım, 2017) önemli ölçüde uyuşmasından dolayı katılımcıların, coğrafya öğretmeni olarak kendi branşlarının okullarda ders olarak verilmesinin amaçlarına ilişkin farkındalıklarının yüksek olduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte coğrafya biliminin, merkezinde insan ve insanın etkileşimde bulunduğu doğal ve beşerî çevre olan, bir disiplin olarak hem toplum bilimleri hem de doğa bilimleri ile etkileşim halinde olmasını (Akengin, 2020) göz önüne aldığımızda katılımcıların sorumluluk değeri özelinde coğrafya dersinin sahip olduğu potansiyeli yetkinlikle ortaya koydukları görülmektedir. Burada coğrafya öğretmenlerinin sorumluluk değerine ilişkin bu farkındalıklarına benzer bir sonuç da Kara'nın (2024) yüksek lisans tez çalışmasında görülmektedir. Kara (2024), öğretmenlerin milli değer eğitimi ve sorumluluk algılarının ne boyutta olduğunu ortaya koymak amacıyla yaptığı bu çalışmada coğrafya öğretmenlerinin sorumluluk algısının yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Araştırmada öğretmenlerin ve idarecilerin sorumluluk değerinin kazandırılması noktasında bazı fırsatlara sahip oldukları saptanmıştır. Bu çerçevede öğretmen ve idarecilerin iyi rol model olarak, öğrencilere çeşitli görevler vererek ve verilen görevlerin takibinin yapılmasını sağlayarak, etkili iletişim ve rehberlik yaparak, okul ve sınıfta uygulanacak kuralların belirlenme süreçlerine öğrencileri de dahil ederek ve olumlu bir okul iklimi inşa ederek öğrencilerin sorumluluk değerini kazanmalarını sağlayabilecekleri sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada ulaşılan bu sonuçlar, öğrencilere değer kazandırma konusunda okulun ve öğretmenlerin sahip olduğu fırsatlara ilişkin yapılan değerlendirmelerle (Ekşi ve Katılmış, 2016; Halstead, 2018) ve Koca'nın (2022) sınıf öğretmenlerinin iş ahlakı ve sorumluluk bilincine yönelik bakış açılarını incelenmek amacıyla yaptığı yüksek lisans tez çalışmasının sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Araştırmada katılımcıların sorumluluk değerini kazandırmak amacıyla “sorumluluk verme ve takip etme”, “rehberlik, destekleme ve açık iletişim”, “rol model olma”, “etkinlikler ve projeler”, “kural belirleme”, “paydaşlar arası iş birliği ve toplantılar” ile “ödüllendirme ve yaptırım” temaları kapsamında ele alınabilecek faaliyetler yaptıkları saptanmıştır. Bu sonuçlardan özellikle

iyi rol model olma, sorumluluk verme, projelere öğrencileri dahil etme, karar alma süreçlerine öğrencilerin de dahil edilmesi ve paydaşlar arası iş birliğini sağlama gibi uygulama ve eylemleri özelde sorumluluk değerinin kazandırılması, genelde ise değerler eğitimi açısından iyi örnekler olarak değerlendirilebilir. Çünkü söz konusu bu faaliyetler, öğrencilerin değerleri edilgen bir konumda değil etken bir konumda edinmelerini sağlayabilir. Bir anlamda öğrencilere değerleri yaparak yaşayarak edinme fırsatı sunabilir. Literatürde ve MEB öğretim programlarında değerlerin öğrencilere yaparak yaşayarak öğretilmesinin ve öğrencilere, değerleri pratik edecekleri fırsatlar sağlanmasının, değerlerin kazandırılmasına ve değerlerin davranışlara yön vermesine olumlu etkide bulunacağı vurgulanmaktadır (Ekşi ve Katılmış, 2016; Katılmış, 2021; MEB, 2018; MEB, 2025). Bunun yanında araştırmada söz konusu bu faaliyetleri gerçekleştirme sürecinde katılımcıların bazı sorunlar yaşadıkları saptanmıştır. Bu kapsamda ailelerin çocuklarla yeterince ilgilenmesinin, öğrencilerin geleceğe ilişkin anlamlı bir beklenti oluşturamamaları, eğitim paydaşları (öğretmen, idareci, veli ve öğrenci) arasında değerlerin önemi konusunda yeterli bir anlayış birliğinin geliştirilememesi ve müfredat yoğunluğundan dolayı öğretmenlerin değerlerin öğrencilere kazandırılması için gerekli zamanı ayıramamaları gibi sorunlarla karşılaşıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Coğrafya öğretmenlerinin sorumluluk değeri ve coğrafya dersi arasında nasıl bir ilişki kurduklarını ve bu değeri öğrencilerine kazandırma sürecinde yaptıkları faaliyetleri tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, sorumluluk değeri özelinde coğrafya derslerinin, coğrafya öğretmenlerinin ve okul idaresinin sahip olduğu potansiyele ilişkin coğrafya öğretmenlerinin önemli bir farkındalıklarının olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında katılımcıların değerlerin öğrencilere nasıl kazandıracaklarına ilişkin önemli bir müktesebata haiz oldukları araştırma bulgularında tespit edilmiştir. Fakat bazı uygulama ve düşüncelerin çeşitli sebeplerle hayata geçirilemediği veya geçirilmekte zorlanıldığı da saptanmıştır. Bu kapsamda araştırmada resmi işlemlerden kaçınma ve yeterli destek bulamama gibi nedenlerden ötürü katılımcıların okul dışı uygulamaları hayata geçirmede sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu nedenle değerler eğitimi kapsamında okul dışı uygulamalar konusunda öğretmenleri destekleyecek veya onların faaliyet yapmasını kolaylaştıracak önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu kapsamda okul içinde sorumluluğu sadece okul dışı öğrenme ortamlarında gerçekleştirilecek eğitim faaliyetleriyle sınırlı olan bir idari yapılanmaya gidilebilir. Böylece öğrencilerin yaparak yaşayarak öğrenmeleri ve öğrendiklerini pratik etmeleri için fırsatlar onlara daha düzenli ve kolay sağlanabilir. Bu çalışma sonucunda değerler eğitimi açısından coğrafya derslerinin önemli bir potansiyele sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda araştırmacılara, söz konusu bu potansiyelden nasıl istifade edilebileceğini odağına alan bilimsel çalışmaların yapılması önerilebilir.

| EXTENDED ABSTRACT |

Geography Lessons and Responsibility Value: An Examination of Teachers' OpinionsHamit ÇALIŞKAN^{ID}, Ahmer KATILMIŞ^{ID}**INTRODUCTION**

Geography, as a discipline that serves as a bridge between humans and space, makes significant contributions to individuals' understanding of the places in which they live and to comprehending the current state of the universe or certain changes occurring within it (İbret, Aydın, & Turgut, 2018). In addition, scientific knowledge obtained through the methods and principles of the geography discipline helps individuals understand the political and socioeconomic developments occurring in today's world and develop perspectives regarding events and phenomena. Since geography is a social science, it contains the knowledge that individuals constituting society should know about the environment in which they live (Akınoğlu, 2006). Geography education is highly important in terms of maintaining and stimulating children's interest in their immediate and distant environments, nurturing their appreciation of the various beauties of the Earth, developing an environmentally conscious approach in children, and enabling them to take responsibility for the sustainability of the planet through actions at local and global levels (İbret, Aydın, & Turgut, 2018).

As in many countries around the world, educational curricula implemented in primary and secondary education in Türkiye aim to teach students values that can generally be classified as basic human values and social values (Katılmış, 2021). Geography courses, due to their structure and subject matter, are among the courses that possess significant opportunities for instilling values in students. One of the values that geography courses aim to instill in students is the value of responsibility. Responsibility, which is an important value that should be imparted to students during the teaching-learning processes of geography courses (Değirmenci, 2018; MEB, 2024), is defined in the Turkish Language Association Turkish Dictionary as "an individual's undertaking of the consequences of their own behaviors or any event falling within their area of authority; liability" (Ünlüer, 2012). In general, the common characteristic of individuals who possess a sense of responsibility is fulfilling the duties and functions expected of them on time and in the desired manner and form. An individual who has acquired the value of responsibility can value their environment, family, and themselves, and can perform the duties expected of them fully and on time. Thus, they experience the happiness of fulfilling their responsibilities and can be successful in life (Aktepe, 2015).

The review conducted in the literature revealed that there has been no study addressing what geography teachers think about the value of responsibility, how they instill the value of responsibility, and the potential of geography courses in terms of the value of responsibility. Therefore, it is believed that this study will make an important contribution to the field. In this context, the statement "How do geography teachers establish a connection between the value of responsibility and geography courses,

and what do they do to instill the value of responsibility in students?” was determined as the research problem statement. Within the scope of this problem statement, the study aimed to determine how geography teachers establish a connection between the value of responsibility and geography courses and the activities they carry out to instill the value of responsibility in students. In line with this aim, answers to the following questions were sought:

1. What are geography teachers’ views regarding what the value of responsibility is?
2. What do geography teachers think about the roles of school administrations and geography teachers and the opportunities they possess in the process of instilling the value of responsibility in students?
3. How do geography teachers associate the value of responsibility with geography courses?
4. How do geography teachers instill the value of responsibility in their students?
5. What problems do geography teachers encounter while instilling the value of responsibility?

METHOD

This study, conducted to determine how geography teachers establish a connection between the value of responsibility and geography courses and the activities they carry out to instill the value of responsibility in students, was designed and conducted according to the procedures and operations of the qualitative research method. Since participant experiences were considered important within the scope of the research aim and it was desired to analyze the collected data in depth, this research was conducted and concluded in accordance with the procedures of the phenomenology design. The participants of this study were selected from geography teachers working in İstanbul during the 2024–2025 academic year using the criterion sampling technique, one of the purposive sampling methods. Within this framework, a total of 10 geography teachers, including 2 women and 8 men, were determined as the participants of the study. In the research, the interview technique was used for data collection, and the data were collected by asking participants semi-structured interview questions. Content analysis technique was used in the analysis of the data collected within the scope of the study. In this context, in order to ensure credibility, interviews were conducted personally by the researcher, thereby enabling the collection of deeply focused data, and as a result of the analyses conducted in line with the aims of the study, themes were reached from the codes.

FINDINGS

Within the scope of the research, findings were obtained regarding geography teachers’ perceptions of their own roles and the roles of school administrations in instilling the value of responsibility, as well as the problems they encounter in this process. In the study, it was determined that participants who were geography teachers explained the value of responsibility by emphasizing “awareness of duties and roles” and “undertaking the consequences of behaviors.” In this context, it was found that participants considered the value of responsibility as a value requiring the complete and timely fulfillment of obligations or tasks arising from one’s duty and the undertaking of obligations resulting from developments caused by a behavior exhibited by the individual. It was also determined that they thought both internal and external stimuli were effective in the existence of behaviors and attitudes emerging within the scope of the value of responsibility.

The study concluded that participants thought geography courses had significant potential in terms of instilling the value of responsibility in students. In this regard, participants stated that geography courses possess important potential for imparting responsibilities related to environmental responsibility and environmental awareness, patriotism and citizenship awareness, disaster preparedness and resource use, sustainability, and geographical perspective and awareness. In addition, it was observed that participants established a strong connection between homeland and the natural environment, and accordingly used similar expressions regarding the potential of geography courses in instilling patriotism as they did for instilling environmental awareness and responsibility toward the environment. In a sense, it was determined that participants regarded

love of homeland and love of nature as complementary parts of one another. Furthermore, it was found that participants thought students could develop interest, concern, love, and a sense of protection toward their homeland and environment through geography courses by becoming familiar with their environment and homeland and recognizing the resources, opportunities, values, and beauties of the homeland.

The study also determined that teachers and administrators possess certain opportunities in terms of instilling the value of responsibility. In this context, it was concluded that teachers and administrators could help students acquire the value of responsibility by serving as good role models, assigning various tasks to students and ensuring the follow-up of these tasks, engaging in effective communication and guidance, involving students in the processes of determining the rules to be implemented in school and classrooms, and building a positive school climate. It was determined that participants carried out activities that could be addressed within the themes of “assigning and monitoring responsibility,” “guidance, support, and open communication,” “being a role model,” “activities and projects,” “rule setting,” “cooperation and meetings among stakeholders,” and “reward and sanction” in order to instill the value of responsibility. Among these results, practices and actions such as being a good role model, assigning responsibility, involving students in projects, including students in decision-making processes, and ensuring cooperation among stakeholders can be considered good examples in terms of instilling the value of responsibility specifically and values education in general.

DISCUSSION

The result reached in the study regarding what the value of responsibility is appears to overlap with the emphases related to the value of responsibility in the curricula developed by the Ministry of National Education (MEB) from 2005, when values education began to be placed at the center of curricula, to the present day. This is because similar emphases to those reached in this study regarding the value of responsibility were made in the curricula and circulars developed in 2005, 2018, and 2025 (MEB, 2005; MEB, 2010; MEB, 2018; MEB, 2025). The results regarding the potential of geography courses specifically in terms of the value of responsibility considerably overlap with the aims of geography teaching expressed in the literature and in the MEB geography curriculum (Akbulut, 2004; Akinoğlu, 2005; MEB, 2024; Ünlü, 2001; Ünlü, 2011; Ünlü & Yıldırım, 2017). Therefore, it can be stated that participants, as geography teachers, possess a high level of awareness regarding the purposes of teaching their own subject area as a school course. The results regarding the opportunities that school administrations and geography teachers possess in instilling the value of responsibility overlap with evaluations concerning the opportunities schools and teachers have in imparting values to students (Ekşi & Katılmış, 2016; Halstead, 2018) and with the results of Koca's (2022) master's thesis examining classroom teachers' perspectives on work ethics and responsibility awareness. The literature and MEB curricula emphasize that teaching values through learning by doing and providing students with opportunities to practice values positively affect the acquisition of values and the guidance of behaviors by values (Ekşi & Katılmış, 2016; Katılmış, 2021; MEB, 2018; MEB, 2025). In this regard, geography teachers' activities aimed at instilling the value of responsibility overlap with these statements in the literature.

CONCLUSION

In this study, conducted to determine how geography teachers establish a relationship between the value of responsibility and geography courses and the activities they carry out during the process of instilling this value in their students, it was concluded that geography teachers possess significant awareness regarding the potential of geography courses, geography teachers, and school administrations specifically in terms of the value of responsibility. In addition, the findings revealed that participants possess significant knowledge regarding how values should be instilled in students. However, it was also determined that some practices and ideas could not be implemented or were difficult to implement for various reasons. In this context, the study found that participants experienced difficulties in implementing out-of-school practices due to reasons such as avoiding official procedures and not finding sufficient support. Therefore, measures should be taken to support teachers or facilitate their activities regarding out-of-school practices within the scope of values education. In this regard, an administrative structure

within schools responsible solely for educational activities to be carried out in out-of-school learning environments could be established. Thus, opportunities for students to learn by doing and experiencing and to practice what they have learned could be provided more regularly and easily. As a result of this study, it was determined that geography courses possess significant potential in terms of values education. Accordingly, researchers may be advised to conduct scientific studies focusing on how this potential can be utilized.

KAYNAKÇA

- Akbulut, G. (2004). Coğrafya ve aktif öğretim yöntemleri. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 65–77. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erziefd/issue/5993/79747>
- Akengin, H., (2020). Coğrafya biliminin tanımı, ilkleri, konusu, bazı temel kavramlar ve öğretimi. H. Akengin, İ. Dölek (Ed.), *Genel fiziki coğrafya içinde* (1-39). (4. Baskı) Pegem Akademi
- Akınoğlu, O. (2005). Coğrafya eğitiminin etkililiği ve sorunları. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (12), 77-96.
- Akınoğlu, O. (2013). Coğrafya eğitimi ve toplum. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0 (13), 25-48 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/marucog/issue/460/3689> adresinden edinilmiştir.
- Aktepe, V. (2015). 5.Sınıf öğrencilerinin sorumluluk değerinin geliştirilmesine yönelik bir performans görevi uygulaması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 23(4), 1511-1534. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefdergi/issue/22597/241363> adresinden edinilmiştir.
- Aydın, H. & Yaşar, O. (2020). 2005 ve 2017 coğrafya dersi öğretim programlarına göre yazılmış coğrafya ders kitaplarının değerler eğitimi yaklaşımları açısından karşılaştırılması. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(60), 2826-2842.
- Balcı, F. A., & Yelken, T. Y. (2013). İlköğretim sosyal bilgiler programında yer alan değerler ve değer eğitimi uygulamaları konusunda öğretmen görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 195-213.
- Cüceloğlu, D. (2016). *İnsan ve davranışı, psikolojinin temel kavramları* (28. Basım). Remzi Kitapevi.
- Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4th ed.). Sage.
- Çifçi, T., & Ünalı, Ü.E. (2014). Coğrafya öğretmenlerinin değer eğitiminin mevcut durumu ile ilgili görüş ve düşünceleri. *Journal of World of Turks*, 6(2), 81-99
- Değirmenci, Y. (2018). Coğrafya dersi öğretim programında değerler. *Journal of History Culture and Art Research*,7(1), 429-450. <http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v7i1.1311>
- Ekşi, H. ve Katılmış, A. (2016). *Uygulama örnekleriyle değerler eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Ekşi, H. ve Katılmış, A. (2020). Kavramsal çerçeve: Temel kavramlar. H. Ekşi ve A. Katılmış (Ed.). *Karakter ve Değerler Eğitimi içinde* (ss. 1-25). Nobel Yayınları
- Eliasa, E. I. (2014). Increasing values of teamwork and responsibility of the students through games: Integrating education character in lectures. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 123, 196–203. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.01.1415>
- Gündüz, M. (2018). Öğrencilerin hayat bilgisi dersinde yaptıkları projelerin “sorumluluk” duygusuna katkısı hakkındaki görüşlerin değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (68), 1374-1385. <https://doi.org/10.17755/esosder.341436>
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* (5. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Halstead, J. M. (2018). Değerler eğitimi (T. Şemendar Uçar, Çev.). *Değerler eğitimi Ansiklopedisi içinde* (s.151-152). İstanbul: EDAM Yayınları.
- İbret, B. Ü., Aydın, F. & Turgut, T. (2018). The role of geography education in educating individuals. *International Journal of Geography and Geography Education*, 38, 1-19.
- İbret, B. Ü., Karatekin, K. & Avcı, E. (2015). Sosyal bilgiler dersinde coğrafya öğretiminin değerler eğitimi açısından önemi. *Milli Eğitim Dergisi*, 45 (207) , 5-23. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/milliegitim/issue/36937/422273> adresinden edinilmiştir.
- Kara, T. (2024). *Öğretmenlerin milli değerler eğitimi sorumluluk algularının incelenmesi/ Investigation of teachers' responsibility perceptions for national value education* [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
- Karakuş, C. ve Kartal, A., (2016). İlkokul öğrencilerine göre sorumluluk. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 49(1), 1-19.
- Karasu Avcı, E. (2017). Sosyal Bilimler Dersinde Değerler Eğitiminde Coğrafya Disiplininin Rolü. *Araştırma ve Deneyim Dergisi*, 1(1), 1-23. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/adeder/issue/27214/286342> (1), 1-23
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Katılmış, A. & Balcı, A. (2017). Coğrafya öğretmeni adaylarının değerler eğitimi yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (35), 1-12. <https://doi.org/10.14781/mcd.291011>
- Katılmış, A. (2010). Sosyal bilgiler derslerindeki bazı değerlerin kazandırılmasına yönelik bir karakter eğitimi programının geliştirilmesi [Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Katılmış, A. (2021). Hayat bilgisi dersinde değerler eğitimi. K. Karatekin (Ed.). *Hayat bilgisi öğretimi içinde* (ss.111-143). Vizetek Yayınları.

- Kaur, S. (2019). Moral values in education. Guru Gobind Singh Khalsa College for Women, Jhar Sahib, Ludhiana. *Journal of Ethnic Minorities Research*, 8(1), 57–62.
- Koca, M. (2022). İlkokul öğretmenlerinin iş ahlakı ve sorumluluk bilincine yönelik bakış açıları / Primary school teachers' perspectives on business ethics and responsibility awareness [Yüksek lisans tezi, Amasya Üniversitesi]. Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lauermann, F., & Karabenick, S. A. (2013). The meaning and measure of teachers' sense of responsibility for educational outcomes. *Teaching and Teacher Education*, 30, 13–26. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2012.10.001>
- Lickona, T. (1991) *Educating for Character: How School Can Teach Respect and Responsibility*. Battam.
- MEB. (2005). İlköğretim 1-5. sınıf programları tanıtım el kitabı. Ankara: MEB Yayınları.
- MEB. (2010). 8 Eylül 2010 tarih ve 53 sayılı ilk ders genelgesi.
- MEB. (2018). Ortaöğretim coğrafya dersi öğretim programı (9,10,11 ve 12. Sınıflar). <https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=336> adresinden edinilmiştir.
- MEB. (2024). Ortaöğretim coğrafya dersi öğretim programı (9,10,11 ve 12. Sınıflar). <https://mufredat.meb.gov.tr/> adresinden edinilmiştir.
- MEB. (2025). Türkiye yüzyılı maarif modeli, öğretim programları ortak metin. <https://mufredat.meb.gov.tr/> adresinden edinilmiştir.
- Özden, M. (2024). Content and thematic analysis techniques in qualitative research: Purpose, process and features. *Qualitative Inquiry in Education: Theory & Practice*, 2(1), 64 81. <https://doi.org/10.59455/qietp.20>
- Sapsağlam, Ö. (2017). Okul öncesi dönem çocuklarının değer algılarının çizdikleri resimler ve sözlü anlatımlarına göre incelenmesi: sorumluluk değeri örneği. *Eğitim ve Bilim*, 42(189). <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2017.7002>
- Sezer, A. & Çoban, O. (2016). Ortaokul öğrencilerinin sorumluluk değeri algıları. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 22-39. <https://doi.org/10.29065/usakead.232420>
- Şahan Aktan, B. & Şahin, Ç. (2018). Okul öncesi 5-6 yaş grubu çocuklarının sorumluluk kazanma düzeylerinin veli görüşlerine göre değerlendirilmesi. *International Primary Education Research Journal*, 2(1), 9-16. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iperj/issue/41991/505718> adresinden edinilmiştir.
- Şahin, V. ve İnce, Z. (2021). Coğrafya derslerinde etik değerler öğretimi üzerine bir inceleme. *Journal of Innovative Research in Social Studies*, 4(1),1-11. <https://doi.org/10.47503/jirss.891181>
- Şam, E. A. (2015). Değerler eğitiminde karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. *Journal of Educational Science*, 3(4). <https://dergipark.org.tr/en/pub/jedus/issue/16127/168719> adresinden edinilmiştir.
- TDK. (2023). Güncel Türkçe sözlük. <https://sozluk.gov.tr/> Erişim: 10.07.1015
- Ulusoy, K. ve Dilmaç, B. (2020). Değerler eğitimi. (6. Basım). Pegem Akademi Yayınları.
- Ünlü, M. (2001). İlköğretim okullarında coğrafya eğitim ve öğretimi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 3(2). s.s.31-48.
- Ünlü, M. (2011). Coğrafya derslerinde coğrafi becerilerin gerçekleşme düzeyi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(4), 2155-2172.
- Ünlü, M. (2014). Coğrafya eğitimi. Pegem Akademi,
- Ünlü, M. Üçışık, S. ve Özey, R. (2002) Coğrafya eğitim ve öğretiminde haritaların önemi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 5, İstanbul, 2002
- Ünlü, M. ve Yıldırım, S. (2017). Coğrafya öğretim programına bir beceri önerisi: Mekânsal düşünme becerisi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 35, ss.13-20.
- Ünlüer, G. (2016). Sosyal bilgiler dersinde sorumluluk değerinin kazandırılmasına ilişkin veli görüşleri. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, (6), 95-116. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/eibd/issue/22679/242182> adresinden edinilmiştir.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2021) *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12.Basım). Ankara: Seçkin.

To Cite This Article: Baydemir, R., & Benek, S. (2026). Harran ilçesinde (Şanlıurfa) kız çocuklarının eğitime erişimi ve sosyalleşmesi sorunu üzerine bir araştırma. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 58, 41-67. <https://doi.org/10.32003/igge.1714266>

Harran İlçesinde (Şanlıurfa) Kız Çocuklarının Eğitime Erişimi ve Sosyalleşmesi Sorunu Üzerine Bir Araştırma

A Research on the Problem of Access to Education and Socialisation of Girl Children in Harran District (Şanlıurfa)

Recep BAYDEMİR^{ID}, Sedat BENEK^{ID}

Öz

Şanlıurfa'nın Harran ilçesi, ekonomik eşitsizlikler, geleneksel yapı ve ataerkil normlar ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği başta olmak üzere çeşitli nedenlerle kız çocuklarının sosyalleşmesinde ve eğitime erişimlerinde ciddi sorunların yaşandığı bir ilçedir. Bu araştırma, Harran ilçesinde, kız çocuklarının sosyalleşme ve eğitime erişim sorunlarını anlamayı ve bu sorunlara çözüm önerileri sunmayı amaçlamaktadır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada, literatür taraması yapılmış, resmî kurumlardan veri alınmış ve saha çalışması yapılmıştır. Araştırma kapsamında, sahada gözlemlerde bulunulmuş, toplam 32 kişiden oluşan 4 farklı odak grup görüşmesi yapılmış ve ayrıca 19 kişiyle de yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Böylelikle de amaçsal örneklem seçme yöntemiyle araştırmanın örneklemini seçilmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen bulgular, sosyoekonomik eşitsizlikler, yoksulluk, geleneksel değerler, ataerkil yapı, erken yaşta evlilik, çocuk işçiliği ve yetersiz eğitim altyapısı gibi faktörlerin kız çocuklarının sosyalleşmesine ve eğitime erişmesine engel olduğunu ortaya koymaktadır. Buradan hareketle bu çalışmada, kız çocuklarının sosyalleşmesini ve eğitime erişimini artırmak için, ekonomik desteklerin artırılması, farkındalık kampanyalarının yaygınlaştırılması, eğitim altyapısının güçlendirilmesi ve çocuk işçiliğine yönelik yasal önlemlerin alınması gibi somut çözüm önerileri sunulmaktadır. Sonuç olarak araştırmada, Harran'da kız çocuklarının sosyalleşmesinin artırılması ve eğitime erişimlerinin sağlanmasının, bölgenin hem sosyoekonomik gelişimine hem de toplumsal cinsiyet eşitliğine büyük oranda katkı sağlayacağını altı çizilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Harran İlçesi, Kız Çocukları, Sosyalleşme, Eğitime Erişim, Sosyoekonomik Engeller

Abstract

Harran district in Şanlıurfa, Türkiye, is an area where various factors, including economic inequality, traditional structures, patriarchal norms and gender inequality, have led to significant challenges in the socialisation and education of girls. This study aims to understand the socialisation and education access issues faced by girls in Harran district and to propose solutions to these issues. This qualitative study involved a literature review, data collection from official institutions and fieldwork. As part of the research, observations were made in the field, four different focus group interviews were conducted with a total of 32 people, and 19 people were interviewed face-to-face. Thus, the research sample was selected using purposeful sampling. The findings of the study reveal that socio-economic inequalities, poverty, traditional values, patriarchal structures, early marriage, child labour and inadequate educational infrastructure hinder the socialisation and access to education of girls. Based on these findings, this study presents concrete solutions to promote the socialisation and education of girls, such as increasing economic support, raising awareness through campaigns, strengthening the educational infrastructure, and taking legal measures against child labour. In conclusion, the study emphasises that increasing the socialisation of girls and improving their access to education in Harran would greatly contribute to the socio-economic development of the region and promote gender equality.

Keywords: Harran District, Girl Children, Socialisation, Access to Education, Socioeconomic Barriers.

* **Sorumlu Yazar:** Dr. Öğretim Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi., ✉ recep.baydemir@ahievran.edu.tr

GİRİŞ

Eğitim, bireylerin bilinçlenerek modernleşmesinde, toplumsal ve ekonomik kalkınmada ve daha da önemlisi toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında kritik bir rol oynamaktadır (Barro & Lee, 2015; Shetty & Hans, 2015; Walker, vd., 2019). Pandit Jawaharlal Nehru bir keresinde şöyle demiştir: “Bir erkeği eğiterseniz bir bireyi eğitmiş olursunuz, ancak bir kadını eğiterseniz bütün bir aileyi eğitmiş olursunuz. Kadınların güçlenmesi demek, Hindistan’ın güçlenmesi demektir” (Shetty & Hans, 2015). Bu anlamda kız çocuklarının eğitime erişimlerinin sağlanması ve eğitilmesi başta aile olmak üzere toplum için son derece önem arz etmektedir. Ancak, ne yazık ki, dünya genelinde birçok bölgede, özellikle kırsal alanlarda, kız çocuklarının eğitime erişimi konusunda ciddi engeller bulunmaktadır (Herz, & Sperling, 2004; Lyså, 2020; Price, 2020; Aslan, 2021; Lonchar, 2022; Psaki, vd., 2022). Şanlıurfa ili ve ona bağlı Harran ilçesi de bu bölgelerden birisidir. Harran ilçesi, sosyokültürel ve sosyoekonomik faktörlerin kız çocuklarının okullaşma oranları üzerinde belirleyici etkilere sahip olduğu yerlerden birisidir. Özellikle de bazı yerde kız çocuklarının eğitime erişimlerini etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır (Buyankara, 2015; Bora & Taş, 2017; Güneş vd., 2023; Erdoğan Yoldaş, 2024). Bu anlamda, Harran ilçesinde de kız çocuklarının sosyalleşmesini ve eğitime erişimini kısıtlayan pek çok sosyal, ekonomik ve kültürel engel bulunmaktadır.

Şüphesiz, eğitim, bireylerin toplumsal yaşamda aktif bir rol üstlenmeleri ve toplumun genel kalkınması için kritik öneme sahiptir. Kız çocuklarının sosyalleşmesi ve okullar aracılığıyla eğitim haklarına erişimi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve sürdürülebilir kalkınmanın da temel taşlarından birisidir. Kız çocuklarının eğitim hakkı hem onların bireysel gelişimlerini hem de toplumun sürdürülebilir kalkınmasını doğrudan etkileyen bir konudur. Bununla birlikte, eğitimde cinsiyet eşitliği, toplumda sosyal adaletin sağlanmasında önemli bir adım olarak kabul edilmektedir (bkz: Monkman, & Hoffman, 2013; Porter, 2016; Cin, 2017; Gewehr, vd., 2020; Kumar & Pandey, 2021). Ancak, özellikle de bazı yerlerde geleneksel normlar, ekonomik kısıtlamalar ve yetersiz eğitim altyapısı gibi faktörler, kız çocuklarının okula gitme oranlarını olumsuz etkilemektedir. Bu çalışma, Harran ilçesinde kız çocuklarının sosyalleşmesini ve eğitime erişimini kısıtlayan sorunları belirlemeyi ve bu sorunların üstesinden gelinmesine yönelik stratejileri geliştirmeyi hedeflemektedir. Dolayısıyla bu araştırma, sadece kız çocuklarının ilçedeki eğitime erişimlerini ve sosyalleşmelerine yönelik mevcut durumu ortaya koymaya çalışmamaktadır. Araştırma, aynı zamanda kız çocuklarının potansiyelini ortaya çıkaracak, onların sesini duyuracak ve gelecekteki yaşamlarını şekillendirecek somut öneriler geliştirmeyi de amaçlamaktadır. Buradan hareketle, araştırmanın ana problemleri şöyle sıralanabilir:

- **Problem 1:** Harran ilçesinde kız çocuklarının eğitime erişimini engelleyen faktörlerin başında yoksulluk gelmektedir. Harran ilçesi, yüksek yoksulluk oranına sahiptir. Bu durum, ailelerin çocuklarını okula göndermede finansal zorluklarla karşılaşmasına neden olmaktadır.
- **Problem 2:** İlçede, genel olarak erken yaşta evlilikler yaygındır. Ancak, bilhassa da kız çocukları çeşitli sebeplerle daha erken yaşta evlendirilmektedir. Kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmeleri, onların okul hayatlarını tamamlamalarını engellemektedir.
- **Problem 3:** İlçede, mevsimlik tarım işçiliği ve çocuk işçiliği oldukça yaygındır. Kız çocukları, mevsimlik tarım işleri ve ev içi işlerde çalıştırıldıkları için eğitime devam edememekte ve akranlarıyla birlikte sosyalleşmemektedir.

Öte yandan bu araştırmanın alt problemleri de şunlardır:

Alt Problem 1: Eğitim altyapısının yetersizliği de yine kız çocuklarının eğitime erişimini zorlaştırmaktadır. İlçede, okulların sayıca yetersizliği, öğretmen eksikliği, mevcut altyapı koşulları ve okula ulaşımında yaşanan sorunlar eğitimde eşitsizliği artırmaktadır.

Alt Problem 2: Kız çocuklarının eğitiminin önemine yönelik, ailedeki ve toplumdaki farkındalık eksikliği bu konuda ciddi bir sorun olarak durmaktadır.

Alt Problem 3: Harran ilçesi, ataerkilliğin ve geleneksel yapıların hâkim olduğu bir toplumsal yapıya sahiptir. Harran'daki ataerkilliğin ve geleneksel kodların merkezinde olduğu bu toplumsal yapı, kız çocuklarının eğitiminin ikinci plana atılmasına sebep olmaktadır.

Bu problemlerden hareketle araştırmada mevcut durum analizi üzerinden şu sorulara yanıt aranmaktadır: 1) Harran ilçesinin eğitim olanakları nelerdir? Ne tür eksiklikler bulunmakta ve ihtiyaçlar nelerdir? Bunların, kız çocuklarının eğitime katılmalarındaki etkisi nedir? 2) Harran ilçesinin sosyoekonomik durumu ve toplumsal yapısı nasıldır? Bu durum, kız çocuklarının sosyalleşmesine ve eğitime erişimine nasıl yansımaktadır? Kız çocuklarının eğitime erişimini ve sosyalleşmesini etkileyen faktörler nelerdir? 4) İlçede kız çocuklarının eğitime erişimi ve sosyalleşme sorununun çözümü için neler yapılabilir, somut çözüm önerileri nelerdir?

Bu araştırmada, yukarıda bahsedilen problem alanlarını aydınlatmak ve ortaya çıkan soruları cevaplamak için, literatür taraması, çeşitli kurumlardan alınan veriler ve alan araştırmasından elde edilen bulgulardan faydalanılmıştır. Çalışmada, yüz yüze görüşmeler ve odak grup görüşmeleri gibi nitel teknikler kullanılmıştır. Bu araştırma kapsamında elde edilen bulgular, Harran ilçesindeki kız çocuklarının eğitim ve sosyalleşme süreçlerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlaması ve ilgili politika geliştirme süreçlerine de ışık tutması açısından önemlidir.

LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Türkiye genelinde kız çocuklarının eğitime erişimi, özellikle sosyoekonomik dezavantajlı bölgelerde, devam eden önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan araştırmalar, kız çocuklarının okullaşma oranlarını ve devamlılığını etkileyen faktörler arasında yoksulluk, erken yaşta evlilik, geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri ve kırsal bölgelerdeki okullara fiziksel erişim sorunlarının öne çıktığını göstermektedir. Bu bağlamda, şartlı nakit transferi gibi politikaların ilk ve ortaöğretimde kız çocuklarının okullaşması üzerinde olumlu etkisinin olduğu, özellikle taşınmalı eğitim ve pansiyon hizmetlerinin, kırsalda yaşayan kız öğrencilerin ortaöğretime erişimini kısmen artırdığı, ancak sosyokültürel ve ekonomik engellerin hala sürdüğü belirtilmektedir (Gümüş & Chudgar, 2016; Dama & Toklucu Sundaram, 2018; Baş, 2019). Bununla birlikte, Yıldırım ve diğerleri yaptıkları çalışmada, kız çocuklarının okula erişimi ve devamının sağlanması için ikna süreçlerinin olumlu etkisine vurgu yapmışlardır (Yıldırım vd., 2018). Öztürk ise, okul öncesi eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasının çocuk yoksulluğunun engellenmesine yönelik önemli bir politika olabileceğini belirtmiştir (Öztürk, 2017).

Harran ilçesi bağlamında düşündüğümüzde ise, Harran ilçesinde çocukların okullaşmasının ve sosyalleşmesinin önündeki en büyük sosyoekonomik bariyerlerden birisi yöredeki yoksulluğa bağlı olarak mevsimlik tarım işçiliği ve çocuk işçiliği gelmektedir. Daha önce başta Şanlıurfa ve ilçelerinde olmak üzere bölgede yapılan çalışmalar, mevsimlik tarım işçiliğinin ve çocuk işçiliğinin yörenin ciddi bir sorunu haline geldiğini göstermektedir. Nitekim, mevsimlik tarım işçiliği üzerine yapılan çalışmaların çoğu, işçi ailelerin çocuklarıyla birlikte tarımda çalışmak zorunda kaldıklarını ortaya koymaktadır (Özbekmezci & Sahil, 2004; Görücü & Akbıyık, 2010; Benek & Ökten, 2011; Kaya & Özgülner, 2015; Fereli vd., 2017; Akalın, 2018; Benek vd., 2020; Mertol vd., 2021; Bülent & Altın, 2018; Yıldırım & Karakoyun, 2023). Örneğin, Benek ve Ökten'in (2011), Şanlıurfa'nın Hilvan ilçesinde yaptıkları çalışmada, yılın önemli bir bölümünü dışarıda çalışarak geçiren mevsimlik tarım işçilerinin çocuklarının çok büyük bir kesimi okula zamanında başlayamayp, bir kesimi de okul dönemini sonuna kadar götüremediği belirtilmektedir. Yine, Arslan'ın Şanlıurfada yaptığı ve mevsimlik tarım işçisi kadınların gündelik hayatlarına odaklandığı araştırmalarında (2018; 2023), yoksulluk ve cinsiyet eşitsizliğini gözler önüne sermektedir.

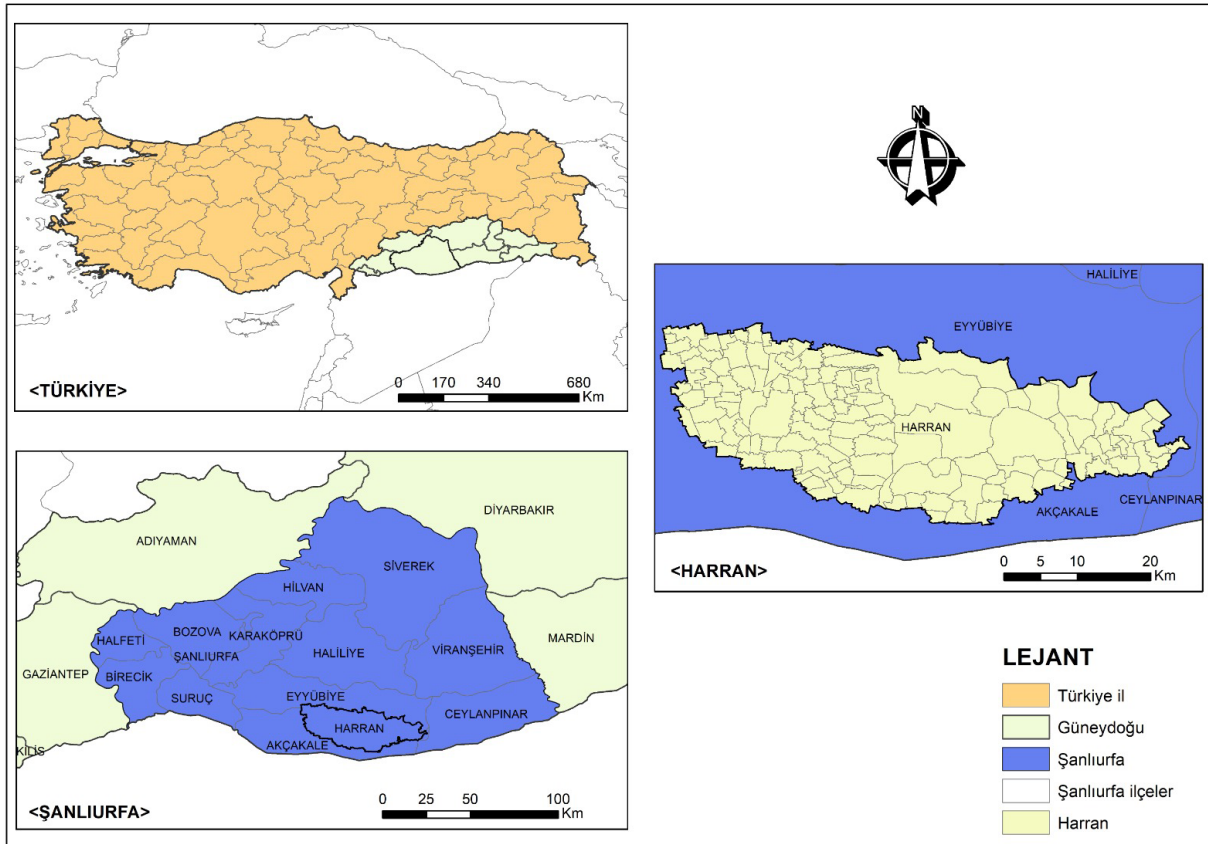
Bunlarla birlikte, bazı çalışmalar da mevsimlik tarım işçiliği bağlamında çocuklara ve bu sektördeki çocuk işçiliğine odaklanmıştır. Şüphesiz ki, mevsimlik tarımda çocuk işçiliği ve bu çocukların eğitim imkanlarına kısıtlı erişimleri veya hiç erişmemeleri ciddi bir problemdir. Gerek dünyada (Wilk, 1993; Kupersmidt, & Martin, 1997; Weathers vd., 2004) gerekse de Türkiye'de özellikle de GAP Bölgesi'nde, mevsimlik tarım işçiliğine odaklanan bazı çalışmalar da konuyu, çocuk işçiliği, çocukların eğitim ve sağlığa erişimi, çocukların gelişimi gibi konulara eğilmişlerdir (Simsek & Koruk, 2011; Gülçubuk, 2012; Uysal vd., 2016; Dedeoğlu vd., 2019; Saglan vd., 2020; Benek & Baydemir, 2021; Uyan-Semerci & Erdoğan, 2022; Önsüz vd.,

2023; Saraç, 2023). Bu çalışmalarda ortaya çıkan ortak sonuç, mevsimlik tarım işçiliğine bağlı olarak çocuk işçiliğinin yaygın olduğu ve bunun da çocukların eğitim ve sağlık hakları başta olmak üzere birçok hakkının ihlal edildiğidir.

Bununla birlikte, yapılmış bazı araştırmalar (Buyankara, 2015; Bora & Taş, 2017; Güneş vd., 2023; Erdoğan Yoldaş, 2024) da doğrudan kız çocuklarının okula erişimlerine odaklanmışlardır. Bu araştırmalar, kız çocuklarının okula erişememe nedenlerine ilişkin bize oldukça veri sağlamakta ve mevcut sonunu anlamamıza elbetteki katkı sunmaktadır. Özetle, Şanlıurfa ve Harran gibi, kız çocuklarının eğitime erişim sorununun belirgin olduğu yerleri kapsayan doğrudan bir akademik çalışma da yine yapılmamıştır. Akademik literatürde, Harran ilçesinde kız çocuklarının sosyalleşmesi ve okula erişimi sorununa odaklanan herhangi bir çalışmaya rastlanmamış olması, bu araştırmanın gerekçesini oluşturmaktadır. Bu anlamda çalışma, literatürde oluşan boşluğu doldurma işlevini de görmektedir. Dahası bu çalışma, sadece literatürdeki bu eksikliği gidermemekte, aynı zamanda kız çocuklarının sosyalleşmesi ve eğitime erişim sorunlarını da gündeme getirerek, kız çocuklarının karşılaştıkları sorunları görünür kılmaya çalışmakta ve bu sorunların çözümü için de somut öneriler geliştirerek politik yapıcılara çağrıda bulunmaktadır.

ARAŞTIRMA ALANI

Bu araştırmanın sorunları/problemleri ve amaçlarını dikkate aldığımızda, araştırmanın alanını Şanlıurfa ilinin, Harran ilçesinin merkezindeki Cumhuriyet Mahallesi, Süleyman Demirel Mahallesi, İmam Bakır Mahallesi, Şeyh Hayati Harrani Mahallesi, İbni Teymiye Mahallesi ve Hz. Yakup Mahallesi ile kırsalda yer alan 132 mahalle olmak üzere toplam 138 mahalle oluşturmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1: Araştırma Alanının Lokasyonu

Harran ilçesi, TÜİK verilerine göre, 2024 yılına ait toplam nüfusu, 49.759'u erkek 49.240'ı kadın olmak üzere toplam 98.999 kişidir. 2019 yılında 118.774 olan ilçe nüfusu yıldan yıla kademeli biçimde azalmıştır. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Raporu'na (SEGE, 2022: 84) göre, Harran ilçesi, Türkiye'deki toplam 973 ilçe içinde sonuncu olmuştur. İlçenin sosyoekonomik olarak geri kalmışlığı, ilçeyi pek çok açıdan etkilemiştir. Kız çocuklarının eğitime erişememeleri ve genel olarak çocukların sosyalleşme sorunlarının başında da Harran ilçesinin içinde bulunduğu sosyoekonomik koşullar gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında, araştırmanın böylesi bir sahada yapılmış olması son derece önem arz etmektedir.

YÖNTEM

Bu çalışmada, resmî kurumlardan alınan veriler ve literatürdeki çalışmalardan faydalanılsa da esas itibarıyla Harran'da yapılan *saha araştırmasına (field research)* dayanılmaktadır. Saha araştırmalarında araştırmacı çalışma nesnesiyle doğrudan ilişkili olabilmektedir. Ayrıca, saha araştırmalarında, araştırma esnasında nitel, nicel veya bu ikisinin iç içe olduğu karma yöntemler bir arada kullanılabilir. Bu açıdan saha araştırmalarının oldukça avantajları bulunmaktadır (Creswell, 2009; Maxwell, 2013; Neuman, 2014; Creswell & Clark, 2017). Buradan hareketle, araştırma kapsamında 15 Ekim 2024 ve 20 Kasım 2024 tarihleri arasında Harran ilçesinde bir alan araştırması yapılmıştır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada, sahadan veri toplamak için, odak grup görüşmelerinde bulunulmuş, kişisel görüşmeler yapılmış ve gözlem tekniğine başvurulmuştur. Bu kapsamda, toplam 32 kişiden oluşan 4 farklı grupta Odak Grup Görüşmesi (OGG) yapılmıştır. Odak grup görüşmelerindeki gönüllü katılımcılar, ilçe merkezinde görevli müdür, müdür yardımcısı, öğretmenler, resmi kurum yöneticileri ve STK temsilcilerinden oluşmaktadır. OGG görüşmeleri lise, ortaokul ve STK temsilcileri olmak üzere gruplandırılmıştır. Görüşmelerinin en kısası 60 dakika en uzununu 90 dakika sürmüştür.

Bununla birlikte, öğretmenler, okul idarecileri (müdür ve müdür yardımcıları), STK temsilcileri, mahalle muhtarları, uzmanlar, sağlık personelleri, Milli Eğitim İlçe Müdürlüğü, İlçe Halk Eğitimi Merkezi Müdürlüğü, Harran Belediyesi Başkanlığı, Sosyal Hizmetler Merkezi Müdürlüğü, Harran Tarım İlçe Müdürlüğü, Sosyal Yardımlaşma Müdürlüğü gibi ilçedeki önemli kurumların yönetici ve personellerinden oluşan toplam 19 kişi ile yüz yüze görüşmeler de yapılmıştır (Tablo 1). Görüşmelerin en kısası 20 dakika en uzununu 2 saati bulmuştur.

Gerek yüz yüze yapılan kişisel görüşmeler gerekse odak grup görüşmelerindeki katılımcılar, *amaçsal örneklem* yöntemine göre seçilmişlerdir. Böylelikle de araştırmanın amacına hizmet edebileceği düşünülen kişi ve gruplarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar, kız çocuklarının eğitime erişimleri ve sosyalleşmelerinin önündeki engelleri anlamak için veri sunabilecek kişilerden seçilmişlerdir. Ve katılımcılar, ya doğrudan sorunun bir parçası olanlardır ya da dolaylı olarak sorunun bir parçasıdır. Örneğin, müdür, müdür yardımcısı, öğretmenler ve STK temsilcileri gibi bölgede kız çocuklarının eğitime erişimleri ve sosyalleşmeleri bağlamında ilişkili olan kişilerdir. Dolayısıyla, katılımcılar, bölgede yaşayan, bölgeyi bilen, bizzat kız çocukların okula devam edememesini kayıt altına alan ve bunu bilen (okul müdür ve müdür yardımcısı, öğretmenler gibi) kişilerden seçilmiş veya bölgede kız çocuklarının okullaşması için sahada aktif faaliyet yürüten STK temsilcilerinden seçilmiştir (Tablo 1).

Araştırmaya dâhil olan gönüllü katılımcıların genel profil özellikleri ve OGG'lerine dair genel bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1: Araştırma Katılımcılarının Genel Profil Özellikleri ve OGG'ye Dair Genel Bilgiler

Katılımcı Kodu	Yaş Grubu	Cinsiyet	Meslek	Açıklamalar
K1	30-45 yaş grubu	Erkek	Personel	GAP Personeli
K2	40-55 yaş grubu	Erkek	Mahalle Muhtarı	Harran merkez mahallelerinden bir mahalle muhtarı
K3	40-55 yaş grubu	Erkek	Mahalle Muhtarı	Harran merkez mahallelerinden bir mahalle muhtarı
K4	35-45 yaş grubu	Erkek	Yönetici	Resmi kurum yöneticisi (okul müdürü değil)
K5	45-55 yaş grubu	Erkek	Müdür	Resmi kurum müdürü (okul müdürü değil)

K6	45-55 yaş grubu	Erkek	Müdür	Resmi kurum müdürü (okul müdürü değil)
K7	40-55 yaş grubu	Erkek	Müdür Yardımcısı	Resmi kurum (okul değil)
K8	40-55 yaş grubu	Erkek	Yönetici	Resmi kurumda başkan yardımcısı
K9	25-35 yaş grubu	Kadın	Rehber	Harran'da turizm rehberi
K10	40-55 yaş grubu	Erkek	Müdür	Resmi kurum müdürü (okul müdürü dışında)
K11	40-55 yaş grubu	Erkek	Müdür	Resmi kurum müdürü (okul müdürü dışında)
K12	40-55 yaş grubu	Erkek	Müdür	Bir sivil toplum derneğinde müdür
K13	25-35 yaş grubu	Kadın	ARGE Personeli	Resmi kurumda ARGE personeli
K14	25-35 yaş grubu	Kadın	Proje Uzmanı	Resmi kurumda proje ofisi uzmanı
K15	30-40 yaş grubu	Erkek	Anaokulu Müdürü	Bir anaokulunda müdür
K16	40-55 yaş arası	Erkek	Mahalle Muhtarı	Harran merkez mahallelerinden bir mahalle muhtarı
K17	35-45 yaş grubu	Kadın	Doktor	Harran Devlet Hastanesi'nde çalışan bir doktor
K18	25-35 yaş grubu	Kadın	Hemşire	Harran Devlet Hastanesi'nde çalışan bir hemşire
K19	40-55 yaş grubu	Kadın	Ebe	Harran Devlet Hastanesi'nde çalışan bir ebe
OGG 1	25-59 yaş arası	4 erkek 4 kadın	Müdür ve Öğretmenler Grubu (Lise)	Okul müdürü, müdür yardımcısı ve 6 öğretmen (Toplam 8 kişi)
OGG 2	24-63 yaş arası	6 erkek 4 kadın	Müdür ve Öğretmenler Grubu (Ortaokul)	Müdür ve 9 öğretmen (öğretmenlerin branşları: Din kültürü, görsel sanatlar, 2 Türkçe, Arapça, İngilizce, beden eğitimi ve 2 matematik)
OGG 3	30-59 yaş arası	6 erkek 3 kadın	Müdür ve Öğretmenler Grubu (Lise)	Müdür ve 8 öğretmen (Öğretmenlerin branşları: Kimya, matematik, felsefe, coğrafya, din kültürü ve ahlak bilgisi, müzik)
OGG 4	23-45 yaş arası	1 erkek 4 kadın	STK temsilcileri	Harran ilçe merkezinde aktif faaliyet yürüten bir STK'da 5 Uzman ile görüşülmüştür.

Bununla birlikte, katılımcılar, kimliklerinin korunmasını ve ifşa edilmesini istemedikleri için, kimlikleri etik ilkeler gereği saklı tutulmuştur. Araştırma kapsamında, bölgedeki okul müdür ve müdür yardımcılarını ile öğretmenlerle görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca, bu konuyla doğrudan ilgili olan Aile ve Sosyal Hizmetler İlçe Müdürlüğü ve Milli Eğitim İlçe Müdürlüğü gibi resmi kurum yetkilileriyle de görüşmelere gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, GAP Sulama Birliği personeli tarım ve mevsimlik tarımda sulama işleriyle ilgilendiği ve Harran'daki mevcut durumu yakından gözlemlediği için araştırma kapsamına dahil edilmiş ve kendisinden bilgi alınmıştır. Araştırma kapsamında görüşülen Turizm rehberi de yine, kadın olması, bölgeyi gezen, gören ve bilen biri olması ve kız çocuklarının eğitime erişememelerine yakından tanık olması sebebiyle kendisiyle de görüşme gerçekleştirilmiştir.

Gerek OGG görüşmelerinde gerekse yüz yüze görüşmelerde katılımcılara, bölgedeki kız çocuklarının eğitime erişimleri ve sosyalleşme problemlerine dair sorular yöneltilmiş ve buna dair görüş ve önerileri sorulmuştur. Araştırma kapsamında yapılan tüm görüşmeler kayıt altına alınmış ve daha sonra çözümlenerek yazıya dökülmüştür. Gerek OGG görüşmelerinde gerekse yüz yüze görüşmelerde katılımcıların profillerine göre değişen sorular yöneltilmiştir. Katılımcılara göre değişen soru formları kullanılmıştır. Ve bu gayet doğal bir durumdur. Örneğin, okuldaki görevli bir öğretmene sorulan sorular ile hastanedeki hekime veya okul müdürüne sorulan sorular aynı değildir. Her katılımcının veya katılımcı grubun özelliklerine göre kendilerine sorular yöneltilmiştir. Dahası, yüz yüze görüşme, anketlerden farklı olarak, sohbet esnasında, daha fazla soru sormayı mümkün kılmaktadır. Örneğin katılımcının verdiği bilgilerden hareketle yeri geldiğinde daha fazla soru da sorulabilmektedir. Sorular, kız çocuklarının eğitime erişim ve sosyalleşmede yaşadıkları sorunları öğrenmeye yönelik olmuştur. Bu kapsamda, katılımcılara, çocukların okula devam etme durumu, okula gidememe nedenleri, sonuçları vs. ile ilgili sorular olmuştur.

Öte taraftan, bu araştırmanın bazı önemli sınırlıkları da olmuştur. Araştırmanın en önemli amaçlarından birisi de “sesi çık(a)mayan” bölgede dezavantajlı bir grup olarak kız çocuklarının sesini duyurabilmektir. Bu çalışmanın örneklem seçimine bakıldığında da hâkim grubun erkek ve yetişkin olduğu görülmektedir. Oysa çocuk coğrafyalarında ve genç coğrafyalarında

çocuk ya da gencin de bir aktör olduğu ve seslerinin duyurulması gerektiğine vurgunun olduğu bir gerçekliktir. Bu çalışmada kız çocuklarının eğitime erişimi ve sosyalleşmesi meselesi daha çok “erkek ve yetişkin” gözünden anlatılmış gibi bir izlenim verebilmektedir. Şüphesiz kız çocukları ile mülakat yapmanın zorlukları bilinen bir olgudur. Yasal izinler ve toplumsal normlar sebebiyle bu zorluk anlaşılabilir. Bu çalışma, kız çocuklarının sorunlarını kız çocuklarının gözünden değil de yetişkinler ve kurumsal kimlik gözünden değerlendirmektedir. Dolayısıyla araştırmada, kız çocuklarını ilgilendiren bir konuda doğrudan kız çocuklarını konuşturmak yerine, dışardan kişilerin yani yetişkinlerin ve kurumsal kimliği olan (ancak, bu sorun ile öyle veya böyle bir şekilde konuyla ilgili olan kişiler) gözünden anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bu durumunda, araştırmanın önemli bir sınırlılığı olduğunu belirtmemiz gerekir.

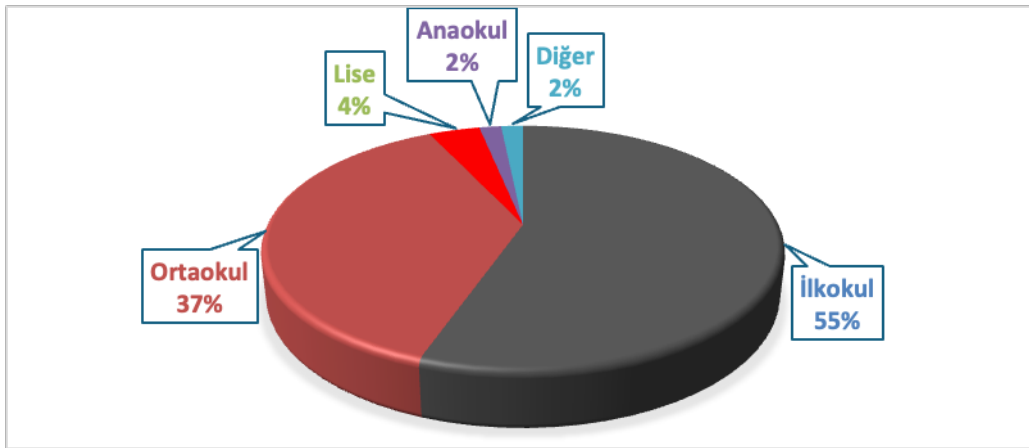
Araştırmada etik ilkelere uyulmuştur. Etik ilkeler gereği katılımcı kimlikleri gizli tutulmuş ve her bir katılımcının kimliği K1, K2, K3... şeklinde kodlanmıştır. Odak grup görüşmeleri de OGG 1, OGG 2... şeklinde kodlanmıştır. Gönüllü katılımcılara ve odak grup görüşmelerine ilişkin genel profil özellikleri Tablo 1’de ayrıntılı biçimde verilmiştir.

ARAŞTIRMA BULGULARI VE DEĞERLENDİRME

Eğitim Olanakları, Sorunlar ve İhtiyaçlara Yönelik Bulgular

Okul binalarının fiziksel durumu, öğretmen eksikliği ve eğitim materyallerinin yetersizliği, eğitim binalarının uzaklığı, ulaşım sorunu gibi nedenler de Harran ilçesinde kız çocuklarının eğitim almasını olumsuz yönde etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Harran ilçesinde, 102 ilkokul (%55), 69 ortaokul (%37), 8 lise (%4), 3 anaokulu (%2) ve 3 (%2) diğer (özel eğitim ve halk eğitimi) bulunmaktadır. Dolayısıyla, kademelerine göre Harran’da okulların %92’si ilkokul ve ortaokullardan oluşmaktadır (Şekil 2). Elbette ki, burada okul sayısının belirtilmesi, erişebilirlik için yeterli görülmebilir ancak, yapılmış pek çok araştırmanın (Güray & Kemeç, 2016; Sezer vd., 2018; Duman & İrcan, 2020; Çiftci, 2025) ortaya koyduğu sonuçlar, okul sayısının ve mekânsal dağılımın okula erişim ve okula devam üzerindeki etkisini göstermektedir.

Şekil 2: Kademelere Göre Harran İlçesindeki Okulların Dağılımı

Kaynak: Harran İlçe Eğitim Müdürlüğünden alınan verilerden hareketle tarafımızca derlenmiştir.

Bununla birlikte, Harran’da bulunan liseler ve bu liselerdeki, derslik, öğretmen ve öğrenci sayıları ise aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2: Harran'daki Liseler ve Derslik, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları

Harran Lise Dağılımı	Derslik Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
Harran Borsa İstanbul Anadolu Lisesi	30	48	1076
Harran Koyunluca Çok Programlı Anadolu Lisesi	15	18	950
Harran Kız Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	19	18	831
Harran Şehit İbrahim Taş Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi	12	28	387
Hayatı Harrani Anadolu İmam Hatip Lisesi	26	47	1023
Selahaddin Eyyubi Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi	22	26	603
Süleyman Demirel Çok Programlı Anadolu Lisesi	24	33	866
Damlasu Çok Programlı Anadolu Lisesi	24	24	985

Kaynak: Okul Tanıtımı (2024).

Harran'daki liselerde toplam derslik sayısı, 172, toplam öğretmen sayısı 242 ve toplam öğrenci sayısı 6.721'dir. Bu da demek oluyor ki, liseler için okul başına ortalama derslik sayısı: 21.5; okul başına ortalama öğretmen sayısı 30.25; okul başına ortalama öğrenci sayısı 840.12'dir. 39.08 öğrenci başına 1 derslik düşmektedir. 27.77 öğrenci başına 1 öğretmen düşmektedir. Öte yandan, Harran İlçe Milli Eğitim Müdürlüğünden alınan verilere göre, 2023-2024 yıllarında görev yapan toplam personel sayısı 984'tür ve 2070 norm var. Belirtilen ihtiyaç ise, 1086'dır (Tablo 3).

Tablo 3: Harran İlçesi Resmi Okul/Kurum Personel Durumu

GÖREV ÜNVANI	2023-2024		
	Mevcut	Norm	İhtiyaç
İlçe Milli Eğitim Müdürü	1	1	0
İlçe Milli Eğitim Şube Müdürü	3	3	0
Okul Müdürü	34	128	94
Müdür Başyardımcısı	5	6	1
Müdür Yardımcısı	57	179	122
Öğretmen	864	1753	889
Kadrolu Aşçı ve Yardımcısı	4	-	-
Kurum Personel Sayısı	16	27	11
TOPLAM	984	2070	1086

Kaynak: Harran İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, 2024.

Ayrıca, Harran İlçe Milli Eğitim Müdürlüğünden alınan verilere göre, ilçede 864 öğretmenin görev yaptığı, 889 öğretmene ihtiyaç duyulduğu ve 16 kadrolu öğretmenin de ilçe dışına görevlendirme olarak gittiği belirtilmiştir. Yine aynı verilere göre, ilkökul derslik sayısının 509 olduğu, ilkökul derslik başına düşen öğrenci sayısının 30 olduğu; 380 ortaokul derslik sayısının olduğu ve ortaokul derslik başına düşen öğrenci sayısının ortalama 33,89 olduğu; 186 ortaöğretim (lise) dersliğinin olduğu ve ortaöğretim lise derslik başına düşen öğrenci ortalamasının 32,5 olduğu belirtilmiştir (Tablo 4). Harran İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'nün 2024 yılı verilerine göre, ilkökul derslik ihtiyacının 28, ortaokul derslik ihtiyacının 20 olduğu belirtilmiştir. Öte yandan, 160 anaokulu/anasınıfı dersliği 12 anasınıfı/anaokulu derslik ihtiyacı olduğu ve toplamda 3016 öğrencinin kazandırıldığı belirtilmiştir (Tablo 4).

Tablo 4: 2024-2025 Derslik Sayıları ve Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayıları

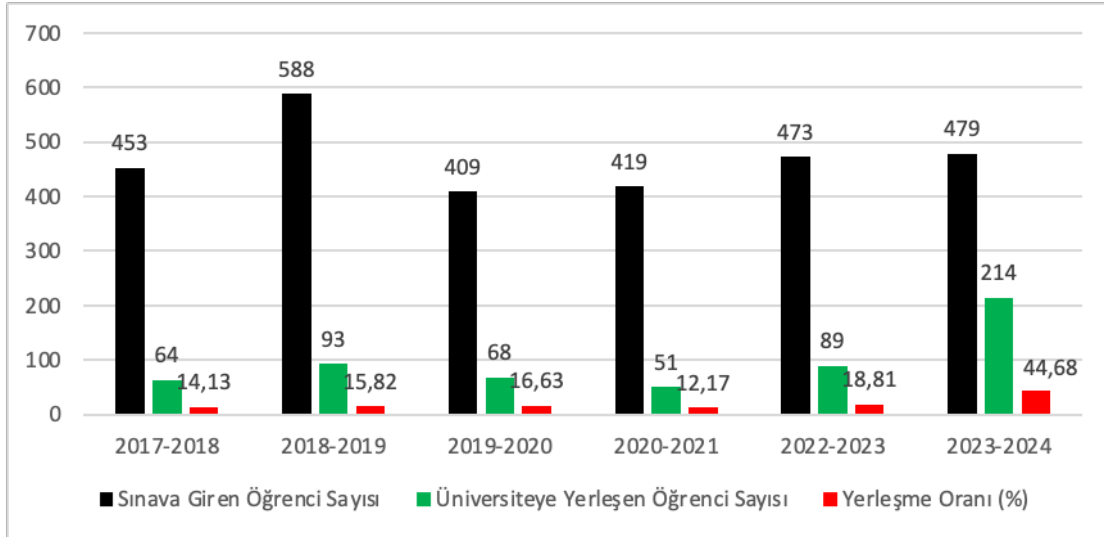
İlkokul Derslik Sayısı	İlkokul Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı	Ortaokul Derslik Sayısı	Ortaokul Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı	Ortaöğretim (Lise) Derslik Sayısı	Ortaöğretim (Lise) Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı
509	30	380	33,89	186	32,5

İlkokul Derslik İhtiyacı		Ortaokul Derslik İhtiyacı		Ortaöğretim Derslik İhtiyacı	
28		20		0	
Anaokulu ve Anasınıfı Derslik Sayısı	Anasınıfı Derslik İhtiyacı	Kazandırılan Öğrenci Sayısı			
160	12	3016			

Kaynak: Harran İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, 2024.

Harran İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'nden alınan verilere göre, 2023 yılında sekizinci sınıf öğrenci sayısı 2.625'tir. Bunların, 1541'i Liselere Giriş Sınavı'na (LGS) girmiştir. Dolayısıyla, sekizinci sınıf öğrencilerinin %58,70'i LGS sınavına girmiştir. Bu da sekizinci sınıf öğrencilerinin neredeyse %42'sinin sınava girmediğini göstermektedir ki bu oran çok yüksektir ve öğrencilerin önemli bir bölümünün ortaokulu bitirdikten sonra ortaöğretime (liseye) başlamadığı konusunda önemli bir ipucunu sunmaktadır. 12 sınıfların YKS sınavıyla ilgili bilgilerine bakıldığında ise, 2017-2018'de öğrencilerin %14'ü; 2018-2019'da öğrencilerin %15,82'si; 2019-2020'de öğrencilerin %16,63'ü; 2020-2021'de öğrencilerin 12,17'si; 2022-2023'te öğrencilerin %14,13'ü üniversitelere yerleşmiştir. En son 2023-2024 eğitim ve öğretim yılında ise, 479 on ikinci sınıf (lise son) öğrencisinden 214'ü yani öğrencilerin %44,68'i üniversiteye yerleşmiştir (Şekil 3) (Harran İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, 2024). Bu da liseyi bitiren öğrencilerin yarısından fazlasının (%55,32) üniversiteye başlamadığını ve dolayısıyla da aslında okullaşma oranının görece düşük olduğunu göstermektedir.

Şekil 3: Üniversite Sınavına Giren ve Yerleşen Öğrenci Sayı ve Oranları (2022-2024)

Kaynak: Harran İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, 2024 verileri tarafımızdan derlenerek oluşturulmuştur.

İlçedeki eğitim ihtiyaçları ve sorunlar, sahada yaptığımız görüşmelerde de katılımcılar tarafından sıklıkla ifade edilmiştir. Görüştüğümüz katılımcılardan bazılarının görüşleri şöyle olmuştur:

“Mahallemizin genel olarak eğitim düzeyi çok düşük. Öğretmen sayısı yetersiz ve öğretmenlerin çoğu ücretli öğretmen olarak çalışıyorlar. Bundan dolayı, bu konuda şikayetçiyiz. Mahallemizden ailesinin maddi durumu biraz iyi olanların lise ve üniversite okuyan çocukları yazın turizm sektöründe çalışmak için başka şehirlere gidiyorlar. Okumayan gençler ise İstanbul'da tersane ya da Mersin'de termik santralde düzenli olarak çalışıyorlar” (K2).

“Yurt tarzi barınma alanlarının olmaması, özellikle kız öğrencilerin okula devamını zorlaştırıyor” (K12).

“İlkokul ve ortaokula kadar kız çocuklarının eğitimine izin veriliyor. Ama, ergenlik dönemine yaklaşan kız çocuklarının eğitimi devam ettirilmek istenmiyor” (K15).

“Hafta sonları açık öğretim dersleri veriyoruz ve özellikle kız öğrencileri bu derslere yoğun ilgi gösteriyor. Ama, öğrenciler derslere erişimde sıkıntılar yaşıyorlar. Özellikle kız öğrenciler, okula gelip gitme konusunda zorluklarla karşılaşılıyorlar” (OGG 1 katılımcısı).

“Son zamanlarda lise öğrencilerinin bir kısmı liseden çıkışını alıp bize (Halk Eğitim Merkezi) gelerek okuma yazma kursuna katılmak istiyorlar ve maalesef bunların büyük bir kısmı doğru dürüst okuma yazmaları yoktur” (K7).

“Dağlık [Tektek Platosu] bölgelerde elektrik kesintileri sık sık yaşanıyor. Bu bölgelerde birleştirilmiş sınıflar fazla. Öğretmenler de ne yazık ki zorlu koşullarda görev yapıyorlar” (K15).

Yukarıda katılımcıların dile getirdikleri sorunlar, İlçe Milli Eğitim Müdürlüğünden aldığımız verileri de doğrulamaktadır. Tüm bu veri ve bulgular da ilçede eğitim olanaklarının kısıtlı olduğunu ve eğitimin yetersiz alt yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Kurumlardan aldığımız verilere ek olarak, sahada yaptığımız görüşmelerde de eğitim sorunları ve ihtiyaçları ortaya serer nitelikte olmuştur. Nitekim katılımcılar, öğretmen sayısının yetersiz olduğundan, daha çok ücretli öğretmenlerin görev aldığından, okul binalarının kapasitelerinin yetersiz olduğundan ve dersliklerin kalabalık olmasından şikayetçi olmuşlardır. Özellikle de okula ulaşımında sorunların olduğu, kız çocuklarının okula ulaşmada daha fazla zorluk çektiği, yurt gibi kız çocuklarının barınabileceği alanların yeterli olmaması, sıklıkla dile getirilen sorunlardan olmuştur.

Engelleyici Faktörlere İlişkin Bulgular

Harran’da, kız çocuklarının eğitime erişimini engelleyen çok sayıda faktör bulunmaktadır. Alan araştırması kapsamında yaptığımız gözlem ve görüşmeler, ilçede, kültürel normlar, toplumsal yapı, geleneksel yapı, ataerkillik, erken yaşta evlilik, ailelerin maddi zorlukları ve eğitim altyapısının yetersizliği, mahalle baskısı gibi etmenlerin, bu sorunun ortaya çıkmasında önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Özellikle, yoksulluk ve geleneksel cinsiyet algısı, kız çocuklarının eğitime devam etme oranlarını ciddi şekilde etkilemektedir. Dolayısıyla, kız çocuklarının eğitime erişimini engelleyen sebepler çeşitlilik göstermektedir. Pek çok faktörün bir araya gelmesiyle adeta karmaşık bir durum ortaya çıkmıştır. Buna rağmen, bu kökleşmiş soruna isabetli çözümler getirmek için sorunun kaynaklarının/nedenlerinin iyi bilinmesi gerekmektedir. Araştırma kapsamında elde edilen bulgulardan hareketle, aşağıdaki alt başlıklarda kız çocuklarının eğitime erişimini engelleyen nedenler tartışılacaktır.

Sosyoekonomik Koşullar ve Yoksulluk

Harran ilçesindeki kız çocuklarının eğitime erişimini engelleyen en önemli faktörlerden biri, ailelerin yaşadığı ekonomik zorluklar ve ilçenin genel olarak içinde bulunduğu yoksulluk sarmalıdır. Birçok aile, tarım veya mevsimlik işlerde çalışarak geçimlerini sağlamaktadır. Düşük gelir düzeyi, ailelerin eğitim harcamalarını karşılamalarını zorlaştırmaktadır. Okul masrafları, kıyafet, ulaşım ve diğer eğitim giderleri aile bütçesi üzerinde ek bir yük oluşturmaktadır. Çünkü, ekseriyetle yoksul ve çok çocuklu ailelerin yaşadığı Harran ilçesinde, eğitimin temel gereksinimlerinden biri olan kırtasiye malzemeleri, kitaplar ve kıyafetler, aileler için önemli bir maliyet oluşturmaktadır. Bu masraflar, özellikle birden fazla çocuğu olan aileler için daha da zorlayıcı hale gelmektedir. Başta mahalle muhtarları ve mahalle sakinleri olmak üzere, ilçede yaptığımız görüşmelerde katılımcılar tarafından yoksulluğa özellikle dikkat çekilmiştir:

“Mahallemizin dörtte biri yardıma muhtaç yaşıyor” (K2).

“Mahallemizin nüfusu yaklaşık 1600 kişi ve ortalama 10 Suriyeli ev var. Yaklaşık 400 hanemiz var. Bu hanelerin çoğu topraksız. Sadece 3-5 hane arazi sahibidir burda. (...) Mahallemizin ekonomik durumu çok kötü. Ekonomik durumu çok kötü olanların oranı %70’tir. Mahallemizde, yaklaşık 200’den fazla hane sosyal destek alıyor” (K3).

Bununla birlikte, sahada yaptığımız araştırmalar neticesinde gerek gözlemlerimiz gerekse de uzmanlarla yaptığımız görüşmeler, ilçede çocukların çok ciddi hijyen ve beslenme sorunlarıyla karşı karşıya kaldığı göstermektedir. Harran Devlet Hastanesi'nde yaptığımız görüşmelerden bir doktor ve bir ebe katılımcının aşağıda ifade ettikleri cümleler oldukça çarpıcıdır:

“İyi yıkanmıyorlar, kolonyalı pamuk sürdüğümüzde esmer bir çocuk hemen beyazlaşabiliyor. Çok yıkanmıyorlar...” (K17).

“Epey çocukta bir alışkanlık var, yanlış bir durum ve maalesef devam ediyor. Çocuklar kışın ortasında terlik veya yazlık ayakkabı ile geliyorlar, elbiseleri ince ve temiz değil, başta yoksulluktan olduğunu düşünüyordum ama sonra anladım ki alışkanlık...” (K17).

“Çocuklar sağlıklı anne sütü emmiyorlar... Kadınların çoğu ilk çocuklarına anne sütlerini vermemeye çalışıyorlar ki erkenden tekrar hamile kalmassınlar ve memeleri sarkmasın. Bu da çocukların sağlıklı büyümelerini engelliyor. Buna ek olarak sağlıklı beslenmedikleri için buradaki çocuklarda bağırsık sistemi çok zayıf” (K19).

Öte taraftan, Harran'da, kız çocuklarının eğitime erişimini engelleyen en önemli faktörlerin başında şüphesiz ki kız çocuklarının erken yaşta çalışmak zorunda kalması gelmektedir. Nitekim, maddi durumu kötü olan aileler, kız çocuklarını erken yaşta işgücü olarak kullanmak zorunda kalmaktadır. Aileleri tarafından, ev işlerine veya tarlada çalışmaya yönlendirilen kız çocukları, eğitime erişimde sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Ayrıca, bu konuda, resmî kurumların, maddi durumu kötü olan ailelere yönelik yeterli sosyal desteği sağlayamaması, eğitimde eşitsizlikleri artırdığının özellikle de kız çocuklarının eğitime erişimini kısıtladığının da belirtilmesi gerekir.

Özetle, Harran ilçesindeki sosyoekonomik kısıtlılıklar ve yoksulluk durumu, ailelerin eğitim masraflarını karşılamada yaşadığı zorluklarla birleşerek, kız çocuklarının okula gitme oranlarını ne yazık ki düşürmektedir. Ailelerin maddi durumu, eğitime yönelik tutumları ve kız çocuklarının eğitimdeki rolünü şekillendiren önemli bir faktördür. Eğitim maliyetleri, ulaşım zorlukları ve yetersiz eğitim altyapısı gibi sorunlar, kız çocuklarının okula devam etmelerini olumsuz yönde etkileyen unsurlar arasında yer almaktadır. Dolayısıyla, ekonomik zorluklar ve yoksulluk, Harran ilçesindeki kız çocuklarının eğitim hayatını olumsuz etkileyen çok yönlü bir sorundur. Elbette ki, ailelerin sosyoekonomik olarak desteklenmesi ve eğitim imkanlarının genişletilmesi çocukların eğitime erişimde karşılaştıkları zorlukları aşmaları için elzem bir müdahale alanı olarak görünmektedir.

Çocuk işçiliği ve mevsimlik tarım

Harran ilçesinde çocukların okullaşmasının ve sosyalleşmesinin önündeki en büyük sosyoekonomik bariyerlerden birisi bölgedeki yoksulluğa bağlı olarak mevsimlik tarım işçiliği ve çocuk işçiliği gelmektedir. Daha önce başta Şanlıurfa ve ilçelerinde olmak üzere bölgede yapılan çalışmalar (Benek & Ökten, 2011; Arslan, 2018; 2023; Benek vd., 2020; Benek & Baydemir, 2021), bize, mevsimlik tarım işçiliğinin ve çocuk işçiliğinin yörenin ciddi bir sorunu haline geldiğini göstermektedir.

Şanlıurfa'da mevsimlik tarım işçiliği ve mevsimlik tarımda çocuk işçiliği o kadar yüksektir ki, bu durum doğrudan çocukların okullaşmasını engellemektedir. Çünkü çocuklar aileleriyle birlikte tarlada çalışmak zorunda kalmaktadır. Mevsimlik tarımda çalışan ailelerin çocukları okula iki ay geç başlamakta ve okullar kapanmadan iki ay önceden okuldan ayrılmak zorunda kalmaktadırlar. Pek çok çocuk da bu sebeple okulunu bırakmak zorunda kalmaktadır ki bu çocukların başında kız çocukları gelmektedir. Araştırma kapsamında yaptığımız görüşmelerde, katılımcılar konu ile ilgili şunları dile getirmişlerdir:

“Yaklaşık 500 hane bulunuyor bizde. Bunların çoğu topraksız. Mahallede 12-15 civarı toprak sahibi hane var. (...) Mahallenin %70'i ekonomik olarak çok kötü durumda. Yaklaşık 100 hane sosyal destek alıyor. İşte, kömür, yemek ve aile desteği filan... Mahallemizin %70'i mevsimlik işçiliğinde çalışıyor. Aileler, Konya, Kayseri, Niğde, Eskişehir, Afyon, Karadeniz ve Malatya illerine çalışmak için gidiyorlar. Mevsimlik tarım işlerinde çalışmak için oralarda çadırlarda kalıyorlar. Elektrik giderlerini kendileri karşılıyor. Su ihtiyaçlarını kaymakamlık tarafından karşılıyor” (K16).

“Harran merkezde toprağı olmayanların oranı yaklaşık %90 civarında. Bunların bir kısmı esnaflıkla, bir kısmı mevsimlik tarım işçiliği ile, bir kısmı da aile ferlerinde bir veya birkaç il dışına (İstanbul'da tersanelerde, Mersin'de Rus Nükleer Santralında veya Antalya ve çevresinde turizmde) gidip çalışarak geçimlerini sağlamaktadırlar.”

Mevsimlik tarım işçisi olan çocukların aileleri tarım işçiliğine gittiğinde ailelerini ikna ederek çocukları okul dönemi bitene kadar pansiyonda tutmaya çalışıyoruz. Okul bittikten sonra ailelerinin yanına gönderiyoruz. Gerekliğinde kendi bütçemizden [cebimizden] bile yol ücreti gibi destekleri sağlıyoruz.” (K15)

“Halk Eğitim Merkezi olarak son zamanlarda daha çok mevsimlik tarım işçi ailelerinin çocuklarına yönelik METİP kapsamında telafi kursları vermekteyiz.” (K6)

Benek ve Baydemir, “Mevsimlik Tarımda Çocuk İşçiliğini Azaltmak İçin Bir Model Önermesi: ‘Eğitime Erişim ve İletişim Birimi’nin Kurulması” başlıklı çalışmalarında da mevsimlik tarımda çocuk işçiliğine dikkat çekilmektedir. Çalışmada, çocuk işçi sorununun, Türkiye’nin ve özellikle GAP Bölgesi’nin “kangreni” haline geldiği belirtilmektedir. Mevsimlik tarımda çalışan çocukların, kötü yaşam koşulları ile birlikte eğitime erişememe sorunuyla da karşılaştıkları, çocukların önemli bir bölümünün mevsimlik tarım ilerinden dolayı eğitime devam edemediği ve bunun da çocuklar için ciddi bir sorun olduğu anlatılmaktadır. Çalışmada, bu sorunun çözümü ve mevsimlik tarımda çocuk işçiliğinin azaltılması için de “Eğitime Erişim ve İletişim Birimi” adında bir uygulama modeli önerilmektedir. Önerilen bu model, sadece eğitime erişim sorunu yaşayan öğrencilere ve ailelerine yönelik sistemli ve kayıtlı bir çalışma modelidir. Çalışmada, netice itibariye, söz konusu modelin hayata geçmesi durumunda hem çocuk işçiliğinin azaltılabileceği hem de çocukların daha kolay eğitime katılmalarının mümkün olabileceği ifade edilmektedir (Benek & Baydemir, 2021).

Sosyal ve Kültürel Normlar

Geleneksel yapı

Harran ilçesinde kız çocuklarının eğitime erişimini etkileyen önemli faktörlerden birisi de yöredeki geleneksel yapıdır. Şüphesiz ki, geleneksel yapı, toplumun değerlerini, inançlarını ve sosyal normlarını belirlemektedir. Geleneksel yapı, eğitimle ilgili çeşitli engelleri ve kısıtlamaları da beraberinde getirmektedir. Her şeyden önce, geleneksel yapı, cinsiyet rolleri konusunda belirgin bir ayırım yaratmaktadır. Kız çocukları genellikle “evin içinde görevler üstlenmeye” ve “ev işlerine” yönlendirilirken, erkek çocukların eğitimi daha öncelik kazanmaktadır. Bu durum, kızların eğitim hayatına devam etme durumunu olumsuz etkilemektedir. Ayrıca, daha sonra da detaylı biçimde tartışılacağı üzere, geleneksel toplum yapısında, kız çocuklarının erken yaşta evlenmesi yaygındır. Bu durum, eğitimlerinin kesilmesine ve gelecekteki fırsatlarının sınırlanmasına neden olmaktadır. Kız çocuklarının eğitim alması yerine, erken yaşta evlilikler ön plana çıkmaktadır.

Geleneksel yapı, eğitime bakışını da etkilemektedir. Nitekim sahadaki gözlemlerimizden ve yaptığımız görüşmelerden, bazı ailelerin, “kız çocuklarının eğitiminin gereksiz olduğu” inancına sahip olduğu; geleneksel yapıya bağlı olarak ailelerin “kızların ev içinde kalmasının ve ev işlerine yardımcı olmasının” daha önemli olduğunu düşünebildiği anlaşılmıştır. Bu nedenle, eğitim harcamaları yapılmamakta ve kız çocukları okula gönderilmemektedir.

Geleneksel toplumsal yapıda aile içi hiyerarşi de son derece önem arz etmektedir. Geleneksel yapıda, aile içindeki hiyerarşi genellikle erkeklerin otoritesini öne çıkarmaktadır. Ataerkillik başlığında da detaylı belirtildiği gibi, geleneksel yapıya bağlı olarak erkek egemen düşüncesi, kız çocuklarının kendi eğitimleri hakkında söz sahibi olmalarını engelleyen önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Aile üyeleri, kızların eğitime yönelik kararlar alırken genellikle erkeklerin görüşlerini dikkate almakta kadınların görüşleri çoğu kez önemsenmez.

Geleneksel bir toplumun en temel özelliklerinden birisi de kültürel normların sürdürülmesi ve yeniden üretimidir. Geleneksel yapı, belirli kültürel normları sürdürme ve yeniden üretme eğilimindedir. Bu normlar, genellikle kız çocuklarının eğitime karşı “olumsuzluk” içermektedir. Geleneksel yapı, Harrandaki kız çocuklarının eğitime erişimini kısıtlayan bir engel olarak belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, kız çocuklarının eğitiminin teşvik edilmesi, toplumsal ilerleme ve eşitlik açısından kritik bir adım olacağı muhakkaktır.

Ataerkillik

Ataerkillik, toplumsal ve kültürel bir sistem olarak erkeklerin, kadınlar üzerinde otorite ve kontrol sahibi olduğu bir yapıyı ifade etmektedir. Bu sistemde, erkekler genellikle ailede, toplumda ve ekonomik alanda daha fazla güç ve hakka sahiptir. Ataerkil toplumlarda, erkeklerin karar alma süreçlerinde daha fazla söz sahibi olması, kadınların ise genellikle daha sınırlı roller üstlenmesi yaygındır. Bu yapı, cinsiyet eşitsizliğini pekiştirmekte ve kadınların sosyal, ekonomik ve politik haklarının kısıtlanmasına yol açmaktadır.

Ataerkil yapıda, genellikle kız çocuklarının eğitime karşı olumsuz bir tutum geliştirme söz konusudur. Aileler, “erkek çocukların eğitiminin daha önemli olduğunu” düşünmekte ve “kız çocuklarını okula göndermektense evde kalıp ev işlerine yardımcı olmalarını” tercih etmektedirler. Yine, ataerkil toplumlarda olduğu gibi Harran’da da kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesi yaygındır. Harran’daki bu durum, kızların eğitimlerine devam etme imkanını ortadan kaldırmakta ve onları aile içinde sınırlı rollerle sınırlamaktadır. Ataerkillik ve geleneksel yapının dayattığı erken evlilik, kız çocuklarının potansiyellerini gerçekleştirmelerini de ciddi biçimde etkilemektedir. Çünkü böyle bir yapıda, kadınların ve kız çocuklarının kendilerini ifade etme imkânı kısıtlıdır. Harran ilçesi, ataerkil düşünce yapısının egemen olduğu bir toplumsal yapı söz konusudur:

“Burada baba, abi, eşi, kaynana... hepsi, yeni gelin veya genç kızlar adıma konuşuyorlar. Kızların kendilerini ifade etmelerine müsaade dahi edilmiyor” (K17).

“Geleneksel Yapı” başlığında da belirtildiği gibi, ataerkil sistemde, aile içinde erkeklerin söz hakkı daha fazladır. Bu durum, kız çocuklarının eğitime dair kararların genellikle erkek aile üyeleri tarafından alındığı anlamına gelmektedir. Ataerkil sistemde, kızların sadece kendi eğitimleri değil, aynı zamanda kendi genel yaşamları hakkında bağımsız karar alma süreçlerini olumsuz etkilemektedir. Ataerkil toplumdaki bazı kültürel inançlar, kız çocuklarının eğitim almasının “gereksiz” olduğunu düşüncesi baskın kılabilir. Bu tür inançlar, kız çocuklarının eğitim fırsatlarını kısıtlayarak hem ataerkil yapının hem de geleneksel kodların sürdürülmesine ve yeniden üretilmesine sebep olmaktadır.

Araştırma kapsamında görüştüğümüz OGG 4 katılımcıları, “Kız çocuklarının ev işlerine yardım etmeleri gerektiği” düşüncesi, onların eğitime katılımlarını engellediğini dile getirmişlerdir. Dahası, aile içi engellerin de bulunduğu dikkat çekilmiştir. Babanın kız çocuğunun okula gitmesine engel olduğu, annenin ise, kız çocuklarının dışarı çıkmasına engel olduğu dile getirilmiştir. Bu sebeple de annelerin kız çocuklarının eğitime yönelik bilinçlendirilmesi gerektiği, bu bilinçlendirmenin de büyük bir fark yaratabileceği anlatılmıştır. Katılımcılar, karar verici çoğu durumda anne olsa da toplumsal normların daha belirleyici bir engel oluşturduğunu; inançsal faktörlerin kız çocuklarının lise eğitime devam etmeme konusunda etkili olduğunu; babanın izin verdiği durumlarda bile annenin kız çocuğunu okula göndermediğini ve bunalara dair örneklerin mevcut olduğunu söylemişlerdir (OGG 4).

Toplumsal cinsiyet rolleri

Toplumsal cinsiyet algısı, toplumun biyolojik cinsiyetten beklediği rollere atıf yapmaktadır. Harran ilçesinde kız çocuklarının eğitime erişimini etkileyen önemli faktörlerden biri, toplumsal cinsiyet rolleridir. Bu roller, geleneksel ve kültürel normlar tarafından belirlenen ve bireylerin davranışlarını, sorumluluklarını ve beklentilerini şekillendiren bir işleve sahiptir. Daha önce de belirtildiği gibi, geleneksel ve ataerkil yapıya sahip toplumlarda, kız çocuklarına yönelik toplumsal beklentiler ve algılar, genellikle aile bakımına ve ev işlerine bağlanmaktadır. Aileler, kız çocuklarının, “kız olmalarından ötürü”, eğitimden çok evde kalıp ev işlerine yardımcı olmalarını veya “tarlaya gidip çalışmalarını” tercih etmektedir. Sonuç olarak, geleneksel yapının, ataerkilliğin ve toplumsal cinsiyet algısının egemen olduğu Harran’da bazı aileler, özellikle erkek çocukların eğitimi daha fazla öncelik taşıdığı için kız çocukları okula göndermemektedirler. Elbette ki bu durum, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin net bir yansımasıdır ve kızların eğitim hakkını açık biçimde ihlali demektir.

Öte taraftan belirtmemiz gerekir ki, görüştüğümüz katılımcılardan bazıları, özellikle de yaygın toplumsal cinsiyet algısına karşılık, kız çocuklarına imkân sağlandığında, kız çocuklarının, erkek çocuklardan daha istekli ve daha başarılı olduklarının altını çizmişlerdir:

“Şartlar sunulduğunda, Harran’da kızlar erkeklere göre daha istekli ve daha çalışkan oluyorlar” (K14).

“Harran’da kız çocukları erkek çocuklardan daha zeki ve ortam da sunulduğunda daha fazla okumaya meyilli oluyorlar” (K9).

“Ayrıca, mahallede kız çocuklarının pansiyonlarda kalma konusunda erkek çocuklardan daha isteklidir. Her lisede neredeyse 200 kişilik kız pansiyonu var ve tüm pansiyonlar doludur” (OGG 1 katılımcısı).

Yukarıda katılımcıların anlattıklarına benzer durumları, Benek ve diğerlerinin Şanlıurfalı mevsimlik tarım işçi aileleri üzerine yaptıkları çalışmalarında görüştüğü kız çocuklarının ifadeleri üzerinden de görebiliyoruz. Benek ve diğerlerinin araştırmalarına katılan kız çocukları, aslında okula gitme konusunda oldukça istekli ve bu bilinçli oldukları, hedefsiz olmadıklarını ve kendilerine fırsat sunulması durumunda hedeflerini gerçekleştirmek istedikleri dile getirmişlerdir. Bu anlamda, mevsimlik tarımda çalıştığı için okula gidemeyen Şanlıurfalı iki kız çocuk işçinin aşağıdaki ifadeleri oldukça aydınlatıcıdır:

“Umutlarım var, hayallerimi gerçekleştirmek istiyorum. (...) Üniversite sınavına girip eczacılık bölümünü kazanmak istiyorum. Alacağım maaşla da anne ve babama bakacağım” (Zeynep, mevsimlik tarımda çalışan Urfalı bir çocuk işçi, 16 yaşında).

“Her şeye rağmen hayallerimin peşinden koşuyorum. Yani umutlarımı yitirmedim. Okulda çok düşük notlar da alıyorum. Çünkü derslerime odaklanamıyorum ve çalışmıyorum. Ama hayallerimi asla yıkmadım. Eğer ben hayallerimin peşinden gitmezsem hayatım hep böyle devam edecek” (Zehra, mevsimlik tarımda çalışan Urfalı bir çocuk işçi, 14 yaşında). (Benek vd., 2020, s. 85).

Toplumdaki yaygın cinsiyetçi algılar, kız çocuklarının eğitim almasını olumsuz etkilemektedir. Kızların eğitimde başarılı olmalarının veya yükseköğrenim görmelerinin toplumda nasıl karşılandığı, eğitime katılımlarını etkileyen bir diğer faktördür. Toplumsal cinsiyet rolleri, Harran’daki kız çocuklarının eğitime erişimini engelleyen önemli bir faktördür. Bu durumun aşılması, toplumsal farkındalığın artırılması, cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesi ve ailelerin desteklenmesi ile mümkün olacaktır.

Erken yaşta evlilik, kuma ve akraba evlilikleri

Şanlıurfa, Türkiye’de evlilik oranlarının ve doğurganlık hızının en fazla olduğu illerden birisidir. Ayrıca, akraba evliliğinin en fazla olduğu (%17,7) ildir (TÜİK, 2024). Şanlıurfa’nın Harran ilçesi de doğurganlığın fazla olduğu, çocuk sayısının fazla olduğu, erken yaşta evliliklerin olduğu, akraba evliliğinin fazla olduğu ilçelerden birisidir. Harran ilçesinde kız çocuklarının eğitime erişimini engelleyen bir diğer önemli faktör, erken yaşta evlilik ve genel olarak evlilik olgusudur. Bu durum, birçok sosyal, kültürel ve ekonomik etkenle bağlantılıdır:

“Evlenmede başlık parası alma azalmış durumda; “Süt parası” adı altında kıza çeyiz katkısı olarak 100-150 bin TL isteniyor. Kız çocuğuna evlenirken fikri soruluyor. Mahallede ikinci evlilikler yaygındır” (K1).

“Kızlar, genelde kapalı bir ortamda bulunuyor ve kapalı ortamdaki çıkma durumunu erken evlilikle aşmaya çalışıyorlar” (K13).

“İlçede maalesef berdel evlilikler ve kumalar devam ediyor. Berdel evlilikte bir taraf yeniden evlenirse veya boşanırsa kural gereği diğer taraf da evlenir veya boşanır. Diğer taraf bunu yapmazsa ciddi baskı ve ötekileştirmelerle karşılaşır” (K5).

Bununla birlikte, araştırma kapsamında ilçede görevli olan bir doktor ile yaptığımız görüşmede oldukça çarpıcı bilgilere de ulaştık. Nitekim, görüştüğümüz katılımcı, muayene ettiği bazı çocuk hastaların hamile olduklarını tespit ettiğini söylemiştir. Katılımcı, 18 yaş altında çok sayıda hamilelik ve doğum hastalarının olduğunu, aileleriyle sorun yaşadıklarını, durumu ilgili birimlere bildirdiklerini ancak bir sonuç alamadıklarını dile getirmiştir:

“18 yaş altı epey hamilelik veya doğum hastaları geliyor ve biz bildirim yapıyoruz ama bir şey çıkmıyor... 18 yaş altında 3 defa hamile olarak geldi. Genç bir kız, ‘karnım ağrıyor’ diye geldi. Hamile çıktı ve annesi ısrarla ‘kızım kızdır ve hamile değildir’ deyip

durdu ve sonra bizi suçladı. (...). 14 yaşında hamile kalan kız geldi, meğerse amcası oğlu ile birlikte olmuş ve amcası oğlu sonra başka bir kız ile evlendi” (K17).

Bununla birlikte, araştırma kapsamında ilçe devlet hastanesinde görüştüğümüz sağlık personelleri, kuma evlilikler ve akraba evlilikleri ile ilgili şunları dile getirmiştir:

“2 evli birinin bir eşi Harran’da diğeri eşi merkezde oturuyor. Gece Harran’da iken Urfa merkezdeki eşin rahatsızlanması üzerine gece Harran’dan merkeze gidiyor ve eşi ambulans ile hastaneye kaldırılıyor. Harran’daki eşi de hasta numarası yapıp hastaneye geliyor ve Urfadaki eşini arayıp hasta olduğunu söylüyor ve eşi bu sefer Urfadan Harrana geliyor” (K18).

“İlginç bir şey daha var ki genç kızların çoğu kuma olarak gitmek istiyorlar. Çünkü ilk eş olarak gittiklerinde belli bir süre sonra kendisine kuma geleceğini ve dolayısıyla kendisine kuma gelmesini istemediği için kendisi kuma olarak gidip first lady olarak kalmak istiyorlar” (K19).

Burada akrabalık evlilikleri fazla, onun için akrabalık evliliğinde dolayı hastalıklar halan devam ediyor” (K17).

Özetle, Harran’da özellikle kırsal kesimde, erken yaşta evlilik, kuma evlilikler ve akraba evlilikleri yaygın bir gelenektir. Kız çocuklarının ergenlik döneminde veya ergenlik dönemine girmeden önce, aileleri tarafından evlendirilmesi yaygın bir gelenektir. Bu durum, onların eğitim hayatına son vermeleri anlamına gelmektedir. Erken yaşta evlilik, kız çocuklarının eğitim haklarını ihlal etmek demektir. Evlilik sonrasında genellikle ev işleri ve çocuk bakımı gibi sorumluluklar üstlenmeleri beklenmektedir. Bu da onların okula devam etme imkanını ortadan kaldıran önemli bir süreçtir. Ek olarak belirtmek gerekir ki, erken yaşta evlilik, fiziksel ve psikolojik sağlık üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Genç yaşta annelik, sağlık sorunlarına ve eğitim sürecinin tamamlanamamasına neden olmaktadır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, bazı aileler, sadece geleneksel kodlar veya ataerkillik düşüncesi gibi nedenlerden dolayı değil, aynı zamanda ekonomik zorluklar nedeniyle kız çocuklarını erken yaşta evlendirmeyi tercih edebilmektedir. Kızların evlendirilmesi, ailelerin “üzerindeki maddi yükü azaltma” umuduyla gerçekleştirilmektedir.

İnanç ve geleneğin etkisi

Harran ilçesinde kız çocuklarının eğitime erişimini etkileyen önemli unsurlardan biri, bölgedeki inanç ve geleneklerdir. Bu inançlar ve gelenekler, toplumsal normlar ve davranış biçimleri üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Örneğin, kız çocuklarının eğitime yönelik olumsuz inançlar hakimdir. Kızların erken yaşta evlenmeleri adeta bir geleneğe dönüştürülmüştür. Kızların erken yaşta evliliğini yeğleyen bu tür yerel geleneklerde, kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesinden kaynaklı olarak, kızların eğitim alması engellenmekte ve hayatları sınırlı bir çerçeveye sokulmaktadır. Dolayısıyla, erken yaşta evlilik, Harran’da toplumsal inançlarla iç içe geçmiş bir durumdur. Harran’daki yaygın inanç sistemleri ve kültürel normlar, kadınların eğitim ve iş yaşamındaki kısıtlayıcı konumunu belirlemektedir. Kadınların toplumsal alanda daha pasif roller üstlenmesi gerektiği düşüncesi, kız çocuklarının eğitime erişimlerini kısıtlayan önemli bir unsurdur.

Araştırma kapsamında görüştüğümüz K15, “bu bölgede hâlâ cahiliye döneminden kalma adetler devam ediyor” diyerek bölgedeki eğitime karşı direncin köklerini kültürel normlarda gördüğünü belirtmiştir. Ailelerin çoğunun kız çocuklarına değer vermediğini; dinin yanlış yorumlanmasının da eğitim önünde bir engel olarak görülebileceğini; ailelerin, eğitimden ziyade çocukların çokluğunu ve ekonomik katkısını önemsediklerini ve bu durumun çocukların eğitime ilgisini azalttığını söylemiştir (K15).

Mahalle baskısı

Harran ilçesinde kız çocuklarının eğitime erişimini engelleyen bir diğer önemli faktör, “mahalle baskısı”dır. Bu durum, Harran gibi, geleneksel yapının, ataerkilliğin, kültürel norm ve inançların egemen olduğu topluluklarda bireylerin veya ailelerin, içinde buldukları topluluk tarafından belirlenen sosyal normlara ve beklentilere uyum sağlama zorunluluğundan kaynaklanmaktadır.

Aileler, kız çocuklarını erken yaşta evlendirme konusunda toplumsal baskılara maruz kalabilmektedir. Komşular veya akrabalar, kızların evlenmesi gerektiğine dair aile üzerinde beklentiler oluşturabilmektedir, bu da ailelerin kararlarını etkileyen önemli bir husustur. Dahası, aile içindeki inançlar, kız çocuklarının eğitim almasına yönelik kararları etkileyebilmektedir. Aileler, geleneklerin ve toplumsal baskıların etkisiyle kızlarını okula göndermektense “evde tutmayı” tercih edebilmektedir. Dolayısıyla, “mahalle baskısı”, aile üzerinde ciddi biçimde etkilidir. Eğitim almak isteyen kız çocuklarının, mahalledeki baskılardan ötürü yaşadıkları “dışlanma korkusu”, onların “sosyal izolasyonlarına” sebep olmaktadır. Diğer çocuklar tarafından alay edilme veya ailelerin “sosyal itibar kaybetme korkusu”, kız çocuklarının okula gitme isteğini azaltan bir diğer faktördür.

Araştırma kapsamında OGG 2 katılımcıları, ailelerin çocukları eğitime konusundaki kararsızlıklarının eğitim üzerinde etkili olduğunu; kız çocuklarının evde kalma korkusuyla eğitime karşı direnç gösterdiklerini; okuyan kız çocuklarının, ailesinin ve çevresinin baskısını hissettiğini ve bu baskının eğitimi olumsuz etkilediğini; çocukların eğitilmesiyle topluma karşı daha eleştirel ve sorgulayıcı bireyler yetişeceğini, bu durumun bazı aileleri rahatsız ettiğini ve “eğitilen eleştirir” düşüncesinin çocukların eğitimine karşı bir bariyer oluşturduğunu dile getirmişlerdir (OGG 2). Diğer katılımcılar da mahalle baskısına özellikle dikkat çekmişlerdir:

“Harran’da halen kızları, kademeler yükseldikçe okula gönderme/göndermeme durumu üzerinde mahalle baskısı var.” (K10).

“Özellikle erkeklerde feodal zihniyet, yanlış din algısı ve mahalle baskısı kızların okula göndermeme durumunu yaratıyor.” (K4).

Mahalledeki komşular ve akrabalar, ailelerin eğitimle ilgili kararlarını doğrudan etkileyebilir. Eğitime gönderilen kız çocuklarına karşı toplumda/mahallede olumsuz bir tutum sergilendiğinde, aileler bu durumu göz önünde bulundurarak kızlarını okula göndermekte isteksiz hale gelebilmektedir. Kız çocukları üzerindeki bu tür sosyal baskılar, her şeyden önce eşitsizliğin başlangıç noktasını oluşturmakta ve eşitsizlikler başta olmak üzere kız çocuklarının eğitim haklarının ihlalinin yeniden üretimine neden olmaktadır. Dolayısıyla, mahalle baskısı, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştiren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Kız çocuklarının eğitim hakkı, mahalle baskısı aracılığıyla, toplumsal normlar tarafından ihlal edildiğinde, bu durum onların toplumdaki konumunu ve yerini de ciddi biçimde olumsuz olarak etkilemektedir.

Diğer Önemli Faktörler

Kız çocuklarının eğitime erişimini engelleyen ve sosyalleşmelerini kısıtlayan faktörler elbette ki yukarıda sıraladığımız, sosyoekonomik faktörler, geleneksel yapı, ataerkillik, mahalle baskısı gibi önemli faktörlerle sınırlı değildir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, kız çocuklarının eğitime erişimini engelleyen ve sosyalizasyon süreçlerini etkileyen faktörler çeşitlidir ve bütün bu faktörler bir araya gelerek karmaşık bir yapıyı oluşturmaktadır. Harran ilçesinde, kız çocuklarının sosyalleşmesini kısıtlayan ve eğitime erişimlerini engelleyen diğer faktörleri şöyle sıralamak ve açıklamak mümkündür:

Birincil sorumluluklar

Harran’da kız çocukları, başta tarım ve mevsimlik tarım olmak üzere evdeki işlerde ve bakım işlerinde sıkça sorumluluk almaktadırlar. Bu durum, onların eğitimlerine zaman ayırmalarını engellemekte ve okuldan uzaklaşmalarına neden olmaktadır. En önemlisi de kız çocuklarının öncelikli/birincil sorumluluğu olarak okula gitme değil, ev ve tarım işlerinde çalışmaları gerektiği anlayışı kız çocuklarının hem okullaşmasında hem de sosyalleşmesinde önemli bir engelleyici olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toplumsal farkındalık eksikliği

Şüphesiz ki, kız çocuklarının eğitime erişimleri ve sosyalleşmelerinin önündeki en önemli kısıtlamaların başında toplumsal farkındalığın eksik olması veya olmaması gelmektedir. Toplumda genel olarak, eğitimin önemi ve yararları hakkında yeterli farkındalık olmadığı için, bir taraftan kız çocuklarının eğitime karşı olan tutumları olumsuz yönde etkilenmekte, diğer

tarafından da aileler kız çocuklarını okula göndermekte isteksiz olabilmektedir. Görüştiğimiz katılımcılardan bazıları, Harran ilçesinin geri kalmışlığıyla toplumsal farkındalık eksikliğini şöyle dile getirmişlerdir:

“Ben 4 yıl önce buraya doktor olarak atandım, acilde başladım ve şimdi başhekim yardımcısıyım. İlk zamanlarda deneyimli bir hemşire ben insanları dinlerken ve hastalıkları ile durumu anlatırken hep bana ‘boş ver gitsin anlatma, zaten anlamazlar’ diyordu. Bana tuhaf geldi ve maalesef ben de o anlamsız gelen hemşirenin konumuna geldim, anlatmak istemiyordum. Çünkü anlatınca da aynı hasta tekrar tekrar karşıma çıkıyor ve hatta bir defasında 3 gün önce hastam beni bana şikâyet ediyor ve soruyorum ‘doktorun söylediklerini yaptın mı?’ diye. ‘Hayır’ diyor. Burada insanlara bir şeyler anlatmak gerçekten çok zor” (K17).

“Urşalıyım, merkezde oturuyorum, 21 yıl önce Harran’a atandım ve 3 yıl ev sahibi ile aynı evin bir odasını ve aynı tuvaleti kullandım. 21 yıl içinde ne değişti Harran’da diye sorarsanız: evler arttı, okul sayısı arttı, okuyup farklı meslek sahipleri olanlar arttı ama hijyen, bilinçsizce davranma gibi davranışlar hiç değişmedi ve değişeceğini de zannetmiyorum” (K19).

Kısaca, genel olarak, toplumda, eğitim fırsatlarının kıymetinin anlaşılması, kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesi ve okula gönderilmemesi hususunda mahalle baskısının daha da güçlenmesine neden olmaktadır. Öte yandan, elde edilen bulgular, toplumsal farkındalık eksikliğiyle beraber bölgedeki rol model eksikliğinin de önemli bir etken olduğunu göstermektedir:

“Öğrencilerin büyük bir kısmının seçim dönemlerinde partilerin etkinliklerine katıldığını ve parti bürolarını ziyaret ettiğini görüyorum. Bölgedeki eğitim sürecinde rol model eksikliği önemli bir sorundur ve bu eksikliğin öğrencilerin eğitimden uzaklaşmasına neden olabileceğini düşünüyorum.” (OGG 1 kapsamındaki bir katılımcı)

“Harran’da yerel rol modellerle yol almak en pratik ve en sonuç alan yoldur” (K8).

Yukarıdaki katılımcıların da ifade ettikleri gibi, kız çocuklarının eğitime erişimini kısıtlayan ve sosyalleşmelerini olumsuz etkileyen önemli nedenlerden birisi de geleneksel yapının ve ataerkilliğin güçlü olduğu, kültürel normların ve kodların baskın olduğu Harran’ın toplumsal yapısında kız çocuklarının örnek alabilecekleri rol modellerin olamaması veya çok az olmasıdır. Zira, kız çocuklarının yetiştiği yerlerde ve mahallelerde, eğitim almış ve başarılı olmuş kadınların eksikliği, aynı zamanda kız çocukları için rol model olmaktan uzaklaşmaya da yol açmaktadır. Eğitimi tamamlayan kadınların toplumdaki görünürlüğünün çok az olması, mahalle baskısının kız çocuklarının okuması üzerindeki etkisini artırmaktadır.

Ailenin rolü: aile eğitimi ve bilinç eksikliği

Genel olarak çocukların ve kız çocuklarının okutulması ve sosyalleşmelerinin önünün açılması, her şeyden önce ailenin eğitime ve eğitim konusunda bilinçli olup olmadığı belirlemektedir. Ailelerin eğitim konusunda yeterli bilgiye sahip olmamaları veya eğitimin önemini kavrayamamaları, kız çocuklarının okula gitme kararını olumsuz etkilemektedir. Eğitim konusundaki farkındalık eksikliği, diğer nedenlerle birleşerek, kızların okula gönderilememesine dolayısıyla da kız çocuklarının eğitim hakkının ihlal edilmesine neden olmaktadır. Araştırma kapsamında görüştiğimiz katılımcılar şunları ifade etmiştir:

“Çocuklar genellikle aile işleri için kullanılıyorlar. Birey olarak görülüyor. Çocukların okula devam etmesi, mevsimlik tarım işçiliği nedeniyle büyük ölçüde engelleniyor. Öğrenciler okulu bir dinlenme alanı olarak görüyorlar. Ancak, eğitime yönelik bir motivasyon taşıyorlar. Ailelerin eğitime yönelik ilgisizliği nedeniyle öğretmenler öğrencilerin gelişiminde yetersizlik yaşıyor” (K11).

“Yeni nesil biraz daha bilinçli, erkekler daha bilinçli eski kuşaklara göre. Buradaki kadınların bir kısmının kocaları dışarıda kamyon şoförü gibi işlerde çalışıyorlar, eşleri geldikleri zaman onları mutlu etmek için rahatsız işe gelip eşim geliyor beni iyileştirin diye” (K17).

Araştırma kapsamında yaptığımız OGG 1 katılımcıları, kız çocuklarının eğitime erişimelerindeki en büyük engelinin ailelerin tutumu olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılar, kız öğrencilerin aileleri, çocuklarının göz önünde bulunmasını istediğini ve güvenlik kaygısıyla bazen kendileri de kız çocuklarıyla beraber derslere dâhil olmak istediğini; yurtlarda kalmaları gereken kız

öğrenciler için ailelerin sıklıkla izin vermediklerini, yaşı daha büyük olan kız çocuklarının açık öğretime erişimlerinde sorun yaşadıklarını ve ailelerin buna sıcak bakmadıklarını dile getirmişlerdir (OGG 1). OGG 3 katılımcıları da benzer biçimde, ailelerin bazılarının çocuklarını eğitmek istemediğini gözlemlediklerini, özellikle kız çocuklarının eğitimine yönelik bir direnç olduğunu belirtmişlerdir. “Devletin sağladığı maddi imkanların yeterli olduğunu ancak ailelerin zihniyetlerinin değişmesi gerektiğini” vurgulamışlardır (OGG 3).

Ayrıca, OGG 1 katılımcıları, baba figürünün kız çocuklarının eğitiminde büyük bir engel olduğunu; ailelerin, çevre baskısından ve akraba dedikodularından çekindiklerini ve bu yüzden kız çocuklarını okutmak istemediklerini, “okursa evde kalır” düşüncesinin de eğitimi engelleyen bir diğer faktör olduğunu; bazı ailelerin, kız çocuklarına küçük yaştan itibaren evlilik fikrini aşladığını söylemişlerdir. Yine, katılımcılar, toplumdaki erkek çocukların eğitiminin ihmal edilmemesi gerektiğini, çünkü onların ileride baba olacaklarını ve aile içinde belirleyici olacaklarını, eğitim konusunda erkek çocuklara da odaklanması gerektiğini; erkek çocukların gelecekteki aile yapısına olan etkilerini önemseyen öğretmen, kadınların toplumsal statü olarak erkeklerden daha düşük görülmesinin erkekler açısından işlerine geldiğini, bu yüzden statü farklılıklarının devam etmesinden yana olduklarını gözlemlediklerini ifade etmişlerdir (OGG 1).

Öte yandan, kız çocuklarının eğitime erişimi ve sosyalleşmesini olumsuz etkileyen faktörlerden, aile eğitiminin olmaması, bilinç eksikliği ve toplumsal farkındalık eksikliğiyle mücadele etmek, her şeyden önce bilinçlendirme faaliyetlerinin yapılması eğitim kurumları aracılığıyla kız çocuklarının okutulmasının öneminin vurgulanmasıyla mümkün olabilir. Bilinçlendirme faaliyetlerinin yetersiz kalması ne yazık ki Harran ilçesinde kız çocuklarının eğitime erişimlerini ve sosyalleşmelerini olumsuz etkileyen faktörlerdendir:

“Bir Hastane bir toplumun havuzudur. Orta ve özellikle yaşlıların eğitilmesi ve bilinçlenmesi gerekmektedir. Hastaneye gelen kadınlarda son model cep telefonu var, kılık kıyafetiyle cep telefonu markası birbirini tutmuyor. Tik tok çok kullanıyor. 40 yaşında biri hayatında 800 küsür hastaneye gelir mi?” (K17).

Alan çalışmamızda, odak grup görüşmelerinde ve gönüllü katılımcılarla yaptığımız görüşmelerde, kız çocuklarının sosyalleşmesi ve eğitime erişimi ile ilgili bilinçlendirme faaliyetlerinin yeterince yapılmadığı ve genel olarak bir farkındalık eksikliği olduğu sıklıkla dile getirilmiştir.

SONUÇ

Araştırma kapsamında elde ettiğimiz saha bulguları, Harran ilçesinde çocukların, bilhassa da kız çocuklarının okul aracılığıyla eğitime erişimini ve sosyalleşmelerini engelleyen ciddi faktörlerin olduğu açık biçimde göstermektedir. Dolayısıyla da bölgede kız çocuklarının eğitim hakkı çeşitli sebeple ihlal edilmektedir. Harran ilçesinde, kız çocuklarının eğitime erişimi ve sosyalleşmelerinin önündeki bariyerler çeşitlidir ve kompleks bir durum oluşturmaktadır. Dolayısıyla da mevcut sorunların çözümü için gerekli politikaların geliştirilmesi acil bir ihtiyaç haline gelmiştir. Kız çocuklarının eğitime erişimleri ve sosyalleşmelerini sağlamak için, çoklu politikalara ihtiyacımız var. Sebeplerin çeşitli olması bize çözümlerin de çeşitlilik ve kapsayıcılık bağlamında geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Yiye araştırma kapsamında elde ettiğimiz bir başka önemli veri de annelerin eğitimi destekleme konusunda bilinçlendirilmesinin öncelikli olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Ancak, baba figürünün de bu sorunun çözümü için son derece önem arz ettiğini vurgulamamız gerekmektedir. Çünkü, araştırma katılımcılarımızın da sıklıkla dile getirdikleri gibi, Harran ilçesi ataerkil bir toplumsal yapıya sahip olduğu için, kız çocuklarının okula gönderilip gönderilmemesi gibi durumlar başta olmak üzere kız çocuklarının geleceğine ailenin erkeleri ve babalar karar vermektedir. Bu sebeple, en az kadınlar ve anneler kadar erkekler ve babaların da bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Yine, toplumsal normların etkisinin azaltılması için uzun vadeli sosyal farkındalık çalışmalarının yapılması da kız çocuklarının eğitime erişimini ve sosyalleşmesini artıran önemli bir girişim olacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte, eğitim alan öğrenciler için atölye ve okul kapsamında yemek desteği, burs ve

diğer sosyal destekler sağlanmalıdır. Yaptığımız görüşmelerde ve sahadan aldığımız veriler, kız çocuklarının önemli bir bölümünün yoksulluktan ve maddi sorunlardan dolayı okula devam edemediğini göstermektedir.

Sahadan elde ettiğimiz bulgular, kız çocuklarının önemli bir kısmının mevsimlik tarım işlerinde çalışarak ailelerine ekonomik katkıda buldukları için okula gidemediklerini; okula devam eden öğrencilerin de 2-3 ay erken okuldan ayrıldıkları ve okullar başladıktan yaklaşık 2-3 ay sonra okula gelebildikleri anlaşılmıştır. Aile ekonomisine katkıda bulunmak ve ev işlerine yardımcı olmak için kız çocuklarının aileleri tarafından sıklıkla çalıştırıldığı gözlemlenmiştir. Bu durum, ne yazık ki kız çocuklarının okula erişimi ve sosyalleşmesinin önündeki en büyük engellerden birisi olarak durmaktadır. Dolayısıyla, ailelerin sosyoekonomik durumlarının düzeltilmesi, çocukların eğitime erişimini de destekleyecek bir girişim olacaktır.

Harran'daki sosyoekonomik durum, yoksulluk, geleneksel ve ataerkil toplumsal yapı, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, inançsal değerler vs. başta olmak üzere birçok faktörün bir araya gelerek kız çocuklarının sosyalleşmesini ve eğitime erişimini kısıtladığı görülmektedir. Yaptığımız araştırmalar neticesinde ortaya çıkan tüm bulgular, Harran'da kız çocuklarının çoğunun (daha çok ilkökul) ilkökul ve ortaokul eğitiminden sonra okuldan alındıkları ve liseye devam edemediklerini göstermektedir. Liseye devam edebilen çok az kız öğrencinin de üniversiteye devam edebildiği anlaşılmıştır. Bu önemli bulgu da bize, kız çocuklarının liseye ve üniversiteye geçiş oranlarını artırmak için özel programların uygulanması gerektiğini göstermektedir.

ÖNERİLER

Bu araştırma kapsamında elde ettiğimiz bulgulardan hareketle, Harran ilçesinde kız çocuklarının okullaşma ve sosyalleşmesi için çeşitli çözüm önerilerini sunabiliriz. Bu öneriler, elbette ki toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve eğitim fırsatlarının artırılması açısından önemlidir. Bu sorunların aşılabilmesi için ilçeye yönelik sosyal ve ekonomik yatırımların artırılması, eğitim olanaklarının iyileştirilmesi gerekmektedir. Yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının iş birliği içinde çalışarak, Harran'ın sosyoekonomik durumunu iyileştirmeye yönelik stratejiler geliştirmesi büyük önem taşımaktadır. Çalışmada elde ettiğimiz bulgulardan hareketle aşağıda verilen Tablo 5'te, çeşitli başlıklarda önerilerde bulunmuş ve bunlar detaylandırılmıştır.

Tablo 5: Harran İlçesinde Kız Çocuklarının Eğitime Erişiminin Önündeki Bariyerler/İhtiyaçlar/Kısıtlılıklar ve Çözüm Önerileri

Nedenler, Sorunlar İhtiyaçlar, Kısıtlılıklar	Açıklamalar ve Çözüm Önerileri
Sosyoekonomik Durum ve Yağın Yoksulluk	Araştırma kapsamında elde ettiğimiz tüm bulgular, kız çocuklarının eğitime erişimi ve sosyalleşmesinin önündeki bariyerlerin başında bölgenin sosyoekonomik yapısının (SEGE, 2022) geldiğini göstermektedir. İlçede yoksulluğun yüksek olması ve ekonomik durumun kötü olması kız çocuklarının eğitime erişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Dolayısıyla, kız çocuklarının eğitime erişimini artırmak için, ilçedeki ailelerin sosyoekonomik olarak desteklenmesi ve var olan desteklerin de artırılması elzem bir durum olarak görünmektedir. İlçede istihdam olanaklarının artırılması, ailelerin ekonomik olarak desteklenmesi sorunun çözümüne pozitif katkı sunacaktır. Ayrıca, yoksul ailelerin çocuklarına, eğitim bursları ve destekler sunulabilir. Maddi durumu yetersiz ailelere yönelik burslar ve eğitim destekleri sağlanması, çocukların eğitim masraflarının karşılanmasına yardımcı olacaktır. Yine, okula gidiş geliş masraflarını azaltmak için ulaşım yardımları ve okulda sağlıklı gıda temin edilmesi, çocukların okula devam etmelerini teşvik edebilir. Maddi zorlukları olan ailelere yönelik, şartlı eğitim yardımları gibi teşvik programlarının artırılması gerekmektedir.
Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Çocuk İşçiliği	Bu araştırma kapsamında da elde ettiğimiz bulgular, Harran'da kız çocuklarının sosyalleşmesi ve eğitime erişimi sorununun ana kaynaklarından birisinin de kız çocuklarının mevsimlik tarım işlerinde aileleriyle birlikte çalışması olduğunu göstermektedir. Mevsimlik tarım işçiliği ve çocuk işçiliği ne yazık ki, Harran ilçesinde oldukça yaygındır. Mevsimlik tarımda çalışan ailelerin çocukları, okuldan iki ay önce ayrılmakta ve okula akranlarına göre iki ay geç başlamaktadır. Bu onların eğitime erişimini kısıtlarken, çoğu durumda da çocuklar okulu bırakmak zorunda kalmaktadır. Dolayısıyla Mevsimlik tarım işçiliği, özellikle de kız çocuklarının eğitime erişmelerinin önündeki en büyük engellerin başında gelmektedir. Daha önce, Şanlıurfa'da yapılan bir araştırma kapsamında çalışmak zorunda kaldığı için okula gidemeyen çocuklar için, Eğitime Erişim ve İletişim Biriminin Kurulması modeli önerilmiştir. Bu modelin hayata geçmesiyle çocukların okullaşmasının mutlak surette artacağı öngörüsünde bulunulmuştur (bkz: Benek & Baydemir, 2021). Önerilen bu model elbette ki son derece önemlidir. Mevsimlik çalışan ailelerin çocuklarına yönelik özel politikalar geliştirilmelidir. Çocuklar, tarlada çalıştırılmak yerine okula yönlendirilmelidir. Çocukların eğitim haklarından yararlanmaları ve okulda tutulmaları için özel politikalara ihtiyaç duyulmaktadır.
Sosyal ve Kültürel Normlar	Sosyal ve kültürel normlar, sadece Harran'da değil hem il genelinde hem de genel olarak bölgede kız çocuklarının okullaşmasını engelleyen/zayıflatan hususlardan birisidir. Elbette ki bu norm ve inanışların kısa vadede değiştirilmesi kolay olmayacaktır. Bunun için orta ve uzun vadede sürecek olan politikaların hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bu politikaların merkezinde ise, kız çocuklarının eğitiminin önemine vurgunun yapıldığı ve genel olarak eğitimin öneminin merkezine oturtulduğu projelere ihtiyaç duyulmaktadır.

<p>Geleneksel Yapı ve Ataerkillik</p>	<p>Harran, geleneksel yapının ve ataerkilliğin egemen olduğu bir toplumsal yapıya sahiptir. Bu yapı, ne yazık ki, cinsiyet eşitsizliğini üreterek kız çocuklarının geri plana itilmelerine sebep olmaktadır. Erken yaşta evlilik ve buna bağlı olarak okuldan uzaklaşma durumu da yine bu hâkim toplumsal yapının bir parçası olarak düşünülebilir. Toplumun genel kodlarına işlenmiş olan, ataerkillik ve geleneksel yapının dönüşümü, gerek cinsiyet eşitliği ve kadın hakları gerekse kız çocuklarının eğitim haklarına erişimi için elzem bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak, ataerkillik, Harran ilçesinde kız çocuklarının eğitime erişimini kısıtlayan önemli bir faktördür. Bu durumun aşılması, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, eğitimde fırsat eşitliğinin teşvik edilmesi ve ailelerin bilinçlendirilmesi ile mümkün olacaktır. Kız çocuklarının eğitim almasının öneminin anlaşılması, ataerkil yapının bu anlamdaki olumsuz etkilerini azaltmaya yardımcı olabileceğini söyleyebiliriz.</p>
<p>Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Erken Yaşta Evlilik</p>	<p>Erken yaşta evlilik, Harran ilçesindeki kız çocuklarının eğitime erişimini önemli ölçüde kısıtlamakta ve bireylerin potansiyellerini gerçekleştirmelerini engellemektedir. Araştırma kapsamında yaptığımız görüşmelerde kız çocuklarının erken yaşta evlendirildiği ve bu sebeple de çocukların okula devam edemedikleri sıklıkla dillendirilmiştir. Dolayısıyla, erken yaşta evlilik ilçede ciddi bir sorun olarak durmaktadır. Bu sorunun aşılması için toplumsal bilinçlenme, eğitim olanaklarının artırılması ve ailelerin desteklenmesi büyük önem taşımaktadır. Evliliğin, bireylerin eğitim hakları ve gelecekları üzerindeki etkileri üzerine dikkat çekmek, bu sorunun çözümünde kritik bir adım olacaktır.</p>
<p>Mahalle Baskısı</p>	<p>Mahalle baskısı, Harran ilçesindeki kız çocuklarının eğitime erişimini kısıtlayan önemli bir engel teşkil etmektedir. Bu durumun aşılması, toplumsal farkındalığın artırılması, eğitim olanaklarının iyileştirilmesi ve olumlu rol modellerin desteklenmesi ile mümkün olabilir. Eğitimin, bireylerin ve toplumun gelişimi için taşıdığı önemi vurgulamak, bu baskının azaltılmasında önemli bir adım olacaktır. Fakat, bu durumun kısa vadede düzelenmeyeceği de açıktır. Çünkü "mahalle baskısı" toplumsal yapıyla doğrudan ilişkilidir ve toplumun sosyokültürel dinamiklerini de kapsadığı için bu tür bir engelin aşılması orta ve uzun vadeli politikalarla ancak düzeltilebilir.</p>
<p>Aile Eğitimi ve Bilinç Eksikliği</p>	<p>Araştırma bulgularımız gerek ailede gerekse toplumda genel olarak kız çocuklarının eğitime yönelik bilinç eksikliğinin olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, ailede ve toplumda eğitim bilincinin oluşturulması şarttır. Kız çocuklarının eğitiminin önemini vurgulayan toplumsal farkındalık kampanyaları düzenlenebilir. Bu kampanyalarda, eğitimli kadınların başarı hikayeleri paylaşılabilir. İlçede, ailelerin, kız çocuklarının eğitime yönelik farkındalıklarını artırmak için seminerler ve atölye çalışmaları düzenlenebilir. Bu konuda ebeveyn eğitimi de son derece önem arz etmektedir. Ebeveynlere, kız çocuklarının eğitime dair bilinçlendirme programları düzenlenerek, eğitim fırsatlarının önemi anlatılabilir. Ailelerin çocuklarının eğitim hakları ve fırsatları hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlamak için seminerler düzenlenebilir. Geleneksel normların değiştirilmesine yönelik bilinçlendirme çalışmaları yapılabilir.</p>
<p>Eğitim Altyapısının Yetersizliği</p>	<p>Araştırma kapsamında elde ettiğimiz bulgular, Harranda eğitim olanaklarının yetersiz olduğunu ve eğitim alt yapısının eksik olduğunu göstermektedir. Şüphesiz ki bu durum çocukların eğitime erişim motivasyonunu düşürmektedir. İlçede, okul altyapısının güçlendirilmesi, eğitim kalitesinin artırılması ve güvenli bir öğrenim ortamı sağlanması önemlidir. Öğrencilerin eğitimden daha iyi yararlanmalarını sağlamak amacıyla, yeterli kırtasiye malzemesi ve eğitim araç-gereçleri sağlanmalıdır. Eğitim personeli ihtiyaçlarının giderilmesi gerekmektedir. Pek çok okulda, öğrenciler öğretmen ve derslik eksikliği sebebiyle birleştirilmiş sınıflarda okumaktadır. Bu da şüphesiz ki eğitimsel verimi düşürmektedir. Yeni okulların inşa edilmesi, mevcut öğretmen sayısının artırılması gerekmektedir. İlçede kız çocuklarının barınabileceği yurt gibi yerlerin sayıca artırılması gerekmektedir.</p>
<p>İyi Örneklerin / Rol Modellerinin Olmaması veya Az Olması</p>	<p>Harran İlçesinde, kız çocuklarının okullaşması ve sosyalleşmesini kısıtlayan bir diğer faktör de ne yazık ki iyi örneklerin/rol modellerin olmaması veya yetersiz olmasıdır. Dolayısıyla, ilçede rol modellerin desteklenmesi gerekmektedir. Eğitim almış ve başarılı kadınların topluma kazandırılması, kız çocukları için olumlu rol modeller oluşturacaktır. Bu kadınlar, genç kızlara ve kız çocuklarına mentorluk yapabilir. Bununla birlikte, kız çocukları için sosyal etkinlikler ve kulüpler oluşturarak, sosyalleşme fırsatları artırılabilir. Spor, sanat ve bilim gibi alanlarda aktiviteler düzenlenebilir.</p>
<p>Yasal ve Politik Destegün Eksik Olması</p>	<p>TÜİK verilerine göre, illere ve cinsiyete göre muhtemel eğitim süresi, ISCED 1-3 (ilkokul – ortaöğretim), 2018-2024 arası verilerde Gümüşhane ve Şırnak'tan 2018-2024 yıllarında daha düşük değerler göstermektedir. Cinsiyet eşitliği endeksinin en düşük olduğu il 0,96 ile Şanlıurfa olmuştur. Bununla birlikte, yine TÜİK'in 2024 verilerine göre, Şanlıurfa ili, Ağrı, Şırnak ve Muş'tan sonra, erkek cinsiyetine göre muhtemel eğitim süresinin en düşük olduğu 4. il konumundayken, kadın cinsiyetine göre ise, 14,1 oranı ile Türkiye'nin en düşük ili konumundadır (TÜİK, 2024b). Hiç şüphesiz ki sadece Harranda değil ülkemizin diğer bölgelerinde de çocukların, özellikle de kız çocuklarının eğitime erişiminin engellenmesi ve en nihayetinde eğitim haklarının ihlal edilmesinin yasal eksiklikleri veya yasaların uygulanmaması da vardır. Yasaların uygulanması şarttır. Kontrol mekanizmalarının kurulması ve gerekli denetimlerin yapılması son derece önem arz etmektedir.</p> <p>Özellikle de okula devam etmeyen çocuklar ile ilgili yasal düzenlemelerin yapılması ve bunların kontrol edilmesi şarttır. Bununla birlikte, yaptığımız görüşmeler, bölgede aile yardımı, çocuk yardımı gibi desteklerin kısıtlı biçimde sunulduğunu göstermektedir. Bu sebeple de aile yardımı, çocuk yardımı, eğitim yardımı gibi sosyoekonomik desteklerin ivedikle artırılması gerekmektedir.</p> <p>Yerel yönetimler ve devletin, kız çocuklarının eğitimi için daha kapsamlı politikalar geliştirmesi gerekmektedir. Erken yaşta evlilikle mücadele eden programların geliştirilmesi ve bu konuda toplumun bilinçlendirilmesi önemlidir. Yerel yönetimler, kız çocuklarının eğitimi için özel projeler geliştirebilir ve bu projeleri destekleyebilir. Devletin, kız çocuklarının eğitimi için özel yasalar ve politikalar geliştirmesi, eğitime erişimlerini arttıracaktır. Çocuk işçiliği ve erken yaşta evliliklerin önlenmesi için yasal düzenlemelerin etkin şekilde uygulanması şarttır.</p>

Diğer	<p>Eğitim, kadın hakları ve çocukların gelişimi konularında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ile iş birliği yapılmalıdır. Eğitim süreçlerine ailelerin katılımının sağlanması, kız çocuklarının eğitime verilen önemi artırabilir. Kız çocuklarının eğitime yönelik yerel toplulukların katılımını teşvik eden projeler oluşturulabilir. Mahalle düzeyinde yapılacak etkinlikler, ailelerin ve çocukların katılımını artırabilir.</p> <p>Kız çocuklarına yönelik mentorluk ve liderlik programları düzenleyerek, onların özgüvenlerini artırmak ve potansiyellerini keşfetmelerine yardımcı olmak önemlidir. Kız çocuklarının anneleri ve aileleri için destek grupları oluşturarak, eğitimin önemi hakkında bilgi paylaşımı ve deneyim aktarımı yapılabilir. Kız çocukları ve kadınların eğitimle ilgili konularda birbirleriyle iletişim kurabileceği ağlar oluşturulabilir.</p> <p>İlçede, kadınların ekonomik bağımsızlıklarını artırmak için girişimcilik destek programları oluşturulabilir. Bu programlar, ailelerin kız çocuklarının eğitime daha fazla önem vermesine yardımcı olabileceği düşünülmektedir.</p> <p>Bununla birlikte, kız çocuklarının eğitime yönelik uygulanan projelerin etkisinin izlenmesi ve değerlendirilmesi önemlidir. Bu sayede hangi stratejilerin etkili olduğu belirlenerek, daha fazla iyileştirme yapılabilir. Aileler, öğrenciler ve öğretmenler için geri bildirim mekanizmaları oluşturularak, eğitim süreçleri hakkında öneri ve eleştirilerin toplanması sağlanabilir. Bu aynı zamanda kontrol ve denetim mekanizmasını da güçlendiren bir girişim olacaktır.</p>
-------	---

| EXTENDED ABSTRACT |**A Research on the Problem of Access to Education and Socialisation of Girl Children in Harran District (Şanlıurfa)**Recep BAYDEMİR*^{ID}, Sedat BENEK^{ID}**INTRODUCTION**

Education plays a critical role in the empowerment and modernisation of individuals, in social and economic development, and, more importantly, in the context of gender equality (Barro & Lee, 2015; Shetty & Hans, 2015; Walker et al., 2019). Pandit Jawaharlal Nehru once said: 'If you educate a man, you educate an individual; but if you educate a woman, you educate an entire family. The empowerment of women means the empowerment of India' (Shetty & Hans, 2015). In this sense, ensuring girls' access to education and their education is of the utmost importance for society, starting with the family. However, unfortunately, in many regions worldwide, particularly in rural areas, there are significant barriers to girls' access to education (Herz & Sperling, 2004; Lyså, 2020; Price, 2020; Aslan, 2021; Lonchar, 2022; Psaki et al., 2022). The province of Şanlıurfa and its Harran district are among these regions. Harran district is one of the areas where socio-cultural and socio-economic factors have a decisive influence on girls' school enrolment rates. In particular, there are numerous factors affecting girls' access to education in certain areas (Buyankara, 2015; Bora & Taş, 2017; Güneş et al., 2023; Erdoğan Yoldaş, 2024). In this sense, there are many social, economic and cultural barriers in Harran district that restrict girls' socialisation and access to education.

This study aims to identify the issues that restrict girls' socialisation and access to education in the district of Harran, and to develop strategies to address these issues. Consequently, this research does not merely seek to highlight the current situation regarding girls' access to education and socialisation in the district. It also aims to develop concrete recommendations that will unlock girls' potential, amplify their voices, and shape their future lives. On this basis, the main research questions can be listed as follows:

- Problem 1: Poverty is the primary factor hindering girls' access to education in the Harran district. Harran district has a high poverty rate. This situation causes families to face financial difficulties in sending their children to school.
- Problem 2: Early marriages are generally widespread in the district. However, girls in particular are married off at an earlier age for various reasons. The early marriage of girls prevents them from completing their schooling.
- Problem 3: Seasonal agricultural work and child labour are quite widespread in the district. As girls are employed in seasonal agricultural work and domestic chores, they are unable to continue their education and socialise with their peers.

In light of these issues, this study seeks to answer the following questions through an analysis of the current situation: 1) What are the educational opportunities in Harran district? What shortcomings exist and what are the needs? What impact do these have on girls' participation in education? 2) What is the socio-economic situation and social structure of Harran district? How does this situation affect girls' socialisation and access to education? What are the factors influencing girls' access to education and socialisation? 4) What can be done to resolve the issue of girls' access to education and socialisation in the district, and what are the concrete solutions proposed?

In this study, to shed light on the problem areas mentioned above and to answer the questions raised, a literature review, data obtained from various institutions, and findings from field research were utilised. Qualitative techniques such as face-to-face interviews and focus group discussions were employed in the study. The findings obtained within the scope of this research are significant in that they contribute to a better understanding of the education and socialisation processes of girls in the Harran district and shed light on relevant policy development processes.

METHOD

Although this study draws on data obtained from official institutions and studies in the literature, it is primarily based on field research conducted in Harran. In field research, the researcher can engage directly with the subject of the study. Furthermore, in field research, qualitative, quantitative or mixed methods—where these two approaches are intertwined—can be used in combination during the research process. From this perspective, field research offers significant advantages (Creswell, 2009; Maxwell, 2013; Neuman, 2014; Creswell & Clark, 2017). Accordingly, a field study was conducted in the district of Harran between 15 October 2024 and 20 November 2024 as part of this research. In this study, which utilised qualitative research methods, data was collected from the field through focus group discussions, individual interviews and observation. Within this scope, Focus Group Discussions (FGDs) were held with four distinct groups comprising a total of 32 participants. The volunteer participants in the focus group discussions comprised the headteacher, deputy headteacher, teachers, managers of official institutions and representatives of non-governmental organisations (NGOs) based in the district centre. The FGDs were grouped into high school, secondary school and NGO representative groups. The discussions lasted between 60 and 90 minutes.

In addition, teachers, school administrators (headteachers and deputy headteachers), NGO representatives, neighbourhood wardens, experts, healthcare staff, the District Directorate of National Education, the District Adult Education Centre Directorate, the Harran Municipal Council, the Social Services Centre Directorate, the Harran District Directorate of Agriculture, and the Social Assistance Directorate. The interviews lasted between 20 minutes and 2 hours.

Participants in both face-to-face individual interviews and focus group discussions were selected using a purposive sampling method. Consequently, interviews were conducted with individuals and groups deemed likely to contribute to the research objectives. Participants were selected from those who could provide data to help understand the barriers to girls' access to education and socialisation. These participants are either directly involved in the issue or indirectly so. For example, they include individuals such as headteachers, deputy headteachers, teachers and NGO representatives who are connected to the context of girls' access to education and socialisation in the region. Consequently, participants were selected from among those living in the region, familiar with the area, who have personally documented and are aware of the fact that girls are unable to attend school (such as school headteachers and deputy headteachers, teachers), or from NGO representatives actively engaged in on-the-ground activities to promote girls' enrolment in schools in the region.

Furthermore, as the participants wished to protect their identities and did not wish them to be disclosed, their identities have been kept confidential in accordance with ethical principles. The study adhered to ethical principles. In accordance with these principles, participants' identities have been kept confidential and each participant has been coded as P1, P2, P3... Similarly, the focus group discussions have been coded as FGD 1, FGD 2...

FINDINGS

The findings obtained during our field research reveal that there are multi-layered and mutually reinforcing barriers to girls' access to education and socialisation in the district of Harran. Participants' views indicate that attitudes towards education, in particular, are shaped by the family, the social environment and cultural norms. In this context, it is understood that collective values and mechanisms of social pressure, rather than individual preferences, are the determining factors in decision-making processes regarding girls' education.

One of the points frequently emphasised in the interviews is the negative impact of the traditional and patriarchal social structure on girls' education. Participants state that girls are predominantly associated with domestic roles and are directed towards household chores and caregiving responsibilities rather than education. This situation leads to interruptions in the educational pathways of girls, particularly as they approach adolescence. Furthermore, the decisive role of men in family decision-making mechanisms results in restrictions on choices regarding girls' education.

Another significant finding we identified relates to early marriage. Participants noted that girls are married off during adolescence or even at an earlier age, a situation that brings their education to an immediate halt. However, it was also stated that, for economic reasons, early marriage can be viewed as a 'burden-reduction strategy'. The prevalence of polygamy and consanguineous marriages is also among the factors reinforcing this process. In interviews with healthcare professionals, the highlighting of cases of pregnancy among under-18s demonstrates that the issue is not merely one of education, but also a serious public health concern with far-reaching implications.

Socio-economic deprivation stands out as one of the key factors limiting girls' access to education. Participants stated that widespread poverty in the district makes it difficult to cover education expenses and leads to children entering the workforce at an early age. Seasonal agricultural labour, in particular, stands out as a structural problem that disrupts the continuity of children's education. In this context, children starting school late, leaving early, or dropping out entirely are cited as common occurrences. The fact that girls play an active role in both agricultural production and domestic labour severely limits the time they can devote to education.

Practical difficulties encountered in accessing education are another significant issue. Participants report that inadequate school buildings, a shortage of teachers, overcrowded classrooms and transport problems make it difficult to continue their education. Particularly for girls, the lack of safe transport and accommodation facilities (dormitories/boarding houses) is among the critical factors limiting their ability to continue their education. The high level of interest in open learning and remedial courses, however, indicates that attempts are being made to compensate for disengagement from formal education through alternative means.

Social pressure mechanisms are another decisive factor in girls' access to education. Forms of social control referred to as 'neighbourhood pressure' directly influence families' educational decisions. Participants stated that, in some cases, sending girls to school is associated with the risk of social exclusion or loss of prestige. This situation can lead families to withdraw their daughters from education or not send them to school at all.

However, our findings also indicate that girls' motivation towards education is high. Participants emphasise that, when appropriate conditions are provided, girls' academic achievement and willingness to learn can be higher than that of boys. This clearly demonstrates that the current problem stems from structural and social barriers rather than individual shortcomings.

CONCLUSION AND SUGGESTIONS

The field findings obtained as part of this research clearly demonstrate that there are significant factors in the district of Harran that hinder children's—and particularly girls'—access to education and socialisation through school. Consequently, girls' right to education in the region is being violated for various reasons. In the district of Harran, the barriers to girls' access to education and socialisation are diverse and present a complex situation. Consequently, the development of necessary

policies to resolve these existing issues has become an urgent necessity. We require a multi-faceted policy approach to ensure girls' access to education and their socialisation. The diversity of the causes indicates that solutions must be developed within a framework of diversity and inclusivity.

Another key finding from our research highlights the need to prioritise raising mothers' awareness regarding the importance of supporting education. However, we must emphasise that the role of the father is also of the utmost importance in resolving this issue. As our research participants frequently pointed out, Harran district has a patriarchal social structure; consequently, it is the men and fathers in the family who make decisions regarding the future of girls, particularly concerning whether or not they are sent to school. For this reason, men and fathers must be made aware of these issues just as much as women and mothers. Furthermore, it is believed that long-term social awareness campaigns to reduce the influence of social norms would be a significant initiative to increase girls' access to education and their socialisation. In addition, workshop and school-based meal support, scholarships and other forms of social support should be provided for students in education. Our interviews and data collected from the field indicate that a significant proportion of girls are unable to continue their education due to poverty and financial difficulties.

Findings from the field indicate that a significant proportion of girls are unable to attend school because they work in seasonal agricultural jobs to support their families financially; it has also been observed that even those pupils who do attend school leave school 2–3 months early and are only able to return approximately 2–3 months after the school term begins. It has been observed that girls are frequently put to work by their families to contribute to the household economy and assist with domestic chores. Unfortunately, this situation stands as one of the greatest barriers to girls' access to education and socialisation. Consequently, improving families' socio-economic circumstances would be an initiative that would also support children's access to education.

It is evident that a combination of factors—including the socio-economic situation in Harran, poverty, the traditional and patriarchal social structure, gender inequality, and religious values—restrict girls' socialisation and access to education. All the findings emerging from our research indicate that the majority of girls in Harran (primarily at primary school level) are taken out of school after completing primary and lower secondary education and are unable to continue to upper secondary school. It has also been established that very few of the girls who do manage to continue to secondary school go on to university. This significant finding highlights the need for the implementation of special programmes to increase the transition rates of girls to secondary school and university.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Akahn, M. (2018). Mevsimlik tarım işçilerinin barınma koşullarının değerlendirilmesi: Yenice, Tarsus, Silifke örnekleri, *Sosyal Güvence*, (13), 1-30.
- Arslan, A. (2023). Gündelik yaşam coğrafyalarında mevsimlik tarım işçisi kadınların “yok-yeri”: Şanlıurfa örneğinde bir inceleme. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 21(2), 340-367.
- Aslan, G. (2021). Determinants of access to education: Factors preventing girls from being sent to upper-secondary education in rural areas. *Education and Science*, 46(207), 169-201.
- Ayşegül Arslan, (2018). Mevsimlik tarım işçisi kadınların kentsel mekânda ve tarladaki gündelik yaşam deneyimleri: Şanlıurfa örneğinde bir inceleme (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Barro, R. J., & Lee, J. W. (2015). *Education matters: Global schooling gains from the 19th to the 21st century*. Oxford University Press
- Baş, H. (2019). Türkiye'de şartlı nakit transfer uygulamalarında bölgesel farklılıkların arka planı. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 8(22), 309-329.
- Benek, S., & Baydemir, R. (2021). Mevsimlik tarımda çocuk işçiliğini azaltmak için bir model önermesi: 'eğitime erişim ve iletişim birimi'nin kurulması. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 45-57. <https://doi.org/10.47130/bitlissos.1032485>
- Benek, S., & Ökten, Ş. (2011). Mevsimlik tarım işçilerinin yaşam koşullarına ilişkin bir araştırma: Hilvan ilçesi (Şanlıurfa) örneği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 653 – 676.
- Benek, S., Baydemir, R., & Bozdoğan, S. (2020). COVID-19 Pandemi sürecinde mevsimlik gezici tarım işçiliği ve çalışma koşulları üzerine bir inceleme: Beylikova (Eskişehir) örneği. *Türk Coğrafya Dergisi*, (76), 75-94. <https://doi.org/10.17211/tcd.815947>

- Bülent, Ş., & Altın, C. (2018). Mevsimlik göç ve yoksulluk ilişkisi: Mevsimlik tarım işçileri örneği. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 11(23), 174-192.
- Bora, V., & Taş, A. (2017). Kız çocuklarının ortaöğretime gönderilmeme nedenleri. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 89-106.
- Buyankara, M. (2015). Zorunlu ortaöğretimin kız çocuklarının eğitimine katılımı açısından incelenmesi: Bingöl örneği (Yüksek lisans tezi, Bingöl Üniversitesi).
- Cin, F. M. (2017). *Gender justice, education and equality: Creating capabilities for girls' and women's development*. Springer.
- Çiftci, E. (2025). Kırşehir'deki okullara erişilebilirliğin coğrafi bilgi sistemleri (CBS) tabanında analizi. *International Journal of Geography and Geography Education*, (56), 191-206.
- Creswell, J. W. (2009). *Research designs. Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. SAGE Publications.
- Creswell, J. W., & Clark, V. L. P. (2017). *Designing and conducting mixed methods research*. Sage publications.
- Dama, N., & Toklucu Sundaram, D. (2018). *Yoksulluk döngüsünden çıkış: şartlı eğitim yardımı*. SETA Yayınları.
- Dedeoğlu, S., Bayraktar, S. S., & Çetinkaya, Ö. (2019). Yoksulun umudu çocuk: Türkiye'de Suriyeli tarım işçisi çocuklar. *Çalışma ve Toplum*, 4 (63), 2585-2610.
- Demir, M. (2015). Mevsimlik tarım işçilerinin sosyal güvenlik haklarına ilişkin değerlendirmeler ve öneriler. *Çalışma ve Toplum*, 1 (44), 177-194.
- Duman, N., & İrcan, M. R. (2020). Karaköprü'deki okullara erişilebilirliğin coğrafi bilgi sistemleri (cbs) tabanında analizi. *International Journal of Geography and Geography Education*, (42), 543-566.
- Erdogan Yoldaş, B. (2024). Türkiye'de kız çocuklarının k12 düzeyinde eğitime erişimlerinin bölge birimlerine göre istatistiksel olarak incelenmesi. *Journal of Sustainable Equity and Social Research*, 1(Special Issue on Women). <https://doi.org/10.5281/zenodo.13910522>
- Fereli, S., Aktaç, Ş., & Güneş, F. E. (2017). Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşulları, beslenme durumları ve görülen sorunlar. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 36-47.
- Gewehr, L. L. D. P., Parenti, E., de Oliveira Veras, M., & de Andrade Guerra, J. B. S. O. (2020). The importance of women's and Girl's education for the achievement of sustainable development: A literature-based review. In *Water, Energy and Food Nexus in the Context of Strategies for Climate Change Mitigation*, 239-254.
- Görücü, İ., & Akbıyık, N. (2010). Türkiye'de mevsimlik tarım işçiliği: sorunları ve çözüm önerileri. *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 3(5), 189-219.
- Gülçubuk, B. (2012). Tarımda çocuk emeği sömürüsü ve toplumsal duyarlılık. *Çalışma ve Toplum*, 2(33), 75-94.
- Gümüş, S., & Chudgar, A. (2016). Factors affecting school participation in Turkey: an analysis of regional differences. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 46(6), 929-951.
- Güneş, Y., Alca, İlyas, Alca, N., Dokuyucu, H., & Turan, Çağrı. (2023). Okula devam edemeyen kız çocuklarının okula devam etmeme nedenleri. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Researches*, 9(31), 159-172. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8151183>
- Güray, E. & Kemeç, S. (2016). Van metropolitan alanında bulunan okul öncesi, ilk ve orta dereceli okulların mekânsal erişilebilirlik analizi. (ss.582-588). 6. Uzaktan Algılama-CBS Sempozyumu (Uzal-Cbs 2016), 5-7 Ekim 2016, Adana.
- Harran İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, (2024) Harran ilçe eğitim verileri (2024)
- Herz, B. K., & Sperling, G. B. (2004). *What works in girls' education: Evidence and policies from the developing world*. Council on foreign relations. Council on Foreign Relations.
- Okul Tanıtımı, (2024). 20 Şubat 2025 tarihinde <http://www.okultanitimi.net/ilce/sanliurfa-harran?do=ilce&link=sanliurfa-harran> adresinden edinilmiştir.
- Karaman, K., & Yılmaz, A. S. (2011). Mevsimlik tarım işçileri ve enformel ilişkiler ağı: giresun'da çalışan mevsimlik tarım işçileri üzerine bir araştırma. *ZfWT*, 3 (1), 211-226.
- Kaya, M., & Özgülner, N. (2015). Mevsimlik (gezici/geçici) tarım işçilerinin iki yerleşim birimindeki yaşam koşulları ve sağlık durumlarına niteliksel bakış. *Turkish Journal of Public Health*, 13(2), 115-126.
- Kumar, C., & Pandey, V. (2021). Access to education and gender equality. In *Gender equality* (pp. 1-10). Springer International Publishing.
- Kupersmidt, J. B., & Martin, S. L. (1997). Mental health problems of children of migrant and seasonal farm workers: A pilot study. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 36(2), 224-232. <https://doi.org/10.1097/00004.583.199702000-00013>
- Lonchar, C. M. (2022). *Barriers to girls' education in the developing world* (Bachelor's thesis, Ohio University).
- Lysä, I. M. (2020). *Barriers to girls education in rural Pakistan* (Master's thesis, NTNU).
- Maxwell, J. A. (2013). *Qualitative research design: An interactive approach* (3rd ed.). Sage Publications
- Mertol, H., Akgeyik, M., Pirdoğan, A., & Karaman, N. (2021). Mevsimlik tarım işçiliği sorunları ve çözüm önerileri (Hilvan örneği). *Eğitim Bilim ve Araştırma Dergisi*, 2 (1), 63-74.
- Monkman, K., & Hoffman, L. (2013). Girls' education: The power of policy discourse. *Theory and Research in Education*, 11(1), 63-84.
- Neuman, L. W. (2014). *Social research methods-qualitative and quantitative approaches*. British Library Cataloguing-in-Publication Data.

- Önsüz, M.F., Demirtas, Z., Aygar, H., Öztürk, G., Emiral, M. A., Öcal E.E., & Metintas, S. (2023). A comparison quality of life of children of seasonal agricultural workers and local residents in Turkey. *Journal of Agromedicine*, 28(4), 656-664. <https://doi.org/10.1080/1059924X.2023.220.8110>
- Özbekmezci, Ş., & Sahil, S. (2004). Mevsimlik tarım işçilerinin sosyal, ekonomik ve barınma sorunlarının analizi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 19(3), 261-274.
- Özkan, G., & Çağlar, T. (2023). Mevsimlik tarım işçiliğinin görülmeyen ve duyulmayan kesimi: Yaşlı işçiler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 34(2), 427-451. <https://doi.org/10.33417/tsh.1195328>
- Öztürk, Ş. (2017). Çocuk yoksulluğu risklerini engellemeye yönelik politika olarak türkiyede okul öncesi eğitimde fırsat eşitliği. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54(632), 55-76.
- Porter, S. A. (2016). Girls' education, development and social change: 'Seeding, Strengthening and Linking' (Global Fund for Women). *Policy Futures in Education*, 14(5), 517-538.
- Price, R.A. (2020). Key barriers to girls' education in the ASEAN and Pacific region. K4D Helpdesk Report 899. Brighton, UK: Institute of Development Studies.
- Psaki, S., Haberland, N., Mensch, B., Woyczynski, L., & Chuang, E. (2022). Policies and interventions to remove gender-related barriers to girls' school participation and learning in low-and middle-income countries: A systematic review of the evidence. *Campbell Systematic Reviews*, 18(1), e1207.
- Saglan, Y., Bilge, U., Saglan, R., Sarı, Y. E., Öztaş, D., Balcıoğlu, H., & Ünlüoğlu, I. (2020). Evaluation of development in the children of seasonal agricultural workers. *American Scientific Research Journal for Engineering, Technology, and Sciences (ASRJETS)*, 71(1), 56-60.
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, (2022). İlçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması raporu (SEGE), 02 Ekim 2024 tarihinde <https://www.sanayi.gov.tr/assets/pdf/birimler/2022-ilce-sege.pdf>, adresinden edinilmiştir.
- Saraç, E., Kale, M., & Özpoyraz, N. (2023). Culturagram of the development and education processes of children in seasonal agricultural worker familie. *Psycho-Educational Research Reviews*, 12(1), 69-80. https://doi.org/10.52963/PERR_Biruni_V12.N1.05
- Sezer, A., Deniz, M., & Topuz, M. (2018). Uşak şehrinde okullara erişilebilirliğin coğrafi bilgi sistemleri (CBS) ile analizi. *Journal of History Culture and Art Research*, 7(5), 470-494.
- Shetty, Sowjanya & Hans, V. Basil, (2015). Role of education in women empowerment and development: Issues and impact (September 26, 2015). *SAMPRATHI 2015 National Seminar on Education for Building People's Capacity towards Sustainable Development* <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2665898>
- Simsek, Z., & Koruk, I. (2011). The effects of migratory seasonal farmwork on psychomotor development and growth among children ages 0-5 years in Southeastern Anatolia. *Turkish Journal of Public Health*, 9(3), 157-165. <https://doi.org/10.20518/tjph.173061>
- TÜİK, (2024a). İstatistiklerle Aile, 2023, 20 Nisan 2025 tarihinde, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Aile-2023-53784#:~:text=Akraba%20evlili%C4%9Fi%20oran%C4%B1%20illere%20g%C3%B6re,0%2C5%20ile%20Edirne%20oldu> adresinden edinilmiştir.
- TÜİK. (2024b). Muhtemel Eğitim Süresi, 2024, 07 Şubat 2026 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Muhkemel-Egitim-Suresi-2024-53896> adresinden edinilmiştir.
- Uyan-Semerci, P., & Erdoğan, E. (2022). The wellbeing of children in the vulnerable context of seasonal migrant workers in Turkey. In *Handbook of Children's Risk, Vulnerability and Quality of Life: Global Perspectives* (pp. 253-266). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-031-01783-4_16
- Uysal, M., Sayılan, F., Yıldız, A., Eylem, T., Türkmen, N., & Korkmaz, N. (2016). The basic educational problems of children of seasonal agricultural workers. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 49(1), 183-202. https://doi.org/10.1501/Egifak_000.000.1380
- Walker, J., Pearce, C., Boe, K., & Lawson, M. (2019). *The power of education to fight inequality: How increasing educational equality and quality is crucial to fighting economic and gender inequality*. Oxfam.
- Weathers, A., Minkovitz, C., O'Campo, P., & Diener-West, M. (2004). Access to care for children of migratory agricultural workers: factors associated with unmet need for medical care. *Pediatrics*, 113(4), e276-e282. DOI <https://doi.org/10.1542/peds.113.4.e276>
- Wilk, V. A. (1993). Health hazards to children in agriculture. *American Journal of Industrial Medicine*, 24(3), 283-290.
- Yıldırım, M., & Karakoyun, O. (2023). Mevsimlik tarım işçiliği üzerine bir araştırma: Çarşamba (Samsun) ilçesi örneği. *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 61-81. <https://doi.org/10.52835/19maysbd.1320646>
- Yıldırım, U. D. (2016). Tarımda trafik kazalarının ekonomi politikası ve mevsimlik tarım işçileri. *SAV Katkı*, 2, 80-99.
- Yıldırım, M. C., Beltekin, N., & Oral, T. T. (2018). Kızların okula erişim ve devam oranlarının artırılması: İkna süreci. *Şarkiyat*, 10(2), 783-804.

To Cite This Article: Çılgin, K. (2026). Kentin aynasında kendilik: Milano'daki Türkiyeli göçmenlerin toplumsal ve mekânsal konumlanmaları. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 58, 68-95. <https://doi.org/10.32003/igge.1755588>

Kentin Aynasında Kendilik: Milano'daki Türkiyeli Göçmenlerin Toplumsal ve Mekânsal Konumlanmaları

Selfhood in the Mirror of the City: Social and Spatial Positionings of Turkey-origin Immigrants in Milan

Kumru ÇILGIN

Öz

Bu çalışma, göçün bireylerin kimlik, aidiyet ve kendilik algılarında yarattığı psiko-sosyal ve mekânsal dönüşümleri incelemekte ve İtalya'nın Milano kentinde yaşayan Türkiyeli göçmenlerin deneyimlerini çok yönlü bir bakışla analiz etmektedir. Küresel ölçekte artan göç hareketleri, bireylerin toplumsal kabul ve tanınma arayışlarını yeni kentsel bağlamlarda şekillendirmekte, bu süreçte kimlik inşası ile aidiyet üretimi arasındaki gerilim daha görünür hâle gelmektedir. Güncel göç araştırmalarında, bu gerilimin mekânsal boyutu çoğu zaman arka planda kalmaktadır. Bu araştırma, göçmenlerin farklı kentsel mekânlarda kurdukları gündelik ilişkiler aracılığıyla kendiliklerini nasıl müzakere ettiklerini anlamayı amaçlamaktadır. Nitel saha çalışması kapsamında, farklı yaş, cinsiyet, etnisite ve yasal statüden Türkiyeli göçmenlerle yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış görüşmeler yapılmış, ayrıca etkileşimli kamusal mekânlarda gözlemler gerçekleştirilmiştir. Bulgular, göçmenlerin İtalyan toplumu, diğer göçmen grupları ve kendi topluluklarıyla ilişkilerinde müzakere ve direnç üzerinden farklılaşan konumlanma stratejileri geliştirdiklerini ve kimliklerini yeniden tanımladıklarını göstermektedir. Araştırma, göçmenliğin mekânsal ve toplumsal bağlamlarda biçimlenen dinamik bir kendilik dönüşümü olduğunu ortaya koyarak göç ve kent çalışmaları literatürüne kavramsal bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Türkiyeli göçmenler, Göçmen kimliği, Kendilik algısı, Konumlanma, Milano.

Abstract

This study examines the psycho-social and spatial transformations that migration generates in identity, belonging, and self-concept, analysing the experiences of Turkey-origin immigrants living in Milan, Italy, from a multidimensional perspective. Increasing global mobility reshapes immigrants' quests for social acceptance and recognition within new urban settings, bringing the tensions between identity formation and belonging into sharper focus. However, the spatial dimension of these tensions is often overlooked in current migration studies. This research aims to explore how immigrants negotiate their selfhood through everyday interactions in diverse urban spaces. Based on qualitative fieldwork, semi-structured and unstructured interviews were conducted with Turkey-origin immigrants of different ages, genders, ethnic backgrounds, and legal statuses, complemented by observations in interactive public spaces. The findings indicate that immigrants redefine their identities by developing positioning strategies shaped by both negotiation and resistance in their relations with Italian society, other immigrant groups, and their own communities. The research demonstrates that migration is a dynamic process of self-transformation, influenced by intertwining spatial and social contexts, and makes a conceptual contribution to the literature on migration and urban studies.

Keywords: Immigration, Turkey-origin immigrants, Immigrant identity, Self-concept, Positioning, Milan.

* Araştırmanın Yürütüldüğü Kurum: Politecnico di Torino, Dipartimento Interateneo di Scienze, Progetto e Politiche del Territorio (DIST – Interuniversity Department of Regional and Urban Studies and Planning)

** **Sorumlu Yazar:** Dr. Öğr. Üyesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, ✉ kumru.cilgin@msgsu.edu.tr

GİRİŞ

Göç, modern dünyada fiziki yer değişiminin ötesinde; kimliğin, aidiyetin ve toplumsal ilişkilerin farklı sosyal, kültürel ve mekânsal bağlamlarda sürekli olarak dönüştüğü bir olguyu temsil eder (Castles & Miller, 2009; Brettell & Hollifield, 2023). Ekonomik fırsatlar, siyasal baskılar, savaşlar ya da çevresel krizler gibi itici ve çekici dinamikler neticesinde gerçekleşen gönüllü ya da zorunlu göç hareketleri, bireylerin farklı bir yere, sosyal düzene, kültürel normlara ve kurumsal yapılara eklenme biçimlerini şekillendirir (Goldin vd., 2011; Cummings vd., 2015; Koser, 2016; Carling & Collins, 2017) ve göçmenlerin benliklerinde (özel bütünlüklerinde) dönüşümsel bir süreci tetikler.

Benlik, bireyin kendisine dair bütüncül farkındalığını ifade ederken *kendilik*, bu benliğin toplumsal ilişkiler ve mekânsal deneyimler içinde aldığı biçimi tanımlar (Markus & Wurf, 1987; Demo, 1992). Bu nedenle göç, bireyin hem içsel hem de toplumsal yönelimlerini başka bir düzlemde yeniden yapılandırmasına yol açar (Taukeer, 2024). Bu yapılanma süreci, göçmenin geçmişteki benliğiyle olan ilişkisini kesintiye uğratarak bireyin bu dönüşümü nasıl anlamlandırıldığını, yani kendisini ve toplumsal konumunu nasıl değerlendirdiğini yansıtan *kendilik algısını*, gözden geçirmesine neden olan varoluşsal bir eşik yaratır (Hall, 1996; Sayad, 2004). Salman Akhtar'ın yaklaşımıyla düşünüldüğünde, bu varoluşsal eşik, göçmenin benliğinde oluşan duygusal bir yarılma olarak tanımlanabilir: Göçmen, hem eski yaşamına ait idealleştirilmiş imgeleri sürdürür hem de yeni bağlama uyum sağlayabilmek için benlik temsil sistemini başka bir temelde kurmak zorunda kalır (Akhtar, 1999).

Göçmenlik deneyimi, bireyin dışsal statüsünün yanı sıra kim olduğu (benliğini tanımlama biçimleri), kimlerle ilişkilendiği (ilişkisel bağları) ve nerede konumlandığı (toplumsal ve mekânsal konumlanışı) gibi içsel yönelimlerini de yeniden yapılandırmasını gerektirir. Mead'in (1934) ve Goffman'ın (1959) kurucu metinlerinde vurgulandığı üzere, bireyin kendilik algısı, toplumsal etkileşimler ve yeni sosyal roller doğrultusunda sürekli olarak değişir ve şekil alır. Bu nedenle göç, psiko-sosyal düzeyde bir kırılmaya zemin hazırlarken bireyin kendilik algısında dönüşüm potansiyeli taşıyan bir süreç olarak belirir (Bhugra, 2004; Madison, 2006).

Güncel literatür, göçmenlerin yeni toplumsal bağlamlarla karşılaşmalarını ekonomik veya yasal boyutlarının yanı sıra benlik oluşumuyla, kimlik müzakeresiyle ve aidiyet üretimiyle de yakından ilişkili olduğunu ortaya koyar (Barua & Maheshwari, 2025). Göçün yarattığı kesintiler, bireylerin hem geçmiş kimlik temsilleriyle hem de yeni sosyal çevrede kendilerine atfedilen kimliklerle sürekli bir etkileşim hâlinde olmalarına yol açmakta; bu da, "kimliksel uyumsuzluk" (*identity gap*) ve "kimliksel gerilim" (*identity distress*) biçimlerinde ortaya çıkabilmektedir (Jung & Hecht, 2008; Berman & Weems, 2016). Çeşitli araştırmalar, göçmenlerin yeni kültürel ortamlarda toplumsal rollerini, cinsiyet temelli konumlarını ve aidiyet sınırlarını tekrar tanımlamak zorunda kaldıklarını; bu süreçte "ötekileştirme", "dışlanma" ve "yeniden konumlanma" deneyimlerinin kendilik algısını doğrudan etkilediğini gösterir (Urban & Orbe, 2010; Hatoss, 2012; Ertorer, 2014). Aynı zamanda, göç sonrası yerleşim süreciyle ilişkili psiko-sosyal uyumun bireysel direnç, sosyal ağlar ve toplumsal tanınma biçimleriyle yakından bağlantılı olduğu vurgulanır (Ryan vd., 2008; Smith, 2013). Bu tespitler, göçmenliğin mekânsal bir yeniden konumlanmayla beraber benliğin de yeniden örgütlediği liminal bir süreç olduğunu (Beech, 2010) ve mekânın bu süreçte aktif bir bileşen olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koyar.

Bu dönüşüm sürecinde *mekân*, göçmenlerin yerleştikleri fiziksel çevre olmanın yanı sıra sosyal pratiklerini gerçekleştirdikleri, aidiyet ve tanınma mücadelesi verdikleri, kendiliklerini performe ettikleri toplumsal bir bağlam olarak işlev görür (Quiroz Bacerra, 2014). Çünkü mekân, bireylerin kimliklerini ifade ettikleri, dönüştürdükleri ve müzakere ettikleri aktif bir toplumsal üretim alanıdır (Lefebvre, 1974/1991; Massey, 1994). Dolayısıyla, göçmenlerin mekânla ilişkileri, yerleşimin ötesine geçerek mekânın kimlik ve aidiyet süreçlerinin inşasında belirleyici bir rol üstlendiği, kentsel yaşamın ise bu süreçlerin gündelik deneyimler ve sosyal ilişkiler içinde iç içe geçtiği bir zemin oluşturmasına aracılık eder (King, 2018). Göçmenlerin barınma, istihdam, eğitim ve kamusal etkileşim alanlarında yaşadıkları deneyimler, kentle kurdukları ilişkinin yönü ve niteliğiyle birlikte kendilik algılarını da biçimlendirir.

Göçmenlerin kentsel mekânlarda nasıl varlık gösterdikleri; aidiyet duygularını, sosyal bağlarını ve kimliklerini nasıl kurdukları; ayrımcılık, dışlanma ya da tanınma gibi süreçlerle nasıl başa çıktıkları; göç ve kent kesişimindeki araştırmalar açısından temel bir sorgulama alanı oluşturur (Glick Schiller & Çağlar, 2011; Wessendorf, 2013; Zapata-Barrero ve Hellgren, 2023). Kentin kamusal mekânları, gündelik yaşamın sahnesi ama aynı zamanda kültürel temsillerin ve sosyal tanınma mücadelesinin de arenasıdır. Mekân, toplumsal olarak inşa edilir; temsil ilişkileri kadar gündelik pratikler ve kullanıcı deneyimleriyle de şekillenirken kamusal mekân da göçmenlerin varlıklarını ifade ettikleri ve hak iddiasında buldukları bir toplumsal zemine dönüşür (Lefebvre, 1974/1991; 1996). Göçmenler bu alanlarda, kimi zaman dışlayıcı koşullara rağmen, aidiyetlerini kurabilmekte ve yerel toplumla ilişki geliştirmenin yollarını aramaktadırlar (Quiroz Bacerra, 2014; Zapata-Barrero & Hellgren, 2023). Bu yönüyle mekân, göçmen kimliğinin ve kendiliğinin pasif bir arka planı değil; doğrudan şekillendirici ve etkin bir unsurdur.

Akhtar'ın (1999) göçmen benliğini yalnızca eksiklikler üzerinden tanımlamadığı, aksine, yeni anlam kümeleriyle donanmış "çoğul kimlik taşıyıcısı" bir özne olarak yorumladığı yaklaşım, kent deneyimini de farklı bir bakışla ele almaya olanak sağlar. Bu kuramsal zemin, göçmenin hem geçmişle hem de şimdiyle ilişki kurabilme kapasitesini vurgulayarak onu sabit olmayan ama dirençli bir kent öznesi olarak ele alır. Kavramsal çerçeve, çalışmanın araştırma yönelimini de belirlemektedir. Buradan hareketle çalışma, göçmenlerin benliklerinde gerçekleşen dönüşümü mekân, kimlik ve toplumsal ilişkiler ekseninde irdelemeyi amaçlamaktadır. Söz konusu yaklaşım, kent çalışmaları ile beşeri coğrafya disiplinlerinin kesişiminden beslenmekte; göçmen kimliğinin psiko-sosyal inşasına ilişkin tartışmaları yer, mekân ve kentsel deneyim odağında derinleştirmektedir. Bu doğrultuda makale, benlik ve kendilik literatürü ile yer ve mekân temelli toplumsal kuramları bir araya getirerek "göç/menlik-mekân-kendilik" arasındaki etkileşimleri çok katmanlı bir bakışla tartışmakta; bu yolla Türkçe literatüre söz konusu üçlü ekseninde kavramsal ve ampirik bir köprü önermektedir.

Bu bağlamda çalışmayı yönlendiren temel araştırma sorusu şudur: "İtalya'nın Milano kentinde yaşayan Türkiyeli göçmenler,¹ toplumsal ve mekânsal konumlanmaları aracılığıyla kendilik algılarını nasıl kurmakta ve dönüştürmektedir?" Milano, hem çokkültürlü yapısı hem de sosyo-ekonomik çeşitliliğiyle, göçmenlerin kente ve topluma katılımı, dışlanması ya da dayanışması gibi süreçlerin gözlemlenebildiği dinamik bir kentsel deneyim alanıdır. Bu özellikleriyle, göçmenlerin yalnızca kente değil, İtalyan toplumuna ve diğer göçmen gruplarına yönelik konumlanmalarını anlamak açısından da verimli bir araştırma zemini sunmaktadır. Çalışmada farklı yaş, cinsiyet, etnisite ve yasal statüye sahip Türkiyeli göçmenlerle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış görüşmeler ile kamusal mekân gözlemleri aracılığıyla göçmenlik deneyimleri çok boyutlu bir biçimde ele alınmakta; bireylerin mekânla ve toplumla kurdukları ilişkilerin kendilik algılarını nasıl şekillendirdiği değerlendirilmektedir.

Bu doğrultuda makale, önce göç, mekân ve kendilik ilişkisini kuramsal bir çerçevede tartışmakta; ardından araştırmanın tasarımı ve metodolojisini ortaya koymaktadır. Bulgular bölümünde, Türkiyeli göçmenlerin İtalya'ya göç etme dinamikleri, göçmenlik ve vatandaşlık algıları, İtalyan toplumuyla, diğer göçmen gruplarıyla ve kendi komüniteleriyle kurdukları sosyal ilişkiler ile Milano'daki kentsel mekân kullanımları tematik başlıklar altında sistematik biçimde analiz edilmektedir. Son bölümde ise elde edilen bulgular ışığında göçmenlik deneyiminin bireysel ve toplumsal boyutları tartışılarak çalışmanın genel sonuçlarına ulaşılmaktadır.

1 Bu makalede "Türkiyeli göçmenler" terimi, etnik çağrışımlar içeren *Türk* ifadesi yerine, göçmenlerin farklı etnik ve kültürel kimliklerini kapsayan çoğul ve coğrafi temelli bir üst kimliği tanımlamak üzere kullanılmaktadır. Türkiyeli kavramı, 1960'lardan itibaren Avrupa'daki diaspora çevrelerinde "Euro-Turks" gibi etnik olarak yüklü tanımlamalara alternatif olarak geliştirilmiş; Türkiye kökenli göçmenlerin heterojenliğini görünür kılmak amacıyla kullanılmıştır (Dinc, 2022). Nitekim Avrupa'daki Türkiye kökenli toplulukların tekil bir "Türk diasporası" kategorisi altında tanımlanmasının, bu grupların çeşitliliğini görünmez kılarak analitik ve temsili zorluk yarattığı yapılan diaspora araştırmalarında ortaya konmuştur (bkz. Kaya & Kentel, 2005; Ogan vd., 2016). Bu yönüyle Türkiyeli/lik, ulusal-etnik homojenlik ima eden kategorilere karşı, köken ülke temelli fakat etnik sınırları aşan bir kimlik önerisidir (Grigoriadis, 2007). Ayrıca, ulusal ve uluslararası literatürde kavramın kullanımı giderek yaygınlaşmakta; etnik öze indirgenmeyen, çoklu kimlikleri tanıyan ve göçün coğrafi kaynağını vurgulayan yaklaşımlarda sıklıkla tercih edilmektedir (bkz. Güler, 2009; Bilecen & Araz, 2015; Purkis, & Güngör, 2015; Sili Kalem, 2015; Kanık, 2017; Gayıral & Gönöğmuş, 2021). Sahadaki görüşmecilerin büyük bölümü de etnik olarak Türk veya Kürt olmanın yanında Türkiye'den gelmiş olma durumunun, yani "Türkiyeli olma" hâlinin, İtalya'daki Türkiyeliler arasında ortak bir aidiyet zemini oluşturduğunu özellikle belirtmiştir. Dolayısıyla çalışma boyunca kullanılan Türkiyeli ifadesi, hem saha bulgularıyla hem de çağdaş literatürle tutarlı biçimde etnik olarak kapsayıcı, etik ve siyasal olarak duyarlı, kuramsal olarak da bilinçli bir tercih sonucu benimsenmiştir.

SINIRLAR AŞILIRKEN BENLİK DEĞİŞİMİ: GÖÇMENLİK, MEKÂN VE KENDİLİK ARASINDAKİ ETKİLEŞİM

Göçle birlikte aşılacak coğrafi ve toplumsal sınırlar, bireyin fiziksel yer değişiminin yanında kendilik algısında da derin dönüşümler yaratır. Kendilik, bireyin kendisine dair geliştirdiği duygu, düşünce ve değerlendirmeler bütünü olup bireyin hem içsel dünyasında hem de toplumsal yaşamında nasıl bir konum edindiğini belirleyen temel psikolojik yapıdır (James, 1890; Mead, 1934; Gecas, 1982). Kendilik algısı ise bireyin kendisiyle ilgili içsel süreçlerine dayanmakla birlikte, toplumsal çevre, kültürel dinamikler ve mekânsal bağlam gibi dışsal etkenlerin de doğrudan etkisiyle inşa edilen bir kimlik algısıdır (Erikson, 1968; Rosenberg, 1979; Hitlin, 2003). Bu çok yönlü yapı, güncel literatürde de bireyin kimliğini hem bireysel deneyimlerin hem de içinde bulunduğu kültürel ve mekânsal ilişkilerin etkileşimiyle kurduğu fikrine dayanır (Barua & Maheshwari, 2025).

Bu doğrultuda Goffman'ın (1959) "gündelik yaşamda benliğin sunumu" yaklaşımı da önem kazanmaktadır. Bu yaklaşıma göre bireyler, sosyal hayat içerisinde çeşitli 'sahne'lerde farklı kimlik performansları sergilerler; göçmen özne de bu temsilleri, yeni toplumsal bağlamlarda karşılaştığı izleyiciye göre biçimlendirir. Bu süreç, göçmenlerin hem kendilik algılarında hem toplumsal konumlanmalarında dönüşümler yaratır ve bu durum, içinde yer aldıkları kültürel sistemlerdeki güç ilişkileri açısından da anlam kazanır. Son dönem çalışmalar, bu kimlik performanslarını mekân, statü ve aidiyet arasındaki sürekli bir müzakere alanı olarak ele alır (Pugh, 2017; Quassoli & Dimitriadis, 2019; Carlà & Nicolson, 2023).

Bu açıdan kendilik algısı, durağan bir yapı olmanın ötesinde bireyin yaşam deneyimleri, karşılaştığı sosyal pratikler ve mekânsal dönüşümler doğrultusunda sürekli değişip yeniden üretilen bir süreçtir. Özellikle köklü yaşam değişimlerine neden olan göç gibi deneyimler, bireyin kendilik algısında önemli kırılmalar yaratabilmekte ve bireyi yeni kimlikler kurmaya yöneltebilmektedir (Tajfel & Turner, 1986; Berry, 1997). Bu dönüşüm, kültürel adaptasyon süreçleriyle sınırlı değildir; bireyin sosyal ağlarını, duygusal dayanıklılığını ve yeni bağlamlara dair anlam üretimini de kapsar (Grzymala-Kazłowska & Phillimore, 2018). Bu dinamik yapının daha iyi anlaşılabilmesi için, bireylerin sosyal rollerindeki değişimlerin kimlik algısında ve toplumsal konumlanışlarında derin dönüşümlere yol açabileceğini belirten Stryker'ın (1980) kimlik kuramı da hatırlanmalıdır. Bu bağlamda göç gibi büyük ölçekli geçişler, bireyin farklı sosyal rollere ve ilişki ağlarına uyum sağlaması sürecinde kendilik algısının yeniden yapılandırılmasını zorunlu kılmaktadır.

Göç, birey için sadece çevresel bir değişim değildir; kimliğin temel taşlarının tekrar müzakere edilmesidir (Bhugra, 2004). Sussman'ın (2000) "kültürel kimlik modeli" (*cultural identity model*), bu müzakerenin evrelerini açıklayan yaklaşımlardan biridir: Bireylerin kültürel geçişler sırasında kimliklerinde dinamik değişimler yaşadıklarını öne sürer. Bu değişimi yansıtan kimlik değişim eğrisi, göçle birlikte yaşanan kültürel sarsıntının, bireyin hem geçmiş kimliğini hem de yeni bağlama ait kimlik unsurlarını nasıl konumlandığını gösterir. Dolayısıyla süreç, başlangıçtaki kimlik karmaşasından yeni bir denge arayışına uzanır; bu denge, Sussman'a (2000) göre bireyin yaşadığı kültürel etkileşimlere bağlı olarak farklı yönelimler olabilir: Bireyler, ya kendi kültürel kimliklerini güçlendirerek ("*affirmative identity*") ya eski kimlik unsurlarını terk ederek ("*subtractive identity*") ya da yeni kültürel unsurları ekleyerek ("*additive identity*") kimliklerini yeniden kurarlar; bazı bireyler ise farklı kültürleri sentezleyerek daha küresel bir kimlik ("*global identity*") geliştirme yoluna giderler. Bu model, göçmen kimliğini bir kayıp ya da adaptasyon sürecinden ziyade kültürel etkileşimler yoluyla sürekli dönüştürülen bir kimlik müzakeresi olarak ele alır. Böylece kimlik, durağan bir aidiyet alanı olmaktan çıkıp kültürlerarası temasların ve sosyal öğrenmenin sürekliliği içinde form kazanan bir yapıya dönüşür.

Bu bakış açısı, Kim'in (2001) "interkültürel kimlik" (*intercultural identity*) kuramıyla kesişir. Kim'e göre bireyler, göç sonrasında hem eski hem de yeni kültürel unsurları bir arada taşıyan, sınır aşan kimlik biçimleri geliştirirler. Bu süreçte kimlik, sabit bir varlık olmaktan çıkar; birey, "kimliğini yolda bulan" (Ahmed, 1999), yani sürekli dönüşüm hâlinde yaşayan bir özneye evrilir. Bu dönüşüm, Bourdieu'nun (1993) kültürel üretim alanı yaklaşımıyla birlikte düşünüldüğünde, göçmenin hem kendisini hem de bulunduğu toplumsal bağlamı tekraren anlamlandırıldığı bir içsel konumlanma sürecine işaret eder. Bu bağlamda göç, bireyin hem içsel hem de toplumsal düzlemde kim olduğunu ve nerede konumlandığını yeniden tanımlamasını gerektirir. Çünkü göç, coğrafi bir yer değişimiyle sınırlı kalmadan bireyin geçmiş deneyimleri, kültürel kökeni ve yeni sosyal çevreleri

arasında yürüttüğü, aidiyet ve kimlik süreçlerini de kapsayan bütünlüklü bir dönüşüm alanıdır (Sayad, 2004; Castles & Miller, 2009).

Akhtar (1999), bu dönüşümü psiko-dinamik bir açıdan ele alarak göçmenin yeni bir toplum içinde “ideal mesafe” (*optimal distance*) arayışında olduğunu söyler: Ne tamamen içine karışmak ne de tamamen yabancı kalmak... Bu arayış, göçmenin hem benlik bütünlüğünü koruma hem de yeni kimlik örüntülerini deneme çabasının dengesidir. Göçmen bu iki kutup arasında salınırken ve geçmişle bağını sürdürürken yeni bir sosyal çevrede kabul görme stratejileri de geliştirir. Bu konumlanma, göçmenin psikolojik bütünlüğünü koruma ve kimliğini dönüştürme sürecinin bir parçası olarak görülebilir. Göçmen benliği, süreklilik ile değişim arasındaki gerilimde şekillenir; bu süreçte etnik ve ulusal kimlik arasındaki etkileşim, göçmenin iyilik hâlini belirleyen temel unsurlardan biridir (Phinney vd., 2001).

Bu noktada göçmenlik deneyimi, bireyin mekânla, toplumla ve duygusal bağlarla kurduğu ilişkileri dönüştürürken göçmenin kendilik algısını da şekillendiren bir yapı sunar. Bu katmanlı yapı, göçmenin hem *yabancı* hem *yerli* hem *sürgün* hem *yerleşik* kimlik hâllerini eşzamanlı taşıyan çoğul bir benlik formuna evrilmesine neden olur (Akhtar, 1999). Göçmen, yerinden edilmişliğin yanı sıra yeni yerle kurduğu ilişkiler üzerinden hem geçmişle bağ kurar hem de geleceğe dair bir aidiyet zemini arar. Göç edilen ülkenin politikaları, toplumsal kabul mekanizmaları ve ekonomik fırsatlar, göçmenin kendisini yeni bağlamda nasıl gördüğünü ve nasıl bir göçmenlik algısı geliştirdiğini belirleyen temel unsurlardır (Glick Schiller vd., 1995; Anthias, 2001).

Berry'nin (1997) kültürel adaptasyon stratejileri —entegrasyon, asimilasyon, ayrışma ve marjinalleşme— göçmenlerin yeni bağlamlarda kimlik geliştirme biçimlerini anlamak için temel bir çerçeve sunar. Ancak bu stratejiler, sabit kategoriler olarak değil, günümüz kentlerinde bireyin sosyal ağlarıyla, yasal statüsüyle ve mekânsal hareketliliğiyle birlikte değişen esnek yönelimler olarak görülmektedir (Grzymala-Kazłowska & Phillimore, 2018; Zapata-Barrero & Hellgren, 2023). Entegrasyon, bireyin kendi kültürel kimliğini korurken yeni kültürel pratiklere açık olduğunu; asimilasyon ev sahibi toplumun normlarıyla bütünleşmesini ifade eder. Ayrışma ve marjinalleşme ise bireyin toplumsal dışlanma kalıplarıyla karşılaştığı ve kimlik kırılmalarının en görünür hâle geldiği alanlardır. Bu nedenle göçmenlik stratejileri, bireysel tercihlerden çok toplumsal kabul ilişkilerinin sınırlarında şekillenir.

Bu etkileşim, göçmen kimliğini yalnızca bireyin kendisini nasıl tanımladığına indirgemez; ev sahibi toplumun göçmenleri nasıl tanımladığıyla, onlara yönelik hangi söylemlerin üretildiğiyle ve hangi toplumsal rollerin biçildiğiyle de ilgilidir (Hall, 1996). Hall (1996), özellikle “kültürel kimlik” kavramı üzerinden, kimliğin sabit bir kökenle değil; sürekli bir oluş hâliyle tanımlandığını ve göçmenlerin de bu oluş sürecinde kimliklerini farklı bağlamlara göre dönüştürdüğünü vurgular. Bu nedenle göçmenler, sabit kimlik kategorilerinin ötesine geçerek değişen toplumsal ve mekânsal bağlamlara göre kendiliklerini yeniden kurgulamak zorunda kalırlar (Anthias, 2001; Vertovec, 2001).

Göçmenlerin aidiyet, yabancılık ve kimlik algıları; yasal statüleri, kültürel etkileşim deneyimleri, ekonomik fırsatlara erişimleri ve toplumsal dışlanma mekanizmaları gibi faktörlere bağlı olarak farklılaşır (Portes & Rumbaut, 2001). Bu farklılaşma, göçmenlerin kimlik ve aidiyetlerini sabit bir kategoriye indirgemek yerine çoklu sosyal ve mekânsal konumlar arasında sürekli tanımladıkları dinamik bir sürece işaret eder. Güncel çalışmalar, göçmenlerin bu çoklu kimlik hâllerini gündelik yaşam pratikleri aracılığıyla kurduklarını ve farklı aidiyet alanlarıyla eşzamanlı bağlar oluşturduklarını ortaya koyar. Birey, aynı anda hem köken ülkesine hem yeni yerleşim yerine hem de çevrimiçi topluluklara bağlanarak kimliğini farklı ölçeklerde tanımlayabilir (Park & Gerrits, 2021). Ayrıca, ampirik bulgular sosyo-ekonomik konumların bu çoklu kimlik üretiminde belirleyici rol oynadığını vurgular: Kanada örneğinde, eğitim seviyesi ve iş piyasasına katılım, göçmenlerin kendilerini toplumun bir parçası olarak hissetme algılarını doğrudan etkilemiştir (Reitz, 2002). Dolayısıyla kimlik ve aidiyet; kültürel, ekonomik ve mekânsal sermayenin kesişimindeki çok boyutlu bir üretim alanı olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda göçmenler yalnızca “göçmen” kimliğiyle tanımlanmazlar; bazıları kendisini “yabancı”, “misafir (işçi)” veya “yerleşik yurttaş” olarak da konumlandırabilir (Nuhoğlu Soysal, 1994; Levitt & Glick Schiller, 2004). Bu konumlanmalar, göçmenliğin homojen bir kimlik değil; bireyden bireye değişen, bağlama duyarlı ve çoklu aidiyetler üzerinden biçim kazanan bir deneyim olduğunu gösterir.

Göç, mekân ve kendilik; karşılıklı etkileşim içinde şekillenen ve sürekli dönüşen dinamik süreçlerdir. Göç deneyimi, bireyin mekânsal konumunu değiştirirken yeni mekânlarda karşılaşılan sosyal pratikler aracılığıyla kendilik algısının da farklı bir biçim almasına yol açar. Bu bağlamda mekân, fiziksel bir zemin olmanın ötesinde kimliklerin ve toplumsal aidiyetlerin sergilendiği, müzakere edildiği ve yeniden üretildiği aktif bir toplumsal sahne işlevi görür (Lefebvre, 1974/1991; Massey, 1994). Massey (1994), mekânın yalnızca sabit bir yer olmadığını, tarihsel süreçler ve toplumsal ilişkiler yoluyla çok boyutlu anlamlar taşıdığını vurgular. Bu nedenle göçmenler için mekân, geçmişin hatıralarıyla, şimdinin pratikleriyle ve geleceğe dair umutlarla örülen bir deneyim alanıdır.

Göçmenlerin yeni bir kentte nerede yaşadıkları, hangi kamusal alanlarda veya mekânlarda varlık gösterdikleri, hangi müşterek mekânları yarattıkları ve sosyal çevrelerini kentte nasıl örgütledikleri, zamanla kendilik algılarının inşasında belirleyici hâle gelir (Zapata-Barrero & Hellgren, 2023; Wessendorf, 2013). Gündelik hayattaki bu mekânsal pratikler göçmenlerin hem kendilerini nasıl gördüklerini hem de başkaları tarafından nasıl algılandıklarını etkiler. Bu gündelik etkileşimler sırasında göçmen, fiziksel olarak bir mekânda bulunan özne olduğu kadar o mekânla duygusal ve zihinsel düzeyde özdeşleşen, geçmişten taşıdığı imgelerle şimdiki deneyimini anlamlandıran bir benlik olarak da kurulur (Akhtar, 1999). Bu duygusal bağ kurma hâli, göçmenin parçalanmış benlik yapısını bütünlüme hizmet eder; aidiyet hissini ve kendilik sürekliliğini besler.

Öte yandan toplumsal bağlam (göç edilen toplumun göçmenlere yönelik söylemleri ve politikaları), ekonomik koşullar (barınma ve istihdam fırsatları) ve etnik ağlar (hemşeri toplulukları, diasporik ilişkiler) da bu etkileşim sürecinin belirleyici unsurlarıdır (Faist, 2000). Farklı göçmen gruplarının mekânsal pratikleri de bu süreçte farklılaşmaktadır. Politik nedenlerle göç eden bireyler genellikle hemşeri topluluklarına daha sıkı tutunurken ekonomik nedenlerle gelen göçmenler, iş piyasasına yakınlık temelinde mekânsal tercihlerini belirleyebilmektedirler (Koser, 2016). Öğrenci göçmenler ise eğitim kurumlarına erişim üzerinden sosyal ağlar ve mekânsal aidiyetler kurmaktadır (King & Raghuram, 2013).

Sonuçta göçmenlik deneyimi, bireysel bir konum değişikliğinden ibaret değildir; kültür, toplum, ekonomi ve mekân arasında kurulan çoğul ilişkiler ağı içinde şekillenen bir kendilik dönüşümüdür. Göçmenler, bu yeni bağlarla kendiliklerini tazelerken mekân bu sürecin hem sahnesi hem de kurucu bileşeni olur. Böylece göçmenlik deneyimi, toplumsal ve mekânsal bağlamın ortak etkisiyle şekillenen, süreklilik ve değişim arasında salınan bir benlik yeniden yapılanması ve aynı zamanda bireysel ve kolektif bir kendilik evrimi olarak belirir.

ARAŞTIRMANIN TASARIMI VE YÖNTEMİ

Araştırmanın çeşitlenen aşamalarında nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve temel metodoloji olarak saha çalışması benimsenmiştir. Türkiyeli göçmenlerin toplumsal ve kentsel yaşamdaki deneyimlerinin göçmenlik ve kendilik algılarını oluşturmada ya da şekillendirmede hangi konu ve olguların rol oynadığını anlamak üzere kurgulanan saha çalışması için Türkiyeden İtalya'ya yönelen göçün yoğunlaştığı kentlerden Milano seçilmiştir. Milano'nun seçiminde göç yoğunluğunun yanı sıra kentteki göçmen nüfusunun niteliksel çeşitliliği de belirleyici olmuştur. Şehir, hem uzun süredir yerleşmiş Türkiyeli göçmen gruplarını hem de son yıllarda gelen yeni kuşak göçmenleri bir arada barındırmakta; bu durum kuşaklar arası deneyim, aidiyet ve mekânsal yerleşim pratiklerini karşılaştırmalı olarak incelemeye imkân tanımaktadır. Ayrıca, göçmenlerin gündelik hayatlarını belirleyen sosyo-mekânsal eşitsizliklerin (merkez-çeper, formel-enformel iş alanları, kamusal-özel mekân kullanımı vb.) belirginliği, Milano'yu göçmenlik-kendilik ilişkisini çözümlemek açısından analitik bir laboratuvar hâline getirmektedir. İtalyan Ulusal İstatistik Enstitüsü'nün (*Istituto Nazionale di Statistica - ISTAT*) 2024 yılı verilerine göre, metropolitan bölgesiyle birlikte ülkenin en büyük nüfusuna sahip Milano (ISTAT, 2024); göçmen topluluklarının bir aradalığıyla şekillenen çokkültürlü yapısı ve karmaşık sosyo-ekonomik dinamikleriyle göç çalışmalarında öne çıkan kentlerden biridir.

Tablo 1. Görüşmeci Profili.

Görüşmeci	Cinsiyet	Göç Sebebi	Doğum Yılı ve Yeri	Medeni Hâli ve Çocuk Sayısı	Geliş Tarihi	Vatandaşlık/ Oturum İzni Türü	Emek Konumu
A.M.B.	Erkek	Ekonomik	1986 Kahramanmaraş / Pazarcık	Evli 4	2004	Vatandaş (2019)	Berber
K.T.	Erkek	Ekonomik	1972 Kahramanmaraş / Pazarcık	Evli 3	1995	Vatandaş (2021)	Kebap restoranı sahibi
M.H.	Erkek	Politik	1967 Malatya / Arguvan	Bekar -	2023	Sığınma başvurusu	Günlük çalışan
K.A.	Erkek	Politik	1969 Urfa / Siverek	Bekar -	1999	Sığınma başvurusu	Günlük çalışan
H.G.	Erkek	Politik	1973 Konya / Cihanbeyli	Evli 3	2000	Siyasi oturma	İnşaat şirketi sahibi
C.K.	Erkek	Politik	1973 Tunceli / Nazimiye	Evli 2	1993	Uzun süreli oturma	İnşaat ve dekorasyon şirketi sahibi
C.A.	Erkek	Politik	1979 Malatya	Bekar -	2007	Siyasi oturma	Kebap-pizza dükkanı sahibi
S.H.	Erkek	Politik	1974 Tunceli / Hozat	Bekar -	1997	Vatandaş (2024)	Lojistik sektöründe çalışan
E.M.	Erkek	Ekonomik	1980 Muş	Bekar -	2010	Uzun süreli oturma	Kendi hesabına çalışan
Z.K.	Kadın	Aile birleşimi	1975 Gaziantep	Evli 2	1996	Vatandaş (2017)	Ev temelli emekçi ²
F.D.	Erkek	Ekonomik	1981 Kahramanmaraş / Pazarcık	Evli 1	2002	Uzun süreli oturma	Kebap dükkanında çalışan
M.A.Ç.	Erkek	Ekonomik	1976 Kahramanmaraş / Pazarcık	Evli 2	2000	Vatandaşlık başvurusu	İnşaat işçisi
C.C.	Kadın	Eğitim	1989 İstanbul / Şişli	Bekar -	2023	Geçici oturma	Mimar, yüksek lisans öğrencisi
D.Ş.	Erkek	Eğitim	1996 İstanbul	Bekar -	2021	Geçici oturma	Mimar, uzaktan çalışan
E.N.S.	Kadın	Eğitim	1995 İstanbul	Bekar -	2021	Geçici oturma	Mimar, iş arıyor
T.S.	Kadın	Eğitim	1992 İzmir	Bekar -	2017	Geçici oturma	Mimar, kendi hesabına çalışan
E.B.	Kadın	Evlilik	1989 İstanbul	Evli -	2019	Vatandaşlık başvurusu	Şehir plancısı, özel sektörde çalışan
Nurgül Çokgezici	Kadın	Aile birleşimi	1984 Kahramanmaraş / Pazarcık	Bekar 3	1994	Vatandaş (2014)	Akademisyen, kültürel arabulucu, psikolog

Bu araştırmanın evreni, 2024 yılı itibarıyla Milano metropol alanında ikamet eden veya geçmişte burada yaşamış 18 yaş üzeri Türkiyeli göçmenlerden oluşmaktadır. Bu tanım, göçmenlik deneyimini güncel ikametle sınırlamadan Milano'da bulunmuş bireylerin de kentle kurdukları toplumsal ve mekânsal ilişkileri kapsayacak biçimde genişletilmiştir. Örneklem, amaçlı ve kartopu örnekleme teknikleriyle oluşturulmuş (Neuman, 2014); dahil edilme ölçütleri Türkiyeden göç etmiş ve Milano'da en az bir yıl yaşamış olmak ve araştırmaya gönüllü katılım göstermektir. Evrenin bu şekilde tanımlanması, araştırma sorusuyla doğrudan uyumludur; çünkü bu yapı, göçmenlerin toplumsal ve mekânsal konumlanmalarının zaman içinde değişen yapılarını de dikkate alarak kendilik algısının nasıl dönüştüğünü anlamaya imkân tanımaktadır.

Saha çalışması, göçmenlerle görüşmeler ve mekânsal gözlem ve tespitlerden oluşan iki aşamada yürütülmüştür. Göç sebebi, geliş tarihi, kalış süresi, yasal statüsü gibi belirleyicilerle çeşitlenen arka planlara sahip, yaşları 29 ile 57 arasında değişen, 12'si erkek toplam 18 göçmenle (13'ü Kürt, 5'i Türk) her biri 1-1,5 saat süren yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede örneklem, geliş yılı, yasal statü, sektör ve etnisite değişkenleri açısından çeşitlilik gözetilerek oluşturulmuş; veri toplama süreci, kuramsal doygunluk işaretleri gözlemlendiğinde sonlandırılmıştır. Görüşmeci profili Tablo

2 Ücretli çalışmayan kadınlar için "ev temelli emekçi" ifadesiyle, geleneksel "ev hanımı/kadını" tanımının ötesine geçilerek hane içi bakıma ve gündelik yaşamın sürdürülebilirliğine yönelik emeği görünür kılmak amaçlanmıştır.

1'de detaylandırılmıştır.³ Bu tablo, demografik bir özet sunmakla birlikte toplumsal ve mekânsal konumlanmanın sınıfsal, sektörel ve toplumsal cinsiyet temelli farklarla nasıl örüldüğünü görünür kılmaktadır.

Toplamda bir aya yayılan saha çalışması süresince, yarı yapılandırılmış görüşmelerle birlikte örneklemin bir parçası olarak okulda veya parkta çocuklarını bekleyen annelerle deneyimlerini öğrenmek, Milano'dayken tanışılan diğer Türkiyelilerle ise görüşlerini almak üzere yapılandırılmamış görüşmeler de yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış görüşmeler aracılığıyla toplamda 35'e yakın kişiyle doğrudan temas kurulmuştur. Elde edilen görüşme verileri, *ATLAS.ti* yazılımı kullanılarak analiz edilmiş; 6 ana tema altında yer alan 20 üst sorudan türeyen yanıtlar, manuel olarak oluşturulan 35 kod ve 8 kategori üzerinden değerlendirilmiştir.

Görüşmelerin yanı sıra kentte göçmenlerin sıklıkla kullandıkları park, meydan, sokak ve kafe-restoran gibi etkileşimli kamusal mekânlarda fiziksel ve sosyal çevre algısına ve gündelik hayat pratiklerine ilişkin gözlem ve tespitler yapılmıştır. Bu tespitler, etnografik izlenimler yoluyla göçmenlerin mekânla kurdukları gündelik ilişkilerin niteliksel olarak çözümlenmesine dayanmaktadır. Böylece görüşmecilerin aktarımlarıyla birlikte ele alınmak üzere, bireylerin göçmenlik deneyimleri çerçevesinde bu pratiklere yön veren sosyo-mekânsal dinamiklerin anlaşılması hedeflenmiştir.

Çalışma, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen ve Mühendislik Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından onaylanmış ve görüşmecilerden araştırmaya katılımları için gönüllü onamları alınmıştır. Katılımcıların dördüyle iş yerlerinde, yedisiyle başka Türkiyeli göçmenlerin işletmelerinde, ikisiyle İtalyan barlarında, biriyle kendi evinde, dördüyle ise çevrimiçi ortamda görüşülmüştür. Özellikle işletmelerde gerçekleştirilen görüşmeler sırasında tesadüfen tanışılanlarla görüş ve deneyimleri üzerine tekil veya toplu sohbet etme şansı yakalanmış; bu sohbetler gözlem olarak bulgulara dâhil edilmiştir. Bu karşılaşmalardan öğrenilenler ve görüşmecilerin aile bireyleri ya da tanıdıkları hakkında aktardıkları bilgiler, bazı konularda görüşmeci sayısının ötesinde deneysel içgörüler elde edilmesini sağlamıştır.

GÖÇMENLİK DENEYİMİ VE KENDİLİK İNŞASI: MİLANO'DAN BULGULAR

Göçün Rotasında İtalya: Türkiye'den Milano'ya Uzanan Dinamikler

Türkiyelilerin İtalya'ya göçü, görüşmecilerin aktarımlarına göre, sayısal olarak sınırlı olmakla birlikte, literatürdeki genel tespitlerle uyumlu biçimde (Schuster, 2005; Çakırer, 2009; Purkis & Güngör, 2015; Mollica, 2020) 1980'li ve 1990'lı yıllarda iki temel hat üzerinden gelişmiştir. Birincisi, işgücü antlaşmalarıyla Kuzey ve Batı Avrupa ülkelerine giden, ancak ekonomik nedenlerle bu ülkelerde barınamayanların Türkiye'ye dönmek yerine Avrupada tutunma amacıyla İtalya'ya yönelmeleridir. İkincisi ise ekonomik istikrarsızlık ile politik ve sosyal çalkantıların etkisiyle, özellikle 1980 askeri darbesi, 1990'lardaki Kürt bölgelerindeki çatışmalar ve Sünni-Alevi gerilimlerinin ardından, Türkiye'den ayrılmak zorunda kalanların Avrupa'nın diğer ülkeleriyle birlikte İtalya'ya da göç etmeleridir.

Sonraki yıllarda iş, iltica, aile birleşimi ve eğitim gerekçeleriyle yeni göç dalgaları devam etmiş; böylece İtalya, Akdeniz ülkelerine özgü "köprü ülke" rolünü sürdürürken (Salomoni, 2012) Türkiyeli göçmenler için kalıcı bir "hedef ülke" hâline gelmiştir. Saha bulguları, bu tarihsel katmanlaşmanın Milano'daki Türkiyeli göçmen profilini doğrudan etkilediğini ortaya koymaktadır. Politik nedenlerle gelen göçmenler ile ekonomik motivasyonlarla göç edenler arasında hem toplumsal konumlanış hem de mekânsal yerleşim tercihleri bakımından belirgin farklar gözlenmiştir.

İtalyadaki göçmen grupları içinde Türkiyeliler dikkat çeken bir nüfusu oluşturmamakta, ancak sayıları her yıl artmaktadır. 2024 yılı başı itibarıyla İtalyada oturma iznine sahip toplam 3.607.160 Avrupalı olmayan göçmenin 23.957'si Türkiye vatandaşıdır. Veriler incelendiğinde, Türkiyeli göçmenlerin yoğun olarak yaşadıkları ilk beş şehrin Milano, Torino, Roma,

³ Görüşmecilerin kimliklerini açığa çıkarabilecek bilgilerin ifşa edilmemesine özen gösterilmiş; ad ve soyadları baş harfleriyle kısaltılmış, diğer bilgilerle birlikte kimliği tahmin edilebilecek görüşmecilere ise rumuzlar atanmıştır. Ancak bir görüşmeci, adının açık şekilde yayımlanmasını özellikle talep etmiştir. Ayrıca, alıntılarının sonunda parantez içinde görüşmecinin ad-soyad kısaltması, cinsiyeti, yaşı ve İtalya'ya geliş tarihi belirtilmiştir.

Modena ve Imperia olduğu; 3 binden fazla Türkiyeli nüfusu barındıran bölgelerin ise Lombardiya, Piyemonte ve Emilia-Romagna olduğu görülmektedir (ISTAT, 2024). Bu mekânsal dağılım, Türkiyeli göçmenlerin sanayi merkezlerine yönelme eğilimini ve ekonomik fırsatların yer seçiminde belirleyici olduğunu göstermektedir.

ISTAT verileri ve görüşmecilerin ifadeleri, Türkiyeli göçmenlerin, diğer göçmen grupların eğilimlerinde olduğu gibi (bkz. Reyneri, 2004; Ambrosini, 2013; Riva & Zanfirini, 2013) sanayi, inşaat, hizmet ve tarım sektörlerinde yoğunlaştığını; özellikle otomotiv, tekstil, metalürji ve demir-çelik gibi alanlarda iş bulma olanaklarının Kuzey İtalya'da daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır (Mollica, 2020). Ayrıca bu bölgelerdeki akrabalık ve hemşerilik ağları, “zincir göç” süreçlerini besleyerek yeni gelenlerin yerleşim yönelimlerini şekillendirmiştir. Nitekim Como, Varese, Pavia, Venedik, Trieste, Piacenza, Parma, Reggio Emilia ve Bolonya gibi kuzey kentlerinde de Türkiyeli nüfus mevcuttur (ISTAT, 2024).

Milano, ekonomik büyüklüğü, kültürel üretkenliği ve istihdam çeşitliliğiyle İtalya'nın en güçlü çekim merkezlerinden biridir. Finans, sanayi, hizmet ve tasarım sektörlerinin merkezinde yer alan kentte, göçmenler hem üretimin hem de gündelik hayatın sürekliliğini sağlayan toplumsal dokunun önemli aktörleridir. Yaklaşık 5 bin Türkiyelinin yaşadığı Milano, ekonomik, politik, eğitim ve evlilik de dâhil ailevi nedenlerle farklı göç biçimlerine sahne olmaktadır. Bu çeşitlilik, göçmen grubunun tekil bir kimlikten ziyade farklı sosyo-ekonomik ve kültürel sermayelere sahip bireylerden oluşan bir toplumsal yapı sergilediğini göstermektedir.

Araştırma bulgularına göre, Türkiye'de istikrarlı bir gelecek göremediği için İtalya'ya göç edenler arasında Milano'yu tercih edenlerin önemli bir bölümü Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesi ve köylerinden çıkmıştır. Kendi memleketlerinde bu denli yaygın olmamasına rağmen Milano'da çoğunlukla döner-kebab işkolunda çalışmaktadırlar. Bu durum, Pazarcıklı görüşmecilerin hikâyelerinde, göç kararında etkili olan sosyo-ekonomik imkânların zayıflığı, istihdam olanaklarının sınırlılığı ve Kürt veya Alevi kimliğine bağlı dışlanma hâllerine birleşerek onların neden yeni iş kollarına yönelmek veya emek-yoğun sektörlerde çalışmak zorunda kaldıklarını göstermektedir. Pazarcıklılar dışında farklı şehirlerden gelen göçmenler de Milano'da tutunma stratejileri geliştirmiştir. Dolayısıyla Milano'daki Türkiyeli göçmen topluluğu, ekonomik, politik ve ailevi nedenlerle göç eden; farklı eğitim düzeyleri, mesleki geçmişler ve toplumsal deneyimlerle kente entegre olmaya çalışan bireylerden oluşan çeşitlenmiş bir göçmen grubudur.

Milano'da göçmenlerin genel olarak kentin farklı bölgelerine dağılımları, belirgin etnik gettoların oluşmasını önleyen yaygın bir yerleşim modeli ortaya çıkarmaktadır (Artero & Chiodelli, 2019). Bu eğilime paralel olarak, saha çalışmasında Türkiyeli göçmenlerin de kentin farklı kesimlerine dağıldığı; yer seçimlerinde ise etnik ağlar ile ekonomik koşulların belirleyici olduğu görülmüştür. Özellikle metropoliten alanın kuzey ve kuzeybatı çevresi ile merkez-çeper geçiş bölgelerinde yoğunlaşan bu nüfus, ekonomik erişilebilirlik ve topluluk dayanışmasının keşiştiği bir mekânsal örgütlenme örneği sergilemektedir. Buna karşın gettolaşmadan kaçınma eğilimi, Milano'nun çokkültürlü yapısının sunduğu kentsel esneklikle ilişkilendirilebilir.

Göçmenlik ve Vatandaşlık Üzerinden Kendilik İnşası: “*Bu Bence Kişiyeye Bağlı*”

Göçmenlik ve Kendilik Algısının Farklılaşan Yansımaları

Milano'da yaşayan Türkiyeli göçmenlerle yapılan görüşmeler, göçmenlik algısının katmanlı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu algı, bireysel deneyimlere, göçün nedenlerine ve toplumsal konumlanışlara bağlı olarak farklılaşmaktadır. Göçmenlik, bazı bireyler için bir statüden öte yeni bir kimlik formasyonu olarak değerlendirilirken bazıları için ise daimi bir yabancılık hissinin kaynağı olmuştur.

Kimi bireyler için göçmenlik, damgalayıcı bir kimlikten ziyade aidiyetin bir parçası olarak görülen bir deneyimdir. Hem göçmen hem de İtalyan kimliğiyle var olmayı mümkün görenler, göçmenliği, özellikle olumlu bir kimlik ögesi olarak içselleştirildiği durumlarda, geçmişle barışık olmanın, yeni bir toplumsal bağlamda varlık göstermenin ve kabul edilebilirlik sınırlarında hareket etmenin bir yolu olarak tanımlamışlardır.

“Ben sadece İtalyan değil, ‘aynı zamanda’ İtalyanım. (...) Hâlâ bir göçmen gibi hissediyorum. Ben bir göçmenim ve kızlarım ikinci nesil göçmen çocukları. Bu olumsuz bir faktör değil, damgalayıcı bir etiket de olmamalı. Kim olduğumuza hayranlık duymaktan ve kabul etmekten başka seçenek olmadığı için olduğum şeyle, göçmenliğimle gurur duyuyorum.” (Nurgül Çokgezici, K, 41, 1994)

Göç nedenlerinin de bu algının şekillenmesinde belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Ekonomik nedenlerle gelenler, daha pragmatik bir tutum geliştirirken politik sebeplerle göç edenler için göçmenlik, doğdukları topraklarla duygusal bağlarını kesmemenin bir sonucu olarak sürekli bir aidiyet bölünmesi içinde var olmayı ifade etmektedir.

“Gelenlerin çoğu ekonomik kaygılardan dolayı kendi tercihleriyle gelmiş insanlar. Ama siyasi gelen insanlar zorunluluktan geldikleri için hep bir parçaları ülkede. Çünkü sen sevdiğin ülken, halkın, mücadelen için belli bir bedel ödüyorsun ve oradaki hareket alanın daraldığı için orayı terk etmek zorunda kalıyorsun.” (C.A., E, 46, 2007)

Bazıları için göçmenlik, hiçbir zaman tam anlamıyla aşılmayan bir kimliktir. Göç ettikleri ülkeye ne kadar alışmış olurlarsa olsunlar, göçmen kimliğinin değişmeyen bir olgu olduğuna inanmaktadırlar. Özellikle isim, soy isim gibi unsurların bile toplumsal aidiyeti belirleyen faktörlerden biri olduğu görüşü, ikinci nesil göçmenlerin dahi toplumda ‘yabancı’ olarak algılanabileceğini göstermektedir.

“Benim üç kızım da İtalyanlar gibiler, yani konuşmaları falan, ama isim-soy isim farklı olduğu için yabancılar. İsmi ne bileyim Maria, Helena olmadığı sürece hep yabancı kalacaklar.” (A.M.B., E, 40, 2004)

Bazıları için ise göçmenlik ile yabancılık hissi arasında belirgin bir fark bulunmaktadır. Eğitim için gelenler veya iş hayatına burada başlayanlar, üniversite okurlarken veya ekspatlık yaparlarken kendilerini göçmen değil, ‘yabancı’ olarak tanımladıklarını ifade etmişlerdir. Bu zamanla değişmiş ve ekonomik, sosyal ve yasal statüye göre şekillenmiştir.

“Ben açıkçası öğrencilik döneminde kendimi yabancı olarak görmeye daha yakındım. Ekonomik anlamda varlığımı burada kazanmaya başlamadığım için. Şimdi aslında hayatımı burada idame ettirme zorunluluğum olduğu için göçmenlik algım da yeni oluştu. Eğitim dönemindeki yabancılık hissiyatım göçmenliğe dönüştü.” (D.Ş., E, 29, 2021)

“Göçmen deyince aklıma hep mülteci gelmiştir öncesinde. Ama aslında öyle değil. Ben bir savaştan, bir zorluktan, zorbalıktan kaçarak buraya gelmediğim için... Ve göçmenlik de bana bunu çağırıştırdığı için, böyle bir hakla gelmediğim için göçmen gibi hissetmiyorum. Ama yabancı gibi, evet, hissediyorum.” (E.B., K, 36, 2019)

Öte yandan görüşmeler, vatandaşlık statüsü ile kendilik algısı arasında çelişkili bir ilişki bulunduğuna işaret etmektedir. Bazı görüşmeciler, vatandaşlık kazanımının günlük yaşamlarında belirgin bir değişiklik yaratmadığını; esasen bürokratik süreçleri kolaylaştıran ve belirli demokratik haklar sağlayan pratik bir düzenleme olduğunu ifade etmişlerdir. Bu katılımcılar, yasal düzenlemelere uydukları ve toplumsal beklentileri karşıladıkları sürece göçmen kimliklerinin kendilerine hissettirilmediğini vurgulamışlardır. Onlara göre vatandaşlık, göçmenlik algısını dönüştürmekten ziyade bireyin hareket özgürlüğünü artıran ve devletle olan ilişkisini kolaylaştıran bir araç niteliğindedir.

“Ya sadece kağıt aslında, bir şey değiştireceğini zannetmiyorum içinde. Sadece şunu değiştirebilir, bürokratik anlamda ben sürekli bir izin peşinde koşmayacağım demektir. Bir de Avrupa'nın içerisinde başka bir yere taşınmak istersem onu sağlar. Aslında beş seneyi doldurduktan sonra süresiz oturma izni var, onunla da aynı şeyi yapabiliydim. Ama beni buralı yapacak olan şey vatandaşlık değil.” (E.B., K, 36, 2019)

Bununla birlikte, vatandaşlık statüsünü sadece hukuki bir çerçevede değerlendirmeyen bazı görüşmeciler, bunun bireyin göçmen kimliğinden sıyrılarak kendini toplumun bir parçası olarak hissetmesine katkı sunduğunu belirtmişlerdir. Buna göre vatandaşlık, bürokratik avantajlarının ötesinde bireyin toplumsal ve kültürel etkileşim sürecinde bir tamamlanma duygusu yaşamasına imkân tanıyan bir dönüm noktasıdır. Vatandaşlığı benimseyenler, kendilik algılarının zamanla değiştiğini ve resmî statünün psikolojik olarak aidiyet hissini pekiştirdiğini dile getirmişlerdir. Bu bağlamda göçmen kimliği, bireyin kendini nasıl tanımladığına ve toplum içindeki konumlanışına dair daha geniş bir çerçeve sunmaktadır.

“Bence çok fark var. Herkese tavsiye ederim. Kendimi hiçbir zaman burada göçmen hissetmedim. Hiçbir zaman burada bir dışlanma, şu bu, diğer Avrupa ülkelerindeki gibi şeyler de hissetmedim. Her zaman İtalyan gibiydim. Ama vatandaşlığı alınca daha değişik oluyor tabii. Vatandaş olduğun zaman kendini bu ülkenin parçası hissediyorsun, daha rahatsin. Ama oturum iznin olduğu zaman her zaman göçmensin.” (K.T., E, 53, 1995)

Bazı görüşmeciler için vatandaşlık, kendilik algısını dönüştüren bir unsur değilken bazıları için bu statü, bireyin göçmenlik algısını aşmasına ve kendini daha bütünleşmiş hissetmesine olanak tanımaktadır.

“Bence önemli. Eğer bir ülkede yaşıyorsanız oranın dilini, kültürünü, resmî olarak tüm haklarınızı öğrenmenin dışında, orada adaptasyon sürecini tamamlayabilmek için gerekli olan bir şey vatandaşlık.” (C.A., E, 46, 2007)

“Yok, bir fark hissetmedim. Ama bu bence kişiye bağlı. Eğer saygılı olursanız, yasalara uyarsanız, sizden bekleneni yaparsanız bu ayrımı kimse size hissettirmiyor.” (A.M.B., E, 40, 2004)

Bu bulgular, göçmenliğe dair algıların bireysel hikâyeler kadar toplumsal konumla, göç nedeniyle ve yasal statüyle de ilişkili olduğunu açığa çıkarmaktadır. Veriler, ekonomik gerekçelerle gelenlerin göçü daha geçici ve pragmatik bir deneyim olarak yaşadıklarını; politik ya da zorunlu nedenlerle göç edenlerin ise bu durumu kimliklerinin ayrılmaz bir parçası olarak gördüklerini göstermektedir. Eğitim, yaş ve toplumsal cinsiyet gibi faktörler de bu algıyı farklılaştırmaktadır: Genç ve eğitilmiş bireyler kendilerini “göçmen” yerine “yabancı” kavramına daha yakın tanımlarlarken uzun süredir İtalya’da yaşayanlar ya da aileyle göç edenler, göçmenliği daha kalıcı bir aidiyet formu olarak ifade etmektedirler. Böylece göçmen kimliği, tekil bir kategori olmaktan çok sosyo-ekonomik ve kültürel koşulların iç içe geçtiği bir kendilik süreci olarak görünür hâle gelmektedir.

Ayrımcılık Deneyimleri ve Toplumsal Kabul

Görüşmecilerin ifadeleri, göçmenlik algısının yalnızca yasal statüyle belirlenmediğini; bireylerin gündelik deneyimleri ile sosyal bağlarının da bu algının biçimlenmesinde etkili olduğunu yansıtmaktadır. Çoğu, doğrudan ve açık bir ayrımcılıkla karşılaşmadıklarını belirtmiş olsa da bu durumun bireylerin toplumsal beklentilere ve normatif kabullere göre şekillenen konumlanma stratejileriyle bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Kendilik algısı açısından bakıldığında, bazı görüşmeciler normatif toplumsal beklentilere uygun davranan bireylerin daha yüksek düzeyde kabul gördüklerini ve ötekileştirilmiş hissetmediklerini ifade etmişlerdir. Yani, bireyin toplumsal konumuyla ve çevresiyle kurduğu ilişkiler, kendi kimliğini nasıl algıladığına doğrudan etki etmektedir.

“Bana karşı çok çok az, yok denecek kadar, ama başka insanlara karşı yapıldığını gördüm. (...) Seni kendinden birisi olarak görüyorsa sana ayrımcılık yapmıyor. Çünkü sen kendilerinin kurallarına uyarasan, kurallarına da demeyeyim de, böyle bir demokratik yapıları var, bir yaşam tarzları var... Beni bu kuralların, yaşam tarzının içinde görüyorlar, onun için bana, benim aileme yapılmadı. Ama aynı köylülerim var, onlara karşı yapıldı mesela. 35 senedir buradalar, ben 24 senedir, ailem 15 senedir burada. Onlara karşı yapıyor, çünkü onlar bizim kadar adapte olamadılar buraya.” (H.G., E, 52, 2000)

Diğer yandan, göçmenlik deneyiminin belirli alanlarda somut ayrımcılık doğurduğunu ifade eden katılımcılar da bulunmaktadır. İş hayatında ayrımcılıkla karşılaşanlar, bu deneyimlerin kendilik algılarını doğrudan etkilediğini belirtmişlerdir. Örneğin, öğrencilik döneminde ötekileştirme hissetmediğini ifade eden bir görüşmeci, iş arama sürecinde yabancı kimliğinin daha belirgin hâle geldiğini aktarmıştır. Bir başka görüşmeci ise okulda göçmen olduğu için zorbalığa maruz kaldığını, iş hayatında ise göçmen kimliği nedeniyle meslektaşları tarafından dışlandığını paylaşmıştır. Bu tür deneyimler, göçmenlerin kendilerini konumlandırımlarını etkileyerek benlik algılarında kırılmalar yaratabilmektedir.

“Öğrenciyken pek hissetmiyordum, ama ne zaman iş arama oturumu için uğraşmaya başladım, işte o zaman bir şeylerin değiştiğini anladım.” (D.Ş., E, 29, 2021)

“Ortaokulda göçmen olmamdan sebep zorbalığa maruz kaldım. Ayağımda büyük bir ben var benim, bunu gördüler, ‘Sen hastalık getiriyorsun’ dediler. Evlerinde konuşulmasa neden böyle bir şey desinler? (...) Biz ilk ev aldığımızda, İtalyan komşularımız annemin dışarıda rengârenk elbiselerini görünce ‘Siz çingene misiniz?’ dedi. Ay, bir zoruma gitti. Çingene ev alır mı? Biz sabitleşmeye gelmişiz. Şimdiyse bir iş arkadaşım nedeniyle bu sorunu yaşıyorum. Bütün okulda üç üniversite bitiren bir tek o,

bir de benim. İlk günden bu yana seksist ve yabancı düşmanı olan bir adam. 'Bir yabancıyla, bir göçmenle nasıl aynı değerde olabilirim, benim onu yok etmem lazım' gibi davrandı ve bunu sürekli yaptı. Orada beni yabancı hissettirdi, ama ona o gücü vermedim.' (Nurgül Çokgezici, K, 41, 1994)

Görüşmeciler, ayrımcılığın bireysel deneyimlerden ziyade toplumsal ve kültürel önyargılarla şekillenen bir yapı taşıdığından bahsetmişlerdir. İtalyan toplumunda Türkiyeli göçmenlerin, kimi diğer göçmen gruplara göre daha yüksek kabul gördüğü; buna karşılık ayrımcılığın belirli etnik gruplar tarafından daha yoğun biçimde hissedildiği aktarılmıştır. Bu durum, göçmenlik algısının bireysel etkileşimlerin ötesinde göçmenlerin toplumsal ve politik konumlarıyla da yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede, kendilik algısını şekillendiren önemli faktörlerden biri de bireylerin toplumsal normlar çerçevesinde şekillenen beklentilere uygunlukları üzerinden değerlendirilmeleridir.

"İtalya'da bize karşı öyle bir şey yok. Biz daha farklıyız. Burada en az suça karışan halklarıdır. O yüzden hem emniyet tarafından hem halk tarafından seviliyoruz. (...) İtalya herkesi kabul eden bir ülke. Bana İtalyan makamlarının söylemiş olduğu bir sözü size söyleyeyim: 'İtalya herkese yeter. Burada kalabilmek için üç tane şey yapmayacaksınız: Uyuşturucu satmayacaksınız, kadına şiddet olmayacak, gayriresmî dinî ve siyasi örgütlenmelerin içinde olmayacaksınız' dediler. Bu üç tanesini yapmadığımız sürece İtalya'da istediğiniz gibi yaşayabilirsiniz." (K.T., E, 53, 1995)

Ancak bu toplumsal kabul, tüm göçmen grupları için eşit şekilde dağılmamaktadır. Bazı görüşmeciler, ten rengi ve etnik kökenin göçmenlerin toplumdaki konumlanışlarını etkilediğini aktarmıştır. Özellikle Arap ve Afrikalı göçmenlerin daha fazla önyargıya maruz kaldıkları belirtilmiş; *"Biz uyumluyuz, sorun çıkarmıyoruz."* gibi ifadelerle Türkiyeli göçmenlerin diğer gruplarla aralarına belirli bir mesafe koydukları gözlemlenmiştir. Bu noktada, göçmenler arasındaki hiyerarşik ayrımlar, hem ev sahibi toplumun önyargıları hem de göçmenlerin kendi içsel konumlanma biçimleri tarafından şekillenmektedir. Kendini daha az 'göçmen' hisseden bireyler, toplumsal kabul ile olan ilişkilerini bu çerçevede inşa etmektedirler.

"Ben de sanırım Mısırlılara benzediğim için kaybediyorum. Çünkü burada Araplara benzediğim için dışlanıyorum bazen. Konuştuğum zaman anlıyorlar. (...) Diğerleriyle beraber biz de yarıyoruz. Yaşla kuru iç içe. O çok kötü. Yoksa yani Türkiyelilere yardım etmek isterler benim bildiğim kadarıyla. Çünkü biz uyuyoruz, biz sıkıntı vermiyoruz. Biz hırsızlık yapmayız mesela, ama bak başka göçmenler yapar." (K.A., E, 56, 1999)

Bu bulgular, ayrımcılık deneyimlerinin her göçmen için aynı şekilde yaşanmadığını; toplumsal kabulün, bireylerin sosyo-ekonomik konumlarıyla, kamusal görünürlükleriyle ve kültürel uyum stratejileriyle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Saha verileri, eğitilmiş, dil yeterliliği yüksek ve toplumsal normlarla uyumlu görülen bireylerin daha kolay kabul gördüklerini; buna karşılık düşük gelirli, görünür etnik kimliğe sahip veya kamusal alanda daha fazla öne çıkan göçmenlerin dışlanmaya daha açık olduklarını ortaya koymaktadır. Ayrıca, Türkiyeli göçmenlerin kendilerini diğer göçmen gruplarına göre daha "uyumlu" ve "sorunsuz" olarak tanımlamaları, hem dışlayıcı söylemlerden uzak durma çabası hem de göçmen toplulukları arasındaki hiyerarşik konumlanışın bir göstergesidir. Böylece toplumsal kabul, ev sahibi toplumun önyargıları kadar göçmenlerin kendi özdeşleşme ve konum alma biçimleriyle de belirlenmektedir.

Sosyal İlişkiler ve Toplumsal Aidiyet: "İtalyanların İçinde Yabancı, Bizimkilerin İçinde İtalyanım"

İtalyan Toplumuyla, Diğer Göçmen Gruplarıyla ve Türkiyelilerle İlişkiler

Görüşmecilerin ifadeleri, İtalyan toplumuyla kurulan sosyal ilişkilerin hem bireysel tercihlere hem de toplumsal normlara göre şekillenen yeniden konumlanma ve ilişkilene pratiklerine bağlı olarak farklılaştığını göstermektedir. Göçmenlerin İtalyanlarla olan ilişkileri, büyük ölçüde iş ortamı, komşuluk, çocukların okul etkinlikleri ve sosyal aktiviteler gibi belirli bağlamlarla sınırlı kalmaktadır. Çok az görüşmeci, İtalyan toplumuyla güçlü bağlar kurduklarını ve kendilerini bu topluma yakın hissettiklerini belirtirken diğerleri sosyal ilişkilerin yüzeysel düzeyde seyrettiğini ve göçmenlerin çoğunlukla kendi toplulukları içinde sosyalleştiğini ifade etmektedir. Göçmenlik algısı, bu bağlamda, bireyin sosyal çevresi ve toplumsal hayata katılım düzeyiyle doğrudan bağlantılı bir süreç olarak öne çıkmaktadır.

“Çocukların etkinlikleri sayesinde İtalyan ailelere yakınız. Ama başka zaman, başka sebeplerle pek görüşmeyiz, merhaba merhaba.” (Z.K., K, 50, 1996)

“%99 arkadaş çevremiz İtalyan kurum ve kuruluşları. Sürekli onlarla bir aktivite içerisindeyiz.” (S.H., E, 51, 1997)

Bazı görüşmeciler, arkadaş çevrelerinin büyük ölçüde İtalyanlardan oluştuğunu ve kendilerini toplumun bir parçası olarak gördüklerini aktarmışlardır. Kendilik algısı açısından bakıldığında, bu tür etkileşimler bireyin aidiyet hissini güçlendirmekte ve göçmen kimliğini ikinci plana atmasına olanak tanımaktadır. Ancak bu, her göçmen için geçerli değildir; sosyal çevreye dâhil olmanın bireysel çaba gerektirdiği veya İtalyanların göçmenlere karşı mesafeli olabildiği de belirtilmiştir.

“Benim arkadaş çevrem %90 İtalyandır. Onların yaşam tarzını kendime daha yakın hissediyorum. Daha samimi sosyal ilişkiler kuruyorum. Ailece birbirimize gelip gider, birlikte yer içeriz. Benim kendi memleketimden hariç en çok arkadaşlarım, dostlarım, ahabplarım İtalyanlardır.” (H.G., E, 52, 2000)

“Biraz size bağlı. Burada her şey size bağlı. Siz girmek isterseniz aralarına alırlar ama özel olarak ‘gelin’ falan demezler yani. Siz ne kadar uzak durursanız onlar da o kadar uzak durur. Siz ne kadar yakın durursanız onlar o kadar yakın durur. Size bağlı yani.” (A.M.B., E, 40, 2004)

Katılımcılar, İtalyan toplumuyla kurdukları ilişkilerin sosyal çevreleri, eğitim seviyeleri ve politik angajmanları doğrultusunda şekillendiğini de ortaya koymuşlardır. Dil bariyerinin, özellikle Milano’da üniversite eğitimi almış ve uluslararası çevrelere dâhil olmuş genç göçmenler için daha az belirleyici olduğu görülmüştür. Eğitim için gelenler, akademik ve sosyal çevrelerde geliştirdikleri ilişkiler aracılığıyla, kendilik algılarını öğrenci kimlikleri üzerinden yeniden biçimlendirmektedirler. Özellikle İngilizce bilen ve İtalyanca öğrenme sürecini daha hızlı tamamlayanlar, İtalyanlarla daha derin ve sürdürülebilir ilişkiler kurabilmektedirler. Eğitim hayatında edinilen sosyal çevre, onların göçmenlik algısını farklı bir noktaya taşıyarak kenti ve toplumu daha bütüncül bir şekilde deneyimlemelerine olanak sağlamaktadır.

“Kentte inanılmaz bir aktivite bolluğu var. Üstelik bütün aktiviteler öğrenciler için de, yani onu hissettiriyor sana. Ama bunun için sosyal ilişkilerinin olması lazım, İtalyan çevren olduğunda daha kolay. (...) Benim bir sürü yabancı arkadaşım vardı. Ev arkadaşlarım Türklerdi.” (D.Ş., E, 29, 2021)

“İngilizce bilmek ve anlaşabiliyor olmak çok büyük avantajdı. İtalyancam zamanla geliştirdi, ama pek zorlanmadım İngilizce sayesinde. Göçmenlerin en zorlandığı konu bence iletişim. Biz okul sayesinde bunu aşabildik bana kalırsa.” (T.S., K, 33, 2017)

Bununla birlikte, politik ortaklıklar ve toplumsal dayanışma pratikleri, İtalyan toplumuyla etkileşim kurmada farklı bir alan açmaktadır. Dayanışma ağları, sosyal hareketler ve kolektif eylemler içinde yer alan göçmenler, toplumsal aidiyetlerini politik bağlamlar ve ortak mücadeleler üzerinden de inşa edebilmektedirler. Politik göçmenler, özellikle sol ve sosyalist çevrelerle etkileşim kurarak kendilerini göçmen kimliğinden çok politik bir özne olarak konumlandırabilmekte, bu sayede topluma dâhil olma süreçlerini farklı bir perspektiften deneyimlemektedirler. Bu durum, kendilik algılarının daha güçlü bir aidiyet üzerinden inşa edilmesine katkı sağlamaktadır.

“Bir de politik bir yanımız var. Politik yanımızla yaklaşılmaya çalışıyoruz İtalyanlara.” (H.G., E, 52, 2000)

“Bizim aynı zamanda diyalogda olduğumuz İtalyan sol, sosyalist çevreler de var. İşten arda kalan zamanda onlarla.” (C.K., E, 52, 1993)

“Parma’da ‘Savaşa Karşı Göçmen Halklar’ olarak ortak bir inisiyatif geliştirdik. Yaklaşık 5-6 farklı ülkenin komüniteleriyle bir araya geldik. Bütün İtalyan kuruluşlarına yaydık. Çok yüksek katılımlı bir yürüyüş gerçekleştirdik (...) Milano’da da dayanışma ağımız var. O yüzden birçok kurum ve kuruluşla ilişkiyiz. 2019’da yine aynı temayla 20 bin kişinin katıldığı, çok görkemli ve coşkulu bir yürüyüş gerçekleştirdik. (...) Aslında Parma gibi küçük yerlerde daha etkin ve etkileyici olabiliyor, çünkü daha çok insana ulaşma imkânı var. Milano’da ise bir araya gelme, toplantı organize etme oldukça zor.” (S.H., E, 51, 1997)

Görüşmeciler, Türkiyelilerin Milano’daki diğer göçmen gruplarıyla olan ilişkilerinin bireysel tercihlere, sosyal çevreye ve ortak yaşam pratiklerine bağlı olarak değişkenlik gösterdiğini belirtmişlerdir. İş, eğitim ve gündelik hayatın dinamikleri, farklı

göçmen gruplarıyla temas imkânı sağlasa da bu ilişkilerin derinliği, bireylerin sosyal bağları nasıl tanımladığına ve hangi bağlamlarda geliştirdiğine göre değişmektedir.

“Restoran dolayısıyla hemen hepsiyle temasım var. İlişkiler mesafeli, ama iyi. İlk zamanlar Pakistanlılarla da aynı evde yaşıyordum zaten.” (F.D., E, 50, 2002)

“İşten dolayı, bulunduğumuz ortamdan dolayı %65-70 genelde göçmen ve İtalyandır.” (C.K., E, 52, 1993)

Bazıları, iş ortamlarında veya komşuluk ilişkileri çerçevesinde diğer göçmen gruplarıyla sık temas hâlinde olduklarını belirtmiş, ancak bu ilişkinin çoğunlukla mesafeli ve işlevsel düzeyde kaldığını ifade etmiştir. Bununla birlikte, bazı Türkiyeli göçmenler, özellikle kültürel açıdan ve yaşam tarzı bakımından yakın hissettikleri gruplarla daha güçlü sosyal bağlar geliştirmiştir. Bu etkileşimler, göçmenlerin kendilik algılarının kültürel yakınlık hissiyle de şekillendiğini göstermektedir.

“Başka göçmen gruplarla direkt temas hâlinde değilim, ama İtalyanlar dışında Ruslarla, Ukraynalılarla, Romenlerle arkadaşlıklarım var. Bu bir tercih, çünkü bazılarının yaşam tarzını ben kendime daha yakın hissediyorum. Özellikle dini şeylere ben fazla girmiyorum. Dinle yaklaşan insanlardan uzak durmaya çalışıyorum. Sahte buluyorum, dürüst bulmuyorum. Onun için ben daha samimi, daha sosyal ilişkiler kuracağım kişilerle ilişki kuruyorum. Birlikte yemek, içmek, ailecek gidip görüşmek...” (H.G., E, 52, 2000)

“Arnavut arkadaşlarım var. Böyle, yani onlar bizim Türklere biraz daha yakınlara ya. Çok yakın Faslı arkadaşım da var.” (A.M.B., E, 40, 2004)

Diğer yandan, bazı bireyler sosyal ilişkilerini bilinçli olarak belirli gruplarla sınırlı tutmayı tercih etmektedirler. Bu, göçmenlik algısının homojen bir yapıdan çok bireylerin dünya görüşleri, sosyalleşme pratikleri ve kültürel aidiyetleriyle şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bazıları ise daha geniş bir etkileşim ağına sahip olduklarını, farklı göçmen gruplarıyla dayanışma ilişkileri geliştirdiklerini ve bu ilişkilerin politik veya toplumsal projeler etrafında şekillenebildiğini aktarmıştır.

“Bizim her milletten arkadaşımız var. Özellikle Mısırlılar, Faslılar, Cezayirli, Güney Amerikalılar, Avrupalılar... Bizi herkes seviyor.” (K.T., E, 53, 1995)

“Arnavutlar, Araplar, Faslılar, Tunuslular, Cezayirli, Afrika'nın farklı ülkelerinden kalabalık bir yabancı nüfusu var, biz birçoğuyla ilişki hâlindeyiz.” (S.H., E, 51, 1997)

“Çinlilerin, Güney Amerikalıların, Arapların içinde büyüdüm. (...) Şimdi de bir psikolog ve kültürel arabulucu olarak göçmenlerin enterasyon sürecini de profesyonel anlamda yürüttüğüm için tüm kesimlerle temasım var.” (Nurgül Çokgezici, K, 41, 1994)

Katılımcılar, Türkiyelilerin kendi aralarındaki ilişkilerin güçlü dayanışma ağlarıyla şekillendiğini, ancak bu ilişkilerin niteliğinin bireysel tercihlere ve topluluk dinamiklerine bağlı olarak farklılaşabildiğini aktarmışlardır. Kurulan sosyal bağlar, iş ortamları, ortak sosyal mekânlar ve kültürel etkinlikler gibi bağlamlarda gelişirken topluluk içi etkileşimler çoğu zaman hemşerilik, etnik köken veya ortak geçmiş üzerinden inşa edilmektedir. Bu bağlamda göçmenlik algısı, bireyin içinde bulunduğu topluluk yapısına ve etkileşim sürecine bağlı olarak şekillenmektedir.

“Bizim buradaki yaşamımız, nereye gitsek, ya Kürtlerle ya Türklerdir. Yani İtalyan pek yok aramızda. Olmadığı için de dil konusunda fazla gelişme sağlayamıyoruz. Hangi şehir olursa olsun, sanki seni mknatısla çekiyor. Öyle olduğu müddetçe de fazla gelişme sağlayamıyorsun. Yabancıyla diyalog kuramıyorsun yani.” (M.H., E, 58, 2023)

“Ben ilk geldiğim günler, bir minibüs kişiydik, şimdi 7-8 bin kişi varız. Pazarcıklar yani. Çoğuz burada. Her hafta hemşerilerimizle görüşürüz, bir düşün olur, mevlit olur...” (A.M.B., E, 40, 2004)

Bazı göçmenler, Türkiyelilerle kurdukları bağları gündelik hayatlarının bir parçası olarak görürken bazıları bu ilişkilerin özel günlerle sınırlı kaldığını belirtmiştir. Bu durum, göçmenlerin kendilik algısını belirleyen önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır; çünkü bireyler aidiyetlerini ve sosyal çevrelerini çoğunlukla kendi toplulukları içinde deneyimlemektedirler.

“Çoğuyla burada tanıştık. Yemek yer, bir şeyler içeriz beraber. Bu şekil. Yani başka aktivite pek yok.” (E.M., E, 45, 2010)

“Günlük hayatımızda bayram ve seyranlar dışında görüşmemiz pek yok. Yani, ya bir ölüm ya bir şenlik. Artık senede bir mi olur, iki senede bir mi olur...” (M.A.Ç., E, 49, 2000)

“Özel bir arayışım hiç olmadı, ama Milano’da çok fazla olduğumuz için, hani, günlük hayatta çok denk geliyoruz ve denk geldiklerimin çoğuyla da yakın diyebileceğim bir ilişkideyim.” (D.Ş., E, 29, 2021)

Diğer yandan bazı katılımcılar, etnik ve kültürel grupların birbirinden belirli sınırlarla ayrıştığını ve sosyal gettolaşmanın yaygın bir olgu olduğunu vurgulamışlardır. Kimi göçmenler, hem İtalyan toplumu hem de Türkiyeli göçmen gruplarıyla eşit mesafede ilişkiler kurmayı tercih ederken kimileri için topluluk içi sosyal bağlar bir zorunluluk değil, doğal bir tercih olarak ortaya çıkmaktadır. Bu farklılık, göçmenlik deneyiminin bireyden bireye değişen dinamiklerle şekillendiğini ve göçmen kimliğinin farklı sosyal yapılar içinde yeniden üretildiğini göstermektedir.

“Türkiyelilerle diyeyim ki kapsayıcı olsun [gülümsüyor]. Buradakilerin çoğu Kürt, Türkler de var ama... Herkes kendi bir nevi gettosunu yaratmış, sosyal bir gettosunu. Herkes kendi gettosuyla...” (C.A., E, 46, 2007)

“İtalyanlara ne kadar yakınsam Kürtlere de o kadar yakınım. İtalyanlara ne kadar mesafeliysem Kürtlere de o kadar mesafeliyim. Eee, biz göçmenlerin antisosyal bir yapılanması var. Çünkü bu, göçmenliğin getirdiği bir fenomen, bir durum, bir dinamik. Biz, her iki tarafa da adapte olabiliyoruz.” (Nurgül Çokgezici, K, 41, 1994)

Bu bulgular, Türkiyeli göçmenlerin sosyal ilişkiler ağının çeşitlilik gösterdiğini ve göçmenlik deneyimlerinin bu ilişkiler üzerinden farklılaştığını ortaya koymaktadır. Görüşmeler, eğitim düzeyi ve dil yeterliliği yüksek bireylerin İtalyan toplumuyla daha eşitlikçi ve sürdürülebilir bağlar kurabildiklerini; buna karşılık düşük gelirli veya emek-yoğun işlerde çalışanların ilişkilerinin çoğunlukla işlevsel ve sınırlı temaslara şekillendiğini göstermektedir. Politik göçmenler, dayanışma ağları ve kolektif pratikler aracılığıyla topluma katılım yolları geliştirirken ekonomik göçmenler için sosyal ilişkiler daha çok hemşerilik, akrabalık ve topluluk dayanışması etrafında örülmektedir. Böylece toplumsal aidiyet, bireylerin sosyal sermayesi, siyasal yönelimi ve topluluk kimliği gibi unsurlara bağlı olarak çeşitlenmekte; kentsel bağlamda kendilik, dışsal kabul mekanizmaları ile öznel konumlanma stratejilerinin etkileşimi içinde şekillenmektedir.

Aidiyet ve Toplumun Parçası Hissetme

Görüşmecilerin ifadeleri, İtalyan toplumuna aidiyet hissinin bireysel deneyimler, göç süresi, toplumsal bağlar ve politik geçmiş gibi faktörlere bağlı olarak farklılaştığını göstermiştir. Genç yaşta gelenler, dili daha hızlı öğrenip sosyal çevre kurabildikleri için İtalyan toplumuna daha kolay uyum sağlarken daha geç yaşta göç edenlerde aidiyet hissi genellikle daha sınırlı ve zamana yayılan bir süreç olarak tanımlanmıştır. Bazı göçmenler, vatandaşlık kazandıktan sonra topluma daha fazla dâhil olduklarını ve kendilerini artık “buraya ait” hissettiklerini ifade ederlerken bazıları için aidiyet, yasal statü değişimiyle elde edilemeyen, zamanla gelişen bir duygu olarak kalmaktadır. Bu farklılaşma, bireyin toplumsal ilişkileri ve çevresindeki destek mekanizmalarıyla doğrudan bağlantılıdır.

“Ben kendimi toplumun parçası görüyorum. Çünkü ben gençken geldim. 30’lu yaşlarımda gelseydim belki farklı bir hissiyatla karşı karşıya kalabilirdim, ama artık ben kendimi buralı hissediyorum.” (M.A.Ç., E, 49, 2000)

“Ben çoktandır kendimi İtalyan toplumunun bir parçası olarak görüyorum. Aktif olarak da bizim bölgenin yerel şeyinde bulunmaya çalışıyorum, aktivitelerinde, şurada, burada. Bir Kürt olarak, benim vatanım şu anda İtalya. Vatandaşlığı aldıktan sonra ya Kürdüm ya İtalyanım diyeceğim.” (H.G., E, 52, 2000)

“Ben geldikten 10 yıl sonra yabancılık hissini üstümden attım. Zamanla alıştıktan, dili iyice öğrendikten, insanları daha iyi tanımaya başladıktan sonra... 5 yıl önce vatandaşlığı aldım, ama bu kentin göçmeni değil, yurttaşı olarak hissetmem de 10 yılımı aldı. (...) Ben artık Türkiye’de yabancılık çekiyorum.” (A.M.B., E, 40, 2004)

“İtalyan halkı sana diyor ki, ‘Sen de buranın bir vatandaşısın.’ Yani, sizi o şeye doğru itiyor. Doğal olarak sen de diyorsun, ‘Ya, ben buranın vatandaşıyım.’ Birisiyle bir tartışma yaşadığınızda, ‘Ben de bu ülkede yaşıyorum, ben de vergimi ödüyorum.’ diyebiliyorsun.” (F.D., E, 50, 2002)

Özellikle uzun yıllardır Milano'da yaşayan bazı Türkiyeli göçmenler, göçmenlik algılarının zamanla dönüşerek kentli bir yurttaşlık hissine evrildiğini belirtmişlerdir. Onlar, kendilerini göçmen olmanın ötesinde emek harcayan, katkı sunan ve toplumsal sorumluluk üstlenen bireyler olarak tanımlamaktadırlar. Bu tür deneyimler, göçmenliğin fiziksel bir yer değiştirme süreci olduğu kadar psiko-sosyal bir yeniden inşa süreci anlamına da geldiğini göstermektedir. Bazıları için ise aidiyet, toplumun içinde bir varlık göstermekten çok politik ve sosyal haklara tam anlamıyla sahip olabilmekle ilişkilidir.

“İtalyanların içinde yabancı, bizimkilerin içinde İtalyanım.” (Nurgül Çokgezici, K, 41, 1994)

“Toplumun parçası hissetmiyorum, çünkü onların çocukluktan itibaren getirdikleri kültüre, sohbetlere, konuşmalara, sohbetlerde verilen referanslara, ben onlara sahip değilim ya... Ben onları paylaşmadığım için parçası hissetmem zor oluyor. İkincisi... Mesela oy kullanmamak aslında benim için şey, toplumun parçası hissetmiyorum, çünkü politikada herhangi bir dâhilim yok. O mesela çok büyük bir şey. Hatta vatandaşlık konusu garip belki ama bu anlamda da aslında önemli bir şey.” (E.B., K, 36, 2019)

“Biz kendi ülkemizde bile aidiyet duygusunu tam hissedemedik. Ülkende Kürt olduğun için, Alevi olduğun için ya da nasıl diyeyim muhalif olduğun için o aidiyet duygusu sanki çok gelişmiyor. O yüzden aidiyet duymaya da ihtiyaç duymuyorum.” (C.A., E, 46, 2007)

Bu bulgular, aidiyetin tek bir boyutta değil; yaş, göç süresi, eğitim düzeyi, toplumsal konum ve politik geçmiş gibi etkenlerin kesişiminde biçimlendiğini yansıtmaktadır. Genç yaşta göç edenler veya uzun süredir Milano'da yaşayanlar, dil becerileri ve sosyal ağları sayesinde topluma daha kolay dâhil olurlarken daha geç yaşta gelenler için aidiyet, genellikle daha sınırlı ve zamana yayılan bir süreç olarak deneyimlenmektedir. Politik göçmenler, yurttaşlık ve aidiyeti yasal statüden çok toplumsal katılım ve mücadele pratikleri üzerinden tanımlarlarken ekonomik göçmenler için aidiyet, gündelik yaşamın istikrarı ve yerleşiklik duygusuyla ilişkilidir. Böylece göçmenlik, bir yer değişimi olmaktan çıkarak toplumsal kabul, tanınma ve kendilik süreçlerini dönüştüren çok yönlü bir deneyim olarak belirginleşmektedir.

Kentsel Mekânda Göçmenlik: “Gettolaşma İtalyanlardan Değil, Biz Yabancılarından Kaynaklı”

Yaş ve Cinsiyete Göre Farklılaşan Mekân Kullanım Pratikleri

Katılımcıların paylaşımları ve yapılan gözlemler, Milano'daki Türkiyeli erkek ve kadın göçmenlerin mekân kullanımlarının iş, aile sorumlulukları ve toplumsal roller çerçevesinde şekillendiğini göstermiştir. Erkek göçmenlerin kentle kurdukları mekânsal ilişki büyük ölçüde iş merkezlidir. Boş zamanlarını değerlendirme pratikleri ise oldukça sınırlıdır. Çoğu erkek göçmen için kentsel mekân kullanımı ev ve iş arasında sıkışmış bir rutinden ibarettir; sosyal etkileşim ise zorunlu temaslarla sınırlı kalmaktadır. Bu durum, göçmen erkeklerin kendilik algısının iş ve ekonomik statüleriyle doğrudan ilişkili olduğunu, kentsel deneyimlerinin ise mekânsal erişim ve sosyo-ekonomik koşullara bağlı olarak değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaktadır.

“İş dışında çocukların etkinlikleri olmasa çok nadiren evden çıkarız. Onda da AVM'ye, lunaparka, sinemaya... Yoksa bizim pratik hep ev-iş-ev arasındadır.” (A.M.B., E, 40, 2004)

“Maalesef kadınların büyük bir kesimi eve kapalı. Erkeklerin de neredeyse %80'i döner sektöründe, günde 12 saatini dükkânda geçiriyorlar. O yüzden büyük bir kesim maalesef aktif değil sosyal anlamda, yani kentsel yaşamın da dışındalar.” (S.H., E, 51, 1997)

Kadın göçmenlerin mekânsal hareketliliği ise gündelik hayat pratikleri, toplumsal roller ve ailevi sorumluluklar doğrultusunda şekillenmektedir. Çocuk bakımı, okul süreçleri ve alışveriş gibi rutinler, kadınların kent içindeki hareket alanlarını belirlemektedir. Çalışmayan kadınlar için kentsel mekân kullanımı genellikle ev, okul ve pazar üçgeninde yoğunlaşmaktadır. Ancak bu döngü, kadınların kamusal mekân deneyimlerini önemli ölçüde kısıtlamaktadır. Göçmenlik algısı açısından bakıldığında, kadınların kentsel yaşama katılımı sınırlı kalırken topluluk içindeki dayanışma pratikleri daha belirgin bir hâl gelmektedir.

“Ben yıllardır çocuklarımı okula bırakırken ve okuldan alırken yabancı anneleri gözlemledim. Zengin İtalyan ailelerinin nasıl diğerlerini ötekileştirdiklerini... Arnavut anneler kendi içlerindeler, Arap anneler, Mısırlı anneler... Okulun önünde herkesin

kendi grubu var. Herkes kendi grubuyla iletişim kuruyor. Ben herkese selam verdikten sonra kendi grubumun yanına gidiyordum. (...) Çocuklar okula girdikten sonra da Arnavut anneler işe gidiyorlar, genelde evlerde çalışıyorlar. Romen anneler işe gidiyorlar, genelde yaşlı bakıyorlar. Arap anneler, işte Mısırlı, Faslı, Tunuslu ve Kürt anneler ise doğru pazara... Onlar çalışmayan anneler. Sosyal oldukları tek yer halk pazarı. Onların o eşyalara baktıkları zamanki mutluluklarını anlatamam. Orada bir kopuş yaşıyorlar ve kendi dünyalarına giriyorlar. Çünkü pazarlar, yabancılar tarafından kuruluyor. İşte orada kendi dillerini kullanabiliyorlar.” (Nurgül Çokgezici, K, 41, 1994)

Özellikle okul önlerinde gözlemlenen gruplaşmalar, göçmen topluluklarının sosyal çevrelerini belirleyen önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Okul sonrası vakit geçirme pratikleri, farklı etnik grupların kendi içlerinde sosyalleşme eğiliminde olduklarını ve kültürel yakınlığın bu bağlamda önemli bir unsur olarak devreye girdiğini göstermektedir. Örneğin pazar yerleri, Türkiyeli kadınların kendi komüniteleriyle sosyalleştikleri ve toplumsal aidiyetlerini yeniden ürettikleri alanlar olarak işlev görmektedir. Bu bağlamda göçmen kadınların kendilik algıları, toplumsal roller ve mekânsal erişimle doğrudan bağlantılıdır.

Genç görüşmecilerin deneyimleri ise Milano'daki mekân kullanımlarının dinamik, çeşitlenmiş ve sosyal çevrelerine göre farklılaştığını ortaya koymuştur. Gençler, kentin farklı bölgelerini gündelik hayatın sınırlarının ötesine geçen sosyal sınıf ve kültürel kimlik bağlamlarında deneyimlemektedirler. Göçmen kimliğinin hissedildiği mekânlardan ziyade sosyal hareketliliğin ve kültürel çeşitliliğin daha fazla olduğu alanlar gençler tarafından tercih edilmekte; bu da gençlerin kendilik algılarını kentli birey olma pratiği üzerinden şekillendirmelerini sağlamaktadır.

“İtalyanların Milano'su biraz daha elit kesimin takıldığı yerler bence. Duomo ve arkasındaki yerler veya 'City Milano'... Orta sınıfın ve gençlerin takıldığı yerler de daha çok eğlence yerleridir, Navigli, Brera gibi. Biz Türk arkadaşlarımla da en çok buralarda vakit geçiriyoruz, Parco Sempione'de bazen. Yabancı arkadaşlarımızla ise ya evlerimizin yakınlardaki kafe ve restoranlarda ya da Città Studi'de, Loreto'da, NoLo'da [North of Loreto]. Lokal etkinlikler, aperitivo için.” (D.Ş., E, 29, 2021)

Bazı gençler için kentsel aidiyet hissi, müdavim oldukları mekânlarda vakit geçirmeleriyle oluşmakta; mekânsal süreklilik ise kendilerini daha yerleşik hissettikleri bir çevrede konumlandırımlarını sağlamaktadır. Diğerleri için ise kentsel deneyim, turistik alanlardan kaçınmalarıyla şekillenmektedir. Bu durum, gençlerin kent merkezine sıkışmayan, farklı alanlara yayılan bir mekânsal hareketlilik geliştirdiklerini göstermektedir.

“Son zamanlarda daha çok trekkinge, dağa gitme gibi Milano'dan uzaklaşmak iyi geliyor. Çünkü Duomo falan, çok turist aktivitesi onlar, benim için değil. Ben Martesana taraflarını çok seviyorum, nehir kenarını. Bir de bizim mahallede çok fazla vakit geçiriyorum, Lambrate'de. Mahalle yaşantısını, her gün aynı kafeye gidip oranın müdavimi olmayı seviyorum. Çünkü galiba aidiyet hissi oralarda daha kolay yakalanıyor.” (E.B., K, 36, 2019)

“Benim arkadaş grubum karışıktı. O yüzden her birimiz için yeni sayılabilecek şeyler için kenti deneyimliyorduk. Ama daha çok aperitivo yapıyorduk. Onun dışında Milano çeperinde geziler, yürüyüşler yapmayı severdik.” (E.N.S., K, 30, 2021)

Bu bulgular, Milano'daki Türkiyeli göçmenlerin kentsel mekânla ilişkilerinin cinsiyete, yaşa ve toplumsal konuma göre farklılaştığını ortaya koymaktadır. Erkek göçmenler için kent, yoğunlukla geçim odaklı ve iş merkezli bir hareket alanına dönüşürken kadınların kamusal mekân kullanımı, gündelik sorumluluklarla sınırlı kalmaktadır. Kadınların sosyal temasları okul ve pazar gibi gündelik alanlarda yoğunlaşmakta; bu mekânlar, aidiyet ve dayanışma pratiklerinin geliştiği küçük toplumsal çevreler oluşturmaktadır. Genç göçmenler ise mekânı daha çok sosyalleşme, kültürel katılım ve kentli kimlik üretimi süreçleri üzerinden deneyimlemektedirler. Böylece göçmenlerin kentsel deneyimi, toplumsal cinsiyet, sınıf ve yaşam evrelerinin kesişiminde biçimlenmekte; mekân, bu farklı kendilik anlatılarının hem zemini hem de ifadesi hâline gelmektedir.

Göçmen Kimliği ve Sınıfsal/Kültürel Mekân Erişimi

Milano'da göçmenlerin kentsel mekânla kurdukları ilişki, sınıfsal, kültürel ve hukuki faktörlerin kesişiminde biçimlenmektedir. Kentin merkezi bölgeleri, yüksek yaşam maliyetleri ve yoğun güvenlik kontrolleri nedeniyle özellikle ekonomik ya da hukuki güvencesi zayıf göçmenler için dışlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Bu gruplar, hem sembolik hem de maddi sınırların

belirginleştiği merkez alanlarda daha tedirgin hissetmekte; buna karşın parklar, meydanlar ve mahalle ölçeğindeki sosyal alanlar gibi açık kamusal mekânlar daha erişilebilir ve kapsayıcı olarak öne çıkmaktadır.

“Merkez tarafını çok sık kullanamam, çünkü herhangi bir güvencem yok. Polis bana bir soru sorsa cevap verebileceğim bir dilim yok. Yani onun için merkezdir, istasyondur, çevresidir, fazla kalabalık yerleri sevmiyorum. Sıkı kontrol de var zaten. Bazen alıyor seni 2 saat bekletiyor, oraya buraya götürüyor kağıdın sahte midir, doğru mudur.” (M.H., E, 58, 2023)

“Milano'nun sınıfsal bir durumu da var tabii. Örneğin Via Monte Napoleone var, zenginler gider alışverişe. Sen de gidersin de yani oraya kendini ait hissedemezsin.” (A.M.B., E, 40, 2004)

Ekonomik durumu kısıtlı göçmenler açısından kent merkezinin dışında kalan kamusal mekânlar, gündelik sosyalleşmenin ve görünür olma pratiklerinin odak noktası hâline gelmektedir. Özellikle bu tür park ve meydanlar, sınıfsal engellerin daha az hissedildiği, toplumsal ilişkilerin daha rahat kurulabildiği kamusal ara yüz işlevi görmektedir. Bun karşın, düşük gelirli ya da düzensiz statüye sahip göçmenlerin pahalı, turistik veya sembolik temsiliyeti yüksek bölgelerden uzak durma eğiliminde oldukları gözlenmektedir.

“Milano'ya yeni gelmiş bir göçmen için fazla kalabalıktan ziyade تنها yerler daha uygun oluyor. Zaten bu kalabalık da bir yandan turist demek. E, oralar da pahalı oluyor. Durumu iyi olmayan göçmen ne yapsın oralarda?” (K.A., E, 56, 1999)

“Parkta, bahçede, açık alanlarda bir kısıtlama kesinlikle yok. Kimseyi rahatsız etmiyorsan kimse de seni rahatsız etmez.” (E.M., E, 45, 2010)

Mekânsal erişimi belirleyen sınıfsal, kültürel ve toplumsal etmenlerdir. Yasal güvenceler veya gelir farkları, göçmenlerin hareket alanını kısıtlasa da kültürel etkileşim olanakları, kimi durumlarda bu sınırların aşılmasına imkân tanımaktadır.

“Sınıfsal olarak belki zor, ama sosyal anlamda yapabilecekleri her şey mevcut. Yani bir İtalyan gibi her şeyden faydalanabilirsin, kâğıdın olsun olmasın.” (C.A., E, 46, 2007)

Farklı göçmen gruplarının kent içindeki mekânsal dağılımları bu durumu somutlaştırmaktadır. Çinli ve Yahudi topluluklar, belirli bölgelerde yoğunlaşarak “kültürel adalar” ya da gettolar oluştururken Türkiyeli göçmenlerin dağılımı daha dağınık bir örüntü sergilemektedir. Bu görece dağınıklık, fiziksel gettolaşmayı azaltmakla birlikte hemşerilik ve etnik aidiyet temelinde güçlü sosyal dayanışma ağlarının oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla, Türkiyeli göçmenlerin kentsel yerleşim biçimi, mekânsal ayrışmadan çok sosyal yakınlık pratikleri üzerinden tanımlanabilir.

“İtalyanlar ile göçmenlerin Milano'su bence farklılaşmıyor pek, ama gettolaşma var. Farklılaşan şey sınıfsal. Bu gettolaşma da İtalyanlardan değil, biz yabancılardan kaynaklı.” (C.K., E, 52, 1993)

“Türklerin birlikte yaşadığı bir mahalle ya da getto yok, ama şehir merkezinde Çinlilerin yarattığı bir gettolaşma var mesela.” (D.Ş., E, 29, 2021)

“Via Paola Sarpi'ye gidin Çin Mahallesi'ne. Onları gözlemleyin. Aynı şey Kürtlerde, Pakistanlılarda, Güney Amerikalılarda da var, yani fiziksel olarak olmasa da –ben getto demiyorum– ‘kültürel ada’ formasyonunda. İnsanın özüne dönme...” (Nurgül Çokgezici, K, 41, 1994)

Bu bulgular, göçmenlerin mekânsal erişim stratejilerinin ekonomik koşulların yanı sıra kültürel yakınlık, toplumsal statü ve aidiyet arayışı doğrultusunda da şekillendiğini göstermektedir. Kent mekânı, bu kesişimlerin belirlediği biçimlerde deneyimlenmekte; göçmen kimliği, kamusal görünürlük ve toplumsal kabul süreçleri içinde tekraren üretilmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ: MİLANO ÖRNEĞİNDE GÖÇMENLİK, KENDİLİK VE KİMLİK

Bu çalışmanın bulguları, göçmenlik ve kendilik algısının bireysel, toplumsal ve mekânsal düzlemlerde eşzamanlı biçimde şekillenen çok boyutlu bir süreç olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Milano örneğinde bireylerin toplumsal statüsü, ekonomik bağımsızlığı, vatandaşlık kazanımı, mekânsal deneyimleri ve devlet politikaları, bu süreci belirleyen başlıca faktörler arasında

yer almaktadır (Glick Schiller vd., 1995; Anthias, 2001). Elde edilen veriler, göçmenliğin bireylerin benliklerine dair bilişsel değerlendirmeleri (kendilik algısı) kadar toplumsal kabul ve kendilik oluşum biçimlerini de dönüştürdüğünü göstermektedir.

Milano’da yaşayan Türkiyeli göçmenlerin bir kısmı için vatandaşlık, toplumsal kabul süreçlerini hızlandıran bir unsur olarak görülürken bazıları için yalnızca yasal bir statü değişimi anlamına gelmektedir. Bu farklılaşma, saha bulgularında da açık biçimde izlenmiştir: Örneğin, vatandaşlık kazanımını “daha rahat hissetmek” olarak tanımlayanlar kadar bunu “kâğıt üzerindeki bir hak” olarak görenler de vardır. Dolayısıyla vatandaşlık, göçmenlik deneyiminde dönüşüm yaratan bir kırılma değil; statüye göre farklı biçimlerde yaşanan bir müzakere alanı hâline gelmektedir.

Bazı göçmenlerin dikkatli bir hayat sürme gayreti, Üstel’in (2004) “makbul vatandaş” kavramsallaştırmasında tarif edilen normatif beklentilere benzer şekilde, onları “makbul göçmen” olma arayışına yönlendirmektedir. Bu durum saha verilerinde de belirgindir: Görüşmecilerin önemli bir kısmı, “kurallara uyma”, “işini düzgün yapma” ve “iyi bir profil çizme” gibi ifadelerle kabul görmek için gösterdikleri özeni vurgulamıştır. Üstel’in, devletin resmî ideolojisinin ve kültürel normlarının bireyler üzerinde şekillendirici rolüne işaret eden bu çerçevesi; ekonomik başarı ve toplumsal normlara uyum yoluyla “makbullük” üretiminin göçmenlik deneyiminde nasıl tezahür ettiğini yansıtmaktadır.

Ekonomik nedenlerle göç edenler, statülerini güvence altına almak için görünür bir uyum stratejisi geliştirmekte; bu stratejiler, toplumsal sistem içinde sessiz bir direnç dışavurumuna dönüşmektedir. Bu sessiz direnç, açık bir karşı çıkıştan ziyade kendilik performansının kabul edilebilir biçimlerde sergilenmesine dayanır. Berry’nin (1997) kültürel adaptasyon stratejileri bağlamında düşünüldüğünde bu eğilim, göçmenlerin kimliklerini baskın kültürel normlara uyarlayarak varlık göstermeye yöneldiklerini açıklamaktadır. Böylece ekonomik başarı, bireysel prestijin ötesinde toplumsal tanınmanın da bir ölçütü hâline gelmektedir.

Orta hâlli ekonomik göçmenler, saha görüşmelerinde sıkça dile getirildiği üzere, göçmenlik deneyimlerini Türkiye’de kalan hemşerileriyle kıyaslayarak göçün meşruiyetini ekonomik refah üzerinden inşa eden bir söylem üretmektedirler (Portes & Rumbaut, 2001). Bu anlatı, göçün haklılığını ekonomik ilerlemeyle temellendirirken göç sürecinin bireysel ve kolektif hafızalarda nasıl anlamlandırıldığını da gözler önüne sermektedir. Bu nedenle ekonomik göçmenler, İtalya’daki statülerini güçlendirmekle kalmamakta; Türkiye’deki sosyal ağlarını da, kazandıkları maddi birikimi yatırımlara dönüştürerek canlı tutmaktadırlar. Özellikle Pazarcık’a yapılan konut yatırımları, memlekete gönderilen para transferleri ve refah göstergeleri, göçmenliğin maddi kazançla meşrulaştırılan ve mekânda görünürleşen bir başarı hikâyesi olarak yorumlandığını ortaya koymaktadır.

Ekonomik başarı ve toplumsal kabul arayışı üzerinden kurulan bu göçmenlik anlatısının karşısında, politik nedenlerle göç edenlerin deneyimleri daha görünür bir mücadele ve hak arayışı ekseninde şekillenmektedir. Saha bulguları, bu grubun göçmenliğini politik varoluşun ve hak taleplerinin sürdürülebileceği bir alan olarak kurguladığını ortaya çıkarmaktadır. Bu göçmenler, hak temelli talepler ve kolektif dayanışmalar üzerinden kendiliklerini kurmakta, göçmenliğin anlamını da politik bir mücadele pratiği hâline dönüştürmektedirler. Görüşmelerden, bu grubun dayanışma ağlarına katılımı ve sendikalar ya da göçmen örgütleriyle kurduğu ilişkiler aracılığıyla sınıfsal ve kültürel sınırları aşan bir toplumsal müzakere alanı oluşturduğu anlaşılmaktadır. Wessendorf’un (2013) ve Zapata-Barrero & Hellgren’in (2023) belirttikleri üzere bu tür ağlar, göçmenliğin bireysel bir deneyim olmaktan çıkıp kolektif bir hak mücadelesine dönüşmesinin zeminini oluşturmaktadır.

Genç göçmenler açısından ise bulgular, eğitim ve iş dünyasına katılım süreçlerinin kimlik oluşumunda büyük ölçüde belirleyici olduğunu yansıtmaktadır. Eğitim için gelen gençler, nitelikli işgücü talebine karşılık vererek İtalya’da uzun vadeli bir yaşam kurma arayışına girmekte; böylelikle göçmenlik, mekânsal bir değişimden önce ekonomik ve akademik bir dönüşümü ifade etmektedir (King & Raghuram, 2013). Ancak bu bireylerin deneyimleri, vatandaşlık statüsü veya toplumsal kabulden çok İtalya’da güvenli ve istikrarlı bir yaşam kurma olasılıkları çerçevesinde şekillenmekte; göçmenliğin kalıcılığa ve geleceğe yönelik bir yatırıma dönüştüğünü görünür kılmaktadır.

Bulgular bütüncül olarak değerlendirildiğinde, göçmen benliğinin bağlama göre etkinleşen çoklu temsiller aracılığıyla tanımlandığı görülmektedir (Hall, 1996; Akhtar, 1999; Kim, 2001). Göçmen, geçmişle kurduğu duygusal bağları koruma ve yeni sosyal düzenlere uyum sağlama arasında salınan bir özne olarak benliğini parçalı ama işlevsel bir bütünlük içinde kurmaktadır. Milano'daki göçmenlerin kendilik algıları da bu çelişkili akışkanlık içinde form kazanmaktadır: Göçmenler, ekonomik başarı, politik katılım ya da kültürel üretim gibi farklı alanlarda kendilerine anlamlı konumlar oluşturabilmektedirler. Bu kendilik, bir yandan toplumsal kabule erişme arzusunun, diğer yandan dışlanmaya karşı direnci aynı anda barındırmaktadır. Bu açıdan göçmenlik, hem müzakere edilen hem de dirençle biçimlenen bir kendilik pratiğine dönüşmektedir.

Bu çok katmanlı benlik oluşumunun duygusal ve mekânsal boyutu, sahada izlenen gündelik karşılaşmalar ve mekân deneyimleri üzerinden daha belirgin hâle gelmektedir. Milano'daki Türkiyeli göçmenlerin gündelik yaşamlarında gözlemlenen konumlanma biçimleri, geçmişle kurulan ilişkilerin mekânsal ve kişiler arası düzlemde nasıl üretildiğine de işaret etmektedir. Bu bağlamda Akhtar'ın (1999), Mahler ve diğerlerinden (1975) ödünç alarak göç olgusuyla yeniden anlamlandırıldığı "duygusal ikmal" (*emotional refueling*) kavramsallaştırması, göçmenlerin benlik sürekliliğini Milano gibi çokkültürlü bir kent ortamında nasıl sağladıklarını açıklamada güçlü bir analitik araç sunmaktadır. Göçmen birey, Türkiyeden tanıdığı biriyle sokakta karşılaştığında ya da tanıdık kültürel öğeleri barındıran bir mekâna girdiğinde, geçmişle bağ kurmasına imkân tanıyan kısa süreli ama yoğun bir duygusal ikmal yaşar. Bu temaslar, göçmenin parçalanmış benliğinde hem aidiyet hem de süreklilik duygusu üretir; kimliğini, geçmişin çağrışımlarını bugünün mekânsal bağlamında dönüştürerek kurmasına olanak sağlar. Böylece duygusal ikmal, göçmenliğin psiko-sosyal sürekliliğini mümkün kılan görünmez bir inşa pratiğine dönüşür.

Sonuç olarak, Milano'daki Türkiyeli göçmenlerin göçmenlik algıları homojen bir yapı taşımamaktadır; bireyler, toplumsal ve ekonomik konumlarına bağlı olarak farklı deneyim yolları izlemektedirler (Anthias, 2001; Vertovec, 2001). Hukuki statü değişimiyle sınırlı olmayan göçmenlik; ekonomik yatırımları, toplumsal dayanışma pratiklerini ve mekânsal dönüşümleri içeren dinamik bir süreçtir. Milano bağlamında bu, kimliğin gündelik yaşam pratikleri, ekonomik ilişkiler, sosyal ağlar ve mekânsal deneyimler aracılığıyla kurulmasıyla belirginleşmektedir. Devletin belirli davranış kalıplarını 'makbul' sayan normatif kabulleri, göçmenlerin toplumsal varoluşlarını hem sınırlandıran hem yönlendiren bir çerçeve oluşturmakta; buna karşılık göçmenlerin geliştirdikleri görünmez direnç pratikleri ve kolektif müzakere stratejileri, bu çerçevenin ötesine geçerek alternatif bir yurttaşlık ve aidiyet anlayışının temellerini atmaktadır. Göçmenlik bu yönüyle, bir hareketlilik hâlinde çok direnişin, müzakerenin ve yeniden inşanın kesiştiği dinamik bir kendilik deneyimidir.

ARAŞTIRMA ETİĞİ VE KATILIMCI ONAMI

Bu araştırma, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen ve Mühendislik Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından 28.10.2024 tarihinde onaylanmıştır. Katılımcılardan araştırmaya gönüllü olarak katıldıklarına ve verilerinin yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılacağına dair bilgilendirilmiş onam alınmıştır. Araştırma sürecinde, katılımcıların mahremiyetine ve kişisel bilgilerinin gizliliğine azami özen gösterilmiştir.

DESTEK BEYANI VE TEŞEKKÜR

Bu çalışma, TÜBİTAK'ın BİDEB 2219 Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı kapsamında desteklenen doktora sonrası araştırma projesinin bir parçası olarak Politecnico di Torino, Dipartimento Interateneo di Scienze, Progetto e Politiche del Territorio (DIST – Interuniversity Department of Regional and Urban Studies and Planning) bünyesinde yürütülmüştür. Bu süreçte sağladığı burs imkânı için TÜBİTAK'a müteşekkirim.

Doktora sonrası araştırma sürecimde bilgisi, deneyimi ve yol göstericiliğiyle çalışmalarımın gelişimine değerli katkılarda bulunan danışmanım Prof. Francesco Chiodelli'ye ise minnettarlığımı ifade etmek isterim.

Çalışmaya katılarak göç hikâyelerini ve deneyimlerini içtenlikle paylaşan, araştırmanın sahada yürütülmesini kolaylaştıran ve nazik yârenlikleriyle bana destek olan tüm görüşmecilere gönülden şükranlarımı sunarım.

Ayrıca, araştırma süresince gündelik yaşamın yükünü paylaşmakla kalmayıp, uzmanlığı doğrultusunda fikir ve değerlendirmeleriyle çalışmanın düşünsel çerçevesine kıymetli katkılar sağlayan Soner Çalış'a derin sevgimle birlikte teşekkür ederim.

| EXTENDED ABSTRACT |

**Selfhood in the Mirror of the City: Social and Spatial Positionings of
Turkey-origin Immigrants in Milan**Kumru ÇILGIN **INTRODUCTION**

In the modern world, migration is a phenomenon that goes beyond mere physical relocation; it is a process in which identity, belonging, the self, and social relations are reconstructed within diverse social, cultural, and spatial contexts (Castles & Miller, 2009; Brettell & Hollifield, 2023). Voluntary or forced migration movements, shaped by dynamics such as economic opportunities, political oppression, wars, or environmental crises, shape the ways individuals become incorporated into new social orders, cultural norms, and institutional structures, while simultaneously triggering a transformative process in the migrants' selves (Goldin et al., 2011; Koser, 2016; Carling & Collins, 2017).

The self denotes an individual's holistic awareness of themselves, whereas selfhood refers to the form this self assumes within social relations and spatial experiences (Markus & Wurf, 1987; Demo, 1992). Within this framework, migration creates a threshold between an individual's previous representations of the self and their new social positioning; it transforms self-concept through processes such as identity dissonance, the quest for belonging, exclusion, recognition, and repositioning (Hall, 1996; Akhtar, 1999; Sayad, 2004; Jung & Hecht, 2008; Berman & Weems, 2016).

In this transformation, space functions as an active realm of social production where identity is articulated, negotiated, and performed (Lefebvre, 1974/1991; Massey, 1994; Quiroz Bacerra, 2014). Migrants' experiences in the spheres of housing, employment, education, and public interaction, alongside their relationship with the city, collectively shape their self-concept (King, 2018; Zapata-Barrero & Hellgren, 2023).

Building on this premise, the article aims to examine the transformation occurring within migrants' selves along the axes of space, identity, and social relations. In this regard, the primary research question guiding the study is: *“How do Turkey-origin immigrants living in Milan, Italy, construct and transform their self-concept through their social and spatial positioning?”* Drawing on semi-structured and unstructured interviews with immigrants of various ages, genders, ethnicities, and legal statuses, as well as observations in public spaces, the study contributes to Turkish-language literature on migration, urban studies, and human geography by addressing the “migration–space–selfhood” nexus on both conceptual and empirical levels.

CONCEPTUAL FRAMEWORK: SELF-TRANSFORMATION ACROSS BORDERS

The geographical and social borders crossed through migration transform an individual's self-concept as well as their physical location. Selfhood, understood as the entirety of an individual's feelings, thoughts, and evaluations about themselves, is a fundamental construct that shapes both their inner world and their social positioning (James, 1890; Mead, 1934; Gecas, 1982). Self-concept, in turn, is constructed through individual experiences as well as within the social environment, cultural dynamics, and spatial context (Erikson, 1968; Rosenberg, 1979; Hitlin, 2003; Barua & Maheshwari, 2025). Therefore, migration is a process through which individuals renegotiate their identity, social position, and sense of belonging.

Goffman's (1959) "presentation of self" approach demonstrates that migrants develop distinct identity performances in new social settings. These performances are shaped by the interplay of status, belonging, space, and power (Pugh, 2017; Quassoli & Dimitriadis, 2019; Carlà & Nicolson, 2023). Major transitions such as migration create ruptures in the self-concept by altering an individual's social roles, relational networks, and cultural orientations (Stryker, 1980; Tajfel & Turner, 1986; Berry, 1997). Sussman's (2000) model of cultural identity shows that migrants can reconstruct their identities by strengthening, by diminishing, by articulating, or by developing a global identity. Kim's (2001) intercultural identity approach highlights transnational forms of identity in which both old and new cultural elements are maintained simultaneously in the post-migration phase.

As emphasised by Akhtar (1999), this process involves the pursuit of an "optimal distance," shaped by the migrant's quest for acceptance in the new context while preserving connections to the past. Amid the tensions between continuity and change, belonging and foreignness, and displacement and settlement, the migrant self takes on a plural form (Hall, 1996; Anthias, 2001; Phinney et al., 2001). Thus, migrant identity is shaped less by personal choices than by legal status, economic prospects, social acceptance, ethnic networks, and exclusionary mechanisms (Portes & Rumbaut, 2001; Reitz, 2002; Levitt & Glick Schiller, 2004).

Space is not a passive backdrop to this transformation; rather, it is an active social arena in which identity and a sense of belonging are produced (Lefebvre, 1974/1991; Massey, 1994). Where migrants reside, which public spaces they occupy, the social networks they participate in, and how they navigate the city all play a decisive role in constructing their self-concept (Wessendorf, 2013; Zapata-Barrero & Hellgren, 2023). Ultimately, the experience of migration entails a reconstruction of the self and a transformation of selfhood that oscillates between continuity and change, taking shape within the relational web formed among culture, society, economy, and space.

RESEARCH DESIGN AND METHODOLOGY

The research is grounded in a qualitative methodology and fieldwork. Milan, where immigration from Turkey to Italy is concentrated and which hosts Turkey-origin immigrants of different generations and profiles, was selected as the field of study to investigate the relationship between migration, self-concept, and urban experience. Conducted in 2024, the fieldwork was carried out in two phases, comprising interviews with immigrants and observations conducted in public spaces of interaction. Within the sample, identified through purposive and snowball sampling techniques, diversity was sought across key variables such as reason for immigration, date of arrival, duration of stay, legal status, and ethnicity. In this context, semi-structured in-depth interviews and unstructured conversations were held with 18 immigrants—12 of whom were male—aged between 29 and 57, and direct contact was established with approximately 35 individuals in total. Observations carried out in public spaces such as parks, squares, streets, cafés, and restaurants further contributed to understanding immigrants' everyday lives and practices of spatial use. The data obtained in the study, conducted with ethics committee approval and voluntary participation, were analysed using *ATLAS.ti* through 35 codes and 8 categories.

THE IMMIGRATION EXPERIENCE AND THE CONSTRUCTION OF SELFHOOD: FINDINGS FROM MILAN

The experience of Turkey-origin immigration in Milan displays a structure in which economic, political, familial, and education-related reasons for migration are deeply intertwined. Immigration from Turkey to Italy, particularly since the 1980s and 1990s, has been shaped by labour mobility, political repression, economic uncertainty, and social conflicts. With its opportunities in industry, services, finance, and cultural production, Milan has become both a transit point and a site of permanent settlement for Turkey-origin immigrants. The spatial distribution of these immigrants across the city is shaped by economic means, hometown networks, and employment opportunities, rather than by clear patterns of ghettoisation.

Perception of immigration vary according to individuals' reasons for arrival, legal status, class positions, and personal experiences. Those arriving for political reasons experience immigration predominantly through rupture, fragmented belonging, and identity continuity, whereas individuals immigrating for economic reasons display a more pragmatic and settlement-oriented approach. Young and educated individuals relocating for educational or professional purposes do not always identify themselves as immigrants, at times defining themselves as foreigners or urbanites. While citizenship merely provides bureaucratic convenience for some, for others it signifies inclusion in society and a heightened sense of security.

Although experiences of discrimination are not directly and explicitly experienced by every participant, it is evident that social acceptance is conditional. Individuals who are proficient in the language, employed, law-abiding, and perceived as visibly "integrated" are more easily acceptance. On the other hand, exclusion based on foreign or immigrant identity can occur within the realms of job seeking, schooling, neighbourly relations, and professional competition. Turkey-origin immigrants occasionally position themselves as more compliant than other immigrant groups, indicating the reproduction of class, ethnic, and cultural hierarchies among immigrant populations.

Social relations and sense of belonging vary according to the bonds immigrants establish with Italian society, other immigrants, and their own communities. Some cultivate strong ties with Italians, whereas others maintain contact limited to work, school, neighbourhood environments, or their children's activities. Political circles, educational institutions, and solidarity networks can strengthen the sense of belonging. At the same time, shared regional origins, kinship, and ethnic affinity constitute crucial sources of solidarity, particularly for economic immigrants.

The experience of urban space varies according to age, gender, class, and legal status. Men's engagement with the city is predominantly work-centred, while women's mobility can be circumscribed by the home, school, markets, and familial responsibilities. Young people, conversely, experience Milan more fluidly through socialisation, cultural participation, and the production of urban identity. While central and expensive areas appear exclusionary to low-income or precarious immigrants, parks, markets, and neighbourhood venues offer more accessible spaces for encounter.

DISCUSSION AND CONCLUSION: IMMIGRATION, SELFHOOD, AND IDENTITY IN THE CASE OF MILAN

This study demonstrates that the experiences of selfhood and identity among Turkey-origin immigrants living in Milan are constructed simultaneously across individual, social, economic, and spatial dimensions. The findings show that migration cannot be explained merely through physical relocation or changes in legal status; it is a multi-layered process continuously negotiated through citizenship, economic independence, social acceptance, spatial belonging, and state policies (Glick Schiller et al., 1995; Anthias, 2001). While citizenship reinforces a sense of security and acceptance for certain participants, for others it is meaningful primarily as a legal entitlement. Consequently, rather than producing a singular transformation in the migrant self, citizenship constitutes a field of negotiation that varies according to status and experience.

Field findings indicate that those immigrating for economic reasons pursue social acceptance through practices such as “following the rules,” “presenting a good profile,” and “doing one’s job properly.” This situation brings into view the strategies of becoming a “desirable immigrant” within the context of immigration, a phenomenon that can be associated with Üstel’s (2004) conceptualisation of the “desirable citizen.” Evaluated within the framework of Berry’s (1997) cultural adaptation approach, these strategies signify an effort to gain recognition by conforming to dominant norms. Economic success thus becomes a criterion of social legitimacy, extending beyond mere individual prosperity (Portes & Rumbaut, 2001).

Conversely, individuals immigrating for political reasons conceptualise immigration in terms of rights claims, solidarity networks, and practices of collective struggle. For this group, identity is forged through political subjectivity and social negotiation (Wessendorf, 2013; Zapata-Barrero & Hellgren, 2023). Among young immigrants, however, opportunities for education, employment, and building a future emerge as the fundamental determinants of identity formation (King & Raghuram, 2013).

Ultimately, the Milan fieldwork demonstrates that the migrant self takes shape as a fragmented yet functional whole (Hall, 1996; Akhtar, 1999; Kim, 2001). Emotional ties to Turkey are reproduced through everyday encounters and familiar spaces; this sustains the continuity of the self in a manner that can be explained through Akhtar’s (1999) concept of “emotional refuelling.” Within this framework, migration transcends mere mobility; it is a dynamic experience of selfhood in which economic success, political resistance, spatial belonging, and cultural reconstruction intersect (Anthias, 2001; Vertovec, 2001).

KAYNAKÇA

- Ahmed, S. (1999). Home and away: Narratives of migration and estrangement. *International Journal of Cultural Studies*, 2(3), 329–347. <https://doi.org/10.1177/136.787.799900200303>
- Akhtar, S. (1999). *Immigration and identity: Turmoil, treatment, and transformation*. Jason Aronson, Inc.
- Ambrosini, M. (2013). Immigration in Italy: between economic acceptance and political rejection. *Journal of International Migration and Integration*, 14(1), 175–194. <https://doi.org/10.1007/s12134.011.0231-3>
- Anthias, F. (2001). New hybridities, old concepts: The limits of “culture.” *Ethnic and Racial Studies*, 24(4), 619–641. <https://doi.org/10.1080/014.198.70120049815>
- Artero, M., & Chiodelli, F. (2019). Migration, religion, and residential segregation at the urban level: The case of Muslim migrants in Rome and Milan. *Sociological Inquiry*, 90, 867–890. <https://doi.org/10.1111/soin.12322>
- Barua, H., & Maheshwari, N. (2025). The interplay between migration and self-identity: a structured review using TCCM and bibliometric analysis. *Frontiers in Psychology*, 16, 1563508. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.156.3508>
- Beech, N. (2010). Liminality and the practices of identity reconstruction. *Human Relations*, 64(2), 285–302. <https://doi.org/10.1177/001.872.6710371235>
- Berman, S. L., & Weems, C. F. (2016). Identity distress. R. J. R. Levesque (Ed.), *Encyclopedia of adolescence* içinde (ss. 1–8). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-32132-5_143-2
- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology*, 46(1), 5–34. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.1997.tb01087.x>
- Bhugra, D. (2004). Migration and mental health. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 109(4), 243–258. <https://doi.org/10.1046/j.0001-690X.2003.00246.x>
- Bilecen, T., & Araz, M. S. (2015). Londra’da yaşayan Türkiyeli göçmenlerin etnik ve mezhepsel aidiyetlerinin siyasal tutum ve davranışlarına etkisi. *Göç Dergisi*, 2(2), 189–207. <https://doi.org/10.33182/gd.v2i2.562>
- Brettell, C. B., & Hollifield, J. F. (Ed.) (2023). *Migration theory: Talking across disciplines* (4. basım). Routledge.
- Bourdieu, P. (1993). *The field of cultural production: Essays on art and literature*. Columbia University Press.
- Carlà, A., Nicolson, M. (2023). Negotiated belonging in sub-state nationalist contexts: Young adult migrant narratives in Scotland and South Tyrol. *Comparative Migration Studies*, 11(2). <https://doi.org/10.1186/s40878.023.00325-4>
- Carling, J., & Collins, F. (2017). Aspiration, desire and drivers of migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(6), 909–926. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.138.4134>
- Castles, S., & Miller, M. J. (2009). *The age of migration: International population movements in the modern world*. Palgrave Macmillan.
- Cummings, C., Pacitto, J., Lauro, D., & Foresti, M. (2015). *Why people move: Understanding the drivers and trends of migration to Europe*. London: Oversea Development Institute.

- Çakırcı, Y. (2009). Göç trafiğinde araftakiler: İtalya'daki Türkler. M. M. Erdoğan (Ed.), *Yurtdışındaki Türkler: 50. yılında göç ve uyum içinde* (ss. 763–768). Orion.
- Demo, D. H. (1992). The self-concept over time: Research issues and directions. *Annual Review of Sociology*, 18, 303–326. <https://www.jstor.org/stable/2083456>
- Dinc, P. (2022). The semantics and substance of contesting Turkishness in the diaspora. D. Abdelhady, & R. Aly (Ed.), *Routledge handbook on Middle Eastern diasporas* içinde (Bölüm 12). Routledge. <http://doi.org/10.4324/978.042.9266102-15>
- Erikson, E. H. (1968). *Identity, youth, and crisis*. W. W. Norton Company.
- Ertorer, S. E. (2014). Managing identity in the face of resettlement. *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 14, 268–285. <https://doi.org/10.1080/15283.488.2014.944695>
- Faist, T. (2000). *The volume and dynamics of international migration and transnational social spaces*. Oxford University Press.
- Gayıral, A., & Gündoğmuş, B. (2021). Almanyada yaşayan Türkiyeli göçmen kadınların kimlik değişimlerine yönelik bir alan araştırması. *Düşünce ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 189–222. <https://doi.org/10.33182/gd.v2i2.562>
- Gecas, V. (1982). The self-concept. *Annual Review of Sociology*, 8, 1–33. <https://doi.org/10.1146/annurev.so.08.080.182.000245>
- Glick Schiller, N., Basch, L., & Blanc Szanton, C. (1995). From immigrant to transmigrant: Theorizing transnational migration. *Anthropological Quarterly*, 68(1), 48–63. <https://www.jstor.org/stable/3317464>
- Glick Schiller, N., & Çağlar, A. (2011). *Locating migration: Rescaling cities and migrants*. Cornell University Press.
- Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Anchor Books.
- Goldin, I., Cameron, G., & Balarajan, M. (2011). *Exceptional people: How migration shaped our world and will define our future*. Princeton University Press.
- Grigoriadis, I. N. (2007). Türk or Türkiyeli? The reform of Turkey's minority legislation and the rediscovery of Ottomanism. *Middle Eastern Studies*, 43(3), 423–438. <https://doi.org/10.1080/002.632.00701246116>
- Grzymala-Kazłowska, A., & Phillimore, J. (2018). Introduction: Rethinking integration. New perspectives on adaptation and settlement in the era of super-diversity. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(2), 179–196. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.134.1706>
- Güler, H. (2019). İşçilikten “girişimcilğe” Türkiyeli göçmenler: Paris örneği. *Sosyoloji Dergisi*, 39, 81–102. <https://izlik.org/JA57TZ82HE>
- Hall, S. (1996). Introduction: Who needs ‘identity’? S. Hall ve P. du Gay (Ed.), *Questions of cultural identity* içinde (ss. 1–17). SAGE Publications.
- Hatoss, A. (2012). Where are you from? Identity construction and experiences of ‘othering’ in the narratives of Sudanese refugee-background Australians. *Discourse & Society*, 23, 47–68. <https://doi.org/10.1177/095.792.6511419925>
- Hitlin, S. (2003). Values as the core of personal identity: Drawing links between two theories of self. *Social Psychology Quarterly*, 66(2), 118–137. <https://doi.org/10.2307/1519843>
- ISTAT (Istituto Nazionale di Statistica). (2024). *Immigrants.stat: Data and indicators on immigrant and new citizens*. <http://stra-dati.istat.it>
- James, W. (1890). *The principles of psychology*. Henry Holt and Company.
- Jung, E., & Hecht, M. L. (2008). Identity gaps and level of depression among Korean immigrants. *Health Communication*, 23, 313–325. <https://doi.org/10.1080/104.102.30802229688>
- Kanık, C. (2017). Türkiyeli göçmenler, çokkültürlülük ve kültürlerarasılık (Almanya örneği). *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(2), 141–154.
- Kaya, A., & Kentel, F. (2005). *Euro-Turks: A Bridge or a breach between Turkey and the European Union? A comparative study of German-Turks and French-Turks*. Centre for European Policy Studies.
- Kim, Y. Y. (2001). *Becoming intercultural: An integrative theory of communication and cross-cultural adaptation*. SAGE Publications.
- King, R. (2018). A geographer's perspective on migration, identity and space. T. Linhard, & T. H. Parsons (Ed.), *Mapping migration, identity, and space* içinde (ss. 331–356). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-77956-0_14
- King, R., & Raghuram, P. (2013). International student migration: Mapping the field and new research agendas. *Population, Space and Place*, 19(2), 127–137. <https://doi.org/10.1002/psp.1746>
- Koser, K. (2016). *International migration: A very short introduction*. Oxford University Press.
- Lefebvre, H. (1974/1991). *The production of space* (D. Nicholson-Smith, Çev.). Blackwell. (Orijinal eserin yayım tarihi 1974)
- Lefebvre, H. (1996). *Writings on cities* (E. Kofman ve E. Lebas, Ed.). Blackwell.
- Levitt, P., & Glick Schiller, N. (2004). Conceptualizing simultaneity: A transnational social field perspective on society. *International Migration Review*, 38(3), 1002–1039. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2004.tb00227.x>
- Madison, G. (2006). Existential migration. *Existential Analysis*, 17(2), 238–260.
- Markus, H., & Wurf, E. (1987). The dynamic self-concept: A social psychological perspective. *Annual Review of Psychology*, 38, 299–337. <https://doi.org/10.1146/annurev.ps.38.020.187.001503>
- Massey, D. (1994). *Space, place and gender*. University of Minnesota Press.

- Mead, G. H. (1934). *Mind, self and society*. University of Chicago Press.
- Mollica, M. (2020). The twenty-five Turkish Alawi from Tokat and the creation of the Alawite Bektashi Italia in Lecco. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 96, 145–162. <https://doi.org/.34189/hbv.96.006>
- Neuman, W. L. (2014). *Social research methods: Qualitative and quantitative approaches* (7. basım). Pearson.
- Nuhoglu Soysal, Y. (1994). *Limits of citizenship: Migrants and postnational membership in Europe*. University of Chicago Press.
- Ogan, C., Giglou, R. I., & d'Haenens, L. (2017). Challenges of conducting survey research related to a social protest movement: Lessons learned from a study of Gezi protests involving the Turkish diaspora in three European countries. *The Information Society*, 33(1), 1–12. <https://doi.org/10.1080/01972.243.2016.1248615>
- Park, S., & Gerrits, L. (2021). How migrants manifest their transnational identity through online social networks: comparative findings from a case of Koreans in Germany. *Comparative Migration Studies*, 9(10). <https://doi.org/10.1186/s40878.020.00218-w>
- Phinney, J. S., Horenczyk, G., Liebkind, K., & Vedder, P. (2001). Ethnic identity, immigration, and well-being: An interactional perspective. *Journal of Social Issues*, 57(3), 493–510. <https://doi.org/10.1111/0022-4537.00225>
- Portes, A., & Rumbaut, R. G. (2001). *Legacies: The story of the immigrant second generation*. University of California Press.
- Pugh, J. D. (2017). Negotiating identity and belonging through the invisibility bargain: Colombian forced migrants in Ecuador. *International Migration Review*. <https://doi.org/10.1111/imre.12344>
- Purkis, S., & Güngör, F. (2015). İtalya, Milano'da yaşayan Türkiyelilerin göçmenlik deneyimleri. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 53, 1–29. <https://izlik.org/JA68TN93PK>
- Quassoli, F., & Dimitriadis, I. (2019). “Here, there, in between, beyond...”: Identity negotiation and sense of belonging among Southern Europeans in the UK and Germany. *Social Inclusion*, 7(4), 60–70. <https://doi.org/10.17645/si.v7i4.238>
- Quiroz Bacerra, M. V. (2014). Performing belonging in public space: Mexican migrants in New York City. *Politics & Society*, 42(3), 331–357. <https://doi.org/10.1177/003.232.9214543257>
- Reitz, J. G. (2002). Host societies and the reception of immigrants: Research themes, emerging theories, and methodological issues. *International Migration Review*, 36(4), 1005–1019. <http://www.jstor.org/stable/4149489>
- Reyneri, E. (2004). Immigrants in a segmented often undeclared labour market. *Journal of Modern Italian Studies*, 9(1), 71–93. <https://doi.org/10.1080/135.457.1042000179191>
- Riva, E., & Zanfrini, L. (2013). The labor market condition of immigrants in Italy: the case of Lombardy. *Interventions Économiques/Papers in Political Economy*, 47, 1–27. <https://doi.org/10.4000/interventionseconomiques.1987>
- Rosenberg, M. (1979). *Conceiving the self*. Basic Books.
- Ryan, D., Dooley, B., & Benson, C. (2008). Theoretical perspectives on post-migration adaptation and psychological well-being among refugees: Towards a resource-based model. *Journal of Refugee Studies*, 21, 1–18. <https://doi.org/10.1093/jrs/fem047>
- Salomoni, F. (2012). Göç veren ülkeden göç alan ülkeye geçiş: Akdeniz modeli ve İtalya örneği. I. G. Öner ve S. A. Öner (Ed.), *Küreselleşme çağında göç: Kavramlar, tartışmalar* (ss. 417–438). İletişim.
- Sayad, A. (2004). *The suffering of the immigrant* (D. Macey, Çev.). Polity Press.
- Schuster, L. (2005). The continuing mobility of migrants in Italy: Shifting between places and statuses. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(4), 757–774. <https://doi.org/10.1080/136.918.30500109993>
- Sili Kalem, A. (2015). Türk çayına süt katmak: Londra'da yaşayan Türkiyeli göçmenlerin gündelik hayatları. *İnsan ve Toplum*, 5(10), 43–72. <https://izlik.org/JA64LD54GZ>
- Smith, L. R. (2013). Female refugee networks: Rebuilding post-conflict identity. *International Journal of Intercultural Relations*, 37, 11–27. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2012.04.011>
- Sussman, N. M. (2000). The dynamic nature of cultural identity throughout cultural transitions: Why home is not so sweet. *Personality and Social Psychology Review*, 4(4), 355–373. https://doi.org/10.1207/S15327957PSPR0404_5
- Stryker, S. (1980). *Symbolic interactionism: A social structural version*. Benjamin/Cummings.
- Tauker, M. (2024). Ethnographic analysis of “safe zone” concept in migration in global perspective. *Migration and Diversity*, 3(1), 71–87. <https://doi.org/10.33182/md.v3i1.3220>
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. S. Worchel ve W. G. Austin (Ed.), *Psychology of intergroup relation* (ss. 277–293). Hall Publishers.
- Urban, E. L., & Orbe, M. P. (2010). Identity gaps of contemporary U.S. immigrants: Acknowledging divergent communicative experiences. *Communication Studies*, 61, 304–320. <https://doi.org/10.1080/105.109.71003757147>
- Üstel, F. (2004). “Makbul vatandaş”ın peşinde: II. Meşruiyet’ten bugüne vatandaşlık eğitimi. İletişim Yayınları.
- Vertovec, S. (2001). Transnationalism and identity. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 27(4), 573–582. <https://doi.org/10.1080/136.918.30120090386>
- Wessendorf, S. (2013). Commonplace diversity and the “ethos of mixing”: Perceptions of difference in a London Neighbourhood. *Identities*, 20(4), 407–422. <https://doi.org/10.1080/1070289X.2013.822374>

Zapata-Barrero, R., & Hellgren, Z. (2023). Intercultural citizenship in the making: Public space and belonging in discriminatory environments. R. Barbulescu vd. (Ed.), *Revising the integration-citizenship nexus* içinde (ss. 111–128). IMISCOE Research Series. https://doi.org/10.1007/978-3-031-25726-1_7

To Cite This Article: Erdoğan, H. & Zaman, S. (2026). İstanbul'daki kısa süreli konut kiralamalarının (Airbnb) mekansal dağılışı ve kümelenme desenleri. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 58, 96-112. <https://doi.org/10.32003/igge.1707561>

İstanbul'daki Kısa Süreli Konut Kiralamalarının (Airbnb) Mekânsal Dağılışı ve Kümelenme Desenleri

Spatial Distribution and Clustering Patterns of Short-Term Rental Housing (Airbnb): The Case of Istanbul

Hatice ERDOĞAN^{ID}, Serhat ZAMAN^{ID}

Öz

Bu çalışmada Airbnb arzının dağılışı İstanbul özelinde değerlendirilmektedir. Çalışma alanında Airbnb ilanlarının yüksek olduğu kısımlar özellikle kent merkezi ve turistik noktalardır. Tarihi alanlar, boğaz ve kıyı boyunca yoğunlaşan ilanlar çeperele doğru seyretmektedir. İlanların dağılışı ilçe ölçeğinde Beyoğlu, Fatih, Şişli ve Kadıköy olarak sıralanmaktadır. En az ilan ise Sultangazi, Sultanbeyli, Esenler ve Sancaktepe'de yer almaktadır. Dağılışın incelenmesinin ardından mekansal istatistik yöntemleri ile değerlendirme yapılmıştır. Moran's I, LISA ve Sıcak Nokta Analizi (Getis-Ord-Gi*) yapılmıştır. İlanlar mahalle bazında incelenmiş; ulaşım, kentsel yeşil alan, orman alanları, tarihi ve kültürel alanlar, sosyal alanlar, eğitim, kamu, sağlık, spor ve ticaret alanları baz alınarak değerlendirme yapılmıştır. Böylelikle Airbnb ile mekansal çevre özellikleri arasındaki bağlantı ortaya konulmuştur. Çalışmamızda tarihi ve kültürel kaynaklar ile ulaşım kolaylığının dağılışı etkileyen en önemli faktörler olduğu tespit edilmiştir. Airbnb kümelenmesinde destinasyon noktalarına yakın ve erişim kolaylığı olan veya ulaşım altyapısının güçlü olduğu noktalar ön plana çıkmaktadır. Akademik çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. İstanbul özelinde de durum benzerdir.

Anahtar Kelimeler: Airbnb, İstanbul, Mekânsal İstatistik, Turizm Coğrafyası, Kısa Süreli Kiralama Platformu

Abstract

In this study, the distribution of Airbnb supply is evaluated specifically for Istanbul. The areas with a high concentration of Airbnb listings are primarily located in the city center and around major tourist attractions. Listings are notably clustered around historical sites, the Bosphorus, and coastal zones, gradually diminishing towards the urban periphery. At the district level, Beyoğlu, Fatih, Şişli, and Kadıköy exhibit the highest density of listings, whereas Sultangazi, Sultanbeyli, Esenler, and Sancaktepe have the fewest. Following the examination of spatial distribution, spatial statistical methods were employed for further analysis. These include Moran's I, Local Indicators of Spatial Association (LISA), and Hot Spot Analysis (Getis-Ord Gi*). Listings were analyzed at the neighborhood scale, taking into account factors such as accessibility, urban green spaces, forest areas, historical and cultural sites, social facilities, education, public services, health, sports, and commercial areas. This approach enabled the identification of correlations between Airbnb distribution and various geographical features. The findings reveal that historical and cultural resources, as well as ease of access, are the most influential factors in shaping the spatial distribution of Airbnb listings. Locations with proximity to key destinations, good accessibility, or robust transportation infrastructure tend to stand out in terms of Airbnb clustering. Similar results have been reported in existing academic literature, and this pattern holds true for the case of Istanbul as well.

Keywords: Airbnb, Istanbul, Spatial Statistics, Tourism Geography, Short Term Rental Platform

* **Sorumlu Yazar:** Araş.Gör. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, ✉ haticeerdogan@nku.edu.tr

GİRİŞ

Turizm sektörü arz ve talepten oluşan pazar yapısı ile karakterize edilmektedir. Konaklama sektörü, ulaşım, hizmet sektörü, seyahat acenteleri, tur operatörleri gibi faaliyet kolları turizm arzını meydana getirmektedir. İnternetin yaygınlaşması ile bu faaliyet kolları çeşitlenmiş, kısa süreli kiralama platformları ortaya çıkmıştır (Voltes-Dorta & Inchausti-Sintes, 2021). Yaygınlaşması çevrimiçi platformların ortaya çıkışı ve akıllı telefon kullanımının artması ile olmuştur. Airbnb de kısa süreli kiralama platformlarından biridir (Gyódi & Nawaro, 2021). 2008 yılında San Francisco'da kurulan Airbnb şirketi dünyanın birçok yerinden gelen ziyaretçiler ile ev sahiplerini bir araya getiren bir platformdur. Kurulduğundan bu yana 191'den fazla ülkede 5 milyon konaklama ilanı verilmiştir (Airbnb, 2024). Bu, en büyük 5 otel zincirinin toplam oda sayısından daha fazla arz sağladığı anlamına gelmektedir (Andreu vd., 2020). Dolayısıyla turizm sektörü üzerinde en fazla etkiye sahip platformlardan biridir (La vd., 2021).

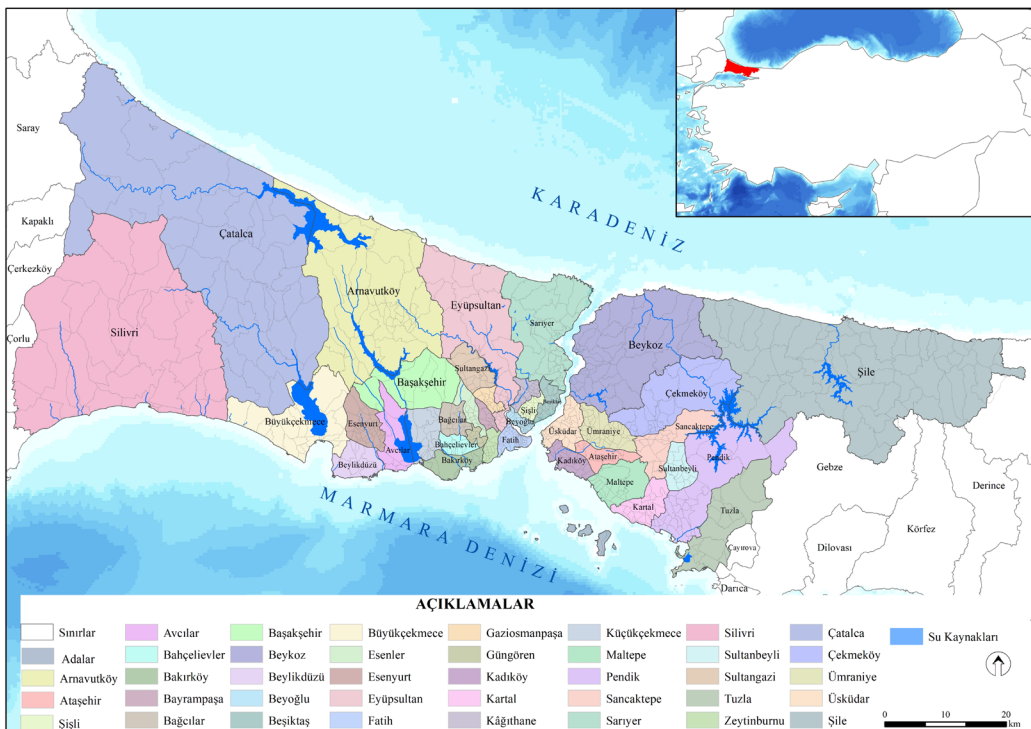
Airbnb'nin hızla büyümesi ve coğrafi kapsamını genişletmesi günümüzde önemli bir araştırma alanı haline gelmesine neden olmuştur. Her ne kadar Airbnb'nin 15 yılı aşkın bir geçmişi olsa da akademik araştırmalar henüz yeni diyebileceğimiz bir dönemde başlamıştır (Andreu vd., 2020). Ürün ve hizmet paylaşımı uzun yıllardır var olsa da sosyal medya ve platformlar aracılığıyla tüketicilere hizmet sunulması neticesinde birçok köklü sektör değişmiştir. Airbnb'nin geleneksel konaklama türlerinden en belirgin farkı çeşitliliği bünyesinde barındırmasıdır. Sunulan mekân lüks bir evden çok kötü durumdaki odaya kadar değişiklik göstermektedir (Dolnicar, 2019). Dolayısıyla burada çeşitlilik standardizasyonun yerini almıştır. İnsanların mülklerini veya mülklerinin bir kısmını kiralamaları ilk etapta araştırmacılar tarafından yeni bir kiralama uygulaması olarak görülse de yenilikçi bir girişim olarak kabul görmüş ve ilgi artmıştır (Lagonigro vd., 2020). Platformu araştırmacılar yerel halk üzerine etkisi, uygulamayı kullanma motivasyonlarının incelenmesi, davranış ve tercihler üzerine etkisi gibi konular ekseninde incelemiştir (Ert vd., 2016; Guttentag vd., 2018; Zervas vd., 2016). Özellikle toplum üzerine etkisini inceleyen araştırmalar yapılmıştır. Ortaya çıkan iş modelinin istihdam (Fang vd., 2016) ve kiralık konut piyasasında yarattığı belirsizlik (Liang vd., 2022) tartışılan başlıklar arasında yer almaktadır. Örneğin Rabiei-Dastjerdi vd. (2022) Dublin özelinde yaptığı çalışmada mahalle değişimini Airbnb etkinliğinin bir çıktısı olarak ifade etmektedir. Wilson vd. (2022) platform ekonomisini politik bir mercekten incelemiş, karşı anlatıları analiz ederek etkilerini ortaya koymuştur. Morales-Pérez vd. (2022) ise Airbnb'nin sosyo-mekânsal eşitsizliği ve mülk spekülasyonunu beslediğini tespit etmiştir. Mevcut kaynakları kullandığı ve yoğun inşaat ihtiyacını ortadan kaldırdığı için ilk etapta paylaşım ekonomisi sürdürülebilir kalkınmaya giden yol ve çevresel sürdürülebilirlik açısından oyunun kurallarını değiştiren bir unsur olarak görülse de çıktılar beklenen şekilde olmamıştır (Dolnicar, 2019).

Airbnb gibi dijital platformların artması yalnızca ekonomik dönüşüme neden olmamış, mekân kullanımında da dönüşüme sebep olmuştur. Geleneksel konaklama sektörüne bir alternatif olarak ortaya çıkan kısa süreli kiralama platformları şehir merkezlerinde baskı yaratmış, doğal olarak negatif sosyo-ekonomik sonuçlar doğurmuştur (Curto vd., 2022). Airbnb'nin bu çok boyutlu etkileri turizm coğrafyasında yeni bir tartışma ortamı yaratmıştır. Mülklerin ticarileşmesi, metropol alanlarda Airbnb ile ilişkili soylulaştırma ve turistikleşme süreçleri gibi konular ile bir arada değerlendirilmeye başlanmıştır (Demir & Emekli, 2021). Bu da şehir planlamacıları, araştırmacılar ve politika yapıcılarının çözmesi gereken yeni sorunlar veya sorular yarattığı anlamına gelmektedir. Mekânsal özelliklerin değerlendirilmesi ile ortaya çıkan sorunların çözülebileceği yapılan çalışmalar ve analizler ile ortaya konulmuştur. Çünkü konum, konaklama sektörü için önemli bir unsurdur. Ziyaretçilerin konaklama tercihlerinde mekânsal unsurlar etkilidir (La vd., 2021). Bu nedenle bu çalışmada öncelikle Airbnb dağılımını etkileyen faktörler ortaya konulmuştur. Farklı destinasyonlarda yapılan çalışmalarının hepsi Airbnb listelerinin turistik noktalar etrafında yoğunlaştığını tespit etmiştir. Sun vd. (2022) Airbnb'nin mekânsal dağılımında tarihi ve yerel kaynakların etkili olduğunu belirtmiştir. Lagonigro vd. (2020) ise konum ve konut büyüklüğünün Airbnb yoğunlaşmasını açıklayan faktörler olduğunu tespit etmiştir. Yapılan araştırmalar ve analiz çıktılar Airbnb'nin yerleşim alanı ve sosyo-ekonomik unsurlara bağımlı bir olgu olduğunu bizlere göstermektedir. Çalışmalar Airbnb listelerinin büyük çoğunlukla şehir merkezi ve turistik noktalarda yer aldığını göstermektedir. Su kaynakları, bitki örtüsü, beşerî unsurlar, ulaşım gibi başlıklar Airbnb dağılımını etkileyen unsurlar olarak listelenmektedir. Londra özelinde yapılan bir araştırmada Airbnb yoğunluğunun doğrudan ulaşım

ile ilişkili olduğu belirtilmektedir (Xu vd., 2020). Avrupa'daki Airbnb listelerini inceleyen Adamiak (2018) da turistik yerlerde ilanların yoğunlaştığını tespit etmiştir. Gyódi ve Nawaro (2021) da Airbnb fiyatlarının mekân ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Fiyatların şehir merkezinden ve metro istasyonlarından uzaklaştıkça düştüğünü aktarmıştır. Özetle dağılışı etkileyen unsurlar tarihi yerler, plajlar ve kültürel alanlar olarak listelenmektedir. Şehir merkezine yakınlık ve erişim imkânları dağılışı etkileyen diğer başlıklardır. Ek olarak hava kalitesi, manzara, bitki örtüsü, kamu alanları, güvenlik ve kültürel çeşitlilik gibi faktörlerin de dağılışı etkilediği tespit edilmiştir (Xu vd., 2020). Kısaca Airbnb dağılışı doğrudan coğrafi bir konudur. Dağılışı rastgele değildir (Türk vd., 2021). Ziyaretçiler de konaklayacakları alanı coğrafi bağlam içinde değerlendirdiği için coğrafya Airbnb'nin mevcudiyeti için hayattır (Zhang & Chen, 2019). Yani ziyaretçi tercihlerinde coğrafi elverişlilik etkilidir. Bu çalışmada da İstanbul'daki kısa dönemli kiralama alanlarının mekânsal dağılımı analiz edilmektedir. 30 Aralık 2024 tarihli Airbnb verilerinden yararlanarak kısa dönemli kiralama alanları (Airbnb) ile turizm arasındaki ilişki ortaya konulmaktadır. Coğrafi koşulların Airbnb dağılışı üzerindeki etkisi açıklanmaktadır.

ÇALIŞMA ALANI

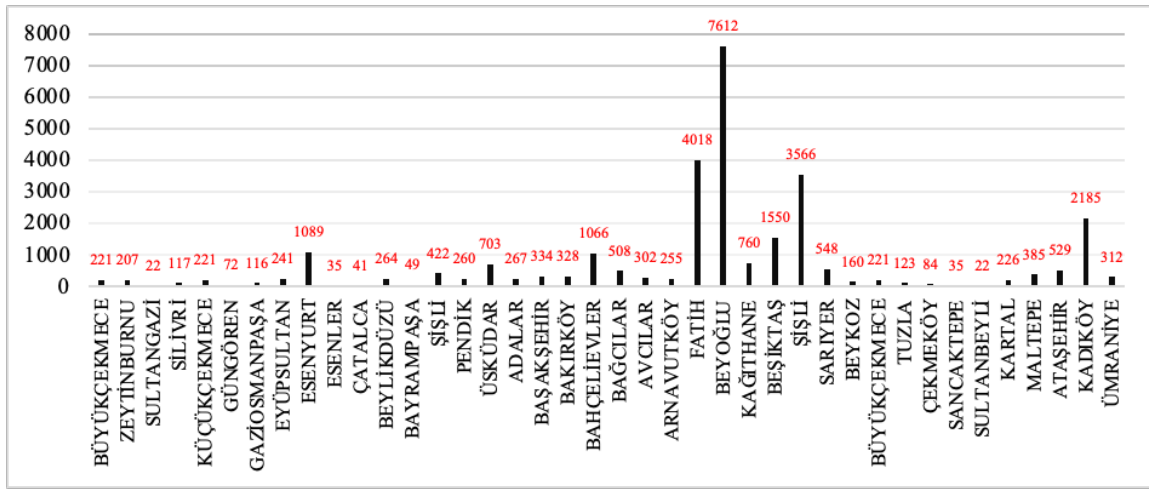
İstanbul Karadeniz ve Marmara Denizi'ni birbirine bağlayan İstanbul Boğazı'nın iki yakasında konumlanmıştır (Harita 1.) Stratejik konumu dolayısıyla tarih boyunca önemli bir yerleşim yeri olmuştur. Binlerce yıllık geçmişi ve günümüze aktarılan kültürel mirası turizm kenti kimliği kazanmasında etkili olmuştur (Sahin & Baloglu, 2011). Bu kimlik İstanbul'un ulusal ve uluslararası alanda tanınmasına, en fazla ziyaret edilen şehirlerden biri haline gelmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla İstanbul imajında coğrafi konumun ve kültürel geçmişin etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim yapılan bir çalışmada da "İstanbul'un müzeleri, sarayları ve diğer tarihi alanlarının şehir imajının önemli bir bölümünü oluşturduğu" sonucuna varılmıştır (Alvarez, 2010). Tanınan seyahat yayıncıları İstanbul'u en iyi on Avrupa şehri destinasyonu, Avrupa'nın en güvenli şehirleri ve en iyi küresel destinasyonlar listelerine dahil etmekte, yerel kültürel zenginliği, tarihi kaynakları, gastronomik zenginliğine vurgu yapmaktadır (Gezici & Kerimoğlu, 2010). Yani İstanbul'daki turizm faaliyetleri şehirdeki turizm, eğlence ve boş zaman ortamlarını içermektedir (Aytaç, 2006).

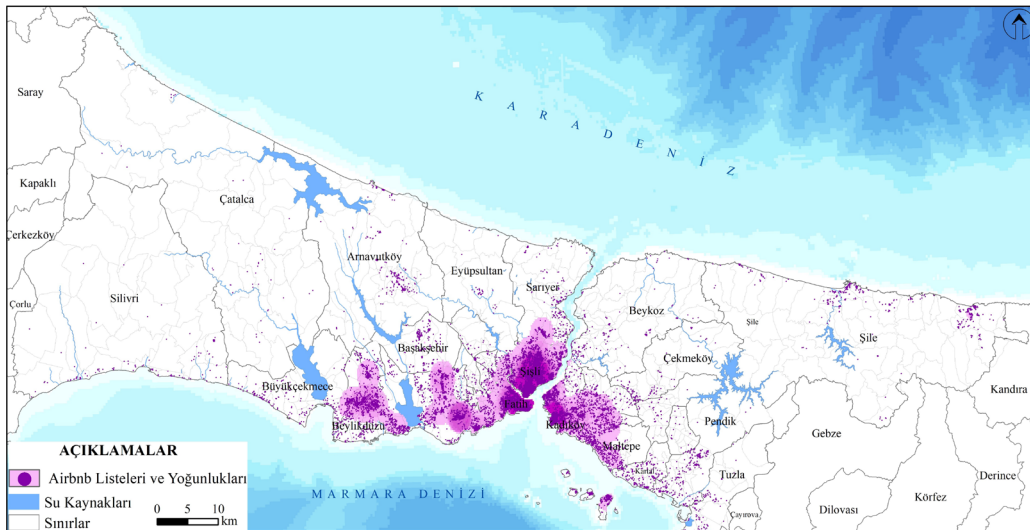
Harita 1: Çalışma alanının konumu

Çalışma alanında turistik kaynakların fazla ve çeşitli olması ziyaret için neden oluşturmaktadır. Bundan dolayı iyi gelişmiş bir turizm altyapısına sahiptir. 3091 işletme belgeli, 105 yatırım belgeli olmak üzere toplam 3.196 konaklama tesisi bulunmaktadır. 276.069 yatak kapasitesi bulunmaktadır (KTB, 2024). İstanbul 2024 yılında 18.582.322 ziyaretçiye ev sahipliği yapmış, 1.128.646 tesise geliş sayısına ulaşmıştır. 2.451.791 geceleme yapılmıştır. Ortalama kalış süresi 2,17'dir. Doluluk oranı ise %50,66'dır (KTB, 2024). Konaklama tesisleri dışında alternatif konaklama sektörü de İstanbuldaki turizm arzının önemli bir kaynağıdır. Alternatif konaklama seçeneklerinden biri de Airbnb'dir. İstanbul Türkiye'nin en fazla ziyaretçi akışına sahip ili olduğu için Airbnb burada hızla yayılmıştır. 30 Aralık 2024 tarihli veriye göre İstanbul'da 29.476 Airbnb ilanı bulunmaktadır. Ev sahiplerinin %69,3'ü evin tamamını, %29,9'u evinin bir kısmını, %0,2'si paylaşımlı bir şekilde odasını ziyaretçilere sunmaktadır. En fazla ilan sırasıyla Beyoğlu (%26), Fatih (%14), Şişli (%12) ve Kadıköy (%7)'de yer almaktadır. En az ilan ise Sultangazi, Sultanbeyli, Esenler ve Sancaktepe'de yer almaktadır.

Tablo 1: Airbnb ilanlarının ilçelere göre dağılışı (30.12.2024 – Airbnb ilanları)

Çalışma alanı özelinde Airbnb arzının yüksek olduğu kısımlar özellikle kent merkezi ve turistik noktalara yakındır. Tarihi alanlar, boğaz ve kıyı boyunca yoğunlaşan ilanlar çepelere doğru seyrilmektedir.

Harita 2: İstanbuldaki Airbnb listeleri ve yoğunlukları (30.12.2024 – Airbnb ilanları)

Bu çalışmada İstanbul özelinde Airbnb arzının dağılımını etkileyen değişkenleri belirlemek amaçlanmıştır. Ulaşım, kentsel yeşil alan ve orman alanları, tarihi ve kültürel alanlar, sosyal alanlar, eğitim, kamu, sağlık, spor ve ticaret alanları bu doğrultuda değerlendirilmeye alınmıştır.

YÖNTEM

Mekânsal ilişkileri ve kalıpları keşfetmek amacıyla araştırmamızda mekânsal istatistik yöntemleri kullanılmıştır. Araştırma InsideAirbnb verisi ve İBB resmi verileri kullanılarak hazırlanmıştır. Veri kontrolleri gerçekleştirilerek, eksik veya yanıltıcı bilgiler kaldırılmıştır. 30 Aralık 2024 tarihli Airbnb ilanlarının dağılımını ortaya koymak için mekânsal istatistik analizlerinden Mekânsal Otokorelasyon Analizi (Moran's I ve LISA) ve Sıcak Nokta Analizi (Getis-Ord-Gi*) yapılmıştır. İlanlar mahalle bazında incelenmiş; ulaşım, kentsel yeşil alan, orman alanları, tarihi ve kültürel alanlar, sosyal alanlar, eğitim, kamu, sağlık, spor ve ticaret alanları baz alınarak değerlendirme yapılmıştır.

Öncelikle mekânsal otokorelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Benzer özellikleri küme haline getiren mekânsal otokorelasyon analizinde otokorelasyonu test etmek için Moran's I istatistiği kullanılmıştır (Fischer vd., 2015; Grekousis, 2020; Haining, 2003; Stillwell & Clarke, 2003). Moran's I +1'e yaklaştıkça pozitif mekânsal otokorelasyon (benzer değerlerin komşu olması), -1'e yaklaştıkça negatif otokorelasyon (ters değerlerin komşu olması) ve 0 ise mekânsal rastgelelik (otokorelasyon yok) olduğunu göstermektedir. 131.188.839866'lık z-skoru göz önüne alındığında, bu kümelenmiş desenin rastgele bir şansın sonucu olma olasılığı %1'den azdır. Elde edilen Global Moran's I istatistiğine ilişkin z-puanı, varyansın analitik olarak hesaplanmasına dayalı klasik parametrik z-testi yaklaşımıyla üretilmiştir. Moran's I yöntemi şu şekilde hesaplanmaktadır (Grekousis, 2020):

$$I = \frac{N}{S_0} \cdot \frac{\sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^N w_{ij} (x_i - \bar{x})(x_j - \bar{x})}{\sum_{i=1}^N (x_i - \bar{x})^2}$$

Moran's I analizinde ortalama sapma ve mekânsal ağırlık matrisi hesaplanmaktadır. Formüle göre n mekânsal özellik sayısı, x_i özellik değeri, $S_0 = \sum_i \sum_j w_{ij}$ ağırlık toplamıdır. x_{ji} mekânsal ağırlık değeridir (Decrop & Zidda, 2008; Yamada & Thill, 2007; Zaman vd., 2024). Elde edilen toplam endeks değeri ile özelliklerin kümelenmesi ortaya konulmuştur (Duman vd., 2024). Böylelikle mekânsal dağılımın korelasyonu tespit edilmiştir. İstatistik sayesinde Airbnb ilanlarının kümelenme eğilimi tespit edilmiş, ardından alanları ayrı ayrı analiz etmek için Local Moran's I istatistiğinden yararlanılmıştır. Bu analiz sayesinde kümelenme ve aykırı değerlere sahip alanlar belirlenmiştir. LISA istatistiği de şu şekilde hesaplanmaktadır (Anselin, 1995):

$$I_i = \frac{x_i - \bar{X}}{S_i^2} \sum_{j=1, j \neq i}^n w_{i,j} (x_j - \bar{X})$$

$$S_i^2 = \frac{\sum_{j=1, j \neq i}^n (x_j - \bar{X})^2}{n - 1}$$

$$z_{I_i} = \frac{I_i - E[I_i]}{\sqrt{V[I_i]}}$$

$$E[I_i] = - \frac{\sum_{j=1, j \neq i}^n w_{ij}}{n - 1}$$

$$V[I_i] = E[I_i^2] - E[I_i]^2$$

Formüle göre x_i birim değeri, \bar{X} tüm birimlerin ortalamasını w_{ij} komşuluk ilişkisini, S_i^2 ölçeklendirme değerini göstermektedir. İkinci formül LISA değerinin standart birimlere çevrilmesi için kullanılmıştır. Üçüncü formül ile Z puanı, dördüncü formül ile beklenen değer, beşinci formül ile varyans hesaplanmıştır. Sonuçlar yüksek-yüksek (YY), yüksek-düşük (YD), düşük-düşük (DD), düşük-yüksek (DY) olarak sınıflandırılmaktadır. Çalışma özelinde yüksek yüksek değer (YY) yüksek Airbnb ilanına sahip kümeleri; düşük yüksek değer (DY) düşük Airbnb ilanına sahip yerler ile yüksek Airbnb ilanına sahip yerlerin komşuluğunu; yüksek düşük değer (YD) yüksek Airbnb ilanları olan yerler ile düşük Airbnb ilanları olan yerlerin komşuluğunu; düşük düşük değer (DD) pozitif mekânsal otokorelasyonu gösteren düşük Airbnb ilanına sahip kümeleri ifade etmektedir.

Son olarak sıcak nokta analizi ile gruplar tanımlanmıştır. Sıcak ve soğuk noktalara karşılık gelen yüksek ve düşük değerler tespit edilmiştir. ArcGis'in Mapping Clusters aracıyla sıcak nokta analizi (Getis-Ord G_i^*) gerçekleştirilmiştir. Böylelikle G_i^* istatistiği ile alandaki değerlerin toplamının genel toplama oranı tespit edilmiştir. Sıcak nokta analizi (Getis-Ord G_i^*) de şu şekilde hesaplanmaktadır (Getis & Ord, 1992):

$$G_i^* = \frac{\sum_{j=1}^n w_{i,j} x_j - \bar{X} \sum_{j=1}^n w_{i,j}}{S \sqrt{\frac{[n \sum_{j=1}^n w_{i,j}^2 - (\sum_{j=1}^n w_{i,j})^2]}{n-1}}}$$

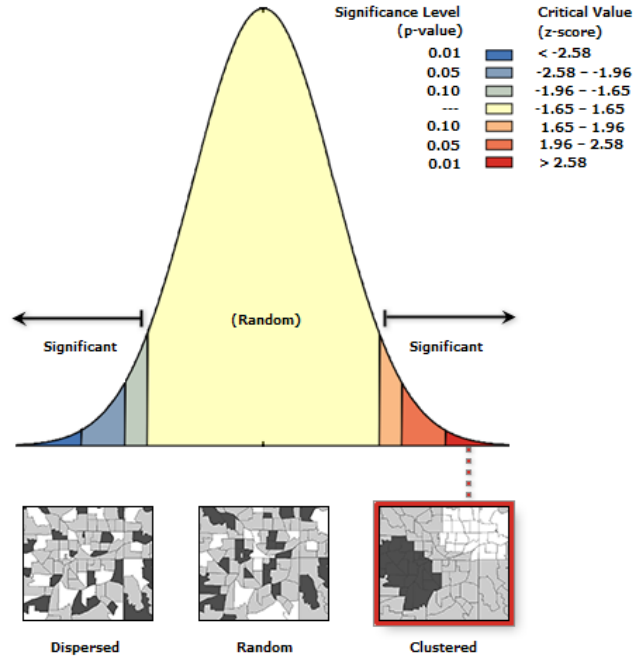
$$\bar{X} = \frac{\sum_{j=1}^n x_j}{n}$$

$$S = \sqrt{\frac{\sum_{j=1}^n x_j^2}{n} - (\bar{X})^2}$$

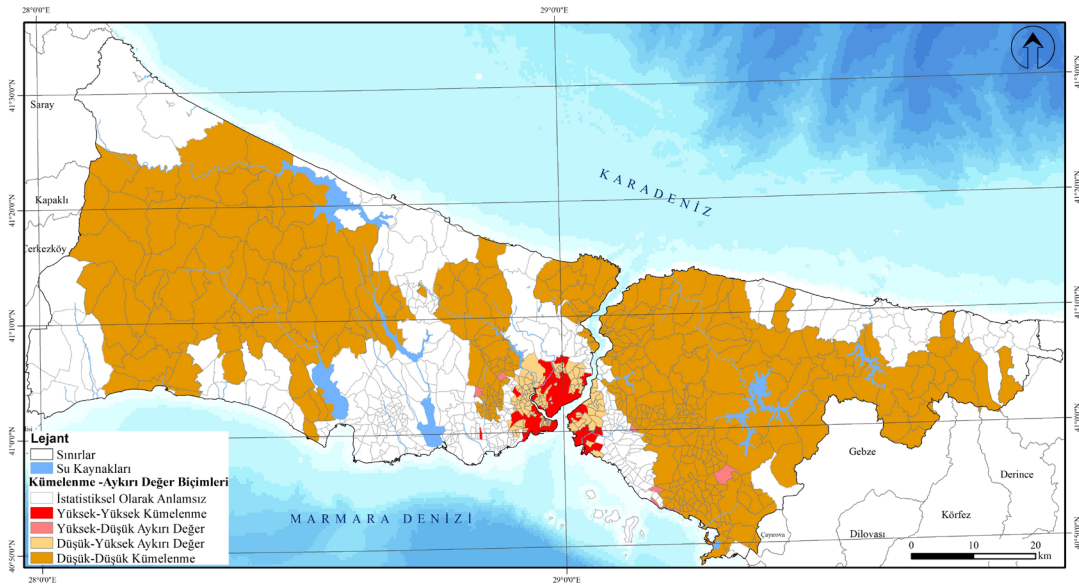
n örneklemdaki nokta sayısını S standart sapmayı, x_j değişken değerini, w_i noktalar arasındaki yakınlık ilişkisini temsil etmektedir. G_i^* değeri sıfıra yaklaştıkça, yüksek veya düşük değer olmadığı, Z-puanı arttıkça kümelene olduğu anlaşılmaktadır. Bu şekilde sıcak noktalar tespit edilmektedir. Özetle Moran's I analizi ile İstanbul ölçeğinde Airbnb kümelene hakkında bilgi edinirken Yerel Moran's I analizi ile kümelene durumları mekânsal ölçekte sınıflandırılmıştır. Bir kümenin sıcak ve soğuk noktalarının nerede olduğu belirlemek için Getis-Ord G_i^* tekniği kullanılmıştır. Böylelikle ilanların mekânsal dağılımında kümelene olup olmadığı, bölgesel ölçekte anlamlı ve anlamsız dağılımların nerede olduğu ve bu dağılımdaki sıcak ve soğuk noktaların nerede olduğu belirlenmiştir.

BULGULAR

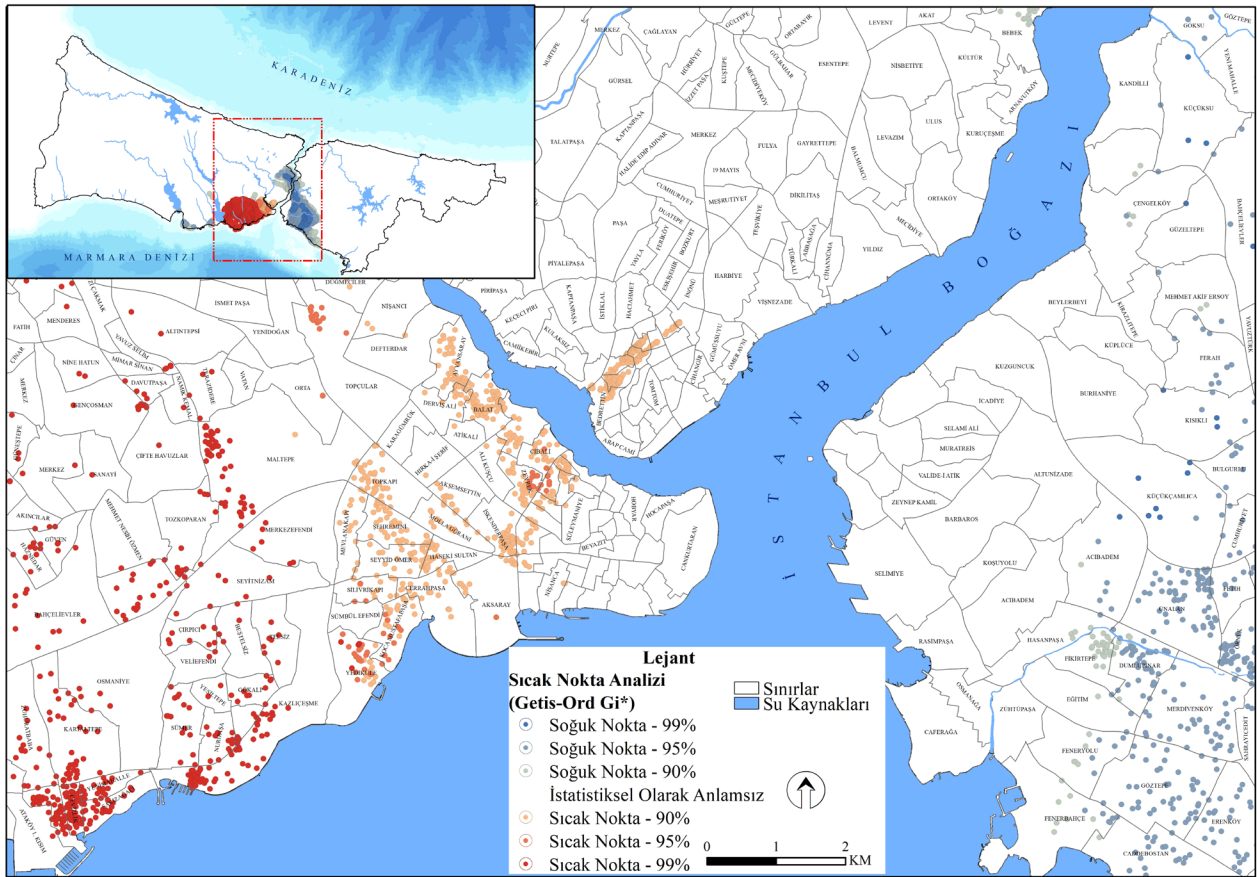
Bu çalışmada Airbnb ilanlarının dağılımını etkileyen faktörlerin çeşitliliğini savunuyoruz. Dağılım üzerinde etkili olan unsurları açıklamak için Sıcak nokta analizi (Getis-Ord G_i^*), Moran's I ve LISA analizleri yapılmıştır. Airbnb ilanlarının dağılımında mekânsal ilişkinin olup olmadığını belirlemek için öncelikle mekânsal otokorelasyon analizi yapılmıştır. Mekânsal ağırlık matrisi olarak ters mesafe ağırlıklandırmasına dayalı Öklidyen mesafe ile hesaplama yapılmıştır. Moran's I analizi sonucunda mekânsal otokorelasyon olduğu sonucuna varılarak kümelene olduğu tespit edilmiştir (Zaman vd., 2024).

Tablo 2: Airbnb ilanlarının Küresel Moran's I sonuçları

Küresel Moran's I istatistiği ile kümelenmenin olduğu sonucuna varılmasının ardından bu kümelenmelerin nerede olduğu belirlenmiştir. Nerede sorusuna yanıt vermek amacıyla Yerel Moran's I (LISA) ve Sıcak Nokta Analizi (Getis-Ord G_i^*) yapılmıştır. LISA sayesinde yüksek-yüksek (YY) ve düşük-düşük (DD) kümelenmeler ile düşük-yüksek (DY) ve yüksek-düşük (YD) aykırı değere sahip alanlar tespit edilmiştir. Airbnb'nin İstanbul özelinde tarihi merkez ve boğaz etrafında yüksek-yüksek (YY) kümelenme kalıbına sahip olduğu, merkezden uzaklaştıkça düşük-düşük (DD) kümelenme eğilimi gösterdiği tespit edilmiştir. Düşük-Düşük (DD) kümelerin net bir merkez-çevre dağılımı ile karakterize edildiği görülebilir. Bu sonuçlar Gutiérrez vd. (2017)'nin sonuçları ile örtüşmektedir.

Harita 3: İstanbul özelinde Airbnb ilanlarının mekânsal kümelenmesi

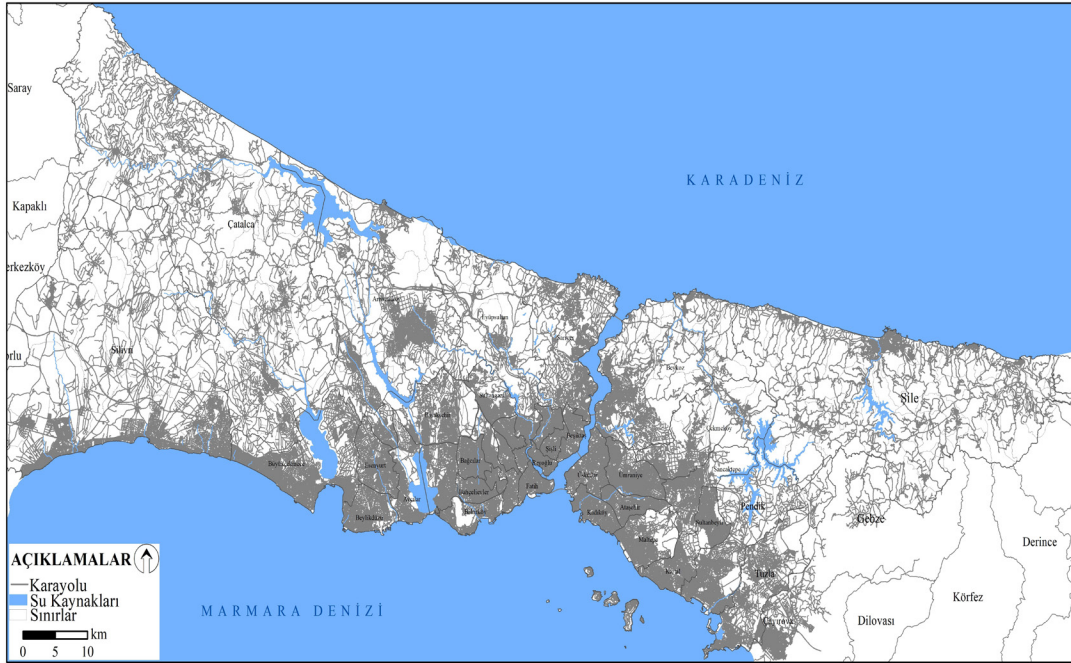
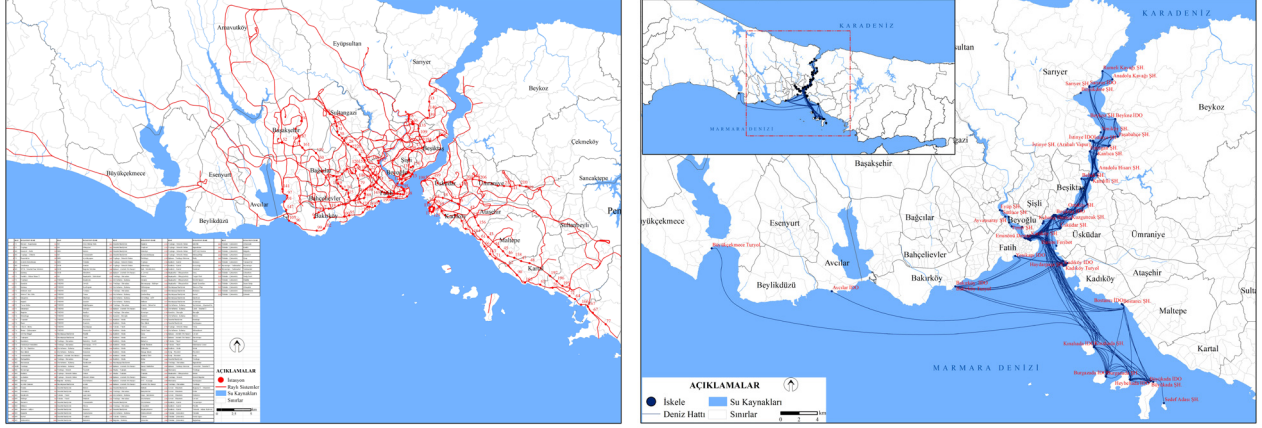
YY kümelenmeler Bahçelievler, Beşiktaş, Beyoğlu, Eyüpsultan, Fatih, Gaziosmanpaşa, Kadıköy, Kağıthane, Şişli, Üsküdar ve Zeytinburnu ilçelerinde görülmektedir. DD kümelenmeler ise Arnavutköy, Ataşehir, Bağcılar, Başakşehir, Bayrampaşa, Beykoz, Büyükçekmece, Çatalca, Çekmeköy, Esenler, Eyüpsultan, Gaziosmanpaşa, Güngören, Kartal, Maltepe, Pendik, Sancaktepe, Sarıyer, Silivri, Sultanbeyli, Sultangazi, Şile, Tuzla ve Ümraniye ilçelerinde görülmektedir. Airbnb'nin yüksek turist akışına sahip bölgelerde yoğunlaştığı belirtilebilir. Nitekim Fatih (3580715), Beyoğlu (2142976), Şişli (1371547) ve Beşiktaş (583103) ilçelerindeki konaklama tesislerine giriş yapan toplam ziyaretçi istatistikleri ile karşılaştırdığımızda bir paralellik olduğunu söylemek mümkündür. DY ve YD aykırı değerler ise Bayrampaşa, Eyüpsultan, Gaziosmanpaşa, Kağıthane, Sarıyer, Üsküdar, Güngören, Zeytinburnu, Kartal, Bağcılar, Gaziosmanpaşa, Pendik ve Ümraniye ilçelerinde yoğunlaşmaktadır.

Harita 4: Sıcak nokta analizi (Getis-Ord Gi*)

Airbnb'nin yoğunluk dağılımını tahmin etmek ve mekânsal ilişkiyi değerlendirmek için sıcak ve soğuk noktalar belirlenmiştir. Sıcak nokta analizi sayesinde nokta dağılımları ve noktaların mekânsal düzeni incelenmiştir. Analize göre sıcak noktalar, İstanbul'un Avrupa yakasında yoğunlaşırken soğuk noktalar ise Anadolu yakasında yoğunlaşmaktadır. Yüksek değere sahip bir noktanın sıcak nokta olarak kabul edilebilmesi için yüksek değerler ile çevrili olması gerekmektedir. Dolayısıyla LISA analizinden çıkan YY kümeler ile sıcak noktalar paralellik göstermektedir. Sıcak noktalar ve YY kümelenme Tarihi Yarımada'da Fatih ilçesinde yoğunlaşmıştır. Buraya kadar ifade edilen analiz sonuçları hem kümelenmeleri hem de aykırı değere sahip alanları göstermektedir. Kümelenme (YY veya DD) veya aykırı değerlerin (DY veya YD) bulunduğu lokasyonların doğrudan coğrafi unsurlar ile ilişkili olduğu görülmektedir. YY kümelenmeler ve sıcak noktalar kültürel mirasın yoğunlaştığı ve turizm

mobilitésinin yoğun olduğu alanlardır. Ek olarak ulaşım imkânlarının çeşitliliği ve erişilebilirliğinin de etkili olduğunu söylemek mümkündür. DD kümelennmeler orman ve kentsel yeşil alanın fazla olduğu alanlarda yoğunlaşmaktadır.

Harita 5: İstanbul'da raylı sistem, karayolu ve denizyolu ulaşımı

Airbnb kullanıcıları için toplu taşımanın önemi yapılan çalışmalar ile ortaya konulmuştur (Ki & Lee, 2019; Sun vd., 2022). Kullanıcı profiline geleneksel konaklama tesislerinde konaklayan ziyaretçilerden farklı olarak ulaşım alternatifine sahip olmayan yabancı ziyaretçilerden oluşması (Zervas vd., 2016) ilanların ulaşım kolaylığına sahip alanlarda yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu nedenle toplu taşımanın dağılış üzerinde etkili olan önemli bir parametre olduğunu söyleyebiliriz. Toplu taşıma altyapısına ek olarak tarihi, kültürel, sosyal ve ticari alanlara yakınlık da etkili olan diğer başlıklardır.

Öncelikle “nerede?” sorusuna yanıt vermek için InsideAirbnb sitesinden veriler alınmıştır. Bu verilerin hangi dinamikler ile şekillendiği ve coğrafi faktörler ile ilişkisini ortaya koyabilmek için İBB resmi verileri kullanılmıştır. Verilerin alındığı 30 Aralık 2024 tarihinde 29.476 ilan bulunmaktaydı. Bu ilanların %26’sı Beyoğlu’nda, %14’ü Fatih’te, %12’si Şişli’de ve %7’si Kadıköy’de yer almaktadır. En az ilana sahip lokasyonlar ise Sultangazi, Sultanbeyli, Esenler ve Sancaktepe’de yer almaktadır. Veriler mekânsal istatistik yöntemleri ile analiz edilmiş, sıcak nokta ile kümelenme ve aykırı değerleri tespit edilmiştir. Bu sayede sıcak-soğuk noktalar ile YY, DD, DY, YD alanlar tespit edilmiştir. Bu sahaların tespit edilmesinin ardından “hangi faktörler etkili?” sorusu yanıtlanmıştır. YY kümelenme üzerinde turistik unsurlar dışında ulaşım, sosyal alanlar, ticari, kültürel ve rekreasyon alanları gibi farklı unsurların etkili olduğu tespit edilmiştir. Sıcak nokta ve YY kümelenmeler büyük ölçüde kentsel ve kültürel turizm bileşenleri ile erişim kolaylıklarına sahip alanlardır. Bu alanlar ayrıca yapı stoğunun fazla olduğu lokasyonlardır. Bu da Airbnb ilanlarının kümelenmesi ile konut arzı arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu ortaya koymaktadır. Geleneksel konaklama tesisleri ve kısa süreli kiralama platformlarının dağılımını etkileyen faktörler çeşitlilik gösterse de turizm araştırmacıları bunların kentsel alanlarda yoğunlaştığını ifade etmektedir (Eugenio-Martin vd., 2019; Gutiérrez vd., 2017). Ziyaretçiler turistik noktaların yakınında toplanma eğilimindedir. Söz konusu olgu göz önüne alındığında bu, beklenen bir durumdur. Ayrıca destinasyonlara erişim ve tamamlayıcı tesislerin varlığı da diğer etkili olan unsurlardır. Araştırma alanımız özelinde de turistik kaynaklar, ulaşım ve tesislerin varlığı Airbnb kümelenmesini etkileyen ana başlıklardır. Sıcak nokta analizi (Getis-Ord Gi*) ve yerel mekânsal otokorelasyon (LISA) sonuçları birbirini desteklemekte; her iki analiz de YY kümelenmelerin turistik ve erişilebilir alanlarda yoğunlaştığını göstermektedir. Benzer bulgulara La vd. (2021), Sun vd. (2022) ve Xu vd. (2020)’un çalışmalarında da ulaşmak mümkündür. Londra ve Nanjing örneği üzerinden Airbnb mekânsallığını inceleyen araştırmacılar kültür, sanat ve peyzajın önemini vurgulamışlardır.

Çalışma alanı özelinde Airbnb arzı kıyı, orman ve dağlık alanlarda da dağılışı göstermektedir. Ancak istatistiki olarak anlamlı bir küme veya sıcak nokta oluşturmadığı görülmektedir. DD kümelenme değerlerine sahip olan orman alanları İstanbul’un kuzeyinde yer almaktadır. Arnavutköy, Çatalca, Eyüpsultan, Sarıyer, Beykoz, Şile ilçeleri DD kümelenme değerlerine ve nispeten daha yoğun orman alanlarına sahiptir. Değirmençayırı Şelalesi, Şile Kalesi, Şile Feneri, Avcıkoru Tabiat Parkı, Ağva, Rumeli Hisarı, Emirgan Korusu, Atatürk Arberetumu, Belgrad Ormanı, Kilyos Plajı, Büyükdere Fidanlığı, İnceğiz Mağaraları, Yalıköy Plajı, Çilingöz Tabiat Parkı, Evcik Plajı, Aya Strati Taksiarhi, Rum Ortodoks Kilisesi, Akıntı Burnu gibi ziyaret noktalarına sahip olan bu alanlarda ilanlar mevcut olsa da istatistiksel olarak DD kümelenme değerlerine sahip olmasının nedeni komşularının DD kümelenme değerine sahip olmasıdır. Ek olarak diğer alanlara nazaran bu alanlara erişimin zor olması DD kümelenme değerine sahip olmasına neden olmuş olabilir. Bu ilçeler dışında Ataşehir, Bağcılar, Başakşehir, Bayrampaşa, Büyükçekmece, Çekmeköy, Esenler, Gaziosmanpaşa, Güngören, Kartal, Maltepe, Pendik, Sancaktepe, Silivri, Sultanbeyli, Sultangazi, Tuzla ve Ümraniye ilçelerinde de DD kümelenme değerleri görülmektedir.

Çalışma alanının birçok yerinde çok sayıda turistik kaynağın bulunduğu gözlemlenebilir. Ancak konaklama paylaşımının mekânsal kalıpları homojen değildir. Bu nedenle mekânsal kalıpları belirlemenin coğrafi, toplumsal ve ekonomik açıdan araştırmaya değer olduğunu savunuyoruz. Platform konut spekülasyonu, aşırı turizm ve olumsuz toplumsal sonuçlar doğurduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bu nedenle çalışma sahası özelinde konunun şehir coğrafyası ve turizm coğrafyası perspektifinden detaylıca ele alınması gerekmektedir. Konunun kentsel bir olgu olduğuna şüphe yoktur. Nitekim konutlarının bir kısmını veya tamamını kiralayan kullanıcılar ve yararlanıcıların toplumsal sonuçlar yaratacağı da aşikârdır. Bununla ilgili literatür de oldukça gelişmiştir (Deliormanlı vd., 2023; Zoğal & Emekli, 2023). Platform kullanımının evleri ticarileştirdiği konusunda literatürde çok fazla eleştirel çalışmalar olsa da çalışmamızda böyle bir sonuca ulaşılmamıştır. Bunun için daha fazla araştırma yapmaya ve farklı bir metodoloji ile konunun incelenmesine ihtiyaç vardır. Çalışmamızda ziyaretçi profiline ilişkin de bir çıkarımda bulunulmamıştır. Platformu daha çok uluslararası turistlerin kullandığı (Nieto vd., 2014) göz önüne alındığında ziyaretçi profiline ilişkin çıkarım yapılarak yerli ve yabancı ziyaretçiler arasındaki davranış değişikliğinin araştırılması, turizm sektörü açısından faydalıdır. Çalışmamız, ilanların oteller ve diğer geleneksel işletmeler tarafından sunulan turizm konaklamasıyla rekabet edip etmediği veya onu tamamlayıp tamamlamadığı sorusuna da kesin bir cevap sunmamaktadır. Bununla ilgili gelecekteki çalışmalar Airbnb listelemeleri ile konaklama kapasitesi arasındaki korelasyonu ortaya koyarak bu soruyu cevaplayabilir.

Özetle araştırmamızda kısa süreli kiralama arzı platformlarından biri olan Airbnb'nin mekânsal kalıpları incelenmiş, şehir merkezleri, turistik noktalar ve erişim kolaylığının etkili faktörler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmamızda farklı lokasyonlarda yapılan araştırmalar ile benzer sonuçlara ulaşılmıştır (Eugenio-Martin vd., 2019; Gutiérrez vd., 2017; Ki & Lee, 2019; Zhang & Chen, 2019). Hem dağılış hem sıcak nokta analizi hem de Moran's I ve bağımlı değişken olarak ilan yoğunluğu (ilan sayısının alan büyüklüğüne oranı) kullanılarak yapılan LISA analizi sonuçları ile coğrafi koşullar arasındaki paralellik bu çalışmada ortaya konulmuştur. Tobler (1970)'in *"her şey her şeyle ilişkilidir ama yakın şeyler uzak şeylerden daha ilişkilidir"* ifadesiyle Airbnb arzının coğrafi koşullar altında şekillendiğini söyleyebiliriz. Sonuç olarak Airbnb kullanımının gün geçtikçe artması mekânsal olarak incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bu nedenle bulgularımızın karar vericiler için yararlı olacağını düşünmekteyiz.

TEŞEKKÜR

Veri temini konusunda yardım eden ve kolaylık sağlayan Cengiz Yılmaz'a teşekkür ederiz.

| EXTENDED ABSTRACT |

Spatial Distribution and Clustering Patterns of Short-Term Rental Housing (Airbnb): The Case of IstanbulHatice ERDOĞAN*^{ID}, Serhat ZAMAN^{ID}**INTRODUCTION**

The tourism sector is characterized by a dynamic market structure shaped by supply and demand components, including accommodation, transportation, travel agencies, and service industries. With the rapid expansion of the internet and digital technologies, the structure of tourism supply has diversified significantly, leading to the emergence of short-term rental platforms. Among these platforms, Airbnb has become one of the most influential actors in the global tourism industry. Founded in 2008, Airbnb operates in more than 190 countries and offers millions of listings, surpassing the capacity of major hotel chains. The rapid growth of Airbnb has transformed not only the tourism sector but also urban spaces and housing markets. Initially perceived as part of the sharing economy and a sustainable alternative to traditional accommodation, Airbnb has increasingly been associated with socio-economic and spatial transformations such as gentrification, housing commodification, and socio-spatial inequalities. These developments have made Airbnb a significant research topic, particularly within tourism geography and urban studies. Existing literature highlights that Airbnb listings are not randomly distributed but are strongly influenced by geographical factors. Proximity to tourist attractions, accessibility, transportation infrastructure, and socio-economic characteristics of neighborhoods play a crucial role in shaping the spatial patterns of Airbnb supply. Studies conducted in various cities such as London, Barcelona, and Nanjing demonstrate that Airbnb listings tend to cluster around central and touristic areas, indicating a strong relationship between tourism demand and spatial distribution. In this context, the present study aims to analyze the spatial distribution and clustering patterns of Airbnb listings in Istanbul. The research focuses on identifying the geographical and environmental factors influencing this distribution, thereby contributing to the understanding of short-term rental dynamics within a major global tourism destination.

METHODOLOGY

This study employs spatial statistical methods to explore the distribution patterns and spatial relationships of Airbnb listings in Istanbul. The dataset used in the analysis was obtained from InsideAirbnb and official municipal sources, ensuring data reliability through preprocessing and validation steps. The analysis is based on Airbnb listings dated December 30, 2024. To examine spatial patterns, three main analytical techniques were utilized:

Global Spatial Autocorrelation (Moran's I)

Local Indicators of Spatial Association (LISA)

Hot Spot Analysis (Getis-Ord G_i^*)

Moran's I statistic was applied to determine whether the spatial distribution of Airbnb listings exhibits clustering, dispersion, or randomness. A statistically significant positive Moran's I value indicates clustering, whereas a negative value suggests dispersion. In this study, the results revealed a strong positive spatial autocorrelation, indicating that Airbnb listings are spatially clustered rather than randomly distributed. Following the global analysis, LISA was used to identify local clustering patterns and spatial outliers. This method categorizes spatial relationships into four groups: high-high (HH), low-low (LL), high-low (HL), and low-high (LH). These classifications allow for a detailed understanding of how high and low values are distributed across neighborhoods. Additionally, Hot Spot Analysis (Getis-Ord G_i^*) was conducted to identify statistically significant clusters of high (hot spots) and low (cold spots) Airbnb listing densities. This method evaluates whether high or low values are spatially concentrated beyond what would be expected by chance. The analysis was conducted at the neighborhood level, incorporating various spatial variables such as transportation accessibility, urban green spaces, forest areas, historical and cultural sites, social facilities, education, healthcare, and commercial areas. This comprehensive approach enabled the identification of relationships between Airbnb distribution and urban spatial characteristics.

RESULTS

The findings of the study reveal that Airbnb listings in Istanbul exhibit significant spatial clustering patterns. The results of Moran's I analysis confirm the presence of strong positive spatial autocorrelation, indicating that listings are concentrated in specific areas rather than being evenly distributed across the city. LISA analysis shows that high-high (HH) clusters are predominantly located in central and historically significant districts such as Beyoğlu, Fatih, Şişli, Beşiktaş, and Kadıköy. These areas represent the core tourism zones of Istanbul, characterized by dense cultural heritage, vibrant social life, and well-developed infrastructure. In contrast, low-low (LL) clusters are mainly found in peripheral districts such as Sultangazi, Sultanbeyli, Esenler, and Sancaktepe, where tourism activity and accessibility are relatively limited. Hot Spot Analysis further supports these findings by identifying concentrated hot spots in the historical peninsula and along the Bosphorus. These areas are not only rich in cultural and historical assets but also benefit from strong transportation networks, making them highly attractive for short-term rentals. Cold spots, on the other hand, are primarily located in the northern and peripheral parts of the city, where forest areas and limited accessibility reduce the attractiveness for Airbnb listings. The results also highlight the importance of accessibility as a key determinant of Airbnb distribution. Areas with well-developed public transportation systems, including metro, tram, and ferry networks, tend to have higher concentrations of listings. This aligns with previous studies emphasizing the role of transportation in shaping tourism-related spatial patterns. Furthermore, proximity to cultural, historical, and commercial areas significantly influences Airbnb clustering. The historical peninsula, which includes UNESCO World Heritage sites, emerges as a major hotspot due to its high tourist demand. Similarly, districts with dense commercial and social infrastructure attract a higher number of listings. Interestingly, although some coastal areas show a presence of Airbnb listings, they do not form statistically significant clusters. This suggests that proximity to the sea alone is not sufficient to create clustering without supporting factors such as accessibility and tourism infrastructure.

CONCLUSION

This study demonstrates that the spatial distribution of Airbnb listings in Istanbul is strongly influenced by geographical and urban factors. The findings confirm that Airbnb supply is not randomly distributed but is concentrated in areas with high tourism potential, strong accessibility, and developed urban infrastructure. The results indicate that historical and cultural resources, transportation accessibility, and proximity to urban amenities are the most significant determinants of Airbnb clustering. Central districts with high tourism activity and dense built environments exhibit strong clustering patterns, while peripheral areas with limited accessibility and lower tourism demand show minimal Airbnb presence. From a tourism planning perspective, understanding these spatial patterns is crucial. The concentration of Airbnb listings in central areas may

contribute to issues such as overtourism, housing market pressures, and socio-spatial inequalities. Therefore, policymakers and urban planners should consider spatial analysis in regulating short-term rental platforms. Additionally, the study highlights the need for further research on the socio-economic impacts of Airbnb, including its relationship with housing affordability, gentrification, and tourism dynamics. Future studies could also explore the interaction between Airbnb and traditional accommodation sectors, as well as differences in user profiles between domestic and international tourists. In conclusion, this research contributes to tourism geography by providing a comprehensive spatial analysis of Airbnb distribution in Istanbul. The findings emphasize the importance of geographical context in shaping tourism-related phenomena and underline the role of spatial analysis in addressing emerging challenges in urban tourism.

KAYNAKÇA

- Adamiak, C. (2018). Mapping airbnb supply in European cities. *Annals of Tourism Research*, 71, 67-71.
- Adamiak, C., Szyda, B., Dubownik, A., & García-Álvarez, D. (2019). Airbnb offer in Spain—Spatial analysis of the pattern and determinants of its distribution. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 8(3), 1-26. [10.3390/ijgi8030155](https://doi.org/10.3390/ijgi8030155)
- Airbnb. (2024). Airbnb about us. *Airbnb Newsroom*. <https://news.Airbnb.com/about-us/>
- Alvarez, M. D. (2010). Creative cities and cultural spaces: New perspectives for city tourism. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 4(3), 171-175. <https://doi.org/10.1108/175.061.81011067565>
- Andreu, L., Bigne, E., Amaro, S., & Palomo, J. (2020). Airbnb research: An analysis in tourism and hospitality journals. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 14(1), 2-20. <https://doi.org/10.1108/IJCTHR-06-2019-0113>
- Anselin, L. (1995). Local indicators of spatial association—LISA. *Geographical Analysis*, 27(2), 93-115.
- Aytar, V. (2006). Caterers of the consumed metropolis: Ethnicized tourism and entertainment laboursapes in Istanbul. İçinde *Tourism, Ethnic Diversity and the City*. Routledge.
- Curto, R. A., Rubino, I., & Verderosa, A. (2022). Investigating airbnb evolution in an urban tourism context: The application of mathematical modelling and spatial analysis. *Current Issues in Tourism*, 25(10), 1666-1681. <https://doi.org/10.1080/13683.500.2021.1932767>
- Decrop, A., & Zidda, P. (2008). Tatil kararı verme tarzına dayalı bir tipoloji. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 19(1), 84-92. <https://izlik.org/JA28EP38ZZ>
- Deliormanlı, A., Özdemir, C., & Düşmezkalender, E. (2023). Turizmin dönüştürücü gücü: Airbnb deneyimi. *Turizm Akademik Dergisi*, 10(1), 85-100. <https://izlik.org/JA85GA64TA>
- Demir, E., & Emekli, G. (2021). Is airbnb no longer a sharing economy platform? Evidence from Europe's top 10 airbnb destinations. *Anatolia*, 32(3), 470-488. <https://doi.org/10.1080/13032.917.2021.1890626>
- Dolnicar, S. (2019). A review of research into paid online peer-to-peer accommodation: Launching the annals of tourism research curated collection on peer-to-peer accommodation. *Annals of Tourism Research*, 75, 248-264. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2019.02.003>
- Duman, S., Ünsal, Ö., & Zaman, S. (2024). The clustering of the population at building scale in Bursa City (Türkiye). *Sustainability*, 16(19), 1-29. <https://doi.org/10.3390/su16198615>
- Ert, E., Fleischer, A., & Magen, N. (2016). Trust and reputation in the sharing economy: The role of personal photos in airbnb. *Tourism Management*, 55, 62-73. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2016.01.013>
- Eugenio-Martin, J. L., Cazorla-Artiles, J. M., & González-Martel, C. (2019). On the determinants of airbnb location and its spatial distribution. *Tourism Economics*, 25(8), 1224-1244. <https://doi.org/10.1177/135.481.6618825415>
- Fang, B., Ye, Q., & Law, R. (2016). Effect of sharing economy on tourism industry employment. *Annals of Tourism Research*, 57(C), 264-267. [10.1016/j.annals.2015.11.018](https://doi.org/10.1016/j.annals.2015.11.018)
- Fischer, D., Jenssen, S., & Tappeser, V. (2015). Getting an empirical hold of the sustainable university: A comparative analysis of evaluation frameworks across 12 contemporary sustainability assessment tools. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 40(6), 785-800. <https://doi.org/10.1080/02602.938.2015.1043234>
- Getis, A., & Ord, J. K. (1992). The analysis of spatial association by use of distance statistics. *Geographical Analysis*, 24(3), 189-206. <https://doi.org/10.1111/j.1538-4632.1992.tb00261.x>
- Gezici, F., & Kerimoglu, E. (2010). Culture, tourism and regeneration process in Istanbul. *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 4(3), 252-265. <https://doi.org/10.1108/175.061.81011067637>
- Grekousis, G. (2020). *Spatial analysis methods and practice: Describe – explore – explain through GIS*. Cambridge University Press.
- Gutiérrez, J., García-Palomares, J. C., Romanillos, G., & Salas-Olmedo, M. H. (2017). The eruption of airbnb in tourist cities: Comparing spatial patterns of hotels and peer-to-peer accommodation in Barcelona. *Tourism Management*, 62, 278-291. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2017.05.003>

- Guttentag, D., Smith, S., Potwarka, L., & Havitz, M. (2018). Why tourists choose airbnb: A motivation-based segmentation study. *Journal of Travel Research*, 57(3), 342-359. <https://doi.org/10.1177/004.728.7517696980>
- Gyódi, K., & Nawaro, L. (2021). Determinants of airbnb prices in European cities: A spatial econometrics approach. *Tourism Management*, 86, 104319. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2021.104319>
- Haining, R. P. (2003). *Spatial data analysis: Theory and practice*. Cambridge University Press.
- Ki, D., & Lee, S. (2019). Spatial distribution and location characteristics of airbnb in Seoul, Korea. *Sustainability*, 11(15), 1-16. <https://doi.org/10.3390/su11154108>
- KTB. (2024). *Kültür Turizm Bakanlığı İstatistikleri*.
- La, L., Xu, F., Hu, M., & Xiao, C. (2021). Location of airbnb and hotels: The spatial distribution and relationships. *Tourism Review*, 77(1), 209-224. <https://doi.org/10.1108/TR-10-2020-0476>
- Lagonigro, R., Martori, J. C., & Apparicio, P. (2020). Understanding airbnb spatial distribution in a Southern European city: The case of Barcelona. *Applied Geography*, 115, 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2019.102136>
- Liang, C., Yeung, M. C. H., & Au, A. K. M. (2022). The impact of airbnb on housing affordability: Evidence from Hong Kong. *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science*, 49(3), 1048-1066. <https://doi.org/10.1177/239.980.83211043123>
- Morales-Pérez, S., Garay, L., & Wilson, J. (2022). Airbnb's contribution to socio-spatial inequalities and geographies of resistance in Barcelona. *Tourism Geographies*, 24(6-7), 978-1001. <https://doi.org/10.1080/14616.688.2020.1795712>
- Nieto, J., Hernández-Maestro, R. M., & Muñoz-Gallego, P. A. (2014). Marketing decisions, customer reviews, and business performance: The use of the Toprural website by Spanish rural lodging establishments. *Tourism Management*, 45, 115-123. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2014.03.009>
- Rabiei-Dastjerdi, H., McArdle, G., & Hynes, W. (2022). Which came first, the gentrification or the airbnb? Identifying spatial patterns of neighbourhood change using airbnb data. *Habitat International*, 125, 1-12. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2022.102582>
- Sahin, S., & Baloglu, S. (2011). Brand personality and destination image of Istanbul. *Anatolia*, 22(1), 69-88. <https://doi.org/10.1080/13032.917.2011.556222>
- Stillwell, J., & Clarke, G. (2003). *Applied GIS and spatial analysis*. John Wiley & Sons.
- Sun, S., Wang, X., & Hu, M. (2022). Spatial distribution of airbnb and its influencing factors: A case study of Suzhou, China. *Applied Geography*, 139, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2022.102641>
- Tobler, W. R. (1970). A computer movie simulating urban growth in the Detroit Region. *Economic Geography*, 46, 234-240
- Türk, U., Östh, J., Kourtit, K., & Nijkamp, P. (2021). The path of least resistance explaining tourist mobility patterns in destination areas using airbnb data. *Journal of Transport Geography*, 94, 1-15. <https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2021.103130>
- Voltes-Dorta, A., & Inchausti-Sintes, F. (2021). The spatial and quality dimensions of airbnb markets. *Tourism Economics*, 27(4), 688-702. <https://doi.org/10.1177/135.481.6619898075>
- Wilson, J., Garay-Tamajon, L., & Morales-Perez, S. (2022). Politicising platform-mediated tourism rentals in the digital sphere: Airbnb in Madrid and Barcelona. *Çinde Platform-Mediated Tourism*. Routledge.
- Xu, F., Hu, M., La, L., Wang, J., & Huang, C. (2020). The influence of neighbourhood environment on airbnb: A geographically weighed regression analysis. *Tourism Geographies*, 22(1), 192-209. <https://doi.org/10.1080/14616.688.2019.1586987>
- Yamada, I., & Thill, J.-C. (2007). Local indicators of network-constrained clusters in spatial point patterns. *Geographical Analysis*, 39(3), 268-292. <https://doi.org/10.1111/j.1538-4632.2007.00704.x>
- Zaman, S., Erdoğan, H., & Eşim, İ. (2024). İç turizmdeki pandemi etkisinin kümelenme analizi kullanılarak incelenmesi: Türkiye örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 35(1), 60-73. <https://doi.org/10.17123/atad.1427640>
- Zervas, G., Proserpio, D., & Byers, J. (2016). *The rise of the sharing economy: Estimating the impact of airbnb on the hotel industry* (SSRN Scholarly Paper 2366898). Social Science Research Network.
- Zhang, Z., & Chen, R. J. C. (2019). Assessing airbnb logistics in cities: Geographic information system and convenience theory. *Sustainability*, 11(9), 1-11. <https://doi.org/10.3390/su11092462>
- Zoğal, V., & Emekli, G. (2023). Kısa süreli konut kiralamaalarının profesyonelleşmesi ve etkileri: Muğla'da airbnb örneği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 32(2), 289-312. <https://doi.org/10.51800/ecd.1399416>

To Cite This Article: Güner, B. (2026). 21. yüzyılın ilk çeyreğinde Çin jeopolitiğinin Orta Doğu hamleleri. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 58, 113-127. <https://doi.org/10.32003/igge.1773213>

21. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Çin Jeopolitiğinin Orta Doğu Hamleleri Chinese Geopolitical Moves in the Middle East in the First Quarter of the 21st Century

Bülent GÜNER

Öz

Soğuk Savaş döneminin “iki kutuplu” dünyası, Berlin Duvarı’nın yıkılmasıyla “tek kutuplu” hale gelmiştir. 1990’larda Amerika Birleşik Devletleri (ABD) dünya siyasetinde en belirleyici güçtür. Ancak 2000’lerden itibaren özellikle Çin ve Rusya, küresel siyasette etkili olmaya başlamıştır. Günümüzde dünyanın siyasal / ekonomik “ağırlık merkezi” Asya’ya kaymaktadır. Pekin, 2013 yılında başlattığı “Kuşak ve Yol Girişimi”yle (KYG), küresel açılımını hızlandırmıştır. Değişimin en net görüldüğü bölgelerden biri de Orta Doğu’dur. Körfez ülkeleri ve özellikle Suudi Arabistan, Çin ile ilişkilerini gün geçtikçe ilerletmektedir. Orta Doğu’da ve özellikle Körfez ülkelerinin dış politika adımlarında Çin ile ilişkiler daha görünür hale gelmiştir. Bu çalışmada nitel-nicel veri analizleri yapılmış ve meta-sentez yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın amacı; Çin’in 21. Yy’daki hızlı yükselişinin, Orta Doğu’ya jeopolitik etkisini ele almaktır. Orta Doğu’da bugün yaşanan gerilim, Çin’in bölgedeki yükselişiyle yakından ilintilidir. Bu çalışmada Orta Doğu’da bugün yaşanan gerilimli süreç ile Çin’in bölgede artan varlığı arasındaki korelasyon dikkatlere sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çin, ABD, Orta Doğu, Jeopolitik

Abstract

The “multipolar” world of the Cold War era transitioned into a “unipolar” one following the fall of the Berlin Wall. In the 1990s, the United States was the most decisive force in world politics. However, since the 2000s, China and Russia have become increasingly influential in global affairs. Today, the world’s political/economic “center of gravity” is shifting to Asia. Beijing accelerated its global outreach with the launch of the “Belt and Road Initiative” in 2013. One of the regions where this political shift is most evident is the Middle East. Gulf countries, particularly Saudi Arabia, are steadily advancing their relations with China. Relations with China have become more visible in the Middle East, and particularly in the foreign policy actions of the Gulf countries. This study utilizes qualitative and quantitative data analysis and a meta-synthesis method. The study aims to examine the geopolitical impact of China’s rapid rise in the 21st century on the Middle East. The tensions in the Middle East today are closely linked to China’s rise in the region. This study highlights the correlation between the current tensions in the Middle East and China’s growing presence in the region.

Keywords: China, USA, Middle East, Geopolitics

* **Sorumlu Yazar:** Doç. Dr., Munzur Üniversitesi., [✉ bguner@munzur.edu.tr](mailto:bguner@munzur.edu.tr)

GİRİŞ

Dünyada bir süredir yaşanan politik iklim değişikliği, ülkeler arasındaki ittifakları ve ilişkileri yeniden biçimlendirmektedir. Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından geçen 30 yılı aşkın sürede, Soğuk Savaş döneminde tesis edilen kurumların ve mantalitenin çözülmesini izlemekteyiz. Yeni bağlamlar ve yeni ihtiyaçlar yakın zamana kadar yan yana gelmesi mümkün görünmeyen ülkeleri iş birliğine sevk etmektedir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin 1991 yılında dağılmasının en net sonucu; "iki kutuplu" dünya düzeninin yerini, ABD ve müttefiklerince temsil edilen "tek kutuplu" dünya düzeninin almasıdır. Başka bir anlatımla; iki "süper güç"ün dengelediği küresel sistem sonlanmıştır (Farooq & Khan, 2020: 33-36; Peters, 2023: 1653-1655). "Doğu Bloku"nun tarih sahnesinden çekilmesiyle, ABD'nin domine ettiği bir dünya ortaya çıkmıştır. ABD ve batılı müttefiklerinin baskınlığı yalnızca sanayi üretiminde ya da ekonomik gücünde değil aynı zamanda siyasal, kültürel ve ideolojik alanda da bir nevi "tekelleşme" olarak kendini göstermiştir. Ancak günümüzde küreselleşme söylemleri "tek kutuplu dünya düzeni" de siyasal tarih açısından kısa sayılabilecek bir "ara dönem" olarak devam ettikten sonra, yerini yeniden çok kutupluluğa terk etmektedir. Çin, gün geçtikçe etkisi artan ekonomik ve politik gücüyle bu değişimin öncülüğünü yapmaktadır.

Çin'in 1980'lerde başlattığı büyük ekonomik atak, 20 yıl gibi kısa bir sürede dünya ölçeğinde önemli politik yansımalar göstermeye başlamıştır. Bu süreç dünyanın siyasal çehresini değiştirirken, Orta Doğu açısından da yeni bir döneme kapı açmıştır. Bölgede son birkaç yılda büyük sıçrayışlarla artan ticari rakamlar ve gün geçtikçe büyüyen Çin yatırımları sonucunda, ikili ilişkilerde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir (ITC, 2025; Lons, 2019: 2-4). Ayrıca yeni iş birliği modelleri ile siyasal yaklaşımlarda değişimler görülmeye başlanmış, Soğuk Savaş'tan kalma önyargılar etkisini yitirmiştir.

Çin'in dünya çapında giriştiği bu büyük çabanın amacı; askeri, ekonomik ve siyasal açıdan küresel ölçekte etkin ve belirleyici bir güç haline gelmektir. Çin, bu hedefine ulaşmak için 2013 yılında, trilyonlarca dolarlık bütçeli, altyapı ve ulaşım yatırımları yanında, ticari boyutlara da sahip "Kuşak ve Yol Girişimi"ni (Belt and Road Initiative) başlatmıştır. Çin'in büyük maddi kaynaklarla desteklediği bu girişime, özellikle gelişmekte olan ülkeler büyük ilgi göstermiştir. KYG, 10 yıl gibi kısa bir süre içinde 150 civarında ülkenin katılımıyla, Çin jeopolitiğinin önemli bir enstrümanı haline gelmiştir (*BR Portal*, 2024; AEI, 2025). Çin, küresel hedeflerine ilerlerken, karşılaşması muhtemel üç uluslararası riski bertaraf etme çabasıdadır. Birinci risk, devasa Çin sanayisinin enerji ve hammadde temininde yaşanabilecek aksamalardır. İkinci risk, tarihi İpek Yolu'ndan beri ticaret yollarının güvenliğinde yaşanan ve yaşanabilecek sorunlardır. Örneğin, etrafı "batı müttefiği" ülkelerce çevrilmiş ve Malakka Boğazı'na sıkışmış Çin ticareti için alternatif yollar hayati önemdedir. Üçüncü risk ise Çin'in dünya pazarındaki kalıcılığına yöneliktir. Başta batı ülkeleri olmak üzere, dünyanın diğer ülkeleriyle oluşabilecek siyasal gerginlikler, kaçınılmaz olarak Çin'in ticari ilişkilerine ve üretimine olumsuz yansımacaktır. Bu şartlar altında KYG; diğer ülkelerle sağladığı geniş uluslararası diplomasi imkânı yanında, gelişen ekonomik ilişkiler, inşası sürdürülen veya tamamlanan uluslararası altyapı, deniz ve demiryolu sistemleri ile pek çok riski minimize ederek, olası krizlerin önüne geçmektedir (Güner, 2018a: 117-121). Bu nedenle Çin jeopolitiği için KYG, harikulade siyasal ve ekonomik bir mekanizmadır.

Bu çalışma, emareleri bir süredir görülen, Çin'in küresel çapta artan politik etkisini ve bu etkinin sonuçlarını Orta Doğu ölçeğinde anlama çabasıyla ortaya çıkmıştır. Bir dizi soru bu anlama çabasına eşlik etmiştir; küresel düzeni günümüzde değişime zorlayan ana dinamikler nelerdir ? Hangi süreçler değişimi zorunlu kılmaktadır ? Bu değişim jeopolitik olarak ne anlam ifade etmektedir ? Değişimin ilk belirtileri ve sonuçları nelerdir ? Orta Doğu – Çin ilişkisindeki gelişmeler, bu sorulara bölgesel ölçekte cevaplar sunmaktadır. Bu amaçla, Çin jeopolitiğinin Orta Doğu hamlelerini, siyasal ve ekonomik ilerleyişini daha net biçimde açıklamak için Çin'in bölgedeki en büyük rakibi ABD'nin varlığı ve ekonomik politik girişimleri kıyaslamalı olarak değerlendirilmiştir. Bu çalışmada Akdenizin doğusu, Arap Yarımadası, Basra Körfezi ve İran platosu Orta Doğu olarak ele alınmıştır. Orta Doğu'nun en önemli ekonomik gücü ve Orta Doğu politikalarının oluşmasında belirleyici bölge devleti olan Suudi Arabistan'a da özel olarak değinmek çalışmamız açısından bir gereklilik olmuştur. Bu çalışma, Çin'in 21. Yy'da Orta Doğu jeopolitik hedeflerini ve girişimlerini ana hatlarıyla belirlemeyi ve güncel gelişmeler çerçevesinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Çalışmada, ABD – Orta Doğu ve Çin – Orta Doğu ilişkileri tarihsel bir yaklaşımla ve güncel ekonomik / siyasi verilerle ele alınmış, jeopolitik çerçeve içerisinde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda günümüzde devletlerin yeni bir siyasi düzlemde politikalar inşa ettiği, yeni ulusal ve bölgesel ilişkiler geliştirdiği görülmektedir. Orta Doğu'da bugün yaşanan gelişmeler de bu sürecin bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim Çin – Ortadoğu ilişkileri her geçen gün yeni bir yönüyle gelişim göstermektedir. Literatür incelendiğinde; (Clot, 2007), (Baysoy, 2015), Lewis (2018), (Doğan, 2020) gibi araştırmacıların konunun tarihsel derinliklerine değindikleri görülmektedir. Buna göre tarihte Orta Doğu ile batı toplumları arasındaki ilişkinin ve etkileşimin oldukça gelişmiş olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir anlatımla Orta Doğu'nun, Antik Çağ ve Orta Çağ'da batı ile kurduğu ticari ve kültürel yakınlık, Çin ile gerçekleşmemiştir.

Bu çalışma 21. yy'da Çin – Ortadoğu – ABD eksenine odaklanmakta ve Orta Doğu'nun yakın dönemini ve bugününü jeopolitik bağlam içinde değerlendirmektedir. Literatürde “Çin Jeopolitiği” ve “Orta Doğu” konulu çalışmalar dev bir külliyat oluşturacak kadar geniştir. Ancak “Çin jeopolitiği” gibi oldukça pragmatist bir olgu ile Orta Doğu gibi dünyanın en kaygan siyasi zemini yan yana gelince, neredeyse “günü gününe” izlenmesi gereken bir uluslararası gündem ortaya çıkmaktadır. Tüm bunlara Çin'in uluslararası politikasındaki “ketum” tavrı da eklenince siyasi tahlillerde belirsizlik ve farklılık daha fazla artmaktadır. Dolayısıyla “Çin ve Orta Doğu ilişkileri” gibi çok yönlü bir konu, çeşitli disiplinlerden farklı bakış açıları ve yaklaşımlarla sürekli olarak yeni değerlendirmelere açıktır. Böylelikle “Çin ve Orta Doğu” konulu çalışmalar bir ölçüde “körün fili tarifi” hikayesini anımsatmaktadır. Ayrıca özellikle “batılı” araştırmacıların yaptığı çalışmaların dikkate değer bir kısmı; Orta Doğu incelemelerine ABD-AB parametreleri çerçevesinde yoğunlaşmakta ve Çin'in Orta Doğu'da yaşanan gelişmelerdeki yerini ise genellikle “ihmal edilebilir” düzeyde ele alma eğilimindedir. Bu çalışma ise önceki çalışmalardan farklı olarak; “bugün Orta Doğu'daki gerilimin Çin'in bölgede günden güne artan etkisi ile yakından ilişkili olduğu” düşüncesini merkeze alarak değerlendirmeler yapmaktadır.

Diğer yandan “Orta Doğu” kavramı, batı odaklı bir tanımlamadır. Yeryüzünün bir coğrafi bölümünün Avrupa'ya hatta özel olarak İngiltere'ye göre konumunu ifade etmektedir. Adlandırma kolonyal döneme aittir. Batı ufuklarından bakınca çok daha uzakta bir Doğu belirdiğinde, eskiden bildikleri “Doğu”, bu kez, önce “Yakın”, sonra da “Orta” Doğu olarak anılmaya başlanmıştır. Lewis “Orta Doğu” adlandırmasını “kimliksiz” olarak nitelemektedir. Orta Doğu'nun; Hindistan ve Çin gibi kolektif bir ada sahip olmaması nedeniyle günümüzde önce Batı dünyasında, sonra dünyanın başka yerlerinde ve son olarak da bölge halkları arasında “Orta Doğu” ve “Yakın Doğu” gibi kimliksiz, renksiz ve tamamen görece isimlerle anılmaktadır. Bu adlar kendine has bir kimlikten, Hindistan ve Çin gibi adların çağrıştırdığı güçten ve itibardan yoksundur (Lewis, 2018: 33-307-308). Günümüzde pejoratif bir tını da taşıyan “Orta Doğu” adının kullanılmasının, bölge ülkelerinde memnuniyet doğurması için herhangi bir neden bulunmamaktadır. Çin ise bölgeden her zaman “Batı Asya” olarak söz etmektedir. Bu yaklaşıma göre “Orta Doğu”, Asya'dadır ve kültürel olarak da Asya'nın bir parçasıdır. Nitekim Jinping'in 2022 yılında gerçekleştirdiği S. Arabistan ziyaretinde Prens Selman ile görüşmesinde, Orta Doğu'dan karşılıklı olarak “Batı Asya” şeklinde söz etmeleri dikkat çekicidir.

YÖNTEM

Bu çalışma; ekonomi, politika ve günlük politika, jeoekonomi, uluslararası ilişkiler ve tarih biliminin verilerini kullanarak, multidisipliner ve kıyaslamalı yaklaşımı esas almıştır. Çalışma açısından Orta Doğu, Batı ve Çin tarihine ilişkin kaynaklar kadar istatistikler, ekonomik göstergeler, siyaset biliminin değerlendirmeleri ile güncel haberler de önemli bir veri kaynağını oluşturmaktadır. Tarihi süreçte Avrupa – Orta Doğu ve Orta Doğu – Çin ilişkileri ana hatlarıyla değerlendirilmiştir. Günümüzde bütünüyle güncel olan Batı – Orta Doğu – Çin eksenli gelişmeleri anlamak için Orta Doğu'nun, Batının ve Çin'in saygın haber kuruluşlarının haber ve yorumları dikkate alınmıştır. Ayrıca sayısal göstergeler için “Çin Küresel Yatırım Takibi” (AEI) ve “Uluslararası Ticaret Merkezi” (ITC) verileri kullanılmış, bu veriler grafikleştirilerek görsel hale getirilmiştir. Farklı disiplinlerden nitel ve nicel veriler dikkate alınarak, jeopolitik yaklaşımla spesifik değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmada özellikle nitel araştırma bulgularını sistematik bir şekilde bir araya getirerek yeni yorumlar ve daha geniş bakış açılarının önünü açan meta sentez yöntemi kullanılmıştır.

BULGULAR

Tarihten Günümüze, Orta Doğu'nun Batı ve Çin ile İlişkisine Genel Bir Bakış

Orta Doğu – Avrupa ilişkisi 3000 yılı aşan bir geçmişe dayanmaktadır. Nitekim Antik Çağ'da, Doğu Akdeniz limanları Orta Doğu'nun batıyla ilişkisinin en işlek noktalarını oluşturmaktaydı (Baysoy, 2015); 13-16). Tarih boyunca Orta Doğu bölgesinin Avrupa ile teması, Osmanlı egemenliği dönemi dışında, genellikle kesintisiz, yoğun ve yüksek etkileşim içinde sürmüştür. Nitekim uzun süre, büyük bir bölümü Roma sınırları içinde yer alan Orta Doğu, Helenizmin önemli yayılım alanlarından biri olmuştur. Eski Yunan eserlerinin bölge dillerine çevrilmesine IV. yy'da başlanmıştır. VIII. yy'dan itibaren Orta Doğu / İslam kültürünün, Endülüs Emevileri ile Avrupa kıtasında ilk izleri görülmüştür. Ayrıca Abbasi – Emevi ve Bizans – Frenk rekabetleri, Emevi – Bizans ve Abbasi – Fransız devletleri arasında siyasi ittifakların kurulmasına yol açmıştır (Clot, 2007: 107, 232).

Çin – Orta Doğu ilişkisi ise İpek Yolu ticareti ile yine uzun bir tarihi geçmişe sahiptir. Müslüman tacirler, seyyahlar, din adamları zaman zaman Çin'i sıkça ziyaret etmişlerdir. Çin'in Müslüman denizcisi Zheng He, Arap ülkelerine birçok defa uğramıştır (CRI, 2017). Ancak Orta Doğu, geleneksel olarak Çin'in ilgi alanının dışında, daha ziyade batı hinterlandından ibarettir. Orta Doğu toplumları da genellikle Batı dillerine ve kültürüne daha aşina, Çin'e ise oldukça yabancı durumdadır (Fulton, 2020: 8). Çin ile Orta Doğu'nun coğrafi uzaklığı, gevşek tarihsel temaslar, sosyal, kültürel ve dilsel farklılıklar bu algıya katkıda bulunmuştur. Nitekim Çin, çağlar boyunca eski kıtanın diğer yanı için “dünyanın ucu”ndaki uzak ülke konumundaydı. Geçmişte pek çok nedenle kesintiye uğrayan Çin – Orta Doğu ilişkisi, yakın döneme kadar yine genellikle kesintiliydi. Bir bakıma bugün gelişen ilişkinin başlangıcı oldukça yeni sayılabilir. 1949 yılında kurulan Çin Halk Cumhuriyeti ile Soğuk Savaş döneminde büyük ölçüde “Batı kampı”nda yer alan Orta Doğu ülkelerinin ilişkileri çok fazla gelişmemiştir. Yeni Çin devletinin Orta Doğu ve çevresiyle ilk diplomatik teması 1956'da Mısır, ardından aynı yıl Cezayir, Irak, Fas, Kuzey Yemen, Suriye ve Sudan ile kurulmuştur. Sonrasında Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Libya ve Tunus'la diplomatik temaslar sağlanmıştır (Yao, 2018: 3-4). 1980'lerin başında, Çin lideri Deng Xiaoping'in sürdürdüğü kalkınma ve sanayileşme politikalarıyla ülkenin enerji ihtiyacı hızla artmıştır. Böylece, özellikle Basra Körfezi devletleri Çin'in ilgi odağı haline gelmiştir. Çin'in Orta Doğu'ya bu ilgisi yeni ekonomik ve siyasal ilişkileri de beraberinde getirmiştir (Rozsa, 2021).

Çin – Orta Doğu İlişkisinin Siyasal Boyutları

“Doğu Bloku”nun dağılmasıyla birlikte dünyada değişen siyasal konjonktür, Çin – Orta Doğu ilişkilerinin gelişimine uygun bir zemin oluşturmuştur. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren büyüyen ticari rakamlar, siyasal ilişkileri daha ileriye taşımıştır. 2013 yılına kadar Orta Doğu ülkeleri ve Çin ilişkileri daha çok “ikili ilişkiler” zemininde yürürken, Çin'in KYG ilanıyla daha kompakt ve geniş kapsamlı iş birliği programı çerçevesinde ilerlemiştir. Orta Doğu bütünüyle KYG projesine çok erken dahil olmuştur. 5 Körfez ülkesi (Umman, S. Arabistan, Katar, BAE, Kuveyt), KYG'yi desteklemek üzere 2016 yılında 57 ülke ile kurulan finansal kurum Asya Altyapı Yatırım Bankası'nın (AIIB) kurucu üyeleri arasında yer almıştır. Ayrıca Bahreyn, Mısır, Irak, İsrail, S. Arabistan, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Umman, Filistin, Katar, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri ve Yemen, KYG'nin ilk katılımcı ülkelerindendir (Güner, 2018a: 113-116). Nihayetinde önceki iki yüzyıl boyunca Körfez ticaretinin büyük kısmı Batı ülkeleriyle yapılırken, 2013 yılından itibaren Körfez bölgesinin en büyük ticari ortağı Çin haline gelmiştir (Wang, 2018).

KYG sürecinde düzenlenen pek çok forum, iş birliği organizasyonları ve ticari anlaşmalarla Orta Doğu – Çin ilişkileri yeni bir aşamaya gelmiştir. Çin, yerel anlaşmazlıkların son derece yaygın ve kronik hale geldiği, dünyanın en hassas bölgelerinden biri olan Orta Doğu'da başarılı bir denge politikası yürütmektedir. Pekin'in Orta Doğu'da izlediği ana siyaset, bir nevi “apolitik”lik üstüne kurulu tarafsızlıktır. Çin'in bölgedeki politik başarısı bir ölçüde bu stratejisinden kaynaklanmaktadır.

KYG'nin “beş büyük hedefi” bulunmaktadır. Bunlar; KYG ülkeleri arasında politik eşgüdümü sağlamak, ulaşım ve iletişim imkânlarını geliştirmek, altyapıyı güçlendirmek, insan seyahatlerini kolaylaştırmak ve toplumlar arasında yakınlık kurmaktır

(HKTD, 2015). Dünyanın her yanında olduğu gibi Orta Doğu'ya da oldukça pragmatist politikalarla yaklaşan Çin, ülkelerin işlerine müdahale etmeden, düşük profilli bir politika ile daha çok ticari ilişkilere odaklanmaktadır. Çin yönetimi, muhataplarının toprak bütünlüğüne saygılı, sürdürülebilir ekonomik büyümeyi hedefleyen ve mevcut siyasi rejimleri destekleyen politikaları benimsemiştir. Çin vizyonunu oluşturan bu politikaların arka planında yatan nedenler; petrol ve doğal gaz erişimini güvence altına almak, terörizmle mücadele etmek, dış siyasi / ekonomik etkinliği artırmaktır. Bu nedenle genel olarak Çin, Orta Doğu'da herhangi bir ülke ile ittifak içerisinde bulunmaktan kaçınmaktadır. Ayrıca bölge ittifakları içerisinde yer almamaya da özen göstermektedir. Nitekim Çin'in bu tavrından, Arap ülkelerinin memnun oldukları da anlaşılmaktadır. Çin, Orta Doğu'nun kronikleşmeye yüz tutmuş İsrail-Filistin meselesine, Lübnan iç savaşına, İran'ın nükleer programına da benzer bir pragmatik yaklaşım göstermektedir (Doğan, 2020: 52-60; Yang, 2018: 2-3). 2023 yılında başlayan İsrail'in Filistin işgalinde de benzer bir pragmatist yaklaşımın izleri görülmektedir. Tarihsel olarak Filistin'in yanında güçlü bir şekilde duran Çin, Orta Doğu'nun güçlü ülkesi İsrail'le de iyi ilişkiler geliştirmiştir. Ancak Çin açısından enerji güvenliği önemli olduğu için yine İsrail-Filistin arasında "barışçıl"lığı öne çıkaran uluslararası çabalar sarf etmektedir (Maher, 2025: 19).

Çin'in bölge sorunlarına "bulaşmama"yı esas alan "steril" politikasının sürdürülebilirliği tartışmalıdır. Pekin'in, Orta Doğu'da gelişen ilişkilerinin bir gereği olarak daha fazla inisiyatif alması gerektiğinin farkında olduğu anlaşılmaktadır (CRI, 2017). Nitekim Çin'in Orta Doğu'da alacağı siyasi tavır ve izleyeceği politikalar konusunda somut gelişmeler de görülmeye başlanmıştır. Beş yıl süren müzakerelerin sonucunda Çin ve İran, Mart 2021'de 25 yıllık kapsamlı bir stratejik ortaklık anlaşması imzalamış (Loft et al., 2022) ve ardından 2023 yılının Mart ayında Çin'in arabuluculuğuyla İran ve S. Arabistan arasında anlaşma zemini oluşmuştur. Ağırlıklı olarak Şii İran ve Sünni S. Arabistan arasındaki rekabet, son yıllarda Orta Doğu siyasetine hâkim olmuş ve taraflar Suriye, Irak, Lübnan, Bahreyn ve Yemen'de karşı karşıya gelmiştir. Pekin'in "zafer" olarak yorumlanan diplomatik bir başarıya imza atarak, 2016 yılından itibaren hiçbir resmi bağlantısı olmayan İran ve S. Arabistan'ı anlaşma masasında bir araya getirmesi, "değişen küresel düzenin önemli bir işareti" olarak yorumlanmıştır (Gadzo, 2023). Nitekim iki ülke, ilişkileri yeniden tesis etme ve büyükelçiliklerini açma konusunda anlaşmaya varmıştır. Ayrıca karşılıklı olarak egemenliklere saygı gösterilmesi ve diğerinin iç işlerine karışmama ilkeleri benimsenmiştir. Bu gelişmeler, Çin açısından Orta Doğu'da oluşacak istikrar ve barış ortamı, düşük petrol fiyatları ve yüksek enerji güvenliği anlamına gelmektedir. Çin benzer bir misyonu, Rusya - Ukrayna Savaşı'nın son bulması için de edinmiştir. 2023 yılının yine Mart ayında Rusya'yı ziyaret eden Çin devlet başkanı Jinping, Rusya'ya savaşın son bulması için 12 maddeden oluşan bir barış planı sunmuştur (BBC, 2023). Diğer yandan bu anlaşma ile ABD'deki bazı etkin çevrelerin gözünde, Çin'in yükselen bir güç olduğu tezi doğrulanmıştır. Çin'in bu başarısı, küresel liderlik rolünü güçlendirmiştir (McFaul & Milani, 2023; Al Jazeera, 2023; Wintour, 2023; Gadzo, 2023).

Öte yandan Çin'in katkılarıyla, yüzyılların mezhepsel gerilimini bünyelerinde taşıyan iki bölgesel rakibin anlaşma masasına oturması, "eski dünya"nın siyasi denkleminde yer bulan bir stratejik gerginliğin son bulması anlamını taşımaktadır. Bu gelişme aynı zamanda orta vadede S. Arabistan gibi Orta Doğu'nun en büyük finansal gücüyle, İran gibi bölgenin en kalabalık ordusunun yan yana gelme ihtimalini de akıllara getirmektedir. Hiç kuşkusuz böyle bir muhtemel gelişme bölgesel dengeleri tümüyle değiştirmeye adaydır.

Çin, Orta Doğu'daki güç ve etkinliğini, sorunların çözümü için tarafları en makul noktaya getirerek, sürdürülebilir ilişkiler sağlama yönünde kullanmaktadır. Ayrıca Orta Doğu ülkelerini, kendi bölgesel güvenlik mimarilerini oluşturmaya teşvik eden Çin, bölge dışı güçlerin katılımı olmadan, bölgenin içinden gelecek herhangi bir güvenlik girişimini desteklediğini açıkça belirtmiştir (Burton, 2022). Çin, Orta Doğu'ya güvenlik önerilerini dört başlık altında toplamıştır. İlk olarak bölgede ortak, kapsamlı, işbirlikçi ve sürdürülebilir güvenlik vizyonu desteklenmelidir; ikinci olarak bölge ülkelerinin öncü rolü teyit edilmelidir; üçüncüsü de BM Şartı'nın amaç ve ilkeleri gözetilmeli ve bölgesel güvenlik diyalogu güçlendirilmelidir. Dördüncü olarak güvenlik konusu, sadece savunma güvenliği çerçevesinde kalmamalıdır. Çünkü pandemi, gıda ve enerji başlıklarını da içeren kapsamlı bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır (Yunbi, 2022; Xinmin, 2022). Bu ilkesel kararlar çerçevesinde, özellikle bölge güvenliğinde somut iş birliği adımları atılmaya başlanmıştır. Yine Mart 2023'te Çin, İran ve Rusya deniz kuvvetleri Umman Körfezi'nde ortak tatbikatlar düzenlemiştir. Ayrıca İran, Suudi Arabistan, BAE ve Umman'ın, Çin ile koordineli olarak Basra Körfezi'nde güvenliği korumak amacıyla ortak bir donanma oluşturması da gündemdedir (AP, 2023; Tartak, 2023).

Günümüzde ABD, Çin ve Suudi Arabistan Ekseninde Orta Doğu

Diplomatik bağlarını 1990'larda tesis etmeye başlayan S. Arabistan ve Çin, günümüzde ilişkilerini zirveye taşımıştır. Her iki taraf birçok alanda birbirine ihtiyaç duymaktadır. Çin'in yüksek enerji ihtiyacına karşın, S. Arabistan'ın üretiminde sektörel çeşitliliğe ulaşma hedefi, savunma kapasitesini geliştirme çabası ve iklim değişikliği çalışmaları iki ülkenin başlıca iş birliği başlıklarını oluşturmaktadır. Pekin ve Riyad yakınlaşması, iki devletin ABD ile artan ayrılık noktalarına bağlı olarak daha fazla artmıştır (Ebrahim, 2022).

Bugün Çin, Orta Doğu'daki çıkarlarını korumayı ve etki sahasını genişletmeyi planlarken, ABD'deki bazı politik çevrelerde, Orta Doğu'daki boşluğu üstün ekonomik güç olarak orta ve uzun vadede Çin'in dolduracağı kanısı hâkimdir (Ghiselli, 2022). Bu şartlar altında S. Arabistan'ı 2016 ve 2022 yıllarında iki kez ziyaret eden Çin devlet başkanının, özellikle 2022 ziyareti tarihi önemdedir. Üst düzey protokolle karşılanan Jinping, Suud Veliaht prensi Selman'la, milyarlarca dolarlık yatırım anlaşmaları imzalamıştır. Gözlemciler göre görüşmeler oldukça verimli ve etkili geçmiştir (Al Jazeera, 2022b).

Yakın zamana kadar, Washington'ın en iyi müttefiklerinden S. Arabistan'ın, "komünist" Çin ile kapsamlı bir ilişki geliştirebileceğine pek ihtimal verilmezdi. Ancak bir süredir Orta Doğu'da ezberlerin bozulmaya başladığı görülmektedir. Yalnızca S. Arabistan değil, diğer Körfez ülkeleri de "bağımsız" politikalarıyla, Soğuk Savaş döneminde kurgulanmış "müesses nizam"ın dışına taşma eğilimi göstermektedir. Onlarca yıldır ABD dış politikası paralelinde yürüyen Körfez ülkeleri, Rusya – Ukrayna Savaşı nedeniyle Rusya'ya uygulanacak izolasyona karşı olduklarını açıkça belirtmişler ve bu süreçte petrol fiyatlandırma politikalarında Rusya'yla uyumlu hareket etmişlerdir. Yine Körfez ülkelerinin ABD'nin Çinli şirketlerle artan ortaklıklar konusunda uyarılarını reddetmeleri, Çin ile askeri – savunma ilişkisi geliştirmeleri dikkat çekicidir (Egan, 2022; Al Jazeera, 2022a).

ABD, Covid – 19 sonrası dönemde yükselen enflasyonun önüne geçmek amacıyla petrol fiyatlarında indirim tasarlamıştır. Bunun için de OPEC'ten petrol üretimini artırmasını talep etmiştir. OPEC bu talebe beklentinin çok altında bir üretim artışıyla karşılık vermiş, sonrasında ise tersi bir kararla üretimi azaltmıştır. ABD Başkanı Biden'ın 2022 yılındaki S. Arabistan ziyareti de bu durumu değiştirememiştir. OPEC'in en etkin ülkesi S. Arabistan'ın bu tavrı, ABD ile ciddi bir siyasal sorun yaşanmasına yol açmıştır. Öyle ki, S. Arabistan ile ABD, 80 yıllık ilişkilerinin belki de en gergin dönemini yaşamaktadır (Egan, 2022; Qiblawi, 2022; Northam, 2022). Ayrıca ABD'nin Irak ve Afganistan'dan çekilmesi, Katar'ın 2025 yılında İsrail'in hava saldırısına uğraması, Orta Doğu'daki geleneksel müttefikleri tarafından güvenilirliğinin sorgulanmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler, hiç kuşkusuz özellikle Körfez ülkelerinin yeni dayanışma arayışlarına yol açmış ve Çin'in bölgedeki varlığına yeni fırsatlar sunmuştur (Al Jazeera, 2022a; Dana, 2022).

7 Ekim 2023 tarihinden itibaren İsrail'in Filistin'i işgali, Suriye'de Esad yönetiminin sonlanması, Rusya'nın bölgeden çekilmesiyle bölgede değişen güç dengeleri ve 2025 yılında ABD başkanlığına Trump'ın 2. kez seçilmesi sonucunda Ortadoğu'da siyaset yeni ve tümüyle belirsiz bir aşamaya gelmiş görünmektedir. Bu belirsizlik sürecinde Trump'ın iktidara geldikten sonra ikinci yurt dışı gezisini Körfez ülkelerine (Suudi Arabistan, Katar ve BAE) yapması, ABD – Orta Doğu ilişkilerinin yeniden yapılanmasına verdiği önemi göstermektedir. Gezinin sonucu; Biden sonrası ABD – Orta Doğu ilişkilerinin çeşitli ticari – savunma anlaşmalarıyla yeniden ısındığı şeklinde yorumlanmıştır (Megerian, 2025; The White House, 2025). Buna karşın Çin'in Orta Doğu'daki varlığı ve yatırımları sürmektedir (Dzulkhisham, 2025).

Değişimin Ekonomik Göstergeleri

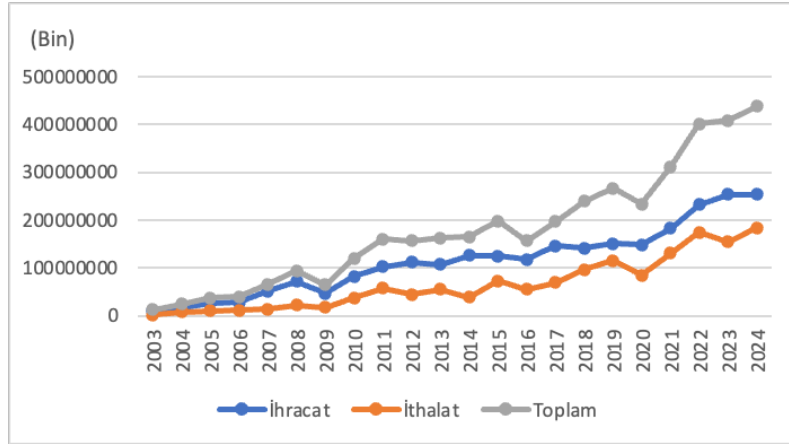
Yeryüzünün herhangi bir ülkesi, tamamıyla istikrarsız değilse ya da devlet statüsünde hukuki sorunlar taşııyorsa, haritadaki yeri zor seçilen küçük bir ada devleti de olsa, bu ülkenin en az bir Çin yatırımı almaması için herhangi bir neden bulunmamaktadır. Nitekim Çin, 2000'li yıllardan itibaren, dünya ülkelerinin tamamına yakınında 2500 kadar tesis (enerji, finans, madencilik, liman, emlak, turizm) yatırımı gerçekleştirmiştir. Bu yatırımların 1600'e yakını KYG sürecinin başladığı 2013 yılından itibaren gerçekleştirilmiştir (AEI, 2025).

Son 40 yılda sanayi üretimini birkaç kat artıran “uzak ülke” Çin’in, üretimini sürdürebilmek amacıyla, enerji ve ticaret güvenliğini sağlaması zorunludur. Bu nedenle alternatif ticaret /enerji yollarına ve yeni ekonomik bağlantılara ihtiyaç duymaktadır (Güner, 2018b: 210). Çin, bu hedeflerine ulaşmak amacıyla 2005 yılından itibaren küresel yatırımlarını 2,5 trilyon doların üstüne çıkarmıştır. Bu yatırımların yaklaşık 1,1 trilyon dolarlık kısmı, 2013 yılında ilan edilen KYG sürecinde gerçekleşmiştir (AEI, 2025). Bu bağlamda Çin, Orta Doğu ile iş birliğini ilerletmek ve bu yolda atılacak adımları uyumlu hale getirmek amacıyla 2014 yılından itibaren girişimlerini daha fazla artırmıştır. Bölge ülkeleriyle iş birliği forumları, toplantılar ve resmi ziyaretler yoğunlaşmıştır. Nitekim Arap ülkelerinin KYG’ye yaklaşımı başından beri olumlu olmuştur. Girişimin ilanından itibaren, kısa sürede 18 Arap ülkesi KYG üyesi olmuştur. Günümüzde tüm Orta Doğu ülkeleri “Girişim” e ortaktır. Çin bugüne kadar 28 Kuzey Afrika – Orta Doğu ülkesi ile KYG çerçevesinde anlaşmalar imzalamıştır. Çin, farklı sektörlerde önemli yatırımlar yaparak ABD’nin bölgedeki ekonomik etkinliğine karşı ciddi bir rakip olduğunu göstermektedir (Farheen et al., 2024: 305).

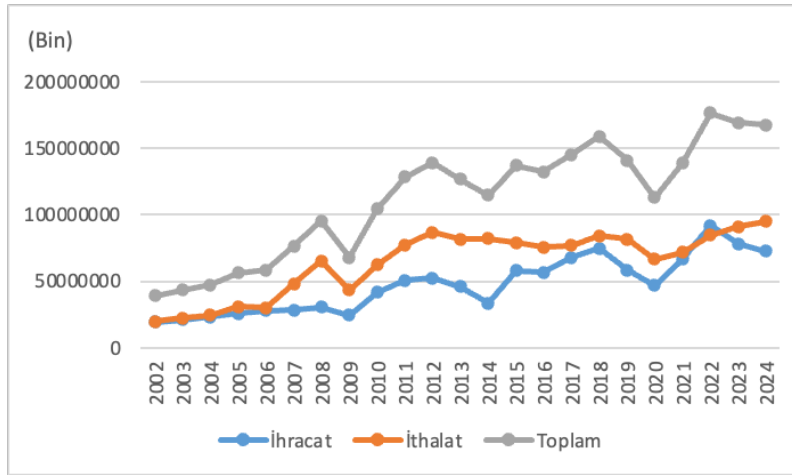
Çin’in Orta Doğu ülkeleriyle ekonomik iş birliği, iki önemli anlaşmaya dayanmaktadır. Bu anlaşmalar; “2016 Arap Politikası Belgesi ve İpek Yolu Ekonomik Kuşağı” ile “21. Yüzyılın Ortak İnşasına İlişkin 2015 Vizyon Eylemleri ve Deniz İpek Yolu” başlıklarını taşımaktadır (Lons, 2019: 3). Bu anlaşmalar çerçevesinde Orta Doğu’da özellikle Körfez ülkeleri ile ilişkilerini geliştiren Çin, daha çok ulaşım, liman, ticaret ve enerji projeleri üzerine yatırımlar yapmaktadır. Ayrıca nükleer enerji ve savunma sanayi de diğer iş birliği başlıklarındandır. Çin’in küresel çapta KYG kapsamında en fazla yatırım yaptığı bölge Güney Asya’dır. İkinci bölge ise Orta Doğu’dur. Çin, siyasi / ekonomik öncelikleri nedeniyle yatırım stratejisini değiştirmiş; Rusya ve Afrika’ya yaptığı yüksek yatırım değerlerini düşürerek, özellikle 2022 yılından itibaren S. Arabistan ve Orta Doğu’ya odaklanmıştır. Örneğin KYG yatırımları Rusya’da marjinal değerlere düşmüş ve 2022’nin ilk yarısından sonra 1,5 milyar dolarlık yatırım yapılmıştır. Aynı dönemde Pekin, S. Arabistan ile 34,4 milyar dolar değerindeki anlaşmalara imza atmıştır (AEI, 2025; Dana, 2022).

2020 yılında, Çin – S. Arabistan diplomatik ilişkilerinin 30. yıldönümü kutlanmıştır. Bu süre zarfında ilişkiler marjinal önemden kapsamlı bir stratejik iş birliğine doğru yol almaktadır. Nitekim S. Arabistan son yıllarda Çin’in bir numaralı petrol ihracatçısı olarak Rusya’nın yerini almayı başarmıştır (Fulton, 2020: 1-2). Çin ile Orta Doğu’nun bugünkü iyi ilişkilerinin en önemli göstergesi, son 20 yıldır sürekli büyüyen ticaret hacimleridir. Nitekim Çin – Orta Doğu ticaret hacmi 2003’te 13,7 milyar dolardan, 2024 yılında 440 milyar dolara ulaşmıştır (Şekil 1). Orta Doğu – ABD ticaret hacmi ise 2003’te 39,4 milyar dolardan 2024’de 167 milyar dolara erişmiştir (Şekil 2). 2003 – 2024 dönemini kapsayan 21 yıllık sürede, Çin – Orta Doğu ticareti 32 kat artış gösterirken aynı dönemde Orta Doğu – ABD ticareti ise 4 kat büyümüştür. Benzer oranlar S. Arabistan – Çin ve S. Arabistan – ABD ticari rakamlarında da görülür. 2002 yılında 2 milyar dolar civarında olan Çin – S. Arabistan ticaret hacmi, 2024 yılına gelindiğinde 51 kat artışla 102 milyar dolara ulaşmıştır. Pekin bugün Riyad’ın en büyük ticaret ortağıdır (Şekil 3), (ITC, 2025; AEI, 2025). S. Arabistan, en önemli dış satım ürünü olan petrol ve türevi ürünlerin ihracat bilgilerini ancak yakın zamanda paylaşmaya başlamıştır. Bu nedenle S. Arabistan’ın dış ticaret rakamları, 2020 yılından itibaren grafiklere yansıtıldığı şekliyle ani yükselişler biçiminde seyretmektedir. Buna göre, S. Arabistan’ın Çin’e ihracatı yıllık 50 – 60 milyar dolar civarındadır. Bu rakam ülkenin toplam dış satımının %16’sına karşılık gelmektedir.

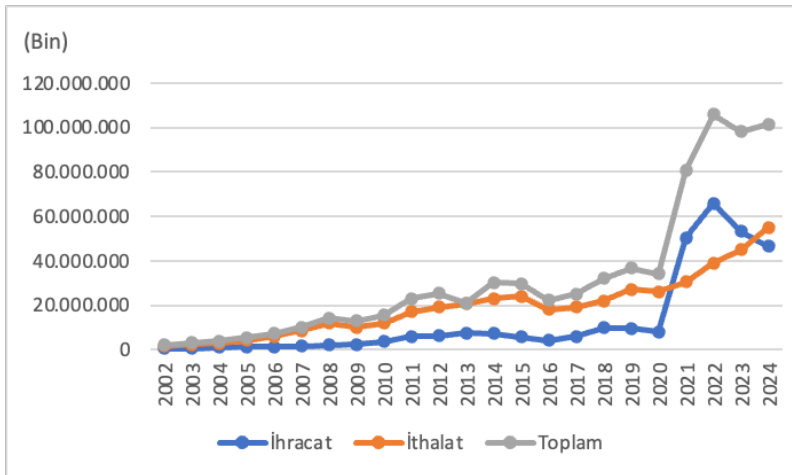
S. Arabistan’ın gayri safi yurt içi hasılasını 2030 yılına kadar iki katına çıkarmak gibi bir hedefi bulunmaktadır. Bu hedefi gerçekleştirmek için 4 trilyon dolarlık yabancı yatırıma ihtiyaç duyulmaktadır. Tam da bu noktada Çin yatırımları önem kazanmaktadır. Böylece Çinli firmalara S. Arabistan’daki endüstriyel hizmetlerini, büyük perakende ve toptan ticaret varlıkları ile turizm ve otelcilik, sağlık hizmetleri, finans ve inşaat yatırımlarını büyütme imkânı doğmaktadır (Fulton, 2020: 7). Benzer biçimde S. Arabistan da Çin’in kuzeydoğusundaki bir rafineri ve petrokimya kompleksine 10 milyar dolarlık bir yatırım gerçekleştirmiştir (Ebrahim, 2022). S. Arabistan – ABD ticaret hacmi ise 2002 yılında 6,5 milyar dolar tutarındayken 2024 yılına gelindiğinde 5 kat civarında artarak 32,4 milyar dolara ulaşmıştır (Şekil 4), (ITC, 2025). Bu rakamlar, S. Arabistan – Çin ticaret hacmi ve yatırımları düşünüldüğünde görece düşük bir değer taşımaktadır.

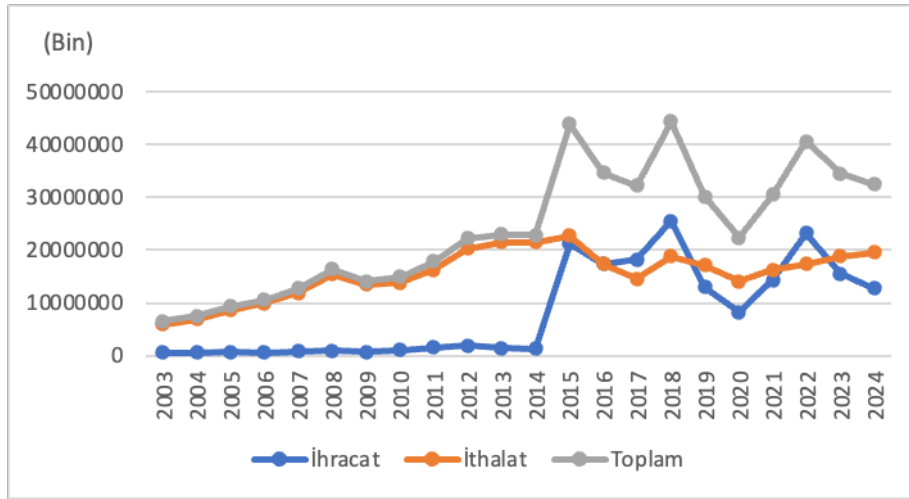
Şekil 1: Orta Doğu ve Çin Arasındaki Dış Ticaret Hacmi (Dolar), (Kaynak: ITC, 2025)

Şekil 2: Orta Doğu ve ABD Arasındaki Dış Ticaret Hacmi (Dolar), (Kaynak: ITC, 2025)

Şekil 3: S. Arabistan ve Çin Arasındaki Dış Ticaret Hacmi (Dolar), (Kaynak: ITC, 2025)

Şekil 4: S. Arabistan ve ABD Arasındaki Dış Ticaret Hacmi (Dolar), (Kaynak: ITC, 2025)

Verilerin gösterdiği üzere, gerek Orta Doğu'nun gerek S. Arabistan'ın Çin ile ticari ilişkileri özellikle KYG'nin etkisine bağlı olarak 2016 yılından itibaren dikkate değer bir gelişme göstermiştir. Yine aynı dönemde, S. Arabistan ve Orta Doğu'nun ABD ile ticari rakamlarındaki dalgalanma dikkat çekicidir. 2005 yılında Çin'in küresel yatırımlar toplamı 19 milyar dolar, Orta Doğu yatırımları ise 2,5 milyar dolardır. KYG sürecinden itibaren dünyada Çin yatırımları 2,5 trilyon dolara, Orta Doğu'da ise 300 milyar dolara yaklaşmıştır (2024). Orta Doğu'ya yapılan Çin yatırımlarından en çok S. Arabistan (76 milyar dolar), BAE (48 milyar dolar), Irak (38 milyar dolar), İran (26,5 milyar dolar), Mısır (29,5 milyar dolar) ve İsrail (15 milyar dolar) pay almıştır. Çin yatırımı alan diğer bölge ülkeleri Bahreyn (1,4 milyar dolar), Yemen (1,7 milyar dolar), Umman (10 milyar dolar), Suriye (4 milyar dolar), Kuveyt (17 milyar dolar), Katar (11,5 milyar dolar) ve Ürdündür (7,5 milyar dolar) (AEI, 2025).

TARTIŞMA VE SONUÇ

21. yy'ın ilk çeyreğinde; Çin'in girişimleri başta olmak üzere, yükselen Asya ülkeleri tek kutuplu dünya düzenini değişime zorlayan başlıca dinamikleri oluşturmuşlardır. Soğuk Savaş'ın sert hatlarla bölünmüş dünyası, Berlin Duvarı'nın yıkılmasından itibaren ittifakları, kurumları, ilişkileri ve zihin dünyasıyla bir süre daha devam ettikten sonra, bugün büyük ölçüde tasfiye olmaktadır. 1990'lar küreselleşme ideolojisiyle, tek kutuplu dünya düzeninin ilan edildiği dönemdir. Ancak Rusya'nın 2000'lerin başında beklenenden erken toparlanması ve bölgesel güç olarak ortaya çıkması ile Çin'in yükselişi, tek kutuplu küresel sistemi sarsmaya başlamıştır. Günümüzde Çin'in öncülüğünde Asya, gerek siyasal gerek ekonomik olarak dünya siyasetinde etkisini artırmaktadır. Dünyanın siyasal "ağırlık merkezi" Asya'ya doğru kaymaktadır. Bunun görünür sonucu olarak; Orta Doğu, Güney Asya ve Akdeniz gibi dünyanın stratejik bölgelerinde gerilim şiddetlenmiş, özellikle bu bölgelerde büyük devletler arasında rekabet artmış, eski dönemlerin ideolojik kamplaşması yerini ülkeler arasında pragmatist iş birliklerine terk etmiştir. Bu sayede Orta Doğu'nun yeniden şekilleneceği sancılı bir süreç başlamıştır. Bu nedenle içinde bulunduğumuz dönem, tarihin önemli bir aşamasını temsil etmektedir. Çin'in dünya siyasetinde artan etkisi somut olarak Orta Doğu'da görülmektedir.

Çin'in 2024 yılı itibarıyla Orta Doğu yatırımları 400 milyar doları aşmış, 300'e yakın KYG projesi bölge ülkelerinde hayata geçirilmiştir (AEI, 2025). Üstelik bu yatırımların tamamını 20 yıl gibi kısa bir sürede gerçekleştirmiştir. Böylelikle Çin, Orta Doğu'nun bir numaralı ticaret ortağı haline gelmiştir. Yine aynı süreçte özellikle Körfez ülkeleri, geleneksel müttefikleri ABD ile çeşitli siyasal sürtüşmeler ve güven bunalımları yaşamıştır. ABD sorunları çözmek için diplomatik girişimlerini hızlandırmıştır. 2025 yılına gelindiğinde Orta Doğu'nun çeşitli yerlerinde belirsizlik ve çatışmalar artmış olsa da Çin, yatırımlarını sürdürmekte ve aynı zamanda bölgede bir güç olarak bulunmaktadır. Nitekim Çin, İran ile Körfez ülkelerinin

geleneksel düşmanlıkları üzerine kurulmuş Orta Doğu paradigmasını, yeni dönemde S. Arabistan ve İran'ı yakınlaştırarak başka bir aşamaya taşımıştır. Bu şartlar çerçevesinde Orta Doğu ve Çin'in siyasi ilişkileri tarihi zirvesine ulaşmıştır.

Çin, bugün dünyanın en büyük ihracatçısı, en güçlü yatırımcısıdır. Kurucusu ve öncüsü olduğu ekonomik / siyasi iş birliği kuruluşları ile oldukça etkin bir diplomatik güce sahiptir. Bu çerçevede Çin açısından hayati önemdeki enerji, ticaret ve ulaşım güvenliğinin sağlanabilmesi, ortaklaştığı ülkelerin istikrarıyla yakından ilgilidir. Çin'in ihtiyaç duyduğu enerjinin önemli bir bölümünü temin ettiği Orta Doğu'da yaşanan gerilimler ya da ticari paydaşı Avrupa ile ulaşımını aksatacak, örneğin Ukrayna – Rusya savaşı gibi gelişmeler, Pekin tarafından olumsuz karşılanmaktadır. Çin, üretip satan bir ülke olarak barışçillığı önemsemektedir. Nitekim Çin'in, İran – S. Arabistan, Ukrayna – Rusya, İsrail – Filistin barış girişimleri bu önemin bir sonucudur.

Bu çalışma, önceki bazı çalışmalardan farklı olarak; Çin'in Orta Doğu'da artan etkisini dikkate almadan, 21. Yy'da Orta Doğu'yu ve özellikle bugünü sağlıklı değerlendirmenin mümkün olamayacağı tezini savunmaktadır. Dünya akademik çevrelerinde ve saygın uluslararası kuruluşlarda on yıllardır çok sayıda Orta Doğu konulu araştırmalar yapılmakta, raporlar yayınlanmaktadır. Ancak son yıllarda özellikle “Batılı” bazı önemli akademik çevrelerin ve saygın kurumların yapmış oldukları “Orta Doğu” araştırmalarda Çin parametresine yalnızca “değinilmekle” yetinildiği dikkati çekmektedir (Hakimian, 2021; European Investment Bank, 2022; Atlantic Council, 2025; Beck & Richter, 2021). Oysa günümüzde Orta Doğu'da yaşanan gerilimin ve çatışmaların nedenlerinden belki de en önemlisi, bölgenin siyasi ve ekonomik dokusuna çok güçlü biçimde nüfuz eden Çin'in jeopolitik ve jeoekonomik hamleleridir. Bu hamleler, tartışmasız olarak, on yıllardır hatta yüz yıldır süregelen Orta Doğu düzenini ve uluslararası ittifak ilişkilerini sorgulanır hale getirmektedir.

| EXTENDED ABSTRACT |**Chinese Geopolitical Moves in the Middle East in the First Quarter of the 21st Century**Bülent GÜNER **INTRODUCTION**

Shifts in the global political landscape over recent decades have been reshaping alliances and inter-state relations worldwide. In the more than thirty years since the fall of the Berlin Wall, the gradual dissolution of institutions and dominant paradigms established during the Cold War has become increasingly evident. The most salient consequence of the dissolution of the Soviet Union in 1991 was the replacement of the bipolar world order with a unipolar system dominated by the United States and its allies. In other words, the global system previously balanced by two superpowers came to an end (Farooq & Khan, 2020: 33–36; Peters, 2023: 1653–1655). However, the globalization-driven unipolar order has itself proven to be a relatively short-lived transitional phase in political history and is now giving way once again to a multipolar configuration. China, with its steadily expanding economic and political influence, has emerged as the primary driver of this transformation.

China's major economic push, initiated in the 1980s, began to generate significant political repercussions on a global scale within just two decades. While this process reshaped the international political order, it simultaneously ushered in a new era for the Middle East. In recent years, rapidly expanding trade volumes and the steady growth of Chinese investments across the region have resulted in substantial progress in bilateral relations (ITC, 2025; Lons, 2019: 2–4). Moreover, new cooperation frameworks have led to shifts in political approaches, while Cold War-era prejudices have gradually lost their relevance.

In 2013, China launched the Belt and Road Initiative (BRI), a trillion-dollar framework encompassing large-scale infrastructure and transportation investments alongside extensive commercial objectives. Supported by substantial financial resources, the initiative attracted considerable interest, particularly from developing countries. Within a decade, the BRI evolved into a central instrument of Chinese geopolitics, with participation from approximately 150 countries (BR Portal, 2024; AEI, 2025).

METHOD

This study adopts a multidisciplinary and comparative approach, drawing upon data from economics, political science and public policy, geoeconomics, international relations, and historical studies. In addition to sources on Middle Eastern, Western, and Chinese history, statistical data, economic indicators, political analyses, and contemporary news reports constitute essential components of the research dataset. Europe–Middle East and Middle East–China relations are examined in broad historical terms, while contemporary developments along the West–Middle East–China axis are analyzed through

news coverage and commentary from reputable media organizations in the Middle East, the West, and China. Quantitative indicators are derived from the China Global Investment Tracker (AEI) and the International Trade Centre (ITC), with relevant data visualized through graphical representations. By integrating qualitative and quantitative data from multiple disciplines, the study advances geopolitically informed assessments. In particular, a meta-synthesis method is employed to systematically consolidate qualitative research findings, thereby facilitating new interpretations and broader analytical perspectives.

FINDINGS

An Overview of Middle East Relations with the West and China from a Historical Perspective

Middle East–Europe relations extend back more than three millennia. During antiquity, Eastern Mediterranean ports constituted the most active nodes of interaction between the Middle East and the Western world (Baysoy, 2015: 13–16). Throughout history, with the exception of periods under Ottoman sovereignty, the Middle East’s engagement with Europe generally remained continuous, intensive, and characterized by high levels of interaction. China–Middle East relations also possess a deep historical foundation rooted in Silk Road trade networks (CRI, 2017). Nevertheless, the Middle East traditionally lay outside China’s principal sphere of strategic interest and was largely perceived as part of its western hinterland. Middle Eastern societies, in turn, have historically been more familiar with Western languages and cultures, while remaining relatively distant from China (Fulton, 2020: 8). From this perspective, the rapid expansion of contemporary China–Middle East relations can be regarded as a relatively recent phenomenon.

Following the establishment of the People’s Republic of China in 1949, relations with Middle Eastern countries—many of which were aligned with the Western bloc during the Cold War—remained limited. China’s first diplomatic engagement with the region began in 1956 with Egypt, followed in the same year by Algeria, Iraq, Morocco, North Yemen, Syria, and Sudan. Subsequent diplomatic ties were established with Jordan, Kuwait, Lebanon, Libya, and Tunisia (Yao, 2018: 3–4). In the early 1980s, China’s rapidly expanding energy needs, driven by the development and industrialization policies implemented under Deng Xiaoping, redirected Beijing’s attention toward the Middle East, particularly the Persian Gulf states. This growing interest laid the foundation for new economic and political relationships between China and the region (Rozsa, 2021).

Political Dimensions of China–Middle East Relations

The transformation of the global political environment following the dissolution of the Eastern Bloc created favorable conditions for the expansion of China–Middle East relations. From the early 2000s onward, rising trade volumes significantly deepened political engagement. Until 2013, interactions between China and Middle Eastern countries were largely confined to bilateral frameworks; however, the announcement of the BRI marked a shift toward a more comprehensive and institutionalized cooperation model. The Middle East as a whole was incorporated into the BRI at a relatively early stage (Güner, 2018a: 113–116). Whereas Western countries dominated Gulf trade for much of the previous two centuries, China emerged as the region’s largest trading partner from 2013 onward (Wang, 2018).

The Middle East Today: The US–China–Saudi Arabia Axis

Today, while China seeks to safeguard its interests and expand its sphere of influence in the Middle East, a prevailing view within certain US policy circles holds that China, as a superior economic power, will fill the strategic vacuum in the region over the medium to long term (Ghiselli, 2022). Against this backdrop, the Chinese president’s visits to Saudi Arabia in 2016 and 2022—particularly the latter—carry historical significance. During the 2022 visit, President Xi Jinping was received with high-level protocol and signed multi-billion-dollar investment agreements with Saudi Crown Prince Mohammed bin Salman. Observers widely characterized the meetings as highly productive and impactful (Al Jazeera, 2022b).

Economic Indicators of Transformation

The most compelling indicator of the strengthening China–Middle East relationship is the continuous growth in trade volumes over the past two decades. China–Middle East trade expanded from USD 13.7 billion in 2003 to USD 440 billion in 2024. By comparison, Middle East–US trade grew from USD 39.4 billion to USD 167 billion over the same period. Between 2003 and 2024, China–Middle East trade increased by a factor of 32, whereas Middle East–US trade expanded only fourfold. Comparable trends are evident in Saudi Arabia’s trade relations. China–Saudi Arabia trade rose from approximately USD 2 billion in 2002 to USD 102 billion in 2024, representing a 51-fold increase, making Beijing Riyadh’s largest trading partner (ITC, 2025; AEI, 2025). In contrast, Saudi Arabia–US trade increased from USD 6.5 billion in 2002 to USD 32.4 billion in 2024—an approximately fivefold rise (ITC, 2025). Relative to the scale of China–Saudi economic engagement, these figures remain comparatively modest.

Fluctuations in US trade with both Saudi Arabia and the wider Middle East during this period are also notable. In 2005, China’s total global investments amounted to USD 19 billion, with USD 2.5 billion directed toward the Middle East. Following the launch of the BRI, Chinese global investments approached USD 2.5 trillion, while investments in the Middle East neared USD 300 billion by 2024. Saudi Arabia, the United Arab Emirates, Iraq, Iran, Egypt, and Israel emerged as the primary recipients of Chinese investment, alongside Bahrain, Yemen, Oman, Syria, Kuwait, Qatar, and Jordan (AEI, 2025).

DISCUSSION AND CONCLUSION

In the first quarter of the twenty-first century, rising Asian powers—led most prominently by China—have constituted the principal forces challenging the unipolar world order. The sharply divided Cold War system, which persisted for a time after the fall of the Berlin Wall through its alliances, institutions, and dominant mindsets, is now being largely dismantled. The 1990s marked the formal declaration of a unipolar world order under the ideology of globalization; however, Russia’s faster-than-expected recovery in the early 2000s and its reemergence as a regional power, together with China’s ascent, began to erode this system.

By 2024, China’s investments in the Middle East had surpassed USD 400 billion, with nearly 300 BRI projects implemented across the region (AEI, 2025). Remarkably, these investments were realized within a relatively short span of just two decades. As a result, China has emerged as the Middle East’s foremost trading partner, underscoring the region’s shifting geopolitical and economic orientation.

KAYNAKÇA

- AEI (The American Enterprise Institute). (2025). *China global investment tracker*. 02.04.2025 tarihinde <https://www.aei.org/china-global-investment-tracker/> adresinden erişilmiştir.
- Al Jazeera. (2022a). *US ‘Will not walk away’ from Middle East: Biden at Saudi Summit*. Al Jazeera. 25.03.2025 tarihinde (Al Jazeera, 2022a) adresinden erişilmiştir.
- Al Jazeera. (2022b). *China’s Xi arrives in Saudi Arabia to ‘bolster ties’*. Al Jazeera. 25.03.2025 tarihinde <https://www.aljazeera.com/news/2022/12/6/chinas-xi-to-visit-saudi-arabia-from-wednesday> adresinden erişilmiştir.
- Al Jazeera. (2023). *Iran and Saudi Arabia agree to restore relations*. Al Jazeera. 25.03.2025 tarihinde <https://www.aljazeera.com/news/2023/3/10/iran-and-saudi-agree-to-restore-relations> adresinden erişilmiştir.
- AP. (2023). *China, Russia, Iran hold joint Naval Drills in Gulf of Oman*. Apnews. 12.04.2025 tarihinde <https://apnews.com/article/china-russia-iran-naval-drills-oman-gulf-9f515b3246e4cbe0d98a35e8399dc177> adresinden erişilmiştir.
- Atlantic Council. (2025). *Freedom and prosperity indexes: how political freedom drives growth*. 29.06.2025 tarihinde <https://share.google/11STOHW04igUjac2e> adresinden erişilmiştir.
- Baysoy, E. (2015). Antik dönem Doğu Akdeniz jeopolitiği. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 13-21. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bsbd/issue/43833/539035>
- Beck, M., & Richter, T. (2021). Oil and the political economy in the Middle East: Overcoming rentierism?. In *Oil and the political economy in the Middle East* (pp. 237-268). Manchester University Press. <https://doi.org/10.7765/978.152.6149107.00021>

- BBC. (2023). *Rusya-Çin zirvesi: Ukrayna'nın işgali sonrası ilk kez Moskova'ya giden Şi Cinping'in Vladimir Putin ile görüşmesinden neler beklenebilir?*, BBC. 02.04.2025 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/articles/cjlx5gjpzlo> 20.03.2023 adresinden erişilmiştir.
- Burton, G. (2022). *China in the Middle Ground between Middle Eastern rivals*. East Asia Forum. <https://www.eastasiaforum.org/2022/12/09/china-in-the-middle-ground-between-middle-eastern-rivals/>
- BR Portal. (2024). Profiles. 17.04.2025 tarihinde <https://eng.yidaiyilu.gov.cn/list/c/10076?page=5> adresinden erişilmiştir.
- Clot, A. (2007). *Harun Reşid ve Abbasiler dönemi*. Tarh Vakfı Yurt Yayınları.
- CRI (China Radio International). (2017). *Yeni İpek Yolu, Orta Doğu'ya barış getirebilir*. Turkish CRI. 08.04.2025 tarihinde <http://turkish.cri.cn/1781/2017/04/18/1s182388.htm> adresinden erişilmiştir.
- Dana, J. (2022). *Future of China's Belt and Road lies in the Middle East*. The Arab Weekly. 11.04.2025 tarihinde <https://www.thearabweekly.com/future-chinas-belt-and-road-lies-middle> adresinden erişilmiştir.
- Doğan, S. (2020). 21. yüzyılda yükselen güç: Çin, İpek Yolu Projesi ve Orta Doğu'daki etkisi. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 51-64. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asyar/issue/55675/680731>
- Dzuhlsham, H.E. (2025). *Could Trump's Deals in the Middle East Secure US Influence Against China?*. The Diplomat. 06.06.2025 tarihinde <https://thediplomat.com/2025/05/could-trumps-deals-in-the-middle-east-secure-us-influence-against-china/> adresinden erişilmiştir.
- Ebrahim, N. (2022). *Chinese President Xi Jinping Lands in Saudi Arabia Amid Tensions with US*. CNN. 03.04.2025 tarihinde <https://edition.cnn.com/2022/12/07/middleeast/china-xi-jinping-saudi-arabia-visit-intl/index.html> adresinden erişilmiştir.
- Egan, M. (2022). *America and Saudi Arabia are locked in a bitter battle over oil. The stakes are massive*. CNN. 10.04.2025 tarihinde <https://edition.cnn.com/2022/10/28/economy/saudi-arabia-biden-opec-oil/index.html> adresinden erişilmiştir.
- European Investment Bank. (2022). *Unlocking Sustainable Private Sector Growth in the Middle East and North Africa: Evidence from the Enterprise Survey*. World Bank.
- Farheen, S., Anayat, B. & Khan, M. F. (2024). China's growing interest in the Middle East: implications for US Role, *Research Journal for Societal Issues*, 6(2), 303-313, <https://doi.org/10.56976/rjsi.v6i2.2>
- Farooq H. & Khan M. (2020). Sino-Russian role in the 21st century world order. *Central Asia Journal, Summer (86): 29-49*. <https://doi.org/10.54418/ca-86.79>
- Fulton, J. (2020). China-Saudi Arabia relations through the '1 + 2+3' cooperation pattern, *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 14; (4), 1-12, <https://doi.org/10.1080/25765.949.2020.1841991>
- Gadzo, M. (2023). *'Changing global order': China's hand in the Iran-Saudi deal*. Al Jazeera. 09.04.2025 tarihinde <https://www.aljazeera.com/news/2023/3/11/changing-global-order-china-restores-ties-with-iran-and-saudi> adresinden erişilmiştir.
- Ghiselli, A. (2022). *Understanding China's relations with the Middle East*. East Forum. 08.04.2025 tarihinde <https://www.eastasiaforum.org/2022/04/05/understanding-chinas-relations-with-the-middle-east/> adresinden erişilmiştir.
- Güner, B. (2018a). Obor Girişimi'nin coğrafyası. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 37, 112-123. <https://doi.org/10.14781/mcd.386165>
- Güner, B. (2018b). Jeopolitik açıdan OBOR girişimi, Özdaşlı, K., et al., (Eds), *Sosyal, beşeri ve idari bilimlerde yenilikçi yaklaşımlar* (s. 209-224). Gece Kitaplığı. https://www.researchgate.net/publication/330005700_jEOPOLITIK_ACIDAN_OBOR_GIRISIMI
- Hakimian, H. (2021). *The Routledge handbook on the Middle East economy*. 24.04.2025 tarihinde <https://share.google/aiDCDa98aQaC61nkk> adresinden erişilmiştir.
- HKTDC, (2015). *Vision and actions on jointly building silk road economic belt and 21st-century maritime silk road*. 17.04.2025 tarihinde <https://research.hktdc.com/en/article/MzYzMDEwMjU0> adresinden erişilmiştir.
- International Trade Center (ITC). (2025). *"Trade Map"*. 15.05.2025 tarihinde <https://www.trademap.org/Index.aspx> adresinden erişilmiştir.
- Lewis, B. (2018). *Orta Doğu*. Arkadaş Yayınları.
- Loft, P., Curtis, J., & Ward, M. (2022). China and the US in the Middle East: Iran and the Arab Gulf, *House of Commons Library Research Briefing*. 13.04.2025 tarihinde <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9612/CBP-9612.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Lons, C., (2019). China's great game in the Middle East, *EFCR Policy Brief*. 11.04.2025 tarihinde https://ecfr.eu/wp-content/uploads/china_great_game_middle_east.pdf adresinden erişilmiştir.
- Maher, N. (2025). China's Approach to the Palestinian-Israeli Conflict. https://sis.journals.ekb.eg/article_433750_6b65ba5997825caae0eca08f3e69a606.pdf
- McFaul, M., & Milani, A. (2023). *How China's Saudi-Iran deal can serve U.S. interests*. Foreign Policy. 05.04.2025 tarihinde <https://foreignpolicy.com/2023/03/14/china-saudi-iran-us-middle-east-geopolitics-diplomacy/> adresinden erişilmiştir.
- Megerian, C. (2025). *Golden swords and Arabian horses: Saudi Arabia's crown prince gives Trump a lavish royal welcome*. Apnews. 11.06.2025 tarihinde <https://apnews.com/article/donald-trump-crown-prince-mohammed-saudi-arabia-7111559bdb8355e81068055a2ac3c24e> adresinden erişilmiştir.
- Northam, J. (2022). *What caused the unusually public rift between the U.S. and Saudi Arabia*. NPR. 01.04.2025 tarihinde <https://www.npr.org/2022/10/15/112.929.5184/what-caused-the-unusually-public-rift-between-the-u-s-and-saudi-arabia> adresinden erişilmiştir.

- Peters, M. A. (2023). *The emerging multipolar world order: A preliminary analysis*. *Educational Philosophy and Theory*, 55 (14): 1653-1663. <https://doi.org/10.1080/00131.857.2022.2151896>
- Rozsa, E. N. (2021). *China's interests in the Middle East and North Africa*. IEMED. 09.04.2025 tarihinde <https://www.iemed.org/publication/chinas-interests-in-the-middle-east-and-north-africa/> adresinden erişilmiştir.
- Tartak, S. (2023). *Persian gulf states to form joint navy in coordination with China*. National Review. 07.04.2025 tarihinde <https://www.nationalreview.com/corner/persian-gulf-states-to-form-joint-navy-in-coordination-with-china/> adresinden erişilmiştir.
- The White House, (2025). *Fact Sheet: President Donald J. Trump Secures Historic \$600 Billion Investment Commitment in Saudi Arabia*. The White House. 21.05.2025 tarihinde <https://www.whitehouse.gov/fact-sheets/2025/05/fact-sheet-president-donald-j-trump-secures-historic-600-billion-investment-commitment-in-saudi-arabia/>
- Qiblawi, T. (2022). *Saudi's MBS rolls out the red carpet for China's Xi, in a not too subtle message to Biden*. CNN. 22.04.2025 tarihinde <https://www.cnn.com/2022/12/07/middleeast/xi-saudi-arabia-china-mbs-mime-intl/index.html> adresinden erişilmiştir.
- Xinmin, M. (2022). *Acting on the GSI for durable peace and stability in the Middle East*. FMPRC. https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zwjg_665342/zwbd_665378/202210/t20221019_10785545.html
- Wang, T. (2018). *China and the Middle East: old friends in a new era*. International Institute for Asian Studies. 09.04.2025 tarihinde <https://www.iiias.asia/the-newsletter/article/china-middle-east-old-friends-new-era> adresinden erişilmiştir.
- Wintour, P. (2023). *Iran and Saudi Arabia agree to restore ties after China-brokered talks*. The Guardian. 19.04.2025 tarihinde <https://www.theguardian.com/world/2023/mar/10/iran-saudi-arabia-agree-restore-ties-china-talks> adresinden erişilmiştir.
- Yang, H. (2018). Time to up the game? Middle Eastern security and Chinese strategic involvement. *Asia Europe Journal*. 16: 283-296, <https://doi.org/10.1007/s10308.018.0509-6>
- Yunbi, Z. (2022). *New architecture urged for Middle East security*. China Daily. <https://global.chinadaily.com.cn/a/202209/22/WS632b9e5ba310fd2b29e7907c.html>
- Yao, K. (2018). Development of Sino-Arab relations and the evolution of China's Middle East policy in the new era, *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)*. 1(1), 1-17, <https://doi.org/10.1080/19370.679.2007.12023099>

To Cite This Article: Yaşar, A. (2026). Gazze'nin Doğu Akdeniz'deki doğal gaz rezervleri İsrail işgallerinin temel nedeni olabilir mi? *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 58, 128-147. <https://doi.org/10.32003/igge.1855318>

Gazze'nin Doğu Akdeniz'deki Doğal Gaz Rezervleri İsrail İşgallerinin Temel Nedeni Olabilir Mi?*

Could the Natural Gas Reserves of Gaza in the Eastern Mediterranean Be the Key Reason for Israeli Occupation?

Ayşe YAŞAR

Öz

Doğu Akdeniz'de zengin doğal gaz kaynaklarına ev sahipliği yapan sahalardan biri Levant Havzası'dır. Bu havzada Gazze Marine 1 ve 2 doğal gaz sahaları Filistin-Gazze'ye aitken Leviathan, Tamar, Dalit, Tanin, Karish ve Mari-B havzaları İsrail'e aittir. Çeşitli girişimleriyle Gazze'nin kendi doğal gaz kaynaklarından yararlanmasını engelleyen İsrail'in bir yandan da dönem dönem gerçekleştirdiği Gazze saldırılarının ve işgallerinin, tamamen veya büyük oranda Gazze'ye ait gaz rezervlerini ele geçirmek istemesiyle ilgili olduğunu savunan analiz ve yorumlar dile getirilmektedir. Bu makalenin konusu ve amacı Gazze'nin doğal gaz kaynaklarının İsrail işgal ve saldırılarının esas nedeni olmadığını, doğal gaz kaynaklarından faydalanmayı engellenmenin yerleşimci kolonyalizm perspektifinden değerlendirilmesi gerektiğini ve İsrail yerleşimci kolonyalizminin esas hedefinin tüm Filistin topraklarını (ve dolayısıyla deniz alanlarını ve doğal kaynaklarını) İsrailleştirme ideali olduğunu dayanaklarıyla ortaya koymaktır. Bu araştırma; Gazze açıklarındaki doğal gazın işletilmesini engellemeyi, İsrail'in Filistinlilerin ellerinde kalan son toprak parçalarında yaşam şartlarını daha da zorlaştırarak bunu bir "gitmeye zorlama" yöntemi olarak kullandığını açıklamakta ve savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gazze, İsrail, Doğal gaz, Yerleşimci kolonyalizm

Abstract

The Levant Basin in the Eastern Mediterranean contains significant natural gas resources. The Gaza Marine 1-2 fields belong to Palestine-Gaza, while the Leviathan, Tamar, Dalit, Tanin, Karish, Mari-B fields belong to Israel, which has restricted Gaza's access to its gas resources. Many have argued that Israel's periodic attacks and invasions of Gaza are entirely or largely motivated by its desire to seize Gaza's gas. The subject and aim of this study is to demonstrate that Gaza's gas resources have never been the main reason for Israeli occupation and attacks, that the prevention of Gaza from benefiting from its gas resources must be evaluated from the perspective of settler colonialism, and that the main goal of Israeli settler colonialism is the ideal of Israelization of all Palestinian lands (and maritime zones, natural resources). It argues that Israel's obstruction of Gaza's gas use contributes to "forced displacement" by deteriorating living conditions in Palestinian territories.

Keywords: Gaza, Israel, Natural gas, Settler colonialism

* Bu çalışmanın özetinin farklı bir versiyonu, 19-21 Aralık 2025 tarihleri arasında Balıkesir Üniversitesi'nin ev sahipliğinde düzenlenen VII. Uluslararası Coğrafya Eğitimi Kongresi'nde (UCEK-7) sunulmuştur.

** **Sorumlu Yazar:** Dr., [✉ ayseyseyr@hotmail.com](mailto:ayseyseyr@hotmail.com)

GİRİŞ

Doğu Akdeniz yani Levant bölgesi tarih boyunca çok farklı özellikleriyle ön plana çıkmış, bu özelliklere göre farklı güçler tarafından bölge üzerinde çeşitli hâkimiyet mücadelelerine girilmiştir. Bölge Avrupa-Asya, Asya-Afrika ve Atlas Okyanusu-Hint Okyanusu arasında oldukça merkezi bir konumda yer almaktadır. Aynı zamanda Akdeniz; Cebelitarık Boğazı ve Süveyş Kanalı gibi stratejik su yollarına da ev sahipliği yapmaktadır. Geçmişte özellikle Doğu ile Batı arasındaki kara ve deniz ticaret yollarının geçiş güzergâhı üzerinde bulunmasıyla önem kazanan bu bölge, 20. yüzyılda zengin doğal kaynaklara sahip olduğunun anlaşılmasıyla daha da önem kazanmıştır. Son on yıllarda Doğu Akdeniz sularında zengin doğal gaz yataklarının bulunması bölgenin stratejik önemini daha da artırmış, çeşitli aktörlerin bölge üzerindeki mücadelelerinin hız kazanmasına neden olmuştur. Bölgede doğal gaz rezervleri keşfedilen alanlardan birisi de Filistin-İsrail açıklarıdır. Filistin-İsrail meselesi başlı başına büyük bir sorun iken keşfedilen doğal gaz rezervlerinden yararlanma konusu, meseleye yeni bir anlaşmazlık alanı daha eklemiştir.

Doğu Akdeniz bölgesindeki havzalardan biri olan Levant Havzası'nda İsrail ve Filistin menfaat alanı içinde Leviathan, Tamar, Dalit, Tanin, Karish, Gazze Marine 1 ve 2, Mari-B gaz sahaları bulunmaktadır. Bunlardan Gazze Marine 1 ve 2 Gazze açıklarında yer alırken diğerleri İsrail açıklarında yer alır (Harita 1). İsrail'in Leviathan ve Tamar gaz sahalarının toplam rezervi 900 milyar metreküpü geçmektedir (Scheer, 2014; Israel natural gas production, 2024; Nie & Mills, 2023: 16). Daha küçük diğer rezerv sahaları da eklendiğinde İsrail'in Doğu Akdeniz'deki toplam doğal gaz rezervi 1 trilyon metreküpün üzerine çıkmaktadır (Chen, 2023; Kimani, 2025; U.S. Energy Information Administration, 2013, 20 Ağustos).

Harita 1: Gazze ve İsrail'in Doğu Akdeniz'deki Doğal Gaz Sahaları. (Harita; Baconi (2017), *How Israel uses gas to enforce Palestinian dependency and promote normalization* içindeki görselden faydalanılarak hazırlanmıştır. Görselin kaynağı U.S. Geological Survey'dir.)

Filistin'e ait Gazze açıklarındaki Gazze Marine 1 ve 2 gaz sahalarının rezervinin ise yaklaşık 30-35 milyar metreküp olduğu hesaplanmaktadır (Cevrioğlu, 2025; UNCTAD, 2019: 20; Lopez, 2023). Gazze açıklarında 1999 yılında keşfedildikten sonra bu rezervlerin çıkarılması ve Filistin için bir kaynak yaratabilmesi için çeşitli müzakere ve anlaşma görüşmelerine başlanmıştır. Ancak bu müzakere ve çabaların hepsi, büyük oranda İsrail'in vazgeçmesi ve/veya engellemesi sebebiyle başarısız olmuş ve sonuçsuz kalmıştır. Gazze açıklarındaki bu doğal gaz rezervlerinin işletilememesi sebebiyle Filistin, hem iç ihtiyacını karşılama hem de ihracat yoluyla önemli bir gelir elde etme imkânına kavuşamamıştır. İsrail, Gazze'nin (ve dolayısıyla Filistin'in) bir yandan doğal gaz rezervlerinden yararlanmasını engellerken diğer yandan çeşitli dönemlerde Filistin-Gazze saldırıları düzenlemeye devam etmiştir. Bu süreçte İsrail'in Gazze'ye yönelik işgal, saldırı ve operasyonlarının; tamamen veya büyük oranda Gazze'nin sahip olduğu gaz rezervlerini ele geçirmek istemesiyle ilgili olduğunu savunan yorum ve analizler yapılmaktadır. Bu yorum ve analizlerden bir kısmı; Filistin'de yaşananların enerji kaynakları hesaba katılmadan açıklanamayacağı ve saldırıların her zaman bu kaynaklarla ilgili olduğu, İsrail'in gaz rezervlerinin hem ihracatı hem de kendi iç ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli olmadığı, İsraili yetkililerin enerji konusunda elini güçlendirmek için Gazze'nin gaz rezervlerini ele geçirmeye büyük önem verdiği, Gazze açıklarındaki gaz sahalarını ele geçirmenin İsrail'in oldukça önemli bir kaynağa sahip olmasını sağlayacağı, Gazze-Filistin'in doğal gaz ve/veya petrolünün İsrail'in saldırıları ve işgallerinin nedenleri arasında çok önemli bir yer tuttuğu gibi fikirleri savunmaktadır (Is the control of Gaza's offshore gas, 2014; Funes, 2023). Bir kısmı ise İsrail'in Gazze saldırılarının amacının doğal gaz kaynaklarını kontrol altına almak olduğunu savunmakta, İsrail'in iç enerji sorunları ve kaynak rekabetinin çatışmaların merkezinde yer aldığını savunmaktadır. Bu görüşü desteklemek için İsrail'in; Filistin'in kendi doğal gaz kaynaklarından yararlanması sonucunda geçireceği ekonomik dönüşümün Filistin'in nüfuzunu, ekonomik ve siyasi gücünü artırması endişesiyle hareket ettiği dile getirilmektedir (Ahmed, 2014). Ancak İsrail'in Gazze'ye saldırılarının önde gelen sebeplerinden biri olarak Filistin'in ekonomik, siyasi vb. açılardan güçlenmesini engellemek için onun doğal gaz kaynaklarından faydalanmasını engellediğini savunmak (bu çalışmada savunulan görüşlerden biri de budur) ile esas neden olarak İsrail'in kendi gaz kaynaklarının yetersizliği, enerji kaynaklarını ele geçirme arzusu gibi sebepleri savunmak farklı şeylerdir. Nitekim İsrail'in Gazze saldırılarının temel nedeninin doğal gaz kaynakları olduğunu savunan analizlerde dahi ayrıntılara bakıldığında İsrail-Filistin çatışmalarının net bir şekilde sadece doğal gaz kaynaklarıyla ilgili olmadığı ortaya çıkmaktadır (Ahmed, 2014). İsrail'in Gazze saldırılarının merkezinde Gazze açıklarındaki doğal gaz kaynaklarının olduğunu savunan bazı görüşlerin varlığına rağmen Marine 1 ve 2 sahalarının rezervi, İsrail'e ait sahalardaki doğal gaz rezervleri ile karşılaştırıldığında oldukça küçük kalmaktadır. Dolayısıyla İsrail'in Gazze'ye yönelik saldırılarını sadece veya esas neden olarak Gazze açıklarındaki Marine 1 ve 2 doğal gaz sahalarını ele geçirme isteğine bağlamak meseleyi basitleştirmekte, gerçek nedenleri arka plana itmektedir. Bu araştırmanın konusu İsrail'in Gazze saldırılarının temel nedeninin Gazze açıklarındaki doğal gaz rezervlerini ele geçirme arzusu olmadığını, bu saldırılarının esas nedeninin İsrail'in yerleşimci kolonyalist yapısı ve nihai hedefleri doğrultusunda tüm Filistin topraklarını (ve dolayısıyla onun doğal kaynaklarını) tamamen ele geçirmek ve İsrailleştirmek olduğunu dayanaklarıyla açıklamaktır. Araştırmanın amacı, İsrail'in Gazze'yi işgal ve saldırılarının Gazze'nin Doğu Akdeniz açıklarındaki doğal gaz kaynakları çerçevesinde değil, yerleşimci kolonyalizm bağlamında açıklanması gerektiğine dair bir analiz ortaya koymaktır. Dolayısıyla, bu çalışma meseleyi İsrail yerleşimci kolonyalizmi perspektifinde ele almakta, böylece konuyu daha geniş bir çerçeveye yerleştirmektedir. Bu çerçevede araştırma, İsrail'in Filistin'in doğal gaz kaynaklarından yararlanmasını engelleme politikasını; Filistin'in bu kaynaklardan gelir elde etmesini engellemek, Filistinlilerin içinde buldukları fakirliğin devamını sağlamak, yaşamlarını idame ettirebilmek için İsrail ekonomisine bağımlı olmasını sağlamaya devam etmek ve nihai olarak Filistinlilerin elde kalan son toprak parçalarında hayatlarını daha da zorlaştırmak gibi yollarla bir "gitmeye zorlama" yöntemi olarak kullanmakta olduğunu savunmaktadır. Bu çalışmayı diğer çalışmalardan ayıran ve önemini ortaya çıkaran yönü de buradan kaynaklanmaktadır.

Bu çalışmada İsrail'in Gazze saldırılarını Gazze açıklarındaki doğal gaz kaynaklarına bağlayan görüşe karşıt olarak bu saldırıların yerleşimci kolonyalizm perspektifinde değerlendirilmesi gerektiği savunulmaktadır. Buna göre kolonyalizm genel olarak iki farklı şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan klasik kolonyalizm; kaynaklarından faydalanılmak istenilen toprakların sömürgeci güç tarafından işgal edilmesi ve ele geçirilmesi (Yaşar, 2025a: 216), buna eşlik eden sömürge idaresinin yürütülebilmesi için gerekli personelin geçici olarak bu topraklara yerleşmesi ve burada bir sömürge idaresinin kurulması, kaynakların ve zenginliklerin sömürgeci güç merkezine (metropol) aktarılması ve çoğunlukla yerel güçler tarafından başlatılan

bir bağımsızlık savaşıyla sömürgecilerin ülkeden gönderilerek bağımsızlık ilan edilmesi ile sömürge yönetiminin sona ermesi şeklinde ortaya çıkan sömürgecilik biçimidir (Yaşar, 2025b). Yerleşimci kolonyalizm ise işgal edilen topraklarda yerleşmek, orayı sahiplenmek ve yurt edinmek, o toprakları kendi mülkiyetine geçirmek gibi açılardan klasik kolonyalizmden ayrılmaktadır. Buna eşlik eden yerleşim eylemi sadece sömürge idaresini mümkün kılan personelin yerleşmesini değil, kitlesel göçü ve söz konusu topraklara kalıcı olarak yerleşmeyi içermektedir. Burada özellikle yerleşimci kavramı kalıcılığı vurgulamaktadır. Dolayısıyla klasik kolonyalizmde sömürgeci gücün sömürdüğü topraklardan çekilmesiyle sömürgeci ilişkiler büyük oranda sona erse de yerleşimci kolonyalizmde nihai bir yerleşim ve kalıcılık bulunmaktadır. Yerleşimci kolonyalizmde inşa edilen sistem, yerlilerin söz konusu topraklardan yok edilmesini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır (Veracini, 2011: 6-8). Bu çerçevede İsrail'in Filistin topraklarında varlığını ortaya çıkaran ve giderek alanını genişletmesini sağlayan faaliyetler bütünü yerleşimci kolonyalizm kapsamına girdiği gibi; bugün Filistinlilerin toprakları, deniz alanları veya doğal kaynakları üzerinde yürüttüğü politikalar da aynı amaca hizmet etmektedir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde, araştırmancın kavramsal çerçevesini oluşturan yerleşimci kolonyalizmin yapısı ve özellikleri açıklanmaktadır. İkinci bölümde Doğu Akdeniz bölgesinin siyasi coğrafyası ve enerji jeopolitiği hakkında bilgi verilmektedir. Bölgedeki enerji havzaları ve kıyıdaş ülkelerin Doğu Akdeniz doğal gazı ile ilgili faaliyetleri açıklandıktan sonra İsrail'in Doğu Akdeniz doğal gaz sahaları ile ilgili bilgi verilmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde Gazze açıklarındaki doğal gaz kaynaklarının keşfedilmesinden sonraki sürece ve bu kaynakların çıkarılması ve işletilmesi ile ilgili girişimlere yer verilmiştir. Günümüze kadar uzanan süreçte Gazze açıklarındaki doğal gazın çıkarılması ile ilgili çok sayıda müzakerenin yapıldığı ve bunların tümünün sonuçsuz kaldığı açıklanmaktadır. Dördüncü bölümde ise İsrail'in Gazze'ye yönelik birçok kez düzenlediği (ve bunlardan birinin içinde bulunduğumuz tarih itibarıyla devam ettiği) saldırı, işgal ve operasyonların temel nedeninin; Gazze'ye ait doğal gaz sahalarını ve rezervlerini ele geçirme arzusu olup olmadığı konusu tartışılmaktadır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu araştırma İsrail'in Gazze saldırı ve işgallerinin esas ve/veya en önemli nedeninin Gazze açıklarında bulunan doğal gaz rezervleri olduğu yorum ve iddialarına karşılık, İsrail'in Gazze saldırı ve işgallerinin “yerleşimci kolonyalizm” perspektifinde okunması gerektiğini, doğal gaz gibi doğal kaynakları ele geçirme isteğinin Filistin topraklarının topyekün ele geçirilmesini hedefleyen İsrail'in yerleşimci kolonyalist politikaları ve mahiyeti içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Buna göre yerleşimci kolonyalizm Wolfe'un de belirttiği gibi (2006: 388), var olanı yıkıp/yok edip yerine yenisini koymayı hedefler. Dolayısıyla yerleşimci kolonyalizmde yerinden etme ve yerleşim süreçleri birbirini tamamlayıcı olarak işe koşulmaktadır. Bu açıdan bakıldığında bu makalede savunulan Filistin/Gazze'nin doğal kaynaklarından faydalanmasını engelleme politikası, yerlilerin yaşam şartlarının zorlaştırılması ve yerinden edilmesi hedefi doğrultusunda uygulamaya koyulmaktadır. Burada hedef doğal kaynakların ele geçirilmesinden ziyade nihai hedef olan “yerleşim” sürecinin tamamlanmasıdır.

İsrail yerleşimci kolonyalizmi; siyasi, kültürel, demografik, ideolojik yöntemler uyguladığı gibi ekonomi ile ilgili yöntemlere de hedefler doğrultusunda başvurmaktadır. Bu yöntemler fiili yerleşim/kolonizasyon ve tamamen ele geçirme sürecini kolaylaştırmakta ve gereken ön şartları hazırlamaktadır. İsrail'in işgalleri ve doğal kaynaklar üzerinde kurduğu kontrol, işgal ettiği bölgelerdeki sosyal ve ekonomik kalkınmayı engellemektedir (United Nations, 2017). Doğal kaynaklara erişimin engellenmesi ve Filistin ekonomisinin büyüme alanını oldukça sınırlayan İsrail politikaları, Filistin'in içinde bulunduğu fakirliğin sürekliliğini sağlamaktadır (Prime Minister's Office-State of Palestine & United Nations Population Fund, 2016). Bu açıdan Gazze'nin ekonomik faaliyetlerinin sürekli olarak kısıtlanması/daraltılması, ekonomik faaliyetler için gerekli olan girdilere erişimin engellenmesi, doğal kaynakların çıkarımının ve işletilmesinin engellenmesi, üretimin kısıtlanması, iç yeterliliğin giderek azaltılması ve Gazze'nin İsrail ekonomisine bağımlı hale getirilmesi gibi yöntemler; İsrail'in Gazze ekonomisi ile ilgili uyguladığı yerleşimci kolonyalist hedefli yöntemlerdir. Özellikle 1967-2005 yılları arasındaki İsrail'in Gazze'yi filli işgali, Gazze üzerindeki bu etkilerin daha da belirginleşmesine neden olmuştur. Bu işgal ve uygulanan yöntemler Gazze'nin İsrail'e yapısal entegrasyonunu kolaylaştırmış ve teşvik etmiştir (Roy, 1987). Bu açıdan bakıldığında İsrail'in Gazze'nin doğal gaz kaynaklarından yararlanmasını engelleme politikası; Filistin'in kalkınmasının engellenmesi, gelecekte

bir Filistin devletine gidebilecek veya onu güçlendirebilecek herhangi bir ihtimalin ortadan kaldırılması, doğal kaynaklardan yararlanarak Filistin'deki refah düzeyinin artmasının engellenmesi ve yaşam şartlarının gitgide daha da zorlaştırılmasıyla yerleşimci kolonyalist hedeflerin tamamlanması gibi saiklerle uygulanmaktadır.

Yerleşimci kolonyalizm sadece yerlilerin sahip olduğu doğal kaynakları kullanmasını engellemeyi veya onları ele geçirmeyi değil, topraklarının tümünü elde etmeyi arzulamaktadır. Bu amaç doğrultusunda soykırım, yurt edinme, mülksüzleştirme, sürgün, yer isimlerini ve coğrafi adları değiştirme, kültürü ve kültürel geçmişi yok etme, yerlilerin topraklarında yaşamalarını zorlaştırma, kaynaklarından faydalanmalarını engelleme ve zorla yerinden etme (Yaşar, 2025b), hareketin kısıtlanması/engellenmesi (İrfan, 2025) gibi yöntemlere başvurmaktadır. Bunların tümü, hedef alınan toprakların tamamını ele geçirme amacına hizmet etmektedir. Bu bakımdan Englert'e göre (2024: 24) Gazze'nin varlığı ve sıkışmışlığı, İsrail'in yetmiş beş yıldır süregelen ve daha fazla toprağı "biriktirme"ye dayanan yerleşimci kolonyalist politikasının bir sonucudur.

Klasik kolonyalizmde sömürgeci ile sömürülen arasındaki fark belirgindir ve korunmaktadır. Yerleşimci kolonyalizmde ise yerleşimci artık bu isimle tanımlanmadığında, diğer bir ifadeyle artık "yerli" olarak tanımlandığında ve konumu normalleştiğinde başarılı olarak kabul edilmektedir (Veracini, 2013: 27). Dolayısıyla yerleşimci kolonyalizmde işgal bir olay değil bir yapı olarak nitelendirilmelidir. Başka bir ifadeyle yerleşimciler kalıcı olmak için gelmişlerdir (Wolfe, 2006: 388). İsrail'in (Filistin'de Yahudi kolonizasyonunun en başından itibaren) devam edegelen faaliyetleri ve uygulamalarının ve bu arada bu makalenin konusu olan İsrail'in Gazze saldırıları ile Gazze açıklarındaki doğal gaz kaynakları arasındaki ilişkinin bu doğrultuda okunması, doğal kaynakların ele geçirilmeye çalışılması gibi çeşitli olayların münferit olarak değerlendirilerek yanlış yorumlanmasını önleyecektir. Bu araştırma da Filistin'in doğal gaz kaynaklarına erişiminin engellenmesi politikasının, İsrail'in yerleşimci kolonyalist hedefleri doğrultusunda işe koşulan yöntemlerden biri olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla söz konusu meselenin doğru anlaşılması için meseleye yerleşimci kolonyalizm perspektifiyle yaklaşılması gerektiğini önermektedir.

DOĞU AKDENİZ ENERJİ JEOPOLİTİĞİ

Türkiye, Suriye, Lübnan, Filistin (Gazze), İsrail, Mısır, Yunanistan, KKTC ve GKRY'nin kıyısının bulunduğu Doğu Akdeniz'de zengin hidrokarbon rezervlerinin bulunması, onun jeopolitik önemini daha da artırmıştır. Doğu Akdeniz bölgesi enerji kaynakları bakımından sekiz önemli havzayı içermektedir. Bunlar: Kıbrıs havzası, Eratosthenes denizaltı dağı, Lazkiye havzası, Levant havzası, Judea havzası, Nil Deltası havzası, Batı Arap bölgesi ve Zagros bölgesidir. Tarihi hidrokarbon üretiminin büyük çoğunluğu ise Nil Deltası havzası, Batı Arap bölgesi ve Zagros bölgesinde gerçekleşir (U.S. Energy Information Administration, 2013, 15 Ağustos: 2).

Bu havzalardan biri olan Levant Havzası Akdeniz'de; kuzeyde Tartus Fayı, kuzeybatıda Eratosthenes Denizaltı Dağı ve batıda-güneybatıda Nil Deltası koni bölgesi ile çevrelenmiştir (Bowman, 2011). Bir araştırmaya göre Doğu Akdeniz'de 83.000 kilometrekarelik bir alanı içine alan havzada keşfedilmemiş 1,7 milyar varil çıkarılabilir petrol ve yaklaşık 122.378 trilyon kübik feet (yaklaşık 3,4 milyar metreküp) çıkarılabilir gaz rezervi bulunduğu tahmin edilmektedir (Schenk vd., 2010). Bu araştırmanın yapıldığı tarihten sonra da bölgede yeni rezervler bulunduğu dikkate alınır, Doğu Akdeniz havzası çok daha büyük miktarlarda hidrokarbon kaynağına ev sahipliği yapmaktadır. Söz konusu hidrokarbon rezervleri dünya toplam rezervleriyle karşılaştırıldığında çok büyük bir orana sahip olmasa da bölge ülkelerinin ihtiyacını giderme ve ihracat yoluyla gelir etme etme fırsatı sunması bakımından önemlidir (Winrow, 2018: 48).

Bölgedeki ülkelerden Mısır gaz rezervleri, üretimi ve ihracatı bakımından Doğu Akdeniz'de ilk sırada gelmektedir. İsrail rezervlerini zenginleştirmeye ve geliştirmeye çalışmaktadır. Geçmişte net bir gaz ithalatçısı iken günümüzde gaz ihracatçısı durumundadır. Doğal gaz ihracatı aynı zamanda İsrail'in çevre ülkelerle ekonomik bağlar kurması ve bölgeye entegre olması için ABD ve İsrail tarafından bir araç olarak görülmüştür (Krane, 2025). Lübnan geçmişte yapmaya çalıştığı fakat çeşitli nedenlerle ertelemek zorunda kaldığı veya sonuçlandıramadığı lisans ihalelerine devam etmektedir. Ancak Lübnan ve İsrail arasında dönem dönem yaşanan gerilimler, onların Doğu Akdeniz enerji sahaları ve kaynaklarının paylaşımıyla

ilgili anlaşmalarına da yansımıştır (Geldi, 2019). Ekim 2022'de iki ülke arasında bir deniz sınırı anlaşması imzalanmış ve doğal gaz sahalarının paylaşımı yapılmıştır (Canlı, 2022). Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ise 2027'de gaz ihracatına başlamayı planlamaktadır (Avrupa, 2027'ye kadar, 2025). Türkiye ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi-Yunanistan arasında Doğu Akdeniz münhasır ekonomik bölge konusunda anlaşmazlıklar yaşanmaktadır. Bunun nedeni Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin kendisini adanın tamamının temsilcisi olarak lanse etmesi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki uluslararası hukuktan doğan haklarını yok saymasıdır. Türkiye, uluslararası hukuka uygun şekilde Doğu Akdeniz'de ekonomi ve güvenlik açısından doğrudan çıkarılara sahiptir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, adanın kuzeyinde egemen olduğundan, Doğu Akdeniz bölgesinde münhasır ekonomik bölge ilan etmiş ve deniz yetki alanlarını belirlemiştir. Bu bakımdan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin bu duruma aykırı olarak gerçekleştirdiği münhasır ekonomik bölge anlaşmaları ve verdiği arama ruhsatları uluslararası hukuka uygun değildir (Peker vd., 2019: 91-94).

İsrail 21. yüzyılın başından itibaren çeşitli doğal gaz kaynakları keşfetmeye başlamıştır. İlk bulgular 2000-2004 yıllarına ait olmasına rağmen, İsrail'i bölgede enerji bakımından önemli bir güce dönüştürerek jeopolitik ve jeostratejik önemini artıran olay 2009 ve 2010 yıllarında Tamar ve Leviathan sahalarının keşfedilmesidir (Antreasyan, 2013). Yakın tarihlere keşfedilen bu doğal gaz rezervleri İsrail, Filistin (Gazze) ile Kıbrıs adası arasında yer alan Levant Havzası'nda bulunmaktadır. Levant Havzası'nda Leviathan, Tamar, Dalit, Tanin, Karish, Gazze Marine 1 ve 2, Mari-B gaz sahaları bulunmaktadır. Bunlardan en büyük rezerve sahip olan Leviathan, 600 milyar metreküpün biraz üzerinde bir rezerve sahiptir (Scheer, 2014; Tiryakioğlu, 2019). Leviathan sahasından sonra ikinci sırada yer alan Tamar gaz sahasının rezervinin ise 300 milyar metreküp civarında olduğu tahmin edilmektedir (Israel natural gas production, 2024; Nie and Mills, 2023: 16). Diğer küçük gaz sahalarının rezervleri eklendiğinde İsrail'in Levant Havzası'ndaki gaz rezervlerinin toplamı 1 trilyon metreküpün biraz üzerindedir (Chen, 2023; Kimani, 2025).

FİLİSTİN DENİZ SAHASINDAKİ KAYNAKLAR

Levant Havzası'nda Filistin-Gazze menfaat alanı içerisinde kalan sahada 1999 yılında keşfedilen Gazze Marine 1 ve 2 gaz sahaları bulunmaktadır. Gazze Marine sahası 30-35 milyar metreküplük bir rezerve sahiptir ve bu saha Gazze Şeridi sahilinden 35 km uzaklıktadır (Lopez, 2023; Cevrioğlu, 2025). Kasım 1999'da Filistin Yönetimi Başkanı Yaser Arafat, Filistin sularında var olduğu bilinen gaz için British Gas Group (BG) ile yirmi beş yıllık bir gaz arama sözleşmesi imzaladı. Aynı yılın başlarında, British Gas Group Gazze kıyılarından 17 ila 21 deniz mili uzaklıkta bir sahada, dörtte üçü Filistin sularında bulunan Gazze Marine adını verdiği büyük bir gaz sahası keşfetmişti. 2000 yılında sahadaki iki kuyuyu delen BG, sahada iyi sonuçlarla karşılaşarak fizibilite çalışmaları yürüttü. Aynı yılın yaz aylarında Oslo ekonomik işbirliği kapsamında İsrail, Filistin Yönetimi ve BG Grubu arasında müzakereler başlatıldı. İsrail'in gaza olan ihtiyacının bir kısmı bu şekilde karşılanabilirdi. Buna göre BG Grubu İsrail Elektrik Şirketi'ne Mısır, Gazze ve İsrail'den (Aşkelon açıklarındaki sahalar) gaz tedarik etmeyi teklif etmiş, olumlu anlamda yol kat etmiştir. Ancak 2003 yazında Ariel Sharon, İsrail'in Filistin Yönetimi'nden aldığı gaz karşılığında ödeyeceği paranın, aldıkları tüm önlemlere rağmen terörizmi destekleyebileceğini iddia ederek kararını geri almıştır (Antreasyan, 2013: 32; UNCTAD, 2019: 20).

İlerleyen süreçte Arafat'ın ölümü sonrası Mahmut Abbas'ın Filistin Yönetimi'nin başına geçmesi, İsrail tarafında Ariel Sharon'un yerine başbakanlık koltuğuna Ehud Olmert'in gelmesi, İngiltere'nin arabuluculuk girişimleri gibi gelişmelerle yumuşayan atmosfer sonucunda Filistin Yönetimi, İsrail ve BG arasındaki müzakereler 2007 yılının ortalarında yeniden canlandı. 2007 yılının Mayıs ayında açıklanan şartlara göre İsrail, 2009'dan itibaren olmak üzere yılda 4 milyar dolar karşılığında 0,05 tcf Filistin gazı satın alacaktı (Antreasyan, 2013: 33; Bar-On, 2007). İsrail ve Filistin Yönetimi, gaz satışından elde edilen gelirin Hamas'ın yararlanamayacağı şekilde transfer edilmesi ve bu gelirin bir kısmıyla Gazze'nin ancak sınırlı ihtiyaçlarının karşılanması gibi konularda anlaşmaya varmıştı (Antreasyan, 2013: 33). Haziran 2007'de Hamas'ın Gazze'de iktidara gelmesi, söz konusu anlaşmayı bozan gelişme olmuştur. Bu durum Gazze-Batı Şeria ayrılığının devam etmesi anlamına gelmekteydi. Bu süreçte Hamas yönetimi, gaz rezervleri üzerinde BG'nin yüzde 90'lık payına karşılık Filistin'in sahip olduğu yüzde 10'luk paya itiraz ederek sözleşmenin bazı şartlarını değiştireceğini açıklamıştır. Her ne kadar İsrail ile Filistin Yönetimi arasındaki

müzakereler Hamas'ı atlayarak bir süre daha devam etse de İsrail'in ödeyeceği paranın Hamas'a gideceğine yönelik içeriden gelen eleştiriler sonrasında İsrail hükümeti ve BG arasındaki anlaşma yine sonuçsuz kalmıştır (Antreasyan, 2013: 33; Boersma & Sachs, 2015: 2-3). 2007 yılının sonunda İsrail ile müzakerelerin sona erdiğini duyuran BG, 2008 yılında İsrail'deki ofisini kapatmıştır. Gaz sahalarındaki imtiyazlarını koruyan BG, Ramallah'taki ofisini ise kapatmamıştır (Antreasyan, 2013: 33; Henderson, 2014: 2).

İsrail'in enerji kaynaklarına olan ihtiyacı ile bu kaynakları tedarik ettiği yerleri çeşitlendirme arzusu 2011 yılına gelindiğinde Filistin gazıyla tekrar ilgilenmesini sağlamıştır (Antreasyan, 2013: 34). Bu ilginin arkasında öncelikle geçmişte doğal gazının yüzde 40'ını komşusu Mısır'dan sağlayan İsrail'in enerji bağımsızlığını sağlama isteği, Mısır'ın söz konusu dönemde yaşadığı siyasi istikrarsızlık ve boru hattı sabotajları nedeniyle İsrail'in Akdeniz'deki doğal gaz sahalarını geliştirme arzusu bulunmaktadır. Bu süreçte 2012 yılında başlayan müzakereler için Hamas, Gazze açıklarında bulunan gaz ile ilgili olarak kendi katılımı olmadan yapılacak herhangi bir anlaşmayı kabul etmeyeceğini ilan etmiştir. Söz konusu müzakereler de başarısız olmuş, bir sonuca ulaşmamıştır (Williams, 2012).

2009-2010 yıllarından itibaren İsrail, Doğu Akdeniz kıyılarının açıklarında Leviathan, Tamar ve diğer gaz sahalarını ve bu sahaların büyük miktarlarda rezervlere sahip olduğunu keşfetmiştir. Bu durum İsrail'in dışa bağımlılığını azaltmıştır. Dolayısıyla İsrail'in enerji ihtiyacı doğrultusundaki Filistin gaz sahalarını geliştirme arzusunu rafa kaldırmasıyla bu durumdan Filistin de etkilenmiştir. Filistin gaz sahalarının geliştirilmesine yönelik bundan sonraki girişimler de zaten ümit vadeci nitelikte değildir. Örneğin 2013-2014 yıllarındaki ABD'nin arabulucu olduğu barış görüşmeleri devam ederken Gazze Marine sahasının geliştirilmesi de görüşülmüş ancak görüşmeler başarısız olduğu için gaz sahası geliştirilmesi meselesi de yine sonuçsuz kalmıştır (Boersma & Sachs, 2015: 8). Gazze Marine sahasının lisansına sahip olan BG ise 2016 yılında Shell tarafından satın alındığı için Gazze Marine sahasındaki hisseleri de Shell'e geçmiş, ancak Shell bu projeden 2018 yılında çekilmiştir. Yeni lisans paylaşımı ise Filistin Yatırım Fonu (PIF) ve Consolidated Contractors Company'nin (CCC) bir iştiraki olan CCC Oil & Gas'ın her birinin geliştirme haklarının %27,5'ine sahip olduğu, kalan %45'lik kısmın ise Filistin kabinesinin onaylamasının ardından uluslararası bir operatöre verileceği şeklindedir. 2021 yılının Şubat ayında, lisans sahipleri ile Mısır Doğal Gaz Holding Şirketi (EGAS) arasında imzalanan mutabakat ile 2022 Ekim'de bir Çerçeve Anlaşması imzalanmıştır. Buna göre Mısırlı şirketlerin de konsorsiyuma katılımı mümkün hale gelmiştir. Böylece %45'lik hisseye EGAS sahip olmuştur. Bu anlaşmaya göre, Gazze Marine gazı işlenecek olduğu Mısır'daki El Arişe taşınacak, üretilen gaz EGAS tarafından satın alınacak ve elde edilen gelirin bir kısmı Filistin Yönetimi'ne aktarılacaktı. Kendisinden teminat mektubu istenen İsrail, 2023 yılının Haziran ayında bir ön onay vermiştir (Sukkarieh, 2024: 3-4). Buna göre İsrail söz konusu projenin uygulanmasının, ancak kendisinin diplomatik ve güvenlik çıkarlarının korunması amacıyla güvenlik servisleri, Mısır ve Filistin Yönetimi arasında bir koordinasyona ve bakanlıklar arası çalışmalara tabi olarak gerçekleştirilmesine bağlı olduğunu açıklamıştır (Prime Minister's Office, 2023). Ancak bu girişim de yine İsrail'in Hamas hükümetiyle müzakerelerde bulunmayı kabul etmemesi ve Gazze'de tutulan İsraililerin teslim edilmesini şart koşması nedeniyle ilerleyememiştir. Ayrıca birkaç ay sonra 7 Ekim olayları baş göstermiş ve günümüze uzanan süreçte bu yeni girişim de yine sonuçsuz kalmıştır (Sukkarieh, 2024: 4).

İSRAİL SALDIRILARI-İŞGALİ İLE FİLİSTİN ENERJİ KAYNAKLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ

1999 yılında keşfedilen Filistin gazının bir kısmı Filistin'in iç ihtiyacını karşılayacak, çok daha büyük bir kısmı ise ihraç edilerek Filistin için hatırı sayılır bir gelir meydana getirecekti. Ancak yapılan girişimlerin hepsi sonuçsuz kalmış, Filistin gazı Filistin için gelir getiren bir kaynak olma özelliğine kavuşamamıştır. 7 Ekim olaylarıyla başlayan İsrail'in Gazze saldırısı da Filistin gazının işletilmesi konusunun rafa kaldırılmasına neden olması yanında İsrail'in Gazze açıklarındaki gaz rezervleri konusuna yaklaşımını da ortaya koyucu nitelikte olmuştur. Bu doğrultuda İsrail'in Gazze saldırıları ve işgallerinin tamamen veya çok büyük oranda Gazze açıklarındaki gaz rezervleriyle ilgili olduğunu savunan yaklaşım ve yorumlar bulunmaktadır. Bu bölümde İsrail'in Gazze saldırısı ve işgallerinin Gazze'nin gaz rezervleriyle ilgili olup olmadığı veya ne kadar ilgili olduğu, İsrail'in Filistin'in gaz rezervlerine yaklaşımı incelenecek ve yorumlanacaktır.

İsrail'in Gazze'ye olan saldırı ve işgallerinin tarihine bakıldığında öncelikle 1967 yılındaki Altı Gün Savaşları ile başlayan ve 2005 yılına kadar devam eden işgal akla gelmektedir. 2005 yılında Gazze'yi Filistin Yönetimi'nin kontrolüne bırakarak tek taraflı bir çekilme ile İsrail Gazze'den askerlerini ve yerleşimcilerini geri çekmiştir. 2006 Seçimleri ile Gazze'nin idaresini kazanan Hamas burada hâkim duruma geçmiştir. Oslo Anlaşmaları'na karşı çıkması ve 1990'lı yıllardan itibaren silahlı mücadeleyi benimsemesi ile öne çıkan Hamas, Gazze'de yönetime geldikten sonra Batı ambargosu ve İsrail'in Gazze ablukası ile de mücadele etmek zorunda kalmıştır. Hamas'ın Gazze'de iktidara gelmesinden sonraki süreçte Hamas ile Batı Şeria merkezli Filistin Yönetimi arasındaki anlaşmazlıklar ve gerilim giderek artmıştır. İsrail de bu süreçte Gazze üzerindeki ablukasını ve kısıtlamalarını giderek artırmıştır (What were the Oslo Accords, 2023; Çınkara, 2024: 180; Özdemir, 2023). İsrail 2005'teki geri çekilmeden sonra Gazze'ye birçok operasyon gerçekleştirmiştir. 2008'de "Dökme Kurşun Harekâtı", 2012'de "Savunma Sütunu Harekâtı" ve 2014'te "Koruyucu Hat Harekâtı" isimlerini verdiği saldırılar, 2018'de Gazzelilerin Gazze'nin İsrail ile çevrelenmiş sınırlarında yaptığı protestoya İsrail'in şiddetle karşılık vermesiyle gerçekleşen saldırılar, Mayıs 2021'de İsrail'in Gazze'den atıldığını ileri sürdüğü roketler sebebiyle başlattığı hava saldırıları, Ağustos 2022'deki hava saldırıları bunlardan bazılarıdır. Bu operasyonların gerekçeleri Gazze'den atılan roketler, Filistinlilerin protestoları, esirler ve güvenlik gerekçeleri gibi farklı nedenler olsa da (Timeline: Israel's attacks on Gaza since 2005, 2022; Gaza under attack, n.d.; Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights, 2023) esas neden Gazze'nin tamamen kontrol altına alınması ile İsrail yerleşimci kolonyalizmi ve işgalinin sürekliliğinin ve kalıcılığının sağlanmasıdır (Yaşar, 2025b). Son olarak 7 Ekim 2023'te başlayıp içinde bulunduğumuz 2026 yılında halen devam eden ve tam anlamıyla bir soykırım halini alan İsrail saldırıları gelinen süreçte Gazze'de yaşamayı imkânsız hale getirmiştir.

Gazze açıklarında 1999 yılında bulunan gaz kaynakları, her ne kadar özellikle bahsi geçen dönemde İsrail enerji bakımından dışa bağımlı olsa da İsrail saldırılarının temel veya esas nedeni olmamıştır. Nitekim İsrail ve/veya Yahudi saldırıları 20. yüzyılın başından itibaren başlamış, 1947-1948 ile birlikte tırmanışa geçmiş, 1967 Savaşı sonucunda Gazze ve Batı Şeria'da fiili işgale dönmüştür. Dolayısıyla 1967 gibi erken bir tarihte İsrail işgalini güdüleyen neden Gazze açıklarında 1999 yılında keşfedilen gaz kaynakları olamayacağından dolayı, bu işgallerin temel nedeni İsrail yerleşimci kolonyalizminin sürekli olarak çevresindeki toprakları yutarak büyümeye çalışmasıdır. Ancak yerleşimci kolonyalizm, topraklarla birlikte doğal kaynakların da ele geçirilmesini içinde barındırmaktadır. Nitekim son on yıllarda keşfedilen Filistin-İsrail açıklarındaki hidrokarbon rezervleri üzerindeki İsrail hegemonyası, İsrail'in enerji tedarikçisi ve bölgesel bağlantı merkezi olmaya yönelik uzun vadeli hedefine de hizmet etmektedir (Elmalı, 2024).

Oslo Anlaşmaları ve özellikle 1995 tarihli Oslo II Geçici Anlaşması ile teyit edilen 1994 Gazze-Eriha Anlaşması, kıyıda 20 deniz miline kadarki Gazze sularında deniz yargı yetkisini Filistin Yönetimi'ne vermişti ve bu yetki balıkçılık, eğlence ve diğer ekonomik faaliyetlere izin vermekteydi (United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs & World Food Programme, 2010: 10). Fakat Oslo Anlaşması İsrail'e güvenlik gerekçesiyle bu bölge içinde deniz trafiğini yasaklama hakkı da vermektedir. Nitekim Filistin Yönetimi bu anlaşmalara dayanarak kendi deniz menfaat alanı içerisindeki gaz sahalarını geliştirme adımları atmıştır ancak bu adımlar, yani Filistin gaz sahalarının geliştirilmesi İsrail içerisinde hem iş hem de siyasi çevrelerde büyük bir direniş ve muhalefetle karşılaşmıştır (Antreasyan, 2013: 31). İsrail, Filistin'in Oslo Anlaşmaları ile taahhüt edilen 20 deniz miline kadarki deniz yetki alanını 2002 yılında Bertini Taahhüdü ile 12 deniz miline, 2006'da Hamas'ın seçimden galip çıkması üzerine 6 deniz miline ve 2008-2009'da Gazze'ye düzenlediği Dökme Kurşun Operasyonu ile 3 deniz miline düşürerek Filistin'in hakkı olan deniz alanlarına erişimini engellemiştir (Antreasyan, 2013: 35). Bu tarihlerden önce de İsrail, fiili olarak Filistinlileri kendi deniz menfaat alanlarından ve onun kaynaklarından faydalanmaktan alkoymak için çeşitli zorluklar ve engeller çıkarmaktaydı. Örneğin Oslo Anlaşmaları'na göre 20 deniz miline kadarki sularında balıkçılık faaliyetleri yürütme hakkına sahip olan Filistinliler, 2002'den sonra İsrail tarafından kabul edilen 12 millik deniz sınırına kadar olan alandan da mahrum bırakılmıştır. Bu sınırı yine 6 mile düşüren İsrail, Ocak 2005 Filistin seçimlerinde Mahmud Abbas'ın seçilmesi üzerine 10 mile kadar balık avına izin vermeye başlamıştır (United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, 2005: 5). Bu gibi girişim ve kısıtlamalar-cezalandırmalar ile İsrail, Filistin iç siyasetini de kendi çıkarlarına hizmet edecek şekilde yönlendirmeye çalışmıştır-çalışmaktadır.

İsrail'in Filistin topraklarını veya Gazze'yi işgali ve saldırılarının esas motivasyonu bölgedeki doğal gaz kaynakları olmasa da, kuşkusuz bu türden doğal kaynaklar İsrail yerleşimci kolonyalizmini teşvik eden unsurlardan biridir. Nitekim 2000'li yılların başından itibaren çeşitli gerekçelerle Gazze'nin Marine 1 ve 2 doğal gaz rezervlerinden faydalanmasını ve bu rezervleri işleterek gelir elde etmesini engelleyen İsrail, 7 Ekim 2023 olaylarının başlamasından çok kısa bir süre sonra altı İsraili ve uluslararası petrol şirketine, Filistin deniz sınırları içinde bulunan alanları da dâhil ederek gaz arama ruhsatı vermiştir. Sonuçta Filistin Yönetimi'nin egemen bir devlet olmadığı için deniz bölgeleri üzerinde hiçbir yasal hakkı olmadığını ileri süren İsrail, Filistin sahalarında yürüttüğü gaz arama çalışmalarının ve diğer faaliyetlerinin durdurulması çağrılarını da buna dayanarak olumsuz yanıt vermektedir (Temizer, 2024). İsrail yerleşimci kolonyalizmi bu anlamda sadece kara üzerinde veya Filistin topraklarında ilerlememiş, Filistin'in deniz alanlarını da ele geçirerek giderek alanını genişletmiştir. Nitekim İsrail'in, Gazze açıklarında bulunan Marine 1 ve 2 doğal gaz sahalarını da tıpkı tüm Filistin topraklarında yaptığı gibi aşama aşama ele geçirmeye çalıştığı görülmektedir. 7 Ekim 2023'te başlayan İsrail'in Gazze saldırısı, Filistin'in doğal gaz kaynakları ile ilgili İsrail yerleşimci kolonyalizmine uygun ortam yaratmıştır. Ancak İsrail'in Gazze saldırısının temel nedeni bu doğal gaz kaynakları olmadığı gibi, İsrail bunun için işgale de gerek duymamaktadır. Esasında Gazze saldırısı ve Marine 1 ve 2'nin İsrail tarafından kontrol altına alınmaya çalışılmasının ortak nedeni İsrail yerleşimci kolonyalizminin nihai hedef olarak tüm Filistin topraklarını (ve dolayısıyla onun deniz alanlarını ve doğal kaynaklarını) tamamıyla ele geçirme-İsrailleştirme idealidir.

Gazze açıklarındaki gaz rezervleri dışında Batı Şeria'da da petrol ve gaz rezervleri bulunmaktadır. Batı Şeria'nın C Bölgesi'ne uzanan Meged petrol ve gaz rezervi, hâlihazırda İsrail tarafından Filistinlilerin hakları yok sayılarak işletilmektedir. İsrail, Filistin'in Meged sahasındaki mülkiyetini yok saymasını, rezervin 1948 ateşkes hattının batı tarafında yer aldığı iddiasına dayandırmaktadır. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'na göre (UNCTAD) Filistin açıklarındaki gaz rezervinin net değeri 4,592 milyar dolar, Meged sahası gaz ve petrol rezervlerinin değeri ise 67,88 milyar dolardır. Rezervler büyük olmasa da Filistin'in ve Filistin halkının enerjide kendi kendine yeterliliğini temin edebilecek olması nedeniyle oldukça önemlidir (United Nations Economic and Social Commission for Western Asia, 2021: 46; United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), 2019: 25-26). Filistin yanlısı bazı kaynaklar söz konusu rezervlerin önemini olduğundan fazla gösterme eğilimindeyken, İsrail meşeyli ve/veya yanlısı kaynaklar söz konusu rezervleri önemsiz olarak lanse etme veya bu rezervlerin varlığını tamamen inkâr etme eğilimindedir. Örneğin İsrail'de bulunan bir üniversiteye bağlı bir düşünce kuruluşu tarafından yayınlanan bir çalışma (Rettig & Wilcox, 2024); bazı medya kuruluşu ve haber sağlayıcılarının İsrail'in Gazze'ye yönelik 7 Ekim 2023'ten sonra yürüttüğü soykırımın aynı zamanda petrol ve doğal gazla da ilgili olduğu haber ve yayınlarının gerçek bir temeli olmadığını, hatta Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın (UNCTAD) yayınladığı 2019 tarihli raporun dayandığı bilgilerin dahi "komplo teorisyenleri tarafından kendisine sağlanan" yanlısı ifade ve rakamları içeren bir dezenformasyon olduğunu iddia etmektedir. Söz konusu çalışma aynı zamanda Gazze'nin bilinen bir petrol rezervi olmadığını, Gazze Marine gaz sahasının ise küçük, rezervi az ve henüz geliştirilmemiş bir saha olduğunu savunmakta; İsrail'in Tamar, Leviathan ve Karish/Tanin sahalarında bulunan 1 trilyon metreküpten fazla gazın yanında oldukça küçük kaldığı; dolayısıyla İsrail'in Gazze'nin oldukça az olan gaz rezervi için savaşa girdiği fikrinin saçma olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca çalışmada, var olduğunu iddia ettiği "dezenformasyon kampanyasının" arkasındaki gücün ve kaynağın Birleşmiş Milletler olduğu ileri sürülmektedir (Rettig & Wilcox, 2024). Çalışmada karşı çıkılan 2019 tarihli UNCTAD raporunda; İsrail'in Gazze işgalinin, Filistinlilerin sahip oldukları enerji sahalarını geliştirmelerini engellediği ve Filistinlilerin söz konusu doğal gaz kaynaklarını herhangi bir şekilde kullanmadığı ifade edilmektedir. Ayrıca İsrail'in 2007 yılından beri uyguladığı Gazze ablukasının, oldukça değerli ve Filistinliler için getiri sağlayacak gaz sahalarına erişimi daha da zorlaştırdığı belirtilmektedir. 1967'den beri İsrail işgalinin Filistin doğal kaynaklarını ve bunların geliştirilmesini kontrol ederek Filistinlilerin kendi doğal kaynaklarını işletmesini ve bunlardan faydalanmasını engellediği savunulmaktadır (UNCTAD, 2019: 18). Günümüze kadar gelen Gazze saldırı/işgallerinin ve hâlihazırda sürmekte olan 7 Ekim 2023 başlangıçlı Gazze saldırısının temel nedeninin Gazze'nin gaz kaynakları olup olmadığı tartışmalıdır ki bu makalenin tartıştığı konu da budur. Ancak UNCTAD (2019) raporunda da ifade edilen İsrail'in Filistin'in doğal kaynaklarından faydalanmasını engellediği tartışmalı olmayıp İsrail'in var olduğundan beri tüm dünyanın gözü önünde yaşanmaktadır. Hatta İsrail'in, Filistin'in doğal kaynaklarını kendi kullanımına açarak, bu doğal kaynaklara zarar vererek veya Filistinlilerin bu kaynakları kullanmasını engelleyerek ilerleyen süreçte bunu toprak işgaline ve kendi topraklarını genişletmeye dönüştürdüğü bilinmekte; çeşitli çalışmalara, haberlere ve araştırmalara konu olmaktadır

(Abukhater, 2023; Braverman, 2009a; Braverman, 2009b; B'Tselem, 2024; Kerem Navot, 2022; Mohar, 2023; Sasa, 2023; Yaşar, 2025a: 205-209).

Gazze açıklarında bulunan gaz kaynakları veya Batı Şeria'da bulunan Meged sahasındaki rezervler İsrail için önemsiz büyüklükte olabilir veya bu makalede de savunulduğu gibi İsrail'in Gazze saldırılarında bu gaz kaynakları temel bir neden olmayabilir. Ancak şu gözden kaçırılmamalıdır ki İsrail işgal yoluyla Filistin'in doğal kaynaklarını doğrudan ele geçirmenin de dışında Filistinlilerin bu kaynaklardan yararlanmasını engelleyerek, bu vesileyle onların ellerinde kalan son toprak parçalarında yaşamalarını ve yaşam şartlarını daha da zorlaştırarak, Filistinlileri fakirleştirerek bunu yerleşimci kolonyalist amaçlar doğrultusunda bir "gitmeye zorlama" yöntemi olarak kullanmaktadır. Filistin gaz ve petrol kaynakları üzerindeki İsrail tasarrufu ve politikası konusunda esas üzerinde durulması gereken nokta budur. Örneğin Filistinlilere ait ve onların geçim kaynakları olan zeytin ağaçlarının İsrail tarafından sökülmesi ve onların yerine peyzaja Avrupalı bir görünüm veren çam ağaçlarının dikilmesi (Braverman, 2009b: 237) doğal kaynaklar üzerinden gerçekleştirilen İsrail yayılmacılığına iyi bir örnektir. Başka bir örnek ise İsraili yerleşimcilerin Batı Şeria topraklarında kurdukları çoban karakolları eliyle olmaktadır. Buna göre İsraili yerleşimciler ele geçirmek istedikleri bölgeye çoban karakolları ve tarım çiftlikleri kurarak yerleşmekte, burada otlatma ve diğer faaliyetleri yürütmekte; Filistinli yerlilerin kendi otlaklarına, meralarına ve yeşil alanlarına rahatça erişmesini engellemekte (Abukhater, 2023), yerel halkın su kaynaklarına, sürülerine, otlaklarına vs. zarar vermekte, evlerini ve araçlarını yakmakta, Filistinlileri topraklarından gönderebilmek için rahatlıkla şiddete başvurmaktadır (B'Tselem, 2021, 2025). Kâğıt üzerinde İsrail yasalarına bile aykırı olan bu durumu İsrail devleti görmezden gelmekte, hatta doğal kaynakların bu şekilde gaspını bir süre sonra resmi Yahudi yerleşimlerine çevirmektedir. Dolayısıyla bu yöntem aracılığıyla; "çoban yerleşimciler" Batı Şerialı Filistinli çiftçileri sindirmek için çiftçiliği veya hayvancılığı araç olarak kullanmakta, İsrail ve İsraililer daha fazla toprak ele geçirmeyi hedeflemektedir (Tlozek, 2025). Nitekim yasa dışı veya yasal fark etmeksizin Filistinlilerin topraklarını kolonize etmek yöntemiyle yerleşimcilerin ele geçirdikleri bu topraklar, bir süre sonra İsrail devleti tarafından legal ilan edilmekte ve kendi topraklarına katılmış olmaktadır. Buna en yakın tarihli bir örnek Mayıs 2025'te İsrail'in Batı Şeria'da yirmi iki yeni yerleşim biriminin kurulacağını duyurmasıdır. Bu yerleşim birimlerinin bir kısmı zaten Filistinlilerin topraklarında daha önceden yasa dışı olarak kurulmuş çoban karakolu yerleşimleri şeklindedir. Böylece hem kurulması istenilen Filistin devletinin kuruluşu bu şekilde altı oyularak, toprakları ele geçirilerek ve Filistin/Filistinliler mülksüzleştirilerek imkânsız hale getirilmekte hem de İsrail yerleşimci kolonyalist hedeflerinin gerçekleştirilmesi doğrultusunda tüm Filistin topraklarının ele geçirilmesi arzusuna hizmet edilmektedir (Gritten & Knell, 2025).

Doğal kaynaklara erişimi engelleme/kısıtlama, İsrail'in sonradan veya Gazze açıklarında doğal gazın keşfinden sonra uygulamaya başladığı bir yöntem değildir. Aksine İsrail bu yöntemi Filistin topraklarının İsrailleştirilmesinde uzun zamandan beri kullanagelmektedir. Hatta Yahudi Ulusal Fonu gibi, 20. yüzyılın başından itibaren Filistin topraklarının yerleşimci kolonizasyon yoluyla İsrailleştirilmesi amacı doğrultusunda hareket eden veya buna yardım eden birçok kurum Filistinlilerin doğal kaynaklarına erişimini kısıtlamak için gerekli olan araç, silah ve makineleri temin ederek bu sürece katkıda bulunmuştur (Albanese, 2025: 5-6; Al-Haq, 2024). Bu amaçla İsrail'in, 1967'de Filistin'in elektrik tedarikini İsrail Elektrik Şirketi'ne vermesinin hizmet ettiği politikalar ile 2000 yılından sonra Gazze'nin kara ve deniz sınırlarını kapatarak Filistin'in Gazze açıklarındaki gaz kaynaklarına erişimini ve bunlardan faydalanmasını engellemesinin (Al-Haq, 2024: 29) hizmet ettiği politikalar aynıdır.

Chossudovsky'ye göre (2009, 2024) İsrail'in 7 Ekim 2023 tarihinde Gazze'ye karşı ilan ettiği savaş esasında, 2008-2009 yıllarında "Dökme Kurşun Harekâtı" adıyla yürütülen operasyon kapsamında Gazze'ye düzenlediği işgalin bir devamıdır. Ona göre İsrail'in temel amacı Gazze'yi askeri olarak işgal etmek ve Filistinlileri ana vatanlarından sürmektir. Chossudovsky ayrıca Dökme Kurşun Harekâtı kapsamında Gazze'nin askeri işgalinin uluslararası hukuka aykırı olarak gaz sahalarını İsrail'e devretmeyi amaçladığını ifade etmektedir. Bu amaç gerçekleşirse jeopolitik olarak bakıldığında Gazze'ye ait gaz sahaları, onlara komşu olan İsrail'in gaz sahalarına ve Gazze Şeridi'ndekilere bitişik olan İsrail açık deniz tesislerine entegre edilecektir.

İsrail'in Gazze'ye yönelik işgal ve saldırılarının birincil nedeni doğal gaz kaynakları olmasa da, Gazze'nin kaynaklarını ele geçirmesi İsrail'in özellikle uluslararası bir gaz tedarikçisi olma rolünü güçlendirecektir. İsrail'in Ürdün, Mısır, Birleşik Arap

Emirlikleri gibi komşu ülkelerle gaz anlaşmaları yapması, Avrupa Birliği'ne gaz ihraç etmesi (Alami, 2023) ve Avrupa'nın gaz tedarikçisi rolünü pekiştirmek istemesi; İsrail'in bu bölgedeki gaz kaynaklarının tümünü (dolayısıyla Gazze açıklarında yer alanları da) kontrolü altına alması için teşvik edici rol oynamaktadır. Zaten Filistin'in su, enerji ve diğer doğal kaynaklarının çok önemli bir kısmı İsrail tarafından kontrol edilmektedir. Bu da sonuç olarak İsrail güçlerinin saldırıları, işgalleri ve genel olarak kolonyalist şiddetiyle elde edilmek istediği amaçlardan biri olan ve giderek kötüleşen kasıtlı bir geri bırakmaya neden olmaktadır. Tüm bu sonuçlar etnik temizlik, mülksüzleştirme, toprak gaspı vs. ile karakterize edilen İsrail'in yerleşimci kolonyalist karakterine ve Batı emperyalizminin Ortadoğu'daki vekili olması rolüne dayanmaktadır (Alami, 2023). Dolayısıyla gaz kaynakları İsrail'in Gazze saldırıları için ancak ikincil bir neden durumundadır. Esas neden ise İsrail'in bölge topraklarının önemli bir kısmını içine alan "Büyük İsrail"i kurma hedefi, yani jeopolitik ve stratejik faktörlerdir (Abu Shama, 2025).

Dana'ya göre İsrail ve İsraili politikacılar onlarca yıl boyunca; Filistinlileri yok etmeyi, topraklarına ve doğal kaynaklarına el koymayı hedefleyen büyük çaplı yerleşimci kolonyalist strateji ve politikalarının ayrılmaz bir parçası olarak ekonomik tahakküm ve pasifleştirme ilkelerini benimseyip uygulamışlardır. Bu yollardan biri olan ekonomik pasifleştirme, sömürge rejimini yani İsrail devletini istikrara kavuşturma ve normalleştirmeye hizmet etmektedir. Yerleşimci kolonyalizm rejimi bağlamında uygulanan bu yöntemlerin amacı sömürgeleştirilmiş Filistinlilerin güçsüzleştirilmesi, pasifleştirilmesi ve ele geçirilmesi, dışlanması ve sonunda teslim alınarak ortadan kaldırılmasıdır. Oslo Anlaşması'nın İsrail'e sağladıklarından biri de İsrail'in zaten uygulamakta olduğu ve varlığının ayrılmaz bir parçası olan yerleşimci kolonyalist rejimini uygun maliyetli bir şekilde yeniden yapılandırmasını sağlaması ve ekonomik hâkimiyetini "yasallaştırması" olmuştur (Dana, 2021). Örnek olarak Filistinlilerin dış dünya ile uluslararası ticaretini engellemek de İsrail'in bu çerçevede uyguladığı politikalarından biridir. Filistinlilerin sömürülmesi, yoksullaştırılması, yerinden edilmesi, varlıklarının yok edilmesi ve kaynaklarının gasp edilmesi gibi doğrudan yerleşimci kolonyalist yöntemlerin yanı sıra işgal altında yaşayan insanların kaynaklarına erişme ve kullanma, komşuları ve tüm ticaret ortaklarıyla normal ticari, sosyal ve ekonomik ilişkiler geliştirme ve sürdürme kapasitelerini zayıflatan ve engelleyen politikalar İsrail tarafından uygulanagelen politikalarlardır. Sonuçta onları, kendisi tarafından üretilen ürün ve hizmetleri tüketmeye mecbur bırakmakta, kendi ekonomisine bağımlı hale getirmektedir (UNCTAD, 2016: 8). İsrail'in Filistinlilerin kendi hidrokarbon kaynaklarına erişme, çıkarımı için ihaleler yapma, bu kaynakları kendi ihtiyacının karşılanmasında kullanma ve kaynakların ihracatıyla gelir elde etme gibi kaynaklarından farklı şekillerde yararlanmasını engelleme politikaları da bu çerçevede değerlendirilmelidir. Nitekim keşfedilmesinden itibaren Filistin'in kendi deniz alanlarındaki doğal gaz kaynaklarını çıkarma teşebbüsleri bir şekilde sonuçsuz kalmış, çoğunlukla İsrail tarafından süreç bir şekilde baltalanmıştır. Gelenen süreçte İsrail, bu kaynaklardan Filistin'in faydalanmasının sağlanmasından da öte kaynaklara erişimi engellemek ve mülkiyetinin tartışmaya açılması yöntemleriyle söz konusu kaynakları kendi karar alanı içerisine alma politikası izlemektedir.

Yukarıda işaret edildiği gibi Filistinlilerin doğal kaynaklarının ele geçirilmesi nihai hedef değil, nihai hedef olan bir Filistin devletinin var olmasının engellenmesinde, ona giden bütün yolların kapatılmasında ve sonuç olarak tüm Filistin topraklarında İsrail yerleşimci kolonyalizminin yerleştirilmesinde ve tüm Filistin'in İsrailleştirilmesinde kullanılan yöntemlerden birisidir. Gazze veya Batı Şeria hidrokarbon kaynaklarının Filistinlilerce işletilmesinin engellenmesi ile de Filistin halkı hem bu enerji kaynaklarını kendi enerji ihtiyaçlarını karşılamak için kullanmak hem de bu enerji kaynaklarının getirileri ile sosyoekonomik kalkınmayı finanse etmek gibi faydalardan mahrum bırakılmıştır (UNCTAD, 2019: V). Dolayısıyla Filistin ekonomisinin bu şekilde baltalanması İsrail'e asimetrik bir bağımlılığa neden olmuş ve bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını neredeyse imkânsız hale getirmiştir (ESCWA, 2021: V). Bu politika sadece petrol ve doğal gaz kaynaklarına da mahsus değildir. Örneğin İsrail Batı Şeria'da bulunan C Bölgesi'nde arazi erişim ve kullanım kısıtlamaları uygulamakta, böylece kullanılmayan arazi Batı Şeria'nın %48,9'unu oluşturmakta, C bölgesinden elde edilecek ve Filistin GSYİH'sının yüzde 35'ine denk gelecek bir gelirden Filistin ve Filistinlileri mahrum bırakmakta, bu durum Filistin Yönetimi'nin idaresinde bulunan A ve B Bölgeleri'nde yoğun ve kalabalık arazi kullanımına ve pahalılaşmaya neden olmaktadır. Ayrıca İsrail, Filistinlilerin Batı Şeria C Bölgesi'nde bulunan su kaynaklarından ve Ürdün Nehri'nin sularından adilane yararlanmasını engellemekte, Filistinlilere ait topraklarda kuyular açmakta, yeraltı suyu ve dağ akiferleri bakımından zengin ve verimli arazileri kontrol altında tutmaktadır. Böylece İsrail hem Batı Şeria'da hem de Gazze'de Filistinlilerin suya erişimini ve yararlanımını engellemektedir (ESCWA, 2021: 44). Toprak, su,

doğal gaz, petrol gibi doğal kaynaklara erişimin engellenmesi veya Gazze açıklarındaki balıkçılık alanlarının kısıtlanması gibi uygulamaların temel amacı Filistinlilerin kendi topraklarında yaşamalarını daha da zorlaştırarak onların bu toprakları terk etmesini sağlamaktır. Dolayısıyla İsrail işgal ve saldırılarının temel amacının doğal kaynaklar olmadığı görülmekte, bu tür kaynaklara Filistinlilerin erişimi engellenerek ele geçirilmesi ile nihai olarak tüm Filistin topraklarının yerleşimci kolonyalist yöntemler ile İsrailleştirilmesi hedeflenmektedir.

SONUÇ

İsrail'in geçmişte veya günümüzde Gazze'ye yönelik gerçekleştirdiği saldırı ve işgallerin temel nedenine dair yorum, görüş ve analizler arasında, Gazze'nin Doğu Akdeniz'deki doğal gaz rezervlerinin bulunduğunu ileri süren değerlendirmeler de yer almaktadır. Doğu Akdeniz Levant Havzası'nda Leviathan, Tamar, Dalit, Tanin, Karish, Mari-B gaz sahaları İsrail; Gazze Marine 1 ve 2 ise Gazze-Filistin sahası içerisinde bulunmaktadır. İsrail'in Levant Havzası'ndaki gaz sahalarının rezervleri topluca ele alındığında bu rezervlerin 1 trilyon metreküpü geçtiği görülmektedir. Gazze'nin Gazze Marine 1 ve 2 sahalarının toplam rezervi ise 30-35 milyar metreküp civarındadır. Dolayısıyla Gazze açıklarındaki doğal gaz rezervlerinin İsrail'inkiyle karşılaştırıldığında oldukça az olduğu görülmektedir. Bu araştırma, İsrail'in Gazze'nin doğal gaz kaynaklarıyla ilgili politikalarının yerleşimci kolonyalizm perspektifinde değerlendirilmesi gerektiğini açıklamakta ve savunmaktadır. Buna göre Gazze açıklarındaki doğal gaz kaynaklarının İsrail saldırı ve işgallerinin temel nedeni olduğuna yönelik yorumlara karşın, söz konusu doğal gaz kaynaklarına erişimin engellenmesinin İsrail tarafından Filistin'in kolonizasyonunun tamamlanması doğrultusunda kullanılan bir yerleşimci kolonyalist yöntem olduğunu savunmaktadır.

Gazze açıklarında 1999 yılında doğal gaz kaynakları bulunmasıyla beraber bu kaynakların işletilmesi adına Filistin Yönetimi, İsrail ve petrol şirketleri arasında müzakereler yürütülmüş, anlaşma girişimlerinde bulunulmuştur. Ancak bu müzakere ve anlaşma girişimleri çoğu kez İsrail'in vazgeçmesi veya engellemesi nedeniyle sonuçsuz kalmıştır. İsrail'in bu girişimleri; Filistin'in kaynaklarını işletmesini ve bu kaynaklardan gelir elde etmesini engellemek, Filistinlileri yoksulluğa mâhkum ederek yaşamlarını sürdürebilmek için İsrail ekonomisine olan bağımlılığı devam ettirmek, topraklarında yaşamalarını daha da zorlaştırarak nihai-esas hedef olan Filistinlilerin topraklarını terk etmesini sağlamak gibi amaçlara hizmet etmektedir. İsrail yukarıda sayılan tüm bu uygulamalarını yerleşimci kolonyalist amaçlar doğrultusunda Filistinlileri gitmeye veya topraklarını terk etmeye zorlama yöntemi olarak kullanmaktadır.

İsrail geçmişten günümüze Gazze'ye birçok saldırı ve işgal gerçekleştirmiştir. 1967-2005 yılları arasındaki Gazze işgali, 2008, 2012, 2014, 2018, 2021, 2022 işgalleri ve en son gelinen aşamada 7 Ekim 2023'te başlayan saldırılar bunlar arasındadır. Gazze'nin Doğu Akdeniz Levant Havzası'ndaki doğal gaz kaynaklarının 1999 yılında keşfedildiği göz önüne alındığında İsrail'in Gazze saldırı ve işgallerinin esas nedeninin doğal gaz kaynakları olduğunu savunmak gerçekçi görünmemektedir. Zaten İsrail, Filistin'in doğal kaynaklarını ele geçirmek için bir saldırı veya işgale de gerek duymamaktadır. Söz konusu saldırı ve işgallerin görünürdeki sebepleri münferit olaylar olarak ileri sürülse de esas neden İsrail yerleşimci kolonyalizminin son aşamada tüm Filistin'e yerleştirilerek tüm Filistin topraklarının (ve dolayısıyla doğal kaynaklarının) İsrailleştirilmesi hedefidir.

Gazze'nin Levant Havzası'ndaki doğal gaz rezervleri büyük olmasa da Filistin'in enerjide kendi kendine yetebilir olması ve ihracat ile gelir elde etme imkânı sağlaması açısından önemlidir. Birleşmiş Milletler kaynaklarında da ifade edildiği gibi İsrail Filistin'in doğal kaynaklarından faydalanmasını engellemektedir (UNCTAD, 2016, 2019). Sadece doğal gaz rezervlerine değil Filistinlilerin tarım alanlarına, otlaklarına, su kaynaklarına, zeytin bahçelerine vs. erişimini engellemekte; İsraili yerleşimcileri yerleştirmek suretiyle bu bölgeleri zamanla kolonize etmektedir. Dolayısıyla doğal kaynaklara erişimi engellemek İsrail'in sadece Filistin'in doğal gaz kaynaklarını kendi mülkiyetine geçirmek için uyguladığı bir metot değil, Filistin'in bütün doğal kaynakları üzerinde bir yüzyıldan fazla süredir uyguladığı Filistin topraklarının tamamen Yahudileştirilmesi ve İsrailleştirilmesine hizmet eden yerleşimci kolonyalist bir yöntemdir. İsrail Filistin'de sadece doğal gaz rezervlerini değil su, enerji ve diğer doğal kaynakların çok önemli bir kısmını da kontrol etmektedir. Bu kontrol ve doğal kaynaklara erişimi engelleme yöntemi, diğer tüm İsrail işgalleri ve saldırılarıyla beraber kasıtlı bir geri bırakmaya ve Filistin topraklarını yaşanmaz

duruma getirmeye yarayan etnik temizlik, mülksüzleştirme, toprak gaspı gibi İsrail'in uyguladığı yöntemlerden biri olarak tüm Filistin topraklarını İsrail yerleşimci kolonyalizmi ile ele geçirme temel amacına hizmet etmektedir. Dolayısıyla doğal gaz kaynakları gibi tüm diğer doğal kaynakları ele geçirme veya Filistinlilerin bunlara erişimini engelleme gibi politikalar esas hedef değil, esas hedefe giden yolda uygulanan yöntemlerdir. İsrail'in Filistinlileri ekonomik tahakküm altına alma ve pasifleştirme, dış dünya ile uluslararası ticaretini engelleme gibi politikaları da aynı amaca, tüm Filistin toprakları üzerinde İsrail yerleşimci kolonyalizmini yerleştirme amacına hizmet etmektedir.

| EXTENDED ABSTRACT |

Could the Natural Gas Reserves of Gaza in the Eastern Mediterranean Be the Key Reason for Israeli Occupation?Ayşe YAŞAR **INTRODUCTION**

The Eastern Mediterranean, that is, the Levant region that has stood out throughout history with its various characteristics, is centrally located between Europe-Asia, Asia-Africa and the Atlantic-Indian Oceans. In the 20. century, rich natural gas reserves were discovered in the region that hosts strategic waterways and East-West trade routes. In the Levant Basin, one of the Eastern Mediterranean basins, the total gas reserves of the Leviathan, Tamar, Dalit, Tanin, Karish, Mari-B and other small-scale gas fields within Israel's maritime zone exceeds one trillion cubic meters (Scheer, 2014; Israel natural gas production, 2024; Nie & Mills, 2023: 16; Chen, 2023; Kimani, 2025; U.S. Energy Information Administration, 2013, August 20). The Gaza Marine gas fields, within the Palestine-Gaza maritime zone, possess reserves of around 30-35 billion cubic meters (Cevrioğlu, 2025; UNCTAD, 2019: 20; Lopez, 2023). In most instances, negotiations with Israel regarding extraction of Gaza's offshore gas reserves, that would both meet the domestic needs of Gaza and Palestine while also generating revenue through exports, proved unsuccessful or inconclusive as Israel repeatedly abandoned or obstructed the dialogues. During this process, certain commentaries and analyses argued that Israel's occupation and attacks on Gaza are entirely, or largely due to Israel's desire of seizing Gaza's gas reserves. However, compared with Israel's gas reserves, the reserves of Gaza Marine 1-2 fields are somewhat limited. Therefore, attributing the attacks primarily to Gaza's natural gas resources not only oversimplifies the issue, but also obscures the root causes.

The topic and purpose of this research is demonstrating, with evidence, that the main reason for the Israeli occupation and attacks is not Gaza's natural gas resources; that preventing benefitting from the natural gas resources should be evaluated from the settler colonialism perspective, and that the fundamental objective of the Israeli settler colonialism is the ideal of "Israelization" of the whole of Palestine (therefore its natural resources and maritime zones). Contrary to the argument put forth that Gaza's offshore natural gas resources are the prime reason for these attacks, this paper suggests the attacks should be evaluated from the settler-colonialism perspective.

Settler colonialism involves mass migration and permanent settlement on the lands sought to be seized. Settler colonialism, which contains the ultimate settlement and permanence, aims to facilitate the elimination of indigenous people from their lands (Yaşar, 2025b; Veracini, 2011: 6-8). In this perspective, activities enabling Israel to emerge on Palestinian lands while gradually expanding its own lands, and policies it pursues today over Palestinian lands, territorial waters, maritime territories or natural resources all serve the settler colonialist objectives.

CONCEPTUAL FRAMEWORK

In response to comments and claims that the fundamental objective of Israel's occupation and attacks is Gaza's offshore natural resources, this paper argues that these attacks should be evaluated from the perspective of "settler colonialism"; within the framework of Israel's settler-colonial ambition and mentality of seizing resources such as natural gas and complete occupation of Palestinian lands. In this perspective, the ultimate goal is not simply seizing natural resources, but completing the "settlement" process. Therefore, this means destroying what exists and replacing this with something new (Wolfe, 2006: 388).

In order to facilitate the complete take over process through active settlement/colonization and prepare the preconditions, Israel resorts to political, cultural, demographic, ideological and economic methods. Control over natural resources (United Nations, 2017), obstructing access to natural resources (Prime Minister's Office-State of Palestine & United Nations Population Fund, 2016), restricting/reducing Gaza's economic activities, blocking access to necessary inputs, preventing the extraction and exploitation of natural resources, restricting production, reducing self-sufficiency and making Gaza dependent on the Israeli economy (Roy, 1987), are the settler-colonialist strategic methods Israel imposes on the Gaza economy.

According to Wolfe (2006: 388), settlers come to stay permanently. In this context, this paper argues that the association between the attacks and Gaza's offshore natural gas resources should be evaluated from the settler-colonialism perspective, and the policy of obstructing Palestinian access to the natural gas resources is one of the methods employed in accordance with Israel's settler-colonial objectives.

FINDINGS

It is estimated that within an 83,000 square kilometer area of the Eastern Mediterranean, there are 1.7 billion barrels of extractable oil and more than 122.378 trillion cubic feet (almost 3.4 billion cubic meters) of extractable natural gas reserves (Schenk et al., 2010). The hydrocarbon reserves in question are important in that these offer the opportunity for countries in the region to meet their energy demands and generate revenue through exports (Winrow, 2018: 48). Among countries in the region, Egypt ranks first in the Mediterranean in terms of gas reserves, production and exports (Krane, 2025). Israel, on the other hand, is attempting to enhance and develop its reserves. Since the beginning of the 21st century, Israel has been discovering natural gas resources within its maritime zone in the Levant Basin, one of the energy basins in the Eastern Mediterranean. Although the first discoveries were made between 2000-2004, the Tamar and Leviathan fields, which contain significant reserves for Israel, were discovered in 2009 and 2010 (Antreasyan, 2013). Israel possesses the Leviathan, Tamar, Dalit, Tanin, Karish and Mari-B gas fields in the Levant Basin. When the smaller-scale fields are added, it is estimated that Israel has gas reserves totaling more than 1 trillion cubic meters. (Scheer, 2014; Tiryakioglu, 2019; Chen, 2023; Kimani, 2025).

Gaza Marine gas fields were discovered in the Levant Basin in 1999 within the Palestine-Gaza maritime zone. These fields belonging to Gaza, have reserves of 30-35 billion cubic meters (Lopez, 2023; Cevrioğlu, 2025). A twenty-five-year agreement was first signed with the British Gas Group (BG) during the time of Yasser Arafat for the exploration and extraction of gas reserves in this field. In the summer of 2000, negotiations were launched between Israel, the Palestinian Authority and the British Gas Group that would play a role in meeting Israel's gas demands. However, in the summer of 2003, Ariel Sharon withdrew from the negotiations, claiming that despite all the precautions taken, the money Israel would pay to the Palestinian Authority in return for gas could be used to support terrorism (Antreasyan, 2013: 32; UNCTAD, 2019: 20). Following developments such as Mahmoud Abbas assuming leadership of the Palestinian Authority after Arafat's death, Ehud Olmert replacing Ariel Sharon as the Israeli prime minister, and mediation initiatives by the United Kingdom calmed the atmosphere, and in mid-2007 negotiations between the Palestinian Authority, Israel and British Gas were revived. However, this time the agreement between the Israeli government and British Gas failed due to internal criticism suggesting that payments made by Israel would go to Hamas, that came to power in Gaza in June 2007 (Antreasyan, 2013: 33; Boersma & Sachs, 2015: 2-3). As negotiations were repeated in 2011, 2013-2014, and the 2020s also failed to produce results, the exploitation of gas reserves in Gaza's maritime zone has remained unrealized until the present. Meanwhile, since 2009, Israel has discovered large

quantities of gas reserves within its own maritime zones at the Leviathan, Tamar and other gas fields. This has reduced Israel's dependence on external energy (Boersma & Sachs, 2015: 8; Sukkarieh, 2024: 3-4; Prime Minister's Office, 2023).

As a result, Gaza's natural gas remained unexploited, and Palestine was deprived of the opportunity of both meeting its domestic demands and generating revenue through exporting gas. During this process, views and suggestions that the main reason for Israel's attacks on Gaza and its occupation was Gaza's offshore gas reserves were put forth. Israel carried out various attacks and occupied Gaza between 1967-2005, and in the years 2008, 2012, 2014, 2018, 2021 and 2022 (What were the Oslo Accords, 2023; Çinkara, 2024: 180; Özdemir, 2023; Timeline: Israel's attacks on Gaza since 2005, 2022; Gaza under attack, n.d.; Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights, 2023). Most recently, the Israeli attacks that began on 7 October 2023—and remain ongoing as of 2026—have escalated into a genocide, effectively rendering Gaza uninhabitable. The main reason for these attacks is not the natural gas reserves, but rather to obtain complete control of Gaza and ensure the continuity and permanence of Israel's settler-colonial and occupation objectives (Yaşar, 2025b).

Although Gaza's offshore gas resources were discovered in 1999, in a period when Israel was dependent on external energy sources, this was not the primary reason for Israel's attacks. Indeed, the Israeli and/or Jewish attacks began in the early 20th century, escalated in 1947-1948, and after the 1967 War turned into a de facto occupation in Gaza and the West Bank. Therefore, as the reason motivating Israel's occupation could not have been Gaza's offshore gas resources as these were only discovered in 1999, then the fundamental reason for the occupation is Israel's settler colonialism which continuously seeks to expand by absorbing surrounding territories. However, settler colonialism also involves seizing natural resources together with the land.

Although natural gas resources in the region are not the prime motivation behind Israel's occupation and attacks on Palestine/Gaza, natural resources are one of the factors that encourage settler colonialism. Indeed, Israel, that prevented Gaza from exploiting and benefitting from Marine 1-2 natural gas reserves on various grounds since the early 2000s, issued gas exploration licenses to six Israeli and international oil companies shortly after the events of 7 October 2023, including areas within the Palestinian maritime zone (Temizer, 2024). Although Israel's attacks on Gaza, that began on 7 October 2023, created suitable conditions for Israel's settler colonialism in terms of Palestine's natural gas resources, the main reason for the attacks are not these natural resources, as Israel does not need occupation for this purpose. Fundamentally, Israel is not only implementing the settler colonialist strategies to seize Palestinian lands (therefore its maritime zones and natural resources) in Gaza alone, but also in the West Bank. In which case, gas resources are the secondary cause for Israel's attacks on Gaza. The primary reason is the Israeli objective of establishing the "Greater Israel" by incorporating a significant part of the surrounding territories, in other words, geopolitical and strategic factors (Abu Shahma, 2025).

The natural gas or oil reserves owned by Palestine may be insignificant to Israel in size, or as argued in this paper, these gas resources may not be the main reason for the attacks on Gaza. However, one point that should not be overlooked is by preventing Palestinians from benefitting from these resources, by making living conditions on their last remaining lands impossible and depriving the Palestinians, Israel is using this as a method of "forced displacement" in accordance with its settler colonialist objectives. There is another aspect to be emphasized concerning Israel's control and policies over Palestine's gas and oil resources. In this perspective, not only the natural gas and oil, but also the Palestinian's pastures, grazing lands, water sources, lands and even plantation is affected by these policies (Abukhater, 2023; B'Tselem, 2021, 2025, Tlozek, 2025; ESCWA, 2021: 44). As a result, this leads to development prevention, an objective the Israeli forces seek to achieve through continuous colonialist violence. All these outcomes are based on Israel's settler-colonialist mentality and its role as a proxy of Western Imperialism in the Middle East (Alami, 2023).

The strategy of preventing/restricting access to natural resources is not a method Israel began implementing later or after the discovery of Gaza's offshore natural gas resources, on the contrary, it has long been used as a strategy of the Israelization of Palestinian lands. For example, many institutions such as the Jewish National Fund, which have operated since the beginning of the 20th century with the aim of Israelization of Palestinian lands through settler colonization, contribute to this process

by supplying the necessary equipment, weapons and machinery to prevent Palestinian access to natural resources (Albanese, 2025: 5-6; Al-Haq, 2024).

According to Dana (2021), for decades Israel has adopted and implemented the principles of economic oppression and pacification as an inseparable part of its settler-colonialist policies aimed at eliminating the Palestinians and seizing their land and natural resources. In addition to direct settler-colonialist tactics such as exploiting, impoverishing, displacing the Palestinians, expropriating and seizing their resources; policies of weakening and obstructing the capacity of those living under Israeli occupation in accessing and utilizing their own resources; and policies of obstructing the development and maintenance of normal commercial, social and economic relations with trade partners and neighbors are all implemented by Israel. In this way, Israel forces Palestinians to consume products and services it produces, making them dependent on the Israeli economy (UNCTAD, 2016: 8).

Therefore, as indicated in this work, their ultimate objective is not seizing or preventing the exploitation or use of Palestinian natural resources, but rather it is one of their strategies employed to prevent the existence of the Palestinian state, which is their main objective, by preventing all possible means of materializing this, and ultimately, Israelization of the Palestinian territories by establishing Israeli settler colonialism.

CONCLUSION

Among the opinions and analyses concerning the prime reason for Israel's attacks on and occupation of Gaza, are also evaluations claiming that natural gas reserves in the Eastern Mediterranean are the main factor. In the Levant Basin in the Eastern Mediterranean, Leviathan, Tamar, Dalit, Tanin, Karish, Mari-B gas fields are within the Israeli maritime zone; Gaza Marine 1-2 are within Gaza's maritime zone. The total reserves of Israel's gas fields in the Levant Basin exceed 1 trillion cubic meters, while Gaza's total reserves in the Gaza Marine gas fields are approximately 30-35 billion cubic meters. Therefore, compared with Israel's reserves, Gaza's offshore natural gas reserves are relatively limited. Accordingly, this paper argues that, contrary to suggestions that Gaza's offshore natural gas resources are the prime reason for the Israeli attacks and occupation, preventing access to these natural gas resources is a settler-colonialist strategy used by Israel aimed at completing the colonization of Palestine, and that the relevant policies should be evaluated from the perspective of settler-colonialism.

In this context, taking into consideration the attacks and occupation carried out by Israel since 1967, it appears unrealistic to suggest that the main reason for these attacks and occupation is the natural gas resources discovered in 1999. Although negotiations were carried out between Palestine, Israel and oil companies for the exploitation of the Gaza Marine 1-2 fields discovered in 1999, these initiatives were mostly unconcluded due to Israel's withdrawal or obstruction. These policies implemented by Israel serve purposes such as preventing Palestine from exploiting and generating revenue from its resources, condemning Palestinians to poverty to maintain their dependency on the Israeli economy, ensuring life on their lands is increasingly difficult to achieve Israel's ultimate objective of forcing the Palestinians to abandon their lands. Israel implements all these practices as a method of forcing the Palestinians to abandon their lands in accordance with their settler-colonialist objectives.

Although Gaza's natural gas reserves within the Levant Basin are not large, they are important in terms of enabling Palestine to become self-sufficient in energy and generating revenue through exports. As stated in United Nations sources, Israel is preventing Palestine from benefiting from its natural resources (UNCTAD, 2016, 2019). Israel not only prevents access to natural gas reserves, but also restricts Palestinians' access to agricultural lands, pastures, water sources, olive groves, and gradually colonizes these areas by placing Israeli settlers in these regions. Therefore, preventing access to natural resources is not simply a method employed by Israel to seize control of Palestine's natural gas resources; it is a settler-colonialist strategy applied for more than a century on all of Palestine's natural resources, serving to completely Judaize and Israelize Palestinian lands.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Abu Shamma, M. (2025, February 20). Gaza's gas, what Trump may want even more than those beach resorts. *Worldcrunch*. <https://worldcrunch.com/focus/israel-palestine-war/gaza-gas-oil-trump/>
- Abukhater, J. (2023, January 4). The menace lurking in Palestine's beautiful green spaces. *Al Jazeera*. <https://www.aljazeera.com/opinions/2023/1/4/the-menace-lurking-in-jibiyas-beautiful-greens>
- Ahmed, N. (2014, July 9). IDF's Gaza assault is to control Palestinian gas, avert Israeli energy crisis. *Guardian*. <https://www.theguardian.com/environment/earth-insight/2014/jul/09/israel-war-gaza-palestine-natural-gas-energy-crisis>
- Alami, T. (2023, December 20). Gas, Gaza, and Western imperialism. *Mondoweiss*. <https://mondoweiss.net/2023/12/gas-gaza-and-western-imperialism/>
- Albanese, F. (2025). *From economy of occupation to economy of genocide*. United Nations. <https://docs.un.org/en/A/HRC/59/23>
- Al-Haq. (2024, July 4). *Business and human rights in Palestine*. https://www.alhaq.org/cached_uploads/download/2024/07/04/business-and-human-rights-booklet-172.007.7751.pdf
- Antreasyan, A. (2013). Gas finds in the Eastern Mediterranean: Gaza, Israel, and other conflicts. *Journal of Palestine Studies*, 42(3), 29-47. <https://doi.org/10.1525/jps.2013.42.3.29>
- Avrupa, 2027'ye kadar Güney Kıbrıs'ın doğal gazına kavuşabilir. (2025, 20 Kasım). *Euronews & AP*. <https://tr.euronews.com/2025/11/20/avrupa-2027ye-kadar-guney-kibrisin-dogal-gazina-kavusabilir>
- B'Tselem. (2021). *Settler Violence=State Violence*. https://www.btselem.org/settler_violence
- B'Tselem. (2024, July 16). *Havat Oppenheimer: settlers use outpost to take over Deir Istiya land with military backing*. https://www.btselem.org/settler_violence/20240716_havat_oppenheimer_outpost_takeover_of_deir_istiyas_land
- B'Tselem. (2025). *Settler Violence=State Violence*. https://www.btselem.org/settler_violence_updates_list
- Baconi, T. (2017, March 12). How Israel Uses Gas to Enforce Palestinian Dependency and Promote Normalization. *Al-Shabaka*. <https://al-shabaka.org/briefs/how-israel-uses-gas-to-enforce-palestinian-dependency-and-promote-normalization>
- Bar-On, L. (2007, April 11). British gas meets PA on deal with Israel. *Globes*. <https://en.globes.co.il/en/article-100.020.0870>
- Boersma, T. & Sachs, N. (2015, February). *Gaza Marine: Natural gas extraction in tumultuous times?* (Report No. 36). Brookings Institution. <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/gaza-marine-web.pdf>
- Bowman, S. A. (2011). Regional seismic interpretation of the hydrocarbon prospectivity of offshore Syria. *GeoArabia*, 16(3), 95-124.
- Braverman, I. (2009a). Planting the promised landscape: Zionism, nature, and resistance in Israel/Palestine. *Natural Resources*. <https://digitalrepository.unm.edu/nrj/vol49/iss2/3/>
- Braverman, I. (2009b). Uprooting identities: The regulation of olive trees in the occupied West Bank. *PoLAR*, 32(2), 237-263. <https://doi.org/10.1111/j.1555-2934.2009.01061.x>
- Canlı, E. (2022, 27 Ekim). İsrail hükümeti Lübnan ile deniz sınırı anlaşmasını onayladı. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-hukumeti-lubnan-ile-deniz-siniri-anlasmagini-onayladi/2722181>
- Cevrioğlu, E. S. (2025, August 29). Recognition of Palestine could unlock Gaza Marine gas resources: experts. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/en/energy/energy-diplomacy/recognition-of-palestine-could-unlock-gaza-marine-gas-resources-experts/51424>
- Chen, Y. (2023, October, 19). Israel's fossil fuel boon becomes less clear-cut. *Reuters*. <https://www.reuters.com/breakingviews/israels-fossil-fuel-boon-becomes-less-clear-cut-2023-10-19/>
- Chossudovsky, M. (2009, January 8). War and natural gas: The Israeli invasion and Gaza's offshore gas fields. *Global Research*. <https://www.globalresearch.ca/war-and-natural-gas-the-israeli-invasion-and-gaza-s-offshore-gas-fields/11680>
- Chossudovsky, M. (2024, April 25). Video: War and natural gas: The Israeli invasion and Gaza's offshore gas fields. *Global Research*. <https://www.globalresearch.ca/war-and-natural-gas-the-israeli-invasion-and-gaza-s-offshore-gas-fields/11680>
- Çınkara, G. (2024). Filistin'de İslami hareketin siyasallaşması: Hamas (1946-2024). *Ombudsman Akademik*, (2), 163-194.
- Dana, T. (2021). Dominate and pacify: Contextualizing the political economy of the occupied Palestinian territories since 1967. In A. Tartir, T. Dana & T. Seidel. (Eds.), *Political Economy of Palestine: Critical, Interdisciplinary, and Decolonial Perspectives* (pp. 25-47). Springer.
- Elmalı, B. (2024, May 16). Israel's genocidal war on Gaza is also about oil and gas. *TRTWorld*. <https://researchcentre.trtworld.com/featured/perspectives/israels-genocidal-war-on-gaza-is-also-about-oil-and-gas/>
- Englert, S. (2024). Gaza and settler colonialism. *Spectre Journal*, 5(9), 24-33. doi.org/10.63478/H1L1PIF3
- Funes, Y. (2023, November 29). 'This genocide is about oil'. *Atmos*. <https://atmos.earth/political-landscapes/this-genocide-is-about-oil/>
- Gaza under attack: A chronology of disproportionate attacks on Gaza. (n.d.). *Al Jazeera*. <https://interactive.aljazeera.com/aje/Gazaunderattack/index.html>
- Geldi, M. (2019, 11 Aralık). Lübnan ile İsrail'in deniz sınırı anlaşmazlığı yine gündemde. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/lubnan-ile-israilin-deniz-siniri-anlasmazligi-yine-gundemde/1670413>
- Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights. (2023). *Military occupation of Palestine by Israel*. <https://www.rulac.org/browse/conflicts/military-occupation-of-palestine-by-israel#collapse2accord>

- Gritten, D. & Knell, Y. (2025, May 29). Israel announces major expansion of settlements in occupied West Bank. *BBC*. <https://www.bbc.com/news/articles/clj5954edlno>
- Henderson, S. (2014). *Natural gas in the Palestinian Authority: The potential of the Gaza Marine offshore field*. The German Marshall Fund of the United States. <https://www.washingtoninstitute.org/media/2806>
- Irfan, A. (2026). Settler colonialism and the displacement/immobility nexus: Israeli policy in Gaza since 1948. *Journal of Genocide Research*, 28(2), 1–17. <https://doi.org/10.1080/14623.528.2025.2547445>
- Is the control of Gaza's offshore gas reserves a factor in Israeli military operations? (2014, August 13). *The Real News Network*. <https://therealnews.com/nahmed0813gaza>
- Israel natural gas production: data and insights. (2024, July 11). *Offshore Technology*. <https://www.offshore-technology.com/data-insights/israel-natural-gas-production/?cf-view>
- Kerem Navot. (2022, May). *The Wild West: Grazing, seizing and looting by Israeli settlers in the West Bank*. https://www.keremnavot.org/_files/ugd/a76eb4_9d3dee006d0e4decac505bf432bbd56e.pdf
- Kimani, A. (2025, January 20). Israel's natural gas reserves expand 40% as production ramps up. *Oil Price*. <https://oilprice.com/Latest-Energy-News/World-News/Israels-Natural-Gas-Reserves-Expand-40-as-Production-Ramps-Up.html>
- Krane, J. (2025, October 1). Gas and geopolitics in the Eastern Mediterranean. *Arab Center Washington DC*. <https://arabcenterdc.org/resource/gas-and-geopolitics-in-the-eastern-mediterranean/>
- Lopez, R. (2023, December 1). Offshore Gaza: Gas in deep-water sedimentary reservoir rocks as another element in the conflict. *Stratigraphy, Sedimentology and Palaeontology – EGU Blogs*. <https://blogs.egu.eu/divisions/ssp/2023/12/01/offshore-gaza-gas-in-deep-water-sedimentary-reservoir-rocks-as-another-element-in-the-conflict/>
- Mohar, A. (2023, September 1). Settlers have a very effective system for forcing Palestinians out of their homes. *Haaretz*. <https://www.haaretz.com/israel-news/2023-09-01/ty-articlemagazine/.highlight/settlers-have-a-very-effective-system-for-forcing-palestinians-out-of-their-homes/0000018a-4c1a-d775-a79a-5d9b526c0000>
- Nie, S. & Mills, R. (2023, March 21). Eastern Mediterranean deepwater gas to Europe: Not too little, but perhaps too late. *Center on Global Energy Policy*. <https://www.energypolicy.columbia.edu/publications/eastern-mediterranean-deepwater-gas-to-europe-not-too-little-but-perhaps-too-late/>
- Özdemir, A. Y. (2023, 23 Kasım). Bölgesel ve küresel oyun kurucu: Hamas. *Perspektif*. <https://www.perspektif.online/bolgesel-ve-kuresel-oyun-kurucu-hamas/>
- Peker, S. H., Öztürk Oktay, K. & Şensoy, Y. (2019). Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanları ve enerji kaynakları çerçevesinde Türkiye'nin enerji güvenliği. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 8(1), 85-106. <https://doi.org/10.28956/gbd.562972>
- Prime Minister's Office-State of Palestine & United Nations Population Fund (2016, December). *Palestine 2030 demographic change: Opportunities for development*. <https://palestine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/Palestine%202030%20Full%20Report%20English.pdf>
- Prime Minister's Office. (2023, June 18). *Prime minister's office directs that the development project for the gas field off the coast of Gaza be implemented*. <https://www.gov.il/en/pages/spoke-gas180623>
- Rettig, E. & Wilcox, L. (2024, 27 October). *The Gaza oil myth* (Perspectives Paper No. 2,316). Begin-Sadat Center for Strategic Studies, <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.5002683>
- Roy, S. (1987). The Gaza strip: A case of economic de-development. *Journal of Palestine Studies*, 17(1), 56-88. <https://doi.org/10.2307/2536651>
- Sasa, G. (2023). Oppressive pines: Uprooting Israeli green colonialism and implanting Palestinian a'wna. *Politics*, 43(2), 219-235. <https://doi.org/10.1177/026.339.57221122366>
- Scheer, S. (2014, December 23). Israeli regulator opposes Noble, Delek's control of Leviathan gas field. *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/markets/commodities/israeli-regulator-opposes-noble-deleks-control-of-leviathan-gas-field-idUSL6N0U70WV/>
- Schenk, C.J., Kirschbaum, M.A., Charpentier, R.R., Klett, T.R., Brownfield, M.E., Pitman, J.K., Cook, T.A., & Tennyson, M.E. (2010). *Assessment of undiscovered oil and gas resources of the Levant Basin Province, Eastern Mediterranean* (Fact sheet 2010–3014). U.S. Geological Survey. <https://pubs.usgs.gov/fs/2010/3014/pdf/FS10-3014.pdf>
- Sukkariéh, M. (2024, February). *Between tales and facts: The long saga of Gaza Marine*. Issam Fares Institute for Public Policy & International Affairs. <https://www.mesp.me/wp-content/uploads/2024/02/Between-tales-and-facts-The-long-saga-of-Gaza-Marine.pdf>
- Temizer, M. (2024, 13 Eylül). İsrail, Filistin'in doğal kaynaklarına ilişkin "hukuksuz" yaklaşımını sürdürüyor. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-filistin-in-dogal-kaynaklarina-iliskin-hukuksuz-yaklasimini-surduruyor/3329262>
- Timeline: Israel's attacks on Gaza since 2005. (2022, August 7). *Al Jazeera*. <https://www.aljazeera.com/news/2022/8/7/timeline-israels-attacks-on-gaza-since-2005>
- Tiryakioğlu, M. B. (2019, 10 Mayıs). Doğu Akdeniz enerji denklemi-2. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/dogu-akdeniz-enerji-denklemi-2/1475013>
- Tlozek, E. (2025, August 4). In the Israeli-occupied West Bank, shepherds and settlers are pushing out locals. *ABC News*. <https://www.abc.net.au/news/2025-08-04/occupied-west-bank-shepherds-settlers-israel-palestine/105595130>

- U.S. Energy Information Administration. (2013, August 15). *Overview of oil and natural gas in the Eastern Mediterranean region*. https://www.eia.gov/international/content/analysis/regions_of_interest/Eastern_Mediterranean/eastern-mediterranean.pdf
- U.S. Energy Information Administration. (2013, August 20). *Eastern Mediterranean natural gas exploration focused on the Levant Basin*. <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=12611>
- United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). (2019). *The economic costs of the Israeli occupation for the Palestinian people: The unrealized oil and natural gas potential*. https://unctad.org/system/files/official-document/gdsapp2019d1_en.pdf
- United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). (2016). *Report on UNCTAD assistance to the Palestinian people: Developments in the economy of the occupied Palestinian territory*. https://unctad.org/system/files/official-document/app2016d1_en.pdf
- United Nations Economic and Social Commission for Western Asia (ESCWA). (2021). *Palestine under occupation III: Mapping Israel's policies and practices and their economic repercussions in the occupied Palestinian territory*. https://www.un.org/unispal/wp-content/uploads/2022/07/E.ESCWA_CL6_GCP_2021.3_220722.pdf
- United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs & World Food Programme. (2010, August). *The Humanitarian impact of Israeli-imposed restrictions on access to land and sea in the Gaza Strip*. <https://www.ochaopt.org/content/humanitarian-impact-israeli-imposed-restrictions-access-land-and-sea-gaza-strip-august-2010>
- United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. (2005, January). *Humanitarian monitoring report-January 2005 Bertini Commitments*. <https://www.ochaopt.org/sites/default/files/ochaHumMonRpt0105.pdf>
- United Nations. (2017, October 23). *Occupation, natural resource exploitation by Israel hindering social, economic gains in Palestinian lands, Syrian Golan, delegates tell Second Committee*. <https://press.un.org/en/2017/gaef3485.doc.htm>
- Veracini, L. (2011). Introducing settler colonial studies. *Settler Colonial Studies*, 1(1), 1-12. <https://doi.org/10.1080/2201473X.2011.106.48799>
- Veracini, L. (2013). The other shift: Settler colonialism, Israel, and the occupation. *Journal of Palestine Studies*, 42(2), 26-42. <https://doi.org/10.1525/jps.2013.42.2.26>
- What were the Oslo Accords between Israel and the Palestinians? (2023, September 13). *Al Jazeera*. <https://www.aljazeera.com/news/2023/9/13/what-were-oslo-accords-israel-palestinians>
- Williams, D. (2012, September 23). Israel, Palestinians discuss developing gas off Gaza coast. *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/world/israel-palestinians-discuss-developing-gas-off-gaza-coast-idUSBRE88M0C5/>
- Winrow, G. M. (2018). Discovery of energy reserves in the Levant and impacts on regional security. *Uluslararası İlişkiler*, 15(60), 45-57. <https://dx.doi.org/10.33458/uidergisi.525097>
- Wolfe, P. (2006). Settler colonialism and the elimination of the native. *Journal of Genocide Research*, 8(4), 387-409. <https://doi.org/10.1080/146.235.20601056240>
- Yaşar, A. (2025a). Practices of green colonialism and ecological apartheid in the Middle East, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 65(1), 200-222. <https://doi.org/10.33171/dtcjournal.2025.65.1.8>
- Yaşar, A. (2025b). İsrail'i yerleşimci kolonyalizm tarihine yerleştirmek. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (İSMUS)*, 10(1), 27-45.

To Cite This Article: Denizli, C., & Doğan, M. (2026). Enerji kaynağından liman sistemine jeopolitik rezonans: Sakarya gaz sahası ve Filyos merkezli Karadeniz limanları analizi. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 58, 148-165. <https://doi.org/10.32003/igge.1856186>

Enerji Kaynağından Liman Sistemine Jeopolitik Rezonans: Sakarya Gaz Sahası ve Filyos Merkezli Karadeniz Limanları Analizi*

Geopolitical Resonance from Energy Source to Port System: An Analysis of the Sakarya Gas Field and Filyos-Centered Black Sea Ports

Cihad DENİZLİ^{ID}, Mesut DOĞAN^{ID}

Öz

Bu çalışma, Türkiye'nin Batı Karadeniz kıyısında yer alan Filyos Limanı'nın rolünü yalnızca bölgesel bir lojistik merkez olarak değil, aynı zamanda Karadeniz'in değişen jeopolitik mimarisinde çok katmanlı bir güç üretim alanı olarak incelemektedir. Çalışmada, literatüre özgün bir katkı olarak "jeopolitik rezonans" kavramı geliştirilmiş ve limanın ekonomik, enerji-politik ve stratejik etkileri bu çerçevede analiz edilmiştir. Rezonans yaklaşımı, yeni bir mekânsal aktörün bölgesel güç dengeleri üzerinde yarattığı dalga etkisini açıklayan kavramsal bir model olarak kullanılmaktadır. Araştırma, Karadeniz Havzası'nda son yıllarda belirginleşen çok kutuplu güç ilişkileri bağlamında Filyos Limanı'nın fonksiyonlarını değerlendirmektedir. Özellikle Sakarya Gaz Sahası ile bütünleşen liman, Türkiye'nin enerji merkezi olma hedefini destekleyen kritik bir lojistik düğüm haline gelmiştir. Nitel araştırma yöntemine dayanan çalışmada jeopolitik analiz, söylem analizi ve doküman incelemesi birlikte kullanılmıştır. Bulgular, Filyos Limanı'nın bölgesel güç dengeleri üzerinde artan bir etki kapasitesi oluşturduğunu göstermektedir. Sonuç olarak liman, yalnızca fiziksel bir altyapı değil; enerji, lojistik ve stratejik dinamiklerin kesişiminde yer alan hibrit bir güç alanı olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Filyos Limanı, Karadeniz Jeopolitiği, Enerji Güvenliği, Bölgesel Güç, Türkiye

Abstract

This study examines the role of Filyos Port, located on the Western Black Sea coast of Türkiye, not only as a regional logistics hub but also as a multidimensional power-generating space within the evolving geopolitical architecture of the Black Sea. The study introduces the concept of "geopolitical resonance" as an original analytical framework and evaluates the economic, energy-political, and strategic impacts of the port within this context. The concept of resonance is used to explain the ripple effects created by a new spatial actor on existing regional power balances. The research assesses the functions of Filyos Port within the framework of increasingly multipolar power relations in the Black Sea Basin. In particular, the integration of the port with the Sakarya Gas Field has transformed it into a critical logistics node supporting Türkiye's ambition to become an energy hub. The study is based on qualitative methods, including geopolitical analysis, discourse analysis, and document analysis. The findings reveal that Filyos Port is developing an increasing influence on regional power dynamics. In conclusion, the port is conceptualized not merely as a physical infrastructure but as a hybrid power space positioned at the intersection of energy, logistics, and strategic dynamics.

Keywords: Filyos Port, Black Sea Geopolitics, Energy Security, Regional Power, Türkiye.

* Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde yürütülmekte olan "Filyos Havzası ve Jeopolitik Önemi" başlıklı doktora tezinden üretilmiş olup, ilgili tez henüz tamamlanmamıştır.

** **Sorumlu Yazar:** Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.,

✉ odenizlicihad@gmail.com

GİRİŞ

Karadeniz Havzası, tarih boyunca imparatorluklar arası rekabetin, enerji geçiş hatlarının ve askeri güç projeksiyonlarının yoğunlaştığı bir bölge olarak görülmüş ve bu rolünü günümüzde de arttırarak sürdürmüştür. Bölgenin jeopolitik öneminin artmasında, özellikle 2014 yılı sonrası Rusya-NATO gerilimi ile enerji taşımacılığında yeni güzergâh arayışlarının etkili olduğu söylenilmektedir. Bu sebeple Karadeniz, bir deniz alanı olarak görülmesinin yanında; aynı zamanda küresel güçlerin jeopolitik rezonanslarının birbirini etkilediği, güç dalgalarının çakıştığı çok katmanlı bir stratejik alan haline gelmiştir.

Türkiye sahip olduğu boğazlara bağlı olarak Tuna Nehri boyunca başta bu nehre komşu ülkeler olmak üzere bazı ülkelerin karayolu desteğiyle Karadeniz'den güneydeki denizlere ulaşmasını sağlamaktadır. Diğer taraftan Ukrayna, Rusya ve Gürcistan da boğazlar yoluyla ticari faaliyetlerini sürdürmektedir (Doğan & Doğan Sertkaya, 2022, s.329). Türkiye literatüründe Karadeniz'in bölgesel güvenlik mimarisindeki dönüşümü üzerine giderek artan çalışmalar, son dönemde liman jeopolitiği ve enerji koridorlarının önemine dikkat çekmektedir. Özellikle Türkiye'nin kuzey kalkınma kuşağında yeni bir lojistik eksen yaratan Filyos Limanı'nın, uluslararası taşımacılıkta bir "rezonans noktası" oluşturabileceği çok açıktır. Filyos'un yalnızca ekonomik bir yatırım değil; aynı zamanda Türkiye'nin, Karadeniz'deki jeopolitik görünürlüğüne arttıran bir "stratejik temas alanı" olduğu bir gerçektir.

Bu bağlamda, Türkiye'nin son yıllarda güçlendirdiği kıyı altyapıları, yalnızca ekonomik değil; aynı zamanda Karadeniz'de askeri, ekonomik ve diplomatik etki alanını genişletme yönünde stratejik bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Filyos Limanı, bu çerçevede değerlendirildiğinde, Türkiye'nin Karadeniz politikasında "tamamlayıcı" bir unsur değil; giderek merkezi konuma geçen bir jeopolitik bileşen haline gelmektedir. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığının değerlendirmeleri, limanın 25 milyon ton/yıl kapasite ile ulusal lojistik sisteminin üzerinde, Avrupa-Asya transit hatları arasında rekabeti de etkileme potansiyelini ortaya koymaktadır (Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2021). Limanın potansiyel etkisi yalnızca ticari hacimle sınırlı değildir. Son dönemlerde yapılan teknik çalışmalar, Filyos Limanı'nın römorkör altyapısından enerji verimliliğine kadar birçok parametrede modern standartları hedeflemektedir. Dolayısıyla yapılan modern kara işleme tesisleriyle bölgenin "sürdürülebilir limancılık" özelliğini artırdığı söylenilebilir (Ziylan & Bayraktar, 2022, s.385). Bu durum, limanın yalnızca fiziki bir mekan olarak değil; bölgesel lojistik rezonans üretme kapasitesine sahip bir düğüm noktası olarak değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Karadeniz'deki bölgesel güç dengeleri incelendiğinde, Rusya-Ukrayna Savaşı sonrası dönemde ticaret rotalarının yeniden şekillenmesi, enerji nakil hatlarının güvenliğine ilişkin belirsizlikler ve NATO'nun Karadeniz'e ilişkin yeni güvenlik stratejileri, bölgenin tüm lojistik ve ticari alt yapılarına olduğu gibi, Filyos Limanı'na da doğrudan jeopolitik işlev yüklemektedir. Bölgeye ilişkin son uluslararası değerlendirmeler, Karadeniz'deki aktör davranışlarının artık yalnızca askeri güç dengesi değildir. Aynı zamanda enerji bağımlılığı, transit rotalar ve liman kapasitesi gibi ekonomik stratejilerle birlikte okunması gerektiğini vurgulamaktadır (Yılmaz, 2023, s.14). Bu nedenle Filyos Limanı'nın önemi yalnızca büyük bir sanayi ve lojistik alanı içermesi veya Batı Karadeniz hinterlandıyla entegrasyonu sağlanması değildir. Asıl belirleyici unsur, limanın bölgesel etkileşim alanında oluşturduğu "rezonans" etkisidir. Bu çalışmada "rezonans" kavramı, fiziksel bir terim olmanın ötesinde; bir limanın varlığının diğer bölgesel aktörleri, ticaret rotalarını, enerji dağıtım kararlarını ve güvenlik politikalarını dalga dalga etkilemesi anlamında analitik bir metafor olarak kullanılacaktır.

Bu yaklaşım, Filyos'u yalnızca ekonomik bir varlık olarak değil; Karadeniz jeopolitiğinde yeni stratejik davranış biçimlerini tetikleyen bir merkezi unsur olarak inceleme özelliği sunmaktadır. Sonuç olarak bu makalenin amacı, Filyos Limanı'nı sadece altyapısal bir yatırım olarak görmemektedir. Karadeniz jeopolitiğinin dönüşen doğasını etkileyen ve yeniden şekillendiren çok boyutlu bir rezonans alanı olarak değerlendirmektir. Çalışma, hem teknik kapasite hem lojistik potansiyel hem de bölgesel güç ilişkileri üzerinden bütüncül bir bakış açısı sunarak Filyos Limanı'nın yükselen rolünü kapsamlı biçimde ele almayı hedeflemektedir. Diğer taraftan Sakarya Gaz Sahası – Filyos Limanı ilişkisi üzerinden Karadeniz'de oluşan yeni jeopolitik etki alanlarını "jeopolitik rezonans" kavramı çerçevesinde analiz ederek, liman altyapılarının bölgesel güç geometrisindeki stratejik rolünü ortaya koymaktır.

Amaç

Bu çalışmanın amacı, Karadeniz Havzası'nın güncel jeopolitik dinamikleri çerçevesinde Filyos Limanı ve Filyos Vadisi Projesi'nin Türkiye'nin enerji güvenliği, ticaret ve transit kapasitesi üzerindeki stratejik rolünü analiz etmektir. Bu bağlamda çalışma, Sakarya Gaz Sahası'nın keşfi ve üretime alınması sürecinin, Filyos Limanı üzerinden şekillenen mekânsal, ekonomik ve jeopolitik etkilerini değerlendirmeyi hedeflemektedir. Ayrıca Karadeniz'e kıyıdaş devletlerin limanlarıyla karşılaştırmalı bir analiz yapılarak, Filyos'un bölgesel ölçekteki konumu ve potansiyeli ortaya konulmaktadır.

Yöntem

Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş olup, çok disiplinli bir analiz çerçevesi kullanılmıştır. Bu kapsamda öncelikle jeopolitik kuramlar (Mackinder, Mahan, Spykman) temelinde Karadeniz Havzası'nın stratejik önemi ele alınmıştır. Ardından, yerli ve yabancı literatür taraması yoluyla enerji güvenliği, liman jeopolitiği ve alternatif ticaret koridorlarına ilişkin akademik çalışmalar incelenmiştir. Çalışmada ayrıca kurumsal raporlar, resmi istatistikler ve liman otoritelerine ait veriler karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş; Filyos Limanı; Odessa, Constanta (Köstence) ve Novorossiysk gibi Karadeniz'in önde gelen limanlarıyla işlevsel ve jeopolitik açıdan kıyaslanarak değerlendirilmiştir. Bu çalışmada veriler, doküman incelemesi yoluyla elde edilmiş; nitel içerik analizi ve jeopolitik söylem analizi teknikleri kullanılarak çözümlenmiştir.

Bulgular

Çalışmanın bulguları, Filyos Limanı'nın yalnızca bölgesel bir lojistik merkez değil, aynı zamanda Türkiye'nin Karadeniz'de artan enerji jeopolitiğinin mekânsal taşıyıcısı olduğunu göstermektedir. Sakarya Gaz Sahası'nın Filyos üzerinden ulusal enerji sistemine entegre edilmesi, Türkiye'nin doğal gaz arz güvenliğini güçlendirmekte ve dışa bağımlılığı azaltıcı bir etki yaratmaktadır. Bununla birlikte Filyos Vadisi Projesi, liman, sanayi ve enerji yatırımlarının bütünleştiği bir yapı sunarak Karadeniz Havzası'nda yeni bir ekonomik çekim alanı oluşturmaktadır. Karşılaştırmalı liman analizleri ise Filyos'un, Constanta ve Odessa gibi geleneksel ticaret limanlarına kıyasla daha sınırlı bir hacme sahip olmasına rağmen, enerji temelli uzlaşma ve genişleme potansiyeli sayesinde stratejik öneminin hızla arttığını ortaya koymaktadır.

Jeopolitik Kuramsal Çerçeve

Jeopolitik literatürünün kökleri 19. yüzyıla kadar dayanmaktadır. Bu disipline göre; coğrafi unsurların devlet davranışlarının ve topraklarını genişletmelerinin asıl belirleyici etkenlerinden biri olduğu kabul görülmektedir. Klasik yaklaşımda Amerikan deniz subayı ve tarihçi Alfered Thayer Mahan, deniz gücünün küresel üstünlük için mutlak koşul olduğunu, deniz yollarını kontrol eden devletlerin uluslararası sistemde avantaj sağlayacağını belirtmiştir (Mahan, 1890, s.29). Alfered Thayer Mahan'ın teorisi özellikle Karadeniz gibi yarı kapalı (iç denizler) denizlerde liman hâkimiyetinin önemini açıklamaktadır. Benzer şekilde İngiliz coğrafyacı Halford John Mackinder, Avrasya kara kütesinin merkezini "Heartland" olarak tanımlamış ve bu bölgeyi kontrol eden devletin dünya hâkimiyetine yaklaşacağını savunmuştur (Mackinder, 1904, s.436). Halford John Mackinder'in "Kalpgah teorisi" Karadeniz'i Heartland'ın kenar kuşağının önemli bir parçası olarak konumlandırmıştır.

Soğuk Savaş sonrasında Yale Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler Profesörü Nicolas John Spykman "Rimland" teorisini ortaya koymuş, çevre kuşağının (Rimland) kontrolünü küresel güç dengesinin belirleyicisi olarak görmüştür (Spykman, 1942, s.41). Bu teori Karadeniz'i, Avrupa-Asya arasında kritik bir tampon bölge haline getiren perspektifi ortaya koymaktadır. Modern literatürde, coğrafyanın devlet davranışlarını belirleyen "kalıcı bir çerçeve" olduğunu vurgularken (Kaplan, 2012, s.15). Modern jeopolitiğin askeri gücünden ziyade ekonomik akışlara, ticaret yollarına ve liman kapasitesine dayalı olarak şekillendiğini ileri sürülmektedir (Flint, 2021, s.52). Jeopolitik kuramlar, çoğunlukla coğrafi özellikleri sabit ve belirleyici unsur olarak ele alırken, günümüzde Karadeniz'i bağlamında bu yaklaşımın tek başına yeterli olmadığı görülmektedir. Klasik jeopolitik düşüncede denizlere hâkimiyet, kara kütlelerinin kontrolü ve geçiş alanlarının denetlenmesi temel güç gösterileri

olarak tanımlanmıştır. Ancak çağdaş dönemde bu göstergeler, enerji akışları, ticaret koridorları ve lojistik merkezler üzerinden yeniden anlam kazanmaktadır. Bu durum, jeopolitiğin yalnızca askeri ve mekânsal bir disiplin olmaktan çıkarak, ekonomik ve altyapısal unsurlarla bütünleşen bir analiz alanına dönüştüğünü göstermektedir.

Karadeniz özelinde jeopolitik önem, bölgenin yalnızca “tampon alan” veya “rekabet sahası” olmasından değil; aynı zamanda enerji üretimi, transit geçiş ve liman merkezli ticaret ağlarının kesiştiği bir rezonans alanı oluşturmasından kaynaklanmaktadır. Bu rezonans, bölge devletlerinin birbirlerinden bağımsız hareket etmesini zorlaştırmakta; alınan her stratejik kararın komşu devletler üzerinde doğrudan ve dolaylı etkiler üretmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla Karadeniz’de jeopolitik güç, yalnızca askeri varlıkla değil, enerji altyapısı, liman kapasitesi ve ticari entegrasyon düzeyiyle de ölçülmektedir. Bu çerçevede jeopolitiğin klasik “kontrol etme” mantığı yerini giderek “yönetme ve yönlendirme” anlayışına bırakmaktadır. Limanlar, enerji terminalleri ve transit hatlar artık sadece fiziksel mekânlar değil; devletlerin bölgesel ve küresel sistemle kurduğu ilişkinin somutlaştığı stratejik düğüm noktalarıdır. Bu durum, Karadeniz’de yüksek potansiyele sahip limanların – özellikle de Filyos gibi yeni ve çok işlevli yatırımların – salt ekonomik projeler değil, uzun vadeli jeopolitik araçlar olarak değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Karadeniz’in Jeopolitik ve Güvenlik Boyutu

Karadeniz, Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO ile Rusya arasında stratejik rekabet alanına dönüşmüştür. Bu minvalde bölgenin enerji, güvenlik ve ticaret hatlarının kesiştiği bir “jeopolitik kırılma kuşağı” na dönüştüğü söylenebilir (Cornell, 2018, s.129). Rusya’nın 2014’te Kırım’ı ilhaki, Karadeniz’deki güvenlik mimarisini kökten değiştirmiştir. Rusya’nın bu hamlesi, Karadeniz’de askeri varlığını güçlendirirken, NATO’nun Karadeniz jeopolitiğini yeniden inşa etmesini mecbur kılmıştır (Güngör & Öztürk, 2020, s.88). Avrupa Birliği (AB)’nin hidrokarbonlar (doğal gaz, petrol vd.) açısından Rusya’ya olan bağımlılığı Rusya-Ukrayna savaşından sonra AB’nin Ukrayna’nın toprak bütünlüğüne dayalı siyaseti sonucunda Rusya tarafından bir koz olarak kullanılmıştır. Rusya enerji stratejilerini yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda dış politika aracı olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle Karadeniz’in Rus enerji diplomasisi açısından bir “baskı alanı” olduğu söylenilmektedir (Balmaceda, 2021, s.67). Rusya’nın bu tutumu karşısında AB’nin, enerji güvenliği açısından çıkış kapısı olarak gördüğü Karadeniz jeopolitik önemini artırmıştır. AB, Karadeniz’i, bir enerji koridoru Rusya’ya bağımlılığı azaltacak “alternatif kaynak ve güzergâh alanı” olarak görmektedir (Paul & Liwa, 2020, s.301). Tüm bu gelişmeler, Karadeniz’i güvenlik önemi artan bir tema haline getirmiştir.

Karadeniz’de güvenlik algısı, büyük ölçüde Rusya-NATO ilişkilerinin seyrine bağlı olarak yorumlansa da, bölgesel aktörlerin artan özerkliği bu ikili okumanın yetersiz kaldığını göstermektedir. Türkiye, Romanya ve Bulgaristan gibi devletler yalnızca askeri ittifak ilişkileriyle değil, aynı zamanda enerji yatırımları ve liman odaklı ekonomik stratejilerle de güvenlik pozisyonlarını güçlendirmektedir. Bu bağlamda güvenlik, salt savunma kapasitesiyle değil; ekonomik dayanıklılık ve altyapı çeşitliliğiyle de ölçülmektedir. Enerji güvenliği, Karadeniz’in jeopolitik güvenlik boyutunun merkezinde yer almaktadır.

Doğal gaz keşifleri ve hidrokarbon faaliyetleri, bölgeyi hem bir üretim alanı hem de bir transit koridor haline getirmiştir. Bu ikili rol, Karadeniz’deki güvenliği yalnızca askeri tehditler üzerinden değil, enerji akışlarının sürekliliği ve altyapıların korunması üzerinden de tartışılır kılmaktadır. Bu çerçevede, Sakarya Gaz Sahası yalnızca bir enerji keşfi olarak değil, Türkiye’nin enerji güvenliği mimarisinde yapısal bir dönüşüm unsuru olarak görülmesi açısından da önemlidir (Duran & Çelikoğlu, 2023, s.15, 16).

Bu nedenle limanlar, boru hatları ve enerji terminalleri, günümüz Karadeniz güvenlik mimarisinin en hassas unsurları arasında yer almaktadır. Ayrıca Karadeniz’de güvenlik, “kapalı deniz” olma özelliği nedeniyle diğer bölgelere kıyasla daha kırılma bir yapı sergilemektedir. Montrö Sözleşmesi, bölgedeki deniz güvenliğini belirleyen temel hukuki çerçeveyi oluştururken, bu sözleşme aynı zamanda Karadeniz’de güç projeksiyonunu sınırlayan bir denge mekanizması işlevi görmektedir. Bu bağlamda Türkiye’nin boğazlar üzerindeki kontrolü, Karadeniz güvenliğinin yalnızca bölgesel değil, küresel boyutunu da şekillendiren kritik bir faktördür.

Sonuç olarak Karadeniz'in jeopolitik ve güvenlik boyutu, klasik askeri tehdit algılarının ötesinde; enerji, ticaret ve lojistik altyapılarla iç içe geçmiş bir güvenlik anlayışına evrilmiştir. Bu evrim, bölgedeki liman yatırımlarını ve enerji projelerini yalnızca ekonomik kalkınma aracı olmaktan çıkararak, doğrudan güvenlik stratejisinin bir parçası haline getirmiştir. Dolayısıyla Karadeniz'de güvenlik, artık askeri sistemlerinden çok sürdürülebilir altyapı ve kesintisiz akışların korunması üzerinden tanımlanmaktadır.

Enerji ve Hidrokarbon Çalışmaları

Karadeniz, yeni hidrokarbon keşifleriyle birlikte enerji çalışmalarında en çok araştırılan bölgeler arasına girmiştir. International Energy Agency (IEA) raporuna göre, Karadeniz doğal gazının 2030 sonrası Avrupa'nın arz güvenliğinde kritik paya sahip olacağı belirtilmiştir (International Energy Agency, 2023,s.214). Romanya'nın Neptun Deep projesi ve Türkiye'nin Sakarya Gaz Sahası, Karadeniz'i yeni bir enerji üssü konumuna taşımaktadır.

Karadeniz'de yürütülen enerji ve hidrokarbon çalışmaları, son yıllarda bölgenin jeopolitik konumunu niteliksel olarak dönüştüren bir etki yaratmıştır. Bu dönüşümün merkezinde yer alan Sakarya Gaz Sahası, Türkiye'nin enerji güvenliği perspektifinde yalnızca bir keşif alanı değil, aynı zamanda uzun vadeli stratejik kapasite inşasının somutlaştığı bir örnek olarak öne çıkmaktadır. Açıklanan rezerv miktarları, Karadeniz'in artık yalnızca transit bir enerji havzası değil aynı zamanda üretim potansiyeline sahip bir enerji bölgesi haline geldiğini göstermektedir.

Sakarya Gaz Sahası'nda bugüne kadar (2025) yaklaşık 710 milyar metreküp düzeyinde doğal gaz rezervi tespiti Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Sakarya Gaz Sahası ve Türkiye'nin Doğal Gaz Durumu.

Parametre	Güncel Değer / Bilgi	Kaynak (Yıl)
Türkiye'nin yıllık doğal gaz tüketimi	~60 – 61 bcm (2025 tahmini)	GAZBİR / AA verileri (Anadolu Ajansı)
Sakarya Gaz Sahası rezerv tahmini	~710 bcm (resmî kamu açıklaması)	Daily Sabah (Daily Sabah)
Güncel üretim (elde edilen)	~8,8 – 9,5 mcm/gün (2025)	AA + Türkiye Today (Anadolu Ajansı)
Hedef üretim	~20 mcm/gün (2026), ~40 mcm/gün (2028)	Türkiye Today (Türkiye Today)
Potansiyel yıllık üretim	~15 – 20 bcm/yıl hedef	Enerji politikası hedefleri (bazı projeksiyonlar) (Anadolu Ajansı)
İthalata bağımlılık	%85+ dışa bağımlı (2025)	AA tüketim/tesis değerlendirmeleri (Anadolu Ajansı)

Kaynak: (TPAO, 2024; T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2025; Anadolu Ajansı, 2024).

Not: “~” sembolü, verinin kesin bir değer olmayıp resmî raporlarda yaklaşık (yaklaşık değer/estimate) olarak sunulduğunu göstermektedir

Tuna-1 ve Amasra-1 kuyularında tespit edilen bu miktar, Türkiye'nin orta ve uzun vadeli enerji arz güvenliği açısından kritik bir eşik oluşturmaktadır (Turan & Çelikoğlu, 2023, s.16). Bu miktar, Türkiye'nin mevcut tüketim oranları dikkate alındığında, uzun yıllar boyunca iç talebin önemli bir bölümünü karşılayabilecek bir kapasiteye işaret etmektedir. Ancak bu keşfin stratejik değeri, yalnızca rezerv büyüklüğüyle sınırlı değildir. Asıl belirleyici unsur, üretim sürecinin büyük ölçüde yerli teknoloji, milli sondaj gemileri ve entegre kara-deniz altyapısıyla yürütülmesidir (Foto 1). Bu durum, enerji alanında dışa bağımlılığın yalnızca tedarikçi çeşitliliğiyle değil, üretim zincirinin kontrolüyle azaltılabileceğini göstermektedir. Filyos, bu bağlamda Sakarya Gaz Sahası'nın kara bağlantısı noktası olarak kritik bir işlev üstlenmektedir. Doğal gazın denizaltından karaya taşınması, işlenmesi ve ulusal şebekeye entegrasyon süreçleri Filyos'ta yoğunlaşmaktadır (Foto 2). Bu durum, Filyos'u klasik bir liman veya sanayi bölgesi olmanın ötesine taşıyarak, Türkiye'nin Karadeniz enerji mimarisinin merkezi düğüm noktası haline getirmektedir. Liman altyapısı, endüstri alanları ve enerji tesislerinin aynı mekânsal bütünlük içerisinde planlanması Filyos'u, yalnızca bugünkü üretim için değil, gelecekteki olası keşifler için de stratejik bir üs konumuna getirmektedir. Karadeniz'de yürütülen sismik araştırmalar ve yeni sondaj faaliyetleri, Sakarya Gaz Sahası'nın tekil bir keşif olmadığını, aslında bölgesel ölçekte bir hidrokarbon varlığına işaret edebileceğini de göstermektedir.

Foto 1. Filyos Liman Sahası ve Türk Milli Sondaj Gemileri.

Foto 2. TPAO Filyos Limanı Kara İşleme Tesisleri.

Bu çerçevede yapılan üç boyutlu sismik çalışmalar, Karadeniz'in Türk karasuları içinde ve komşu karasularda yeni potansiyel alanların varlığına dikkat çekmektedir. Dolayısıyla enerji faaliyetleri, kısa vadeli üretim hedeflerinin ötesinde, Karadeniz'i uzun vadeli bir araştırma ve geliştirme alanı olarak yeniden tanımlamaktadır. Enerji ve hidrokarbon çalışmalarının jeopolitik etkisi ise bölgesel güç dengeleriyle doğrudan ilişkilidir. Türkiye'nin Karadenizde üretici devlet konumuna yaklaşması, hem tedarikçi olan devletlerle ilişkileri hem de Avrupa enerji güvenliği bağlamındaki konumunu yeniden şekillendirmektedir. Bu durum, Karadeniz'i yalnızca Rusya merkezli bir enerji havzası olmaktan çıkararak, çok aktörlü ve daha dengeli bir enerji bölgesine dönüştürme potansiyeli taşımaktadır. Sonuç olarak Sakarya Gaz Sahası ve Filyos merkezli lojistik enerji altyapısı, Karadenizde enerji ve hidrokarbon çalışmalarının salt ekonomik bir faaliyet alanı olmadığını; aksine jeopolitik etki, güvenlik algısı ve bölgesel güç dengeleriyle iç içe

geçmiş stratejik bir dönüşüm sürecini temsil ettiğini ortaya koymaktadır. Bu dönüşüm, Filyos'un gelecekte yalnızca Türkiye için değil, Karadeniz Havzası için de referans bir enerji merkezli kara işleme tesisi haline dönüşmesi ihtimalini güçlendirmektedir.

Ticaret, Lojistik ve Liman Jeopolitiği

Jean Paul Rodrigue "The Geography of Transport Systems" adlı eserinde, limanların modern jeoekonominin merkezinde yer aldığını ve devletlerin küresel rekabette liman kapasiteleriyle ön plana çıktıklarını belirtmektedir (Rodrigue, 2020, s.211). Karadeniz limanlarının artan kapasitesi, bölgesel ticaret akışlarının yeniden şekillenmesine yol açmaktadır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) devletlerinde lojistik altyapı yatırımları bölgesel ticareti belirgin biçimde artırmakta ve liman merkezli entegrasyon bölgesel ekonomik istikrarı güçlendirmektedir (Motamen-Samadian, 2021, s.54).

Karadeniz, tarihsel olarak bir ticaret havzası olmakla birlikte, günümüzde bu işlevini yalnızca yük taşımacılığı üzerinden değil, bölgesel ve küresel değer zincirlerinin yeniden yapılanması üzerinden sürdürmektedir. Ticaretin ve transit faaliyetlerin jeopolitik niteliği, artık sadece mal akışının hacmiyle değil; bu akışların hangi limanlar, hangi altyapılar ve hangi siyasi ilişkiler üzerinden yönlendirildiğiyle belirlenmektedir. Bu çerçevede limanlar, ekonomik fonksiyonlarının ötesinde, devletlerin bölgesel etki alanlarını somutlaştıran stratejik mekânlar haline gelmiştir.

Karadeniz Havzası'nda ticaret ve transit faaliyetler, üç temel eksende yoğunlaşmaktadır: birincisi; doğu-batı doğrultulu enerji ve hammadde odaklı transit eksen, ikincisi; kuzey-güney yönlü bölgesel ticaret ve küresel pazarlara açılan çok modlu lojistik bağlantılara dayalı eksen, üçüncüsü; jeopolitik kontrol, güvenlik ve transit geçiş eksenleridir. Bu eksenler, Karadeniz'i yalnızca bir geçiş alanı değil, aynı zamanda ticari kararların alındığı ve yönlendirildiği bir merkez haline de getirmektedir. Bu durum, limanlar arasında rekabeti artırırken, aynı zamanda belirli limanları jeopolitik açıdan "yüksek potansiyelli düğüm noktaları" konumuna taşımaktadır. Bu bütünlük yapı, Filyos'un, Karadeniz ticaretinde yalnızca bir ara durak değil ticari değer üreten bir merkez olarak konumlanmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla Filyos, transit kavramını "geçip giden ticaret"ten, "ekonomik katma değer üreten geçiş" anlayışına dönüştürmektedir. Bu genel jeoekonomik çerçevede Karadeniz kıyısındaki yeni liman yatırımları, bölgesel ticaretin yeniden ölçeklenmesinde kritik rol oynamaktadır. Bu bağlamda Filyos Vadisi ve Limanı, söz konusu dönüşümün somutlaştığı örneklerden biridir.

Filyos Vadisi, Karadeniz kıyısında yeni bir üretim ve dağıtım hinterlandı oluşturmakta; bu durum bölgesel istihdam, nüfus hareketleri ve mekânsal dönüşüm üzerine doğrudan etkiler yaratmaktadır (Çelikoğlu vd., 2021, s.45, 48). Filyos Limanı, bu bağlamda klasik transit liman anlayışından farklı bir model sunmaktadır. Limanın sanayi bölgeleri, enerji tesisleri ve demiryolu bağlantılarıyla birlikte planlanmış olması, onu yalnızca yük elleçleme alanı değil; üretim, depolama ve dağıtım süreçlerinin bütünlüştüğü bir lojistik merkez haline getirmektedir. Jeopolitik açıdan bakıldığında, ticaret ve transit faaliyetlerin güvenliği Karadeniz'de giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Bölgedeki siyasi gerilimler, savaşlar ve yaptırım rejimleri, ticaret rotalarının kırılabilirliğini arttırmakta; bu durum, alternatif ve güvenli limanlara olan ihtiyacı güçlendirmektedir. Filyos'un Türkiye'nin kontrolünde, NATO üyesi bir devletin kıyısında ve Montrö rejimiyle korunan bir deniz havzasında yer alması, limanı jeopolitik bölgedeki diğer limanlara kıyasla görece daha istikrarlı bir ticaret noktası haline getirmektedir. Bu özellik, Filyos'un yalnızca ekonomik değil aynı zamanda güvenlik temelli bir tercih olarak öne çıkmasını sağlamaktadır.

Karadeniz'de transit ticaretin geleceği, büyük ölçüde limanların hinterland bağlantılarının ne ölçüde geliştirilebildiğine bağlıdır. Filyos'un demiryolu ve karayolu entegrasyonu, limanı yalnızca Karadeniz kıyısına hizmet eden bir tesis olmaktan çıkarak, Anadolu'nun iç kesimleriyle bütünleşen bir lojistik ağın parçası haline getirmektedir. Bu durum, Karadeniz ticaretinin yönünü ve ağırlık merkezini değiştirme potansiyeli taşımaktadır.

Sonuç olarak ticaret, transit ve liman jeopolitiği Karadeniz'de birbirinden ayrı düşünülemez ölçüde iç içe geçmiştir. Filyos Limanı, bu bütünlük içinde yalnızca yeni bir liman yatırımı değil; Karadeniz ticaretinin yönünü, hızını ve güvenliğini etkileyebilecek stratejik bir araç olarak değerlendirilebilir. Bu yönüyle Filyos, Karadeniz'de ekonomik akışların jeopolitik sonuçlar doğurduğu yeni bir dönemin simgesel mekânlarından biri olma potansiyeline sahiptir.

KARADENİZ DEVLETLERİ VE LİMANLARININ JEOPOLİTİK ÖNEMİ

Rusya Federasyonu

Rusya açısından Karadeniz, hem askeri hem güvenlik hem de enerji ve ticaret politikalarının merkezinde yer almaktadır. Mackinder'in Avrasya merkezli güç yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde, Rusya'nın Karadeniz'i kontrol etme çabası, Heartland'ın dışa açılan kapılarından birini güvence altına alma stratejisiyle örtüşmektedir (Mackinder, 1904, s.432). Kırım'ın ilhaki sonrası Rusya'nın Karadeniz'de askeri varlığını arttırması, yalnızca güvenlik kaygılarıyla değil; Novorossiysk ve Tuapse (Bkz. Harita 1) gibi limanlar üzerinden enerji ve ticaret akışlarını kontrol etme hedefiyle de ilişkilidir. Kırım, Karadeniz'de sert gücün ve jeoekonomik etkinin kesiştiği nadir mekânlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Rusya'nın enerji altyapılarını dış politika aracı gibi kullandığını ve Karadeniz'in bu stratejide kilit bir alan olduğu vurgulamaktadır (Balmaceda, 2021, s.67). Bu bağlamda Rusya, Karadeniz'i jeopolitik nüfuz alanını sürdürmenin vazgeçilmez bir unsuru olarak görmektedir.

Türkiye

Türkiye'nin son yıllarda enerji arz güvenliği, hidrokarbon keşifleri ve deniz yetki alanları üzerinden geliştirdiği stratejik yaklaşım, yalnızca Doğu Akdeniz'de değil Karadeniz'de de yeni jeopolitik açılımlar üretmektedir (Denizli, Akengin, & Karaca, 2023). Türkiye'nin Karadeniz'deki jeopolitik konumu, diğer bölge devletlerinden farklı olarak çok katmanlı bir yapı sergilemektedir. Montrö Boğazlar Sözleşmesi (1936) sayesinde boğazlar üzerindeki kontrolü, Türkiye'yi Karadeniz güvenlik mimarisinin baş aktörlerinden biri haline getirmektedir. Türkiye'nin bu konumu Karadeniz'de askeri dengeyi belirleyen temel unsurlardan biri haline getirmektedir (Cornell, & Starr, 2018, s.134). Enerji boyutuyla Sakarya Gaz Sahası'nın devreye alınması, Türkiye'nin Karadeniz'deki rolünü transit devletlerden üretici devlete doğru evriltmektedir. Bu dönüşümün Türkiye'nin bölgesel pazarlık gücünü arttırarak Karadeniz'de daha özerk bir strateji izlemesine olanak sağlamaktadır (Güngör, S. & Öztürk, 2020, s. 90).

Bu yönüyle Türkiye, Karadeniz'de hem güvenlik sağlayıcı hem de ekonomik bir aktör olarak ön plana çıkmaktadır. Odessa, Köstence ve diğer Karadeniz limanları ile karşılaştırıldığında (Harita 1). Filyos Limanı'nın temel farkı; enerji üretimi, sanayi ve lojistik işlevlerini aynı mekânsal çerçevede bütünleştirmesidir. Diğer limanlar ağırlıklı olarak transit veya ihracat odaklıyken Filyos, daha çok katma değer üreten bir jeoekonomik merkez potansiyeli taşımaktadır. Bu yönüyle Filyos, Karadeniz'de yeni bir liman tipolojisini temsil etmektedir.

Harita 1. Filyos, Samsun, Trabzon, Batumi, Poti, Tuapse, Novorossiysk, Odessa, Köstence, Varna ve Burgaz Limanlarının Lokasyonu ve MEB Sınırları.¹

¹ NATO ve Batılı devletler, "sınırların zorla değiştirilemeyeceği" ilkesinden yola çıkarak oluşturduğumuz MEB sınırları haritasında, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün bir parçası Kırım Yarımadası olacak şekilde düzenlenmiştir (Bkz. Harita 1). Bu ilkeye dayanarak Kırım, fiilen Rusya'nın kontrolünde

Ukrayna

Ukrayna'nın Karadeniz'deki jeopolitik konumu, büyük ölçüde güvenliğini koruma kırılganlığı üzerinden şekillendirmektedir. Kırım'ın ilhakı sonrası Ukrayna'nın deniz erişimi ve liman kapasitesi ciddi ölçüde daralmış; bu durum ülkenin ticaret ve enerji güvenliğini doğrudan etkilenmiştir. Paul ve Sliwa, Ukrayna'nın Karadeniz'deki konumunu "jeopolitik baskı altında bir geçiş alanı" olarak tanımlamaktadır (Paul, & Sliwa, 2020, s.303). Ancak bu stratejik değer, limanı aynı zamanda jeopolitik baskılara en açık alanlardan biri haline getirmiştir. Zbigniew Brzezinski, Karadeniz kıyısındaki limanların kontrolünün, Avrasya'daki güç mücadelelerinde belirleyici bir unsur olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Ukrayna, Karadeniz'i kontrol eden değil; Karadeniz'deki gelişmelerden en fazla etkilenen aktörlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, bölgedeki jeopolitik dengenin asimetrik yapısını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Odessa Limanı, Ukrayna'nın Karadeniz'e açılan en önemli kapısı olmasının yanı sıra, Doğu Avrupa tahıl ticaretinin merkezlerinden biri olarak tarihsel ve stratejik bir konuma sahiptir. Rusya-Ukrayna savaşı sonrası Odessa'nın güvenliği, yalnızca Ukrayna'nın ekonomik sürdürülebilirliği açısından değil, küresel gıda güvenliği açısından da kritik bir mesele haline gelmiştir. Odessa üzerinden gerçekleşen tahıl ihracatının aksamaması, Karadeniz'in küresel ticaret sistemindeki rolünü kırılganlaştırmıştır. Bu durum, Odessa'nın klasik bir ticaret limanından ziyade, küresel ölçekte stratejik bir boğum noktası olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Romanya ve Bulgaristan

Romanya ve Bulgaristan, Karadeniz'deki jeopolitik konumlarını büyük ölçüde NATO ve AB üyelikleri üzerinden tanımlanmaktadır. Romanya, Köstence (Constanta) Limanı ve Karadeniz'deki enerji projeleri aracılığıyla bölgesel ticaret ve enerji güvenliğinde aktif rol üstlenmeye çalışmaktadır. Flint, Romanya'nın Karadeniz'deki konumunu "kurumsal ittifaklar yoluyla güç kazanma stratejisi" olarak değerlendirmektedir (Flint, 2021, s.118). Bulgaristan ise daha sınırlı bir kapasiteye sahip olmakla birlikte, Burgaz Limanı ve enerji transit projeleri üzerinden bölgesel sisteme eklenmektedir. Ancak her iki devlet de Karadeniz'de bağımsız jeopolitik yönelim geliştirmekten ziyade, kolektif güvenlik ve ekonomik entegrasyon çerçevesinde hareket etmektedir.

Romanya'nın Köstence Limanı, Karadeniz Havzası'nın batısında, NATO ve Avrupa Birliği'nin dolaylı jeopolitik varlığının mekânsal karşılığı olarak görülmektedir. Liman, Tuna nehri bağlantısı sayesinde Orta Avrupa'ya uzanan bir lojistik hat üzerinde yer almakta (Güner, 2018, s.118); bu yönüyle Karadeniz'i Avrupa iç pazarlarına bağlayan stratejik bir geçiş noktası oluşturmaktadır. Kaplan, limanların sadece coğrafi değil, aynı zamanda kurumsal güçlerin yansıma alanları olduğunu belirtmektedir (Kaplan, 2012, s.145-147). Köstence'nin önemi, askeri kapasitesinden ziyade, enerji ve ticaret koridorlarını güvenli ve öngörülebilir bir kurumsal çerçeveye oturtmasından kaynaklanmaktadır. NATO ve AB üyeliği, limanı bölgedeki diğer limanlara kıyasla daha istikrarlı bir jeopolitik bir konuma getirmektedir. Bu durum, Karadeniz'de limanlar arasında yalnızca kapasite meselesi olarak görülememektedir. Aynı zamanda limanlar arasında "jeopolitik güvenilirlik" farklı da oluştuğunu göstermektedir.

Gürcistan

Gürcistan, Karadeniz'deki jeopolitik konumu itibarıyla küçük ölçekli ancak stratejik bir geçiş devletidir. Karadeniz Havzası'nın doğusunda yer alan Poti ve Batumi limanları, Kafkasya'nın Karadeniz'e açılan kapıları olarak işlev görmektedir. Cornell ve Starr, Gürcistan'ın bu rolünü "jeopolitik köprü" kavramıyla açıklamaktadır (Cornell, & Starr, 2018, s.141). Gürcistan'ın önemi, askeri kapasitesinden ziyade transit ve bağlantı fonksiyonlarından kaynaklanmaktadır. Karadeniz'e kıyaslı olan devletlerin jeopolitik konumları ve liman kapasiteleri (Tablo 2) karşılaştırıldığında, Rusya'nın askeri ve enerji temelli hegemonik bir yaklaşım benimsediği; Türkiye'nin çok boyutlu ve dengeleyici bir rol üstlendiği görülmektedir. Ukrayna'nın kırılgan bir güvenlik alanı olarak öne çıktığı; Romanya ve Bulgaristan'ın kurumsal ittifaklara dayalı bir strateji izlediği; Gürcistan'ın ise

olsa bile hukuken Ukrayna toprağı kabul edilmektedir. Bu durum Rusya'nın, Kırım'ı meşru bir şekilde elde etmediğini göstermektedir. Uluslararası hukuk, egemenlik ve sınır dokunulmazlığı ilkesinin Ukrayna özelinde savunulmasıdır.

transit odaklı bir jeopolitik işlev gördüğü söylenebilir. Bu farklılaşma, Karadeniz’de tek tip bir jeopolitik düzenin değil, çok merkezli ve asimetrik bir güç yapısının varlığını ortaya koymaktadır.

Tablo 2. Karadeniz Havzası Başlıca Limanlarının Yük Kapasitesi

Limn	Devlet	Kapasite / Gösterge	Kaynak
Köstence	Romanya	~100 milyon ton/yıl genel elleçleme kapasitesi; konteyner terminali 1,5 milyon TEU/yıl	DP World kapasite açıklaması (Reuters, Ports Europe) (Reuters)
Burgas	Bulgaristan	Yaklaşık 19 milyon ton/yıl elleçleme	RVO <i>Market Study</i> (Romanya-Bulgaristan limanları) (RVO.nl)
Varna	Bulgaristan	Yaklaşık 11 milyon ton/yıl elleçleme	RVO <i>Market Study</i> (Romanya-Bulgaristan limanları) (RVO.nl)
Novorossiysk	Rusya	~161 milyon ton kargo (fiili elleçleme 2023) – kapasite daha yüksek planlanıyor	ASOP / PortNews verileri (2023) (en.portnews.ru)
Tuapse	Rusya	~24.8 milyon ton (fiili elleçleme 2023)	ASOP / PortNews verileri (2023) (en.portnews.ru)
Batum	Gürcistan	~7.3 milyon ton elleçleme (2025)	Batumi Sea Port 2025 raporu (Ports Europe) (Ports Europe)
Poti	Gürcistan	~600,000 TEU konteyner işleme kapasitesi 2023; planlanan genişleme ~1,1 milyon TEU	Georgia CAREC raporu (2023) (cpmm.carecprogram.org)
Samsun	Türkiye	~255,000 TEU/yıl konteyner terminal kapasitesi (yaklaşık)	Uluslararası liman veri kaynağı UNISCO (Samsun Port) (UNIS – Smarter Supply Chain)
Trabzon	Türkiye	Yaklaşık konteyner kapasite göstergesi ~350,000 TEU/yıl (yaklaşık)	Limn kurumsal web / rapor verileri (endüstri kaynakları)
Filyos	Türkiye	Planlı kapasite ~25 milyon ton/yıl (tasarım)	Proje tanıtım kaynakları (sektör raporları)

Kaynak: Ulusal liman otoriteleri ve uluslararası sektör raporları (ASOP, RVO, CAREC, Ports Europe) ile T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı denizyolu istatistiklerinden derlenmiştir (2023–2026).

Not. “~” sembolü, verinin kesin bir değer olmayıp resmi raporlarda yaklaşık (yaklaşık değer/estimate) olarak sunulduğunu göstermektedir.

Karadeniz Limanları’nın Jeopolitik ve Ekonomik İşlevleri

Jeopolitik İşlev

Odessa Limanı, Tahıl güvenliği, küresel gıda arzı, jeopolitik kırılma noktası, Tuna bağlantısı. Novorossiysk Limanı, enerji ihracatı, askeri lojistik, jeoekonomik güç. Tuapse Limanı, enerji odaklı liman, rafineri çıkışı. Poti Limanı, transit jeopolitiği, Kafkasya bağlantısı. Batumi Limanı, enerji geçiş noktası, Hazar bağlantısı. Varna Limanı, bölgesel ticaret, sınırlı stratejik yol. Burgaz Limanı, enerji ve sanayi limanı. Samsun Limanı, bölgesel ticaret, Karadeniz iç dağıtım. Trabzon Limanı, Doğu Karadeniz ticareti, Kafkasya bağlantısı. Filyos Limanı, enerji üretim, sanayi, lojistik entegrasyonu (Costanta Port Administration, 2021; Novorossiysk Commercial Sea Port, 2021; Odessa Sea Port Authority, 2020; T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2023; TPAO, 2023).

Başlıca Gelen Ürünler

Odessa Limanı, gübre, enerji türevleri, konteyner yük. Köstence Limanı, konteyner yük, petrol ürünleri, kömür. Novorossiysk Limanı, ekipman, sanayi girdileri. Tuapse Limanı, ham petrol. Poti Limanı, konteyner, tüketim malları. Batumi Limanı, ham petrol. Varna Limanı, kömür, hammadde. Burgaz Limanı, ham petrol. Samsun Limanı, kömür, hububat. Trabzon Limanı, inşaat malzemeleri. Filyos Limanı, doğal gaz, sanayi girdileri (Costanta Port Administration, 2021; Novorossiysk Commercial Sea Port, 2021; Odessa Sea Port Authority, 2020; T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2023; TPAO, 2023).

Başlıca Giden Ürünler

Odessa Limanı, tahıl (buğday, mısır), ayçiçek yağı, demir-çelik. Köstence Limanı, tahıl, petrol ürünleri, genel kargo. Novorossiysk, ham petrol, petrol ürünleri, LNG, tahıl. Tuapse Limanı, petrol ürünleri. Poti Limanı, transit yük, tarım ürünleri. Batumi Limanı, petrol ve petrol ürünleri. Varna Limanı, tahıl, gübre. Burgaz Limanı, petrol ürünleri. Samsun Limanı, çimento, tarım ürünleri. Trabzon Limanı, tarım ürünleri. Filyos Limanı, doğal gaz, sanayi ürünleri ve genel kargo (Costanta Port Administration, 2021; Novorossiysk Commercial Sea Port, 2021; Odessa Sea Port Authority, 2020; T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2023; TPAO, 2023). Odessa ve Köstence, Karadeniz'de küresel sistemde doğrudan bağlantılı limanlar olup, gıda ve ticaret güvenliği üzerinden jeopolitik önem kazanmaktadır.

Rus limanları, özellikle Novorossiysk, enerji temelli güç projeksiyonunun mekânsal araçlarıdır. Gürcistan limanları, kapasiteden ziyade bağlantı (connectivity) üzerinden stratejik değer üretmektedir. Filyos Limanı, diğerlerinden farklı olarak transit değil üretim-merkezli bir liman tipolojisini temsil etmektedir. Bu yönüyle Karadeniz'de yeni nesil jeoekonomik liman modeli olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç ve Genel Değerlendirme

Bu çalışma, Karadeniz Havzasını klasik güvenlik merkezli yaklaşımların ötesine taşıyarak; jeopolitik, enerji, ticaret ve liman altyapıları ekseninde çok boyutlu bir analiz çerçevesi sunmayı amaçlamaktadır. Elde edilen bulgular, Karadeniz'in günümüzde yalnızca askeri rekabet alanı değil, aynı zamanda ekonomik akışların, enerji üretiminin ve lojistik ağların kesiştiği stratejik bir rezonans alanı haline geldiğini göstermektedir.

Jeopolitik kuramsal çerçeve açısından bakıldığında, klasik yaklaşımların (Mackinder, Mahan, Spykman) Karadeniz'i açıklamada halen önemli bir referans sunduğu; ancak bu kuramların çağdaş dönemde enerji güvenliği, ticaret ve altyapı yatırımlarıyla birlikte yeniden yorumlanması gerektiğini de ortaya çıkarmıştır. Özellikle limanlar ve enerji terminalleri, coğrafi unsurların sabit bir unsur olmaktan çıkarak, stratejik tercihler yoluyla yeniden şekillendirebildiğini göstermektedir.

Karadeniz devletleri arasındaki karşılaştırmalı analiz, bölgenin homojen bir jeopolitik yapıya sahip olmadığını açık biçimde ortaya koymaktadır. Rusya'nın askeri ve enerji temelli nüfuz stratejisi, Türkiye'nin dengeleyici ve çok katmanlı konumu, Ukrayna'nın güvenlik kırılma noktası, Romanya ve Bulgaristan'ın kurumsal ittifaklara dayalı yaklaşımı ve Gürcistan'ın transit odaklı rolü; Karadeniz'de çok merkezli ve asimetrik bir güç yapısının varlığını teyit etmektedir. Bu durum, bölgedeki gelişmelerin tek bir aktör ya da eksen üzerinden okunamayacağını göstermektedir.

Enerji ve hidrokarbon çalışmaları bağlamında Sakarya Gaz Sahası ve Filyos merkezli altyapı yatırımları, Karadeniz'in jeoekonomik rolünü niteliksel olarak dönüştürmektedir. Türkiye'nin üretici devlet konumuna yaklaşması, Karadeniz'i yalnızca enerji geçiş bölgesi olmaktan çıkararak, üretim ve dağıtımın birlikte planlandığı bir enerji havzasına dönüştürme potansiyeli taşımaktadır. Bu dönüşüm, bölgesel güç dengeleri üzerinde orta ve uzun vadede belirleyici etkiler yaratabilecek niteliktedir.

Ticaret, transit ve liman jeopolitiği açısından Filyos Limanı, Karadeniz'deki yeni stratejik mekânsal örgütlenmenin somut bir örneğini sunmaktadır. Limanın enerji, sanayi ve lojistik işlevleri aynı mekânda bütünleşmesi, onu klasik transit limanlardan ayırmakta; katma değer üreten bir jeoekonomik merkez haline getirmektedir. Bu yönüyle Filyos, Karadeniz'de ekonomik altyapının jeopolitik sonuçlar doğurduğu yeni bir dönemin temsilcisi olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak Karadeniz, günümüzde güvenlik, enerji ve ticaretin birbirinden ayrı düşünülmemeyeceği bir stratejik bütünlük alanı haline gelmiştir. Bu bütünlük içinde Filyos Limanı ve Sakarya Gaz Sahası gibi projeler, yalnızca ulusal kalkınma hamlelerinin yanında bölgesel ve küresel jeopolitik denklemleri etkileyebilecek uzun vadeli stratejik araçlar olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışma, Karadeniz'e yönelik gelecekteki akademik ve politik analizler için bütüncül ve disiplinler arası bir bakış açısı sunmayı hedeflenmektedir.

Filyos Limanı'nın bir altyapı yatırımı olarak yapılırsa da, enerji kaynağından liman sistemine uzanan çok katmanlı bir jeopolitik rezonans alanı oluşturmaktadır. Sakarya Gaz Sahası'nın devreye girmesiyle birlikte Filyos, ekonomik bir transit noktadan enerji-jeopolitiğin stratejik düğümüne dönüşmüştür.

Karşılaştırmalı analiz göstermektedir ki Filyos henüz Novorossiysk ölçeğinde bir kapasiteye sahip olmamakla birlikte, enerji lojistik fonksiyonu ve Orta Koridor bağlantısı sayesinde Karadeniz'de yeni bir "güç çarpanı" üretmektedir. Bu güç çarpanı klasik askeri üs mantığından ziyade enerji arz güvenliği, lojistik entegrasyon ve stratejik opsiyonel derinlik üzerinden işlemektedir. Dolayısıyla Filyos Limanı, Karadeniz'de yeniden şekillenen güç geometrisinde "sessiz fakat büyüyen bir rezonans merkezi" olarak konumlanmaktadır.

Tartışma

Bu çalışmada elde edilen bulgular, Filyos Limanı'nın Karadeniz'de yalnızca yeni bir lojistik altyapı yatırımı olarak değil, çok katmanlı bir jeopolitik etki üretim alanı olarak konumlandığını ortaya koymaktadır. Bulguların literatürle karşılaştırmalı değerlendirilmesi, Filyos'un klasik liman-hinterland ilişkilerinin ötesine geçen, enerji güvenliği, askeri-stratejik denge ve bölgesel rekabet eksenlerinde rezonans yaratan bir rol üstlendiğini göstermektedir. Öncelikle, limanların jeopolitik işlevine ilişkin klasik yaklaşımlar (Mahan, Mackinder, Spykman) deniz gücünü genellikle askeri ve ticari kontrol üzerinden tanımlarken, bu çalışma Filyos Limanı örneğinde enerji lojistiği merkezli yeni bir güç üretim biçiminin ortaya çıktığını göstermektedir. Sakarya Gaz Sahası'nın üretim ve iletim süreçlerinde Filyos'un üstlendiği rol, limanı yalnızca ticari bir düğüm noktası değil; aynı zamanda Türkiye'nin enerji güvenliği stratejisinin mekânsal taşıyıcısı haline getirmektedir.

Bu durum, Çelikoğlu ve Turan'ın (2021) Filyos Vadisi'ni Doğu-Batı alternatif ticaret yolları bağlamında ele alan değerlendirmeleriyle örtüşmekte; ancak bu çalışmada söz konusu çerçevede enerji güvenliği ve askeri-stratejik boyutlarla genişletilmektedir. Üçüncü olarak, küresel tedarik zincirlerinin yeniden yapılandığı ve Avrupa'nın arz güvenliği arayışlarının yoğunlaştığı bir dönemde, Filyos Limanı'nın Kuşak-Yol Girişimi, Orta Koridor ve Avrupa merkezli lojistik çeşitlendirme stratejileriyle kesişim noktası oluşturduğu görülmektedir. Rodrigue'un (2020) ulaştırma coğrafyası yaklaşımı çerçevesinde değerlendirildiğinde, Filyos'un yükselen rolü yalnızca yük hacmiyle değil, ağ içi konumlanma gücüyle açıklanabilir. Limanın Karadeniz'deki diğer büyük limanlarla (Novorossiysk, Kostence, Odessa) karşılaştırıldığında henüz sınırlı kapasiteye sahip olması, jeopolitik etkisini azaltmamakta; aksine Türkiye'nin enerji ve güvenlik merkezli stratejileriyle birleştiğinde bu kapasite, çarpan etkisi yaratmaktadır. Bu bulgular, Filyos Limanı'nın gelecekteki rolüne ilişkin önemli tartışma alanlarını da beraberinde getirmektedir. Limanın artan stratejik görünürlüğü, bölgesel rekabeti ve güvenlik hassasiyetlerini de tetikleyebilecek potansiyele sahiptir.

Dolayısıyla Filyos'un gelişimi, yalnızca ekonomik verimlilik perspektifiyle değil; diplomatik denge, çevresel sürdürülebilirlik ve güvenlik riskleriyle birlikte ele alınmalıdır. Aksi halde limanın jeopolitik rezonansı, Türkiye açısından bir kaldıraç olduğu kadar yeni kırılma alanları da üretebilir. Sonuç olarak tartışma bulguları, Filyos Limanı'nın Karadeniz'de yükselen öneminin geçici ya da konjonktürel olmadığını; aksine enerji, güvenlik ve lojistik ağların kesişiminde kalıcı bir mekânsal güç üretim alanı olarak şekillendiğini göstermektedir. Bu durum, limanı klasik altyapı yatırımlarından ayırmakta ve Karadeniz'in yeniden şekillenen güç geometrisinde merkezî bir konuma yerleştirmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, Türkiye'nin Batı Karadeniz kıyısında konumlanan Filyos Limanı'nın yalnızca bölgesel ölçekte bir lojistik altyapı yatırımı olmadığını; Karadeniz'de hızla dönüşen jeopolitik mimari içinde çok boyutlu bir stratejik güç üretim alanı olarak konumlandığını ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, Filyos Limanı'nın ekonomik, enerji-politik, askeri-stratejik ve jeoekonomik boyutlarda eş zamanlı etkiler üreterek Karadeniz'deki güç ilişkilerinde yeni bir rezonans alanı yarattığını göstermektedir. Araştırma, özellikle Sakarya Gaz Sahası'nın üretim ve iletim süreçlerinde Filyos'un üstlendiği merkezi

rolün, Türkiye'nin enerji arz güvenliği hedeflerini mekânsal olarak güçlendirdiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Filyos, Türkiye'nin dışa bağımlılığını azaltmaya yönelik enerji politikalarının yalnızca teknik bir bileşeni değil; aynı zamanda Karadeniz'de enerji merkezli yeni bir jeopolitik kaldıraç işlevi görmektedir. Limanın bu rolü, Ukrayna Savaşı sonrası Karadeniz'de artan güvenikleşme, enerji arzı kırılganlıkları ve büyük güç rekabetiyle birlikte değerlendirildiğinde, stratejik önemini daha da artırmaktadır. Aynı zamanda Filyos Limanı'nın, Çin'in Kuşak-Yol Girişimi, Orta Koridor ve Avrupa'nın tedarik zinciri çeşitlendirme stratejileriyle kesişen bir düğüm noktası haline gelmesi, Türkiye'nin Avrasya ölçeğinde lojistik ve jeoekonomik görünürlüğünü artırmaktadır. Bu durum, Filyos'u yalnızca Karadeniz içi rekabetin değil; Avrupa-Asya bağlantılarının da kritik bir bileşeni haline getirmektedir. Çalışma, limanın kapasite artışından ziyade stratejik konumlanma gücüyle ön plana çıktığını ve bu yönüyle Karadeniz'deki geleneksel büyük limanlarla farklı bir rekabet biçimi geliştirdiğini göstermektedir. Bu bulgular doğrultusunda, Filyos Limanı'na ilişkin politika önerileri aşağıdaki başlıklarda toplanabilir:

Politika Önerileri

Birincisi, Filyos Limanı'nın gelişimi, yalnızca ulaştırma ve ticaret politikalarının bir alt başlığı olarak değil; enerji güvenliği ve dış politika stratejileriyle entegre bir üst ölçekli planlama çerçevesinde ele alınmalıdır. Limanın Sakarya Gaz Sahası ile olan organik bağı, enerji altyapısı yatırımlarının mekânsal süreklilik içinde planlanmasını zorunlu kılmaktadır.

İkincisi, Filyos'un askeri ve güvenlik boyutları açık bir üleşme mantığı yerine, esnek ve düşük görünürlüklü stratejik kapasite yaklaşımıyla yönetilmelidir. Bu durum, Karadeniz'deki hassas güç dengeleri ve Montrö rejimi açısından Türkiye'ye diplomatik manevra alanı sağlayacaktır.

Üçüncüsü, limanın uluslararası lojistik ağlara entegrasyonu sürecinde, Avrupa Birliği'nin tedarik zinciri güvenliği politikaları ve Orta Koridor stratejileriyle uyumlu çok taraflı iş birlikleri geliştirilmelidir. Bu yaklaşım, Filyos'un yalnızca ulusal değil, bölgesel bir çekim merkezi haline gelmesini destekleyecektir.

Dördüncüsü, Filyos Vadisi'nde yürütülecek yatırımların çevresel sürdürülebilirlik ve yerel sosyo-ekonomik etkiler açısından sürekli izlenmesi gerekmektedir. Limanın artan stratejik önemi, çevresel baskıları da beraberinde getireceğinden, bu alanın yönetimi bütüncül bir kıyı planlaması perspektifiyle ele alınmalıdır.

Son olarak, Filyos Limanı'nın jeopolitik rezonans üretme kapasitesi, Türkiye açısından uzun vadeli bir stratejik avantaj sunmakla birlikte, bu avantajın sürdürülebilirliği; dengeli diplomasi, kurumsal koordinasyon ve çok katmanlı risk yönetimiyle doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle Filyos, yalnızca bugünün ihtiyaçlarına değil, Karadeniz'in gelecekteki jeopolitik senaryolarına göre de konumlandırılmalıdır. Genel olarak değerlendirildiğinde, Filyos Limanı'nın kıyı çizgisi boyunca uzanan fiziki bir altyapıdan ziyade; enerji akışlarından lojistik ağlara, güvenlik dengelerinden diplomatik rekabetlere kadar geniş bir alanda etki üreten yeni bir güç çizgisi olarak şekillendiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu yönüyle Filyos, Karadeniz'de yeniden inşa edilen bölgesel düzenin görünmez fakat belirleyici unsurlarından biri olma potansiyelini taşımaktadır.

Öneriler

1. Entegre Jeopolitik Planma Yaklaşımı: Filyos Limanı, ulaştırma ve lojistik politikalarının ötesinde; enerji güvenliği, dış politika ve deniz güvenliği boyutlarını kapsayan bütünlük bir jeopolitik planlama çerçevesi içinde ele alınmalıdır. Limanın Sakarya Gaz Sahası ile kurduğu yapısal bağ, enerji altyapısının mekânsal süreklilik ve stratejik derinlik ilkeleri doğrultusunda yönetilmesini zorunlu kılmaktadır.

2. Enerji Lojistiğinde Kurumsal Koordinasyonun Güçlendirilmesi: TPAO, BOTAŞ, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı ile liman işletmesi arasında kalıcı bir enerji lojistiği koordinasyon mekanizması oluşturulmalıdır. Bu yapı, üretim-iletim-depolama zincirinde oluşabilecek kırılganlıkları azaltacak ve Filyos'un enerji merkezli jeopolitik rolünü kurumsallaştıracaktır.

3. Düşük Görünürlük Güvenlik Kapasitesi Stratejisi: Filyos Limanı'nın askeri ve güvenlik işlevleri, açık üsleşme yaklaşımı yerine; esnek, modüler ve düşük görünürlüklü kapasite artırımı stratejisiyle ele alınmalıdır. Bu yaklaşım, Karadeniz'deki hassas güç dengeleri ve Montrö rejimi bağlamında Türkiye'nin diplomatik manevra alanını koruyacaktır.

4. Uluslararası Lojistik Ağlarla Seçici Entegrasyon: Filyos'un Kuşak-Yol Girişimi, Orta Koridor ve Avrupa Birliği'nin tedarik zinciri çeşitlendirme politikalarıyla entegrasyonu, tek eksenli bağımlılık yaratmayacak şekilde çok taraflı ve seçici iş birlikleri üzerinden geliştirilmelidir. Bu sayede liman, küresel jeoekonomik dalgalanmalara karşı daha dirençli hale getirilebilir.

5. Bölgesel Rekabeti Tamamlayıcılığa Dönüştürme: Odessa, Köstence ve Novorossiysk gibi Karadeniz'in büyük limanlarıyla doğrudan kapasite rekabeti yerine, Filyos'un enerji ve stratejik lojistik odaklı tamamlayıcı rolü ön plana çıkarılmalıdır. Bu yaklaşım, limanın özgün konumlanmasını güçlendirecektir.

6. Çevresel ve Sosyo-Ekonomik Etki Yönetimi: Filyos Vadisi'nde artan sanayi ve liman faaliyetlerinin çevresel ve toplumsal etkileri, sürekli izleme ve geri besleme mekanizmalarıyla yönetilmelidir. Sürdürülebilir kıyı planlaması, limanın uzun vadeli stratejik değerinin korunması açısından kritik önemdedir.

7. Akademik ve Stratejik Bilgi Üretimini Desteklenmesi: Filyos Limanı ve Karadeniz jeopolitiği üzerine disiplinler arası akademik çalışmalar teşvik edilmeli; elde edilen bulgular karar alma süreçlerine entegre edilmelidir. Bu sayede Filyos, yalnızca fiziki bir altyapı değil, bilgi temelli bir stratejik merkez haline getirilebilir.

Katkı Belirleme

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde, yazar dışındaki bazı kişi ve süreçlerin dolaylı akademik katkıları olmuştur. Makalenin kavramsal çerçevesinin olgunlaşması ve akademik yaklaşımının şekillenmesi aşamasında, tez danışmanım Prof. Dr. Mesut Doğan'ın yönlendirici değerlendirme ve önerilerinden yararlanılmıştır. Ayrıca çalışmanın jeopolitik ve bölgesel analiz boyutunun geliştirilmesinde, geçmişte akademik danışmanlık aldığım Prof. Dr. Hamza Akengin'in genel görüş ve eleştirileri katkı sağlamıştır. Çalışmada yer alan mekânsal ve işlevsel değerlendirmelerin bir bölümü, yazar tarafından Filyos Havzası'nda gerçekleştirilen saha gözlemlerine dayanmaktadır. Bu gözlemler, liman, hinterland ve çevresel kullanım ilişkilerinin yerinde analiz edilmesine imkân tanımış; ancak elde edilen verilerin yorumlanması ve sonuçların oluşturulması tamamen yazarın sorumluluğunda gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma herhangi bir araştırma kurumu, proje veya fon tarafından doğrudan desteklenmemiştir.

| EXTENDED ABSTRACT |**Geopolitical Resonance from Energy Source to Port System: An Analysis of the Sakarya Gas Field and Filyos-Centered Black Sea Ports**Cihad DENİZLİ^{ID}, Mesut DOĞAN^{ID}**Introduction**

The Black Sea Basin has increasingly become a focal point of geopolitical transformation, particularly in the context of energy security, regional competition, and shifting global logistics networks. Recent developments, including the discovery of offshore natural gas reserves and the reconfiguration of regional security dynamics following the Russia–Ukraine War, have intensified the strategic importance of the region. In this evolving geopolitical landscape, Türkiye has sought to enhance its role as a regional energy hub through the development of domestic energy resources and related infrastructure.

The Sakarya Gas Field, discovered in Türkiye’s Exclusive Economic Zone in the Black Sea, represents a significant milestone in this regard. As the first large-scale offshore natural gas production project in the country, it has the potential to reduce external dependency and strengthen national energy security. However, the impact of this development extends beyond the energy sector, influencing broader geopolitical and geoeconomic dynamics.

Filyos Port, located on the Western Black Sea coast, serves as the main logistics and processing center for the Sakarya Gas Field. While initially designed as a commercial port, its integration with offshore energy production has transformed its functional role. This study introduces the concept of “geopolitical resonance” to explain how Filyos Port generates multidimensional impacts across economic, strategic, and geopolitical domains. The concept refers to the ripple-like effects produced by a new infrastructural actor within a regional system, influencing existing power relations and spatial configurations.

Aim of the Study

The primary aim of this study is to analyze the transformation of Filyos Port from a regional logistics facility into a strategic node within the Black Sea geopolitical system. The study seeks to understand how the integration of the Sakarya Gas Field reshapes the port’s role and contributes to Türkiye’s broader energy and geopolitical strategies.

Additionally, the study aims to develop a conceptual and analytical framework based on the notion of geopolitical resonance. Within this framework, Filyos Port is evaluated in comparison with major Black Sea ports such as Odessa, Constanța, and Novorossiysk. Through this comparative analysis, the study intends to identify the distinctive characteristics of Filyos and assess its emerging position within regional and global networks.

Method

This research adopts a qualitative methodological approach, combining geopolitical analysis, discourse analysis, and document analysis. The study is based on a wide range of sources, including official strategy documents, energy sector reports, port authority data, and international publications.

A comparative framework is established to analyze Filyos Port in relation to selected Black Sea ports. The analysis is structured around four main variables: (i) physical and technical infrastructure, including port depth, capacity, and terminal diversity; (ii) energy integration, focusing on the presence of energy terminals and connections to offshore production systems; (iii) military-strategic positioning, considering the port's role within regional security dynamics; and (iv) geoeconomic connectivity, examining integration into international trade corridors and supply chains.

This multidimensional approach enables a systematic evaluation of the port's evolving role and provides a comprehensive understanding of its strategic significance.

Findings

The findings indicate that Filyos Port occupies a distinctive position within the Black Sea port system. Although it does not yet possess the large-scale cargo capacity of established ports such as Novorossiysk or Constanța, its integration with the Sakarya Gas Field provides a unique strategic advantage. This integration transforms Filyos into a critical energy logistics hub, linking offshore production with domestic distribution networks.

The comparative analysis reveals that each port operates within a different functional and geopolitical context. Novorossiysk serves as a major export hub for Russian energy resources, while Constanța plays a key role in European transport and logistics networks. Odessa, despite recent disruptions, remains strategically important within the regional maritime system. In contrast, Filyos represents a new type of port that combines energy production, logistics, and emerging geopolitical functions.

In terms of geoeconomic connectivity, Filyos benefits from its proximity to the Middle Corridor, which enhances its potential role in transcontinental trade. This positioning aligns with broader efforts to diversify supply chains and reduce dependency on traditional routes. Furthermore, the port contributes to Türkiye's long-term objective of becoming an energy hub by facilitating the efficient transfer and distribution of natural gas.

From a strategic perspective, the study emphasizes that Filyos is primarily designed as a commercial and energy-oriented port. However, its location and infrastructure provide a degree of strategic flexibility. Rather than functioning as a military base, the port offers what can be described as "optional strategic depth," which may support maritime logistics and regional security operations if required.

Conclusion

In conclusion, Filyos Port should be conceptualized as a hybrid geopolitical platform that integrates energy, logistics, and strategic functions. The development of the Sakarya Gas Field has significantly enhanced the port's importance, enabling it to act as a key interface between offshore energy production and onshore distribution systems.

The concept of geopolitical resonance proposed in this study provides a novel analytical framework for understanding the broader impacts of infrastructure investments. It highlights how a single node within a regional system can generate cascading effects across multiple domains, including energy security, economic networks, and geopolitical alignments.

The case of Filyos demonstrates that contemporary geopolitical dynamics are increasingly shaped by the interaction between energy resources and infrastructural systems. As such, ports are no longer merely passive elements of global trade but active

agents in the production of geopolitical power. Within this context, Filyos Port emerges as a growing center of influence in the Black Sea, contributing to the reconfiguration of regional power geometries.

KAYNAKÇA

- Anadolu Ajansı. (2025, December 26). Türkiye'nin 2025 doğal gaz tüketiminin 60 milyar metreküp seviyesinde olması bekleniyor. <https://www.aa.com.tr/tr/enerjiterminali/dogal-gaz/turkiyenin-2025-dogal-gaz-tuketiminin-60-milyar-metrekup-seviyesinde-olmasi-bekleniyor/53669>, adresinden erişilmiştir.
- Anadolu Ajansı. (2025). Sakarya gaz sahasında günlük doğal gaz üretimi 8,8 milyon metreküpe yükseldi. <https://www.aa.com.tr/tr/enerjiterminali/dogal-gaz/sakarya-gaz-sahasinda-gunluk-dogal-gaz-uretimi-8-8-milyon-metrekupe-yukseldi/48542>, adresinden erişilmiştir.
- Association of Sea Trade Ports (ASOP). (2023). Cargo throughput at Azov-Black Sea seaports. PortNews. <https://en.portnews.ru/news/358635/>, adresinden erişilmiştir.
- Balmaceda, M. M. (2021). *Russian energy chains: The remaking of technopolitics from Siberia to Ukraine to the European Union*. Columbia University Press. <https://doi.org/10.7312/balm19749>, adresinden erişilmiştir.
- CAREC. (2023). Georgia port capacity statistics (Poti, Batumi). <https://cpmm.carecprogram.org/2023-report/georgia/>, adresinden erişilmiştir.
- Cornell, S. F., & Starr, S. F. (2018). *The long game on the Black Sea: The contest for regional economic integration*. Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program. ISBN (ebook): 978-91-88661-25-3
- Constanța Port Administration. (2021). Port of Constanța annual report. <https://www.portofconstantza.com>, adresinden erişilmiştir.
- Çelikoğlu, Ş., Turan, İ., & Atış, E. (2021). Doğu-batı alternatif ticaret bağlamında Filyos vadisi projesi ve su yolu ırmak planları. 1. *Filyos Kongresi Bildirileri*, 1–4. <https://www.researchgate.net/publication/372992784>
- Daily Sabah. (2025). Türkiye hikes gas output from vast Black Sea reserve to 8.8 mcm. <https://www.dailysabah.com/business/energy/turkiye-hikes-gas-output-from-vast-black-sea-reserve-to-88-mcm>, adresinden erişilmiştir.
- Doğan, M., & Doğan Sertkaya, Ö. (2022). Türkiye'nin jeopolitiği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 5(2), 320–339.
- Duran, İ., & Çelikoğlu, Ş. (2023). Enerji güvenliği açısından Sakarya gaz sahası. Ed., Ağca, D., *Enerji çalışmaları* (ss. 115–129). Berikan Yayınevi.
- Flint, C. (2021). *Introduction to geopolitics* (3). Routledge. <https://doi.org/10.4324/978.036.7823382>
- Güner, B. (2018). OBOR girişimi'nin coğrafyası. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (37), 112–123. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/414084>
- Güngör, S., & Öztürk, E. (2020). Rusya'nın Kırım politikası ve Karadeniz güvenliği. *Uluslararası İlişkiler*, 17(67), 75–96.
- International Energy Agency. (2023). *World energy outlook 2023*. <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2023>, adresinden erişilmiştir.
- Kaplan, R. D. (2012). *The revenge of geography: What the map tells us about coming conflicts and the battle against fate*. Random House.
- Mackinder, H. J. (1904). The geographical pivot of history. *The Geographical Journal*, 23(4), 421–437.
- Mahan, A. T. (1890). *The influence of sea power upon history, 1660–1783*. Little, Brown and Company.
- Motamen-Samadian, S. (2021). *Economic integration in the Black Sea region*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/978.100.3156644>
- Netherlands Enterprise Agency (RVO). (2025). *Market study: Ports in Romania and Bulgaria*. <https://www.rvo.nl/sites/default/files/2025-12/MarketStudyPorts%20in%20Romania%20and%20Bulgaria%20-%20Final%20version.pdf>, adresinden erişilmiştir.
- Odessa Sea Port Authority. (2020). Annual cargo turnover report. <https://odessa-journal.com>, adresinden erişilmiştir.
- Paul, A., & Sliwa, Z. (2020). NATO, Russia and security dynamics in the Black Sea region. *Defence Studies*, 20(3), 295–314. <https://doi.org/10.1080/14702.436.2020.1788561>, adresinden erişilmiştir.
- Ports Europe. (2026). Batumi sea port reports 7.3 million tonnes throughput in 2025. <https://www.portseurope.com/batumi-sea-port-reports-7-3-million-tonnes-throughput-in-2025/>, adresinden erişilmiştir.
- Reuters. (2024). DP World Romania doubles container shipping capacity at Black Sea port of Constanța. <https://www.reuters.com/markets/commodities/dp-world-romania-doubles-container-shipping-capacity-black-sea-port-2024-06-18/>, adresinden erişilmiştir.
- Rodrigue, J. P. (2020). *The geography of transport systems* (5). Routledge. <https://transportgeography.org>, adresinden erişilmiştir.
- Spykman, N. J. (1942). *America's strategy in world politics: The United States and the balance of power*. Harcourt, Brace and Company. (1)
- Türkiye Today. (2025). Türkiye to produce 9.1 million cubic meters of gas daily at Sakarya field by 2025. <https://www.turkiyetoday.com/business/turkiye-to-produce-9-1m-cubic-meters-of-gas-daily-at-sakarya-field-by-2025-68036>, adresinden erişilmiştir.
- Türkiye Today. (2025). Black Sea gas output set to double in 2026. <https://www.turkiyetoday.com/business/black-sea-gas-output-set-to-double-in-2026>, adresinden erişilmiştir.

- T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı. (2023). Filyos limanı ve Karadeniz lojistik vizyonu. <https://www.uab.gov.tr/haberler/filyos-limani-dev-bir-lojistik-merkez-olacak>, adresinden erişilmiştir.
- Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO). (2023). Sakarya gaz sahası geliştirme projesi. <https://www.tpao.gov.tr/file/2210/sakarya-gaz-sahasi-gelistirme-projesi>, adresinden erişilmiştir.
- Trabzon Port. (2024). Port capacity and physical status. <https://www.trabzonport.com.tr>, adresinden erişilmiştir.
- Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı. (2021). Filyos limanı: Karadeniz'in yeni lojistik üssü. <https://www.uab.gov.tr/haberler/karadeniz-in-yeni-lojistik-ussu-filyos-limani-hizmete-acildi>, adresinden erişilmiştir.
- Yılmaz, E. (2023). *Karadeniz'in jeopolitiği: Aktörler, politikalar ve çalışma alanları*. Sinop Üniversitesi Yayınları. <https://acikerisim.sinop.edu.tr>, adresinden erişilmiştir.
- Ziylan, K., & Bayraktar, M. (2022). Filyos limanı açısından Karadeniz'de hizmet veren römorkörlerin sevk sistemleri üzerine bir değerlendirme. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 21(42), 383–395. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ticaretfbd/article/1103507>

To Cite This Article: Avcı, V. & Yakut, M.E. (2026). Zori Çayı Kanyonu'nun (Sason-Batman) doğal ortam özellikleri ve turizm potansiyeli. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 58, 166-185. <https://doi.org/10.32003/igge.1857936>

Zori Çayı Kanyonu'nun (Sason-Batman) Doğal Ortam Özellikleri ve Turizm Potansiyeli Natural Environmental Characteristics and Tourism Potential of the Zori Creek Canyon (Sason-Batman)

Vedat AVCI^{ID}, Mehmet Emin YAKUT^{ID}

Öz

Bu çalışmada, yakın çevresi ile birlikte Zori Çayı Kanyonu'nun doğal ortam özellikleri, kanyonun oluşumu ve turizm potansiyeli analiz edilmiştir. Batman Çayı'nın bir kolu olan Zori Çayı, Balbaşı güneybatısı ile Sındı arasında kanyon karakteri göstermektedir. Zori Çayı Kanyonu, tektonik ve flüvyal süreçlere bağlı olarak oluşmuş, morfolojisi ile dikkat çekici bir jeomorfolojik birimdir. Bu çalışmada kanyonun çevresi ile birlikte jeolojisi, jeomorfolojisi, iklim özellikleri, hidrografik ağı, bitki örtüsü ve toprak özellikleri ayrıntılı olarak incelenmiştir. 1/25.000 ölçekli topografya ve 1/ 100.000 ölçekli jeoloji haritaları, meşcere haritaları, il arazi kullanım verileri ile Sason ve Kulp meteoroloji istasyonlarının sıcaklık ve yağış verileri temel veri kaynaklarıdır. Yaklaşık 10 km uzunluğa, ortalama 425 m derinliğe ve 20–150 m genişliğe sahip olan Zori Çayı Kanyonu'na, Sason-Kulp karayolu üzerinden Balbaşı köyüne kadar asfalt yol ile ulaşım sağlanırken, köyden kanyona doğrudan araçla ulaşmak mümkün değildir. Kanyon, yürüyüş rotaları ve doğa sporları açısından uygun koşullara sahip olup, yamaçlarında gelişen kornişler, peribacaları, mağara, lapy ve şelale gibi şekiller doğal peyzaj çeşitliliğini artırmaktadır. Mevcut durumda bölgede yönlendirici tabelalar, dinlenme alanları, konaklama ve temel hizmet tesisleri bulunmamaktadır. Bu eksiklikler, kanyonun turistik açıdan değerlendirilmesini sınırlandırmaktadır. Ancak doğal çevre özellikleri bakımından Zori Çayı Kanyonu'nun turizm potansiyeli yüksektir. Kanyonun sürdürülebilir turizm ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmesi, tabiat parkı statüsüne kavuşturulması ve gerekli koruma tedbirlerinin alınması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Zori Çayı Kanyonu, Batman, doğal ortam özellikleri, turizm potansiyeli

Abstract

This study analyzes the natural environmental characteristics, the formation and tourism potential of the Zori Creek Canyon, along with its immediate surroundings. Being a tributary of Batman Creek, Zori Creek shows the characteristics of a canyon between the southwest of Balbasi and Sindi. Zori Creek Canyon, formed by tectonic and fluvial processes, is a remarkable geomorphological unit due to its morphology. This study investigates the geology, geomorphology, climatic conditions, hydrographic network, vegetation, and soil characteristics of the canyon as well as its surroundings in detail. The primary data sources include 1/25.000 scale topographic and geological maps at scale of 1/100.000, forest stand maps, provincial land use data, and temperature and precipitation data from the Sason and Kulp meteorological stations. The Zori Creek Canyon, approximately 10 km long, 425 m deep and 20-150 m wide, can be reached via an asphalt road from the Sason-Kulp highway up to Balbasi village, while direct vehicle access from the village to the canyon is not possible. The canyon offers suitable conditions for hiking routes and nature sports, and the shapes such as cornices, fairy chimneys, caves, lapies and waterfalls developed on its slopes increase the diversity of the natural landscape. Currently, there are no directional signs, resting places, accommodation facilities, or basic service facilities in the area. These drawbacks limit the touristic utilization of the canyon. However, Zori Creek Canyon has a high tourism potential in terms of its natural environmental characteristics. The canyon needs to be evaluated within the framework of sustainable tourism principles, granted natural park status, necessary conservation measures implemented.

Keywords: Zori Creek Canyon, Batman, natural environment characteristics, tourism potential.

* **Sorumlu Yazar:** Dr. Öğretim Üyesi, Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü., ✉ vavci@bingol.edu.tr

GİRİŞ

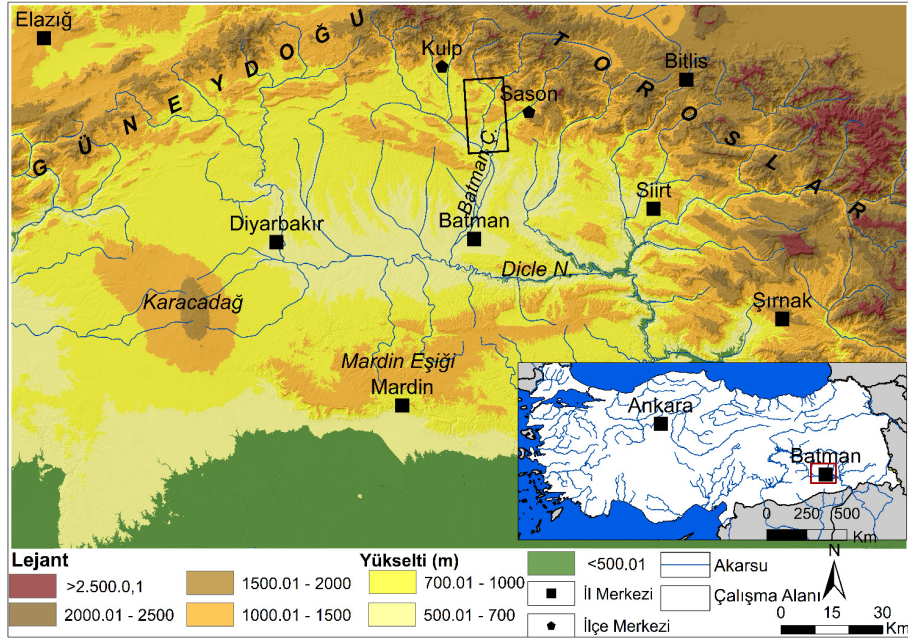
Son yıllarda turistlerin jeolojik oluşumlara artan ilgisi, kanyonları jeoturizm açısından cazibe merkezleri haline getirmiştir. Jeoturizm, genel anlamda bir yörenin jeolojik ve jeomorfolojik mirası ile ilişkili turizm türüdür (Dowling, 2011; Farsani vd., 2014; Gray, 2013; Elkaichi vd., 2024). Dar anlamda ise, sadece yeryüzü şekillerine, jeolojiye ve manzaraya dayalı doğa turizmi olarak tanımlanmaktadır (Dowling & Newsome, 2006). Jeoturizm, jeolojik çeşitliliğe ve jeo-mirasa dayalı sürdürülebilir bir turizm biçimini temsil eder ve jeokoruma yoluyla turizmin olumsuz etkilerini en aza indirerek doğanın korunmasını sağlar (Gray, 2004, 2008; Tomić vd., 2021). Jeoturizm, ekonomik, ekolojik ve sosyal yönleri bir bütün olarak dengelemekte ve sürdürülebilir turizm faaliyetlerinin gerçekleştirilmesine imkân sağlamaktadır. Bu nedenle, jeoturizmin gelişimi hükümetler tarafından finanse edilerek ekonomiye entegre edilmelidir (Dowling & Newsome, 2010; Tomić, 2011). Jeoturizm, yerel tarih ve kültürü turistlere tanıtarak kırsal bölgelerdeki yerel topluluklara ekonomik destek ve istihdam olanağı da sağlamaktadır (Tomić vd., 2021). Daha önce turistik değeri düşük olduğu düşünülen sahalar, son yıllarda tanıtımın artmasına bağlı olarak özellikle genç nüfus arasında turistik faaliyetlere sahne olmaktadır (Pourahmad vd., 2018; Tomić vd., 2021). Kanyonlar, 18. yüzyılın sonlarından itibaren ilgi görmeye başlamış ve günümüzde de jeoturizmin önemli noktalarından biri olarak değerlendirilmektedir. Bu tür jeolojik/jeomorfolojik oluşumlara ilgi her geçen yıl artmaktadır (Božić & Tomić, 2015; Ranney & Glotfelty, 2019; Tomić vd., 2021).

Dar ve derin vadiler olan kanyonlar; kireçtaşı, kumtaşı, konglomera, granit, bazalt ve metamorfik gibi farklı kayaç türleri üzerinde oluşmaktadır. Genellikle kolay çözünebilen kayaçların yüzeylendiği ve tektonik yükselmenin etkili olduğu alanlarda oluşurlar (Chen vd., 2020). Kanyonların bu özelliği, yer kabuğundaki neotektonik hareketlere ve güçlü akarsu aşındırmasına bağlıdır. Kanyonlar, uzunluk ve derinliklerine göre; büyük kanyonlar (100 km'den uzun ve 500-1.000 m derinliğinde), orta kanyonlar (100-30 km uzunluğunda ve 100-500 m derinliğinde) ve küçük kanyonlar (30 km'den kısa ve 100 m'den az derinlik) olarak sınıflandırılmaktadır (Chen vd., 2020). Kanyonlar, doğal zenginlikleri ile birlikte birçok doğa sporunun bir arada yapılabileceği jeoturizm alanlarıdır (Böyükylmaz & Oğan, 2020). Bu özellikleri nedeniyle kanyonların doğal ortam özellikleri ve turizm potansiyellerine dair çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Paulo vd. (2014), Güney Peru'da yer alan Colca Kanyonu'nun doğal ortam özellikleri ile turizm potansiyelini değerlendirmiştir. Çalışmada, 100 km uzunluğundaki orojenik kuşakta, farklı jeolojik oluşumların, aktif fayların, çeşitli kıvrım yapılarının, genç volkanların, kaplıca ve gayzerler ile çeşitli ekolojik bölgelerin bulunduğu belirtilmiştir.

Türkiye kanyon varlığı bakımından oldukça zengin bir ülkedir. Böyükylmaz & Oğan (2020)'ye göre Türkiye'de 44 ilde 104 kanyon tespit edilmiştir. Bu kanyonların 34'ü Akdeniz Bölgesi'nde, 28'i Karadeniz Bölgesi'nde, 17'si Ege Bölgesi'nde ve 25'i diğer bölgelerde yer almaktadır. En fazla kanyona sahip il Antalya olup (12 kanyon), Antalya'yı Kastamonu, Karabük ve Muğla illeri takip etmektedir (8'er kanyon). En az kanyona sahip bölge ise Güneydoğu Anadolu Bölgesidir. Çalışmaya göre G.Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan kanyonlar; Sugöze ve Köklüce kanyonlarıdır (Böyükylmaz & Oğan 2020). Ancak Türkiye'de tespit edilmemiş çok sayıda kanyon olduğu düşünülmektedir. Diyarbakır il sınırları içerisinde yer alan Ambar Çayı Kanyonu (Avci, 2022) ve Eğil Kanyonu (Sunkar & Uysal, 2024), Adıyaman ili sınırları içerisinde yer alan Gerger, Gökusu (Kızılın), Zey, Cendere ve Değirmençayı kanyonları (Yıldız & Zaman, 2024) bölgede yer alan ve yakın zamanda literatüre konu edinilen kanyonlardandır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Ambar Çayı (Avci, 2022) ve Eğil kanyonları (Sunkar & Uysal, 2024) karstik kanyon iken, Şırnak-İdil'de yer alan Cehennem Deresi Kanyonu, üstte Kuvaterner bazaltları, altta ise sert kalker ve daha yumuşak olan dolomit ve dolomitik kireçtaşı tabakalarının aralanmasına bağlı olarak oluşmuştur (Siler & Şengün, 2016). Son yıllarda kanyonlar ile ilgili yapılan çalışmalarda belirgin bir artış gözlenmiştir. Örneğin, İbret & Cansız (2016), Küre Çayı vadisini oluşturan Ersizlerdere ve Karacehennem Boğazı kanyonlarını değerlendirmiştir. Çalışmada yörenin ekoturizm potansiyeli bakımından ender yerlerden biri olduğu ve sahip olduğu doğal dokusu nedeniyle turistik faaliyetlerin geliştirilmesi için tanıtıma ihtiyaç duyulduğu ve yapılacak yatırımlarla desteklenmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, bu kanyonların ulaşım bakımından Ankara ve İstanbul'a yakın konumda olmaları önemli bir avantaj olarak değerlendirilmiştir. Atasoy & Ercik (2021), Gezende Kanyonu'nun (Mersin) doğal ortam özelliklerini, kanyondaki doğal şekilleri ve kanyonun turizm potansiyelini değerlendirmiştir. Kanyonda karst topoğrafyası etkisiyle birbirinden ilginç şekillerin meydana geldiği,

turizme konu olabilecek mağara, polye, kör vadi ve yatak çukuru gibi çok sayıda yerşeklinin bulunduğu belirtilmiş ve kanyonun turizme kazandırılması önerilmiştir. Zorer & Öztürk (2021), Masiro Kanyonu'nu (Siirt-Pervari) jeomorfolojik özellikleri açısından değerlendirmiş, kanyon ve çevresinde lapyra, dolin ve mağara gibi karstik şekillerle birlikte flüvyal şekillerin yaygın olduğunu, kanyonun oluşumunda tektonizma, karstlaşma ve flüviyal süreçlerin etkili olduğunu belirtmiştir. Gül & Özkul (2023), Çal Kanyonu'nun (Denizli) bir jeodeğer olduğunu, tabanında yer alan şelaleler, basamaklı yapılar ve dev kazanlarının kanyona değer kattığını belirtmiştir. Bununla birlikte kanyon dışında tarihi ve kültürel turizm öğelerinin bulunduğu, jeolojik çeşitlilik ve peyzaj özellikleri nedeniyle jeoturizm faaliyetlerine uygun olduğu ve ulaşım kolaylığı nedeniyle bu potansiyelin değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Özdemir & Demir (2024), Gaziantep'te yer alan Köklüce Kanyonu'nun yamaçlarında kaya mezarları ile Prehistorik Dönemde kullanılan kaya oyuklarının bulunduğunu belirtmiştir. Özdemir & Kaymak (2025), Afyon'da yer alan Örenler Kanyonu'nu değerlendirmiş, bilimsel/egitim, doğal/estetik ve koruma açısından kanyonun yüksek, turistik değer açısından ise nispeten düşük değerler gösterdiğini ortaya koymuştur.

Bu çalışmada Batman ili Sason ilçesi ile Diyarbakır ili Kulp ilçesi arasında yer alan Zori Çayı Kanyonu'nun doğal ortam özellikleri yakın çevresi ile birlikte ortaya konmuş, kanyonun oluşumu ve turizm potansiyeli değerlendirilmiştir (Şekil 1).

Şekil 1: Zori Çayı Kanyonu ve çevresinin lokasyon haritası

Çalışma ile Zori Çayı Kanyonu'nun yerel ölçekte sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlayabilecek bir jeoturizm unsuru olarak değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

YÖNTEM

Bu çalışmanın temel altlık verileri kanyon çevresini kapsayan 1/25.000 ve 1/100.000 ölçekli topoğrafya haritalarının ilgili paftaları ile 1/100.000 ölçekli jeoloji haritaları Muş L46 paftası, 1/250.000 ölçekli diri fay haritaları, toprak ve bitki örtüsü haritalarıdır. Sason ve Kulp Meteoroloji istasyonu sıcaklık ve yağış verileri, akım ve yol verisi diğer datalardır. Jeoloji haritasından litolojik birimler yeniden çizilmiş, diri fay ve jeoloji haritaları kullanılarak kanyon ve çevresinin jeoloji haritası hazırlanmıştır. 1/25.000 ölçekli topoğrafya haritaları kullanılarak oluşturulan Sayısal Yükseklik Modeli (SYM) 10 m*10 m çözünürlüğüne sahiptir. SYM, ArcMAP Spatial Analiz-Interpolation-Topo to Raster aracı ile oluşturulmuş, kanyon ve

çevresinin jeomorfolojik özellikleri fiziki, eğim ve bakı haritaları ile değerlendirilmiştir. SYM, 200 m aralıklarla sınıflandırılmış, yükseltinin bu gruplara göre gösterdiği dağılım belirlenmiştir. Spatial Analiz-Surface Modülü ile oluşturulan eğim haritası 0°-2°, 2.01°-15°, 15.01°-25°, 25.01°-45° ve 45.01° üzeri eğime sahip alanları gösterecek şekilde yeniden sınıflandırılmış, yamaç eğim yönü ise bakı katmanı ile ortaya konmuştur. Kanyon ve çevresinde yarıma ve yükselti değişimi swath profille (5 km'lik bir hatta) gösterilmiştir. Sason ve Kulp meteoroloji istasyonlarının uzun yıllar aylık ortalama sıcaklık ve yağış dataları kullanılarak sıcaklık ve yağış grafikleri, Batman ve Diyarbakır il arazi varlığı verisinden Zori Çayı Kanyonu ve çevresinin toprak haritası, meşcere verisinden bitki örtüsü haritası hazırlanmıştır. Güncel yol ağı Open Street Map datası ve topoğrafya haritalarından yararlanılarak oluşturulmuştur. Coğrafi Bilgi Sistemleri ve arazi çalışmalarında elde edilen bulgular, literatürle birlikte değerlendirilmiştir (Tablo 1).

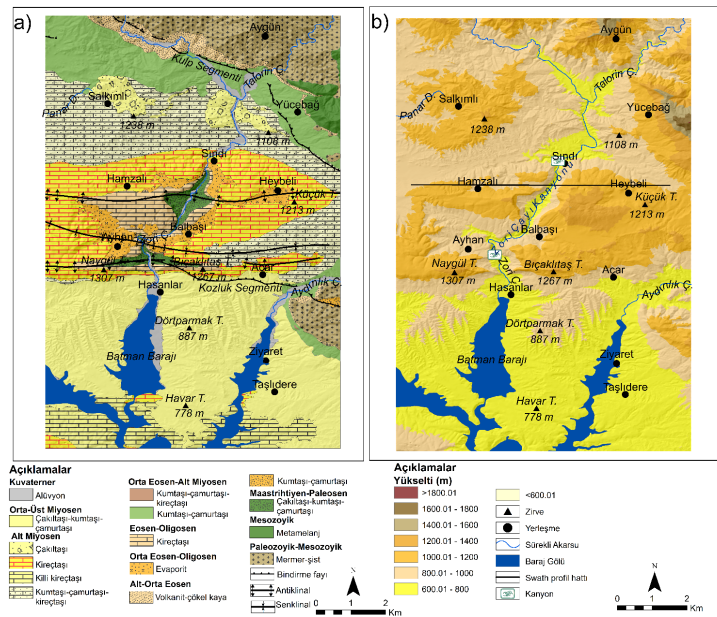
Tablo 1: Çalışmada Kullanılan Veriler

Veri	Format	Kullanım Amacı	Kaynak
1/100.000-1/25.000 ölçekli topoğrafya haritaları	Raster	Altlık veriler oluşturmak	Harita Genel Müdürlüğü (2007)
10 m* 10 m çözünürlüklü yükseklik modeli (SYM)	Sayısal Raster	Fiziki, eğim ve bakı haritaları ile swath profil oluşturmak	Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ortamında hazırlanmıştır
Jeoloji haritaları (1/100.000 ölçekli)	Raster	Jeoloji haritası oluşturmak	Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü (Sütçü, 2008)
Diri fay haritaları (1/250.000)	Raster	Tektonik hatların dağılımını göstermek	Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü (Emre vd., 2012)
İklim verileri	.xlsx	İklim özelliklerini değerlendirmek	Meteoroloji Genel Müdürlüğü (2022)
Akım verileri	.xlsx	Akım özelliklerini değerlendirmek	Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (2006)
İl arazi varlığı	Vektör	Toprak haritası oluşturmak	Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (Diyarbakır İli Arazi Varlığı, 1994; Batman İli Arazi Varlığı, 1996)
Meşcere verisi	Vektör	Bitki örtüsü haritası oluşturmak	Orman Genel Müdürlüğü (2019)
Yol ağı	Vektör	Planlama ve risk haritası oluşturmak	Harita Genel Müdürlüğü, Open Street Map (2025)

ZORİ ÇAYI KANYONU'NUN DOĞAL ORTAM ÖZELLİKLERİ

Zori Çayı Kanyonu ve çevresinde farklı jeolojik dönemlerde oluşmuş litolojik birimler bulunmaktadır. En yaşlı birimler Paleozoyik-Mezozoyik dönemli mermer ve şistler olup, Aygün çevresi ile Aydınlik Çayı Vadisi doğusunda yüzeylenmektedir. Mesozoyik dönemli metamelanj birimleri Yücebağ doğusunda, Maastrihtiyen-Paleosen çakıltası-kumtaşı ve çamurtaşından oluşan litoloji, Naygül Tepe ile Bıçaklıtaş-Balbaşı-Sındı arasında mostra vermektedir. Alt-Orta Eosen volkanit-çökel kayaçlar, Aygün güneyinde, kumtaşı-çamurtaşı, Aydınlik (Sason) Çayı Vadisi'nin güneyinde yüzeylenmektedir. Orta Eosen-Oligosen evaporitler, Balbaşı-Ayhan-Hamzalı ve Heybeli arasında, Eosen-Oligosen kireçtaşı, Zori Çayı Vadisi'nin kanyon özelliği kazandığı Sındı ile Hamzalı güneyinde ve Balbaşı-Ayhan arasında görülmektedir. Orta Eosen-Alt Miyosen kumtaşı-çamurtaşı birimi Yücebağ-Salkımlı arasındaki sahanın kuzeyinde, bu dönemin kumtaşı-çamurtaşı-kireçtaşı birimi Ziyaret kuzeydoğusunda, Alt Miyosen çakıltası Salkımlı çevresinde ve Sındı kuzeyinde, killi kireçtaşı araştırma sahası güneyinde, kumtaşı-çamurtaşı-kireçtaşı Salkımlı güneyi ve doğusu ile Acar kuzeyinde yüzeylenmektedir. Orta-Üst Miyosen çakıltası-kumtaşı-çamurtaşı birimi Naygül Tepe ile Bıçaklıtaş Tepe arasındaki sahanın güneyinde geniş alanlarda görülmektedir. Akarsu yataklarında, çöküntü alanlarında ve ovalık alanlarda biriken tutturulmamış ya da az çok tutturulmuş çakıl, kum, kil, silt ve çamurlar Kuvaterner alüvyonlarını oluşturmaktadır. Alüvyonlar, Zori Çayı, Talorin Çayı ve Aydınlik (Sason) Çayı vadi tabanlarında görülmektedir (Sütçü, 2008; Şekil 2a). Kanyon çevresinde litolojinin oldukça çeşitli olduğu görülmektedir. Kanyon oluşumunda litoloji etkisi belirgin olup, vadi, Alt Miyosen kireçtaşı ve Eosen-Oligosen kireçtaşı birimleri ile Maastrihtiyen-Paleosen çakıltası-kumtaşı-çamurtaşı birimleri üzerinde kanyon karakteri kazanmaktadır. Paleozoyik-Mezozoyik dönemde zaman zaman duraysız bir platform halini gösteren bölgede Üst Kampaniyen-Alt Maastrihtiyen'de Koçali-Karadut napları, Miyosen sonlarında Pötürge-Malatya napları ile Çüngüş-Hakkâri napı yerleşmiş, bölge kıvrılmış, kırılmış ve ekaylanmıştır. Kanyon ve çevresinde kuzeyden-güneye doğru bindirme yapıları, doğu-batı ve kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu antiklinal ve senklinaller ortaya çıkmıştır (Sütçü, 2008). Bu alanda en önemli yapısal unsuru Güneydoğu Anadolu Bindirmesi (GDAB)

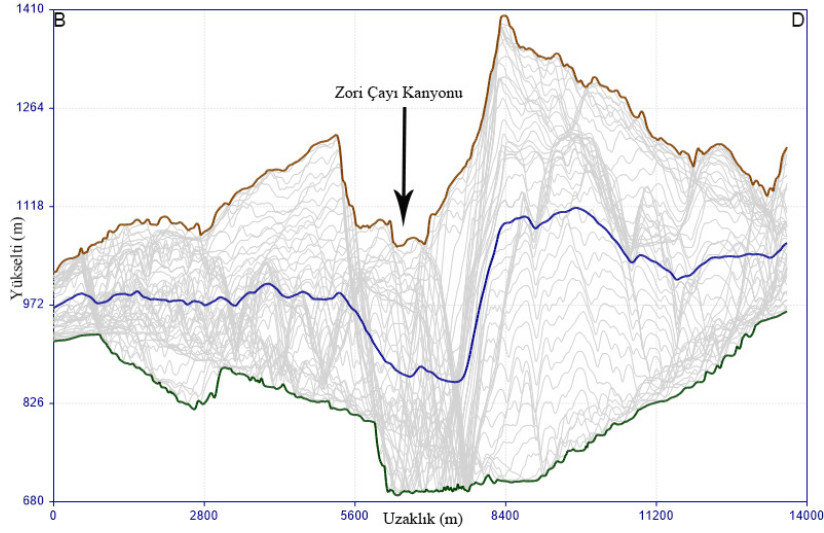
oluşturmaktadır. GDAB, Kuzey Anadolu Fayı (KAF) ve Doğu Anadolu Fayı (DAF) ile birlikte Türkiye'nin en önemli tektonik unsurlarındandır. GDAB, levha sınırına karşılık geldiğinden Anadolu'nun neotektonik gelişiminde son derece önemlidir. Tektonik olarak Arap ve Anadolu Levhaları'nın çarpışma yeri olan Bindirme, Toridler ve Kenar Kıvrımları'nın sınırını oluşturmaktadır (Bağcı, 1995; Ketin, 1966). GDAB, İranda Zagros Bindirme Kuşağı'nın devamı olarak değerlendirilmekte olup, Hakkâri, Beytüşşebap, Narlı, Pervari güneyi, Kozluk, Kulp, Lice kuzeyi, Ergani kuzeyi, Çüngüş ve Çelikhandan geçmektedir. DAF tarafından Çelikhanda atıma uğrayan Bindirme, Gölbaşı kuzeyinde tekrar ortaya çıkmaktadır. Batıya doğru iki kol halinde devam eden Bindirmenin bir kolu Kahramanmaraş'tan, diğer kolu daha kuzeyden geçmekte ve Andırın doğusunda güneye dönerek belirsizleşmektedir (İmamoğlu & Çetin, 2007). Bindirme, Beğendik, Çınarcık, Çubuklu, Çüngüş, Gerger, Hakkâri, Işıklar, Konalga, Kozluk, Kulp, Lice, Narince ve Şirvan gibi çok sayıda segmentten oluşmaktadır (Emre vd., 2013). Kanyon ve çevresinde bindirmenin Kozluk ve Kulp Segmentleri morfolojiyi şekillendirmiştir. GDAB'nın Kozluk Segmenti KB-GD uzanımlı olup, Balbaşı güneyinden başlamaktadır. Kanyon kuzeyinde yer alan dağlık sahadan ise GDAB'nın Kulp Segmenti geçmektedir (Şekil 2a). Kanyon oluşumunda bindirmeye bağlı olarak meydana gelen yükselmeye birlikte Zori Çayı'nın gömülmesi etkili olmuştur. Bu nedenle kanyonun oluşumu antesedansa örnek oluşturmaktadır. Kanyon çevresinde kıvrımlı yapı elemanları yaygın olarak görülmektedir. Antiklinaller Hamzalı-Heybeli arasında, Naygül Tepe-Acar arasında, senklinaller ise, Ayhan batısı ile Acar kuzeyi arasında görülmektedir. Karstlaşmada kayalar üzerinde gelişmiş çatlak sistemlerinin etkisi bulunmaktadır. Çatlaklar, suyun derine sızmasını sağlayarak karstlaşmanın derine doğru devamını sağlamaktadır. Farklı doğrultuda ve genişlikteki çatlaklar çözünmenin derine doğru ilerlemesini sağlamış, karstlaşmayı kolaylaştırmıştır.

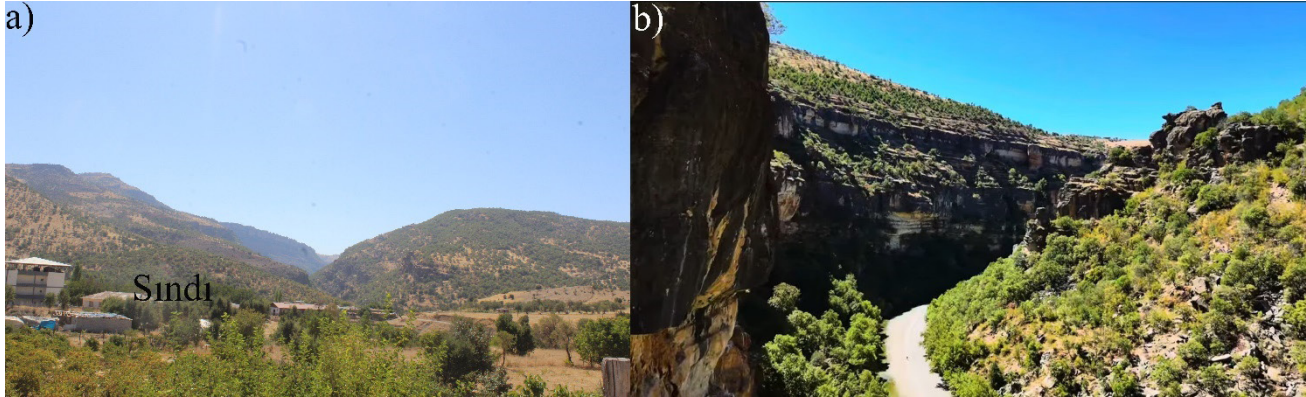
Şekil 2: Zori Çayı Kanyonu ve çevresinin jeoloji (a, Sütçü, 2008; Emre vd., 2012) ve fiziki haritası (b).

Zori Çayı Kanyonu ve çevresinde topoğrafik rölyef 1215 m olup, kuzeyde ve kuzeydoğuda rölyef değeri daha fazladır. Yükselti basamaklarının oransal dağılımı değerlendirildiğinde; 600.01-800 m % 36.1, 800.01-1000 m % 33.6, 1000.01-1200 m % 25, 1200.01-1400 m % 4.1 oran kaplamaktadır. Diğer yükselti basamaklarının toplam alana oranı yaklaşık % 1.2'dir (Şekil 2b). 600.01-800 m yükselti basamağı geniş alan kaplarken, 1400.01-1600 m ile 1600.01-1800 m yükselti basamaklarının oransal olarak daha az yer tuttuğu görülmektedir. Yükseltiyeye bağlı olarak yağış miktarının ve kar şeklindeki yağışların oranının artması karstlaşmayı olumlu yönde etkilemektedir (Kaymak & Kafalı Yılmaz, 2018; Pekcan, 1999). Zori Kanyonu çevresinde de yükseltinin fazla olmasından dolayı kış yağışları kar şeklindedir, bu durum karstlaşmayı olumlu etkilemektedir. Yarılma derecesini değerlendirmek için Zori Çayı Vadisi'nde Hamzalı batısı ile Küçük Tepe doğusu arasındaki alanda swath profil çizilmiştir. Topografik kesit analizinde, profil çizgisinin seçiminde her zaman bir miktar rastgelelik söz konusudur.

Swath profiller, bu rastgeleliği azaltmak ve ilgilenilen morfolojik özelliklere odaklanmak için yaygın olarak kullanılmaktadır (Hergarten vd., 2014). Kanyon doğusu ile kuzeyinde akarsu vadi tabanı ile dağlık sahalar arasında yükselti farkı daha fazladır. Swath profil hattında maksimum yükseltinin 1400 m'ye ulaştığı görülmektedir. Kanyonun ortalama derinliği yaklaşık 425 m civarındadır. Doğuda vadi tabanı ile dağlık sahalar arasındaki yükselti farkı 600-700 m, batıda ise 300-350 m arasında değişmektedir. Bu sonuçlar doğuda yükselmenin daha fazla olduğunu göstermektedir (Şekil 3, Fotoğraf 1).

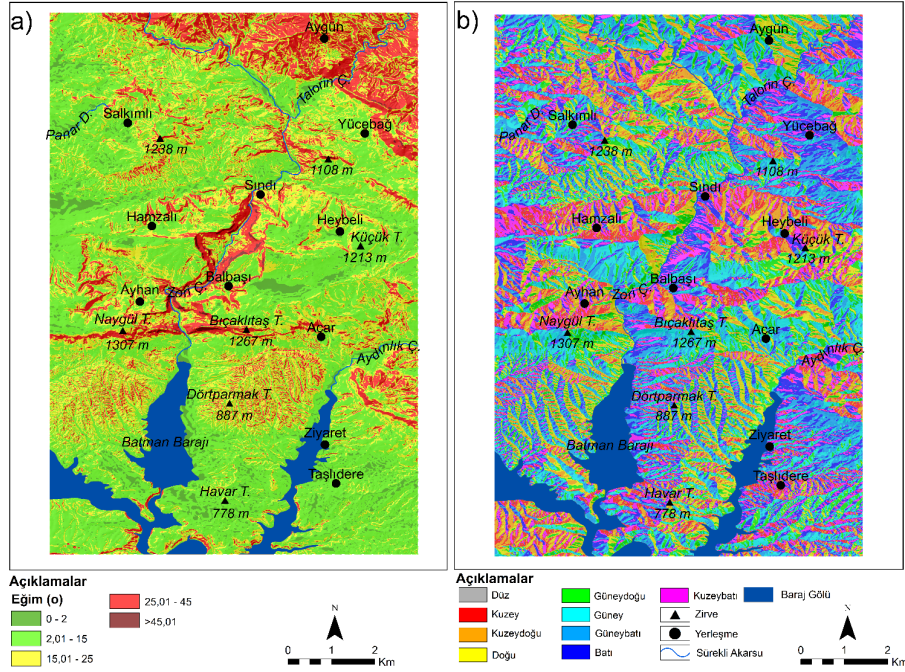
Şekil 3: Zori Çayı Kanyonu'nun swath profili (ArcGIS SwathProfiler eklentisi (Pérez-Peña vd. (2017) ile çizilmiştir)

Fotoğraf 1: Sındı yerleşmesi yakınında Zori Çayı vadisi boğaz özelliği (a) gösterirken, güneye doğru kanyon karakteri (b) ile iyice daralarak dar ve derin bir yapı kazanmaktadır

Kanyon ve çevresinde eğim değerleri 0° - 62° arasında değişmekte olup, ortalama eğim değeri 14.4° 'dir. Zori Çayı Kanyonu yamaçları ile Ayhan güneydoğusunda antiklinali yardığı kesim ve kuzeydeki dağlık saha ve kornişlerin oluştuğu kesimde eğim maksimumdur. Kuzeyde Kulp segmenti, güneyde ise Kozluk segmenti boyunca eğim fazladır. Eğim dağılımında yapısal özellikler etkili olmuştur. Eğimin maksimum olduğu kesimlerin başında aşınımaya karşı dirençli kayaların oluşturduğu kornişler gelmektedir. Eğim çözünme yapacak suyun yüzeyde kalma süresini ve sızmayı belirlemektedir. Eğim değerlerinin çok yüksek olması durumunda sızma azalacağından karstlaşma gelişmemektedir. Çok kuvvetli yamaç eğimlerinin karstlaşmayı güçleştirdiği hatta engel olabileceği belirtilmiştir (Erinç, 2001). Kanyon ve çevresinde karstik şekiller eğim değerlerinin nispeten yüksek olduğu dik yamaçlarda oluşmamış, orta derecede eğime sahip yamaçlarda gelişme göstermiştir. Eğim gruplarının

oransal dağılımı değerlendirildiğinde; 0° - 2° , % 6.5, 2.01° - 15° % 51, 15.01° - 25° %26.9, 25.01° - 45° % 15.1 ve 45° üzeri % 0.3 oran kaplamaktadır. Yamaç eğim yönü genel olarak güney olup, güneyli yönlerin oranı, % 41.3, kuzeyli yönlerin oranı% 34.6, batı yönlü yamaçların oranı % 13.2 ve doğu yönlü yamaçların oranı ise % 10.7'dir (Şekil 4).

Şekil 4: Zori Çayı Kanyonu ve çevresinin eğim (a) ve baki haritası (b)

Ana jeomorfolojik birimler dağlık alanlar, platolar ve vadilerdir. Kanyon kuzeyi dağlık bir topoğrafya karakteri sergilerken, kanyon yakın çevresi plato özelliği göstermektedir. Dağlık sahalar, daha çok kuzey, kuzeydoğu ve doğuda yer almakta olup, Güneydoğu Toroslar'a tekabül etmektedir ve yükseltileri 1600 m'nin üzerindedir. Bu sahalar Zori Çayı kolları tarafından derin bir şekilde yarılmıştır. Platolar, Balbaşı doğusu ile batısında görülmekte ve yükseltileri 1000-1250 m arasında değişmektedir. Plato yüzeylerinde genelde eğim değerleri düşük olup, 0° - 2° arasında değişmektedir. Akarsu ağının seyrek olması nedeniyle plato yüzeyleri fazla yarılmamıştır.

Zori, Talorin ve Aydınlik (Sason) Çayı vadileri inceleme sahasının diğer jeomorfolojik birimleridir. Zori Çayı Vadisi Sındı yerleşmesi yakınlarında boğaz vadisi özelliği göstermekte, Balbaşı güneybatısı ile Sındı arasında kanyon profili kazanmaktadır. Sındı kuzeyinde vadi tabanı genişlemekte olup, en dar olduğu Balbaşı köyü batısında 20-35 m arasında genişliğe sahiptir. Talorin Çayı enine profili "V" şeklinde olup, kuzeybatından kaynaklanan akarsu ile birleştiği kesimde yatağı genişlemektedir. Aydınlik Çayı, nispeten daha geniş tabanlı bir vadiye sahiptir.

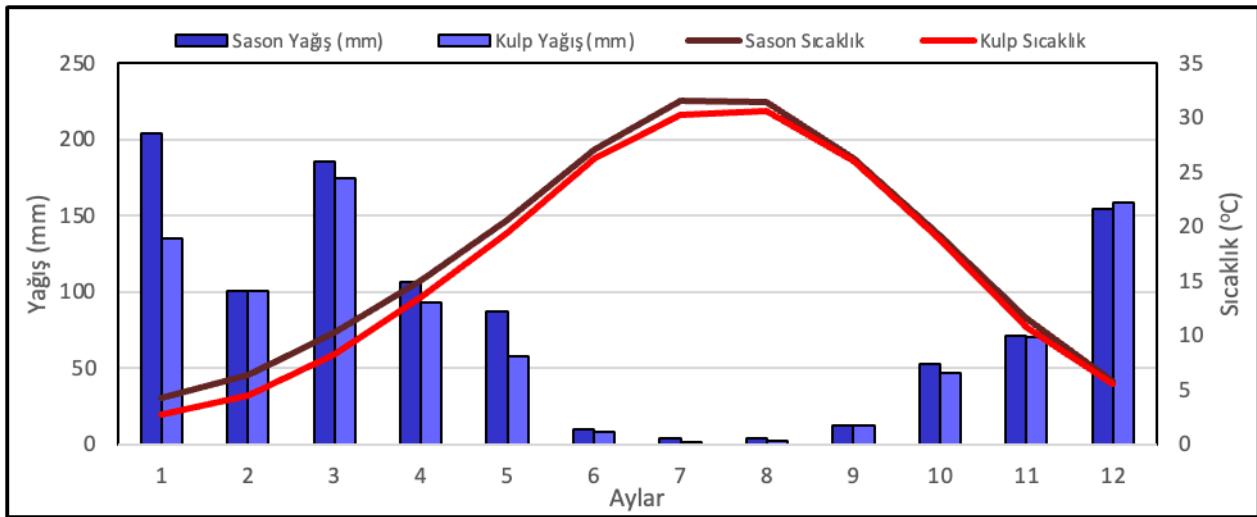
Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kontinental (karasal) iklim özellikleri etkili olmaktadır (Gürgen, 2002; Sözer, 1984). Sason ve Kulp meteoroloji istasyonlarının verilerine göre; Sason'da yıllık ortalama sıcaklık 17.5°C , Kulp'ta ise 16.4°C 'dir ve iki istasyonda da tüm aylarda sıcaklık ortalaması 0°C 'nin üzerindedir. Yağış miktarı her iki istasyonda da yüksek olup, Sason'da 991.63 mm, Kulp'ta 860.8 mm'dir. Ancak istasyonların sıcaklık ve yağış koşulları ile dağlık sahaların sıcaklık ve yağış koşulları farklılık göstermektedir. Dağlık sahalarda ortalama sıcaklık daha düşük ve yağış miktarı ile kar şeklindeki yağışların oranı daha fazladır. Yağışın yıl içerisindeki dağılımına göre iki istasyonda en yağışlı mevsim kış, en az yağışlı mevsim yazdır. Karasal etkilere bağlı olarak ilkbahar en yağışlı 2.mevsimdir (Tablo 2, Şekil 5). Batman il merkezinde ise, bölgenin aksine en fazla yağış ilkbahar mevsiminde düşmektedir. Ancak kış mevsiminde düşen yağış miktarı da ilkbahar mevsimine yakın değerdedir (Gürgen, 2002). Sason ve Kulp'ta rölyeften dolayı yağış miktarı, Diyarbakır (498.5 mm, Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2024a), Batman (493.6

mm, Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2024b) ve Muş (781.9 mm, Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2024c) istasyonlarına göre daha fazladır. Diyarbakır ve çevresi Orta Akdeniz kaynaklı cephelelere bağlı olarak en fazla yağışı kış mevsiminde, en az yağışı ise genellikle Basra alçak basınç merkezine yerleşmiş olan kuru ve sıcak tropikal hava kütesinin etkisiyle yaz mevsiminde alır (Atalay & Mortan, 2008; Doran vd., 2008; Gürgen, 2002).

Tablo 2: Sason (2013-2021) ve Kulp'da Uzun Yıllar (1963-1993) Aylık Ortalama Sıcaklık ve Yağış Ortalamaları

İklim Elemanı	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	YILLIK
Sason ortalama sıcaklık (°C)	4.2	6.4	10.3	15.1	20.6	27.1	31.6	31.4	26.3	19.2	11.5	5.8	17.5
Sason toplam yağış (mm)	203.67	100.57	185.88	106.63	87.18	9.39	3.59	3.89	12.11	52.59	71.10	154.79	991.63
Kulp ortalama sıcaklık (°C)	2.7	4.5	8.3	13.6	19.4	26.3	30.3	30.6	26.05	18.8	10.7	5.6	16.4
Kulp toplam yağış (mm)	135.01	100.83	174.9	92.73	57.53	7.7	1.6	2.37	12.62	46.45	70.47	158.47	860.8

Kaynak: Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2022.

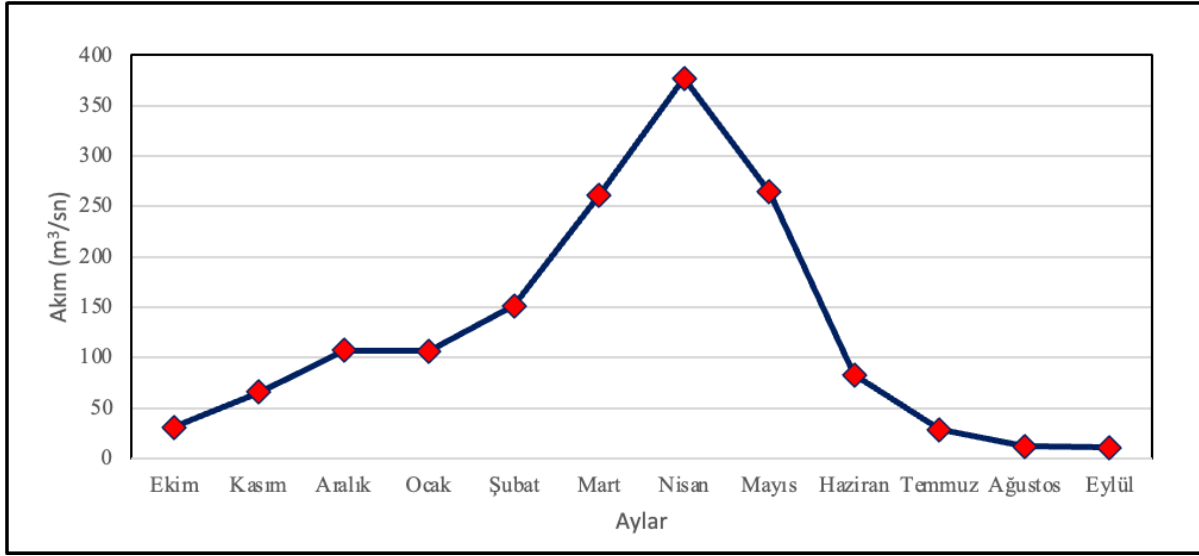
Şekil 5: Sason (2013-2021) ve Kulp'ta (1963-1993) aylık ortalama sıcaklık ve yağışın dağılımı grafiği (Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2022)

En düşük sıcaklıklar ile yağış fazlasının kış mevsiminde olması, sıcak ve kurak yazlar bölgede Akdeniz yağış rejiminin varlığını, ancak ilkbahar yağışlarının oranının yüksek olması Bozulmuş Akdeniz Yağış rejiminin etkisini göstermektedir (Sözer, 1984). Kış yağışlarının oranının fazla ve yağışların daha çok kar şeklinde görüldüğü sahaların karlaşma için elverişli olduğu bildirilmiştir (Kaymak & Kafalı Yılmaz, 2018; Pekcan, 1999). Zori Çayı Kanyonu ve çevresinde iklim koşulları karlaşmayı teşvik etmektedir.

Kanyon çevresinin en önemli akarsuyu Zori Çayıdır. Batman Çayı'nın kolu olan bu akarsu, kuzeydeki dağlık alanlardan kaynaklanan kolların birleşmesi ile oluşmuştur. Aydınlik (Sason) Çayı kanyon çevresindeki ikinci önemli akarsudur. Maksimum akım ilkbahar mevsiminde kar erimeleri ile başlamakta, minimum akım yaz sonlarında ölçülmektedir. Talorin Çayı kuzeydoğudaki dağlık sahadan kaynaklanan diğer bir akarsudur. Zori Çayı üzerinde akım gözlem istasyonu bulunmadığından, en yakın akım gözlem istasyonlarından biri olan Batman Çayı-Malabadi Köprüsü verileri ile akım özellikleri değerlendirilmiştir. Aylık ortalama akım verilerine göre maksimum akım nisan ayında, minimum akım ise eylül ayında ölçülmüştür. Akım üzerinde kar erimelerinin etkisi olmakla birlikte en önemli faktör ilkbahar yağışlarıdır.

Akarsuyun akım özellikleri genellikle Doğu Anadolu Bölgesi akarsularının akım özelliklerine benzemektedir. Sıcaklıkların erken yükselmeye başlaması maksimum akımın Doğu Anadolu'daki diğer akarsulara göre daha erken ölçülmesine neden

olmuştur. Minimum akım Doğu Anadolu akarsuları genelinde olduğu gibi yaz sonlarında ölçülmektedir (Şekil 6). Batman Barajı araştırma sahasındaki diğer hidrografik öge olup, toplam alanı 44 km²'dir.

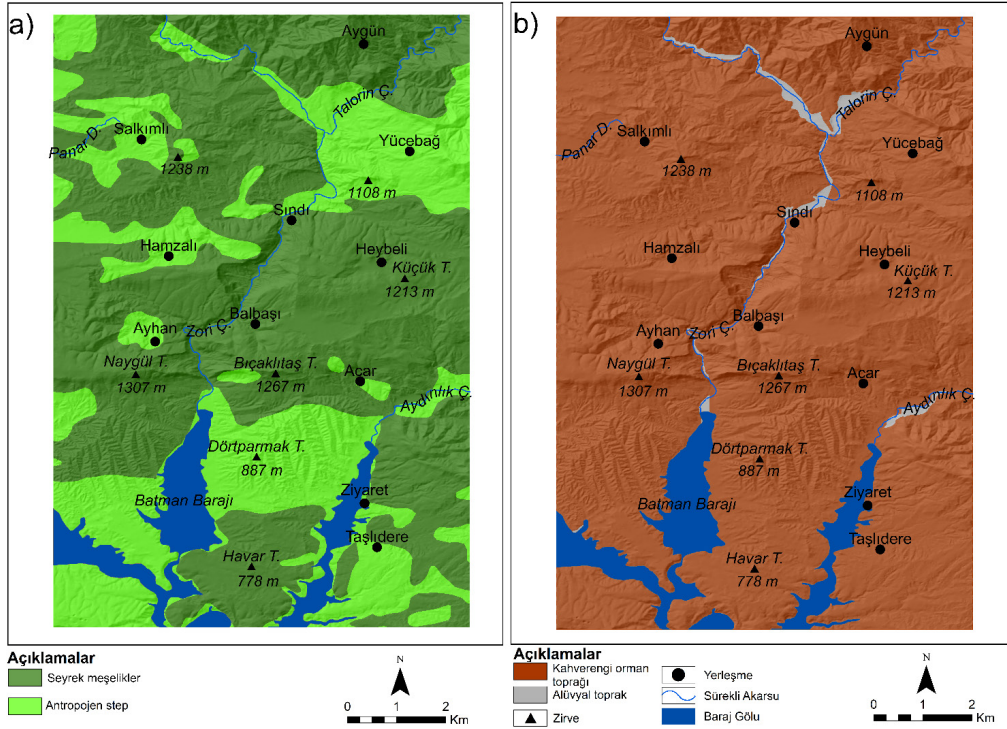
Şekil 6: Batman Çayı'nın aylık ortalama akım grafiği (1965-2005), Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (2006) akım gözlem istasyonları akım verilerinden yararlanılmıştır)

Kanyon ve çevresinde doğal bitki örtüsünü seyrek meşelikler ile antropojen step toplulukları oluşturmaktadır (Orman Genel Müdürlüğü, 2019). Ormanlar daha çok yakacak ihtiyacı için önemli ölçüde tahrip edilmiştir (Sözer, 1984). Kanyon ve yakın çevresi kısmen alçak olduğundan daha ılımandır. Kanyonun sıcaklık ve nem açısından çevresine göre farklı koşullara sahip olması bitki örtüsünü çeşitlendirmiş ve bitki yoğunluğunu artırmıştır. Bu durum üzerinde Güneydoğu Toroslar üzerinde olmasının da etkisi büyüktür. Kanyonun her iki yamacı da bitki örtüsü açısından zengin olup, kanyon içerisinde çınar başta olmak üzere su isteği yüksek olan bitkiler gelişmiştir. Kanyon yamaçlarından çıkan kaynak suları da bitki örtüsünün farklılaşmasında etkili olmuştur. Kanyon yamaçlarında otsu türler de yaygın olarak görülmektedir. Kanyonda eğim değerinin çok yüksek olduğu ve kornişlere karşılık gelen yamaçlarda bitki örtüsü gelişmemiştir. Bu nedenle kanyon içerisinde bitki örtüsünün dağılımı üzerinde sıcaklık ve nemlilik ile birlikte eğimin etkili olduğu görülmüştür. Kaya çatlaklarında gelişen bitkilerin çatlakları genişletmesi, çatlakları artırması, asitler salgılayarak topraktaki CO₂ oranını artırması karstlaşmanın devamlılığını sağlamaktadır (Kaymak & Kafalı Yılmaz, 2018). Zori Çayı Kanyonu yamaçlarında da bitki örtüsü bu işlevi yerine getirmektedir (Fotoğraf 2, Şekil 7).

Fotoğraf 2: Zori Çayı Kanyonu çevresine göre alçak olduğundan (a) ılımandır. Bu nedenle su isteği yüksek bitkiler gelişme göstermiştir (b).

Batman ilinde zonal topraklar grubunda yer alan kahverengi orman ve kahverengi topraklar yaygındır. Azonal topraklardan alüvyal ve kolüvyal toprakların yayılım alanı sınırlıdır (Anonim, 2018; Aydın, 2019). Zori Çayı Kanyonu ve çevresinde ise kahverengi orman toprakları yaygın olarak bulunmaktadır (Batman ili Arazi Varlığı, 1996; Diyarbakır ili Arazi Varlığı, 1994). Bu durum üzerinde yarıkurak iklim koşulları ile kanyon ve çevresinin meşeliklerden oluşması etkili olmuştur. Zori Çayı ve yan kollarının vadi tabanlarında ise alüvyal topraklar görülmektedir (Şekil 7).

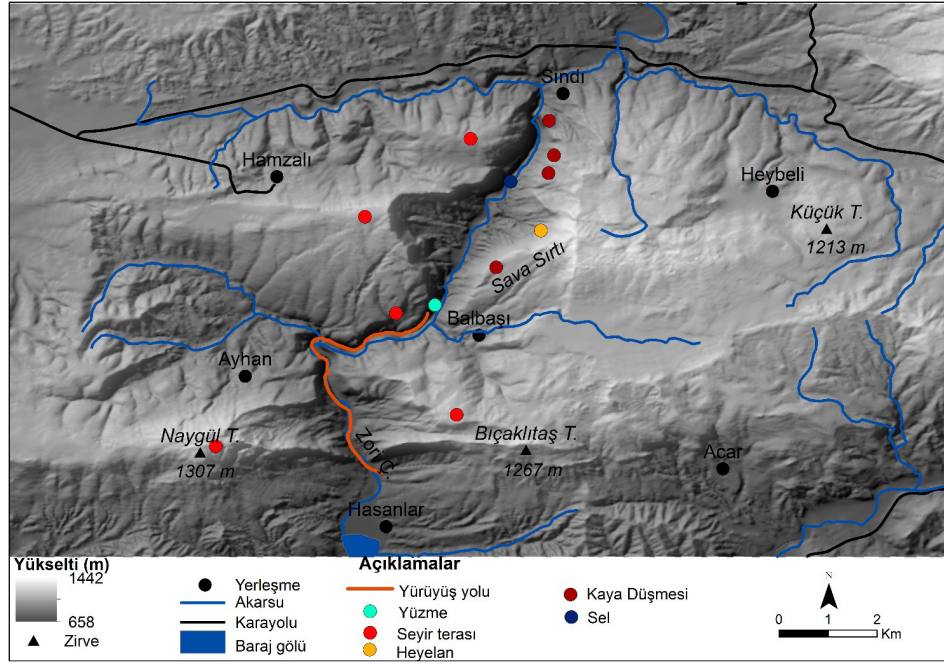
Şekil 7: Zori Çayı Kanyonu ve çevresinin bitki örtüsü (a, Orman Genel Müdürlüğü, 2019) ve toprak haritası (b, Batman ve Diyarbakır il arazi varlığından yararlanılmıştır)

Vadinin genişlediği yerlerin dışında, Sındı kuzeyinde, Zori ve Aydınlık Çayları'nın Batman Barajı'na ulaştığı kesimde alüvyal topraklar görülmektedir.

Zori Çayı Kanyonu ve Turizm Potansiyeli

Kanyonlar, eşsiz coğrafi özellikleri ve çeşitli aktivitelere imkân sunması sayesinde yüksek turizm potansiyeline sahip doğal mekânlardır. Zori Kanyonu da yeterince tanıtılmamış olduğundan bu potansiyel tam olarak bilinmemektedir. Zori Kanyonu, doğal peyzaj özellikleri açısından dikkat çekicidir. Dağlık bir topoğrafyaya sahip olan bölge; kıvrımlı yapı elemanları, dik yamaçlar, korniş, lapy, peribacası, mağara, kovuk, şelale, meşe ormanları gibi jeomiras varlıkları açısından zengindir. Bu doğal ve biyolojik çeşitlilik, kanyonun ekoturizm potansiyelini arttırmaktadır.

Kanyonlar, daha çok kurak ve yarıkurak bölgelerde, farklı dirençteki kayaların aşınımına bağlı olarak oluşmaktadır. Zori Çayı Kanyonu, Chen vd. (2020)'nin önerdikleri sınıflandırmaya göre 30 km'den kısa (10 km) olan küçük kanyonlar sınıfında yer almaktadır. Kanyon oluşumunda tektonizma etkisi ön planda olup, GDAB'yla meydana gelen tektonik yükselme, Zori Çayı'nın yatağını derinleştirmesine ve kanyon morfolojisi kazanmasına neden olmuştur. Kanyon aynı zamanda Muş ve Batman Havzaları'nı birbirine bağladığından boğaz özelliği de göstermektedir (Şekil 8).

Şekil 8: Zori Çayı Kanyonu'nun turizm planlaması ve riskler haritası (Yürüyüş yolu Genç vd. (2025)'ten yararlanılarak çizilmiştir).

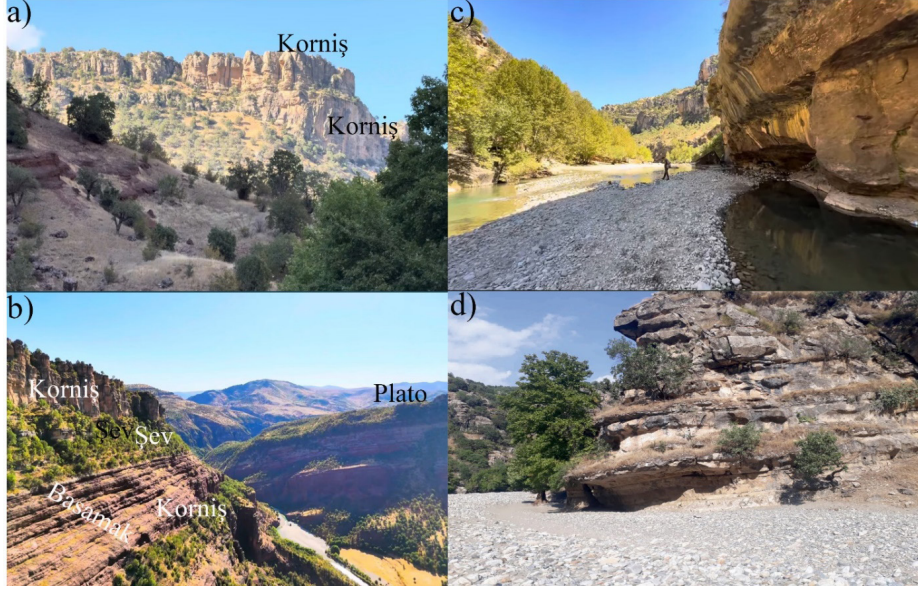
Toros orojenik kuşağı üzerinde yer alan Zori Kanyonu ve çevresinde kıvrımlı yapı elemanı olan antiklinal ve senklinaller fazladır. Kanyon vadisi yamaçlarında genellikle eğim değerleri yüksek olup, bazı alanlarda 90°ye yaklaşmaktadır. Bu özellik kanyon vadisinin yamaç paraşütü ve kaya tırmanışları için elverişli olduğunu göstermektedir. Ancak kanyonun bu açıdan değerlendirildiği söylenemez (Fotoğraf 3).

Fotoğraf 3: Zori Çayı Vadisi yamaçlarında yamaç paraşütü (a) ve kaya tırmanışına (b) uygun koşullar bulunmaktadır.

Kornişler farklı dirence sahip kayaların bulunduğu sahalarda, dirençsiz tabakanın aşınması, dirençli kayaların ise aşınımından korunarak vadi yukarı kısmında meydana getirdikleri dikliklerdir. Vadi yamaçlarında aşınmaya karşı dayanımlı olan kayalar, korniş adlı dikliklerin oluşmasını sağlamıştır. Aşınımın ilerlemesine bağlı olarak korniş (veya kaş) dikliğini muhafaza ederek

geriler (Erinç, 2000). Kornişler daha çok kanyonun en yüksek bölümlerinde oluşmuş ve aşınımına bağlı olarak peribacası görünümünü kazanmıştır. Kornişlerin diyaklazlarla kesilmesi çözülmenin derine doğru gelişmesini sağlamış, bu durum vadi yamaçlarında çözülmeye bağlı olarak kaya düşmesi riskinin yüksek olmasına neden olmuştur. Kanyon ziyaretçileri için en önemli risk nedeni kaya düşmeleridir. Sava Sırtı kuzeybatısı paleo-heyelan sahası olup, heyelan da ziyaretçiler için tehlike nedeni olarak değerlendirilmektedir. Aşınmaya karşı daha az dirençli kayaların oluşturduğu, kornişlerin önünde yer alan az eğimli yamaçlar olan şevler (Gürgöze & Uzun, 2020), platolar ve tabakalı yapılar kanyonda farklı görüntüler sunmaktadır. Platolar, Alt Miyosen kireçtaşı ve Eosen-Oligosen kireçtaşı birimleri ile Maastrichtiyen-Paleosen çakıltaşı-kumtaşı-çamurtaşı birimleri üzerinde gelişmiş olup, bitki örtüsünden dolayı erozif etkilerden genelde korunmuşlardır (Şekil 8; Fotoğraf 4).

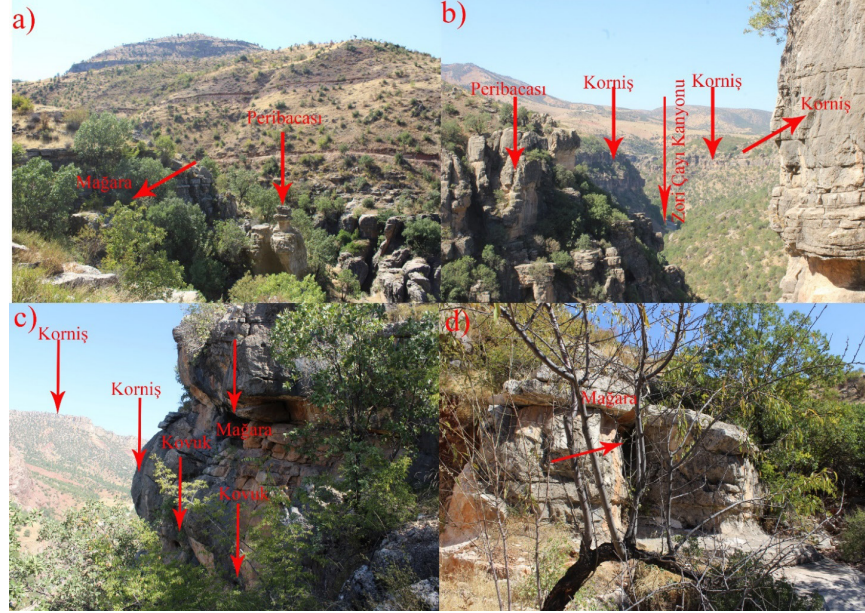
Fotoğraf 4: Zori Çayı Kanyonu'nda korniş (a, b), plato (b) ve tabakalı yapılar (c, d) görülmektedir.

Lapyalar, yeryüzü veya mağaralardaki kireçtaşı ve dolomit yüzeylerindeki küçük çözünme şekilleri ve oyuntulardır (Huggett, 2015). Serbest ve örtülü lapyalar, kanyon vadisi yamaçlarında yaygın olarak görülmektedir. Suyun kireçtaşı üzerinde serbestçe aktığı yerlerde serbest lapyalar oluşmaktadır (Erinç, 2001). Serbest lapyalardan, kanalcıklı lapyalar vadi yamaçlarında gelişmiştir. Toprak, humus ve bitki örtüsü altında ise örtülü lapyalar oluşmaktadır. Delik ve kuyu şeklinde olan örtülü lapyalar, delikli lapyalar olarak adlandırılmaktadır (Erinç, 2001). Balbaşı köyü batısında ve vadi içerisinde farklı kesimlerde kanalcıklı ve delikli lapyalar oluşumları mevcuttur (Fotoğraf 5).

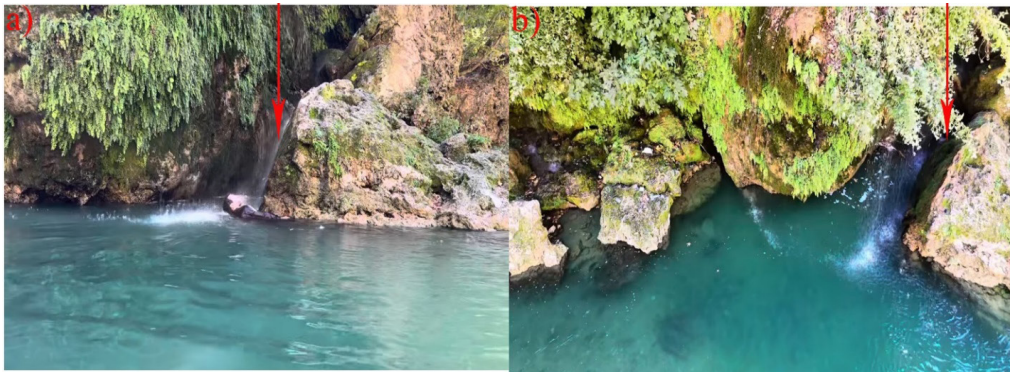
Fotoğraf 5: Vadide kanalcıklı (a) ve delikli lapyalar (b) bulunmaktadır.

Badlans topoğrafyasının bir şekli olan peribacaları da (Erinç, 2000) kanyon vadisi yamaçlarında görülmektedir. Farklı dirençteki tabakalara bağlı olarak meydana gelen aşınım, bu şekillerin oluşmasını sağlamıştır. Peribacaları, Balbaşı köyü batısında görülmekte olup, kanyonun çekiciliğini artırmaktadır. Mağaralar, karst bölgelerinde en çok rastlanan şekillerdendir (Erinç, 2001). Kanyon vadisi yamaçlarında boyutça küçük çok sayıda mağaralar ile çözülmeye bağlı olarak oluşmuş kovuklar yaygın olarak görülmektedir (Fotoğraf 6).

Fotoğraf 6: Kanyon vadisinde peribacaları (a, b), kovuklar (c), ve mağaralar (a, c, d) yaygın olarak görülmektedir.

Karst sahalarında kireçtaşının çatlaklarından sızan suların geçirimsiz bir tabaka üzerinde toplanması daha sonra ise yüzeye çıkması ile oluşmuş kaynak suları yaygındır (Hoşgören, 2004). Kanyon vadisi yamaçlarında çok sayıda kaynak yüzeye çıkmaktadır. Ayrıca kaynakların fazla olması kanyon vadisinde floranın da zenginleşmesini ve biyoçeşitliliği sağlamıştır. Vadi yamaçlarında şelalelerin oluşumu kaynak suları ile ilgilidir (Fotoğraf 7). Şelaleler, litolojik farklılıklara, arazinin ilksel eğimine, geriye aşınımına, heyelan, lav akıntısı veya tektonik hareketler sonucunda oluşan eğim kırıklıklarına bağlı olarak meydana gelirler (Erinç, 2000). Kanyona ayrı bir güzellik katan şelalelerin ve akarsuyun akımında yörenin iklim özelliklerine bağlı olarak yaz sonuna doğru önemli azalışlar meydana gelmektedir. Kanyon vadisinin Balbaşı köyü mevkinde bazı şelalelerin yaz sonunda tamamen kurduğu gözlenmiştir. Bu durum dikkate alınarak kanyonun bu amaçlar için ilkbahar mevsiminde ve yaz başlarında ziyaret edilmesi önerilmektedir. Bu alanlar aynı zamanda yüzme aktivitesi için de uygundur. Ancak su seviyesinin çok yüksek olduğu dönemlerde bu faaliyet için risk yüksektir.

Fotoğraf 7: Vadi yamaçlarında çok sayıda kaynak yüzeye çıkmakta (a) ve şelale (a, b) oluşturmaktadır

Akarsu akım özellikleri ile turizm potansiyeli ilişkilendirildiğinde su seviyesinin daha yüksek olduğu Nisan ve Mayıs dönemlerinde rafting, kano gibi su sporlarına elverişli bir ortam bulunmaktadır. Bu nedenle kanyonun su sporları açısından nisan ve mayıs aylarında daha elverişli olduğu söylenebilir. Temmuz ve ağustos aylarında su seviyesinin düşmesi bu aktiviteler açısından elverişsiz ortam oluşturmaktadır. Son yıllarda kanyonda su seviyesinde önemli düşüşler meydana geldiği yöre sakinleri tarafından belirtilmiştir. Kanyon, trekking ve yaz mevsiminde kampçılık faaliyetleri için uygundur (Genç vd., 2025). Genç vd. (2025), Hasanlar Mahallesinden Balbaşı köyü güneyinde yer alan şelaleye kadar 7+7 km, toplam 14 km'lik bir rota önermişlerdir. Bu faaliyetler için su seviyesinin nispeten düşük olduğu Haziran-ekim arası dönemin tercih edilmesi gerektiği, su seviyesinin yükseldiği dönemlerde ise kanyonun yürüyüşler için uygun olmadığı belirtilmiştir (Fotoğraf 8).

Fotoğraf 8: Kanyon trekking (a) ve kampçılık (b) için uygun şartlara sahiptir

Zori Çayı Kanyonu, Batman ilinin Sason ve Diyarbakır ilinin Kulp ilçeleri arasında yer almaktadır. Yörede turizm kaynakları yeni keşfedilmeye başlandığından bir bütün olarak turizmin canlandırılma imkânı bulunmaktadır. Zori Kanyonu her iki ilçeye de yaklaşık 30 km, Silvan ilçesine 40 km uzaklıkta olup, Malabadi Köprüsü'nden Balbaşı köyüne olan uzaklık 40 km'dir. Kanyonun kuzey girişinden Sason-Kulp-Muş ve Sason-Kulp-Lice-Bingöl karayolu geçmektedir. Rekreasyon alanı, insanların dinlenme ve eğlenme amacıyla kullandıkları yerlerdir (Türk Dil Kurumu, 2024). Zori Çayı Kanyonu'nda bu amaca uygun doğal ortamlar bulunmaktadır. Batman'da yaşayanların %7'si boş zamanlarını geçirmek için Sason ilçesini tercih etmektedir. Sason; doğal güzellikleri, kanyonları, akarsuları ve bitki örtüsüyle doğa ve su sporları için uygun bir ortam sunmaktadır (Ekingen & Şahin, 2021). Ayrıca bölge; Malabadi Tabiat Parkı, Malabadi Köprüsü, Batman Barajı ve Taşlıdere Kaplıcası gibi yerlerle çeşitli turizm ve rekreasyon faaliyetlerine olanak sunmaktadır.

Sason ilçesi ve çevresi, kırsal turizm açısından uygun bir yapıya sahiptir. Kırsal turizm; doğa, tarım ve köy yaşamını içeren faaliyetleri kapsar (Özgürel vd., 2019). Zori Çayı Vadisi, bitki örtüsü, yaban hayatı ve doğal manzarasıyla dikkat çeker. Doğal güzellikleri, bölgedeki kültürel zenginlikle birleşince, Zori Vadisi'ni önemli bir dinlenme ve gezi alanı haline getirir. Akarsu turizmi, diğer turizm türleriyle kolayca uyum sağladığı için bölge kısa sürede turistik bir yer haline gelebilir (Çelik, 2018). Yakın çevresindeki Batman Barajı, olta balıkçılığı, su sporları ve foto safari gibi aktivitelere imkân tanımaktadır. Aktif yaylacılık faaliyetleri, organik ürünler ve zengin yaban hayatı yöreye özgü başka özelliklerdir. Sason festivali ve yöre halkının misafirperverliği ise kültürel zenginlik öğeleridir. Buradaki faaliyetler yerel düzeyde yüksek potansiyele sahip olmakla birlikte gerekli tanıtım ve altyapı-üstyapı çalışmaları yapıldıktan sonra ulusal düzeyde de ilgi görme potansiyeline sahiptir. Kanyonun sosyal medya platformlarında, yazılı ve görsel basında yeterli düzeyde ilgi görmesi gerekmektedir. Çevre köylerden, Batman merkez ve diğer ilçelerden günübirlik ziyaretler rahatlıkla gerçekleştirilebilir. Başta Muş olmak üzere Bitlis, Bingöl ve diğer illerden de ziyaret edilebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Zori Çayı, Batman Çayı'nın kollarından biri olup, Balbaşı güneybatısı ile Sındı yerleşmeleri arasında belirgin olarak kanyon morfolojisi kazanmaktadır. Yaklaşık 10 km uzunluğundaki kanyonun ortalama derinliği 425 m, genişliği ise 20 ila 150 metre arasında değişmektedir. Kanyon, Güneydoğu Anadolu Bindirme Kuşağı'na (GDAB) bağlı olarak yükselen arazinin akarsu tarafından yarılmasıyla oluşmuştur.

Kanyon, karstik şekiller (lapyra, mağara), peribacaları, şelaleler, kayalık yamaçlar ile dikkat çekmektedir. Kanyon ve yakın çevresinde Güneydoğu Bindirmesine bağlı olarak oluşan fay diklikleri ve yapısal şekiller kanyonun eğitsel ve bilimsel değerini artırmaktadır. Aynı zamanda, doğa yürüyüşü, kaya tırmanışı ve özellikle akımın arttığı dönemlerde rafting ve kano gibi doğa sporları açısından elverişli koşullara sahiptir. Son yıllarda sosyal medya aracılığıyla tanınırlığı artan kanyon bölgesel düzeyde sınırlı bilinirliğe sahip olup, genellikle yakın çevreden gelen ziyaretçiler tarafından kullanılmaktadır. Kanyonun turizme kazandırılabilmesi için çeşitli altyapı ve üstyapı düzenlemeleri gerekmektedir. Hâlihazırda Balbaşı Köyü'ne kadar ulaşım mümkündür; ancak köy ile kanyon girişi arasındaki yaklaşık 650 metrelik patika yolun parke taşlarla düzenlenmesi önerilmektedir. Turistlerin temel ihtiyaçlarını karşılamak ve konforunu artırmak adına; kafeterya, otopark, WC/lavabo, asma köprü ve büfe gibi tesisler kurulmalıdır.

Tanıtım faaliyetleri kapsamında, kanyonun çeşitli noktalarına bilgilendirici panolar yerleştirilmeli, doğal peyzajla uyumlu olarak ahşap platformlar, gözlem alanları ve fotoğraf noktaları da tasarlanmalıdır. Vadinin güneyde dirsek oluşturduğu alanın öncesinde yer alan şelaleler fotoğraf çekimi için uygundur. Kanyonun genişlediği kesimlerde seyir teraslarının her iki yakada karşılıklı yerleştirilmesi önerilmektedir.

Çevredeki il ve ilçe merkezlerinde kanyona yönlendirme amacıyla bilgilendirme tabelalarının yerleştirilmesi gerekmektedir. Batman'dan kanyonu ziyaret etmeyi planlayan turistler için şehir merkezinden itibaren Bitlis-Diyarbakır yol ayrımına kadar belirli aralıklarla yerleştirilecek tabelalar önem arz etmektedir. Bu noktada Malabadi Köprüsüne ait mevcut tabelalarla birlikte kanyon tabelalarının yerleştirilmesi uygun olacaktır. Sason ilçe merkezine ulaşmadan Köprübaşı Köyü'nden kuzeye doğru ayrılan Yücebağ-Kulp yolu istikametinde yönlendirme tabelalarının yerleştirilmesi, Balbaşı Köyü yol ayrımında da benzer şekilde tabela konulması gereklidir. Köy içinden kuzeye kanyona doğru ilerleyen güzergâh üzerinde ve kanyon içinde yönlendirme ve bilgilendirme tabelalarının bulunması ziyaretçiler açısından faydalı olacaktır. Ziyaretçilerin karşılaşılabileceği doğal risklerle ilgili olarak bilgilendirme ve uyarı tabelaları yerleştirilmesi son derece önemlidir. Kanyon ve çevresi, sürdürülebilirliğin sağlanması amacıyla doğal sit alanı ilan edilmeli, özellikle taş ve kum ocakları gibi beşerî faaliyetlere izin verilmemelidir. Doğa, kültür ve macera turizmini bir araya getiren bu alanın sürdürülebilir yaklaşımlarla planlanması, bölgesel kalkınmaya katkı sağlayacak niteliktedir.

| EXTENDED ABSTRACT |**Natural Environmental Characteristics And Tourism Potential Of The Zori Creek Canyon (Sason-Batman)**Vedat AVCI^{ID}, Mehmet Emin YAKUT^{ID}**INTRODUCTION**

In recent years, tourists' growing interest in geological formations has turned canyons into centers of geotourism. Geotourism is broadly defined as tourism related to a region's geological and geomorphological heritage (Dowling, 2011; Farsani et al., 2014; Gray, 2013; Elkaichi et al., 2024). In a narrow sense, it is defined as nature tourism based solely on landforms, geology, and scenery (Dowling & Newsome, 2006). Geotourism represents a sustainable form of tourism based on geological diversity and geo-heritage, ensuring the protection of nature by minimizing the negative impacts of tourism through geoconservation (Gray, 2004, 2008; Tomić et al., 2021). Canyons are narrow, deep valleys that form in rock types such as limestone, sandstone, conglomerate, granite, basalt, and metamorphic rock. They usually form in areas where easily soluble rocks are exposed and tectonic uplift is effective (Chen et al., 2020). According to Büyükyılmaz & Oğan (2020), the canyons in the Southeastern Anatolia Region include the Sugöze and Köklüce canyons. However, numerous unidentified canyons are believed to exist in the region. The Ambar Çayı Canyon (Avcı, 2022) and Eğil Canyon (Sunkar & Uysal, 2024) within the borders of Diyarbakır province, and the Gerger, Göksu (Kızılın), Zey, Cendere, and Değirmençayı canyons (Yıldız & Zaman, 2024) within the borders of Adıyaman province are among the canyons in the region that have recently been included in the literature. The Ambar Creek (Avcı, 2022) and Eğil canyons (Sunkar & Uysal, 2024) in the Southeastern Anatolia Region are karstic canyons. The Cehennem Deresi Canyon, located in Şırnak-İdil, was formed by the alternation of Quaternary basalts at the top and hard limestone and softer dolomite and dolomitic limestone layers at the bottom (Siler & Şengün, 2016). This study presents the natural environment characteristics of the Zori Creek Canyon, located between the Sason district of Batman province and the Kulp district of Diyarbakır province, along with its immediate surroundings, and evaluates the formation of the canyon and its tourism potential. The study aims to evaluate the Zori Creek Canyon as a geotourism element that can contribute to sustainable development at the local level.

STUDY AREA

The Zori Creek is one of the tributaries of the Batman Creek and exhibits a distinct canyon morphology between the settlements of Balbaşı southwest and Sındı. The Zori Creek Canyon and its surroundings, located between Batman-Sason

and Diyarbakır-Kulp, feature lithological units formed during the Paleozoic to the Quaternary. The underlying Paleozoic-Mesozoic units consist of marble-schist and metamélange. In contrast, the overlying units consist of Tertiary-aged conglomerate-sandstone-mudstone, limestone, clayey limestone-evaporite, and volcanic-sedimentary rocks, as well as Quaternary alluvium (Sütçü, 2008). The Kozluk and Kulp segments of the Southeastern Anatolian Thrust Zone (SATZ) (Emre et al., 2012) have shaped the morphology of the canyon and its surroundings. The topographic relief of the Zori Creek Canyon and its surroundings is 1215 m, with higher relief values in the north and northeast. Slope values in the canyon and its surroundings range from 0° to 62°, with an average slope value of 14.4°. The main geomorphological units in the canyon area, where the slope direction is generally south, are mountainous areas, plateaus, and valleys. While the north of the canyon exhibits a mountainous topography, the immediate surroundings of the canyon show plateau characteristics. The Zori Creek, Aydınlık Creek, and Talorin Creek valleys are other geomorphological units. In the canyon area, where continental climate characteristics are effective, according to data from the Sason and Kulp meteorological stations, the annual average temperature is 17.5°C in Sason and 16.4°C in Kulp. In terms of rainfall, winter is the wettest season, while summer is the driest. The Zori Creek, the most important watercourse in the canyon area, is formed by the confluence of tributaries originating in the mountainous areas to the north.

MATERIAL AND METHOD

The primary base data for this study comprises the relevant sheets of topographic maps at scales of 1/25.000 and 1/100.000 covering the canyon area, the 1/100.000 scale geology maps (Muş L46 sheet), 1/250.000 scale active fault maps, and soil and forest stand maps. Temperature and precipitation data from the Sason and Kulp Meteorological stations, flow, and road data are other types of data. Lithological units and active faults have been drawn from the geology and active fault maps. Elevation, slope, aspect maps, and swath profiles were created from the Digital Elevation Model generated using Geographic Information Systems, and the geomorphological features of the canyon surroundings were evaluated. Temperature, precipitation, and flow data were used to evaluate climate and flow characteristics, vegetation cover and soil properties were mapped, the canyon's tourism potential was identified, and a planning and risk map was created.

ZORI CREEK CANYON AND ITS TOURISM POTENTIAL

Tectonics played a major role in the formation of the canyon. The tectonic uplift caused by the SATZ deepened the bed of the Zori Creek and led to the formation of the canyon morphology. Zori Canyon is remarkable for its natural landscape features. The region, which has a mountainous topography, is rich in geomorphological features such as curved structural elements, steep slopes, cornices, lapies, fairy chimneys, caves, hollows, waterfalls, and oak forests. This natural and biological diversity increases the canyon's ecotourism potential. Due to its steep slopes, the canyon is ideal for paragliding, rock climbing, trekking, and camping. The river offers suitable conditions for water sports such as rafting and canoeing during certain periods, but has been assessed as posing risks of rockfalls, landslides, and flash floods. Zori Canyon is approximately 30 kilometres from the districts of Sason and Kulp and 40 kilometres from the district of Silvan. The Zori Creek Valley attracts attention with its vegetation, wildlife, and natural scenery. Its natural beauty, combined with the cultural richness of the region, makes the Zori Valley an important recreation and excursion area. As river tourism easily complements other types of tourism, the region could quickly become a tourist destination (Çelik, 2018). The nearby Batman Dam offers opportunities for activities such as angling, water sports, and photo safaris. Active pastoralism, organic products, and rich wildlife are other distinctive features of the region. The Sason festival and the hospitality of the local people are elements of cultural richness. Once promotional and infrastructure/superstructure work has been completed, the canyon has the potential to attract national interest. Day trips can be easily made from surrounding villages, Batman city centre, and other districts, and it can also be visited from other provinces such as Muş, Bitlis, and Bingöl.

RESULTS

The canyon is notable for its karst formations (lapyra, caves), fairy chimneys, waterfalls, and rocky slopes. The fault cliffs and structural formations associated with the Southeastern Anatolian Thrust Zone within the canyon and its immediate surroundings enhance its educational and scientific value. It also offers favourable conditions for nature walks, rock climbing, and especially during periods of increased flow, nature sports such as rafting and canoeing. Although the canyon's popularity has increased in recent years through social media, it remains relatively unknown at the regional level and is generally visited by people from the immediate vicinity. Various infrastructure and superstructure improvements are required to make the canyon suitable for tourism. Currently, access is possible up to Balbaşı Village; however, it is recommended that the approximately 650 metre path between the village and the canyon entrance be paved with paving stones. To meet tourists' basic needs and enhance their comfort, facilities such as a cafeteria, car park, WC/washbasin, suspension bridge, and snack bar should be established. The waterfalls located before the area where the valley forms an elbow to the south are suitable for photography. It is recommended that viewing terraces be placed opposite each other on both sides of the canyon where it widens. Information signs should be placed in the surrounding provincial and district centres to direct visitors to the canyon. The canyon and its surroundings should be declared a natural site to ensure sustainability, and human activities such as stone and sand quarries should not be permitted. Planning this area, which combines nature, culture, and adventure tourism, with a sustainable approach, will contribute to regional development.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Anonim (2018). Batman İli 2017 Yılı Çevre Durum Raporu. T.C. Batman Valiliği, Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, ÇED ve İzin Şube Müdürlüğü, Batman, 82.
- Atalay, İ., & Mortan, K. (2008). *Türkiye bölgesel coğrafyası* (Genişletilmiş 4. Baskı). İnkılap Kitabevi.
- Atasoy, A., & Ercik, C. (2021). Gülnar (Mersin) Gezende Kanyonu'nun turizm potansiyeli. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1(51), 151–177. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.958058>
- Avcı, V. (2022). Bir jeomorfosit olarak Ambar Çayı Kanyonu (Hani-Diyarbakır), E. Cihangir & A. S. Can (Ed.). *Güncel turizm konuları içinde* (s. 190–206). Paradigma Yayınevi.
- Aydın, Y. (2019). Batman ili toprak ve su kaynaklarının tarımsal açıdan değerlendirilmesi. *Yuzuncu Yıl University Journal of Agricultural Sciences*, 29(1), 178–186. <https://doi.org/10.29133/yyutbd.511801>
- Bağcı, G. (1995). Güneydoğu Anadolu bindirme zonunda deprem oluşumlarının “Gumbel Extrem Dağılımı” ile incelenmesi. *Jeofizik Dergisi*, 9(1), 259–262.
- Batman ili arazi varlığı. (1996). T.C. Başbakanlık Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Božić, S., & Tomić, N. (2015). Canyons and gorges as potential geotourism destinations in Serbia: Comparative analysis from two perspectives—general geotourists' and pure geotourists'. *Open Geosci.*, 7, 531–546. <https://doi.org/10.1515/geo-2015-0040>
- Böyükylmaz, S., & Oğan, Y. (2020). Kastamonu ilinde bulunan kanyonların turizm potansiyelinin değerlendirilmesi üzerine bir inceleme. *Journal of Tourism Intelligence and Smartness*, 3(2), 203–222.
- Çelik, S. (2018). Alternatif turizm. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(56), 193–204. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.201.856.38991>
- Chen, A., Ng, Y., Zhang, E., & Tian, M. (2020). Canyon and river tourism landscape. In *Dictionary of geotourism*. Springer.
- Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (2006). *Akım gözlem istasyonları akım verileri*. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü.
- Diyarbakır ili arazi varlığı. (1994). T.C. Başbakanlık Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Doran, İ., Koca, Y. K., & Kılıç, T. (2008). Olası iklim değişiminin Diyarbakır tarımına etkileri. *V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu*, 369–377.
- Dowling, R., & Newsome, D. (2006). *Geotourism: Sustainability, impacts and management*. Routledge.
- Dowling, R.K., & Newsome, D. (2010). *Global geotourism perspectives*. Goodfellow Publishers Ltd, Oxford, 266 pp.
- Dowling, R. K. (2011). Geotourism's global growth. *Geoheritage*, 3, 1–13. <https://doi.org/10.1007/s12371.010.0024-7>.
- Ekingen, N., & Şahin, H. M. (2021). Batman merkezinde ve ilçelerinde rekreasyon alanlarının incelenmesi. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 161–175.
- Elkaichi, A., Errami, E., & Patel, N. (2024). Canyons as potential geotourism attractions of central High Atlas, Morocco: Comparative analysis of Ait Bouguemaz Valley and Zaouiat Ahansal-Taghia Valley by using GAM model. *International Journal of Geoheritage and Parks*, 12(1), 20–36. <https://doi.org/10.1016/j.ijgeop.2024.01.001>
- Emre, Ö., Duman, T. Y., Olgun, Ş., Özalp, S., & Elmacı, H. (2012). *1/250.000 ölçekli Türkiye diri fay haritası serisi, Muş (NJ 37-8) paftası*. Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü.

- Emre, Ö., Duman, T. Y., Özalp, S., Elmacı, H., Olgun, Ş., & Şaroğlu, F. (2013). *Açıklamalı Türkiye diri fay haritası*, Ölçek 1:1.250.000. (Özel Yayın Serisi-30). Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü.
- Erinç, S. (2000). *Jeomorfoloji I*. Der Yayınları.
- Erinç, S. (2001). *Jeomorfoloji II*. Der Yayınları.
- Farsani, N. T., Coelho, C. O., Costa, C. M., & Amrikazemi, A. (2014). Geo-knowledge management and geoconservation via geoparks and geotourism. *Geoheritage*, 6(3), 185–192. <https://doi.org/10.1007/s12371.014.0099-7>
- Genç, V., Seven, E., Gülerterkin Genç, S., Çiftçi, B., Arslan, Z., & Girgin, E. (2025). Batman'ın turizm rotasındaki yeni ufuklar: Kültür, trekking ve kelebek gözlemciliği. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 13(3), 3342–3366. <https://doi.org/10.21325/jotags.2025.1715>
- Gray, M. (2004). *Geodiversity: Valuing and conserving abiotic nature*. John Wiley & Sons: Chichester, UK.
- Gray, M. (2008). Geodiversity: The origin and evolution a paradigm. In the History Geoconservation. Geological Society; Burek, C.V., Prosser, C.D., Eds.; Special Publications: London, UK, 300, 31–36.
- Gray, J. M. (2013). *Geodiversity: Valuing and conserving abiotic nature*. Chichester: John Wiley & Sons
- Gül, A., & Özkul, M. (2023). Çal Kanyonu ve çevresinin (Denizli, GB Anadolu) jeolojik-jeomorfolojik özellikleri ve jeoturizm potansiyeli. *Türkiye Jeoloji Bülteni*, 66(1), 107–126. <https://doi.org/10.25288/tjb.935447>
- Gürgen, G. (2002). *Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin iklimi*. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Gürgöze, S., & Uzun, A. (2020). Ozan Kanyonu'nun jeomorfolojisi, Malatya/Türkiye. *Kesit Akademi Dergisi*, 6(25), 116–128. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.46784>
- Harita Genel Müdürlüğü. (2007). *1/100.000 ve 1/25.000 ölçekli topoğrafya haritaları*. Harita Genel Müdürlüğü.
- Hergarten, S., Robl, J., & Stüwe, K. (2014). Extracting topographic swath profiles across curved geomorphic features, *Earth Surf. Dynam.*, 2, 97–104, <https://doi.org/10.5194/esurf-2-97-2014>.
- Hoşgören, M. Y. (2004). *Hidrografyanın ana çizgileri I (Yeraltı suları-kaynaklar-akarsular)*. Çantay Kitabevi.
- Huggett, R. J. (2015). *Jeomorfolojinin temelleri* (Çeviri Editörü: Prof.Dr. U.Doğan). (3. Baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.
- İbret, B. Ü., & Cansız, E. (2016). Kanyon turizmi ve ekoturizm açısından değerlendirilmesi gereken bir yöre: Küre Ersizlerdere-Karacehennem Kanyonu. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 34, 107–117.
- İmamoğlu, M. Ş., & Çetin, E. (2007). Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve yakın yöresinin deprenselliği. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9, 93–103.
- Kaymak, H., & Kafalı Yılmaz, F. (2018). Dim Çayı Havzası'nda (Alanya) lapy çeşitliliği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 2067–2092.
- Ketin, İ. (1966). Anadolu'nun tektonik birlikleri. *Bulletin of the Mineral Research and Exploration*, 66(66), 20–37.
- Meteoroloji Genel Müdürlüğü. (2022). *Sason ve Kulp istasyonlarının sıcaklık ve yağış verileri*. Meteoroloji Genel Müdürlüğü.
- Meteoroloji Genel Müdürlüğü. (2024a). Diyarbakır istasyonunun sıcaklık ve yağış verileri. <https://mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?k=H&m=DIYARBAKIR>
- Meteoroloji Genel Müdürlüğü. (2024b). Batman istasyonunun sıcaklık ve yağış verileri. <https://mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?k=H&m=BATMAN>
- Meteoroloji Genel Müdürlüğü. (2024c). Muş istasyonunun sıcaklık ve yağış verileri. <https://mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?k=H&m=MUS>
- Openstreetmap. (2025). <https://www.openstreetmap.org/#map=9/38.255/41.243>
- Orman Genel Müdürlüğü. (2019). *Meşcere verisi*, Orman Genel Müdürlüğü.
- Özdemir, E., & Demir, T. (2024). Köklüce Kanyonu ve Kömürlü Deresi Vadisi'nden on kaya mezarı. *Journal of Universal History Studies*, 7(2), 163–188. <https://doi.org/10.38000/juhis.1518788>
- Özdemir, M. A., & Kaymak, H. (2025). Alternatif turizme yeni bir destinasyon: Örenler Kanyonu (Sandıklı-Afyonkarahisar). *Jeomorfolojik Araştırmalar Dergisi*, 15, 15–42. <https://doi.org/10.46453/jader.1639817>
- Özgürel, G., Değişgel, S., & Eröz, S. S. (2019). Tunceli ili kırsal turizm potansiyeli ve yerel halkın turizme yönelik bakışları. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 5(2), 64–76.
- Paulo, A., Galaş, A., & Galaş, S. (2014). Planning the Colca Canyon and the Valley of the Volcanoes National Park in South Peru. *Environmental Earth Sciences*, 71(3), 1021–1032. <https://doi.org/10.1007/s12665.013.2506-9>
- Pekcan, N. (1999). *Karst jeomorfolojisi*. Filiz Kitabevi.
- Pérez-Peña, J. V., Al-Awaddeh, M., Azañón, J. M., Galve, J. P., Booth-Rea, G., & Notti, D. (2017). Swathprofiler and Nprofiler: Two new Arcgis Add-ins for the automatic extraction of swath and normalized river profiles. *Computers & Geosciences*, 104, 135–150. <https://doi.org/10.1016/j.cageo.2016.08.008>
- Pourahmad, A., Hosseini, A., Pourahmad, A., Zoghi, M., & Sadat, M. (2018). Tourist value assessment geotourism and environmental capabilities in Qeshm Island, Iran. *Geoheritage*, 10, 687–706. <https://doi.org/10.1007/s12371.017.0273-9>

- Ranney, W., & Glotfelty, M. (2019). Journey to the Grand Canyon: A geologic and hydrologic excursion across Arizona's magnificent heartland. In *Geologic Excursions in Southwestern North America*; Geological Society America: Boulder, CO, USA.
- Siler, M., & Şengün, M. T. (2016). İdil (Şırnak) kuzeyinin jeomorfolojik özellikleri. *Türk Coğrafya Dergisi*, 66, 11–17. <https://doi.org/10.17211/tcd.72734>
- Sözer, A. N. (1984). Güneydoğu Anadolu'nun doğal çevre şartlarına coğrafi bir bakış. *Ege Coğrafya Dergisi*, 2(1), 8–30.
- Sunkar, M., & Uysal, A. (2024). Eğil Kanyonu (Diyarbakır) ve çevresinin jeomorfolojik özellikleri. K. Kıranşan (Ed.). *Fiziki coğrafya alanında uluslararası araştırmalar I içinde* (s. 77–97). Eğitim Yayınevi.
- Sütçü, Y. F. (2008). *1/100.000 ölçekli Türkiye jeoloji haritaları Muş L46 paftası*. Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü.
- Tomić, N. (2011). The potential of Lazar Canyon (Serbia) as a geotourism destination: Inventory and evaluation. *Geographica Pannonica*, 15(3), 103–112. <https://doi.org/10.5937/GeoPan1103103T>
- Tomić, N., Sepehriannasab, B., Marković, S. B., Hao, Q., & Lobo, H. A. S. (2021). Exploring the preferences of Iranian geotourists: Case study of Shadows Canyon and Canyon of Jinns. *Sustainability*, 13(2), 798. <https://doi.org/10.3390/su13020798>
- Türk Dil Kurumu. (2024). Türk Dil Kurumu. <https://sozluk.gov.tr/>
- Yıldız, S., & Zaman, S. (2024). Adıyaman ilinin kanyon turizm potansiyeli ve planlama önerileri. *Route Education and Social Science Journal*, 87, 195-209. <https://doi.org/10.17121/ressjournal.3575>.
- Zorer, H., & Öztürk, Y. (2021). Masiro Kanyonu'nun (Pervari) flüvyo-karstik gelişimi ve yakın çevresinin jeomorfik özellikleri. *Coğrafya Dergisi*, 42, 49–65. <https://doi.org/10.26650/JGEOG2021-825470>

To Cite This Article: Aslan, G., Oğlakçı, B., & Uzun, A. (2026). Çevrim içi yorumlar üzerinden Kazdağı Milli Parkı ziyaretçi görüşlerinin analizi. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 58, 186-203. <https://doi.org/10.32003/igge.1861689>

Çevrim İçi Yorumlar Üzerinden Kazdağı Milli Parkı Ziyaretçi Görüşlerinin Analizi Analysis of Visitor Opinions on Kazdağı National Park Based on Online Reviews

Gülcan ASLAN^{ID}, Burak OĞLAKCI^{ID}, Alper UZUN^{ID}

Öz

Bu araştırmada, Kazdağı Milli Parkı'nı ziyaret eden bireylerin, Google Haritalar üzerinde paylaştıkları çevrimiçi yorumların incelenerek bu destinasyona ilişkin görüşlerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında, Kazdağı Milli Parkı'na dair 23 Nisan 2025 tarihine kadar bahsi geçen platformda paylaşılmış tüm kullanıcı yorumları kullanılmıştır. Yorumlar üzerinde doğal dil işleme teknikleri uygulanmış ve duygu analizi için BERT tabanlı bir model kullanılmıştır. Analiz sonuçları, ziyaretçilerin büyük çoğunluğunun pozitif nitelikte yorumlar paylaştığını göstermektedir. Pozitif yorumlarda parkın doğal güzellikleri, temiz havası ve huzurlu ortamı öne çıkarken; negatif yorumlarda yol koşulları, altyapı eksiklikleri, çevre temizliği ve giriş ücretleri eleştirilmiştir. Elde edilen bulgular, parkın güçlü doğal çekiciliklere sahip olduğunu ancak bazı altyapı sorunlarının ziyaretçi memnuniyetini sınırlayabildiğini göstermektedir. Sonuç olarak, Google Haritalar gibi halka açık platformlardaki ziyaretçi geri bildirimlerinin düzenli ve sistematik bir şekilde izlenmesi ve bu verilerin hizmet kalitesini artırmaya yönelik yönetim stratejilerinde kullanılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kazdağı Milli Parkı, Çevrim İçi Yorumlar, Ziyaretçi Memnuniyeti, Duygu Analizi

Abstract

The aim of this study is to examine the online reviews shared by visitors to Kazdağı National Park on Google Maps to demonstrate their views regarding this destination. Within the scope of the study, all user reviews about Kazdağı National Park shared on the aforementioned platform up to April 23, 2025, were utilized. Natural language processing techniques were applied to the reviews, and a BERT-based model was used for sentiment analysis. The results of the analysis indicate that the vast majority of visitors shared positive reviews. While positive reviews highlighted the park's natural beauty, clean air, and peaceful atmosphere, negative reviews criticized road conditions, infrastructure deficiencies, environmental cleanliness, and entrance fees. The findings suggest that while the park possesses strong natural attractions, certain infrastructure issues may limit visitor satisfaction. Consequently, it is recommended that visitor feedback on public platforms such as Google Maps be monitored regularly and systematically and that this data be utilized in management strategies aimed at improving service quality.

Keywords: Kazdağı National Park, Online Reviews, Visitor Satisfaction, Sentiment Analysis

* **Sorumlu Yazar:** Yüksek Lisans Öğrencisi, Bahkesir Üniversitesi, ✉ gulcanaslan924@gmail.com

GİRİŞ

Milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları ve tabiatı koruma alanları gibi korunan alanlar, doğal ve kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılması ve alanlardaki biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilirliği açısından kritik öneme sahiptir. Bu alanlar doğal, tarihi ve kültürel özellikleri sayesinde yerel halkın rekreasyonel faaliyetlerine imkân tanımakta ve ulusal turizm potansiyeline katkı sağlamaktadır. Tarih boyunca toplumlar değerli gördükleri nesne ve alanları koruma eğiliminde olmuşlardır. Başlangıçta bireysel düzeyde ortaya çıkan bu koruma anlayışı, zamanla doğal ve kültürel değerlerin gelecek nesillere aktarılmasını amaçlayan daha sistematik bir yaklaşıma dönüşmüş ve korunan alan kavramının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Arslan & Uzun, 2020).

Korunan alan statülerinden biri olan milli parklar, bilimsel ve estetik bakımdan, milli ve milletlerarası ender bulunan tabii ve kültürel kaynak değerleri ile koruma, dinlenme ve turizm alanlarına sahip tabiat parçalarını ifade etmektedir (Milli Parklar Kanunu, 1983). Milli parklar, hem doğal ve kültürel unsurların korunması hem de turizm ve rekreasyonel faaliyetlere imkân tanınması bakımından önemli fonksiyonlar üstlenmektedir. Bu alanlar ekoturizm, dağ turizmi, kültür turizmi, sağlık turizmi, botanik turizmi, kamp-karavan turizmi gibi çeşitli turizm türleri açısından önemli potansiyel barındırmaktadır (Yasak & Durukan, 2017).

Günümüzde farklı doğal peyzajlar ve/veya kültürel değerler barındırabilen milli parklar, sahip oldukları manzara değerleri, kültürel miras unsurları ve ekosistem çeşitliliği sayesinde ziyaretçiler için giderek daha çekici destinasyonlar hâline gelmektedir (Niezgoda & Nowacki, 2020). Şehirleşmenin artması, modern yaşam tarzının yaygınlaşması ve insan-doğa ilişkisinin zayıflaması, bireylerin doğayı turizm yoluyla deneyimleme arayışını artırmıştır. Bu durum doğal alanlara yönelik ziyaretlerin artmasına ve turizm pazarının genişlemesine katkı sağlamaktadır (Arı, 2025). Milli parklar artık yalnızca koruma alanları olarak değil, aynı zamanda turistik destinasyonlar olarak da değerlendirilmektedir.

Turizm literatüründe destinasyon imajı, ziyaretçi davranışını ve memnuniyetini etkileyen temel faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir (Azeez, 2021). Destinasyon imajı, turistlerin beklentilerine uygun destinasyonları seçmelerini ve seyahat kararlarını şekillendirmelerini etkilemektedir. Destinasyon imajının oluşumunda ziyaretçi deneyimleri belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, ziyaretçilerin deneyimlerini paylaştıkları dijital platformlar, destinasyon imajının oluşumu ve yeniden üretilmesinde önemli bir veri ve bilgi kaynağı olarak değerlendirilmektedir (Guo & Pesonen, 2022).

Çevrim içi yorumlar, destinasyon imajının oluşumu ve potansiyel ziyaretçilerin karar verme süreçlerinin şekillenmesi açısından önemli bir bilgi kaynağı olarak değerlendirilmektedir (Zhang & Cole, 2016). Turizm literatüründe bu durum, “elektronik ağızdan ağıza iletişim” (electronic word-of-mouth – eWOM) kavramı ile açıklanmaktadır. eWOM, bireylerin internet ortamında bir destinasyon, ürün veya hizmete ilişkin deneyim ve değerlendirmelerini diğer kullanıcılarla paylaşmalarını ifade etmekte olup turistler için önemli bir bilgi kaynağı oluşturmaktadır (Litvin vd., 2008). Bu iletişim biçimi destinasyonların tanıtım ve pazarlama stratejilerinde giderek daha belirleyici hâle gelmektedir (Kalpaklıoğlu, 2016). Çevrim içi yorumlar, alanı deneyimlemiş ziyaretçilerin memnuniyet düzeylerini, beklentilerini ve eleştirilerini yansıtarak sürdürülebilir yönetim anlayışının geliştirilmesine ve ziyaretçi memnuniyetinin artırılmasına yönelik stratejilerin oluşturulmasına katkı sağlamaktadır (Sunar vd., 2018: 1413).

Kazdağı Milli Parkı, Balıkesir ili sınırları içerisinde, Biga Yarımadası'nın güneydoğusunda yer almakta olup, zengin biyolojik çeşitliliği, endemik türleri ve kültürel mirası ile ön plana çıkmaktadır (Birişçi-Yıldırım & Ölmez, 2005: 261). Yerli ve yabancı ziyaretçiler için önemli bir cazibe merkezi olan Kazdağı Milli Parkı hakkında dijital platformlarda paylaşılan ziyaretçi deneyimleri, parkın algılanan imajının şekillenmesine doğrudan katkı sağlamaktadır. Korunan alanların turistik destinasyon olarak daha fazla tercih edilmesi, turizm faaliyetlerinin planlı ve sürdürülebilir bir şekilde yürütülmesi ve yerel halkın turizm gelirlerinden faydalanabilmesi açısından, bu alanlarda faaliyet gösteren paydaşların görüşleri kritik önemdedir (Varnacı Uzun & Somuncu, 2014).

Kazdağı Milli Parkı'na ilişkin çevrim içi yorumların önemli bir bölümü Google Haritalar ve TripAdvisor gibi platformlarda yer almaktadır. Bu platformlarda paylaşılan ziyaretçi deneyimleri, parkın güçlü ve zayıf yönlerinin belirlenmesi, hizmet

kalitesinin değerlendirilmesi, beklenti ve isteklerin anlaşılması ve yönetim politikalarının iyileştirilmesi açısından önemli bir veri kaynağıdır.

Bu araştırmanın temel amacı, Kazdağı Milli Parkı'na yönelik Google Haritalar kullanıcı yorumlarını BERT tabanlı duygu analizi ve içerik analizi yöntemleriyle inceleyerek parkın algılanan güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koymaktır. Google Haritalar'ın tercih edilmesinin nedeni, kullanıcı tabanının genişliği ve erişim kolaylığı sayesinde daha temsil gücü yüksek bir veri sunmasıdır. Araştırma bu yönüyle Türkçe literatürdeki önceki TripAdvisor odaklı çalışmalardan ayrılmaktadır. Ziyaretçi deneyimlerini yansıtan bu yorumlar, alanın mevcut durumuna ilişkin içgörü sağlamasının yanı sıra, beklentilerin ve iyileştirilmesi gereken noktaların belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Duygu analizi ile ziyaretçi yorumlarının genel memnuniyet düzeyi, içerik analizi yöntemiyle ise sıkça vurgulanan olumlu ve olumsuz temaların (doğal güzellikler, altyapı eksiklikleri, hizmet kalitesi vb.) tespit edilmesi amaçlanmıştır. Google Haritalar verilerinin derin öğrenme temelli yöntemlerle analiz edilmesi, hem ziyaretçi algısının daha sistematik biçimde anlaşılmasına hem de milli park yönetimine yönelik veri temelli çıkarımlar yapılmasına katkı sağlayacaktır. Bu doğrultuda araştırmada şu sorulara yanıt aranmıştır: Kazdağı Milli Parkı'na yönelik Google Haritalar kullanıcı yorumlarının genel duygu dağılımı nasıldır? Ziyaretçi yorumlarında öne çıkan olumlu ve olumsuz temalar nelerdir? Ziyaretçi yorumlarından elde edilen bulgular Kazdağı Milli Parkı'nın yönetimi ve ziyaretçi deneyimi açısından hangi güçlü ve zayıf yönleri işaret etmektedir?

Literatür Analizi

Literatürde, korunan alanlara ve turistik destinasyonlara yönelik çevrim içi ziyaretçi yorumlarının analiz edildiği çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu çalışmaların büyük bir bölümünde veri kaynağı olarak **Google Haritalar** ve **TripAdvisor** gibi dijital platformlarda paylaşılan kullanıcı yorumları kullanılmaktadır. Türkiye bağlamında gerçekleştirilen araştırmalarda ise veri kaynağı olarak ağırlıklı biçimde TripAdvisor platformunun tercih edildiği görülmektedir (Aylan, 2019; Başaran & Somuncu, 2021; Kaya & Kaya, 2023; Şengül & Çılgınoğlu, 2023; Varnacı Uzun, 2023; Vural, 2024). Buna karşın, kullanıcı sayısı ve yorum yoğunluğu bakımından geniş bir veri potansiyeline sahip olan Google Haritalar platformunun Türkçe literatürde görece sınırlı biçimde kullanıldığı dikkat çekmektedir.

Türkiye'de gerçekleştirilen çalışmalarda çevrim içi yorumların farklı turistik destinasyonların değerlendirilmesinde kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, Ulubey Kanyonu'nun mevcut durumunun çevrim içi yorumlar aracılığıyla değerlendirildiği (Aylan, 2019), Yozgat Çamlığı Milli Parkı'na yönelik TripAdvisor yorumlarının analiz edilerek yönetsel öneriler geliştirildiği (Şengül & Çılgınoğlu, 2023) ve Assos Antik Kenti'ne ilişkin ziyaretçi yorumlarının içerik ve betimsel analiz yöntemleriyle incelendiği çalışmalar bulunmaktadır (Başaran & Somuncu, 2021). Bunun yanı sıra Afyon ilindeki termal konaklama tesislerinin (Şimşek, 2023), Konya Selçuklu Kongre Merkezi'nin (Arıcan & Akgöz, 2023), İvriz Kültürel Peyzaj Alanı'nın (Ateş & Sunar, 2019), Efes Deneyim Müzesi'nin (Sezgin vd., 2024) ve Çatalhöyük Neolitik Kenti'nin ziyaretçi yorumlarının analiz edildiği araştırmalar da literatürde yer almaktadır (Halaç vd., 2021). Ayrıca Hatay Arkeoloji Müzesi'nin deprem öncesi ziyaretçi algısının TripAdvisor yorumları üzerinden değerlendirildiği (Varnacı Uzun, 2023), Gaziantep'te en fazla yorum ve puan alan turistik çekim unsurlarının incelendiği (Vural, 2024) ve Uzungöl'e yönelik turistik çekim unsurlarına ilişkin ziyaretçi algılarının analiz edildiği çalışmalar da bulunmaktadır (Kaya & Kaya, 2023).

Kazdağları özelinde gerçekleştirilen bir araştırmada ise TripAdvisor platformunda yer alan ziyaretçi yorumları içerik analizi yöntemiyle incelenmiş ve bölgenin doğa turizmi potansiyeli değerlendirilmiştir (Tür, 2023). Bu araştırmadan farklı olarak, bu çalışma Google Haritalar verisini kullanmakta ve BERT tabanlı bir duygu analizi yaklaşımı benimsemektedir.

Uluslararası literatürde ise milli parklar ve korunan alanlara yönelik çevrim içi yorumların farklı yöntemlerle analiz edildiği görülmektedir. Örneğin Slovakya'daki Tatra Milli Parkı'nda ziyaretçi profillerinin ve deneyimlerinin analiz edildiği (Niezgoda & Nowacki, 2020), Hırvatistan'daki Plitvice Gölleri Milli Parkı'nın güçlü ve zayıf yönlerinin çevrim içi yorumlar aracılığıyla belirlendiği (Sergiacomi vd., 2022), Tuna Deltası UNESCO Dünya Mirası Alanı'na yönelik ziyaretçi algılarının incelendiği

(Stoleriu vd., 2019) ve Kanada'daki Jasper Milli Parkı için ziyaretçi yorumlarının metin madenciliği yöntemleriyle analiz edildiği çalışmalar bulunmaktadır (Mirzaalian & Halpenny, 2021).

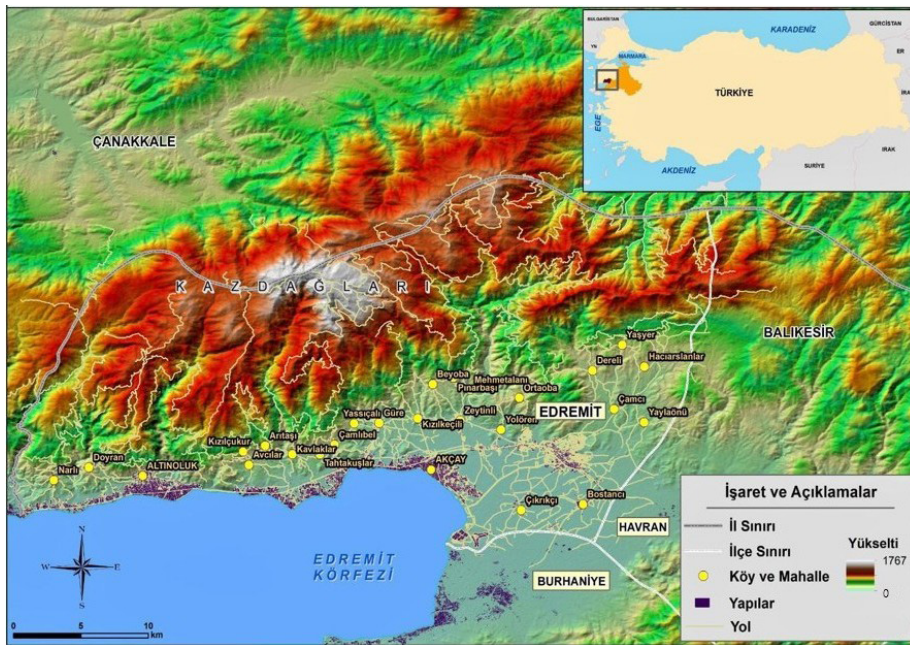
Bunların yanı sıra, sosyal medya verilerinin ulusal park ziyaretçilerinin duygu durumlarının belirlenmesinde kullanıldığı ve sosyal medyanın park algılarının anlaşılmasındaki önemi vurgulanan çalışmalar bulunmaktadır (Hausmann vd., 2020). Ayrıca, Endonezya'daki turistik destinasyonlar için sosyal ağ X (eski adıyla Twitter) üzerinden paylaşılan tweetlerin duygu analizi tekniğiyle incelendiği ve ağın ziyaretçi fikirleri üzerindeki etkisine dikkat çekildiği araştırmalar da mevcuttur (Hermanto vd., 2018).

Alan yazını genel olarak değerlendirildiğinde, çevrim içi ziyaretçi yorumlarının çoğunlukla içerik analizi ve nitel analiz yazılımları aracılığıyla incelendiği, buna karşın derin öğrenme temelli metin madenciliği ve duygu analizi yöntemlerinin sınırlı biçimde kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca Türkiye'de gerçekleştirilen araştırmaların büyük bölümünde veri kaynağı olarak TripAdvisor platformunun tercih edildiği, Google Haritalar verilerinin ise görece daha az kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bu araştırma, Google Haritalar kullanıcı yorumlarını veri kaynağı olarak kullanması ve BERT tabanlı duygu analizi yaklaşımını benimsemesi bakımından mevcut literatüre metodolojik ve veri temelli bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Araştırma Alanı

Kazdağı veya mitolojideki adıyla İda Dağı Türkiye'nin önemli dağ ekosistemlerinden biridir. Yaklaşık 5000 yıldır insan tarafından şekillendirilen bu dağlık alan, Yunan mitolojisinde ve Homeros'un İlyada Destanı'nda kendine yer bulmuş, Sarıkız Efsanesi'ne ve Hasan Boğuldu Şelalesi'ne ev sahipliği yapmış ve dünyanın ilk güzellik yarışmasının yapıldığı yer olmuştur (Duymaz, 2001; Uzun, 2012). Kazdağları ve çevresini gösterir lokasyon haritası Şekil 1'de verilmiştir.

Kazdağı; barındırdığı biyolojik zenginliğiyle, Kazdağı Gökna'ı başta olmak üzere endemik türleriyle, yaban hayatıyla, zeytin bahçeleriyle, su kaynaklarıyla, geleneksel yaşam tarzlarıyla ve yüzyıllardır aktarılan mitolojisiyle hem doğal hem de kültürel peyzaj özelliklerini bir arada bulduran bir alandır (Fotoğraf 1). Dağ, mitolojiye göre Zeus'un dinlenme yeri olurken, efsaneye göre de kazları ile bu dağda yaşamaya başlayan Sarıkız'ın mekânı olmuştur. Günümüzde Kazdağı, huzur ve temiz hava arayışındaki bireyler tarafından tercih edilmektedir, aynı zamanda bireylerde sakin, doğal ve özgün bir alan algısı oluşturmaktadır (Özkan & Uzun, 2019). Kazdağı, anılan özellikleri itibariyle Türkiye'nin yerli ve yabancı turist çekme potansiyeline sahip önemli bir dağlık alandır.

Şekil 1: Kazdağları Lokasyon Haritası

Fotoğraf 1: Kazdağı Milli Parkı'nın Bazı Doğal ve Kültürel Değerleri

VERİ VE YÖNTEM

Verilerin Toplanması

Araştırmanın temel verilerini, Kazdağı Milli Parkı'na yönelik Türkçe ve Türkçeye çevrilmiş¹ çevrim içi kullanıcı yorumları oluşturmuştur. Bu yorumlar Google Haritalar platformu üzerinden elde edilmiştir (Şekil 2). Yorumlar, verilerin toplanma tarihi olan 23 Nisan 2025'e kadar Google Haritalar üzerinde erişilebilir tüm kullanıcı yorumlarını kapsamıştır. Herhangi bir tarih aralığı sınırlaması uygulanmamıştır. Hedeflenen yorumları otomatik şekilde toplayabilmek için bir web kazıyıcısı (scrape) kullanılmıştır². Web kazıma yöntemi, web sitelerinde yer alan büyük hacimli verilerin otomatik olarak çıkartılmasını, toplanmasını ve depolanmasını sağlayan tekniği ifade etmekte ve çok sayıda uygulama alanı bulunmaktadır (Khder, 2021).

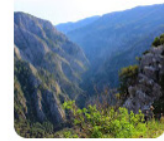
Kazdağı Millî Parkı

4,4 ★★★★★ (3,9 B) · Ulusal park

Edremit/Balıkesir

Kapalı · Açılış saati: 08:00

Korunan alanda ormanlar, vadiler ve dağlar · [Web sitesi](#)

Şekil 2: Google Yorumlar Üzerinde Kazdağı Milli Parkı Genel Bilgileri

İlk kez 8 Şubat 2005'te Google Blog'da tanıtımı yapılan Google Haritalar; aynı yılın 20 Haziran'ında ise kapsamı ABD, İngiltere ve Kanada sınırlarından çıkarak tüm dünyayı içerecek şekilde genişletilmiştir (Koç & Şahin, 2023). Başlangıçta Google Local

1 Google Haritalar, kullanıcı deneyimini kolaylaştırmak için yorumları genellikle cihazın, uygulamanın veya tarayıcının diline göre otomatik olarak ayarlamaktadır.

2 <https://github.com/omkarcloud/google-maps-reviews-scraper>

adıyla bilinen Google Haritalar; yer işaretleri, yol çizgileri, alan şekilleri, vektör, uydu ve topografik haritaları barındıran küresel bir çevrimiçi harita hizmeti olarak sunulmuştur (Yang & Hsu, 2016). Günümüzde bu platform yalnızca bir harita hizmeti değil, aynı zamanda kullanıcıların mekânlar hakkında değerlendirme ve puanlama yapabildiği bir sosyal etkileşim alanı işlevi görmektedir. Kullanıcılar, gönüllülük esasına göre Google Haritalar'da ziyaret ettiği yerlerle ilgili yorum yazabilmekte, bilgiler verebilmekte, fotoğraf veya video güncellemeleri yayınlatabilmektedir. Yine kullanıcılar deneyimlerini puanlayarak (1 ile 5 arası puanlama mevcut) başkalarının daha iyi karar vermelerine yardımcı olabilmektedir (Google, 2025).

Yapılan veri kazıma işlemi ile Google Haritalar platformunda toplam 3921 kullanıcı değerlendirmesine ulaşılmış, bunların 2191'inin yalnızca puan (yıldız) oylaması, 1730'unun ise hem yazılı yorum hem de puan bilgisi içerdiği tespit edilmiştir. Yorumların 74 tanesinin Türkçe dışında 18 farklı dilde (İngilizce, İspanyolca, Hollandaca, Rusça, Japonca vb.) oluşturulduğu görülmüştür. Yabancı dildeki yorumların Google tarafından otomatik olarak Türkçeleştirildiği belirlenmiştir. Toplanan veriler yer adı, yayımlanma tarihi, yorum, puan ve isim olmak üzere beş sütun halinde CSV (comma separated values/virgülle ayrılmış değerler) formatında depolanmıştır (Şekil 3).

yer adı	yayımlanma tarihi	yorum	puan
Kazdağı Milli Parkı	2024-02-21T12:30:06		5
Kazdağı Milli Parkı	2024-02-21T12:30:06	Milli parka giriş iki farklı yoldan yapılıyor. Girişte kişi başı 20 TL olan ulaşımı dar ve tasli bir yol olan, içinde cafe	4
Kazdağı Milli Parkı	2024-02-21T12:30:06	Dogasiyla harika bir yer adeta insani buyuluyor bu sene buralari gezip gormek banada kismet oldu cok mutlu	5
Kazdağı Milli Parkı	2024-02-21T12:30:06	Ziyaret ettigimiz donemde yangin riskinden dolayi kisit vardi bolgenin belli bir noktasina kadar izin veriliyordu	1
Kazdağı Milli Parkı	2024-02-21T12:30:06	Ulkemizin en degerli nefes kaynaklarindan milli degerimiz gozumuz gibi korumali her agacinin her canlisinin k	5
Kazdağı Milli Parkı	2024-02-21T12:30:07		5
Kazdağı Milli Parkı	2024-02-21T12:30:07	Kapali olmasına rağmen girişte bilgi vermediler. Bedavadan para alıyorlar.	1
Kazdağı Milli Parkı	2024-02-21T12:30:07	Eylul ayından gittim sezon acik degil dediler ekimde acilacakmis kesin ne alaka ise selaleler kapaliymis giriş yok	1
Kazdağı Milli Parkı	2024-02-21T12:30:07	Dunyanin ikinci oksijen deposubaska soze gerek yok sanirim.	5
Kazdağı Milli Parkı	2024-02-21T12:30:07	Kesinlikle gitmeyin 1 yolu cok kotu toprak yol arabinizi yazik cok pisman olursunuz 2 milli park girişi koyden	1
Kazdağı Milli Parkı	2024-02-21T12:30:07	Mukemmel bir milli park. Gidip gormelisiniz	5
Kazdağı Milli Parkı	2024-02-21T12:30:07	Orman yanginlari sebebiyle kamp yapilamasa da gezilecek gorulecek ve muhtesem havasi ice cekilecek bir yer.	5
Kazdağı Milli Parkı	2024-02-21T12:30:07		5
Kazdağı Milli Parkı	2024-02-21T12:30:07	Coğu yeri kapalıydı yangınlar dan dolayı ama çok güzel dogasi var	5
Kazdağı Milli Parkı	2024-02-21T12:30:07	Balikesir'in onemli degerlerinden olan Kaz daglarina uzun, tasli ve rampa bir yol cikiyorsunuz. Gecen sene gelc	1
Kazdağı Milli Parkı	2024-02-21T12:30:08	Insan eli degmeyince doga kendi susunu oyle guzel takiniyor ki. Gormelisiniz	5
Kazdağı Milli Parkı	2024-02-21T12:30:08	Yol cok bozuk o kadar yol gidiyorsunuz 65 tl giriş ücreti veriyorsunuz buraya kadar geldik donmek olmaz diyor	2
Kazdağı Milli Parkı	2024-02-21T12:30:08	Türkiye de gidilmesi gereken yerlerden biri oldugunu dusunuyorum	5

Şekil 3: CSV Formatında Depolanan Verilerin Genel Yapısı

Verilerin Ön İşlemesi

Elde edilen çevrimiçi yorumlarda Türkçe yazım ve imla kurallarına ilişkin çeşitli hatalar gözlenmiştir. Bu nedenle veriler analiz edilmeden önce doğal dil işleme araçları (DDİ) kullanılarak ön işlemeyen geçirilmiştir. Bu tür ön işlemlerin analizlerde elde edilen başarı oranlarını artırdığı bilinmektedir (Smelyakov vd., 2020). Bu aşamada öncelikle yorumlarda yer alan tek başına anlamsız karakterler (@, #, -, /, \, ?) ve linkler (https, www) temizlenmiştir. Yorumlar üzerinde temel yazım denetimi ve hataların düzeltilmesi işlemi, Türkçe doğal dil işlemede yaygın olarak kullanılan Zemberek-NLP kütüphanesi ile gerçekleştirilmiştir. Bu işlem ile Türkçe karakterlerin (ş, ı, ö, ç, ğ, ü) kullanılmadığı kelimelerin düzeltimi de (deascifier) sağlanmıştır (Şekil 4).

```

: normalizer = TurkishSentenceNormalizer(morphology)
text = "bu milli parki çok sevyorum. Oldkça güzl bir konumuu ve havasu var"
corrected = normalizer.normalize(text)
print("Orişinal:", text)
print("Düzeltilmiş:", corrected)

```

Orişinal: bu milli parki çok sevyorum. Oldkça güzl bir konumuu ve havasu var
Düzeltilmiş: bu milli parkı çok seviyorum . oldukça güzel bir konumu ve havası var

Şekil 4: Hata ve Eksiklerin Düzeltildiği Örnek Bir Yorum

Verilerin Analizi

Elde edilen yorumlar üzerinde duygu analizi (sentiment analysis) tekniği uygulanmış ve yorumlar pozitif ve negatif olarak iki duygu kategorisi altında sınıflandırılmıştır. Nötr sınıfı analize dâhil edilmemiştir. Bu tercihte, nötr ifadelerin duygu yönelimi açısından belirgin bir kutup oluşturmaması ve modelin pozitif–negatif ayırımına daha net odaklanması amacı etkili olmuştur.

Duygu analizi, makine öğrenimi ve doğal dil işlemeden (DDİ) faydalanarak metinlerdeki duygusal tonun belirlendiği tekniği ifade etmektedir. Bu teknik, metinleri duygusal birer ifade şeklinde ele alarak bu ifadelerin anlaşılmasını ve yorumlanmasını mümkün kılmaktadır (Adalı, 2016; Agarwal vd., 2011). Bahsi geçen teknik Nasukawa & Yi (2003) tarafından “*Sentiment analysis: Capturing Favorability Using Natural Language Processing*” başlıklı araştırmada kavramsallaştırılmıştır. Son yıllarda, duygu analizi gibi doğal dil işleme ve metin madenciliği yöntemlerinin coğrafya ve diğer disiplinlerdeki kullanımı belirgin bir ivme kazanmıştır (Oğlakçı & Uzun, 2025).

Araştırmanın duygu analizi sürecinde BERT (Bidirectional Encoder Representations from Transformers) modeli tercih edilmiştir. BERT, 2018 yılında Google tarafından tanıtılmış ve doğal dil işleme alanında önemli bir yer edinmiş derin öğrenme tabanlı dil modelidir. BERT, kendinden önce yaygın olarak kullanılan elle oluşturulmuş öznitelik yaklaşımlarından ve Word2vec ile GloVe gibi kelime gömme yöntemlerinden farklı olarak kelimelerin bağlama özgü temsillerini üretebilmektedir. Bu model yüksek miktarda metin verisi ile eğitilmiştir ve belirli amaçlar doğrultusunda ince ayar (fine-tuning) edilebilmektedir (Devlin vd., 2019). Yine BERT, metinlerdeki bağlamsal ilişkileri derinlemesine yakalayabilme yeteneği sayesinde duygu analizinde yüksek başarı oranları elde etmektedir (Sun vd., 2019). Yüksek başarı oranı ve bağlamsal kavrayışın yanı sıra farklı dillere uyarlanabilirlik modelin avantajları arasındadır (Sanh vd., 2020).

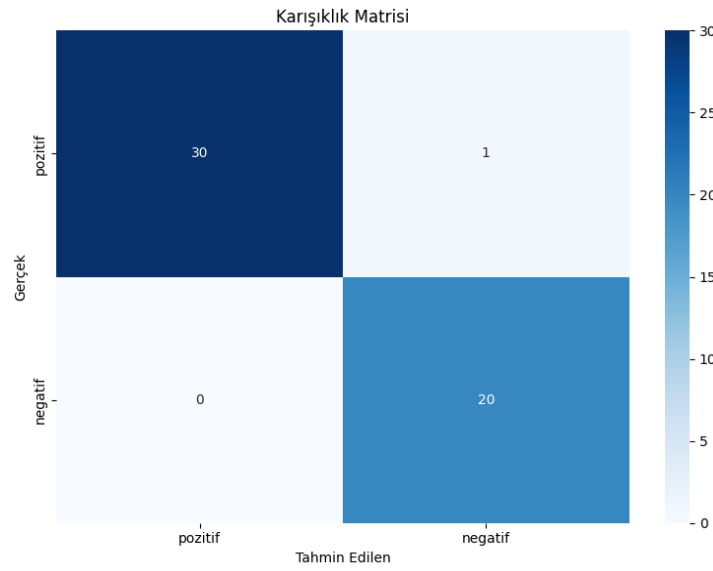
Veri analizi aşamasında yer verilen duygu analizi tekniğini uygulamak için, önceden eğitilmiş bir Türkçe BERT modeli fine-tune (ince-ayar) edilmiştir. Bu süreçte üç aşama takip edilmiştir: (1) Verilerin diline uygun olarak önceden eğitilmiş bir modelin seçilmesi, (2) Modelin belirlenen görev doğrultusunda etiketlenmiş bir veri setiyle ince ayar edilmesi ve (3) Test verileri üzerinde modelin test edilmesi. Nitekim bu aşamalar metin sınıflandırma problemlerinde yaygın olarak takip edilen aşamaları oluşturmaktadır (Khorsheed & Al-Thubaity, 2013: 514). Bu süreçte 335 yorum pozitif ve negatif olmak üzere iki kategori altında etiketlenmiş ve modelin fine-tuning (ince-ayar) sürecinde kullanılmıştır. Kullanılan yorumlar temel yazım denetimi ve hataların düzeltilmesi işlemi, Türkçe karakterlerin (ş, ı, ö, ç, ğ, ü) kullanılmadığı kelimelerin düzeltilmesi (deascifier) ve tüm harflerin küçük harflere dönüştürülmesi (lowercase) ile ön işlemeden geçirilmiştir. Ön işlemeden geçirilen yorumlar araştırmacılar tarafından pozitif (204) ve negatif (131) olarak işaretlenmiştir.

Etiketlenen 335 ziyaretçi yorumu, BERT tabanlı modeller için görece küçük bir veri seti oluşturduğundan model performansını artırmaya yönelik çeşitli parametre ayarlamaları yapılmıştır. Bu kapsamda Türkçe dili için önceden eğitilmiş ve duygu analizi görevi için ince ayar edilmiş olan “*savasy/bert-base-turkish-sentiment-cased*” modeli tercih edilmiştir. Ayrıca, veri setinin özellikleri dikkate alınarak parti boyutu (batch size), öğrenme oranı (learning rate), düzenleme teknikleri ve erken durdurma sabrı (early stopping patience) gibi hiperparametre ayarlamaları gerçekleştirilmiştir. Küçük veri setlerine uygun şekilde belirlenen bu parametre değerleri Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Oluşturulan Modelde Kullanılan Parametreler

BERT Modeli	savasy/bert-base-turkish-sentiment-cased	Dropout (Sönümleme)	0.3
Batch size (Parti boyutu)	8	Weight decay (L2 Düzenleme)	0.01
Learning rate (Öğrenme oranı)	1e-5	Warmup steps (Isınma adımları)	0.1
Epoch (Dönem)	15	Early stopping patience (Erken durdurma sabrı)	5

Veri setinin %80’i eğitim verisi, %20’si test verisi olarak belirlenen model, test verileri üzerinde pozitif 30/31 (%96,77) ve negatif 20/20 (%100) sınıf bazlı doğruluk elde etmiştir. Toplam 51 test örneği üzerinde genel doğruluk %98.0471 olarak hesaplanmıştır. Modelin pozitif ve negatif sınıflar için doğru ve yanlış tahminleri Şekil 5’te karışıklık matrisi olarak özetlenmiştir.

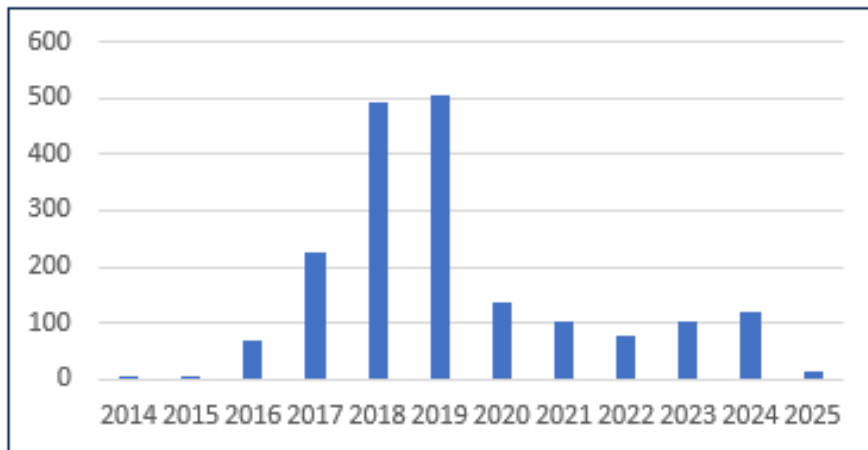

Şekil 5: Model Tahmin Sonuçlarının Karışıklık Matrisi (Confusion Matrix)

BULGULAR

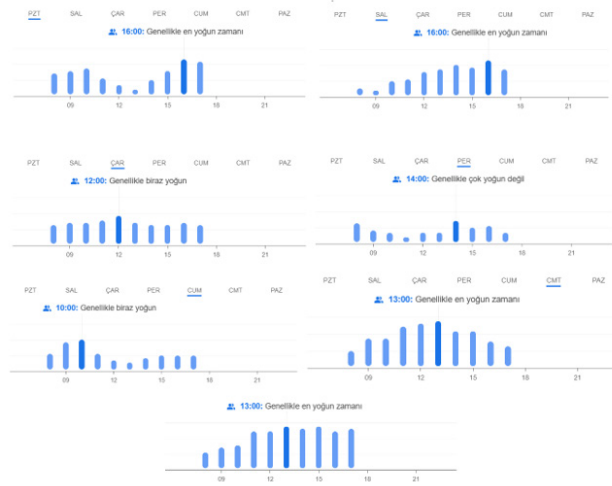
Kazdağı Milli Parkı'na Yönelik Çevrim İçi Aktivite

Google Haritalar üzerinde Kazdağı Milli Parkı için 3921 değerlendirmeye ulaşılmıştır. Bu değerlendirmelerin 2191'i yalnızca yıldız şeklindeki değerlendirmelerdir. Bu kullanıcıların yalnızca 1 ile 5 arasında puanlama yaptığı ve yazılı yorum bırakmadığı anlaşılmaktadır. Yıldız değerlendirmelerinin ortalama puanı ise 4,44'tür. Yorum içeren değerlendirme sayısı ise 1730 olmuştur. Ayrıca bu yorumların 74 tanesi Türkçe dışında 18 farklı dilden (İngilizce, İspanyolca, Hollandaca, Rusça, Japonca vb.) otomatik olarak çevirilmiştir. Kazdağı Milli Parkı için Google Haritalar platformuna yüklenmiş toplam 28.583 fotoğraf mevcuttur. Bu veriler ışığında, Kazdağı Milli Parkı'na yönelik Google Haritalar üzerindeki çevrim içi ziyaretçi yorumlarının, 2014 yılında yapılmaya başlandığı gözlemlenmiştir. 10 yıllık dönem ve 2025'in ilk dört ayı dahil olmak üzere yıllık yorum aktivitesi Şekil 6'da gösterilmiştir.

Şekil 6: Yıllara Göre Çevrim İçi Yorumların Sayısı

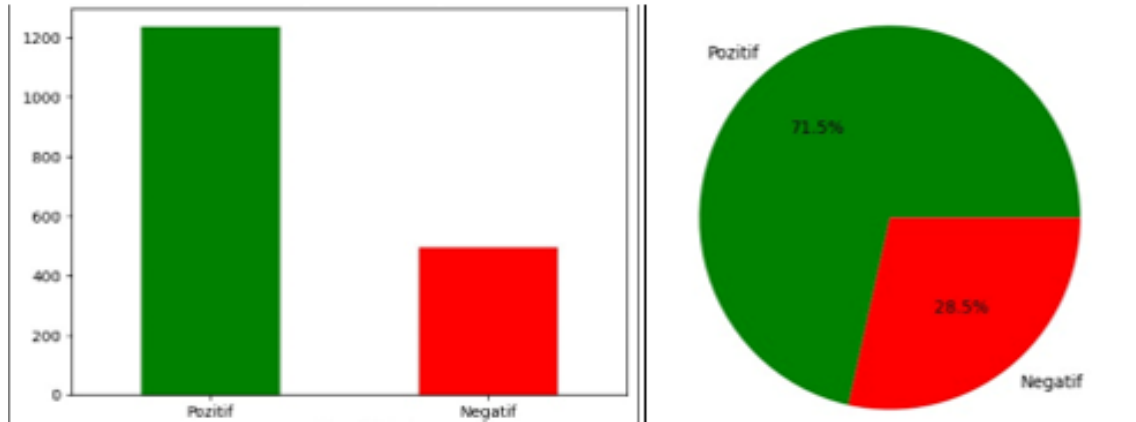
Verilere göre en fazla yorum 2018 ve 2019 yıllarında yapılmıştır. Bunun yanı sıra, alana yönelik popüler saatlerin yer aldığı günlük aktivite durumu Şekil 7’de sunulmuştur. Hafta sonlarında saat 13:00 en yoğun ziyaret saatlerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Kullanıcılar genellikle hafta sonlarını ve öğle saatlerini tercih etmektedir. Hafta içi günlerde ise pazartesi ve salı günleri, 16:00 saati ile en yoğun saat olarak gözlemlenmiştir. Ayrıca, yapılan değerlendirmeler ziyaretçi sayısındaki zirvenin ilkbahar mevsimine denk geldiğini göstermektedir. Bu artışın temel nedeni, sıcaklıkların yükselmeye başlaması ve bireylerin kış aylarının ardından doğayla etkileşim kurma eğilimlerindeki artış olarak değerlendirilebilir.

Şekil 7: Kazdağı Milli Parkı'nda Popüler Saatlerin Günlere Göre Gösterimi

Duygu Analizinden Elde Edilen Bilgiler

Modelin ince ayar süreci sonrasında, Google Haritalar üzerinde alana yönelik yayımlanan 1730 yorumun duygu analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda 1237 (%71,5) yorumun pozitif, 493 (%28,5) yorumun ise negatif olduğu belirlenmiştir (Şekil 8).

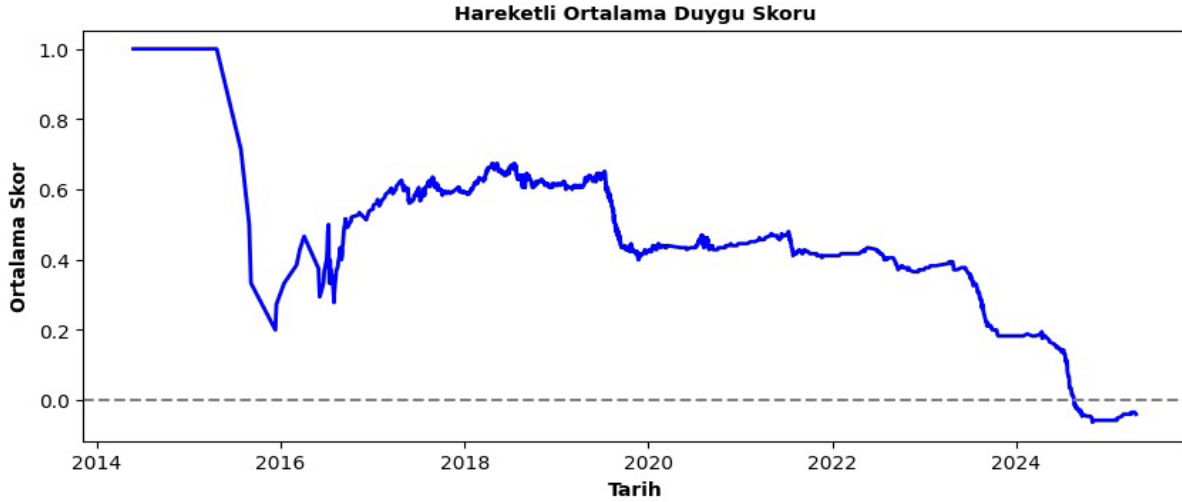

Şekil 8: Yorumların Pozitif Negatif Sayıları ve Oranları Grafiği

Pozitif ve Negatif Duyguların Zamansal Değişimi

2014 yılından 2025 yılının ilk dört ayına kadar olan dönemde, ziyaretçi yorumlarının duygu durumlarındaki değişim Şekil 9’da verilmiştir. Şekil 9’da X Eksen (Tarih) zaman çizelgesini gösterirken Y Eksen (Ortalama Skor) duygu skorunu temsil

etmektedir. Bu eksen, pozitif ve negatif skorlardan üretilmiş bir ortalamayı ifade etmektedir. Buna göre, 2014 yılında pozitif olarak başlayan ziyaretçi yorumlarındaki duygu trendinin genel olarak pozitif yönde seyrettiği görülmüştür. 2023 yılı ve sonrasında duygu durumu aşağı yönde bir trendi takip etmektedir (Şekil 9).

Şekil 9: Tüm Yorumların Zaman İçinde Ortalama Duygu Skoru

Buna göre, Kazdağı Milli Parkı'na yönelik çevrim içi ilk yorumlar 2014 yılında pozitif bir şekilde yapılmıştır. 2014-2016 yılları arasında yapılan yorum sayısı azdır. Daha sonraki yıllarda yorum sayısı artmıştır ve bu yorumların duygu durumu pozitif olmuştur. İlgili dönemde genel duygu trendinin pozitif yönde olduğu anlaşılmaktadır. Ancak 2023 yılından sonra pozitif yorum sayısının azaldığı, negatif yöne evrilen bir trend görülmektedir. Duygu analizi ile belirlenen pozitif ve negatif duygu durumuna sahip yorumların yıllara göre gösterimleri ise Şekil 10 ve Şekil 11'de verilmiştir.

Şekil 10 incelendiğinde 2016 yılı sonrasında pozitif yorum sayısında belirgin bir artış görülmektedir. Pozitif yorumların en yoğun olduğu dönem 2018-2020 dönemidir ve ziyaretçilerin memnuniyetinin bu yıllarda yüksek olduğu görülmektedir. 2020 yılından sonra yorum sayısında önemli bir düşüş göze çarpmaktadır. Bu düşüşün sebebinin Covid-19 pandemisiyle seyahatlerdeki kısıtlamalar kaynaklı olduğu düşünülebilir. Yine 2021 ve 2024 yılları arasında pozitif yorumlar seyrekleşmiştir.

Şekil 10: Yıllara Göre Pozitif Yorum Sayısı

Ziyaretçilerin eleştirdiği bir diğer konu ise temizlik ve çevre düzenlemesidir. Çöp kutularının yetersizliği ve çevrenin kirli olması, parkın olumsuz değerlendirilen yönlerindedir. Örneğin:

“Temizlik ve çevre bakım konusunda ve çöp kutusu çoğaltılması talep etsem çok şey mi istemiş olurum”,

“Doğa harika ama insanlar çok pis etraf çöp yığı”,

“Doğa gayet güzel lakin lütfen çöplerimizi çevreye atmayalım”,

“İnsanın girdiği her yer berbat hale mi gelir çöp dolu”,

“Etraf çöp doluydu tesis çok bakımsız”,

“Harika bir milli park ancak insanlarımız çok duysuz çöplerini konteynere atmıyor çevreyi kirletiyorlar çok üzücü.”

Milli parka giriş ücretleri hakkında katılımcıların bir kısmı giriş ücretlerinin pahalı olduğunu düşünmektedirler ve rehber için de ayrı bir ücret ödenmesi kullanıcıların bir kısmını rahatsız etmektedir. Ücret hakkında yapılmış bazı dikkat çeken yorumlar;

“Giriş ücreti pahalı ve belediye hizmeti sıfır doğa harikası bir yer”,

“Giriş ücretli ve aracımızla da giriyorsanız biraz pahalı milli park dışındaki dağ yollarında her yerdeki çöplere bakınca daha da artırılmalı”,

“Çok bakımsız ve giriş ücretini hak edecek bir hizmet yok her şey kırık dökük yazık güzelim doğa harikası içler acısı sadece ücret almayı düşünmüşler başka bir şey yok çok yazık 1100 km yoldan gelip hayal kırıklığı”,

“Görülmesi gereken bir yer ama giriş ve kılavuz ücreti biraz fazla”,

“Müthiş doğa ve manzara fakat milli park olan tarafa gidekseniz rehbersiz çıkışa izin verilmiyor 150 tl civarı rehber ücreti”,

“Giriş ücreti pahalı ve belediye hizmeti sıfır doğa harikası bir yer”.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma, Kazdağı Milli Parkı'na yönelik çevrim içi yorumları analiz ederek ziyaretçi deneyimlerine ilişkin hem metin madenciliği hem de BERT tabanlı duygu analizi temelli bulgular sunmuştur. Elde edilen veriler, ziyaretçilerin büyük bir bölümünün milli parkı olumlu biçimde değerlendirdiğini göstermektedir. Özellikle doğal güzellikler, biyolojik çeşitlilik, temiz hava ve huzurlu ortam, olumlu deneyimlerin temel belirleyicileri olarak öne çıkmaktadır.

Olumsuz değerlendirmelerde, yolların bozukluğu, altyapı yetersizliği, giriş ve rehber ücretlerinin yüksekliği ile çevre temizliği konularında yaşanan eksiklikler dikkat çekmektedir. Bu durum, milli parkın güçlü doğal çekiciliklere sahip olmasına rağmen altyapı sorunlarının ziyaretçi memnuniyetini sınırladığını göstermektedir. Dolayısıyla, alandaki doğal güzellikler takdir edilse de ziyaretçi deneyimini olumsuz etkileyen unsurların öncelikli olarak ele alınması gerekmektedir.

Alan için hem daha fazla ziyaretçi çekilmesi hem de sürdürülebilirliğin sağlanması önem taşımaktadır. Ziyaretçilerin deneyimlerinden faydalanarak Kazdağı Milli Parkı için olumlu yönlerin geliştirilmesi, olumsuz yönlerin ise ortadan kaldırılması veya minimum seviyeye indirilmesi mümkündür. Milli parkların sahip oldukları doğal ve kültürel kaynaklar dolayısıyla yıl içerisinde mevsimsel faktörlerden daha az etkilenerek yıl boyu turistik aktivitelerinin yapılmasına olanak sunabilmesi önem arz etmektedir (Yasak & Durukan, 2017).

Araştırma sonuçlarına dayalı olarak bazı öneriler geliştirilebilir. Öncelikle, ulaşımaya yönelik şikâyetler göz önünde bulundurulmalı, ancak ziyaretçilerin talep ettiği şekilde yeni yol açma ya da mevcut yolları genişletme girişimlerinin parkın doğal yapısıyla çelişebileceği dikkate alınmalıdır. Bu nedenle öncelikli olarak düzenli bakım ve onarım faaliyetlerinin yürütülmesi, mevcut yolların güvenli ve erişilebilir kılınması önerilmektedir. Çevre temizliği konusunda dile getirilen

sorunların giderilmesi için periyodik temizlik uygulamalarının sürdürülmesi ve ziyaretçilere yönelik çevre bilincini artırıcı bilgilendirme çalışmalarının yapılması önem taşımaktadır.

Ziyaretçi yorumları, parkın büyük ölçüde doğal özellikleri üzerinden değerlendirildiğini göstermektedir. Oysa Kazdağı, yalnızca doğal peyzajı ve biyolojik çeşitliliğiyle değil, aynı zamanda mitolojik anlatılar ve kültürel miras unsurlarıyla da ön plana çıkmaktadır. Bu kültürel ve mitolojik değerlerin ziyaretçilere etkin biçimde tanıtılması, alanın çekiciliğinin çeşitlendirilmesi ve destinasyon imajının güçlendirilmesi açısından kritik öneme sahiptir. Park yönetimi, çevrim içi platformlarda paylaşılan ziyaretçi geri bildirimlerini düzenli olarak takip etmeli ve hizmet kalitesini artıracak somut stratejiler geliştirmelidir.

Kazdağı Milli Parkı, hem doğal hem kültürel değerleriyle yüksek bir turizm potansiyeline sahiptir. Ancak parkın sürdürülebilirliği ve ziyaretçi memnuniyetinin artırılması, altyapı, çevre yönetimi ve kültürel tanıtım alanlarında bütüncül ve veri temelli bir strateji geliştirmesini gerektirmektedir. Bu tür bir yaklaşım, parkın korunmasına katkı sağlarken, ziyaretçi sayısının ve memnuniyetinin artırılmasına da destek olacaktır.

| EXTENDED ABSTRACT |

Analysis of Visitor Opinions on Kazdağı National Park Based on Online ReviewsGülcan ASLAN^{ID}, Burak OĞLAKCI^{ID}, Alper UZUN^{ID}**INTRODUCTION**

Kazdağı National Park is located within the borders of Balıkesir Province, in the southeastern part of the Biga Peninsula, and is renowned for its rich biodiversity, endemic species, and cultural heritage (Birişçi-Yıldırım & Ölmez, 2005: 261). Visitor opinions and experiences shared on digital platforms regarding Kazdağı National Park—a major attraction for both domestic and international visitors—directly contribute to shaping the park's perceived image. A significant portion of online reviews regarding Kazdağı National Park can be found on platforms such as Google Maps and TripAdvisor. The visitor reviews shared on these platforms serve as a valuable source of data for identifying the park's strengths and weaknesses, evaluating service quality, understanding visitor expectations and needs, and improving management policies. The aim of this study is to identify the perceived strengths and weaknesses of Kazdağı National Park by analyzing Google Maps user reviews using BERT-based sentiment analysis and content analysis methods. The sentiment analysis is used to determine the overall satisfaction level of visitor reviews, and content analysis is used to identify frequently mentioned positive and negative themes (such as natural beauty, infrastructure deficiencies, service quality, etc.). In this context, the study seeks to answer the following questions:

- *What is the overall sentiment distribution of Google Maps user reviews regarding Kazdağı National Park?*
- *What are the prominent positive and negative themes in visitor reviews?*
- *What strengths and weaknesses do the findings from visitor reviews indicate regarding the management of Kazdağı National Park and the visitor experience?*

Originality and value

This study examined online reviews about Kazdağı National Park, providing both qualitative and quantitative data on visitors' opinions. In previous Turkish studies conducted using online comments, the data were mostly analyzed using qualitative analysis software, while deep learning-based methods were applied to a limited extent. However, this study differed from previous studies in that it adopted a sentiment analysis approach and conducted an analysis process based on the BERT model.

Limitations

The study is limited to reviews shared on Google Maps for Kazdağı National Park.

METHODOLOGY

The main data for the study consisted of online user reviews in Turkish and those translated into Turkish regarding Kazdağı National Park. These reviews were obtained from the Google Maps platform. A web scraper was used to automatically collect. Various errors related to Turkish spelling and grammar were observed in the online comments collected. For this reason, the data underwent pre-processing using natural language processing (NLP) tools prior to analysis. It is known that such pre-processing improves the success rates achieved in analyses (Smelyakov et al., 2020). Sentiment analysis was applied to the collected reviews, which were classified into two sentiment categories: positive and negative. The neutral category was not included in the analysis. The BERT-based (Bidirectional Encoder Representations from Transformers) model was selected (fine-tuning) for the sentiment analysis phase of the study. BERT is a deep learning-based language model introduced by Google in 2018 that has established a significant presence in the field of natural language processing (Devlin et al., 2018). The 335 comments were labeled under two categories—positive and negative—and used in the model's fine-tuning process. Various parameter adjustments were also made to improve model performance. In this context, the “*savasy/bert-base-turkish-sentiment-cased*” model, which had been pre-trained for the Turkish language and fine-tuned for the sentiment analysis task, was selected. Furthermore, taking into account the characteristics of the dataset, hyperparameter adjustments were made, including batch size, learning rate, regularization techniques, and early stopping patience.

FINDINGS

It has been observed that online visitor reviews on Google Maps for Kazdağı National Park began to appear in 2014. The most reviews were shared in 2018 and 2019. A total of 3,921 reviews have been found on Google Maps for Kazdağı National Park. Of these reviews, 2,191 are star ratings only. The average rating for star ratings is 4.44. The number of users who left comments is 1,730, and among these, there are 74 comments in other languages. Apart from Turkish, comments were made in 18 different languages (English, Spanish, Dutch, Russian, Japanese, etc.). Additionally, there are a total of 28,583 photos uploaded to the Google Maps platform for Kazdağı National Park. After the sentiment analysis, 1,237 (71.5%) positive and 493 (28.5%) negative reviews were identified. The annual temporal variation of positive and negative reviews is shown in Figure 7. In terms of daily activity, weekends at 1:00 PM stand out as the busiest time. Users generally prefer weekends and midday hours. When examining the positive word cloud, the word “beautiful” stands out with 310 repetitions. The words “nature,” “oxygen,” “magnificent,” and “wonderful” follow it. This shows that the aesthetic and natural beauty of Kazdağı National Park has a positive impact on visitors. In the negative word cloud, words such as “roads,” “fee,” “entrance,” “guide,” “money,” “paid,” “lira,” “at the entrance,” and “TL” stood out. The findings reveal that the majority of visitors evaluate the national park positively. Natural beauty, biological diversity, clean air, and a peaceful environment stand out as key determinants of positive experiences. Negative evaluations highlight deficiencies in road conditions, inadequate infrastructure, high entrance and guide fees, and environmental cleanliness. Attracting more visitors and ensuring sustainability are important for the area. By leveraging visitor experiences, it is possible to enhance the positive aspects of Kazdağı National Park and eliminate or minimize the negative aspects.

RESULTS AND SUGGESTIONS

Based on the research results, some recommendations can be made. First, complaints about transportation should be taken into account; therefore, it is recommended that regular maintenance and repair activities be carried out and that existing roads be made safe and accessible. Another important finding shows that the national park is evaluated more on its natural features. However, Kazdağı is not only remarkable for its natural landscape and biological diversity, but also for its mythological narratives and cultural heritage elements. However, online comments show that these cultural and mythological values are not sufficiently reflected. Therefore, effectively promoting these values to visitors and diversifying the area's appeal is crucial for the destination's image. A comprehensive strategy should be developed in areas such as infrastructure, environmental management, and cultural promotion to ensure the sustainability of the national park and increase visitor satisfaction. Such an approach will help both protect the park and increase visitor numbers.

KAYNAKÇA/ REFERENCES

- Adalı, E. (2016). Doğal dil işleme. *Türkiye Bilişim Vakfı Bilgisayar Bilimleri ve Mühendisliği Dergisi*, 5(2).
- Agarwal, A., Xie, B., Vovsha, I., Rambow, O., & Passonneau, R. (2011). Sentiment Analysis of Twitter Data. In M. Nagarajan & M. Gamon (Eds.), *Proceedings of the Workshop on Language in Social Media (LSM 2011)* (pp. 30–38). Association for Computational Linguistics. <https://aclanthology.org/W11-0705/>
- Arı, Y. (2025). Korunan alanlarda ekoturizm mi biyokültürel turizm mi? Kuşçenneti Milli Parkı üzerinden bir değerlendirme. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 30(53), 1-12. <https://doi.org/10.17295/ataunidcd.1585640>
- Arıcan, B., & Akgöz, E. (2023). Çevrim içi ziyaretçi yorumlarının karma yöntemle analizi: Selçuklu Kongre Merkezi örneği. *Selçuk Üniversitesi Akşehir Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 1–18.
- Arslan, F., & Uzun, A. (2020). Tarihi Çevrenin Korunmasına Yönelik Yerel Halk Algısının Belirlenmesi: Metropolis Antik Kenti örneği (Torbali). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13 (69), 210-223.
- Ateş, A., & Sunar, H. (2019). İvriz kültürel peyzajı alanının çevrimiçi ziyaretçi yorumları ile analizi: Google Haritalar örneği. *Ereğli Uluslararası Bilim ve Akademi Kongresi*, 1, 335-339.
- Aylan, S. (2019). Ulubey Kanyonlarına yönelik sosyal medyada yapılan ziyaretçi yorumlarının içerik analizi: TripAdvisor.com örneği *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7, 2582–2598. <https://doi.org/10.21325/jotags.2019.488>
- Azeez, Z. A. (2021). The impact of destination image on tourist behavior: Karbala as a case study. *International Journal of Sustainable Development and Planning*, 16 (7), pp. 1287-1298. <https://doi.org/10.18280/ijstdp.160709>
- Başaran, T., & Somuncu, M. (2021). Sürdürülebilir destinasyon için ziyaretçi görüşlerinin önemi: Assos Antik Kenti örneği. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 8(2), 31–45.
- Birişçi Yıldırım, T. & Ölmez, Z. (2005). Koruma kullanma kriterleri açısından Kazdağlı Milli Parkı'nın sınırlarının irdelenmesi. *Korunan Doğal Alanlar Sempozyumu, 8-10 Eylül 2005, SDÜ, Isparta*.
- Devlin, J., Chang, M. W., Lee, K., & Toutanova, K. (2019). BERT: Pre-training of deep bidirectional transformers for language understanding (No. arXiv:1810.04805). arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1810.04805>
- Duymaz, A. (2001). Kaz Dağı ve Sarıkız Efsaneleri üzerine bir değerlendirme. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(5), 88-102.
- Google (2025). Google Haritalar yorumlarını ve puanlarını ekleme, düzenleme veya silme. <https://support.google.com/maps/answer/6230175?hl=tr&co=GENIE.Platform%3DAndroid&sjid=473.702.6875585275455-EU> (Erişim tarihi: 20 Nisan 2025)
- Guo, X & Pesonen, J. A. (2022). The role of online travel reviews in evolving tourists' perceived destination image. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 22(5), 1-21. 10.1080/15022.250.2022.2112414
- Halaç, H. H., Ulaş, E., & Karaçor, F. (2021). Çevrimiçi ziyaretçi yorumlarında Çatalhöyük Neolitik Kenti. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1506-1520. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.895902>
- Hausmann, A., Toivonen, T., Fink, C., Heikinheimo, V., Kulkarni, R., Tenkanen, H., & Di Minin, E. (2020). Understanding sentiment of National Park visitors from social media data. *People and Nature*, 2(3), 750–760. <https://doi.org/10.1002/pan3.10130>
- Hermanto, D. T., Ziaurrahman, M., Bianto, M. A., & Setyanto, A. (2018). Twitter social media sentiment analysis in tourist destinations using algorithms naive bayes classifier. *Journal of Physics: Conference Series*, 1140(1), 012037. <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1140/1/012037>
- Kalpaklıoğlu, N. Ü. (2016). Bir pazarlama iletişimi unsuru olarak E-Wom'un turizm ürünleri tercihine etkisi. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 66–90.
- Kaya, M., & Kaya, E. (2023). Uzungöl'ün turistik çekim unsurlarına yönelik çevrimiçi ziyaretçi yorumlarının analizi. *International Journal of Tourism And Destination Studies*, 2(1),43-57 <https://doi.org/10.5281/zenodo.7828202>
- Khder, M. (2021). Web Scraping or Web Crawling: state of art, techniques, approaches and application. *International Journal of Advances in Soft Computing and Its Applications*, 13(3), 145–168. <https://doi.org/10.15849/IJASCA.211128.11>
- Khorsheed, M. S., & Al-Thubaity, A. O. (2013). Comparative evaluation of text classification techniques using a large diverse Arabic dataset. *Language Resources and Evaluation*, 47(2), 513–538. <https://doi.org/10.1007/s10579.013.9221-8>
- Koç, P., & Şahin, N. N. (2023). Restoranlara yönelik çevrimiçi yorumların analizi: Google Haritalar örneği. *International Journal of Contemporary Tourism Research*. 7(2), 66-79. <http://doi.org/10.30625/ijctr.1382067>
- Litvin, S. W., Goldsmith, R. E., Pan, B. (2008). Electronic word-of-mouth in hospitality and tourism management. *Tourism Management*, 29(3), 458-468, <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2007.05.011>
- Milli Parklar Kanunu. (1983, 11 Ağustos). Kanun No. 2873. *T.C. Resmî Gazete*, 18132. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2873.pdf>
- Mirzaalian, F. & Halpenny, E. (2021). Exploring destination loyalty: application of social media analytics in a nature-based tourism setting. *Journal of Destination Marketing & Management*, 20, 100598. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212571X21000469>

- Nasukawa, T., & Yi, J. (2003). Sentiment analysis: capturing favorability using natural language processing. In Proceedings of the 2nd International Conference on Knowledge Capture (pp. 70-77). <https://doi.org/10.1145/945.645.945658>
- Niezdoda, A., & Nowacki, M. (2020). Experiencing Nature: physical activity, beauty and tension in Tatra National Park—analysis of TripAdvisor reviews. *Sustainability*, 12, 601. <https://doi.org/10.3390/su12020601>
- Oğlakcı, B., & Uzun, A. (2025). A decade of artificial intelligence (AI) and geography: Bibliometric insights with AI-powered analysis. *European Journal of Geography*, 16(2), 372-392. [10.48088/ejg.b.ogl.16.2.372.392](https://doi.org/10.48088/ejg.b.ogl.16.2.372.392)
- Özkan, O. & Uzun, A. (2019). Spatial perceptions and thoughts of retirement migrants in the case of Kazdağı (İda Mountain) National Park and its vicinity (Balıkesir-Turkey). *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 17(2), 237-259. <https://doi.org/10.33688/aucbd.563075>
- Sanh, V., Debut, L., Chaumond, J., & Wolf, T. (2020). *DistilBERT, a distilled version of bert: smaller, faster, cheaper and lighter* (No. arXiv:1910.01108). arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.1910.01108>
- Sergiacomi, C., Vuletić, D., Paletto, A., Barbierato, E., & Fagarazzi, C. (2022). Exploring national park visitors' judgements from social media: The Case Study of Plitvice Lakes National Park. *Forests*, 13(5), 717. <https://doi.org/10.3390/f13050717>
- Sezgin, M., Karagöz, B. S., & Ölmez, E. T. (2024). En iyi müze ödüllü Efes Deneyim Müzesi ziyaretçi yorumlarının incelenmesi. *Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13, 65-77. <https://doi.org/10.58455/cutsad.1587560>
- Smelyakov, K., Karachevtsev, D., Kulemza, D., Samoilenko, Y., Patlan, O., & Chupryna, A. (2020). Effectiveness of preprocessing algorithms for Natural Language Processing Applications. *2020 IEEE International Conference on Problems of Infocommunications. Science and Technology (PIC S&T)*, (pp. 187-191). <https://doi.org/10.1109/PICST51311.2020.946.7919>
- Stoleriu, O. M., Brochado, A., Rusu, A., & Lupu, C. (2019). Analyses of visitors' experiences in a Natural World Heritage Site Based on TripAdvisor reviews. *Visitor Studies*, 22(2), 192-212. <https://doi.org/10.1080/10645.578.2019.1665390>
- Sun, C., Huang, L., & Qiu, X. (2019). Utilizing BERT for aspect-based sentiment analysis via constructing auxiliary sentence. Proceedings of NAACL-HLT 2019, 380-385. <https://doi.org/10.18653/v1/N19-1035>
- Sunar, H., Gökçe, F., & Altunöz-Sürücü, Ö. (2018). Hatay'ın turizm değerlerinin online müşteri deneyimleri aracılığıyla incelenmesi. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 5(4), 63-71. <https://doi.org/10.31771/jrtr.2018.9>
- Şengül, A., & Çılgınoğlu, H. (2023). Türkiye'nin ilk milli parkına yönelik çevrim içi ziyaretçi yorumlarının incelenmesi: TripAdvisor örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 14(37), 247-261. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.1103436>
- Şimşek, E. (2023). Termal turizme katılanların çevrim içi yorumlarının içerik analiziyle incelenmesi (Content Analysis of Online Comments of Thermal Tourism Participants). *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 11(3), 2075-2090. <https://doi.org/10.21325/jotags.2023.1282>
- Tür, E. (2023). Doğa Turizmi kapsamında Kaz Dağlarını ziyaret eden turistlerin yaptıkları çevrimiçi yorumların incelenmesi: TripAdvisor örneği. *Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 1-27. <https://doi.org/10.58670/ijgtr.1245006>
- Uzun, A. (2012). Kazdağları literatürüne eleştirel bir bakış. Kazdağları III. Ulusal Sempozyumu. Bildiriler Kitabı içinde. (s.121-125).
- Varnacı Uzun, F. (2023). TripAdvisor ziyaretçi yorumları ile Hatay Arkeoloji Müzesi'nin depremler öncesi durumunun değerlendirilmesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13 (ihtisaslaşma), 18-41. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1287780>
- Varnacı Uzun, F. & Somuncu, M. (2014). İhlara Vadisi'ndeki turizm faaliyetlerine ve alanın korunmasına ilişkin turist görüşlerinin analizi. *International Journal of Human Sciences*. vol. 11, pp. 517-542.
- Vural, E. (2024). Gaziantep ilinin kültür turizm rotasının TripAdvisor çevrim içi yorumlarına göre oluşturulması. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2024, 12(3), 1897-1907. [10.21325/jotags.2024.1467](https://doi.org/10.21325/jotags.2024.1467)
- Yang, S.-Y., & Hsu, C.-L. (2016). A location-based services and Google maps-based information master system for tour guiding. *Computers & Electrical Engineering*, 54, 87-105. <https://doi.org/10.1016/j.compeleceng.2015.11.020>
- Yasak, Ü. & Durukan, Z. (2017). Spil Dağı Milli Parkı'nın turizm potansiyeli. *Tarih Okulu Dergisi*, 30, 315-347 <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1085>
- Zhang, Y., & Cole, S. T. (2016). Dimensions of lodging guest satisfaction among guests with mobility challenges: A mixed-method analysis of web-based texts. *Tourism Management*, 53, 13-27. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2015.09.001>
- Xinxin Guo & Juho Antti Pesonen (2022) The role of online travel reviews in evolving tourists' perceived destination image, *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 22(4-5), 372-392, <https://doi.org/10.1080/15022.250.2022.2112414>

To Cite This Article: Özdemir, H. M. (2026). Park sınıflandırmasına dayalı kentsel park erişilebilirliğinin eğim duyarlı network analizi ile değerlendirilmesi: Üsküdar örneği. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 58, 204-223. <https://doi.org/10.32003/igge.1879380>

Park Sınıflandırmasına Dayalı Kentsel Park Erişilebilirliğinin Eğim Duyarlı Network Analizi İle Değerlendirilmesi: Üsküdar Örneği

Evaluation of Urban Park Accessibility Based on Park Classification Using Slope-Sensitive Network Analysis: The Case of Üsküdar

Hüseyin Melih ÖZDEMİR

Öz

Bu çalışma, idari anlamda İstanbul iline bağlı Üsküdar kentinde kentsel parklara erişilebilirliği, topografik koşullar ve ulaşım türlerini bütüncül biçimde dikkate alan eğim duyarlı bir network analizi yaklaşımıyla incelemektedir. Araştırmada yol ağı verileri, Sayısal Yükseklik Modeli (DEM) ve parklara ilişkin fonksiyonel özellikler ve donatılar gibi mekânsal veriler kullanılarak çok yönlü bir ağ modeli oluşturulmuştur. Parklar; fonksiyonel özellikleri, alansal büyüklükleri, donatı çeşitliliği ve zemin nitelikleri dikkate alınarak ağırlıklandırılmış ve sınıflandırılmıştır. Yaya, bisiklet ve araç erişimi için eğime duyarlı hız modelleri tanımlanmış; segment bazlı seyahat süreleri hesaplanarak network dataset oluşturulmuştur. Service area analizleri yardımıyla park sınıflarına göre erişilebilirlik durumları belirlenmiştir. Bulgular, topografyanın özellikle yaya ve bisiklet erişimini sınırladığını ve park erişilebilirliğinin kentte mekânsal olarak eşitsiz dağıldığını göstermektedir. Çalışma, zamana dayalı ve nitelik temelli erişilebilirlik analizlerinin kentsel planlama süreçlerine entegrasyonuna katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Parklar, Erişilebilirlik Analizi, Erişilebilirlik Eşitsizliği, Zamana Dayalı Erişilebilirlik, Üsküdar

Abstract

This study examines the accessibility of urban parks in Üsküdar, a city administratively affiliated with Istanbul Province, using a slope-sensitive network analysis approach that comprehensively considers topographic conditions and modes of transportation. The study created a multidimensional network model using road network data, Digital Elevation Model (DEM) data, and spatial data such as functional characteristics and amenities related to parks. Parks were weighted and classified based on their functional characteristics, spatial size, variety of amenities, and ground conditions. Gradient-sensitive speed models were defined for pedestrian, bicycle, and vehicle access; segment-based travel times were calculated to create a network dataset. Service area analyses were used to determine accessibility conditions according to park classes. The findings show that topography particularly limits pedestrian and bicycle access and that park accessibility is spatially unevenly distributed across the city. The study contributes to the integration of time-based and quality-based accessibility analyses into urban planning processes.

Keywords: Urban Parks, Accessibility Analysis, Accessibility Inequality, Time-Based Accessibility, Üsküdar

* **Sorumlu Yazar:** Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü, ✉ huseyin.melih@marmara.edu.tr

GİRİŞ

Kent yerleşmeleri 21. yüzyılın en yüksek nüfus çekim gücüne sahip yerleşim birimleridir. Kentsel alanlarda toplanan nüfusun konut, hizmet, ticaret, eğitim ve sanayi gibi talepleri ve ekonomik faaliyetleri sağlıklı ve düzensiz kentleşmeye yol açmaktadır. Yatay ve dikey yönde sürekli olarak gelişim gösteren kentlerde araç trafiği, çevre kirliliği, görüntü kirliliği, gürültü kirliliği, alt ve üst yapı problemleri, yeşil alanların tahrip edilmesi vb. birçok olumsuz etken, bu sahalarda yaşamakta olan insanların yaşam kalitesinde düşüşe neden olmaktadır (Gezer ve Gül, 2009). Kentlerde yaşayan nüfus, kentlerin toplumsal, sosyolojik, ekonomik ve psikolojik baskıları ile mücadele etmektedir. Kentler içerisinde bulunan parklar, kentsel yeşil alanlar veya rekreasyon alanları kentlerin olumsuz etkilerini azaltıcı etkiye sahiptirler (Yücel ve Yıldız, 2006).

Kentsel alanlarda yer alan parklar, kentlerin kalabalık ve karmaşık yapısından kaynaklanan stresinden uzaklaşmak açısından önemlidirler. Rekreasyon faaliyetlerine sağlamış olduğu imkanlar ve eğlenme ihtiyacını karşılamaları, açık ve yeşil alan oluşturmaları gibi kent yerleşmelerine birçok katkı vermektedirler (Soydan, 2020). Parklar, günümüz kentlerinde önemli bir yere sahiptirler. Ancak günümüzde ortaya çıkan kentsel kullanım alanları değildirler. Parkların ortaya çıkışları Antik dönemlere denk gelmektedir ve kentlerin büyümesiyle çeşitlenen ihtiyaçlarına bağlı olarak şekillenmişlerdir. Antik Mısır metropollerinde, kent merkezinin çevresinde bitkilerin yetiştirildiği alanlar, kanallar, göletler ve tesislerin var olduğu görülmektedir. Asur, Babil, Antik Yunan ve Roma dönemlerinde kent merkezlerinde günümüz parklarının işlevlerine benzer, alleler, korular, meydanlar, parklar ve yeşil alanların bulunduğu bilinmektedir. Ortaçağ döneminde kent ormanlarına doğru bir büyüme yaşanmaktadır. 18 ve 19. yüzyıllara ulaşıldığında parkların yüksek duvarlarla çevrildiği, güvenlik önlemi olarak günümüz karşılığıyla bekçilerin var olduğu ve bu parkların toplumun görece elit kısmına hizmet verdiği görülmektedir. İşçi sınıfı gibi toplumun üretim yükünü üstlenen ancak sosyo-ekonomik sınıflandırmada alt kesimde yer alan gruplar bu parklardan istifade edememişlerdir. Parklar yüzyıllar boyunca öncelikle hanedanlar, soylular ve aristokratlara hizmet etmişlerdir. Fakat 19. yüzyıldan itibaren işçi sınıfının yaşamış oldukları yoksul mahalleler ve bu mekânların sağlıklı oluşu yöneticilerin sağlıklı açık alan üretme çabasına girmelerine ve parklardan toplumun yoksul kesimlerinin de yararlanabilmelerine olanak sağlanmasına yönelik girişimleri başlatmıştır. (Hannebo, 1983; Conway, 1996; Henneberger, 2002; Wiggweshaus, 2003; Öztürk, 2004).

Erişilebilirlik bilimsel çalışmalarda sıklıkla incelenen bir konudur. Erişilebilirlik teması altında farklı problemlerin çözümüne odaklanılmaktadır. Kentsel donatılara erişim problemleri (Taleai vd., 2014; Sakamoto ve Lima, 2016, Zhang vd., 2016; Li ve Tong, 2017; Akgış İlhan, 2020). Kent parkları veya kentsel yeşil alanlara erişim ile ilgili araştırmalar yapılmaktadır (Zhang vd., 2022; Reyes vd., 2014). Engelli bireylerin kamu kurum ve kuruluşları veya kentsel donatılara erişilebilirliğinde karşılaşılan problemlerin çözümünde odaklanılan çalışmalar literatürde mevcuttur (Çağlar, 2012, Bektaş ve Develi, 2020; Sarıkahya ve Şap Acar, 2025; Erdurak ve Yıldız, 2025).

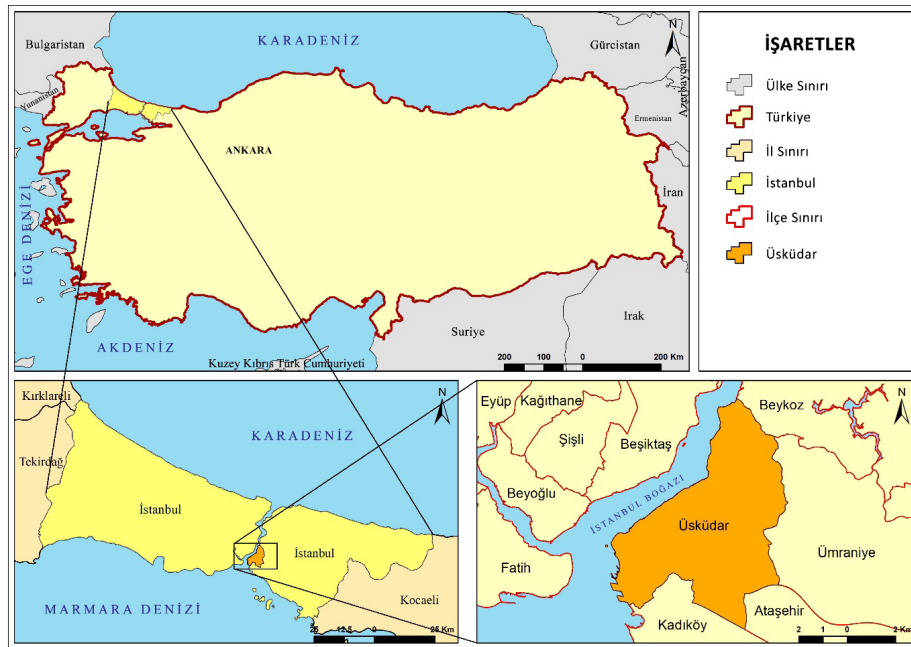
Erişilebilirlik literatüründe farklı problemlere veya çözümlere odaklanılan birçok çalışma mevcuttur. Araştırmalarda erişilebilirlik konusunda genellikle bir kurum veya sosyal donatıya erişilebilirlik üzerine odaklanılmaktadır. Bu çalışmada da Üsküdar kentinde yaşamakta olan insanların parklara erişilebilirliği konusu araştırılacaktır. Ancak burada sadece Üsküdar'da mevcut olan parklara erişilebilirlik konusu ele alınmayacaktır. Parkların sahip oldukları donatılar ve fonksiyonel özelliklerine göre sınıflandırma yapılarak insanların farklı seviyelerdeki parklara erişilebilirlik durumu incelenecektir.

Üsküdar kenti Marmara Denizi ile İstanbul Boğazı'nın kesişim noktasında yer alan tarihsel dönem boyunca sürekli yerleşim sahası olan jeostratejik öneme sahip bir kent yerleşmesidir. Günümüzde Kocaeli Yarımadası'nın güneybatı ucunda bulunan, idari anlamda İstanbul iline bağlı olan 39 ilçeden birisidir. Kentin doğusunda Ümraniye, batı ve kuzeybatısında İstanbul Boğazı, güney kesiminde Kadıköy ve kuzeyinde Beykoz kentleri ile sınır komşusudur (Şekil 1), (Aycan, 2024).

Üsküdar üzerine yapılan çalışmalar, kentin açık ve yeşil alanlarının hem tarihsel-kentsel kimlik hem de güncel planlama sorunları bakımından özel bir inceleme alanı sunduğunu göstermektedir. Üsküdar'daki yeşil alan kullanımına ilişkin çalışmalarda kentte park ve yeşil alanların mahalleler arasında homojen dağılmadığı, bazı mahallelerde park sayısının yüksek olmasına karşın bazı mahallelerde sınırlı kaldığı, park sayısı ile mahalle nüfusu arasında her zaman doğrudan bir

ilişki kurulmadığı belirtilmektedir. Örneğin; Bulgurlu ve Kısıklı mahallelerinde 16'şar park bulunurken Mimar Sinan ve Kirazlıtepe mahallelerinde yalnızca birer park alanının bulunduğu aktarılmaktadır (Belge ve Siyavuş, 2021). Bu durum, yeşil alanların mahalle ölçeğindeki dağılımı ve kullanıcıya sunduğu hizmet kapasitesi üzerinden de değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Üsküdar kentinin araştırma alanı olarak seçilmesinde birkaç temel gerekçe etkili olmuştur. İlk olarak, Üsküdar, İstanbul metropoliten alanının tarihsel kimliği güçlü, yoğun yapılaşma baskısı altında bulunan ve açık-yeşil alan varlığı bakımından farklı ölçeklerde park, koru, mezarlık, kıyı alanı ve rekreasyon alanlarını bir arada barındıran bir kentidir. İkincisi, kentte Büyük Çamlıca Korusu, Fethi Paşa Korusu, Validebağ Korusu, Nakkaştepe gibi İstanbul bütününe hizmet eden büyük yeşil alanların bulunması, yerel park erişilebilirliği ile kent ölçeğinde hizmet veren yeşil alanların birlikte değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Nitekim önceki çalışmalarda, Üsküdar'ın İstanbul'da büyük koru ve yeşil alanlara sahip kentlerden biri olmasına karşın semt parkı ve mahalle ölçeğinde park ihtiyacının ayrıca değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir (Topalfakioğlu, 2002). Bir diğer gerekçe ise, Üsküdar'ın morfolojik gelişim süreci, açık ve yeşil alanların tarihsel olarak yapılaşma baskısı altında kaldığını göstermektedir. Çakmak, Belli ve Kubat'a (2022) göre Üsküdar'da hızlı nüfus artışı, göç, ulaşım yatırımları ve yapılaşma baskısı sonucunda tarihsel ve kültürel değere sahip bostanlık alanlar ile açık ve yeşil alanlar süreç içinde konut alanlarının baskısı altında kalmıştır. Aynı çalışmada, Üsküdar'ın İstanbul metropolünün ulaşım odağı hâline gelmesiyle birlikte kentsel dönüşüm ve yoğunluk artışı süreçlerinin açık alanlar üzerinde önemli etkiler oluşturduğu belirtilmektedir. Ayrıca, Üsküdar'da kapalı site yerleşmeleri, konut baskısı ve sosyo-mekânsal farklılaşma gibi süreçler parkların mahalle yapısı, kamusal kullanım ve sosyal erişilebilirlik bağlamında yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Sargın ve Taş (2019), Üsküdar'da 1980–2017 döneminde gelişen kapalı site yapılaşmalarının niteliksel ve niceliksel olarak mahallelere homojen dağılmadığını ve bu sürecin sosyo-kültürel ve ekonomik sonuçlar ürettiğini ortaya koymuştur. Beşinci olarak, yerel çevre yönetimi bağlamında Üsküdar Belediyesi'nin yeşil alan, çevre kalitesi ve kentsel donatı üretimine ilişkin sorumlulukları, kenti yerel planlama politikalarının sahadaki karşılığını incelemek bakımından anlamlı kılmaktadır. Zengin ve Esedov (2011), çevre sorunlarının yerel özellikleri nedeniyle belediyelerin çevre yönetimindeki rolünün belirleyici olduğunu ve Üsküdar'da yeşil alanların mahalle ölçeğinde yeniden değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. İlgili çalışmada, Üsküdar'daki aktif açık yeşil alanların mahalle ölçeğinde ele alınması ve coğrafi bilgi sistemleri gibi yöntemlerle hızlı ve doğru biçimde değerlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir.

Şekil 1: Araştırma Sahası Lokasyon Haritası

Üsküdar kenti özelinde yeşil alanların, kullanıcıyla kurduğu sosyal, kültürel ve mekânsal ilişki de önemlidir. Kuzguncuk Bostanı örneği üzerinden yapılan çalışma, yeşil alanların yere bağlanma, kolektif bellek ve mahalle kimliği açısından güçlü mekânsal bileşenler olduğunu göstermektedir (Özata ve Özdemir Darby, 2023). Bu yaklaşım, park ve yeşil alanların erişilebilirliğinin kullanıcıların gündelik yaşam pratikleri, mekânsal aidiyetleri ve kentsel kimlikleriyle ilişkili bir konu olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Üsküdar'daki parkların erişilebilirlik analizi, aynı zamanda kentin sosyo-mekânsal yapısını ve kamusal alan kullanım biçimlerini anlamak bakımından da önem taşımaktadır.

Bu çalışma, literatürdeki erişilebilirlik araştırmalarından iki yönüyle ayrılmaktadır. İlk olarak, araştırmada parklar tek tip kentsel donatı olarak ele alınmamış; sahip oldukları donatı ve fonksiyonel özelliklere göre sınıflandırılmıştır. Böylece yalnızca parka erişim değil, farklı nitelik düzeylerine sahip parklara erişim durumu analiz edilmiştir. İkinci olarak, çalışmada doğrusal mesafe temelli değerlendirme yerine ağ veri kümesi üzerinden hizmet alanı analizi yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yöntem, kullanıcıların kent içindeki gerçek yol ağı üzerinden parklara erişim durumunu değerlendirmeye olanak tanımakta; yol ağı, yürüme süresi, güzergâh yapısı ve topografik koşullar gibi değişkenlerin erişilebilirlik üzerindeki etkisini daha gerçekçi biçimde ortaya koymaktadır. Engelli dostu peyzaj tasarımı ve mekân dizim analizi üzerinden yürütülen Üsküdar örneklili bir çalışma da erişilebilirlik değerlendirmelerinde sosyal, bilişsel ve mekânsal bağlantıların da dikkate alınması gerektiğini göstermektedir (Dinçer, Ünsal ve Demircioğlu Yıldız, 2025). Bu yaklaşım, erişilebilirlik analizlerinin, kullanıcı gruplarının farklı ihtiyaçları ve mekânın bütüncül kullanımı üzerinden ele alınması gerektiğini desteklemektedir.

YÖNTEM

Bu çalışmada kullanılan temel verilerden birincisi Üsküdar Belediyesi'nden temin edilen park ve yeşil alanlar verisidir. Park verileri 2024 yılına ait olup, belediye envanteri ve açık kaynak veriler karşılaştırılarak güncellenmiştir. Analiz sürecinde, son dönemde hizmete açılan parklar da veri setine dâhil edilmiştir. Üsküdar kentinde bulunan parkların alansal büyüklükleri, sahip oldukları donatılar, fonksiyonel özellikleri ve zemin özellikleri verileri çalışmada temel altlık oluşturan verilerdir. Erişilebilirlik hesaplamalarının sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için ulaşım verilerine de ihtiyaç duyulmuştur. Bu kapsamda yine Üsküdar Belediyesi'nden kapsamlı yol verileri temin edilmiştir. Yol verisi içerisinde yol çizgileri, yol uzunlukları ve hız limitleri yer almaktadır.

Erişilebilirlik hesaplamaları otomobil, bisiklet ve yaya olarak seyahat seçenekleri üzerinden yapılmıştır. Süreler üzerinde yol, hız limitleri gibi unsurlara ek olarak eğimin seyahat hızı üzerindeki etkisinin hesaplanması da gerekmektedir. Eğitim verisini elde edebilmek için İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından 2013 yılında üretilen 1metre çözünürlüklü LiDAR verisi kullanılmıştır.

Çalışma temelde iki aşamadan oluşmaktadır. İlk aşama network analizinde kullanılmak üzere verilerin üretilmesi kısmıdır. Bu aşamanın ilk adımı park verilerinin ağırlıklandırılarak sınıflandırılmasıdır. Tüm parklar fonksiyonel özellikleri (oyun, spor, koşu ve fitness alanları), sahip oldukları donatılar (büfe, çeşme, havuz, güvenlik, kafeterya), alansal büyüklükleri ve zemin özellikleri (kum, kauçuk, çim, beton) gibi kriterleri baz alınarak ağırlıklandırılmıştır ve erişilebilirlik analizinde kullanılmak üzere sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmalara göre en fazla fonksiyonel özellik, donatı ve zemin çeşitliliğine sahip olan parklar 13 kriteri karşıladığı görülmüştür.

İkinci adımda yol ağı topolojisi oluşturulmuştur. Network analizinin sağlıklı biçimde gerçekleştirilebilmesi için yol ağı verisi topolojik olarak tutarlı bir düğüm-kenar (node-edge) yapısına dönüştürülmüştür. Bu kapsamda yol verisinde yer alan her bir yol segmenti kenar (edge), segmentlerin başlangıç ve bitiş noktaları ise düğüm (node) olarak tanımlanmıştır. Böylece ağ üzerinde yön, bağlantı ve süre hesaplamalarına olanak sağlayan temel network yapısı oluşturulmuştur. Topoloji oluşturma sürecinde, yol segmentleri arasındaki mekânsal sürekliliği bozabilecek hatalar tespit edilerek giderilmiştir. Bu aşamada; uç noktaları çakışmayan veya birbirine bağlanmayan yol segmentleri, üst üste binen (overlap) çizgiler, kopukluklar (dangle), gereksiz kısa segmentler ve yanlış kesişim noktaları düzeltilmiştir. Ayrıca farklı yol türleri arasında bağlantı kurallarının doğru tanımlanması sağlanmış, analiz sonuçlarını etkileyebilecek topolojik tutarsızlıklar ortadan kaldırılmıştır.

Erişilebilirlik sürelerine eğimin etkisinin hesaplamasında kullanılmak üzere 1 metre çözünürlüğe sahip LiDAR verisi üzerinde eğim rasteri üretilmesi üçüncü adımı oluşturmaktadır. Eğim faktörü, ağ analizine maliyet (cost) parametresi olarak entegre edilmiştir. Bu kapsamda, yüksek eğimli yolların yürüme süresini artırdığı varsayımıyla, yol segmentlerine eğime bağlı ağırlık değerleri atanmıştır.

Ulaşım türlerine göre hız modellerinin atanması dördüncü adımda gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda her bir ulaşım modeli için literatürde daha önce kullanılmış olan farklı formüller uygulanmıştır.

Yayaların seyahat süresi hesaplaması gerçekleştirilirken Tobler'ın (1993) "Tobler Walking Function" olarak literatürde yerini alan eğime duyarlı yaya hızı formülü kullanılmıştır. Yaya ulaşım süresi ve hız modelinde;

Yaya seyahat süresi:

$$t_{yaya} = (L / v) \times 60$$

Yaya hızı, eğime duyarlı "Tobler Walking Function" kullanılarak hesaplanmıştır:

$$v = 6 \cdot e^{(-3.5 |s + 0.05|)}$$

Burada;

L : yol segmentinin uzunluğu (km),

v : yaya hızı (km/saat),

s : desimal eğim,

t_yaya : dakika cinsinden yaya seyahat süresi (Tobler, 1993).

Bisiklet hızı, literatürde yaygın olarak kullanılan eğime duyarlı iki parçalı fonksiyonel yapı temel alınarak modellenmiştir.

a) Pozitif eğim (yokuş) için üstel hız azalması:

$$v = v_0 \cdot e^{(-\alpha s)}$$

b) Negatif eğim (iniş) için sınırlı lineer hız artışı:

$$v = v_0 \cdot (1 + \beta(-s))$$

Burada;

v : bisiklet hızı (km/saat),

v₀ : düz zemindeki ortalama hız (16 km/saat),

s : desimal eğim,

α : eğimin yokuşta hızı düşürme katsayısı,

β : inişte sınırlı hız artışı katsayısı.

Bisiklet süre hesabı:

$$t_{bisiklet} = (L / v) \times 60 \text{ (Parkin vd., 2008; Menghini vd., 2010).}$$

Araç hızlarının eğimden etkilenmesi; motor gücü, çekiş gereksinimi, sürücü davranışı ve yol güvenliği faktörleri dikkate alınarak modellenmiştir.

a) Pozitif eğim (yokuş) için hız azalışı (inverse model):

$$v = v_0 / (1 + k s)$$

b) Negatif eğim (iniş) için sınırlı hız artışı:

$$v = v_0 \cdot (1 + \gamma(-s))$$

Burada;

v : efektif araç hızı (km/saat),

v_0 : yolun hız limiti (km/saat),

s : desimal eğim,

k : eğimin yokuşta hız düşürme katsayısı,

γ : iniş eğiminde sınırlı hız artışı katsayısı.

Araç süre hesabı:

$$t_{\text{arac}} = (L / v) \times 60 \text{ (Gillespie, 1992; AASHTO, 2018).}$$

Network analizinde seyahat süresinin doğru biçimde hesaplanabilmesi için yol ağı, segment bazında değerlendirilmiştir. Bu aşamada her bir yol segmenti için öncelikle ulaşım türüne ve topografik koşullara bağlı olarak efektif hız (v) değeri hesaplanmıştır. Efektif hız; yaya, bisiklet ve araç kullanımı için tanımlanan eğime duyarlı hız modelleri aracılığıyla elde edilmiş ve her segmentin desimal eğim değeri (s) bu modellere dahil edilmiştir. Efektif hızların belirlenmesinin ardından, yol segmentlerinin uzunluğu (L, km) kullanılarak segment bazlı seyahat süreleri hesaplanmıştır. Seyahat süresi, hız-mesafe ilişkisine dayalı olarak aşağıdaki denklemle ifade edilmiştir:

$$t = \frac{L}{v} \times 60$$

Burada t, dakika cinsinden seyahat süresini; L, yol segmentinin uzunluğunu (km); v ise eğim ve ulaşım türüne bağlı olarak hesaplanan efektif hızı (km/saat) temsil etmektedir. Çarpan olarak kullanılan 60 katsayısı, saat cinsinden elde edilen sürenin dakika birimine dönüştürülmesini sağlamaktadır. Bu yöntemle, her bir yol segmenti için gerçekçi ve karşılaştırılabilir seyahat süresi değerleri elde edilmiş; söz konusu süreler network dataset içerisinde maliyet (cost) alanı olarak tanımlanarak en kısa yol ve servis alanı analizlerinde kullanılmıştır.

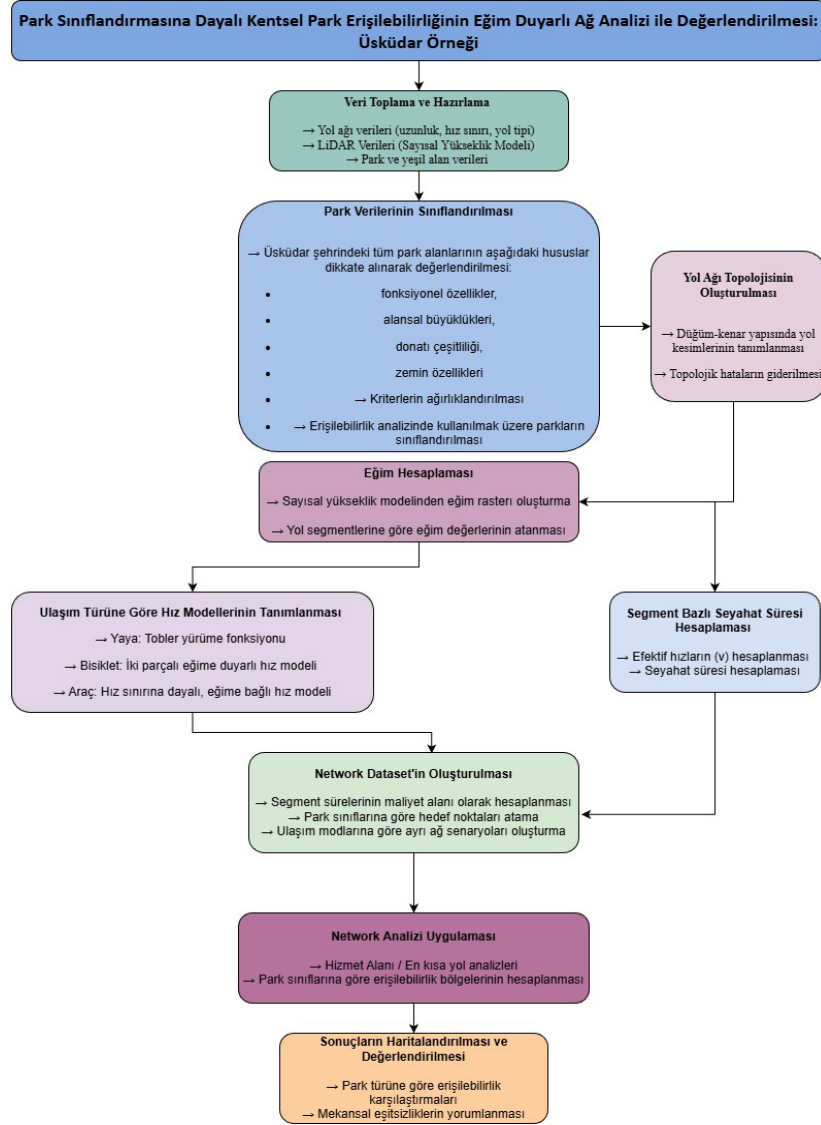
Network dataset içerisinde, çalışmanın odak noktasını oluşturan park ve yeşil alanlar hedef noktalar (destinations) olarak tanımlanmıştır. İlk aşamanın altıncı adımını oluşturan bu kısım park verileri, önceki aşamada gerçekleştirilen fonksiyonel, alansal, donatı ve zemin özelliklerine dayalı sınıflandırma sonuçları dikkate alınarak ağa entegre edilmiştir. Bu sayede, farklı niteliklere sahip park sınıflarının erişilebilirlik düzeyleri ayrı ayrı analiz edilebilir hâle getirilmiştir. Ayrıca, ulaşım türlerinin hız, eğim duyarlılığı ve kullanım koşulları açısından birbirinden farklı olması nedeniyle, network dataset içerisinde yaya, bisiklet ve araç ulaşımı için ayrı ağ senaryoları oluşturulmuştur. Her bir senaryoda, ilgili ulaşım türüne özgü hız modeli ve seyahat süresi maliyetleri tanımlanmış; böylece ulaşım türleri arasında karşılaştırmalı erişilebilirlik analizlerinin yapılması mümkün kılınmıştır. Sonuç olarak oluşturulan network dataset, zamana dayalı, ulaşım türüne ve park sınıflarına duyarlı erişilebilirlik analizlerinin gerçekleştirilmesine olanak sağlayan bütüncül bir altyapı sunmuştur.

Araştırmanın ikinci aşamasında, ilk adımda oluşturulan tüm veriler ile network analizi gerçekleştirilmiştir. Oluşturulan network dataset kullanılarak park ve yeşil alanlara erişilebilirliğin değerlendirilmesi amacıyla çeşitli network analizleri uygulanmıştır. Bu kapsamda, zamana dayalı erişilebilirlik düzeylerini ortaya koymak için service area (servis alanı) ve en kısa yol (shortest path) analizleri gerçekleştirilmiştir.

Service area analizi ile, her bir parkın belirli seyahat süresi eşikleri (örneğin 5, 10 ve 15 dakika) içerisinde erişilebilen alanları hesaplanmıştır. Analizlerde, önceki aşamalarda tanımlanan segment bazlı seyahat süreleri maliyet (cost) alanı olarak

kullanılmıştır. Böylece erişilebilirlik zonları, doğrusal mesafeye dayalı tamponlar yerine, gerçek yol ağı ve topografik koşulları dikkate alan zamansal alanlar şeklinde elde edilmiştir.

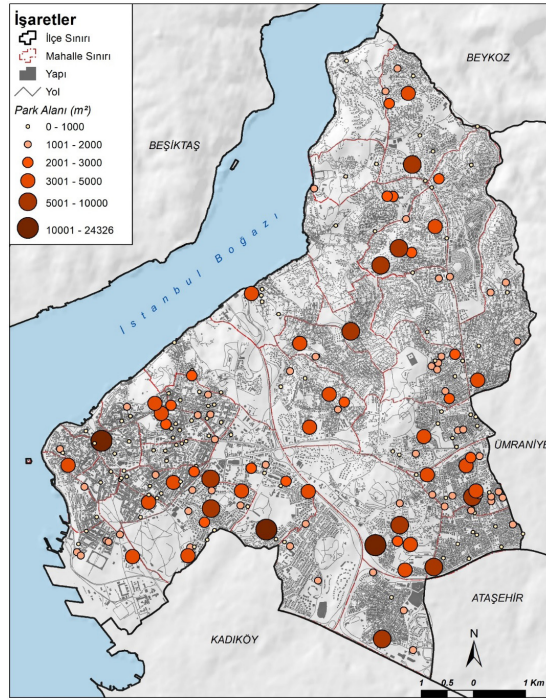
En kısa yol analizleri ise, farklı park sınıflarına yönelik en düşük seyahat süresine sahip güzergâhların belirlenmesi amacıyla kullanılmıştır. Bu analiz sayesinde, kullanıcıların farklı niteliklere sahip park alanlarına ulaşırken kat ettikleri güzergâhlar ve süreler karşılaştırılabilir hâle getirilmiştir. Elde edilen service area çıktıları, parkların fonksiyonel sınıflarına göre gruplanarak değerlendirilmiş ve her bir park sınıfı için erişilebilirlik zonları oluşturulmuştur. Bu yaklaşım, parkların yalnızca mekânsal dağılımına değil, niteliksel özelliklerine bağlı olarak erişilebilirlik düzeylerinin karşılaştırılmasına olanak sağlamıştır (Şekil 2).

Şekil 2: Araştırma İş Akış Şeması

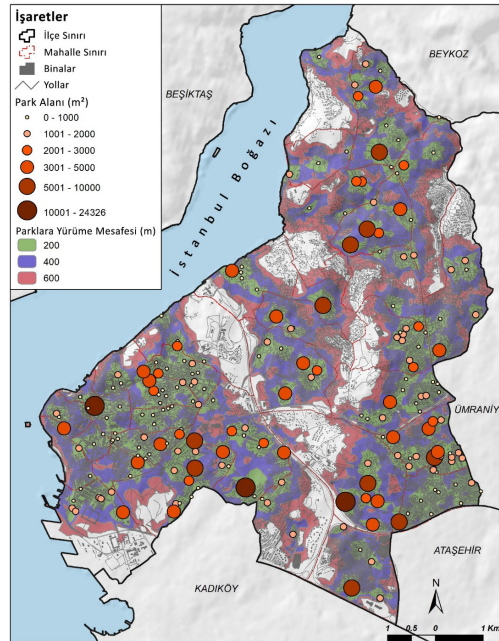
BULGULAR

Üsküdar kentinde, kent içerisinde yer alan refüj, okul bahçesi gibi kentsel yeşil alanlar dahil edilmediğinde farklı büyüklüklere sahip 213 adet parkın varlığı tespit edilmiştir. Tespit edilen bu parklar alansal büyüklüklerine göre m² ölçeğinde sınıflandırılmışlardır (Şekil 3). Kentin kuzey, güney, doğu ve batı olmak üzere sayıca farklılık gösterse de parkların var olduğu görülmektedir.

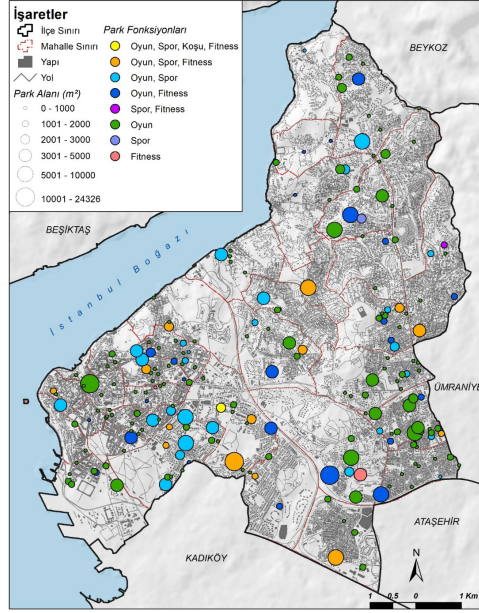
Şekil 3: Kentsel Parkların Alansal Büyüklükleri ve Kent İçerisindeki Dağılımları

Erişilebilirlik çalışmalarında herhangi bir kentsel mekân veya donatıya erişimin tespiti en kolay hâliyle mesafe bazında hesaplanmaktadır. Mesafe bazında yapılan çalışmalarda da bilimsel olarak bir sonuç elde edilebilmektedir. Ancak genellikle ölçümü yapılması tasarlanan erişilebilirlik oranı yüksek çıkmaktadır. Üsküdar kentinde de 200-400 ve 600 metre mesafeleri baz alınarak parkların erişilebilirlik durumu incelenmiştir. Özellikle 600 metre mesafede parkların hepsine erişilebildiği görülmektedir (Şekil 4). Kentin kuzeydoğu, kuzeybatı, merkezde yer alan bazı kesimler, güney ve güneybatısında herhangi bir parka erişilebilirliğin olmadığı saptanmıştır.

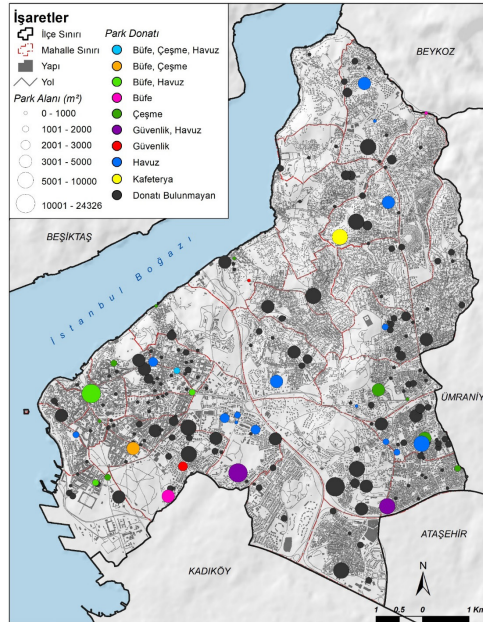
Şekil 4: Kentsel Parkların Mesafe Bazlı Erişilebilirlik Analizi

Üsküdar kentinde yer alan parkların hepsi aynı amaca hizmet etmeleri amacıyla inşa edilmemişlerdir. Parklar spor, fitness, çocuk oyun alanı, koşu yolu gibi farklı fonksiyonlara sahip olacak şekilde inşa edilmişlerdir (Şekil 5). Kentteki parklardan bazıları bu fonksiyonlardan sadece birisine sahiptir. Bazı parklar ise fonksiyon olarak birden fazla amaca hizmet edecek şekilde dizayn edilmişlerdir.

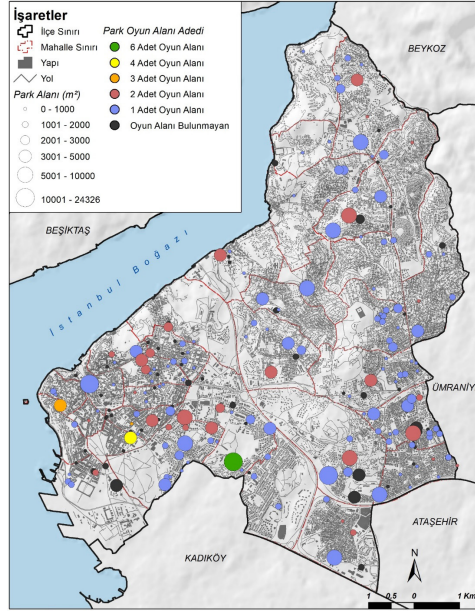
Şekil 5: Parkların Sahip Oldukları Fonksiyonel Özellikler

Kentsel alanda yer alan parklar sadece fonksiyonel özelliklerine göre farklılık göstermemektedir. Ayrıca parklar sahip oldukları donatılar bakımından da farklılaşmaktadır. Kentte yer alan 213 adet parktan sadece 37 adedi kafeterya, havuz, güvenlik, çeşme, büfe gibi donatılara sahiptir (Şekil 6). 176 adet parkta ise bahsi geçen donatılardan hiçbirisi yer almamaktadır. Parkların bazılarında sadece donatılardan birisi yer alırken bazı parklar da ise birden fazla donatı aynı anda yer almaktadır.

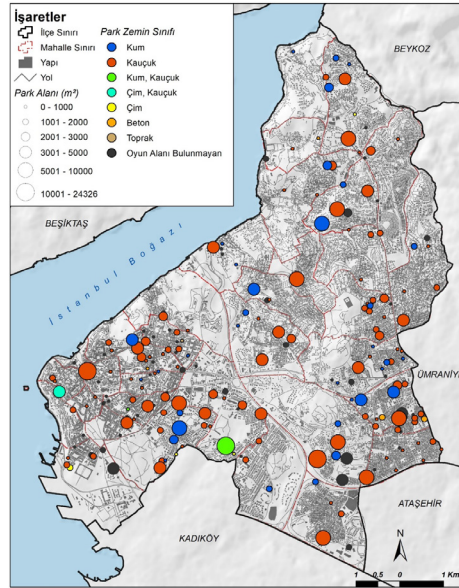
Şekil 6: Parkların Sahip Oldukları Donatılara Göre Dağılımı

Parklar nüfusun tüm yaş gruplarına hizmet verebilecek kentsel mekânlar arasında yer almaktadırlar. Fonksiyonel özelliklerin çeşitliliği ve çocuk oyun alanlarının varlığı aynı anda hem ebeveynlerin hem de çocukların kaliteli vakit geçirmelerine olanak sunmaktadır. Üsküdar kentinde yer alan 213 adet parkın 156 tanesinde çocuk oyun alanı bulunmaktadır (Şekil 7). Kentte bulunan 57 adet parkta hiç oyun alanı bulunmamaktadır. Çocuk oyun alanı bulunan parklarda oyun alanı sayıları farklılık göstermektedir. Parklar içerisinde en fazla 6 adet en az ise 1 adet çocuk oyun alanına sahiptirler.

Şekil 7: Parkların Oyun Alanı Sayılarına Göre Dağılımı

Çocuk oyun alanları bulunan parklar donatılarda olduğu gibi aynı zemin standartlarına sahip değildir. Kentte 156 adet çocuk oyun alanı bulunan park vardır. Çocuk oyun alanlarında zemin malzemesi olarak en fazla kauçuk kullanılmıştır. 110 adet çocuk oyun alanı zemini kauçuk malzeme ile kaplıdır (Şekil 8). Kauçuk malzemeden sonra zemin malzemesi olarak 34 adet parkta kum kullanılmıştır. Beton zemine sahip park sayısı 4, çim zemin 4, kum ve kauçuk bir arada 2, çim ve kauçuk bir arada 1, toprak zemine sahip olan da 1 adettir.

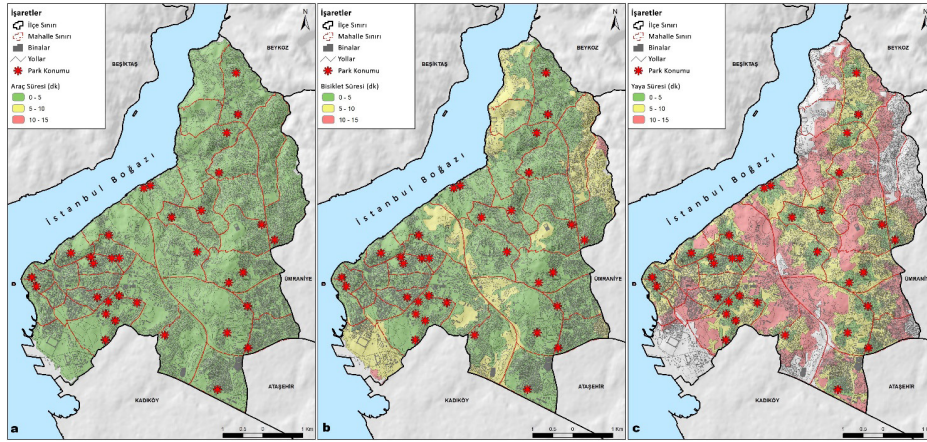

Şekil 8: Parkların Zemin Sınıflarına Göre Sınıflandırılması

Bu çalışmada Üsküdar kentinde yer alan parklar sahip oldukları fonksiyonlar, donatılar, çocuk oyun alanları gibi kriterleri göz önünde bulundurularak sınıflandırılmıştır. Sınıflandırılan parkların kriterlerine göre insanların zaman bazında erişilebilirlik durumları değerlendirilmiştir. Yapılan sınıflandırmaya göre fonksiyon ve donatı özelliklerine göre 9-10 arasında kritere sahip olan parkların kent içerisindeki dağılımı homojen yakın durumdadır. Araçla erişilebilirliğe bakıldığında (a) parkların kent genelinde büyük ölçüde 10–15 dakikalık erişim süresi içerisinde kaldığı ve erişimin mekânsal olarak daha homojen dağıldığı görülmektedir. Bu durum, araçla ulaşımın erişilebilirliği artırdığını ortaya koysa da, sürdürülebilirlik ve mekânsal adalet açısından yaya ve bisiklet odaklı erişimin güçlendirilmesi gerekliliğini gündeme getirmektedir (Şekil 9).

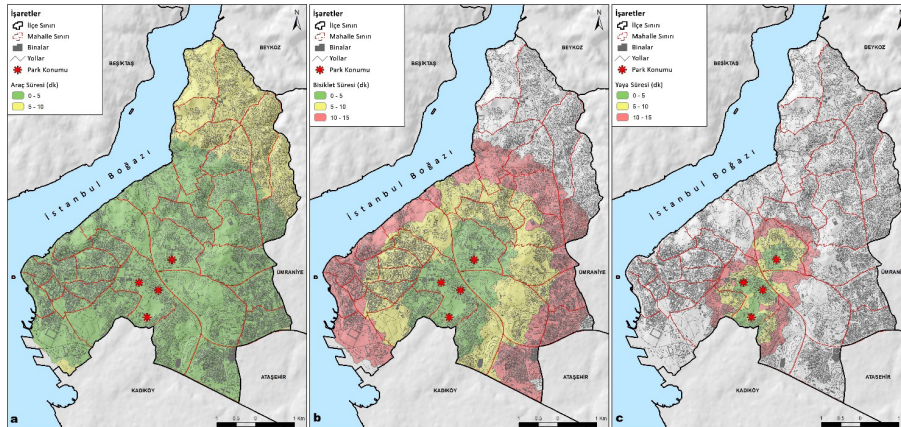
Bisiklet erişilebilirliği (b), yaya erişimine kıyasla daha geniş ve süreklilik arz eden erişim alanları sunmaktadır. Ana ulaşım aksları boyunca 0–5 ve 5–10 dakikalık sürede erişilebilirliğin yaygınlaştığı dikkat çekmektedir. Ancak eğimin arttığı kuzey kesimlerde bisiklet erişiminin görece sınırlı kalması, bisikletli ulaşımın hem altyapı hem de eğim koşullarına duyarlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Yaya erişilebilirliğinde (c) parkların büyük bir bölümünün 0–10 dakikalık yürüme mesafesi içerisinde erişilebilir olduğu görülmektedir. Özellikle merkezi ve yerleşim yoğunluğu yüksek mahallelerde erişim alanları süreklilik göstermektedir. Buna karşılık, kentin kuzey ve doğu kesimlerinde topografyanın eğimli yapısı ve kentsel dokunun parçalı karakteri nedeniyle erişilebilirlik süresi 10–15 dakikaya çıkmaktadır. Bu durum, yaya erişiminin topografik koşullara karşı daha kırılğan olduğunu göstermektedir.

Şekil 9: 9-10 Kriteri Karşılaman Parklara Erişilebilirlik Durumları (a Araç, b Bisiklet, c Yaya)

Şekil 10 Üsküdar kentinde 11–13 kriteri sağlayan, çok yüksek nitelikli parkların yaya, bisiklet ve araç ulaşım türlerine göre zamana dayalı erişilebilirlik alanlarını göstermektedir. Bu parkların sayıca daha sınırlı olması, erişilebilirlik desenlerini önceki gruplara kıyasla daha seçici ve merkezi bir yapıya dönüştürmektedir.

Şekil 10: 11-13 Kriteri Karşılaman Parklara Erişilebilirlik Durumları (a Araç, b Bisiklet, c Yaya)

Araçla erişilebilirlik (a), yüksek nitelikli parkların kent genelinde daha geniş bir alan tarafından erişilebilir hale geldiğini göstermektedir. Parkların önemli bir kısmı 10–15 dakikalık araç erişim süresi içerisinde kalmakta, erişilebilirlik mekânsal olarak daha dengeli bir dağılım sergilemektedir. Bununla birlikte, bu durum araçla ulaşımın erişimi artırıcı rolünü ortaya koymaktadır.

Bisikletle erişim (b), yaya erişimine kıyasla daha geniş bir kapsama alanı sunmakla birlikte, yine de kentin tamamında homojen bir erişilebilirlik sağlamamaktadır. Merkezi parklar etrafında 0–10 dakikalık zonlar belirginleşirken, özellikle kuzey ve doğu kesimlerde 10–15 dakikalık erişim sürelerinin baskın olduğu görülmektedir. Bu durum, bisiklet erişiminin park niteliğini mekânsal eşitsizlikleri azaltan bir faktör olarak kısmen iyileştirdiğini, ancak topografya ve altyapı kısıtlarının etkisini tamamen ortadan kaldıramadığını göstermektedir.

Yaya erişilebilirliği (c), parkların yalnızca çevresindeki sınırlı alanlarda 0–5 ve 5–10 dakikalık sürede erişim imkanı oluşturabildiği görülmektedir. Kent genelinde yaygın bir erişilebilirlikten söz etmek mümkün değildir. Özellikle parkların çevresinden uzak mahallelerde 10–15 dakikalık yürüme süreleri dahi aşılmakta, bu durum yüksek nitelikli parkların yaya erişimi açısından mekânsal olarak eşitsiz dağıldığını ortaya koymaktadır. Topografyanın eğimli yapısı bu sınırlılığı daha da artırmaktadır.

11–13 kriterli parklara ilişkin bulgular, park niteliği arttıkça park sayısının azaldığını ve buna bağlı olarak yaya ve bisikletle erişilebilirliğin mekânsal olarak daraldığını göstermektedir. Bu sonuçlar, yüksek nitelikli parkların planlanmasında yalnızca donatı ve kalite unsurlarının değil, çok yönlü erişilebilirliğin ve mekânsal dağılımın da temel bir planlama ölçütü olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

TARTIŞMA

Erişilebilirlik konusu üzerine yapılmış birçok akademik çalışma bulunmaktadır. Erişilebilirliği ölçülen kurum veya mekân ile bu alanlara erişim sağlanması beklenen yaş gruplarında farklılıklar olmaktadır. Eğitim kurumlarına erişilebilirlik (Yasak, 2021, Deniz, 2024), turizm kaynaklarına erişilebilirlik (Deniz Adıgüzel, Sertkaya Doğan, 2024), sağlık hizmetleri ve hastanelere erişilebilirlik (Akgiş İlhan, 2020), engelli bireylerin tarihi miras alanlarına erişilebilirliği (Ruiz-Rodrigo vd., 2024) gibi çalışmalar mevcuttur. Literatürde sıkça odaklanılan tema, erişilebilirlik ölçütlerinin doğrusal mesafe yerine gerçekçi seyahat sürelerine dayandırılması gerekliliğidir. Bu perspektif, hem network analizi tabanlı çalışmalarda hem de GIS tabanlı erişilebilirlik modellerinde ön plana çıkmaktadır. Wang vd. 2021 tarihli çalışmalarında, üç farklı GIS temelli yaklaşımın park erişilebilirliğini karşılaştırılmasında, ulaşım modu ve network yapısının ölçüm sonuçlarını belirgin biçimde etkilediğini ortaya koymuşlardır; bu sonuç, yalnızca mesafe eşiklerinin yeterli bir gösterge olmadığını göstermektedir. Üsküdar kentinde yapılan bu çalışmada da eğimin etkisi ve ulaşım türlerine duyarlı hız modelleri kullanılarak benzer bir doğrulamaya ulaşılmıştır. Özellikle yaya ve bisiklet için zamansal maliyetlerin hesaplanması, erişilebilirlik değerlendirmesinde daha gerçekçi mekânsal çıktılar sağlamıştır.

Kentsel alanlarda yer alan parkların kalite anlamında sınıflandırılmasına yönelik çalışmalar literatürde mevcuttur. Yücel ve Yıldızcı (2006), araştırmalarında parkların kalite kriterlerini tespit ederken aktivite ve kullanımlar (çeşitlilik), erişilebilirlik, güvenlik ve bakım, sosyallik gibi unsurları ele almışlardır. Varol ve Tutkun (2023), çalışmalarında Avrupa kentlerinde yer alan bazı kent parklarının kullanıcılarına aktivite ve donatı bazında sunmuş oldukları imkanları değerlendirmişlerdir. Ilgar ve Şeran (2019), İstanbul Bahçelievler’de yer alan kent parklarının kullanıcıları tarafından tercih edilme sebeplerine yönelik nicel bir araştırma yapmışlardır. Kullanıcıların nicelik ve nitelik yönünden parkları değerlendirmeleri istenmiştir. Üsküdar özelinde yapılan araştırmada da benzer kriterler baz alınarak sınıflandırma yapılmıştır.

Çalışmanın bulguları, ulaşım modlarının erişilebilirlik üzerinde farklı düzeylerde etkili olduğunu göstermekle birlikte, bu sonuçlar daha önce yapısal network analizleriyle elde edilen benzer çalışmalarla uyumludur. Örneğin, Çin’de Tiexi Bölgesi gibi kentsel alanlarda yapılan çalışmalarda motorlu taşıtlarla ulaşımın erişilebilirliği en çok sağlayan ulaşım türü olduğu; yaya

erişiminin ise daha sınırlı kaldığı tespit edilmiştir (Lu vd., 2014). Bu çalışmada da benzer bulgulara ulaşılmış, yaya erişiminin eğime duyarlı şekilde kısıtlandığı tespit edilmektedir.

Erişilebilirlik çalışmalarında giderek artan bir şekilde park niteliklerinin incelenmesi gerektiğine yönelik çağrılar yapılmaktadır. Sadece mekânsal ve ulaşım odaklı modeller yerine, parkların kullanım değeri, sosyal çekicilik ve kullanıcı memnuniyeti gibi boyutların da dahil edilmesi gerektiği belirtilmektedir (Gupta vd., 2025). Çalışmada parkların sahip oldukları özelliklere göre sınıflandırılması son yıllardaki gerçekleştirilen araştırmalar ile uyumludur.

Network analizi ile ilgili gerçekleştirilen çalışmalar yalnızca erişilebilirlikle sınırlı kalmayıp kentsel planlama ve politika önerileriyle doğrudan ilişkili çalışmalarla gelişmektedir. Zuo vd., (2025) Baotou City örneğinde yapılan çalışmada, GIS tabanlı multilayer erişilebilirlik incelemesi, planlama stratejileri önerileriyle doğrudan ilişkilendirilmiştir. Üsküdar kenti örneğinde yapılan bu çalışmada, mekânsal eşitsizlik ve ulaşım modlarına duyarlı erişilebilirlik farkları üzerinden politika ve planlama önerileri ilişkilendirilmektedir.

SONUÇ

Üsküdar kenti tarihsel süreç boyunca farklı medeniyetlerin yaşamış oldukları bir yerleşim sahasıdır. Günümüzde idari bakımdan İstanbul ilinin önemli ilçelerinden birisi konumundadır. Kent barındırmış olduğu nüfusa sosyal ve ekonomik anlamda farklı imkanlar sunabilmektedir. Sunmuş olduğu sosyal imkanlardan birisi de parklardır. Üsküdar'da alansal büyüklükleri, sahip oldukları fonksiyonel özellikleri, donatıları ve zemin özellikleri açısından birbirinden farklı parklar yer almaktadır. Herhangi bir kriter baz almadan değerlendirme yapıldığı takdirde kent içerisinde yaşamakta olan nüfusu neredeyse tamamı yakınında yer alan bir parka kolaylıkla kısa süre içerisinde erişebilmektedir. Ancak parklar sahip oldukları özellikler bakımından kategorize edildiği takdirde erişilebilirlik durumları değişmektedir. Ayrıca araç sahipliği, trafik kuralları ve yoğunluğu, eğitim, bisiklet kullanımı ve yaya olarak da erişilebilirlik değişkenlik göstermektedir.

Günümüz dünyasında kent yerleşmeleri de adeta insanlara herhangi bir ürün sunan firmalar gibi markalaşma yoluna gitmektedirler. Marka kentler olmak yolunda ise sahip oldukları farklı fonksiyonları, kendilerini diğer kentlerden ayıran özellikleri ön plana çıkartmaktadırlar. Kentlerin sahip oldukları doğal veya kültürel turizm değerleri, gastronomi özellikleri, eğitim-kültür faaliyetleri, kişi başına düşen park ve yeşil miktarı gibi unsurlar bunlardan sadece birkaçıdır. Bu minvalde kentlerin karmaşık ve stresli gündelik yaşamında bireylere veya ailelere rekreasyon faaliyetlerine de katılabilecekleri alanlar ve mekânlar sunmak önemli hâle gelmektedir.

Üsküdar'da kentsel park ve yeşil alanlara erişilebilirliği; topografik koşullar, ulaşım türleri ve parkların niteliksel özelliklerini birlikte dikkate alan eğim duyarlı bir network analizi yaklaşımıyla değerlendirmiştir. Çalışma kapsamında geliştirilen yöntem, yalnızca mesafeye dayalı erişilebilirlik ölçümü yapmanın dışında, seyahat sürelerini esas alan çok boyutlu bir analizle sonuçlar elde edilmiştir. Üsküdar kentine sadece park ve yeşil alanlara erişilebilirlik kapsamında bakıldığında nüfusun neredeyse tamamı çok kısa mesafe ve sürede en yakınında yer alan parklara erişim sağlayabilmektedirler. Ancak parkların sahip oldukları özellikler göz önünde bulundurulduğunda nitelik ve niceliklerine göre erişilebilirlik durumu değişkenlik göstermektedir. En yüksek özelliklere sahip parklara şehrin kuzeyinde ikamet etmekte olan nüfusun erişilebilirliği düşmektedir veya erişim süresi 15 dakikanın üzerine çıkmaktadır.

Kentte park ve yeşil alan miktarında sayısal olarak bir problem bulunmamaktadır. Elde edilen bulgular, park erişilebilirliğinin Üsküdar kenti genelinde mekânsal olarak homojen dağılmadığını ortaya koymaktadır. Özellikle eğimin yüksek olduğu mahallelerde, yaya ve bisiklet erişilebilirliğinin belirgin biçimde azaldığı; buna karşılık araç erişilebilirliğinin görece daha avantajlı olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, topografyanın kentsel park erişiminde belirleyici bir faktör olduğunu açıkça göstermektedir. Parkların fonksiyonel, alansal, donatı ve zemin özelliklerine dayalı olarak sınıflandırılması, erişilebilirlik analizine önemli bir derinlik kazandırmıştır. Analiz sonuçları, nitelik açısından yüksek düzeydeki parkların çoğunlukla belirli bölgelerde yoğunlaştığını, bu park türlerine erişimin ise özellikle dezavantajlı topografik alanlarda sınırlı kaldığını

göstermektedir. Bu bulgu, kentsel park erişilebilirliğinde yalnızca fiziksel uzaklığın değil, park niteliğinin de dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Yerel yönetim tarafından parkların fonksiyonel özellikleri ve donatılarında iyileştirmeler yapılması nüfusun nitelikli erişilebilir park sayısında artış sağlayacaktır. Erişilebilirlik konusunda araç ve yaya erişilebilirliği sürelerinde iyileştirme yapmak kolay olmayacaktır. Ancak bisiklet ile erişim hususunda kent içerisinde bisiklet yolu ağının genişletilmesi trafik ve süre açısından faydalı olacaktır.

ÖNERİLER

Parklarda yer alan oyuncuklarda ve zeminde kullanılan malzemeler özellikle çocukların gelişimi ve sağlığı açısından önemlidir. Çalışmada parkların sınıflandırılmasındaki kriterlerden olan bu unsurlar parkların kalitesi konusunda değerlidir. Özellikle yaz mevsiminde sıcaklığı arttıracak ve ısıyı daha fazla absorbe eden malzemelerin kullanımı mümkün oldukça tercih edilmemelidir.

Üsküdar'da donatı ve fonksiyonel özellikler bakımından daha nitelikli parkların bulunduğunu, ancak bu parkların kent içinde homojen dağılmadığını ve özellikle kentin güney kesimlerinde yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle, nitelikli parkların mekânsal dağılımının daha dengeli hâle getirilmesi ve yeşil alan yatırımlarında park niteliğinin de dikkate alınması önerilmektedir. Bu anlamda, Üsküdar Belediyesi 2025–2029 Stratejik Planı'nda yer alan “toplumsal ihtiyaçlara yönelik çeşitlilik sunan, güvenli, ekoloji ile uyumlu ve biyoçeşitliliği destekleyen yeşil alanlar oluşturmak” hedefiyle doğrudan ilişkilidir. Aynı planda park ve yeşil alanlara ilişkin ihtiyaç envanterinin oluşturulması, yeni park yapımı, park yenileme çalışmaları, bakım-onarım faaliyetleri ve kişi başına düşen aktif yeşil alan miktarının artırılması gibi göstergelere yer verilmesi, bu çalışmanın bulgularının yerel politika düzeyinde izlenebilir ve uygulanabilir bir karşılığı olduğunu göstermektedir (Üsküdar Belediyesi, 2024).

Yeşil alan planlama politikalarının yalnızca doğrusal mesafe temelli erişilebilirlik ölçütleri üzerinden değerlendirilmesi yerine, zamana dayalı, eğitim duyarlı ve yaya hareketliliğini dikkate alan ölçütlerle desteklenmesi önerilmektedir. Bu yaklaşım, özellikle topografik olarak karmaşık kentsel dokularda park erişilebilirliğinin daha gerçekçi biçimde analiz edilmesine katkı sağlayacaktır. Üsküdar gibi eğitim farklılıklarının belirgin olduğu kentlerde, kısa mesafe her zaman kolay erişim anlamına gelmemektedir. Bu nedenle erişilebilirlik analizlerinde yürüyüş süresi, eğitim, güzergâh sürekliliği, yol güvenliği, yaya konforu ve alternatif bağlantıların birlikte değerlendirilmesi planlama kararlarının daha adil ve uygulanabilir biçimde geliştirilmesine katkı sunacaktır.

Aktif ulaşımı destekleyen kentsel ulaşım politikalarının yeşil alan planlamasıyla birlikte düşünülmesi önem taşımaktadır. Yaya ve bisiklet erişiminin eğitim, kesintili güzergâhlar veya altyapı yetersizlikleri nedeniyle dezavantajlı olduğu alanlarda alternatif bağlantılar, mikro ölçekli kamusal alanlar, dinlenme noktaları, gölgelikli yaya aksları ve güvenli geçiş düzenlemeleri içeren tasarım stratejilerinin geliştirilmesi önerilmektedir. İstanbul Vizyon 2050 Strateji Belgesi'nde yer alan yaya ve bisikletli ulaşımın kent genelinde yaygınlaştırılması, ulaşım sistemlerinde kapsayıcılığın sağlanması ve herkes için erişilebilir kamusal alanların güçlendirilmesi hedefleriyle uyumludur (İBB, 2022). İstanbul Vizyon 2050 belgelerinde yaya ve bisikletli ulaşımın kent genelinde yaygınlaştırılması, ulaşım sistemlerinde kapsayıcılık ve herkes için erişilebilir kamusal alan vurgusu açık biçimde yer almaktadır.

Park niteliklerinin standartlaştırılmasına yönelik yerel politika çerçevelerinin geliştirilmesi de bu çalışmanın temel önerileri arasındadır. Parkların, çocuk oyun alanı, spor alanı, dinlenme alanı, gölgelendirme, zemin niteliği, güvenlik, engelli erişimi, bakım durumu ve sosyal kullanım çeşitliliği gibi göstergelere göre sınıflandırılması, hangi park türlerinin hangi nüfus gruplarına hizmet verdiğini daha açık biçimde ortaya koyacaktır. Böyle bir sınıflandırma, yerel yönetimlerin kaynak tahsisini daha rasyonel, şeffaf ve ihtiyaç temelli biçimde yapmasına katkı sağlayabilir. Ayrıca çocuklar, yaşlılar, gençler, engelli bireyler ve farklı sosyo-ekonomik gruplar açısından parkların kullanım kapasitesinin izlenmesi, yeşil alan politikalarının sosyal adalet boyutunu güçlendirecektir.

Veriye dayalı planlama ve izleme politikaları bakımından bu çalışma, yerel yönetimler için uygulanabilir bir model sunmaktadır. Network analizi tabanlı erişilebilirlik modelleri, yerel yönetimler tarafından belirli aralıklarla güncellenebilir; park yatırımlarının, yenileme çalışmalarının ve erişilebilirlik iyileştirmelerinin zaman içindeki etkilerini izlemek amacıyla kullanılabilir. Bu noktada İBB tarafından geliştirilen Yeşil Alan Yönetim Sistemi Strateji Belgesi ve YAYSİS yaklaşımıyla da doğrudan ilişki kurulabilir. YAYSİS kapsamında açık ve yeşil alanların güncel envanterinin oluşturulması, erişilebilirlik durumlarının izlenmesi, yeterli ve yetersiz bölgelerin belirlenmesi ve yeşil alanların kent bütününde sistemli biçimde planlanması hedeflenmektedir (İBB, 2023). Bu bakımdan çalışmada kullanılan erişilebilirlik ve park niteliği analizleri, yerel yönetimlerin yeşil alan politikalarını izleme, önceliklendirme ve güncelleme süreçlerinde yararlanabileceği karar destek yaklaşımı olarak değerlendirilebilir. İBB'nin YAYSİS yaklaşımı açık ve yeşil alanların güncel envanteri, erişilebilirlik durumu, eksik bölgelerin tespiti ve yeşil alanların bütüncül planlanması hedefleriyle bu öneriyi desteklemektedir.

Bu çalışmada konunun kapsamının dışına çıkmamak veya araştırma sahasının boyutunu aşmamak adına birtakım konulara değinilememiştir. Bunlardan ilki Üsküdar kentinde yer alan parklara toplu taşıma araçları ile erişilebilirlik durumudur. Bu kapsamda Marmaray, metro hatları, otobüs, dolmuş ve vapur seferleri ile parklara erişilebilirlik konusu başka bir akademik çalışmada ele alınmalıdır. Ayrıca farklı yaş grupları (çocuk, genç ve yaşlı nüfus), engelli bireyler ve sosyo-ekonomik yapı gibi unsurların da analizlere dahil edildiği kapsayıcı ve adil planlama imkanları sunacak araştırmaların yerel yönetimler ile birlikte yapılması önemlidir.

Gelecek araştırmalarda farklı yaş grupları, engelli bireyler, çocuklu aileler, yaşlı nüfus, kadın kullanıcılar ve sosyo-ekonomik farklılıklar gibi değişkenlerin analizlere dâhil edilmesi de önem taşımaktadır. Böylece park erişilebilirliği yalnızca mekânsal yakınlık üzerinden değil, farklı kullanıcı gruplarının gündelik yaşam pratikleri, güvenlik algıları, fiziksel hareketlilik kapasiteleri ve sosyal ihtiyaçları üzerinden de değerlendirilebilir. Bu tür çalışmaların yerel yönetimler, mahalle ölçekli paydaşlar ve kullanıcı gruplarıyla birlikte yürütülmesi, kapsayıcı ve adil yeşil alan planlaması açısından daha güçlü sonuçlar üretecektir.

EXTENDED ABSTRACT

Evaluation of Urban Park Accessibility Based on Park Classification Using Slope-Sensitive Network Analysis: The Case of Üsküdar

Hüseyin Melih ÖZDEMİR

INTRODUCTION

Urban parks and green spaces are essential components of urban life because they support recreation, public health, social interaction, ecological balance, and overall quality of life. However, the existence of parks within a city does not automatically mean that all residents can access them equally. Accessibility is shaped not only by physical distance but also by travel time, transportation mode, road network structure, slope, pedestrian comfort, bicycle infrastructure, and the functional quality of parks. For this reason, recent accessibility studies increasingly emphasize the need to move beyond simple distance-based measurements and to develop more realistic models based on network analysis and travel time.

Accessibility has been examined in various urban contexts, including access to educational institutions (Yasak, 2021; Deniz, 2024), tourism resources (Deniz Adıgüzel & Sertkaya Doğan, 2024), health services and hospitals (Akış İlhan, 2020), rural facilities (Sakamoto & Lima, 2016), and historical heritage sites for individuals with disabilities (Ruiz-Rodrigo et al., 2024). These studies indicate that accessibility is a multidimensional concept. In park accessibility research, GIS-based approaches have shown that network structure and transportation mode significantly affect accessibility results (Wang et al., 2021). Similarly, studies on spatial equity in urban facilities underline the importance of integrating multiple criteria into accessibility assessments (Taleai et al., 2014; Li & Tong, 2017).

Urban parks also differ in terms of quality. A park may be close to users but may not provide sufficient facilities, functional diversity, safety, or comfort. Therefore, accessibility to parks should be evaluated not only through proximity but also through park quality. Previous studies have emphasized criteria such as activity diversity, accessibility, maintenance, safety, sociability, and facility variety in assessing park quality (Yücel & Yıldızci, 2006; Varol & Tutkun, 2023). Recent research also highlights the importance of inclusive public open spaces and universal design principles (Gupta et al., 2025).

Üsküdar, one of the historically important districts of Istanbul, has a dense urban fabric, fragmented road networks, and a complex topographic structure. These characteristics make the district a suitable case for examining park accessibility through a slope-sensitive and multimodal approach. In Üsküdar, a short physical distance does not always indicate easy access, particularly for pedestrians and cyclists. Therefore, this study evaluates accessibility to urban parks in Üsküdar by integrating topographic conditions, transportation modes, road network characteristics, and park quality indicators within a GIS-based network analysis framework. The study also relates its findings to local policy documents, including the Istanbul Vision 2050

Strategy Document, the Green Space Management System Strategy Document, and the Üsküdar Municipality 2025–2029 Strategic Plan (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2022, 2023; Üsküdar Belediyesi, 2024).

METHOD

This study used a GIS-based network analysis approach to examine accessibility to urban parks in Üsküdar. The analysis consisted of two main stages. The first stage included data preparation, park classification, slope modelling, road network topology construction, and travel time calculation. The second stage involved service area and shortest path analyses for pedestrian, bicycle, and vehicle accessibility.

The main spatial dataset was the urban park inventory obtained from Üsküdar Municipality. The park data belonged to 2024 and were updated by comparing municipal records with open-source data. Recently opened parks were also included. The final dataset contained information about park size, functional characteristics, amenities, playgrounds, and ground surface materials. Parks were classified according to criteria such as children's playgrounds, sports areas, running tracks, fitness areas, cafés, fountains, pools, security units, kiosks, and surface materials such as sand, rubber, grass, concrete, soil, and mixed surfaces. According to this classification, parks meeting 11–13 criteria were considered the highest-quality parks, while those meeting 9–10 criteria represented another high-quality group.

Road network data were also obtained from Üsküdar Municipality. The dataset included road lines, segment lengths, and speed limits. In order to perform reliable network analysis, the road network was transformed into a topologically consistent node-edge structure. Road segments were defined as edges, and their start and end points were defined as nodes. Topological errors such as disconnected segments, overlaps, dangles, incorrect intersections, and unnecessary short segments were corrected.

Slope was derived from 1-meter resolution LiDAR data produced by Istanbul Metropolitan Municipality in 2013. A slope raster was generated and integrated into the network model as a cost parameter. Since slope affects each transportation mode differently, separate slope-sensitive speed models were applied. Pedestrian speed was calculated using Tobler's Walking Function (Tobler, 1993). Bicycle speed was modelled through an uphill exponential speed reduction and a limited downhill speed increase, following previous cycling-related studies (Parkin et al., 2008; Menghini et al., 2010). Vehicle speed was modelled by considering the effects of slope on vehicle dynamics, engine power, traction, and road safety (Gillespie, 1992).

For each road segment, effective speed and travel time were calculated separately for walking, cycling, and driving. These travel times were then defined as cost values in the network dataset. Parks were assigned as destination points, and separate network scenarios were created for each transportation mode. Service area analysis was used to determine the areas that could reach parks within specific time thresholds such as 5, 10, and 15 minutes. Shortest path analysis was used to identify the routes with the lowest travel time to different park categories.

FINDINGS

The study identified 213 urban parks in Üsküdar, excluding green areas such as medians and school gardens. These parks vary in size, spatial distribution, functional characteristics, amenities, playground availability, and ground surface materials. When distance-based accessibility was examined using 200, 400, and 600-meter thresholds, almost all parks appeared accessible within 600 meters. However, this result provided an overly optimistic picture because it did not fully reflect slope, network structure, or travel time. Some areas in the northeast, northwest, central parts, south, and southwest still showed weaker access to parks.

The findings show that parks in Üsküdar do not have the same functional quality. Some parks include only one function, while others include multiple functions such as sports areas, fitness areas, playgrounds, and running tracks. In terms of amenities, only 37 of the 213 parks have facilities such as cafés, fountains, pools, security units, or kiosks. The remaining 176 parks do

not include these amenities. Children's playgrounds exist in 156 parks, while 57 parks have no playgrounds. Rubber is the most common playground surface material and is used in 110 parks, followed by sand in 34 parks. Concrete, grass, soil, and mixed surface types are less common.

The slope-sensitive network analysis revealed that accessibility varies significantly according to park quality and transportation mode. For parks meeting 9–10 criteria, vehicle accessibility is relatively high across the district. Most areas can reach these parks within 10–15 minutes by car. However, this does not necessarily represent sustainable or equitable accessibility. Bicycle accessibility provides wider coverage than pedestrian access, especially along main transportation axes, but it remains limited in northern areas where slope values are higher. Pedestrian accessibility is relatively strong in central and densely settled neighbourhoods, where many areas fall within 0–10 minutes of walking access. In contrast, northern and eastern parts of the district experience longer walking times due to steep slopes and fragmented urban structure.

For parks meeting 11–13 criteria, accessibility becomes more selective because these high-quality parks are fewer in number. Vehicle accessibility again provides the widest coverage, while bicycle accessibility is broader than walking but still uneven. Pedestrian accessibility to these highest-quality parks is spatially restricted. Only areas close to these parks can reach them within 0–5 or 5–10 minutes. In more distant and sloped neighbourhoods, walking times often exceed 15 minutes. This finding shows that while many residents may have access to a nearby park, they do not necessarily have equal access to high-quality parks.

CONCLUSION

This study evaluated accessibility to urban parks in Üsküdar through a slope-sensitive, multimodal, and quality-oriented network analysis. The results show that Üsküdar has a considerable number of parks and that most residents appear to have access to a nearby park when simple distance-based measures are used. However, when slope, travel time, transportation mode, and park quality are included, accessibility becomes spatially unequal. Therefore, physical proximity alone is not a sufficient indicator of park accessibility.

The findings indicate that vehicle accessibility provides the widest spatial coverage, but this result should not be interpreted as an ideal accessibility condition. Pedestrian and bicycle access are more important for everyday use, active mobility, sustainability, and public health. Yet these modes are strongly affected by slope and infrastructure conditions. In Üsküdar, steep topography particularly limits pedestrian and bicycle access in the northern and eastern parts of the district. For this reason, planning strategies should strengthen pedestrian routes, expand bicycle infrastructure, improve safe crossings, create resting points, and support shaded and continuous walking corridors.

Another important conclusion is that park quality must be included in accessibility planning. The study shows that high-quality parks are not evenly distributed across Üsküdar. While some neighbourhoods have access to parks with diverse functions and amenities, others can access only smaller or less-equipped parks. Thus, local governments should not focus only on the number or total area of parks but also on functional diversity, safety, maintenance, ground quality, playground standards, and inclusive design.

The results are compatible with the Üsküdar Municipality 2025–2029 Strategic Plan, which emphasizes safe, diverse, ecological, and socially responsive green spaces (Üsküdar Belediyesi, 2024). They also support the goals of the Istanbul Vision 2050 Strategy Document and the Green Space Management System Strategy Document, which highlight accessible public spaces, active mobility, updated green space inventories, and data-based planning (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2022, 2023). In this sense, the method used in this study can serve as a decision-support model for local governments.

Future studies should include public transportation modes such as Marmaray, metro, bus, minibus, and ferry systems. In addition, accessibility should be analysed for different user groups, including children, older adults, disabled individuals,

women, families with children, and socio-economically disadvantaged groups. Such studies would provide a more inclusive understanding of park accessibility and contribute to more equitable urban green space planning.

KAYNAKÇA

- Akış İlhan, Ö. (2020). Türkiye’de sağlık hizmetleri ve hastanelere erişebilirliğin mekânsal profili: Sosyal refah açısından bir analiz. *Ege Coğrafya Dergisi*, 29(2), 259–271. <https://dergipark.org.tr/pub/ecd/issue/58525/808518>
- American Association of State Highway and Transportation Officials. (2018). A policy on geometric design of highways and streets (7th ed.). AASHTO.
- Aycan, E. (2024). Üsküdar ilçesinin gelişimi ve mekânsal analizi (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bektaş, B., & Develi, A. (2020). Engelli bireylerin erişilebilirlik sorunu: Destekler ve eksiklikler. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(3), 179–191. <https://izlik.org/JA92LT76EL>
- Belge, R. ve Siyavuş, A. E. (2021, 15–17 Ekim). Üsküdar’da yeşil alan kullanımı [Bildiri sunumu]. Uluslararası 11. Üsküdar Sempozyumu, İstanbul, Türkiye.
- Çağlar, S. (2012). Engellilerin erişebilirlik hakkı ve Türkiye’de erişebilirlikleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61(2), 541–598. https://doi.org/10.1501/Hukfak_000.000.1666
- Çakmak, E., Belli, B. ve Kubat, A. S. (2022). Üsküdar’ın çeper kuşak gelişim süreci. *Türkiye Kentsel Morfoloji Ağı*, 1077–1098.
- Conway, H. (1996). *Public parks*. Shire Publications.
- Deniz Adıgüzel, A., & Sertkaya Doğan, Ö. (2024). Tarsus kent merkezinde yaya olarak turistik kaynaklara ulaşılabilirlik: Zaman ve mesafe optimizasyonu ile rota analizi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 12(4), 2643–2659. <https://doi.org/10.21325/jotags.2024.1504>
- Deniz, M. F. (2024). Analysis of accessibility to public schools with GIS: A case study of Salihli city (Turkey). *Children’s Geographies*, 22(1), 30–51. <https://doi.org/10.1080/14733.285.2023.2209532>
- Dincer, Ş. E., Ünsal, Ö. ve Demircioğlu Yıldız, N. (2025). Kentsel erişilebilirlikte yeni bir perspektif: Engelli dostu peyzaj tasarımı ve mekân dizim analizi, Üsküdar örneği. Engelli ve mekan içinde (ss. 154–170). DAKAM Doğu Akdeniz Akademik Araştırmalar Merkezi.
- Erdurak, Y., & Yıldız, R. (2025). Engelli bireylerin toplumsal bütünleşmelerini etkileyen bariyerlere yönelik geliştirdikleri çözümler. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(3), 536–562. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1711212>
- Gezer, A., & Gül, A. (2009). Kent ormancılığı: Kavramsal, teknik ve kültürel boyutu. SDÜ Basım Evi.
- Gillespie, T. D. (1992). *Fundamentals of vehicle dynamics*. SAE International.
- Gupta, A., Yadav, M., & Nayak, B. K. (2025). A systematic literature review on inclusive public open spaces: Accessibility standards and universal design principles. *Urban Science*, 9, Article 181. <https://doi.org/10.3390/urbansci9060181>
- Hannebo, D. (1983). Antik ve Ortaçağ kentlerinde yeşil alanlar. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları*.
- Henneberger, J. W. (2002). Origins of fully funded public parks. *The George Wright Forum*, 19(2), 13–20.
- İlgar, R., & Şeran, Y. (2019). İstanbul ili Bahçelievler ilçesinde park ve yeşil alan kullanımı. *Türk Coğrafya Dergisi*, (73), 7–16. <https://doi.org/10.17211/tcd.543667>
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2022). İstanbul vizyon 2050 strateji belgesi. İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2023). Yeşil alan yönetim sistemi strateji belgesi. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Park Bahçe ve Yeşil Alanlar Dairesi Başkanlığı.
- Li, R., & Tong, D. (2017). Incorporating activity space and trip chaining into facility siting for accessibility maximization. *Socio-Economic Planning Sciences*, 60, 1–14. <https://doi.org/10.1016/j.seps.2017.01.007>
- Lu, N., Li, J. Y., Yan, H. W., Shi, T., & Li, Y. (2014). Analysis on accessibility of urban park green space: The case study of Shenyang Tiexi District [Çince makale]. *Ying Yong Sheng Tai Xue Bao*, 25(10), 2951–2958.
- Menghini, G., Carrasco, N., Schüssler, N., & Axhausen, K. W. (2010). Route choice of cyclists in Zurich. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 44(9), 754–765. <https://doi.org/10.1016/j.tra.2010.07.008>
- Özata, T. ve Özdemir Darby, D. (2023). Green areas as an important component of place attachment: Kuzguncuk Orchard. *Kent Akademisi Dergisi*, 16(2), 702–726. <https://doi.org/10.35674/kent.1086441>
- Öztürk, B. (2004). Kentsel açık ve yeşil alan sistemi oluşturulması: Kayseri kent bütünü örneği. *Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 12, 28–34.
- Parkin, J., Wardman, M., & Page, M. (2008). Estimation of the determinants of bicycle mode share for the journey to work using census data. *Transportation*, 35(1), 93–109. <https://doi.org/10.1007/s11116.007.9137-5>
- Ruiz-Rodrigo, A., Morales, E., Lakoud, M., Riendeau, J., Lemay, M., Savaria, A., Mathieu, S., Feillou, I., & Routhier, F. (2024). Experiencing accessibility of historical heritage places with individuals living with visible and invisible disabilities. *Frontiers in Rehabilitation Sciences*, 5, Article 1379139. <https://doi.org/10.3389/fresc.2024.137.9139>

- Sakamoto, E., & Lima, J. P. (2016). Accessibility in the rural environment: A multicriteria approach using GIS. *Transportes*, 24(1), 63–73. <https://doi.org/10.14295/transportes.v24i1.958>
- Sargın, S. ve Taş, M. A. (2019). Development and distribution of gated communities and their effects on neighborhood structure in Üsküdar. *International Journal of Geography and Geography Education*, 40, 208–229. <https://doi.org/10.32003/iggei.519536>
- Sarıkahya, M., & Şap Acar, H. H. (2025). Engelli bireyler için erişilebilir eğitim mekânlarının irdelenmesi ve erişilebilirliğin ailelerin psikososyal durumuna katkıları. *İçtimaiyat, Aile Özel Sayısı*, 387–408. <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1749233>
- Soydan, O. (2020). Kent parklarının kullanıcı memnuniyetinin Niğde örneğinde incelenmesi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (20), 712–722. <https://doi.org/10.31590/ejosat.764122>
- Taleai, M., Sliuzas, R., & Flacke, J. (2014). An integrated framework to evaluate the equity of urban public facilities using spatial multi-criteria analysis. *Cities*, 40, 56–69. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2014.04.006>
- Tobler, W. (1993). Three presentations on geographical analysis and modeling (Technical Report No. 93-1). National Center for Geographic Information and Analysis.
- Topalfakıoğlu, G. C. (2002). Üsküdar ilçesi'ndeki yeşil alanların kullanımının ve kullanıcıların memnuniyet derecelerinin değerlendirilmesi: Büyük Çamlıca Korusu, Fethi Paşa Korusu ve Doğançılar Parkı [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Üsküdar Belediyesi. (2024). Üsküdar Belediyesi 2025–2029 stratejik planı. Üsküdar Belediyesi.
- Varol, E., & Tutkun, M. (2023). Kullanım çeşitliliği açısından kent parklarının değerlendirilmesi. *YDÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 5(1), 45–55. <https://doi.org/10.32955/neujfa202351702>
- Wang, S., Wang, M., & Liu, Y. (2021). Access to urban parks: Comparing spatial accessibility measures using three GIS-based approaches. *Computers, Environment and Urban Systems*, 90, 101713. <https://doi.org/10.1016/j.compenvurbsys.2021.101713>
- Wiggweshaus, R. (2003). Günümüz bahçe ve parkları. In H. Sarkowicz (Ed.), *Bahçelerin ve parkların tarihi* (E. Kayaoğlu, Çev.; ss. 236–247). Dost Kitabevi.
- Yasak, Ü. (2021). Sürdürülebilir kentleşme bağlamında kentsel hizmetlere erişebilirlik: Eğitim kurumlarına erişebilirlik yönüyle Muğla kenti üzerine bir analiz. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 8(74), 2353–2367. <https://doi.org/10.26450/jshsr.2672>
- Yücel, G. F., & Yıldızcı, A. C. (2006). Kent parkları ile ilgili kalite kriterlerinin oluşturulması. *İTÜ Dergisi/A Mimarlık, Planlama, Tasarım*, 2(2), 220–230. <https://core.ac.uk/download/pdf/230193425.pdf>
- Zengin, E. ve Esedov, A. (2011). Çevre sorunlarının yerel özellikleri ve Üsküdar örneği. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 59, 149–178.
- Zhang, T., Zeng, Z., Jia, T., Li, J., & Wang, J. (2016). Examining the amenability of urban street networks for locating facilities. *Physica A: Statistical Mechanics and Its Applications*, 457, 469–479. <https://doi.org/10.1016/j.physa.2016.03.059>
- Zuo, Y., Ding, X., Wei, Y., Wang, W., & Wang, M. (2025). GIS-based accessibility analysis of urban park green space landscape. *Scientific Reports*, 15, Article 28498. <https://doi.org/10.1038/s41598.025.13750-5>

To Cite This Article: Ocak, Y. & Sağdıç, M. (2026). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Web 2.0 animasyon araçları kullanımının akademik başarıya ve bilgilerin kalıcılığına etkisi. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 58, 224-242. <https://doi.org/10.32003/igge.1879158>

Sosyal Bilgiler Öğretiminde Web 2.0 Animasyon Araçları Kullanımının Akademik Başarıya ve Bilgilerin Kalıcılığına Etkisi

The Effect of Using Web 2.0 Animation Tools in Social Studies Education on Academic Success and The Permanence of Knowledge

Yahya OCAK^{ID}, Mustafa SAĞDIÇ^{ID}

Öz

Bu çalışmanın temel amacı, 7. sınıf Sosyal Bilgiler “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında Web 2.0 animasyon araçlarıyla oluşturulan eğitici animasyon kullanımının öğrencilerin akademik başarısına ve bilgilerin kalıcılığına etkisini tespit etmektir. Araştırma İstanbul ili Gaziosmanpaşa ilçesindeki bir devlet okulunda yapılmıştır. Çalışma grubunu 7. sınıfta eğitim gören 67 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmada nicel araştırma deseni olarak deneysel yöntemlerden biri olan ön test-son test kontrol gruplu model kullanılmıştır. Bulgular şunlardır: 1 – Deneysel grubu öğrencilerinin akademik başarı puanları, kontrol grubundan anlamlı derecede yüksektir. 2 – Deneysel grupta kalıcılık test puanları ile son test puanları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. 3 – Deneysel grupta bulunan kız ve erkek öğrencilerin akademik başarı test puanı ve kalıcılık test puanı arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Sonuç olarak; 7. sınıf Sosyal Bilgiler dersinin Web 2.0 araçlarıyla hazırlanan animasyonlar ile işlenmesinin öğrencilerin akademik başarısını artırdığı ve bilgilerin kalıcılığına olumlu etki ettiği, ayrıca oluşturulan animasyonların cinsiyet açısından herhangi bir farklılığa neden olmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler Eğitimi, Web 2.0, Animasyon, Eğitim Teknolojisi

Abstract

The aim of this study is to determine the effect of the use of educational animations created with Web 2.0 tools in the 7th grade social studies course “People, Places and Environments” learning area, on the academic achievement of students and the permanence of knowledge. The research was conducted at a state school in the Gaziosmanpaşa district of İstanbul province. The study group consisted of 67 students enrolled in the 7th grade. The pretest-posttest control group model, which is one of the experimental designs, was used as a quantitative research method in the research. The findings are as follows: 1 – The academic achievement scores of the experimental group students are significantly higher than those of the control group. 2 – In the experimental group, no significant relationship was found between knowledge retention test scores and post-test scores. 3 – No significant difference was found between the academic achievement test scores and retention test scores of female and male students in the experimental group. In conclusion, it was determined that teaching the 7th grade Social Studies course using animations prepared with Web 2.0 tools increased students’ academic achievement, had a positive effect on knowledge retention, and that the animations created did not create gender differences.

Keywords: Social Studies, Web 2.0, Animation, Educational Technology

* **Sorumlu Yazar:** Sosyal Bilgiler Öğretmeni, Milli Eğitim Bakanlığı, ✉ yahya.ocak5505@gmail.com

** Bu çalışma Yıldız Teknik Üniversitesinde tamamlanan Sosyal Bilgiler Öğretiminde Web 2.0 Animasyon Araçları Kullanımının Akademik Başarıya ve Bilgilerin Kalıcılığına Etkisi isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir. Ayrıca bu çalışmanın bir bölümü İzmir’de düzenlenen Ege 6th International Conference on Social Sciences’ta özet bildiri olarak sunulmuştur.

GİRİŞ

20. yüzyılın ikinci yarısı ile bilim ve teknoloji alanında yaşanan hızlı gelişmeler toplumsal hayatta önemli değişimleri de beraberinde getirmiştir. Toplumda teknolojinin etkisiyle meydana gelen değişimler, araştırmacıların eğitim teknolojilerine daha fazla ilgi göstermesine neden olmuştur. Teknoloji ve eğitim arasındaki ilişkinin insanlık tarihi kadar eskiye dayandığını söylemek mümkündür. İnsanlar yaşamlarını sürdürme, doğa ile etkileşim vb. nedenlerle ortaya çıkan ihtiyaçlara bağlı olarak geliştirdikleri teknoloji ve bilgiyi gelecek kuşaklara çeşitli şekillerde aktarmışlardır. Günümüzde teknolojinin gelecek kuşaklara aktarma yöntemlerinden biri de etkili eğitim ortamlarıdır. Aynı zamanda eğitim ortamlarında bilgilerin kazandırılmasında, teknoloji kullanımı yardımcı bir öğe olabilmektedir. Doğuştan itibaren teknoloji ile iç içe olan günümüz öğrencileri, öğrenme ortamlarında da teknolojiden yoğun bir şekilde yararlanmaktadır. Öğrencilere göre teknoloji, öğrenme için güdüledikleri hedefe ulaşmak için bir yoldur (Davies vd. 2008). Prensky (2001) öğrencilerin teknoloji ile geçirdikleri zamandaki artışa ve kitap okuma oranlarında düşüşe işaret ederek yeni kuşağın hayatında teknolojinin belirleyiciliğine vurgu yapmıştır. Ayrıca Prensky (2001) eski eğitim programlarının yeni kuşağın eğitim gereksinimleri ile uyumlu olmayacağını belirtmiş, yeni kuşağı “dijital yerliler” eski kuşağı ise “dijital göçmenler” olarak tanımlamıştır.

Eğitim alanındaki teknolojik gelişmelerin ardından “teknoloji ve eğitim”, “eğitim teknolojisi” ve “öğretim teknolojisi” gibi kavramlar sıklıkla tartışılmaktadır. Ayrıca teknolojik gelişmeler bireyin toplumsal hayatta daha etkin bir şekilde var olma mücadelesinde eğitiminin rolünü güçlendirmektedir. Daha fazla güçlenen eğitim, bireyin içindeki keşfedilmemiş gücün ortaya çıkmasını kolaylaştırmaktadır. Diğer yandan eğitimin yaygınlaşması sayesinde teknoloji de hızlı bir gelişme göstermektedir. Teknolojinin sürekli değişim ve gelişim gösterdiği bir ortamda öğretim materyallerinin de bu yönde değişim göstermesi beklenilmektedir. Özellikle geleneksel ders materyallerinin yerini dijital ders materyalleri almaktadır. Eğitim teknolojilerindeki değişim, öngörülmesi oldukça zor bir biçimde ilerlemekte, eğitim ortamları giderek sanal ve dijital platformlara taşınmaktadır. Bu nedenle de eğitim ortamlarında yeni yöntem ve tekniklere gereksinim duyulmaktadır.

Günümüz teknoloji toplumunda teknolojik yeterlilik, Sosyal Bilgiler ders programlarında yapılan güncellemelerde de etkili olmaktadır. Eğitimde teknoloji kullanımı Sosyal Bilgiler öğretiminin yeniden yapılandırılmasını, amaca yönelik yöntemlerin geliştirilmesini ve bu yöntemlere uygun araçların sunulmasını gerekli kılmıştır. Web 2.0 araçları özellikle verimlilik, ekonomiklik gibi eğitim ilkelerini karşılamada uygun bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Web 2.0 Teknolojisi ve Eğitim

Web 2.0, www'nin (World Wide Web) ilk nesilden farklı özelliklere sahip araçları barındıran ikinci nesil teknolojiyi tanıtmak amacıyla kullanılmaktadır (Horzum, 2010). Web 2.0 terimini Tim O'Reilly ilk kez 2004'te bir konferanstaki beyin fırtınası tartışması sırasında kullanmıştır (O'Reilly, 2005). O'Reilly'nin tanımladığı Web 2.0, bireylerin katılımını içeren ortam veya yapıların inşa edilmesine fırsat tanıyan birtakım hizmetler ve uygulamaları içerir. McLoughlin (2007) Web 2.0'yi katılımcıların içerik geliştirebildiği, karşılıklı iş birliği yapabildikleri, bilgi, fikir alışverişini destekleyici çift yönlü bir web platformu şeklinde tanımlamıştır.

Web 2.0 araçları kamusal alanda ve gündelik hayatta kullanıcılar tarafından çevrimiçi oluşturulan, çevrimiçi paylaşım veya çevrimdışı kullanım olanağı sunan teknolojik uygulamalardır. Web 2.0 kavramı Web 1.0'dan sonra ortaya çıkan yeni nesil web araçlarını ifade etmek için kullanılmıştır. Bu araçlar ses, video, resim, çizim, grafik, blog, depolama, müzik oluşturma gibi unsurları içerebilmektedir. Ayrıca Web 2.0 teknolojisi, bireylere katılım sağlayabilecekleri ortam ve yapı oluşturmaya yönelik hizmet ve uygulamalar içermektedir (O'Reilly, 2005).

Web 2.0, dijital sistemin oluşturduğu modelde değişikliğe neden olmuştur. Web 2.0 teknolojisi sunduğu olanaklar nedeniyle “sosyal web” olarak da adlandırılmaktadır. Web 1.0 teknolojisinde kullanıcılar içeriği sadece gözlemleyebilmekte iken Web 2.0 teknolojisinde içeriğin oluşmasında veya oluşturulmasında iş birliği de yapabilmektedirler (Rodriguez vd., 2017). Web 2.0 teknolojisinde bireyler, Web 1.0'e göre daha aktif durumda ve teknoloji ile daha fazla etkileşim halindedirler. Web 2.0

teknolojisiyle kullanıcılar web okuyuzarı olarak web sayfalarındaki içerik ile ilgili fikirlerini hemen bulunduğu web sayfasında ifade edebilmektedirler. Ayrıca dosya, fotoğraf, video gibi oluşturduğu içerikleri de paylaşarak diğer kullanıcılar ile iletişime geçebilecek durumdadırlar (Staples, 2009).

Teknolojideki yeni gelişmeler sayesinde Web 2.0 araçları eğitimde daha çok kullanılmaya başlanılmıştır. Bireyler Web 2.0 teknolojileri ile içerik oluşturmada belirli bir amaç için katılım sergilemektedir. Yine Web 2.0 araçları bireyleri daha çok etkileşime geçirdiği için öğrenciler arasında iletişim ve etkileşimin güçlenmesine de yardımcı olmaktadır. Web 2.0 teknolojileri öğrenme ortamlarının geliştirilmesi, öğrenmenin daha ilgi çekici hale gelmesi ve anlamaya yönelik tutum geliştirilmesine de katkı sağlayabilmektedir. Derslerde konu ile ilgili Web 2.0 araçlarının kullanımı öğrencilerin motivasyon ve başarılarının artırılmasına katkı sağlayabilir (Wankel & Blessinger, 2013). Web 2.0'nin farklı kaynaklar sunması öğretmenler adına belirli bir ortama bağlı kalmaksızın öğrenmenin gerçekleşmesinde rehberlik etme olanağı bulunmaktadır. Öğrencilere ise anında ve tüm mekânlarda bilgiye ulaşma olanağı sunmaktadır. Ayrıca Web 2.0 teknolojisi öğrenmenin kişiye özel düzenlenmesine fırsat tanımaktadır (Duffy, 2008).

Sınıflarda Web 2.0 araçlarını kullanmak öğrencilere etkili bir tecrübe, başarı ve fark oluşturmada yardımcı olmaktadır. Web 2.0 teknolojileri öğrencilerin hem birlikte çalışmalarına hem de aralarında rekabet olanağı sunmaktadır. Web 2.0 teknolojisi öğrencilere birçok deneyim ve farkındalık sağladığı gibi aktif katılım, eleştirel düşünme gibi kazanımları da elde etmelerine yardımcı olur (Crane, 2012; Prandini & Ramilli, 2012). Web 2.0 araçlarının çeşitliliği nedeniyle öğretmenler zaman ve mekân kaygısı yaşamamaktadır. Web 2.0 araçları ile bilgi, öğretmenler tarafından daha kısa sürede aktarılabilen ve zaman tasarrufu sağlanmaktadır. Ayrıca artan zamanda da farklı etkinlikler ile öğrenme sürecini destekleyebilmektedir. Bu araçlar gerçek bir ortamdaki zorlukları ve süre kaybını ortadan kaldırma adına süreci sanal ortama taşınarak daha etkili sonuç elde edilebilme olanağı sunabilmektedirler.

Web 2.0 teknolojisinin sunduğu hizmetlerden biri olan animasyon araçları web üzerinden animasyon, çizgi film gibi içerikler oluşturmaya yardımcı olan uygulamalardır. Canlandırma anlamında Latince kökenli bir kelime olan animasyon, hareketsiz nesnelere veya resimleri tek tek, içeriğin gösterilmesi aşamasında hareket ediyormuş sezgisini verecek biçimde düzenleyip filme aktarma olarak tanımlanmıştır (Oxford Languages, [21/12/2021]). Animasyon saniyede onlarca veya yüzlerce yansıtılan, hareket etmeyen nesneye ait görüntünün beyin tarafından hareketli görüntü olarak yorumlanmasıdır (Birgitta, 2012). Modern zamanda ise bilgisayar ortamında veya başka teknolojik platformlarda farklı yazılımlar ile hareket ve canlandırma işlemleri gerçekleştirilebilmektedir.

Eğitimde ikilem ve karmaşık durumların öğretiminde yeni yöntemler geliştirilmektedir. Bunlardan biri de animasyonların eğitim amacıyla kullanılmasıdır (Karlsson & Ivarsson, 2008). Sınıf ortamında animasyon kullanımı öğrencileri pasif durumdan kurtarmaya, bilginin öğrenciler tarafından yapılandırılmasına ve öğrenme yeteneklerinin gelişimine katkı sağlayabilir (Shresha & Tyagi, 2016). Animasyonlar resimlere göre zamandaki değişimi doğrudan gösterebilir. Animasyonlar durağan grafiklere göre daha basit, daha canlı ve ilgi çekici olması nedeniyle anlamayı kolaylaştırmaktadırlar. İyi tasarlanmış animasyonlar etkili bir öğretim sağlayabilir. Ayrıca anlaşılması güç konularda eğitimcilerle oldukça yardımcıdırlar. Bilgisayar animasyonlarının yardımıyla dersler hızlı, kolay ve eğlenceli bir hale dönüşebilir (Lowe, 2004). Ayrıca bilgisayar destekli animasyonlar, eğitim ortamında öğrencilere tehlikeli veya uygulanması zor etkinlik veya deneyleri yapabileme fırsatı tanıyarak ayrıntılı gözlem olanağı sunabilmektedirler.

Web 2.0 animasyon araçları uzmanlık gerektiren uygulamalar olduğu gibi uzman olmayan kişilerin de kullanabileceği birçok uygulama içerir. Uygulama ara yüzlerinde hazır halde bulunan karakter, sahne veya nesnelere eklenerek bunlara hareket veya efekt uygulanması mantığıyla çalışır. Animasyon araçları grafik programlarıyla hazırlanan grafikleri canlandırma, hareketlendirme olanağı sunar. Ayrıca ses ekleme ve düzenleme özellikleri taşır (Ak, 2003). Animasyon araçlarında grafikler dışında birçok unsur ile görselleştirme yapılabilir. Kullanıcılara algoritma veya oluşturulan program ile hareketli ve etkileşimli biçimde iletilir. Kullanıcı kendi oluşturduğu animasyonu test etme imkânına sahiptir. İstediklerini görselleştirme olanağı vardır. Ayrıca tüm bu süreçleri de kullanıcı yöneterek istediği kararları alabilir. Kullanıcı etkileşimi yüksektir (Cooper vd., 2006).

Sosyal bilgiler öğretiminde özellikle coğrafya bilimine ait konularının aktarılmasında eğitici animasyonlar öğretimi daha etkin hale getirebilir. Bu kapsamda deprem, volkanizma, tsunami vb. doğal afetler ile dağ ve kıta oluşumu gibi uzun süre gerektiren doğa olaylarının gösterimi mümkün hale gelmektedir (Çelik, 2007). Sosyal bilgiler öğretiminde animasyonların özellikle fiziki ve beşerî coğrafya konularının öğretiminde kullanılabileceği düşünülmüştür. Ayrıca gerçek hayatta gerçekleşmesi zor, uzun süren veya imkânsız olaylar animasyonlar ile bireylere gösterilebilir. Örneğin tektonik bir dağın oluşması milyonlarca yıllık bir süreçte gerçekleşirken bu olay animasyonlar ile birkaç dakika içinde gösterilebilmektedir.

Problem

Bu çalışmanın problem cümlesi “7.sınıf Sosyal Bilgiler dersinde Web 2.0 animasyon araçları kullanımının öğrencilerin akademik başarısına ve bilgilerin kalıcılığına etkisi nedir?” olarak belirlenmiştir.

Alt Problemler

Yukarıda genel olarak belirtilen araştırmanın problemine çözüm üretmek amacıyla aşağıdaki alt problemlerde istatistiksel açıdan anlamlı farklılık bulunup bulunmadığı yönünde cevap aranmıştır:

1. Çalışma öncesi kontrol grupları ve deney grupları ön test puan ortalamaları
2. Kontrol grubu ön test ve son test puan ortalamaları
3. Deney grubu ön test ve son test puan ortalamaları
4. Kontrol grubu ve deney grubu son test puan ortalamaları
5. Kontrol grubu son test ve kalıcılık testi puan ortalamaları
6. Deney grubu son test ve kalıcılık testi puan ortalamaları
7. Deney grubu ve kontrol grubu kalıcılık testi puan ortalamaları
8. Cinsiyet açısından birinci ve ikinci deney grupları son test puan ortalamaları
9. Cinsiyet açısından birinci ve ikinci deney kalıcılık testi puan ortalamaları

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışmada nicel araştırma metotları, deneysel desenleri içinde bulunan ön test-son test kontrol gruplu model kullanılmıştır. Bu modelin özelliği tek bir grubun bulunmaması ve yansız atama ile grupların oluşturulmasıdır. Biri deney, diğeri kontrol grubu olarak oluşturulan iki grupta deney öncesi ve sonrası ölçme yapılır. Bu modelde uygulanan deney ile araştırmacılara bağımlı değişkene etki eden unsurların test edilmesiyle ilgili istatistiksel anlamda güç sağlanmakta ve elde edilen bulgular ile neden sonuç ilişkisinin yorumlanmasına fırsat tanınmaktadır. Bu modelde ön testin olması, deney ve kontrol gruplarının işlem öncesi benzerliklerin olup olmamasını tespit ederek son test sonuçlarının yorumlanmasına yardımcı olmaktadır. Bağımsız değişkenin ne kadar etki ettiğini tespit etmek amacıyla ön test ve son test sonuçları beraber değerlendirilir (Büyüköztürk, 2016; Karasar, 2020).

Çalışma Grubu

Çalışmamız 2021-2022 eğitim öğretim yılı İstanbul ili Gaziosmanpaşa ilçesi Emine Sabit Büyükbayrak İmam Hatip Ortaokulunda eğitim gören 7. sınıf seviyesindeki 4 farklı şubede yer alan 33 kız ve 34 erkek öğrenciden oluşan 67 kişilik çalışma grubu ile yürütülmüştür. Kız öğrencilerden oluşan iki sınıftan bir sınıf ile Kontrol 1 (K1) ve diğer sınıf ile Deney 1 (D1) grubu; erkek öğrencilerden oluşan iki sınıftan bir sınıf ile Kontrol 2 (K2) ve diğer sınıf ile Deney 2 (D2) grubu oluşturulmuştur. Bu okulun araştırma için belirlenmesinde olasılık dışı örnekleme yöntemlerinden amaçsal örnekleme yöntemi temel alınmıştır. Amaçsal örnekleme yönteminde, araştırmacı araştırmanın amacına göre kendi gözlem, tecrübe ve bilgisine dayanarak örnekleme dâhil edilecek grup ya da kişileri kendisi belirler (Ural & Kılıç 2005). Çalışma grubu için sınıflar seçilirken sınıfın fiziki yapısı, uygun teknolojiyi barındırması dikkate alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın istatistiksel analizi için gerekli verileri elde etmek amacıyla araştırma konusuna uygun şekilde araştırmacılar tarafından geliştirilen “Sosyal Bilgiler Hazırbulunuşluk Testi” (SBHT) ve “Sosyal Bilgiler Akademik Başarı Testi” (SBABT) uygulanmıştır. Testler geliştirilirken Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (MEB, 2018), MEB tarafından dağıtılan ücretsiz ders kitabı, MEB tarafından hazırlanan kazanım kavrama testleri, öğrenme alanında bulunan ünite değerlendirme soruları ve 3 ayrı Sosyal Bilgiler öğretmeninin hazırladığı çoktan seçmeli sorulardan yararlanılarak test soruları hazırlanmıştır.

Sorular hazırlanırken *İnsanlar, Yerler ve Çevreler* öğrenme alanı kazanımları ve araştırmanın amacı göz önünde bulundurulmuştur. Daha sonra bu sorular uzman görüşü alınarak 54 soruya indirilmiştir. Hazırlanan sorular ile uygulama öncesi 40 öğrenciden oluşan 8. sınıf öğrencileri ile pilot uygulama gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin çoktan seçmeli sorulara verdikleri cevaplara göre soruların madde ayırt edicilik ve madde güçlük indeksleri hesaplanmıştır. Analiz sonuçlarına göre ayırt ediciliği düşük 13 soru elenmiştir. Puanlamanın daha iyi yapılabilmesi için madde ayırt edicilik ve güçlük indeksi en düşük 1 soru daha testten çıkartılarak 40 soruluk soru havuzu oluşturulmuş ve bu sorular kapsam geçerliğine göre birbirine benzer sorular olarak 20’şer soruluk testler olan *Sosyal Bilgiler Hazırbulunuşluk Testi* ve *Sosyal Bilgiler Akademik Başarı Testine* dönüştürülmüştür. Ön uygulama sonucunda hazırlanan bu testlerin güvenilirliğini belirlemek için güvenilirlik hesaplama yöntemlerinden Cronbach alfa (α) kullanılmıştır. Testlerin Cronbach alfa () katsayısı 0,87 olarak hesaplanmıştır. Cronbach alfa () değerinin $0,80 \leq \leq 1,00$ arasında olması kullanılan yöntemin güvenilir bir ölçek olarak kabul edilebildiğini belirtmektedir (Field, 2009).

Öğrencilere çalışma öncesi 7. sınıf Sosyal Bilgiler dersi ünitesi beşerî coğrafya ile ilişkili İnsanlar, Yerler ve Çevreler konularını kapsayan çoktan seçmeli ve her sorunun bir doğru cevabının olduğu 20 sorudan oluşan SBHT, ön test olarak hazırlanmıştır. Ünite sonunda da 20 sorudan oluşan ve her sorunun 1 doğru cevabının olduğu çoktan seçmeli SBABT son test olarak hazırlanmıştır. 3 haftalık bir aradan sonra kalıcılık testi olarak SBABT tekrar uygulanmıştır.

Verilerin Toplanması

Bu bölümde araştırma verilerinin toplanma aşamaları hakkında bilgi verilmiştir. Veriler toplanmadan önce üniversite etik kurulundan, veli ve öğrencilerden gerekli izinler alınmıştır. Veriler 2021-2022 eğitim öğretim yılında araştırmacılar tarafından geliştirilen SBHT ve SBABT kullanılarak elde edilmiştir. Kız öğrencilerin bulunduğu iki sınıf ve erkek öğrencilerin bulunduğu iki sınıftan bir kız ve bir erkek öğrenci sınıfları deney grubu ve geriye kalan iki sınıf ise kontrol grubu olarak oluşturulmuştur. Çalışma öncesi tüm gruplara konu hakkında herhangi bir ön bilgi olmasına yönelik tespit etmek amacıyla ön test olarak SBHT uygulanmıştır. Çalışma süresi olarak sosyal bilgiler dersi 7. sınıf üçüncü ünitesi İnsanlar, Yerler ve Çevreler konularının ünitelendirilmiş yıllık plan dâhilinde 5 hafta ve haftada 3 ders saati olarak belirlenmiştir. Bu süre boyunca deney grubu ile Web 2.0 animasyon araçları ile hazırlanan animasyonlar eşliğinde ders işlenmiştir. Kontrol grubunda ise aynı süre içinde 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı üzerinden konular işlenmiştir. Çalışma sonunda deney ve kontrol gruplarının tamamına son

test olarak SBABT uygulanmıştır. Üç haftalık aradan sonra kontrol ve deney gruplarına aynı test, kalıcılık testi şeklinde tekrar uygulanmıştır. Toplamda 8 haftalık süre sonunda nicel veriler toplanarak analize tâbi tutulmuştur.

Verilerin Analizi

Verilerin analizi için istatistik programları kullanılmıştır. Kontrol ve deney gruplarından edinilen verilerin çarpıklık ve basıklık değerleri hesaplanarak normal dağılıma uygunluğunun tespit edilmeye çalışılmıştır. Edinilen çarpıklık ve basıklık değerlerinin normal dağılıma uygunluk gösterdiği belirlenmiştir (Tablo 1). Araştırma için çarpıklık ve basıklık değerlerinin +3 ile -3 değerleri arasında olması normal dağılım için yeterli görülmektedir (Hopkins & Weeks, 1990). Analizlerde parametrik yöntemler tercih edilmiştir. Test sonuçlarının kontrol ve deney grupları, farklı deney grupları ve şubeler arasında farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) kullanılmıştır. Kontrol ve deney grubu öğrencilerinin ön test ile son test ve son test ile kalıcılık testi arasında fark bulunup bulunmadığının tespiti amacıyla bağımlı gruplar t testi kullanılmıştır. Deney ve kontrol grupları arasında ortalamalara göre istatistiksel anlamlı bir fark bulunup bulunmadığını test etmek için ilişkisiz gruplar t-testi kullanılmıştır.

Tablo 1: Araştırmaya Dâhil Tüm Grupların Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

		\bar{x}	ss.	min.	maks.	Çarpıklık	Basıklık
Toplam	Ön Test	5.21	1.37	2	9	0.271	-0.122
	Son Test	13.25	4.09	4	20	-0.101	-0.873
	Kalıcılık Testi	11.49	4.28	3	20	0.189	-0.970
Kontrol	Ön Test	5.30	1.45	3	9	0.486	0.030
	Son Test	11.27	3.45	4	18	0.066	-0.596
	Kalıcılık Testi	8.82	3.08	3	16	0.525	0.050
Deney	Ön Test	5.12	1.30	2	7	-0.054	-0.455
	Son Test	15.18	3.78	6	20	-0.575	-0.447
	Kalıcılık Testi	14.59	3.65	6	20	-0.312	-0.909

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde deney sonrası verilerden edinilen bulgulara yer verilmiştir. Alt problemlere ait bulgular ayrıca alt başlıklar halinde sunulmuştur.

Çalışma Grubu Ön Test Puan Ortalamalarının İstatistiksel Analizi

Çalışma öncesi kontrol grupları ve deney grupları ön test puan aritmetiği arasında istatistiksel anlamlı bir farkın bulunup bulunmadığına yönelik ilk olarak ilişkisiz gruplar t testi uygulanmıştır. Buradaki amaç grupların denk olup olmadığını tespit etmektir. Analiz sonucu Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Kontrol ve Deney Grupları Ön Test Puanları İlişkisiz Gruplar t-testi Analiz Sonuçları

Grup	N	\bar{x}	S	t	p
Kontrol	37	5.30	1.45	0.553	0.582
Deney	38	5.12	1.30		

*p > .05

Tabloda belirtilen veri analizine göre kontrol grubu öğrencilerinin ön test aritmetik puan ortalaması (\bar{x}) 5,30 puan, deney grubu ön test aritmetik puan ortalaması (\bar{x}) 5,12 puan çıkmıştır. Analiz sonuçlarına göre kontrol ve deney grupları arasında ön test sonuçları yönünden istatistiksel anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($p>0.05$).

Deney öncesi bir değişkenin farklı gruplar için farklılık gösterip göstermediğine yönelik tek yönlü varyans analizi testi (One Way ANOVA) uygulanmıştır. Test sonucu edinilen veriler Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Kontrol ve Deney Grupları Ön Test One Way ANOVA Test Analiz Sonuçları

Test Türü	K1		K2		D1		D2		F	p
	\bar{x}	S	\bar{x}	S	\bar{x}	S	\bar{x}	S		
ÖnTest	5.25	1.34	5.35	1.58	5.24	1.25	5.00	1.37	0.195	0.899

* $p > .05$

Tabloda verilen sonuçlara göre gruplar arasında ön test sonuçları bakımından istatistiksel anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($p>0.05$).

Kontrol Grubu Ön Test-Son Test Puan Ortalamalarının Kıyaslanması

Araştırmanın 2. alt problemi Kontrol grubu öğrencilerinin ön test ve son test aritmetik puan ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığına yönelik bağımlı gruplar t-testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4: Kontrol Grubu Ön Test-Son Test Puanları Bağımlı Gruplar t-testi Sonuçları

Test Türü	\bar{x}	S	ort. fark	ort. S.	t	p
Ön Test	5.30	1.45	-5.97	2.92	-11.742	0.000*
Son Test	11.27	3.45				

* $p < .05$

Tablo 4'te gösterilen analiz sonuçlarına göre kontrol grubunda, ön test-son test aritmetik puan ortalamaları arasında istatistiksel anlamlı fark tespit edilmiştir ($p<0.05$). Buna göre, kontrol grupları son test puanları ($\bar{x}=11.27$) ön test puanlarından ($\bar{x}=5.30$) ortalama 5.97 puan daha yüksektir.

Deney Grubu Ön Test – Son Test Puan Ortalamalarının Kıyaslanması

Araştırmanın 3. alt problemi deney grubu öğrencilerinin ön test ve son test aritmetik puan ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farkın bulunup bulunmadığına yönelik bağımlı gruplar t-testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: Deney Grubu Ön Test – Son Test Akademik Başarı Ortalamasına İlişkin Bağımlı Gruplar t-testi Sonuçları

Test	\bar{x}	S	ort. fark	ort. ss.	t	p
Ön Test	5.12	1.30	-10.06	3.10	-18.898	0.000*
Son Test	15.18	3.78				

* $p < .05$

Tabloda verilen analiz sonuçlarına göre deney grubunun ön test-son test puanları arasında istatistiksel anlamlı fark tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Son test puanları ($\bar{x}=15.18$) ön test puanlarından ($\bar{x}=5.12$) ortalama 10.06 puan daha yüksektir.

Kontrol ve Deney Gruplarının Son Test Puan Ortalamaları İstatistiksel Analizi

Araştırmanın 4. alt problemi kontrol grubu ve deney grubunun son test puan ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık içerip içermediğine yönelik uygulanan ilişkisiz gruplar t-testi analiz sonucu elde edilen bulgular Tablo 6'da belirtilmiştir.

Tablo 6: Kontrol ve Deney Gruplarının Akademik Başarı Yönünden Son Test Puanlarına Yönelik İlişkisiz Gruplar t-testi Sonuçları

Grup	N	\bar{x}	S	t	p
Kontrol	37	11.27	3.45	-4414	0.000*
Deney	38	15.18	3.78		

*p < .05

Tabloda belirtilen kontrol ve deney grupları son test sonuçları arasında istatistiksel yönden anlamlılık düzeyinin yüksek olduğu tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Buna göre, deney grubu öğrencilerine ait son test puan ortalamaları ($\bar{x}=15.18$) kontrol grubu öğrencilerine ait son test puan ortalamalarından ($\bar{x}=11.27$) istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksektir.

Deney sonrası kontrol ve deney grupları arasında son test puanlarının farklılık içerip içermediğini anlamaya yönelik tek yönlü varyans analizi testi (One Way ANOVA) uygulanmıştır. Veriler Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7: Kontrol ve Deney Grupları Son Test One Way ANOVA Sonuçları

Test Türü	K1		K2		D1		D2		F	p
	\bar{x}	S	\bar{x}	S	\bar{x}	S	\bar{x}	S		
Son Test	11.13	3.90	11.41	3.08	14.77	4.52	15.59	2.94	6.502	0.001*

*p < .05

Tabloda belirtilen tek yönlü, varyans analizi test sonuçlarına göre kontrol ve deney grupları son test puanları arasında istatistiksel yönden anlamlılık düzeyinin yüksek olduğu tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Buna göre, D1 ve D2 gruplarının son test puanları, K1 ve K2 gruplarının son test puanlarına göre istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksektir.

Kontrol Grubunun Son Test ile Kalıcılık Test Puan Ortalamalarının Kıyaslanması

5. alt problemde belirtilen kontrol grubu öğrencileri için son test ile kalıcılık testi puan ortalamaları arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak için bağımlı gruplar t-testi uygulanmıştır. Analize ait veriler Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8: Kontrol Grubunun Akademik Başarı Yönünden Son Test ile Kalıcılık Test Puanları Bağımlı Gruplar t-testi Sonuçları

Test Türü	\bar{x}	S	ort. fark	S	t	p
Son Test	11.27	3.45	2.45	1.80	7.815	0.000*
Kalıcılık Testi	8.82	3.08				

*p < .05

Tabloda verilen analiz sonucunda kontrol grubu son test – kalıcılık test puanları arasında istatistiksel yönden anlamlılık düzeyinin yüksek olduğu tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Kalıcılık test puanları ($\bar{x}=8.82$), son test puanlarına ($\bar{x}=11.27$) göre 2.45 puan daha düşüktür.

Deney Grubunun Son Test ile Kalıcılık Test Puan Ortalamalarının Kıyaslanması

6. alt problemde belirtilen deney grubu son test ile kalıcılık test puan ortalamaları arasında istatistiksel bir anlamlı farklılık içerip içermediğine yönelik bağımlı gruplar t-testi uygulanmış ve analize ait veriler Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9: Deney Grubu Akademik Başarı Son Test – Kalıcılık Test Puan Ortalamalarına Yönelik Bağımlı Gruplar t-testi Sonuçları

Test Türü	\bar{x}	S	ort. fark	ort. s.	t	p
Son Test	15.18	3.78	0.59	1.00	6371	0.673
Kalıcılık Testi	14.59	3.65				

* $p > .05$

Tabloda verilen deney grubu son test-kalıcılık test ortalama puanlarına yönelik analiz sonucuna göre deney grubu, son test-kalıcılık test puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmemiştir ($p > 0.05$). Kalıcılık test puanı ($\bar{x}=14.59$), son test puanına ($\bar{x}=15.18$) göre 0.59 puan daha düşüktür. Bu puan farkı istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığa neden olmamaktadır.

Kontrol ve Deney Grupları Kalıcılık Test Puanlarının İstatistiksel Yönden Kıyaslanması

7. alt problemde belirtilen kontrol grubu ve deney grubu kalıcılık test puan ortalamaları arasında istatistiksel açıdan bir anlamlılık bulunup bulunmadığına yönelik ilişkisiz gruplar t-testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda elde edilen veriler Tablo 10'da belirtilmiştir.

Tablo 10: Kontrol ve Deney Grupları Kalıcılık Test Puanlarına Yönelik İlişkisiz Gruplar t-Testi Sonuçları

Grup	N	\bar{x}	S	t	p
Kontrol	37	8.82	3.08	-6376	0.000*
Deney	38	14.59	3.65		

* $p < .05$

Tabloda verilen analiz sonuçlarına göre kontrol ve deney grupları arasında kalıcılık test puanları arasında istatistiksel anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Deney grubunda yer alan öğrencilere ait kalıcılık test puanları ($\bar{x}=14.59$), kontrol grubu test puanlarından ($\bar{x}= 8.82$) istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksektir.

Çalışmaya dâhil olan tüm gruplar arasında kalıcılık test puanlarının farklılık içerip içermediğini anlamaya yönelik One Way ANOVA testi uygulanmıştır. Test sonucu edinilen veriler Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11: Kontrol ve Deney Grupları Kalıcılık Test One Way ANOVA Sonuçları

Test Türü	K1		K2		D1		D2		F	p
	\bar{x}	S.	\bar{x}	S	\bar{x}	S	\bar{x}	S		
Kalıcılık Testi	9.06	3.47	8.59	2.74	14.77	4.25	14.41	3.04	13.384	0.000*

* $p < .05$

Tablodaki sonuçlara göre kontrol ve deney grupları kalıcılık test puanları arasında istatistiksel yönden anlamlılık içerdiği tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Buna göre, D1 ve D2 gruplarının kalıcılık test puanları, K1 ve K2 gruplarının son test puanlarına göre istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksektir.

Deney Grupları Son Test Puanlarının Cinsiyet Açısından Kıyaslanması

8. alt problemde belirtilen cinsiyet açısından D1 ve D2 grupları son test puan ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlılık düzeyini belirlemeye yönelik ilişkisiz gruplar t-testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda edinilen veriler Tablo 12'de gösterilmiştir.

Tablo 12: Deney Grupları İlişkisiz Gruplar t Testi Son Test Sonuçlarının Karşılaştırılması

Grup	D1		D2		t	p
	\bar{x}	S	\bar{x}	S		
Son Test	14.77	4.52	15.59	2.94	-0.630	0.533

* $p > .05$

Tabloda verilen son test sonuçlarının deney grubunda yer alan D1 ve D2 gruplarının karşılaştırılması için gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre; kız öğrencilerden oluşan D1 grubu ve erkek öğrencilerden oluşan D2 grubu arasında son test puanları arasında istatistiksel yönde anlamlı farklılık tespit edilmemiştir ($p > 0.05$). Tablo 12 incelendiğinde D2 grubunda yer alan erkek öğrenci puan ortalamalarının ($\bar{x} = 15.59$) D1 grubunda yer alan kız öğrenci puan ortalamalarından ($\bar{x} = 14.77$) 0.82 puan yüksektir. Bu puan farkı istatistiksel bir farklılık oluşturmamaktadır. Buna göre D1 ve D2 grupları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Kalıcılık Test Puanlarının Cinsiyet Açısından Kıyaslanması

9. alt problemde belirtilen cinsiyet açısından D1 ve D2 gruplarında yer alan öğrencilerin kalıcılık testi puanlarının aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık bulunup bulunmadığına yönelik ilişkisiz gruplar t-testi uygulanmıştır. Analiz sonucunda edinilen veriler Tablo 13'te gösterilmiştir.

Tablo 13: Deney Gruplarının İlişkisiz Gruplar t Testi Kalıcılık Test Sonuçlarının Karşılaştırılması

Grup	D1		D2		t	p
	\bar{x}	S	\bar{x}	S		
Kalıcılık Testi	13.77	4.25	14.41	3.04	-0.510	0.613

* $p > .05$

Tabloda verilen analiz sonuçlarına göre D1 ve D2 grupları arasında kalıcılık test puanları bakımından istatistiksel yönde anlamlı farklılık tespit edilmemiştir ($p > 0.05$). D2 grubunda yer alan erkek öğrenci ortalamalarının ($\bar{x} = 14.41$) D1 grubunda yer alan kız öğrenci ortalamalarından ($\bar{x} = 13.77$) 0.64 puan yüksek olsa dahi bu bulgu anlamlı bir farklılık oluşturmamaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Web 2.0 teknolojisi, bilgisayar ve internet teknolojisindeki gelişmeler ile teknolojinin tek yönlü olmaktan çıkıp tüm bireylerin etkileşim halinde olduğu bir iletişim ve bilgi alışverişi sistemi sunması, araştırmacıları bu teknolojinin sınıf ortamına nasıl aktarılacağı üzerine araştırma yapmaya yöneltmiştir. Hayatımızda önemli bir yer edinen teknolojinin bir parçası olan ikinci

nesil web araçlarının ve bununla ilişkili yazılım uygulamalarının Sosyal Bilgiler eğitiminde kullanımı ile ortaya çıkan etkileri araştırmaya değer görülmüştür.

Araştırmanın bu bölümünde ortaokul Sosyal Bilgiler dersi 7. sınıf öğrenme alanı olan İnsanlar, Yerler ve Çevreler bölümünde yer alan konuların, ikinci nesil web animasyon aracı ile oluşturulan animasyonlarla işlenip ardından uygulanan akademik başarı test verilerinden elde edilen sonuçlara yer verilmiştir. Ayrıca ortaya çıkan sonuçlar literatürdeki benzer araştırmalar ile karşılaştırılarak tartışılmıştır. Son olarak araştırma sonuçlarına bağlı olarak önerilerde bulunulmuştur.

Araştırmada ön test verileri öncülüğünde elde edilen bulgular incelendiğinde kontrol ve deney grupları ön test puanları aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel yönde anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ayrıca ortalama puanlarına bakıldığında puanların düşük olduğu ve birbirine benzerlik gösterdiği görülmektedir. Buradan hareketle kontrol ve deney gruplarının çalışma öncesi ön bilgi ve hazırbulunuşluk açısından birbirine denk ve çalışma için uygun olduğu söylenebilir. Kontrol ve deney grupları içerisinde anlamlı fark bulunmaması araştırmanın başlatılması için ön koşul olması yönüyle nicel araştırmalarda beklenen bir sonuç olarak tasvir edilebilir. Bu durum çalışma verilerinin ölçme ve değerlendirme açısından güvenilirliğine ve geçerliğine olumlu etki etmektedir.

Araştırmanın ikinci ve üçüncü alt problemlerine yönelik kontrol grubu ön test-son test puanları ve deney grubu ön test-son test puanları karşılaştırılmıştır. Web 2.0 aracı ile oluşturulmuş animasyonların uygulandığı deney gruplarında son test puan ortalamaları, ön test puan ortalamalarına göre anlamlı olarak yükselmiştir. Buradan hareketle Web 2.0 animasyon araçları ile desteklenen öğretimin akademik başarı yönünden olumlu katkı sağladığı söylenebilir. Kontrol grubuna ait ön test ve son test puanları öncülüğünde edinilen bulgulara bakıldığında istatistiksel anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Geleneksel yöntem ile ders kitabına bağlı şekilde dersin işlendiği kontrol grubunda içerisinde bulunan öğrenci son test puanlarına ait aritmetik ortalama, ön test puanlarına ait aritmetik ortalamadan yüksektir. Fakat bu ortalamalara bakıldığında başarı puanlarının deney grubu puanlarına göre düşük olduğu görülmektedir.

Araştırmanın dördüncü alt problemde kontrol ve deney grupları son test puanları karşılaştırılmış ve iki grup arasındaki test puanları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Sonuç deney grubunun lehinedir. Deney grubunda yer alan öğrencilerin SBABT puan ortalamaları kontrol grubuna göre oldukça yüksektir. Buna göre Web 2.0 animasyon araçları ile hazırlanan animasyonlarla işlenen dersin, ders kitabına bağlı kalınarak işlenen derse göre daha etkili bir öğretim ortaya koyduğu görülmektedir.

Tafonao (2018)'ya göre, öğrencilerin duygu, düşünce, ilgi ve dikkatlerini öğrenmeye teşvik etme ve alıcıya iletmek için kullanılan tüm araç gereçler öğrenme medyasını oluşturmaktadır. Animasyon araçları ve diğer öğrenme materyalleri ile desteklenen öğrenme süreci, öğrencilerin doğrudan derse dikkatlerini vermeye, dinlemeye ve bilgileri öğrenmeye aracılık eder. Bu konuda birçok araştırma da bunu kanıtlar niteliktedir. İlgili literatür incelendiğinde Web 2.0 animasyon araçlarının ders ortamında kullanımının başarıya etkisine ilişkin çalışmalara (Almalı,2020; Maula, 2021; Kusumahwardani vd.,2022; Zamora vd., 2021; Rahmawati vd., 2021; Aktürk vd., 2013) rastlanmaktadır. Almalı (2020) tarafından hazırlanan çalışmada Sosyal Bilgiler dersi 6. sınıf müfredatında yer alan coğrafya konularının öğretiminde farklı Web 2.0 teknolojileri kullanımıyla akademik başarı ve tutum üzerindeki etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada animasyon araçları dâhil birçok Web 2.0 aracı kullanılarak materyaller geliştirilmiş ve bu materyaller eşliğinde öğretim gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda Sosyal Bilgiler dersinde farklı Web 2.0 araçları kullanımının başarıyı ve tutumu olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bu açıdan çalışmamızın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Kusumahwardani vd. (2022) Web 2.0 animasyon aracı ile 8. sınıf fen bilimleri dersi için hazırlanan insan hareketi sistemi materyalleri ile öğrencilerin öğrenme çıktılarını iyileştirmeye yönelik araştırma yapmış ve sonuç olarak öğrenme ortamlarında bu tür uygulamalar ile hazırlanan materyallerin öğrencilerin dikkatini çekerek dersin daha iyi işlendiğini belirtmişlerdir. Bunun sonucu olarak öğrencilerin akademik başarılarının artmasına ve birçok öğrenme çıktılarında olumlu yönde katkı sağladığı görülmüştür. Maula (2021) tarafından onuncu sınıf öğrencileri için açıklayıcı metin okuma ve anlatım metnini kazandırmaya yönelik öğretim ortamı tasarlanması amacıyla araştırma yapılmıştır. Web 2.0 animasyon araçları ile oluşturulmuş animasyonlar kullanarak hazırlanan ders materyallerinin konuyu net bir şekilde

açıkladığı için öğrencilerin okuma etkinliklerini kolayca anlamalarına yardımcı olduğu ve öğrenme aşamasında öğrencileri motive etmek ve onlara yardımcı olmak için bir tamamlayıcı bir unsur olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Zamora vd. (2021) tarafından görsel bir iş birliği aracı ve öğretme-öğrenme stratejisi geliştirmek üzere web 2.0 animasyon araçlarıyla animasyonlu çizgi romanların üretilmesi amacıyla araştırma yapılmıştır. Web 2.0 aracı ile hazırlanan animasyonlu videolar eşliğinde işlenen dersin öğrencilerin performansının önemli ölçüde iyileşmesini olumlu yönde etkilediği tespit edilerek başarıyı artırdığı belirtilmiştir. Ayrıca bir öğretim stratejisi olarak kullanılması, konuyla ve konunun öğrenilmesiyle ilgili olumsuz tutum ve inançların tersine çevrilmesini sağladığı ve gerçek günlük durumlarda faydasını anlamaya yardımcı olduğu belirtilmiştir. Rahmawati vd. (2021) tarafından yabancı dil öğretimine yönelik yapılan araştırmada yazma, konuşma, okuma ve dinleme gibi birçok unsura olumlu etki ederek başarıya olumlu katkı sağladığı belirtilmiştir. Batıbay (2019) tarafından yürütülen çalışmada Web 2.0 araçlarıyla işlenen 7. sınıf Türkçe dersinin başarıya ve motivasyona etkisi incelenmiştir. Kullanılan Web 2.0 aracının motivasyonu olumlu etkilemesine rağmen başarıyı etkileme yönünde anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Sebep olarak araştırma süresinin yetersizliği belirtilmiştir. Bu nedenle araştırmamız sonuçlarıyla örtüşmemektedir.

Sonuçlar bilgilerin kalıcılığı açısından incelendiğinde, kontrol grubu öğrencilerinin son test puanına göre kalıcılık test puanlarında düşüş görülmektedir. Öğrencilerin ders kitabına bağlı kalınarak öğrendikleri bilgilerin kalıcılık düzeyinin düşük olduğu ve öğrendiklerini unutmaya başladıkları söylenebilir. Deney grubu öğrencilerinin son test ve kalıcılık test puanları arasında ise anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Kalıcılık test puanı, son test puanına göre düşük olsa da aralarındaki puan farkının bilgilerin kalıcılığını etkileyecek düzeyde olmadığı görülmektedir. Buna göre kullanılan Web 2.0 animasyon araçları ile elde edilen animasyonlarla işlenen konuların bilgilerin kalıcılığında etkili olduğu söylenebilir. Literatürdeki birçok çalışma da bu sonuçları destekler niteliktedir. İlgili literatür incelendiğinde Web 2.0 animasyon araçlarının ders ortamında kullanımının başarıya etkisine ilişkin çalışmalara (Büyükkız vd.,2019; Daşdemir & Doymuş 2013; Geçal & Eldeniz Çetin, 2017; Daşdemir vd., 2012) rastlanmaktadır. Tekin (2021) tarafından İngilizce kelime öğretimi çeşitli değişkenler açısından tespit etmeye yönelik Web 2.0 animasyon aracı destekli yapılan araştırmada bu Web 2.0 aracı ile desteklenen İngilizce dersinin akademik başarıyı artırdığı tespit edilmiştir. Daha sonra uygulamadan dört hafta sonra bilgilerin kalıcılığına yönelik uygulama gerçekleştirilmiş ve Web 2.0 animasyon aracı ile işlenen dersin bilgilerin kalıcılığını artırdığı tespit edilmiştir. Bu yönüyle bu araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir. Büyükkız vd. (2019) tarafından yapılan araştırmada Türkçe dersinde deyim öğretiminde animasyon kullanımının bilgilerin hatırd tutulma düzeyine yönelik etkileri tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışma sonucunda deyim öğretiminde animasyon kullanımının bilgilerin kalıcılığına katkı sağladığı tespit edilmiştir. Daşdemir ve doymuş (2013) tarafından 8. Sınıf fen bilimleri dersinde animasyon kullanımının başarıya, hatırd tutma düzeyine, bilimsel süreç becerilerinin gelişimine etkisini tespit etmek amacıyla çalışma yürütülmüştür. Araştırma sonucunda animasyonların öğrencilerin ders esnasında konuyu somut bir şekilde izlemelerine ve eleştirel düşüncelerine yardımcı olarak derste animasyon kullanımının başarıyı, hatırd tutma düzeyini ve bilimsel süreç becerilerini artırdığı gözlemlenmiştir. Başarıyı artırma ve hatırlama düzeyin artması sonucu bu araştırma sonuçlarıyla benzer özellik taşımaktadır. Geçal & Eldeniz Çetin (2017) özel eğitim alanında yaptıkları araştırmada kullanılan animasyon programlarının öğretimdeki etkililiği ve bilgilerin kalıcılığına olumlu katkı sağladığı tespit edilmiştir. Daşdemir & Doymuş (2013) tarafından yapılan araştırmada fen bilimleri dersinde animasyon kullanımının konuyu somut bir şekilde izlemelerine ve eleştirel düşüncelerine yardımcı olarak başarıyı, hatırd tutma düzeyini ve bilimsel süreç becerilerini artırdığı gözlemlenmiştir.

Araştırma sonuçları cinsiyet açısından incelendiğinde kız öğrencilerin bulunduğu D1 ve erkek öğrencilerin bulunduğu D2 grupları arasındaki son test puanları karşılaştırılmıştır. İki deney grubu arasındaki son test puanlarına bakıldığında aralarında etki edecek bir fark tespit edilmemiştir. Ayrıca D1 grubu ve D2 grubunun kalıcılık test sonuçları karşılaştırıldığında da iki deney grubu arasında bilgilerin kalıcılığına etki edecek anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu yönüyle öğrencilerin cinsiyet açısından başarıyı artırmada farklılaşma görülmemesi ve cinsiyet açısından bilgilerin kalıcılığında fark oluşturulmaması nedeniyle araştırmada kullanılan Web 2.0 aracının cinsiyete yönelik herhangi bir etkisinin olmadığı söylenebilir. İlgili literatür incelendiğinde Web 2.0 animasyon araçlarının ders ortamında kullanımının cinsiyet açısından etkisine ilişkin çalışmalara (Yalçın, 2022; Brodahl vd., 2011; Özdemir & Erdemci, 2014; Yener vd., 2012; Sendall vd., 2008; Keskin, 2021) rastlanmaktadır. Yalçın (2022) Arapça kelime öğretimi için kullanılabilir Web 2.0 araçları ile bu araçlara yönelik algıları tespit etmeye yönelik

yaptığı araştırmada cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık bulunmadığı belirtilmiştir. Brodahl vd. (2011) Web 2.0 araçları ile öğrencilerin yazma algılarına yönelik yaptıkları araştırmada öğrencilerin bu araçlar ile yazma etkinliklerinde olumlu algı geliştirdiğini ve cinsiyet açısından da bir farklılık oluşturmadığını belirtmişlerdir. Özdemir & Erdemci (2014) hazırladıkları çalışmada yükseköğretim seviyesindeki öğrencilerin Web 2.0 araçlarıyla ödev toplamaya yönelik kullanılabilirliğini incelemiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin bu yöntemin kullanılabilirliğine ilişkin görüşlerinin kararsızlık seviyesinde olduğu ve cinsiyet açısından ise herhangi bir farklılığın bulunmadığı tespit edilmiştir. Sendall vd. (2008) Web 2.0 teknolojisinin sınıfta uygulanmasına yönelik yaptıkları araştırmada Web 2.0 araçları eğitimi verilen öğrencilerin bu konuda bilgilerinin ve kullanım kolaylığının arttığını ve cinsiyet açısından ise herhangi bir farklılığın bulunmadığı belirtilmiştir. Bununla birlikte Chen vd. (2012) tarafından öğrencilerin Web 2.0 araçlarına algılarını tespit etmeye yönelik yapılan araştırmada öğrencilerin bu araçlara karşı olumlu algı geliştirdikleri ve cinsiyet açısından erkek katılımcıların daha kolay uyum sağladıkları tespit edilmiştir. Bu yönüyle araştırmamız sonuçları ile örtüşmemektedir.

Sonuç olarak literatürdeki benzer çalışmalar incelendiğinde birçok araştırma sonuçları araştırmamız sonuçlarını destekler niteliktedir. Sosyal Bilgiler dersinin ikinci nesil web araçlarından biri olan animasyon aracı ile hazırlanan materyaller kullanılarak işlenmesi öğrenciler açısından akademik başarıyı ve bilgilerin kalıcılığını artırmış ve bu artış cinsiyetler lehine olmamıştır. Ayrıca araştırmacı tarafından da bu aracın herhangi bir cinsiyete yönelik bir avantaj sağlayacağı bir durum gözlemlenmemiştir. Buna bakılarak Web 2.0 animasyon aracının akademik başarıyı artırması ve bilgilerin kalıcılığını sağlaması ayrıca cinsiyet açısından da bir farklılık oluşturmaması nedeniyle Sosyal Bilgiler dersinde kullanımının uygun olduğu söylenebilir. Web 2.0 teknolojisi ile elde edilen animasyonlarla dersin işlendiği deney grubunun, kontrol grubuna göre daha başarılı olmasının nedeni, kullanılan Web 2.0 aracının alt yapısından kaynaklı teknolojinin, resimler ve grafikler açısından zengin bir içerik taşımaya, bilgilerin zihinde daha rahat anlamlandırabilmesine, öğrenci merkezli olmasına, etkileşime açık ve eğlenceli bir platforma sahip olmasına bağlanabilir. Holcomb vd. (2011) göre Web 2.0 araçları öğrencilere ulaşılması zor hedefler için öğrenme etkinlikleri için deneyim olanağı sunar. Sosyal Bilgiler dersi de Web 2.0 araçlarının sağladığı bu imkanlardan yararlanmak için elverişli bir derstir. Bull vd. (2008) ise bu konuda Sosyal Bilgiler öğretiminde Web 2.0 araçlarıyla oluşturulan animasyonlu belgelerle öğrencilerin sorgulama becerilerine olumlu yönde katkı sağlandığını belirlemiştir. Rahmawati vd. (2021) animasyonlu video medyası, görsel, işitsel veya kinestetik türlere sahip olabilen öğrenci öğrenme stillerini barındırabilmesi için ses, metin, video, görüntü, grafik ve ses gibi diğer medya öğelerinin bir kombinasyonu olduğunu ve öğrencilerin Web 2.0 teknolojileri ile içerik oluşturmada belirli bir amaç için katılım sergilediğini, bireysel farklılıklara da hitap etmesi nedeniyle de öğrenme ortamlarında yardımcı olabildiğini belirlemişlerdir. Web 2.0 animasyon araçları aracılığıyla elde edilen net içerikler, öğrenmeye daha meraklı bir şekilde hazırlanılmasını sağladığı ve anlamlı öğrenmeye yardımcı olabileceğini vurgulamıştır. Web 2.0 teknolojisi, eğitim kurumlarında derin bir etkiye sahip olması nedeniyle birçok öğrenme ve öğretme sürecine olumlu yönde etki etme potansiyeline sahip olma olasılığı yüksektir (Livingstone, 2015). Web 2.0 animasyon araçları aracılığıyla elde edilen net içerikler, öğrenmeye daha meraklı bir şekilde hazırlanılmasını sağladığı ve anlamlı öğrenmeye yardımcı olabileceği vurgulanmıştır. Araştırmamızda Sosyal Bilgiler dersinde Web 2.0 animasyon araçlarıyla oluşturulmuş animasyonların öğrencilerin akademik başarısına olumlu etki ettiği belirlenmiştir. Bu nedenle araştırma konusu İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanında belirtilen değişim ve sürekliliği algılama, harita okuryazarlığı, araştırma, çevre okuryazarlığı (MEB, 2018) vb. üst bilişsel süreçlerin zengin görsel ve üç boyutlu materyaller ile basitten karmaşığa doğru kazandırılmasına katkı sağlayan yöntemlerden biri olabilir. Bu konuda Whithworth ve Berson (2002) Sosyal Bilgiler öğretiminde teknolojik yöntemler veya materyallerden faydalanmanın öğretimi daha etkili hale getirebildiğini ve öğrencilere veri toplama, problem çözme, karar verme, iletişim gibi üst bilişsel becerilerinin kazanılmasına katkı sağlayabileceğini belirlemiştir. Ayrıca öğrencilerin internet aracılığı ile farklı bireyleri tanıyıp ve onların dünya görüşlerini fark ederek farklı bakış açıları geliştirmelerine önemli katkı sağlayabileceğini ve bunun da Sosyal Bilgiler öğretiminin hedefleri arasında yer aldığını belirtmiştir. Kahyaoglu (2011) da animasyonlar ile desteklenen eğitimin bireylerde birçok duyuya hitap etmesi nedeniyle zor kavramların daha kolay anlaşıldığını ve bilgi kalıcılığına olumlu etki ettiğini, ayrıca animasyonların görsel içerik bakımından zengin olması ve uyumlu karakter ve nesnelere beraber bir anlatımın sunulması, öğrencilerin dikkatini çekerek kalıcı öğrenmelere olanak sağlayabildiğini belirtmiştir. Araştırmamızda kullanılan testler ve

bunlardan elde edilen sonuçlar da bu sonucu destekler niteliktedir. Yine araştırmamızda kullanılan materyallerin öğretim esnasında anlaşılmayan veya yanlış anlaşılan durumlarda geri alınabilmesi ve anında dönüt yapılabilmesine olanak sağlamıştır. Aktürk vd. (2013) da Sosyal Bilgiler dersinde gerçek zamanda gözlemlenemeyen olaylar animasyon ile öğrencilerin anlayacağı biçimde hızlandırılmış olarak öğrenciye sunulabilmekte ve anlaşılmayan durumlarda animasyon durdurularak veya geri sarılarak daha etkili ve kalıcı öğrenme gerçekleşebilmekte olduğunu belirtmiştir.

Araştırma sonuçları ikinci nesil web araçlarından olan animasyon aracı ile hazırlanan Sosyal Bilgiler öğretiminin akademik başarıyı artırdığını ve bilgilerin kalıcılığına olumlu etki ettiğini ortaya koymuştur.

Öneriler

Araştırmada elde edilen sonuçlara göre konu hakkında önerilerde bulunulmuştur.

Bu araştırma animasyon aracı ile hazırlanan materyaller ile yürütülmüştür. Bu araştırmada kullanılan animasyon aracı yerine sunum oluşturma araçları, oyun ve bulmaca araçları, web sitesi tasarlama araçları, tartışma araçları, zihin haritası araçları, karekod araçları, dosya paylaşım araçları gibi başka araçlar ile ölçme değerlendirme, güdüleme vb. ders içi etkinliklere yönelik Web 2.0 teknolojileri ile çalışma yürütülebilir.

Bu araştırma Web 2.0 animasyon araçlarının başarı ve bilgilerin kalıcılığına etkisine yönelik olup başka araştırmalarda diğer öğrenme değişkenlerine yönelik çalışma yürütülebilir.

Araştırmanın çalışma grubunu 7. Sınıf öğrencileri oluşturmuştur. Farklı sınıf seviyeleri ile çalışma yürütülebilir veya sınıf seviyeleri arası karşılaştırmaya yönelik araştırma yapılabilir.

Öğrencilere yönelik olan bu çalışma yerine Sosyal Bilgiler öğretmenleri için de Web 2.0 animasyon araçları tasarlama ve geliştirmeye yönelik çalışma yürütülebilir.

Kullanılan teknolojinin genellikle yabancı kaynaklı ve ücretli olması hatta birçoğunda Türkçe dil desteğinin yetersiz kalması bu tür araştırmalarda zorluk teşkil edebilir. Buna alternatif olarak Türkçe Web 2.0 animasyon araçları geliştirilebilir.

Araştırma evren ve örnekleme geliştirilerek yeni çalışmalar yapılabilir.

| EXTENDED ABSTRACT |

The Effect of Using Web 2.0 Animation Tools in Social Studies Education on Academic Success and the Permanence of Knowledge

Yahya OCAK^{ID}, Mustafa SAĞDIÇ^{ID}

INTRODUCTION

Since the second half of the 20th century, rapid developments in science and technology have led to significant changes in social life. Changes in society due to technological influences have led researchers to show greater interest in educational technologies. In an environment where technology is constantly changing and developing, instructional materials are also expected to evolve accordingly. Therefore, there is a need for new methods and techniques in educational environments.

Web 2.0 tools are technological applications that allow users to create content online in the public sphere and in everyday life, and that offer opportunities for online sharing or offline use. Web 2.0 refers to the new generation of web tools that emerged after Web 1.0. These tools may include audio, video, images, drawings, graphics, blogs, storage, and music creation. In addition, Web 2.0 technology includes services and applications that create environments and structures in which individuals can participate (O'Reilly, 2005).

Web 2.0 is a term used to describe second-generation technology that includes tools with features distinct from those of the first generation of the World Wide Web (WWW) (Horzum, 2010). The term Web 2.0 was first used by Tim O'Reilly during a brainstorming discussion at a conference in 2004 (O'Reilly, 2005). Since Web 2.0 tools encourage greater interaction among individuals, they also help strengthen communication and interaction among students. Web 2.0 technologies can contribute to the development of learning environments, make learning more engaging, and help develop positive attitudes toward understanding. One of the services offered by Web 2.0 technology is animation tools, which are web applications that help create content such as animations and cartoons.

Purpose of the Study

The main purpose of this study is to determine the effect of teaching the topics in the "People, Places and Environments" learning domain in the 7th-grade Social Studies course, using Web 2.0 animation tools, on students' academic achievement and knowledge retention. In addition, the study aims to examine potential differences between the experimental and control groups in which the application was conducted, to evaluate the results within the framework of the constructivist educational approach, and to offer various suggestions.

Problem Statement

The main problem of this study is to determine the effect of teaching topics in the “People, Places and Environments” learning domain in the 7th-grade Social Studies course using Web 2.0 animation tools on students’ academic achievement and knowledge retention.

METHOD

Research Model

In this study, a quantitative research method was used, specifically the pre-test–post-test control-group design, which is an experimental research design.

Study Group

The study group consisted of 67 students, including 33 females and 34 males, from four different 7th-grade classes. Among the two classes of female students, one formed the Control Group 1 and the other the Experimental Group 1. Among the two classes of male students, one formed the Control Group 2 and the other the Experimental Group 2.

Data Collection Tools

In this study, the pre-test–post-test control group design, one of the experimental methods, was used. In order to obtain the data required for the statistical analysis of the sub-problems of the research, the “Social Studies Readiness Test” (SSRT) and the “Social Studies Academic Achievement Test” (SSAAT), which were developed by the researchers in accordance with the topics in the “People, Places and Environments” learning domain of the 7th grade Social Studies course, were applied and analyzed.

Data Collection

The data were collected in the 2021–2022 academic year using the SSRT and SSAAT developed by the researchers. The study duration was set at 5 weeks, with 3 class hours per week.

Data Analysis

Parametric methods were preferred in the analysis. One-way Analysis of Variance (One-Way ANOVA) was used to determine differences between the control and experimental groups, among the experimental groups, and among classes. The dependent-samples t-test was used to determine differences between pre-test and post-test scores and between post-test and retention-test scores for the experimental and control group students. The independent-samples t-test was used to test whether there was a statistically significant difference between the control and experimental groups, based on their mean scores.

FINDINGS, DISCUSSION, AND CONCLUSION

In this section of the research, the results from the academic achievement test data collected after teaching the topics in the “People, Places and Environments” learning domain in the 7th-grade Social Studies course, using animations created with a second-generation web animation tool, are presented. In addition, the results are discussed by comparing them with similar studies in the literature.

When the findings from the pre-test data are examined, no statistically significant difference was found between the mean pre-test scores of the control and experimental groups. In addition, when the average scores are considered, they are low and similar to one another. Based on this, it can be stated that the control and experimental groups were equivalent in terms of prior knowledge and readiness before the study and were suitable for the research. The absence of a significant difference between the control and experimental groups is an expected result in quantitative research, as it is a prerequisite for initiating the study. This situation positively affects the reliability and validity of the study's data in measurement and evaluation.

For the second and third sub-problems of the research, the pre-test and post-test scores of the control group were compared with those of the experimental group. In the experimental groups, the mean post-test scores increased significantly compared to the mean pre-test scores. According to this, it can be concluded that instruction supported by Web 2.0 animation tools positively contributes to academic achievement. When the findings from the pre-test and post-test scores of the control group are examined, a statistically significant difference is also observed. The mean post-test score of the students in the control group, where the course was taught using traditional methods, is higher than the mean pre-test score. However, when these averages are examined, it is seen that the achievement scores are lower than those of the experimental group.

In the fourth sub-problem of the research, the post-test scores of the control and experimental groups were compared, and a significant difference was found between the two groups. The result favors the experimental group. The mean SSAAT scores of the experimental group are significantly higher than those of the control group. Accordingly, it can be stated that teaching the course with animations prepared using Web 2.0 animation tools is more effective than teaching it strictly from the textbook. When the relevant literature is examined, studies show that Web 2.0 animation tools used in classroom environments affect achievement (Almalı, 2020; Maula, 2021; Kusumahwardani et al., 2022; Zamora et al., 2021; Rahmawati et al., 2021; Aktürk et al., 2013).

When the results are examined in terms of knowledge retention, the control group students show a decrease in their test scores. It can be stated that the retention of information learned solely from the textbook is low and that students begin to forget what they have learned. On the other hand, no significant difference was found between the post-test and retention test scores of the experimental group students. Although the retention test score is lower than the post-test score, the difference between them is not large enough to affect knowledge retention. Accordingly, it can be stated that teaching the course using animations created with Web 2.0 animation tools is effective in promoting knowledge retention. Many studies in the literature also support these results (Büyükkız et al., 2019; Daşdemir & Doymuş, 2013; Geçal & Eldeniz Çetin, 2017; Daşdemir et al., 2012).

When the research results were examined by gender, the post-test scores of the D1 group (female students) and the D2 group (male students) were compared. When the post-test scores of the two experimental groups were examined, no significant difference was found between them. In addition, when the retention test results of the D1 and D2 groups were compared, no significant difference affecting knowledge retention was found between the two experimental groups. In this respect, since there was no difference in achievement by gender and no difference in knowledge retention by gender, it can be stated that the Web 2.0 tool used in the study had no gender-related effect. Many studies in the literature support these results (Yalçın, 2022; Brodahl et al., 2011; Özdemir & Erdemci, 2014; Yener et al., 2012; Sendall et al., 2008; Keskin, 2021).

The study found that materials prepared with animation tools, a second-generation web tool, increase academic achievement and positively affect knowledge retention in Social Studies teaching. The findings obtained from this research are also consistent with similar studies reported in the literature.

KAYNAKÇA

- Ak, M. (2003). www'de kimya animasyonları ve kullanılan teknolojiler. *Pamukkale Üniversitesi Bilgi Teknolojileri Kongresi, Denizli. Pamukkale Üniversitesi*. 47-63.
- Aktürk, V., Yazıcı H. & Bulut R. H. (2013). Sosyal bilgiler dersinde animasyon ve dijital harita kullanımının öğrencilerin mekânı algılamaya yönelik etkileri. *Marmara Coğrafya Dergisi* 28, 1-17. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/marucog/issue/475/3922>
- Almalı, H., & Yeşiltaş E. (2020). Sosyal bilgiler eğitiminde coğrafya konularının web 2.0 teknolojileri kullanılarak öğretiminin öğrencilerin akademik başarı ve tutumlarına etkisi. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 64-81. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubad/issue/59101/828476>
- Batıbay, E. F. (2019). *Web 2.0 uygulamalarının Türkçe dersinde motivasyona ve başarıya etkisi: Kahoot örneği* [Yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bull, G., Thompson, A., Searson, M., Garofalo, J., Park, J., Young, C., & Lee, J. (2008). Connecting informal and formal learning experiences in the age of participatory media. *Contemporary issues in technology and teacher education*, 8(2), 100-107.
- Büyükkız, K. K., Dölek, O., & Kızırdırcı, F. (2019). Deyimlerin öğrenilmesi ve kalıcılığında animasyonların etkisi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(27), 53-70.
- Büyüköztürk, Ş. (2016). *DeneySEL desenler: Öntest-sontest kontrol grubu, desen ve veri analizi*. Pegem Akademi.
- Chen, Y. C., Hwang, R. H., & Wang, C. Y. (2012). Development and evaluation of a Web 2.0 annotation system as a learning tool in an e-learning environment. *Computers & Education*, 58(4), 1094-1105.
- Crane, B. (2012). *Using web 2.0 and social networking tools in the k-12 classroom*. American Library Association.
- Çelik, E. (2007). *Ortaöğretim coğrafya derslerinde bilgisayar destekli animasyon kullanımının öğrenci başarısına etkisi* [Yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Daşdemir, İ., & Doymuş, K. (2013). Maddenin yapısı ve özellikleri ünitesinde animasyon kullanımının öğrencilerin akademik başarılarına, hatırd tutma düzeyine ve bilimsel süreç becerilerine etkisi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 84-101.
- Davies, R., Sprague, C. R., & New, C. (2008). Integrating technology into a science classroom. *The Impact of The Laboratory and Technology on Learning and Teaching Science K*, 16(13), 3.
- Duffy, P. (2008). Engaging the youtube google-eyed generation: strategies for using web 2.0 in teaching and learning. *Leading Issues in e-Learning Research*. Academic Publishing International Limited. United Kingdom, 47-70.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS (Thrid Edition ed.)*. Sage Publications
- Geçal, İ., & Çetin, M. E. (2018). Zihinsel yetersizliği olan öğrencilere eldesiz toplama işleminin öğretiminde tablet bilgisayar aracılığı ile sunulan animasyon programının etkililiği. *Education Sciences*, 13(1), 75-89. <http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2018.13.1.1C0681>
- Holcomb, L., Beal, C., & Lee, J. K. (2011). Supersizing social studies through the use of web 2.0 technologies. *Social Studies Research and Practice*, 6(3), 120-129.
- Hopkins, K. D., & Weeks, D. L. (1990). Tests for normality and measures of skewness and kurtosis: Their place in research reporting. *Educational and psychological measurement*, 50(4), 717-729.
- Horzum, M. B. (2010). Öğretmenlerin web 2.0 araçlarından haberdarlığı, kullanım sıklıkları ve amaçlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 603-634.
- Kahyaoglu, M. (2011). İlköğretim öğretmenlerinin fen ve teknoloji dersinde yeni teknolojileri kullanmaya yönelik görüşleri. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 79-96.
- Karlsson, G., and Ivarsson, J. (2008). Animations in science education. In *Handbook of research on digital information technologies: Innovations, methods, and ethical issues*. 68-82. IGI Global.
- Karasar, N. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar ilkeler teknikler*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Kusumahwardani, D., Pramadi, A., & Maspupah, M. (2022). Peningkatan hasil belajar siswa menggunakan video animasi audiovisual berbasis animaker pada materi sistem gerak manusia. *Jurnal Educatio Fkip Unma*, 8(1), 110-115. <https://doi.org/10.31949/educatio.v8i1.1665>
- Livingstone, K. A. (2015). The impact of Web 2.0 in Education and its potential for language learning and teaching. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, 12(4), 3-16.
- Lowe, R. (2004). Interrogation of a dynamic visualization during learning. *Learning and instruction*, 14(3), 257-274. <https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2004.06.003>
- Maula, I. (2021). Designing animaker as instructional media in learning reading descriptive text and recount text for tenth grade students at ma darul falah. *Language-Edu Journal*, 10(6).
- McLoughlin, C., & Lee, M. (2007). Social software and participatory learning: Pedagogical choices with technology affordances in the Web 2.0 era. In *ICT: Providing choices for learners and learning. Proceedings ascilite Singapore 2007*. 664-675.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). *Sosyal bilgiler öğretim programı*. <http://ttkb.meb.gov.tr>

- O'Reilly, T. (2005). What is Web 2.0: Design patterns and business models for the next generation of software. *Communications & strategies*, (1), 17. <https://www.oreilly.com/pub/a/web2/archive/what-is-web-20.html>
- Oxford Languages (2021). Animasyon nedir?. Oxford Languages Dictionary
- Powers, K., Gross, P., McNally, M., Goldman, K. J., Proulx, V., & Carlisle, M. (2006, March). Tools for teaching introductory programming: what works? In *Proceedings of the 37th SIGCSE technical symposium on Computer science education*. 560-561. <https://dl.acm.org/doi/10.1145/1121.341.1121514>
- Prandini, M., & Ramilli, M. (2012). Raising risk awareness on the adoption of Web 2.0 technologies in decision making processes. *Future Internet*, 4(3), 700-718. <https://www.mdpi.com/1999-5903/4/3/700>
- Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants part 2: Do they really think differently? *On the horizon*, 9(6), 1-6. <https://doi.org/10.1108/107.481.20110424843>
- Rahmawati, L., Suhendra, E., & Sutarman, S. (2021). Students' Perception In Using Powtoon Software Program To Enhance Their Ability In Learning English In Bumigora University. *Ethical Lingua: Journal of Language Teaching and Literature*, 8(2), 432-440. <https://doi.org/10.30605/25409190.320>
- Shreesha, M., & Tyagi, S. K. (2016). Does animation facilitate better learning in primary education? A comparative study of three different subjects. *Creative Education*, 7(13), 1800-1809. <https://doi.org/10.4236/ce.2016.713183>
- Staples, D. S. (2010). Web 2.0 social networking sites. In *Social computing: Concepts, methodologies, tools, and applications*. 248-266. IGI Global.
- Tafonao, T. (2018). Peranan media pembelajaran dalam meningkatkan minat belajar mahasiswa. *Jurnal komunikasi pendidikan*, 2(2), 103-114. <https://doi.org/10.32585/jkp.v2i2.113>
- Tekin, İ. (2021). *Web 2.0 aracıyla desteklenen İngilizce kelime öğretiminin etkisinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi] Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce.
- Ural, A., & Kılıç, İ. (2005). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık
- Wankel, C., & Blessinger, P. (Eds.). (2013). *Increasing student engagement and retention in e-learning environments: Web 2.0 and blended learning technologies*. Emerald Group Publishing Limited.
- Whitworth, S. A., & Berson, M. J. (2002). Computer technology in the social studies: An examination of the effectiveness literature (1996-2001). *Contemporary issues in technology and teacher education*, 2(4), 471-508.
- Zamora, L. P., Bravo, S. S., & Padilla, A. G. (2021). Production of Comics in POWTOON as a Teaching-Learning Strategy in an Operations Research Course. *European Journal of Contemporary Education*, 10(1), 137-147. <https://doi.org/10.13187/ejced.2021.1.137>

To Cite This Article: Gündoğdu, B. N. & Sayın, Ö. (2026). Manufacturing in the metropolis: what does Istanbul produce and where. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 58, 243-260. <https://doi.org/10.32003/igge.1776929>

Manufacturing in the Metropolis: What Does Istanbul Produce and Where Metropolde Üretim: İstanbul'un Üretim Alanları ve Ürünleri

Büşra Nur GÜNDOĞDU^{ID}, Özgür SAYIN^{ID}

Abstract

The relationship between global city formation and manufacturing persistence challenges deindustrialisation assumptions in emerging global centres. This study examines Istanbul's industrial landscape through a data-driven spatial case study, incorporating 2021 firm-level data from the Istanbul Chamber of Industry (ISO) and GIS-based spatial analysis. Moving away from longitudinal tracking, the research employs a cohort-based approach to analyse the spatial distribution of 14,704 manufacturing establishments by their founding dates. The findings reveal a nuanced transformation characterized by spatial reorganization and technological specialisation rather than wholesale decline. Istanbul demonstrates a hybrid economic model where manufacturing not only persists but has largely emerged during the city's period of global integration, with over 80% of firms established after 2000. The analysis identifies intricate spatial clustering patterns along the D-100 and TEM transportation corridors, forming specialized production zones that complement global city functions. These findings necessitate a revisiting of linear transformation narratives in global city theory, demonstrating that manufacturing functions as a structural complement to the service economy in globalising metropolises rather than its casualty.

Keywords: Istanbul, Manufacturing, Global City, Spatial Analysis, Cohort Analysis, Industrial Persistence

Öz

Küresel kent oluşumu ile imalat sanayinin sürekliliği arasındaki ilişki, gelişmekte olan küresel merkezlerdeki sanayisizleşme varsayımlarına meydan okumaktadır. Bu çalışma, İstanbul'un özgün sanayi peyzajını, İstanbul Sanayi Odası'nın (İSO) 2021 yılı firma düzeyindeki verilerini ve CBS tabanlı mekânsal analiz yöntemlerini kullanarak veri odaklı bir vaka analizi çerçevesinde incelemektedir. Araştırma, 14.704 imalat işletmesinin mekânsal dağılımını, kuşak temelli (cohort-based) bir yaklaşımla kuruluş tarihlerine göre analiz etmektedir. Bulgular, imalat faaliyetlerinin topyekün bir yok oluştan ziyade, mekânsal yeniden yapılanma ve teknolojik uzmanlaşma ile karakterize edilen nüanslı bir dönüşüm geçirdiğini ortaya koymaktadır. İstanbul, imalatın sadece devam etmekle kalmadığı, aynı zamanda işletmelerin %80'inden fazlasının 2000 yılından sonra olmasıyla, imalatın küresel entegrasyon sürecinde yeniden üretildiği hibrit bir ekonomik model sergilemektedir. Analizler, D-100 ve TEM ulaşım koridorları boyunca küresel kent işlevlerini tamamlayan uzmanlaşmış üretim kümelerinin varlığını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, küresel kent teorisindeki doğrusal dönüşüm anlatılarının yeniden ele alınmasını zorunlu kılmakta; imalatın küreselleşen metropollerde hizmet ekonomisini tamamlayan yapısal bir unsur olarak işlev gördüğünü somut biçimde ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, İmalat Sanayi, Küresel Kent, Mekânsal Analiz, Kuşak (Kohort) Analizi, Endüstriyel Süreklilik.

* **Sorumlu Yazar:** PhD Candidate, Urban and Regional Planning, Graduate School, Istanbul Technical University, Istanbul, Türkiye.,
✉ gundogdubu21@itu.edu.tr

INTRODUCTION

The relationship between the emergence of global cities and the spatial distribution of manufacturing activities is a topic of ongoing debate in global urban studies for over three decades. While early theoretical frameworks, largely shaped around the seminal works of Sassen (1991), Friedmann (1986), and Taylor (2004), associated global city formation with a dramatic shift toward advanced service sectors and the erasure of industrial activities from the metropolitan landscape, contemporary empirical evidence suggests more diverse and non-linear pathways of urban development (Parnreiter, 2019; Indraprahasta et al., 2018; Kleibert, 2017; Krijnen et al., 2017; Zhang and Peck, 2016). This is particularly evident in cities outside the North Atlantic area, where deindustrialization and industrial persistence often occur simultaneously, challenging the assumption of a uniform process of economic transformation (Hill and Kim, 2000; Ma and Timberlake, 2013; Olds and Yeung, 2004; Zhang, 2014; Timberlake et al., 2014).

Istanbul, as a primary economic gateway representing approximately one-third of Turkey's GDP and a quarter of its industrial output, offers a significant case for examining these spatial dynamics. Despite its integration into global networks as a regional headquarters and logistics hub, the city has not experienced a terminal manufacturing decline. Instead, Istanbul presents a hybrid development pattern (Yetişkul and Demirel, 2018) characterised by the spatial reorganization of manufacturing activities rather than their wholesale displacement (Sayın et al., 2022).

Moving from this perspective, the objective of this study is to provide an empirical understanding of the contemporary spatial and structural patterns of Istanbul's manufacturing industry using a 2021 firm-level dataset. To achieve this, we employ a data-driven spatial case study design, utilizing Geographic Information Systems (GIS) to analyse 14,704 unique manufacturing establishments registered with the Istanbul Chamber of Industry (ISO). By focusing on sectoral dynamics and firm age cohorts, the research investigates how the city's manufacturing base has adapted to a rapidly changing metropolitan landscape.

The findings reveal complex patterns of industrial reorganization, showing that manufacturing activities not only persist within the inner peripheries but also expand along major transportation corridors toward the city's rural edges. This research contributes to scholarly conversations on industrial resilience in emerging global cities by providing empirically grounded evidence of manufacturing persistence. Istanbul's experience underscores the need to reconsider the coexistence of production and service functions in contemporary urban contexts, moving beyond traditional deindustrialization narratives.

The paper is structured into four main parts. Following this introduction, the historical evolution of Istanbul's manufacturing industry is summarized to provide context for its current state. The methodology section details the geocoding and cohort-based spatial analysis processes. The empirical section presents the spatial distribution and sectoral compositions of manufacturing activities in 2021. Finally, the study concludes by synthesizing the empirical evidence of Istanbul's hybrid industrial model to refine contemporary urban theories and providing targeted directions for future research on manufacturing resilience in emerging global cities.

THE HISTORICAL EVOLUTION OF ISTANBUL'S MANUFACTURING INDUSTRY

The evolution of Istanbul's manufacturing sector resists the conventional paradigms of deindustrialisation typically observed in Global North metropolises (Pike, 2022; Yetişkul and Demirel, 2018; Schindler et al., 2020). Instead, it is better characterized as a "simultaneous and complex process of decentralization and recentralization" (Scott et al., 2001: 18), where industrial activities relocate within the city-region rather than disappearing. Moving away from universal linear models, Istanbul's trajectory suggests a hybrid transformation where manufacturing adapts to global city functions through spatial reorganisation. This development reflects what contemporary urban studies define as variegated pathways of global city formation, particularly prevalent in emerging economies where industrial persistence remains a structural feature of metropolitan growth. Therefore, it is imperative to take into account the local experience of Istanbul together with the more general political and economic

changes taking place at the national level as well as the city's growing integration into international economic networks in order to reach a more accurate knowledge.

Imperial Heritage and Mid-Century Industrialisation

Unlike many other late-industrialised cities, Istanbul began its industrialisation process during the late Ottoman period, resembling 19th-century European industrialisation in many ways, albeit on a different scale and at a different pace. The city's initial industrial geography was shaped by three primary factors: waterfront access, proximity to rail infrastructure, and availability of non-Muslim entrepreneurial networks. During the nineteenth century, the city functioned as the Ottoman Empire's primary interface with the global economy, hosting more than half of the empire's industrial output (Quataert, 1992). Early industrial Istanbul was structured spatially in three main zones. The main industrial corridor with shipyards, foundries, and manufacturing workshops turned out to be the Golden Horn district. Like other port cities during the era, this concentration followed a classic waterfront industrialisation trend. Developed along the Marmara Sea coast, especially in Zeytinburnu and Bakırköy where textile mills and chemical plants predominated, the second industrial zone evolved. Around the Oriental Railway's end in Yedikule, the third zone emerged where rail access helped the food processing and machinery sectors to flourish (Tekeli, 2013).

The founding of the Turkish Republic in 1923 started a notable change in the industrial scene of Istanbul. Three linked events helped to shape this change: political driven industrial decentralisation, the rise of state-run manufacturing facilities, and the conversion of abandoned industrial sites. Aiming to modernise the economy, the new republican government's strategy of state-led industrialisation mostly favoured the development of Ankara and surrounding cities rather than Istanbul (Evsile, 2018; Eskidemir et al., 2019). Particularly affected by this policy change was the Golden Horn industrial corridor, where between 1923 and 1940 almost 40% of major manufacturing companies closed or moved (Tekeli, 2013). Istanbul's industrial capacity suffered greatly during this time when industrial buildings closed, particularly those owned by non-Muslim Ottoman citizens and foreigners.

New industrial sites and companies did, however, also start to arise during this time. While established businesses including textiles, shipbuilding, and leather manufacture continued in the Golden Horn area, new state-owned manufacturers for food processing, tobacco, and consumer goods started running in Beşiktaş and Beyoğlu (Doğan, 2013). Along the Marmara coast, new state-sponsored industrial districts arose, most famously the Bakırköy Textile Factory built in 1937, which developed an integrated industrial complex including worker accommodation and social facilities (Akgöz, 2023). Along the Sirkeci-Halkalı railway line, a new industrial axis evolved with an emphasis on food processing and light manufacturing, which would later become vital in the western industrial growth of the city. The Prost Plan in 1937 formalised this spatial reorganisation by designating particular areas for manufacturing activities and representing the first deliberate attempt at industrial planning by design, although implementation remained limited.

The period between 1950 and 1980 represents two distinct phases in Istanbul's industrial development. The 1950s marked the transition to a multi-party democratic system and liberal economic policies, while the 1960-1980 period was characterised by state-led import substitution industrialisation (ISI) (Pamuk, 2024). This dual character fundamentally shaped both the scale and spatial organisation of Istanbul's manufacturing sector.

In the 1950s, liberal economic policies promoting private sector involvement and foreign investment led to initial industrial growth, shifting industrial investments to Istanbul, in contrast to the early republican statist economic policies that sought to relocate industrial production to Anatolian cities (Yıldız, 2020). This strategic shift has significantly enhanced the city's manufacturing capability, with new firms forming, particularly in private sector investments in the automotive, equipment, chemical, and consumer products sectors (Güvenç, 1993; Erbaş, 2018). To express this shift quantitatively, while a mere 20% of Turkey's manufacturing facilities were situated in Istanbul in 1950, this figure climbed to 46% by the late 1970s (Uğur et al., 2019).

Planned industrial development and the application of ISI policies in the 1960s hastened industrialisation. Although the Anatolian side has witnessed a comparatively higher degree of planning, areas such as Ümraniye, Maltepe and Kartal, on the Anatolian side, and Bayrampaşa, Gaziosmanpaşa and Kâğıthane, on the European side, which are characterised by extensive public lands and a pronounced rural settlement character, have undergone a transformation into major industrial zones (Akin, 2012; Şahin, 2015). Workers' quarters, primarily informal and unplanned (refer to Gecekondu), emerged around the new industrial zones, leading to the transformation of these industrial areas into new peripheral districts through their integration with residential neighbourhoods. Meanwhile, a significant number of traditional industrial facilities in the Golden Horn, Topkapı and Bomonti relocated to emerging peripheries, mostly due to rising housing costs and deteriorating infrastructure and the lower costs of new industrial zones (Doğan, 2013).

The establishment of five large industrial zones in the initial quarter of the period had a significant impact on the spatial development of industry, as well as shaping the production pattern and sectoral clusters (Yüzer and Giritlioğlu, 2003). Significant changes in industrial organisation were witnessed, with the average size of manufacturing firms increasing from 45 workers in 1950 to 125 in 1980. This phenomenon can be attributed to the predominance of large-scale, vertically integrated production units, a characteristic that was particularly prominent during the ISI period (Pamuk, 2024). Concurrently, sectoral clustering trends initially manifested in various metropolitan areas from the early stages of the period. Textile and clothing manufacturers were concentrated in inner-city areas such as Zeytinburnu, Merter and Güngören, while the automotive and machinery sectors had a notable presence along the E-5 corridor, particularly in Kartal, Maltepe and Gebze. The distribution of food processing plants exhibited a notable concentration in the Topkapı and Bayrampaşa regions, while chemical industries demonstrated a predominant presence in the Anatolian region, particularly in the districts of Tuzla and Gebze (Doğan, 2013).

Early Global Integration and Industrial Restructuring (1980-2000)

The 1980-2000 period marked a fundamental transformation in Istanbul's industrial geography, characterised by simultaneous processes of core area deindustrialisation and peripheral industrialisation. This spatial and structural reorganisation was intimately linked to Türkiye's transition from an import substitution strategy to global integration, accompanied by the lifting of import restrictions, an increase in foreign investment, and the establishment of a focus on export-oriented industries. Istanbul, the country's economic hub, was the primary driver of this transformation, resulting in a notable shift in the industrial landscape (Berköz and Eyuboğlu, 2007).

The transformation of traditional industrial zones was the most prominent in the two areas. The Golden Horn district experienced what might be termed "selective deindustrialisation", with more than 600 industrial establishments relocating in the post-1980 period (Bezmez, 2008). While large-scale facilities in shipbuilding, cement production, and heavy manufacturing moved, smaller manufacturers in metalworking and furniture production demonstrated greater adaptability and modified their operations to meet new environmental regulations. The Maslak-Büyükdere axis underwent an even more complete transformation, evolving from an industrial corridor into Istanbul's premier central business district through a systematic process of industrial relocation (1980-1985), infrastructure development (1985-1990), and service sector expansion (1990-2000) (Özdemir, 2002).

As the city centre underwent deindustrialisation, new industrial zones emerged along the TEM highway corridor, creating a second industrial ring (Tekeli, 2013). This peripheral industrialisation was anchored by three major planned industrial zones: the İkitelli Organised Industrial Zone (1980, 700 hectares), specialising in metalworking and machinery; the Dudullu Organised Industrial Zone (1983, 300 hectares), focusing on electronics and automotive components; and the Tuzla Organised Industrial Zone (1985, 500 hectares), dominated by chemical and pharmaceutical industries. This planned development was complemented by spontaneous industrial clusters, notably the Bağcılar-Güngören textile district (Hagemann, 2015) and Ümraniye electronics manufacturing zone (Temurçin and Aldırmaz, 2014).

The organisational structure of manufacturing underwent significant transformation during this period in a way that partly reflects the broader patterns of industrial reorganisation in globalising cities (Sayın, 2022). Large-scale integrated facilities characteristic of the import substitution era gave way to networks of smaller, specialised producers oriented toward export markets and global supply chains. This transformation was particularly evident in the emergence of industrial districts characterised by dense networks of small and medium-sized enterprises engaged in flexible production and subcontracting relationships. The new industrial organisation was arguably supported by the development of specialised infrastructure, including technical training centres, research facilities, and logistics complexes, particularly in peripheral industrial zones (Yüzer and Giritlioğlu, 2003).

This spatial and organisational restructuring created what might be termed “hybrid industrial spaces” where manufacturing activities coexisted with other urban functions. In inner-city districts such as Şişli and Beyoğlu, this took the form of mixed-use industrial buildings and combined production-retail spaces, whereas peripheral zones such as Beylikdüzü and Tuzla developed integrated industrial-residential complexes and manufacturing-logistics parks (Ayık and Avcı, 2018). This complex reorganisation laid the groundwork for Istanbul’s contemporary industrial landscape, establishing enduring patterns of spatial distribution and production organisation that continue to shape the city’s economic geography.

21st century globalisation – Rising Istanbul as a global city

Istanbul’s post-2000 development presents an intriguing case of what might be identified as a form of hybrid globalisation (Sayın et al., 2022), in which global city functions coexist with sustained industrial activity. During this period, Istanbul solidified its position as Turkey’s gateway to the global economy while emerging as a secondary global city, focusing on three primary functions: serving as regional headquarters for global corporations, functioning as a major transport and logistics hub, and developing financial service capabilities (Sayın, 2020). This development led to substantial economic growth, with the total economic output of the city increasing significantly over the years, except during the 2008 crisis. From 2004 to 2022, the city’s total economic output rose from 150.57 billion TRY to 4.5 trillion TRY. The services sector experienced the most notable growth, claiming a dominant 38.7% share by 2022, as shown in Figure 1. However, the contribution of advanced services, such as IT, finance, and professional services, is still relatively modest, contrasting sharply with established global cities.

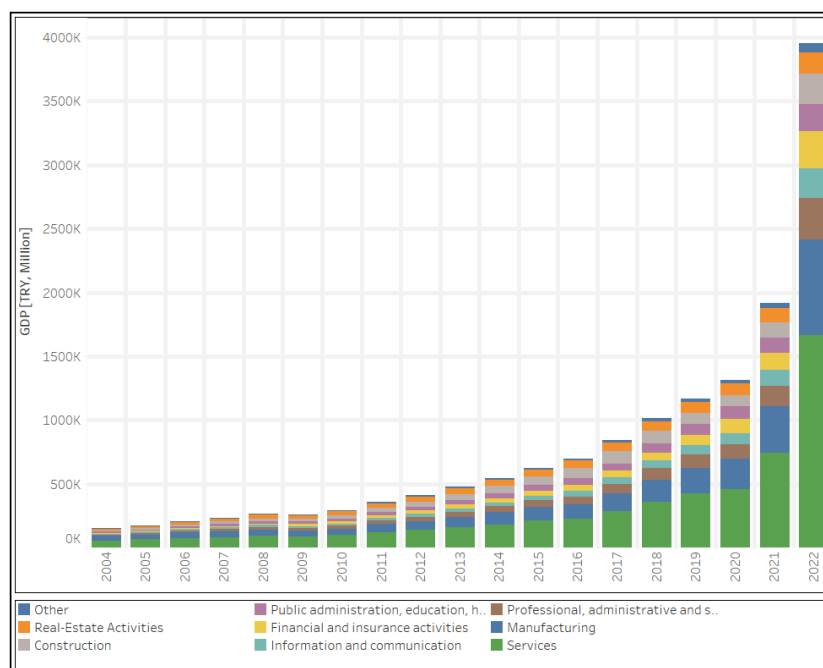

Figure 1 : GDP of Istanbul by Sectors (2004-2022) (TurkStat, 2023)

Throughout the 2000s, significant spatial and sectoral reorganisation occurred across metropolitan areas. Whereas the central business district along the Maslak-Büyükdere axis on the European side appeared to be a prominent hub, new business districts have emerged on the Anatolian side. The Bosphorus corridor and coastal areas have seen a transition toward tourism, entertainment, and real estate development, accompanied by the closure of traditional industrial facilities. However, growth in the service sector is largely driven by retail and wholesale trade activities, as illustrated in Figure 2.

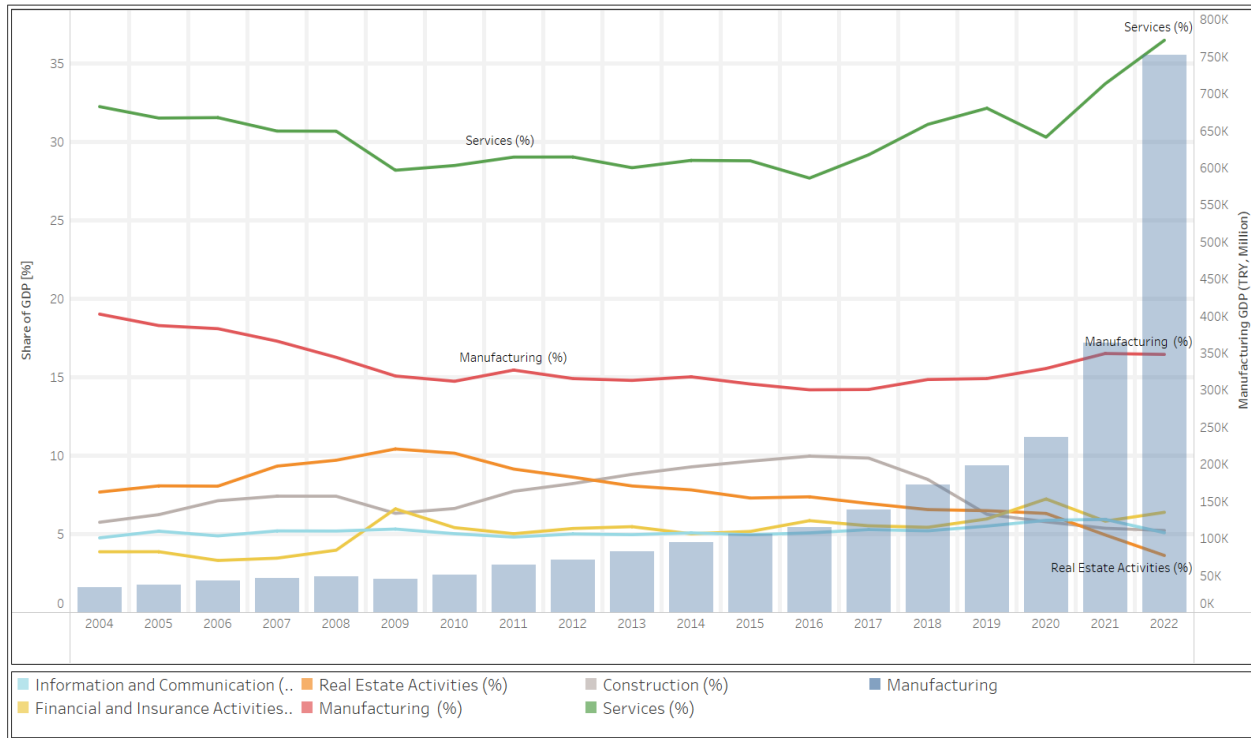

Figure 2: Manufacturing and Service Sector Growth (2004-2021) (TurkStat, 2023)

Despite this growth in the service sector, manufacturing has shown a remarkable resilience. Manufacturing production grew from 33 billion TRY in 2004 to 750 billion TRY in 2022, with particularly rapid growth in 2021-2022 reflecting post-pandemic recovery and reconfiguration of global supply chains. The sector has also undergone significant structural transformation, characterised by the emergence of small and medium-sized enterprises, increased production flexibility, and strong export orientation.

The contemporary industrial geography of Istanbul exhibits a layered pattern, in which different generations of manufacturing activities coexist. Traditional industrial districts have adapted through modernisation and specialisation, while new industrial districts have emerged along major transportation corridors, particularly the D-100 and TEM highways. These new industrial spaces are characterised by flexible production networks and strong export orientation, often integrating manufacturing activities with logistics centres, design studios, and trading operations.

This spatial reconfiguration has contributed to a polycentric urban structure, blurring the traditional distinctions between the city and the periphery. Current trends, particularly strong manufacturing growth in 2021-2022, suggest that Istanbul's hybrid economic character represents a stable development pattern rather than a transitional phase, necessitating policy frameworks that can accommodate both global city functions and modern manufacturing activities.

To summarise, while the traditional centre of the city underwent deindustrialisation processes during the 1960s and the 1970s due to rapid urbanisation, deepening through the 1980s and the 2000s with global integration, the overall manufacturing sector has not declined but rather experienced growth. The manufacturing industry is still crucial to the city's economy, maintaining Istanbul's position as the country's main industrial hub. While the service sectors have shown remarkable growth, this has been primarily driven by retail and wholesale trade activities rather than advanced service providers. Contrary to typical global city narratives, finance, insurance, and information and communications activities remain relatively insignificant in a city's economy.

METHODOLOGY

Research Design and Case Selection

This study employs a data-driven spatial case study design that integrates quantitative firm-level data with Geographic Information Systems (GIS) to examine the contemporary manufacturing landscape of Istanbul. By focusing on the 2021 industrial structure, the study provides a spatial cross-section of manufacturing persistence in a globalising city. Our methodological approach aligns with recent studies on urban manufacturing in global cities (Doussard et al., 2018; Zhang and Peck, 2016) while adapting their frameworks to Istanbul's specific context. Istanbul offers a fruitful ground to examine manufacturing persistence in globalising cities for several reasons. First, the city represents a significant share of Türkiye's economic output, contributing approximately one-third of the national GDP and one-quarter of the manufacturing production (TurkStat, 2023). Second, Istanbul's manufacturing sector has a strong export orientation and global integration, with the city's manufacturers generating 106 billion dollars in exports by 2021, representing 55% of Turkey's total manufacturing exports. Third, the timing of Istanbul's global city emergence – primarily post-2000 – offers an opportunity to examine manufacturing transformation during active global integration, rather than studying it retrospectively as with established global cities.

Data Sources and Collection

The empirical analysis draws on three primary data sources that together provide a comprehensive picture of Istanbul's manufacturing landscape. The core dataset consists of detailed, firm-level information from the 2021 records of ISO, which maintains the official registry of manufacturing establishments within the metropolitan area. The initial database contained information on 17,192 manufacturing firms; however, a rigorous data cleaning and validation process was conducted to ensure locational and operational accuracy. This process resulted in a final dataset of 14,704 unique manufacturing establishments. The reduction in the number of records primarily stemmed from the exclusion of duplicate entries, firms with incomplete or incorrect address data that prevented reliable geocoding, and entities whose primary activities were identified as non-manufacturing. This refined database provides granular information on firm characteristics, including age, size, ownership structure, industrial classification (NACE Rev.2), and technology intensity levels.

To complement the firm-level data, current and historical industrial land-use information was obtained from the Urban Planning Department of Istanbul Metropolitan Municipality (ŞPDB). These spatial data provide the necessary context for understanding the evolution of industrial zones and changes in manufacturing locations across the metropolitan area. Additionally, the study incorporates broader economic indicators from the Turkish Statistical Institute (TurkStat) and the Ministry of Industry and Technology, including sectoral GDP contributions, employment statistics, and export figures for the year 2021. While the reliance on official ISO and TurkStat data ensures a high degree of formal reliability, it is important to acknowledge that these sources focus on registered manufacturers. Consequently, the analysis reflects the formal industrial structure of the city and may not fully capture informal economic operations, which are particularly prevalent in sectors such as textiles.

Analytical Framework and Methods

The spatial analysis was structured into a series of interconnected stages designed to systematically uncover the contemporary dimensions of Istanbul's industrial geography with statistical rigor. The process initiated with the geocoding of the 2021 ISO dataset in ArcGIS, transforming textual address records into precise geographic coordinates to establish a high degree of positional reliability. Following this spatialization, Kernel Density Estimation (KDE) was employed as a non-parametric statistical technique to identify general industrial clustering patterns across the metropolitan area. This stage provided a foundational visualization of concentration and dispersion without imposing underlying distributional assumptions.

Building upon the general density patterns, the analysis incorporated a dual-layered approach for sectoral and technological differentiation. Firms were first classified by sector using NACE Rev.2 codes and subsequently categorized by technological intensity levels—high, medium-high, medium-low, and low—following the OECD classification guidelines. This differentiation allowed for a more comprehensive understanding of the spatial organization of technological specialization and the formation of specialized production zones within the urban fabric, rather than assuming the existence of innovative hubs based solely on technological grouping.

Finally, to address the historical layer of Istanbul's industrial landscape, a cohort-based spatial analysis was integrated to examine the distribution of firms by their founding dates. Rather than tracking individual firm migrations over time—which would require a longitudinal dataset—this study analyses the present-day spatial structure by categorizing firms into three age cohorts: those established before 1980, between 1980 and 2000, and after 2000. By applying Optimized Hot Spot Analysis (Getis-Ord G_i^* statistic) in ArcGIS, statistically significant hot and cold spots were identified. This method reveals the historical traces of industrial persistence and recent peripheral expansion, providing a spatial cross-section of the city's evolving industrial morphology.

Methodological Limitations

Our methodological approach has several limitations that should be considered when interpreting the findings. Firstly, the data collected at the firm level only accounts for officially registered manufacturers, which leads to an underrepresentation of the overall manufacturing activity, particularly in sectors with a substantial presence of informal economic operations such as textiles. While this reliance on formal records ensures statistical rigor, the findings primarily reflect the structured industrial landscape of the city. Secondly, as the spatial analysis is based on a 2021 cross-sectional dataset, it does not track the individual migrations or year-by-year positions of firms over a historical time series. Consequently, while the cohort-based approach identifies spatial patterns of persistence and expansion by firm age, it cannot reveal the specific “decline” or “disappearance” of individual firms that occurred prior to the study period. Finally, although the spatial analysis effectively captures and visualizes locational patterns, it identifies the “where” rather than the “why” of industrial clustering. The causal factors and decision-making processes driving these spatial choices require further investigation, as the scope of this study remains focused on macro-spatial and structural patterns rather than qualitative behavioral analysis.

SPATIAL AND STRUCTURAL PATTERNS OF ISTANBUL'S MANUFACTURING INDUSTRY

The empirical findings of this study challenge the classical deindustrialization narratives often associated with global city formation by revealing the persistent and adaptive nature of manufacturing in Istanbul. While established global city theories suggest a linear transition from a production-based to an advanced service-dominated economy, the spatial and structural patterns identified in this research point toward a ‘hybrid’ model of urban development. This hybridity is evidenced by the continued concentration of diverse manufacturing activities along strategic transportation corridors and the emergence of new industrial cohorts even as the city integrates more deeply into global networks. The persistence of these industrial

patterns suggests that manufacturing is not a transitional remnant but a structural component of Istanbul's global functions, characterized by spatial reorganization and technological specialization rather than wholesale displacement.

Manufacturing Characteristics in a Globalising City

Istanbul presents a distinctive case of manufacturing persistence in a globalising city, challenging conventional assumptions about industrial decline in emerging global centres:

“Typical to large metropolitan areas, Istanbul tends to have a more diversified economic basis, with a higher share of services in its sectoral mix (about two-thirds), with an expansion of advanced services in the central city. But contrary to many OECD metro-regions, Istanbul maintains a sizeable manufacturing sector, specialised in relatively labour-intensive, low-technology activities, i.e., mainly textiles and supply chain. This sector represents 37% of the total labour force and 26% of GDP and around 80% of total exports. (OECD, 2008: 14)”

Our 2021 analysis confirms that the sectoral importance of manufacturing, underscored in the OECD report, remains robust. Manufacturing enterprises represent approximately 20% of the city's business landscape, ranking second only to wholesale and retail trade. In contrast, the high-order service sectors—finance, insurance, and information communications—collectively account for less than 10% of the total enterprises (İKA, 2022). Despite this structural significance, the 2021 profile reveals an industry that is predominantly small-scaled and relatively young. Approximately 90% of the 14,704 manufacturing establishments analysed are micro – and small-sized enterprises employing 50 or fewer workers, while large-scale heavy industries (250+ employees) constitute no more than 2% of the total (Ministry of Industry and Technology, Istanbul Provincial Directorate, 2021). Furthermore, a substantial majority of manufacturers in Istanbul are first – or second-generation family-owned enterprises. Our cohort analysis (Figure 3) shows that over 80% of these operating enterprises were established within the last two decades. This structural characteristic underscores that Istanbul's manufacturing sector is not a stagnant remnant of the pre-globalization era but has actively emerged and adapted alongside the city's rise as a global hub.

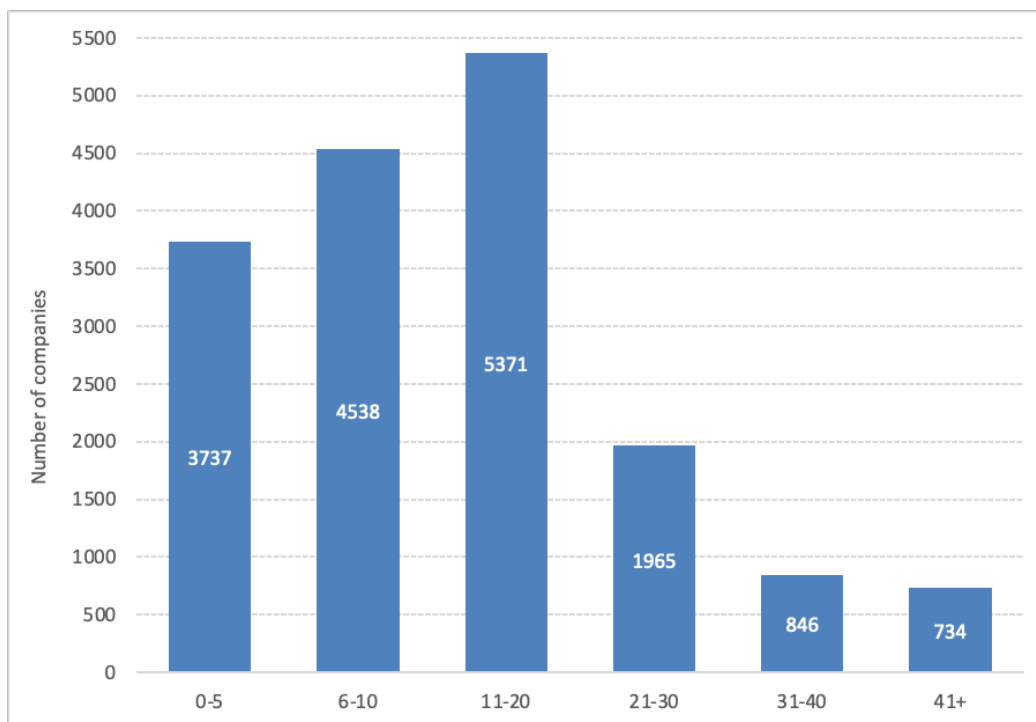

Figure 3: Istanbul's Manufacturers by Age Group 2021 (ISO, 2021)

The employment profile of Istanbul's manufacturing sector reflects, in general, similar patterns to those observed in globalising metropolises in emerging economies (Schindler et al., 2020). More than 70% of total manufacturing employment is concentrated on two primary light industries: textiles, and the production of basic metals, along with several tools and machinery. In the sector, only one-third of the total number of registered workers have obtained a university degree or higher qualification, while approximately half have only received primary or secondary education (İBB, 2020). A significant proportion of the workforce, estimated at almost 80%, are engaged in blue-collar occupations, with the majority of these workers receiving compensation that is either at the minimum wage or below (Ministry of Industry and Technology, Istanbul Provincial Directorate [MoIT-Istanbul], 2022). Furthermore, the sector's importance is likely understated in official statistics due to the prevalence of informal employment, with unregistered workers constituting 20.6% of male and 36.1% of female total employment, particularly concentrated in the textile manufacturing sector (BETAM, 2022). Recent increases in migrant labour have suggested even higher actual industrial employment levels (Pinedo Caro, 2020).

The technological classification of Istanbul's manufacturers reflects the company and labour profiles of the sector (Figure 4). An analysis of firms by technological intensity shows that only 2.35% (346 firms) utilise high-technology processes, while 20.16% (2,964 firms) employ medium-high technology. Firms with medium-low levels of technological production capability account for 22.68% (3335) of the total number of enterprises. The majority operate at lower technological levels, with 51.22% (7352) in the low-technology category. This distribution largely confirms the views that Istanbul's manufacturing industry is more focused on production activities and less on research, development and design, however, the presence of a significant medium-technology segment (42.84% combined medium-high and medium-low) also suggests that there is a potential for technological advancement, particularly in sectors integrated with global production networks.

Technology Usage	Sectors	Number of Companies
Low Technology	Beverages	45
	Food products	876
	Furniture	502
	Leather and related products	470
	Other manufacturing	600
	Paper and paper products	409
	Printing and reproduction of recorded media	379
	Textiles	1.295
	Tobacco products	5
	Wearing apparel	2.828
	Wood and of products of wood and cork, except furniture; articles of straw and plaiting	123
Medium-Low Technology	Basic metals	409
	Coke and refined petroleum products	31
	Fabricated metal products, except machinery and equipment	1.456
	Other non-metallic mineral products	391
	Repair and installation of machinery and equipment	96
	Rubber and plastic products	952
Medium-High Technology	Chemicals and chemical products	543
	Electrical equipment	730
	Machinery and equipment n.e.c.	1.188
	Motor vehicles, trailers and semi-trailers	410
	Other transport equipment	93
High Technology	Basic pharmaceutical products and pharmaceutical preparations	85
	Computer, electronic and optical products	261

Figure 4: Number of Companies by Technological Classification 2021 (ISO, 2021)

Istanbul's export profile by technological intensity further confirms this pattern, with low – and medium-technology products dominating the city's international trade (Figure 5), which in turn is reflected in the city's competitive positioning in international markets. The city's export specialisation in five key sectors – basic metals, clothing, motor vehicles, electrical equipment, and chemical products – shows how manufacturing has adapted to global market demands while building on historical industrial strengths (IPA, 2021). Rather than competing directly with low-cost Asian producers, Istanbul's manufacturers have carved out specific niches, particularly in medium-technology sectors and flexible production systems mostly serving to European markets (MoIT-Istanbul, 2022).

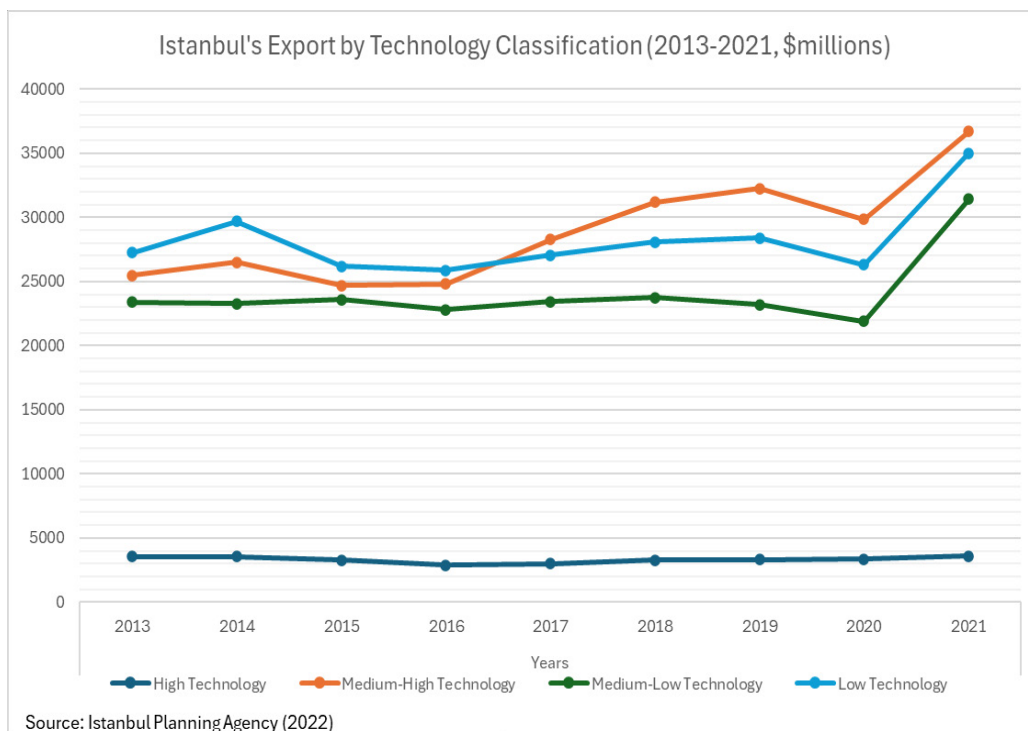

Figure 5: Istanbul's Export by Technological Classification 2021 (IPA, 2021)

The persistence and adaptation of Istanbul's manufacturing sector reflect what might be termed 'strategic industrialisation' in a globalised context. While maintaining traditional labour-intensive industries, particularly textiles and basic metals, the sector has simultaneously developed new capabilities in automotive components, electrical equipment, and chemical products. This dual character – combining labour-intensive production with growing medium-technology capabilities–has enabled Istanbul to maintain its manufacturing base while gradually moving up the value chain in select sectors. These facts underscore Istanbul's continuing role as a production centre with an export-oriented manufacturing pattern, rather than representing a transitional phase toward an advanced service-dominated economy. The predominance of small and medium-sized enterprises, strong export orientation, and gradual technological upgrading in specific sectors indicate an adaptive industrial ecosystem that complements rather than contradicts the city's global functions.

Spatial Distribution of Manufacturing Activities

The spatial organisation of Istanbul's manufacturing sector demonstrates how industrial activities can persist and adapt within a globalising metropolis. Contrary to theories of simple displacement, the current land-use patterns reveal that manufacturing maintains a significant presence within the metropolitan area, specifically by expanding alongside the city's peripheral growth (Üçoğlu, 2019). This distribution is characterised by a complex process of spatial reorganization, where firms show distinct

clustering patterns along the East-West axis, primarily following the D-100 (E-5) and TEM (Trans-European Motorway) highways (Figure 6). These two major transportation corridors have acted as the primary backbone of industrial geography since the 1980s, facilitating both logistics and labour access. Currently, the European side remains the industrial heart of the city, hosting 78% of manufacturing firms, compared to 22% on the Anatolian side (MoIT-Istanbul, 2022). As visualised in Figure 6, the historical core has transitioned toward high-order services, trade, and tourism, while manufacturing has consolidated its dominance in newer peripheral districts, such as Bağcılar, Sancaktepe, and İkitelli (see also, Akgün and Akgün, 2017).

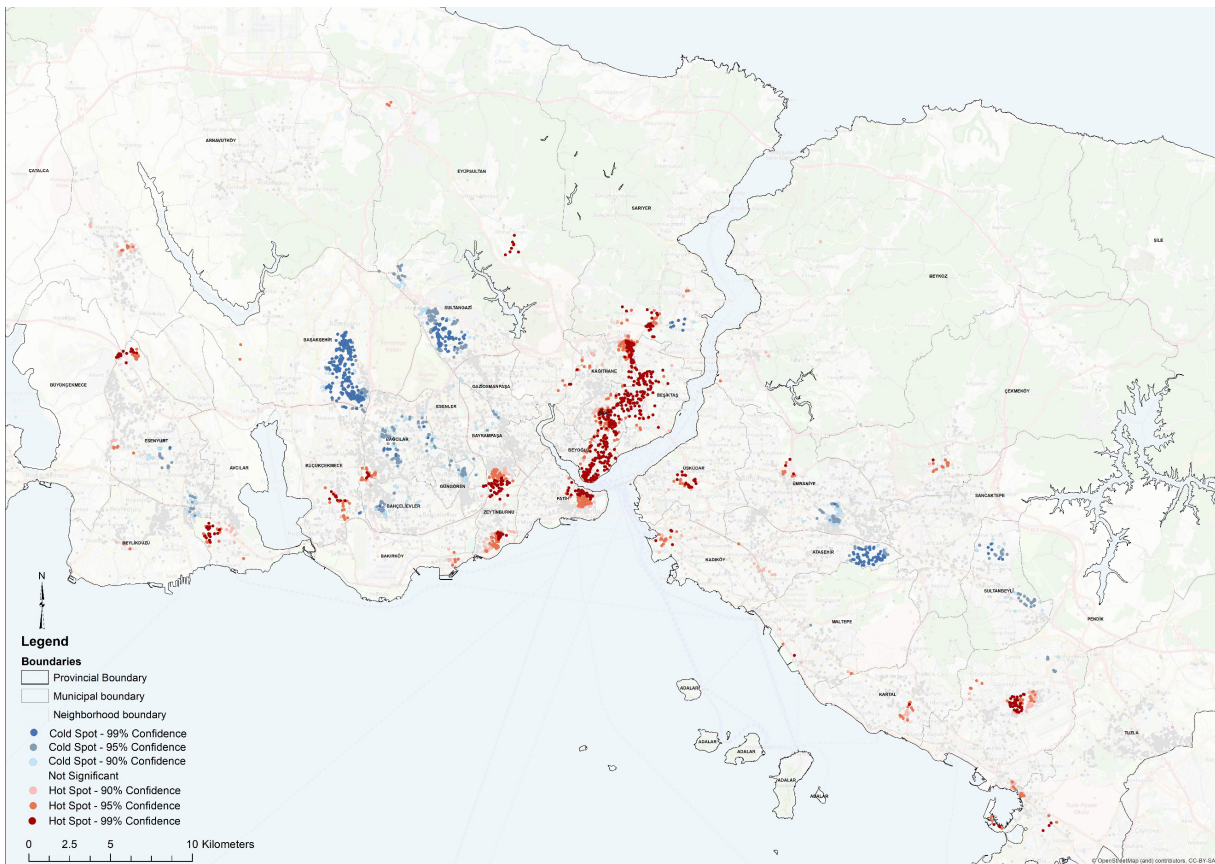

Figure 6: Location Patterns of manufacturing firms, 2021

Analysis of the firm age distribution (Figure 7: 2021) reveals a sequential spatial-temporal pattern of development. The first periphery, including districts like Bayrampaşa and Zeytinburnu, is characterized by a high concentration of older establishments (pre-1980), representing the city's industrial legacy. In contrast, a "second periphery" has emerged in districts such as Esenyurt and Beylikdüzü on the European side, and Sancaktepe and Sultanbeyli on the Anatolian side, which are dominated by newer firms (post-2000). On the European side, this expansion exhibits a south-to-north movement toward the rural edges, whereas the Anatolian development is strictly linear along the East-West highway axes.

This spatial persistence challenges policy initiatives—such as the 2009 Environmental Development Plan—that aimed to decentralize industry away from the metropolitan center. Despite these formal planning objectives, the 2021 mapping shows that manufacturing activities have adapted to higher land costs and regulatory pressures by forming specialized peripheral clusters rather than exiting the city entirely. This behavior has significantly contributed to Istanbul's polycentric urban structure, where manufacturing centers act as vital economic anchors for newer residential settlements in the periphery.

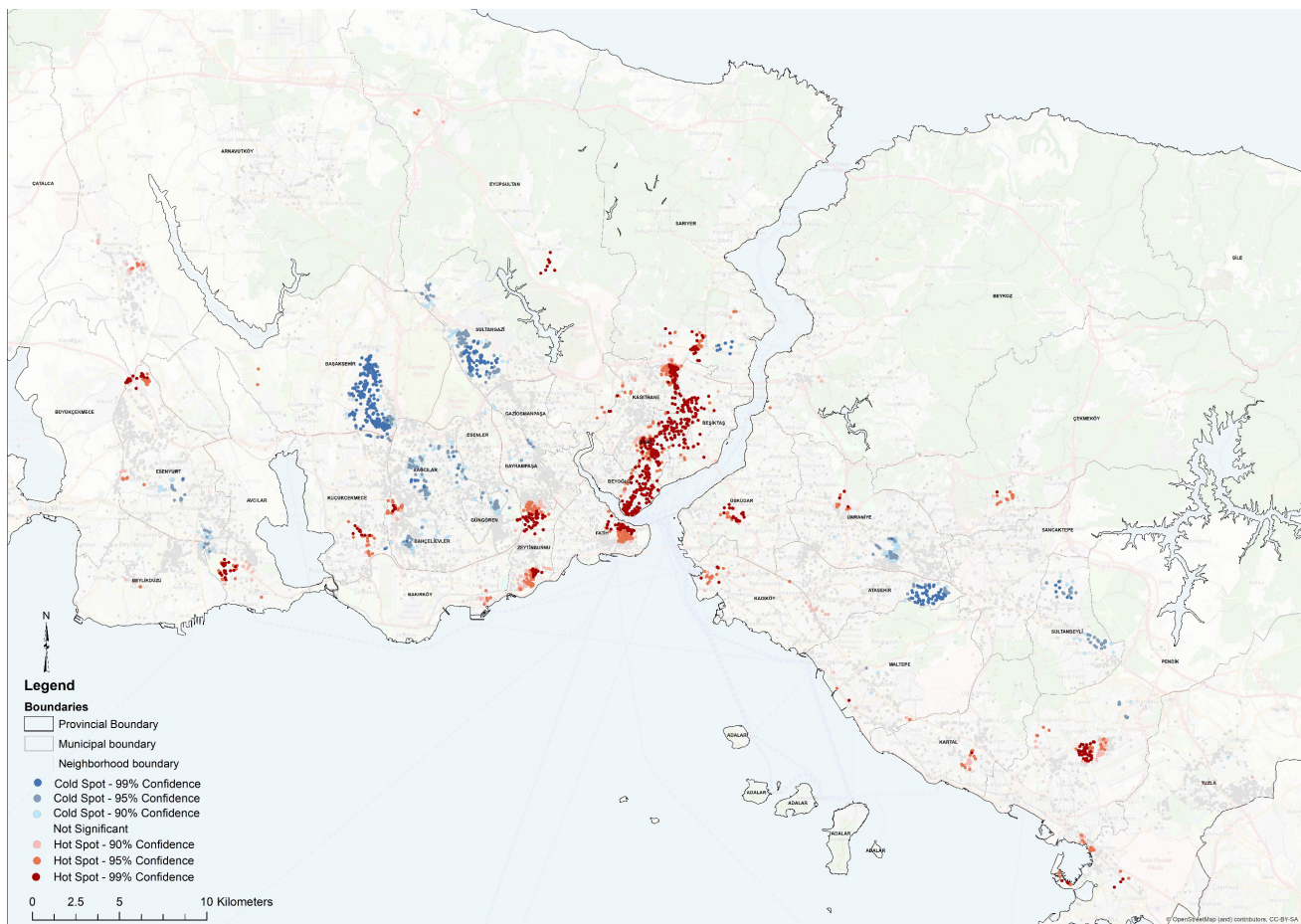

Figure 7: Hot Spot Analysis of Firm Age Distribution, 2021

Hot-spot analysis of the firm age distribution provides further insight into this spatial evolution. The oldest firms cluster around traditional industrial districts – Fatih, Beyoğlu, Beşiktaş, Şişli and Kağıthane on the European side, and Üsküdar, Kadıköy, Ümraniye, Pendik and Tuzla on the Anatolian side. In contrast, younger establishments are concentrated in emerging industrial districts such as Sultangazi, Bağcılar, and Başakşehir on the European side and Ataşehir, Sancaktepe, and Sultanbeyli on the Anatolian side. This spatial pattern challenges conventional assumptions about industrial displacement in globalising cities. Despite policy initiatives aimed at decentralising the industry, particularly evident in the 2009 Environmental Development Plan, manufacturing activities have adapted rather than disappeared. While some relocation to peripheral areas has occurred, industrial activities have maintained a significant presence within the metropolitan area, contributing to Istanbul’s polycentric urban pattern (Dökmeci and Berköz, 1994; Enlil, 2011). This polycentricity extends beyond settlement patterns to encompass economic activities, with manufacturing playing a crucial role in shaping a city’s spatial and economic structure.

Sectoral Agglomeration Patterns

The 2021 analysis of industrial agglomeration patterns in Istanbul reveals several sectoral specialisations across the metropolitan area. Based on the NACE classification, specific manufacturing activities show clear geographical preferences, leading to the formation of specialized industrial districts within the urban fabric (Figure 8). Basic metal production, for instance, is heavily concentrated in the Başakşehir and Bayrampaşa corridors on the European side with secondary clusters on Ümraniye and

Tuzla on the Anatolian side. Chemical and pharmaceutical manufacturing has developed a prominent cluster around the Tuzla Organized Industrial Zone, benefiting from specialized maritime and logistics infrastructure. Food manufacturing maintains a presence in historical industrial districts such as Fatih and Beyoğlu while also developing new clusters in peripheral locations such as Sultanbeyli, suggesting a dual pattern of historical persistence and peripheral expansion.

The other sectors show varying degrees of spatial concentration. Furniture production has developed multiple clusters across both sides of the city, with a significant presence in Kağıthane, Başakşehir, Ümraniye, Kartal, and Sultanbeyli. The leather industry has maintained its historical connection to inner-city locations, particularly in Fatih, Güngören, and Şişli, with newer clusters emerging in Bahçelievler and Bağcılar. The automotive sector, including vehicle and transport equipment manufacturing, shows a strong concentration around Tuzla shipyards, creating an integrated maritime-industrial complex.

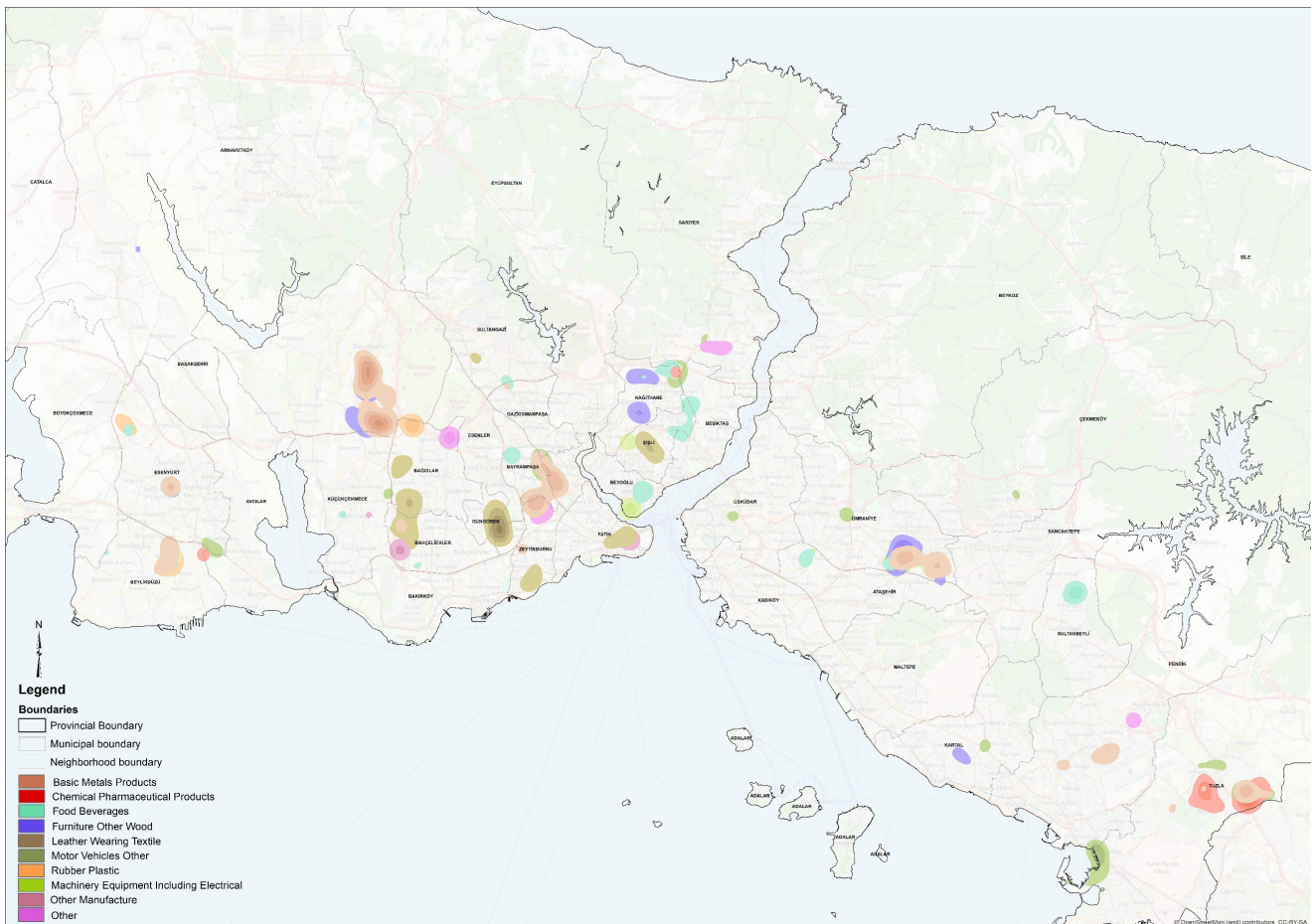

Figure 8: Sectoral Distribution of manufacturing in İstanbul, 2021

When analysed through the lens of technological intensity, the spatial distribution reveals a more fragmented pattern (Figure 9: 2021). High-technology manufacturing, though representing only 2.35% of the firms, shows a preference for the Anatolian side, specifically in the districts of Ümraniye, Tuzla, and Ataşehir. Conversely, medium-low and low-technology firms—representing nearly 74% of the industry—show more dispersed patterns but maintain strong clustering tendencies in traditional industrial districts and newer peripheral zones where land costs are lower and transportation access is high.

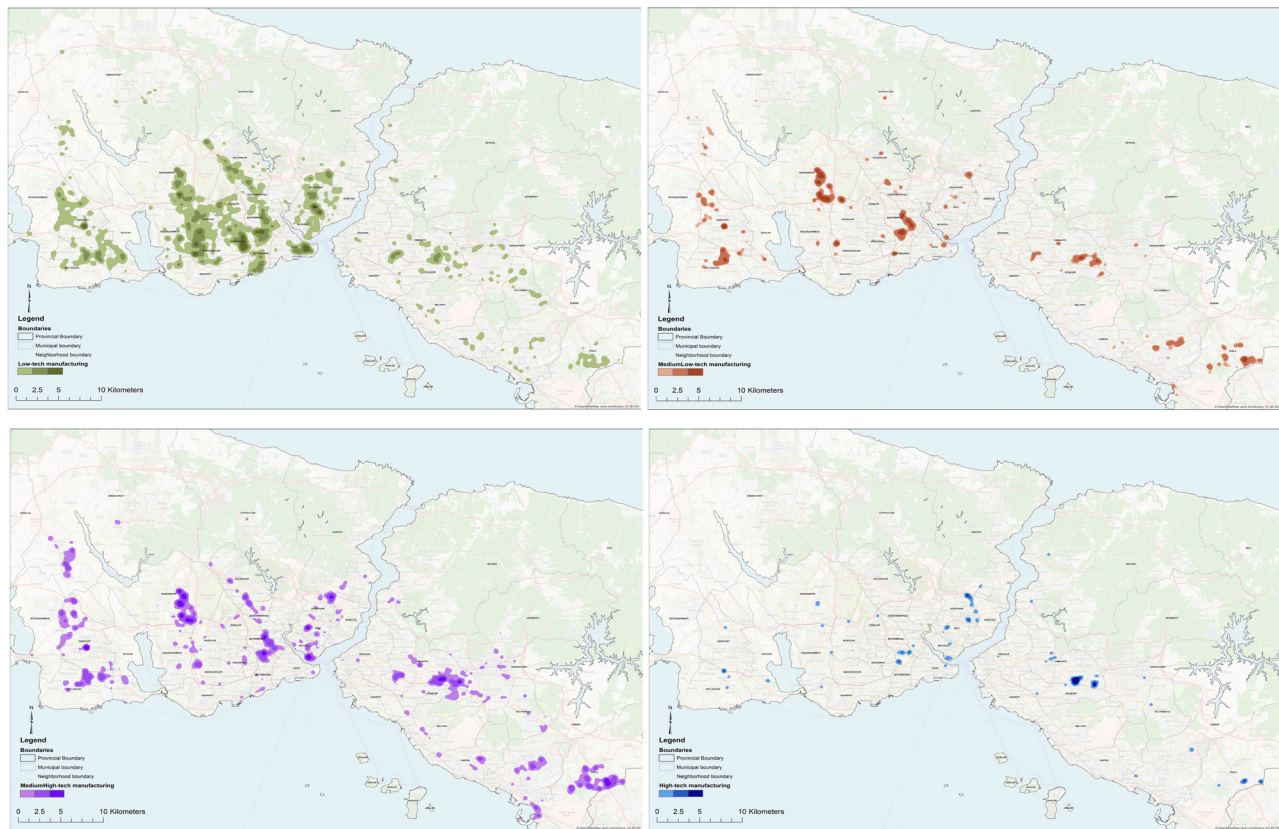

Figure 9: Agglomeration Patterns by Technology Level

Medium-high technology firms, accounting for 20.16% of the establishments, demonstrate strong clustering tendencies in specific districts. On the Anatolian side, these companies are primarily located in Tuzla, Ümraniye, and Ataşehir, alongside other clusters in Pendik and Kartal. The European side shows significant concentrations in Başakşehir, Bayrampaşa, and Beyoğlu, creating what might be termed “technology corridors” along major transportation routes.

Medium-low and low-technology firms, collectively representing nearly 74% of manufacturing establishments, show more dispersed spatial patterns, but maintain clear clustering tendencies. Medium-low technology firms (22.68%) clustered predominantly in peripheral districts on both sides of the city, particularly along the main transportation corridors. Low-technology firms, while present throughout the metropolitan area, show notable concentration in traditional industrial districts and newer peripheral zones, particularly in areas with lower land costs and good transportation access.

The 2021 mapping (Figure 8: 2021) also indicates a significant spatial overlap between different types of manufacturing activities in districts like Ümraniye and Başakşehir. While this co-location suggests the development of diversified industrial environments, it primarily signifies the emergence of specialized industrial zones rather than proven functional networks. Without a detailed analysis of supply-chain linkages, these overlapping areas are characterized here as mixed production zones that benefit from shared urban amenities and infrastructure. The concentration of diverse firms in these districts reflects a strategic spatial preference for major transportation corridors rather than strictly segregated industrial zoning, contributing to the polycentric economic structure of the city.

DISCUSSION AND CONCLUSION

This study provides a comprehensive spatial and structural examination of Istanbul's manufacturing landscape, offering evidence of how industrial activities persist and evolve within a globalizing metropolis. The 2021 industrial profile of the city suggests that the relationship between global city formation and industrial activity is not one of inevitable decline, but rather one of adaptive transformation. Our findings contribute to several key theoretical debates in urban studies and economic geography while raising important questions about the diverse pathways of urban economic development in emerging economies.

The Istanbul case demonstrates that deindustrialization is not a uniform outcome of global city integration. While seminal global city theories posited a dramatic shift from manufacturing to advanced services, Istanbul exhibits a resilient industrial structure where 80% of operating enterprises were established during the city's active period of globalization. This hybridity is characterized by a transition from large-scale, vertically integrated units toward flexible networks of smaller, specialized manufacturers that are deeply integrated into global supply chains. These findings align with recent research on other emerging economy metropolises (Roy, 2016; Zhang and Peck, 2016) yet suggest that Istanbul's experience is distinctive in several ways. Unlike Chinese cities, where state-led industrialisation remains dominant, or Indian metropolises, where informal manufacturing predominates, Istanbul has developed a more balanced model combining formal small and medium-sized enterprises with global production networks.

Our mapping of the 2021 dataset reveals a pattern of 'selective decentralization' that challenges the assumption of a complete industrial exodus from metropolitan cores. Instead of uniform displacement, the spatial organization shows sophisticated sorting along the D-100 and TEM transportation corridors, where industrial activities have consolidated into specialized peripheral clusters. These zones represent contemporary forms of industrial agglomeration where manufacturing activities of varying technological intensities coexist with logistics and design functions. Such spatial configurations indicate that specialized industrial districts serve as vital economic anchors within Istanbul's polycentric urban structure.

Furthermore, the persistence of manufacturing in Istanbul must be evaluated within its institutional and policy context. While Organized Industrial Zones (OIZs) have been instrumental in fostering industrial clusters, their effectiveness is often constrained by inconsistencies between national export-oriented strategies and local urban planning objectives. The 2021 spatial data suggest a disconnect between formal decentralization policies and the reality of industrial clustering in the metropolitan periphery. This underscores the urgent need for integrated policy frameworks that harmonize industrial retention with global city functions.

Ultimately, Istanbul's experience necessitates a reconsideration of the theoretical link between globalization and urban economic development. Rather than viewing production and services as mutually exclusive sectors, the 2021 cross-section of Istanbul illustrates how they can coexist as complementary components of a global city-region. To broaden the findings of this study, future research may focus on two interconnected areas. The first may explore the underlying drivers of Istanbul's hybrid trajectory, including political and institutional arrangements, firm – and sector-specific strategies, and the role of labour market dynamics. The second may adopt a comparative perspective to investigate whether Istanbul's experience represents a genuinely distinctive pathway or a broader pattern among emerging global cities. Such comparative research could further investigate the functional linkages between manufacturing and advanced services, offering deeper insight into how production activities persist and adapt within the broader dynamics of global city formation.

REFERENCES

- Akgöz, G. (2023). *In the shadow of war and empire: Industrialisation, nation-building, and working-class politics in Turkey* (Vol. 52). Brill.
- Akgün, A. A., & Akgün, İ. (2017). *İstanbul'da istihdam eğilimlerinin belirlenmesi*. Marmara University Press.
- Akın, O. (2012). İstanbul kentinin değişim öyküsü. *Mimarist*, 12(45), 46–59.

- Ayık, U., & Avcı, S. (2018). İstanbul'da sanayisizleşme: Coğrafi bir bakış. *The Journal of Academic Social Science*, 6(65), 505–523. <https://doi.org/10.16992/ASOS.13405>
- Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi [BETAM]. (2022). *İstanbul işgücü piyasası: Güncel görünüm ve yapısal özellikler*. Bahçeşehir Üniversitesi.
- Berköz, L., & Eyuboglu, E. (2007). Intra-metropolitan location of producer service FDI in Istanbul. *European Planning Studies*, 15(3), 357–381. <https://doi.org/10.1080/096.543.10601017075>
- Bezmez, D. (2008). The politics of urban waterfront regeneration: The case of Haliç (the Golden Horn), Istanbul. *International Journal of Urban and Regional Research*, 32(4), 815–840. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2008.00825.x>
- Doğan, M. (2013). Geçmişten günümüze İstanbul'da sanayileşme süreci ve son 10 yıllık gelişimi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (27), 511–550. <https://izlik.org/JA76YR76TP>
- Dökmeçi, V., & Berköz, L. (1994). Transformation of Istanbul from a monocentric to a polycentric city. *European Planning Studies*, 2(2), 193–205. <https://doi.org/10.1080/096.543.19408720259>
- Doussard, M., Schrock, G., Wolf-Powers, L., Eisenburger, M., & Marotta, S. (2018). Manufacturing without the firm: Challenges for the maker movement in three US cities. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 50(3), 651–670. <https://doi.org/10.1177/0308518X17749709>
- Enlil, Z. M. (2011). The neoliberal agenda and the changing urban form of Istanbul. *International Planning Studies*, 16(1), 5–25. <https://doi.org/10.1080/13563.475.2011.552475>
- Erbaş, A. E. (2018). İstanbul metropoliten alanı'nda 1980 sonrası kentsel gelişme dinamikleri ve idari coğrafyada sınır değişiklikleri. *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty*, 5(1), 17–38. <https://doi.org/10.30798/makuiibf.356757>
- Eskidemir, K., Aytaç, G., & Dinemis Aman, D. (2019). Kentlerde post endüstriyel alanların yeniden kullanımı: İstanbul Osmanlı dönemi sanayi alanları. *Medeniyet Sanat Dergisi*, 5(1), 44–60. <https://izlik.org/JA63MR84NY>
- Evsile, M. (2018). Cumhuriyet döneminde sanayileşme faaliyetleri (1923–1950). *History Studies*, 10(8), 109–119. <https://doi.org/10.9737/hist.2018.666>
- Friedmann, J. (1986). The world city hypothesis. *Development and Change*, 17(1), 69–83. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7660.1986.tb00231.x>
- Güvenç, M. (1993). Metropol değil azman sanayi kenti. *İstanbul*, (5), 75–81.
- Hagemann, A. (2015). From flagship store to factory: Tracing the spaces of transnational clothing production in Istanbul. *Articulo – Journal of Urban Research*, 12. <https://doi.org/10.4000/articulo.2889>
- Hill, R. C., & Kim, J. W. (2000). Global cities and developmental states: New York, Tokyo and Seoul. *Urban Studies*, 37(12), 2167–2195. <https://doi.org/10.1080/004.209.80020002760>
- Indraprahasta, G. S., Derudder, B., & Koelemaj, J. (2018). Global-local dynamics in the transformation of the Jakarta metropolitan area into a global city-region. *disP – The Planning Review*, 54(3), 52–62. <https://doi.org/10.1080/02513.625.2018.1525212>
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi [İBB]. (2020). *İstanbul ekonomi bülteni: İşgücü piyasası, Aralık 2020*. İstanbul İstatistik Ofisi.
- İstanbul Chamber of Industry [ISO]. (2021). *Manufacturing establishments database 2021* [Unpublished dataset]. İstanbul Chamber of Industry.
- İstanbul Kalkınma Ajansı [İKA]. (2022). *2024–2028 İstanbul bölge planı: Ek 1 mevcut durum analizi*. İstanbul Kalkınma Ajansı.
- İstanbul Planlama Ajansı [İPA]. (2021). *Son verilerle İstanbul ekonomisi: 2021/2 yarıyıl raporu*. İstanbul Planlama Ajansı.
- Kleibert, J. (2017). On the global city map, but not in command? Probing Manila's position in the world city network. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 49(12), 2897–2915. <https://doi.org/10.1177/0308518X16663710>
- Krijnen, M., Bassens, D., & van Meeteren, M. (2017). Manning circuits of value: Lebanese professionals and expatriate world-city formation in Beirut. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 49(12), 2878–2896. <https://doi.org/10.1177/0308518X1666605>
- Ma, X., & Timberlake, M. (2013). World city typologies and national city system deterritorialisation: USA, China and Japan. *Urban Studies*, 50(2), 255–275. <https://doi.org/10.1177/004.209.8012453859>
- Ministry of Industry and Technology, İstanbul Provincial Directorate. (2021). *Istanbul provincial industry status report 2020* [Report]. Ministry of Industry and Technology.
- Ministry of Industry and Technology, İstanbul Provincial Directorate. (2022). *Istanbul provincial industry status report 2021* [Report]. Ministry of Industry and Technology.
- Olds, K., & Yeung, H. (2004). Pathways to global city formation: A view from the developmental city-state of Singapore. *Review of International Political Economy*, 11(3), 489–521. <https://doi.org/10.1080/096.922.9042000252873>
- Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD]. (2008). *OECD territorial reviews: Istanbul, Turkey*. OECD Publishing.
- Özdemir, D. (2002). The developments in the central business district of Istanbul in the 1990s. In *Proceedings of the 42nd Congress of the European Regional Science Association*. European Regional Science Association (ERSA). <https://hdl.handle.net/10419/115818>
- Pamuk, Ş. (2024). The state and industrialization in Turkey since the nineteenth century. *Journal of Government and Economics*, 16, Article 100126. <https://doi.org/10.1016/j.jge.2024.100126>

- Parnreiter, C. (2019). Global cities and the geographical transfer of value. *Urban Studies*, 56(1), 81–96. <https://doi.org/10.1177/004.209.8017722739>
- Pike, A. (2022). Coping with deindustrialization in the global North and South. *International Journal of Urban Sciences*, 26(1), 1–22. <https://doi.org/10.1080/12265.934.2020.1730225>
- Pinedo Caro, L. (2020). Syrian refugees in the Turkish labour market: a socio-economic analysis. *Sosyoekonomi*, 28(46), 51–74. <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2020.04.03>
- Quataert, D. (1992). *Manufacturing and technology transfer in the Ottoman Empire, 1800–1914*. The Isis Press.
- Roy, A. (2016). Who's afraid of postcolonial theory? *International Journal of Urban and Regional Research*, 40(1), 200–209. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12274>
- Şahin, C. (2015). İstanbul'un Cumhuriyet dönemi mekansal gelişimi. C. Yılmaz (Ed.) içinde, *Antikçağ'dan XXI. yüzyıla Büyük İstanbul tarihi: Cilt 1* (ss. 456–477). ISAM ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş.
- Sassen, S. (1991). *The global city: New York, London, Tokyo*. Princeton University Press.
- Sayın, Ö. (2020). Bir küresel kent olarak İstanbul'un küresel ekonomideki konumu ve işlevlerine dair kısa bir değerlendirme. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 125(246), 109–128. <https://izlik.org/JA29PZ72AH>
- Sayın, Ö. (2022). İstanbul: Sanayisizleşmeyen bir küresel kent. *Journal of Economy Culture and Society*, (65), 329–349. <https://doi.org/10.26650/JECS2021-881837>
- Sayın, Ö., Hoyler, M., & Harrison, J. (2022). Doing comparative urbanism differently: Conjunctural cities and the stress-testing of urban theory. *Urban Studies*, 59(2), 263–280. <https://doi.org/10.1177/004.209.8020957499>
- Schindler, S., Gillespie, T., Banks, N., Bayırbağ, M. K., Burte, H., Kanai, J. M., & Sami, N. (2020). Deindustrialization in cities of the Global South. *Area Development and Policy*, 5(1), 1–22. <https://doi.org/10.1080/23792.949.2020.1725393>
- Scott, A. J., Agnew, J., Soja, E. W., & Storper, M. (2001). Global city-regions. In A. J. Scott (Ed.), *Global city-regions: Trends, theory, policy* (pp. 11–32). Oxford University Press.
- Taylor, P. J. (2004). *World city network: A global urban analysis*. Routledge.
- Tekeli, İ. (2013). *İstanbul'un planlanmasının ve gelişmesinin öyküsü*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Temurçin, K., & Aldirmaz, Y. (2015). The development and structure of industry in the district of Ümraniye, Istanbul. *Studies of the Industrial Geography Commission of the Polish Geographical Society*, 26, 207–233. <https://doi.org/10.24917/20801653.26.14>
- Timberlake, M., Wei, Y. D., Ma, X., & Hao, J. (2014). Global cities with Chinese characteristics. *Cities*, 41, 162–170. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2014.02.009>
- Turkish Statistical Institute (TurkStat). (2023). *Press release no. 45867* [Press release]. <https://veriportali.tuik.gov.tr/en/press/45867>
- Üçoğlu, M. (2019). Massive housing and nature's limits? The urban political ecology of Istanbul's periphery. In K. M. Güney, R. Keil, & M. Üçoğlu (Eds.), *Massive suburbanization: (Re)building the global periphery* (pp. 181–200). University of Toronto Press.
- Uğur, Y., Aslaner, S., Arlı, A., Düzenli, H. İ., & Yücesoy, E. (2019). *Cumhuriyet döneminde Ümraniye: Şehirleşme, toplum, ekonomi ve yönetim: Cilt 2*. Ümraniye Belediyesi.
- Yetişkul, E., & Demirel, S. (2018). Assembling gentrification in Istanbul: The Cihangir neighbourhood of Beyoğlu. *Urban Studies*, 55(15), 3336–3352. <https://doi.org/10.1177/004.209.80177466>
- Yıldız, E. (2020). A reassessment of Turkey's import substitution strategy: Bureaucracy, politics, and the international organizations. *İstanbul University Journal of Sociology*, 40(2), 599–623. <https://doi.org/10.26650/SJ.2020.40.2.0100>
- Yüzer, A. Ş., & Giritlioğlu, C. (2003). Sanayi alanları yeni düzenleme stratejileri – İstanbul örneği. *İTÜ Dergisi: Mimarlık, Planlama, Tasarım*, 2(1), 119–131.
- Zhang, J., & Peck, J. (2016). Variegated capitalism, Chinese style: Regional models, multi-scalar constructions. *Regional Studies*, 50(1), 52–78. <https://doi.org/10.1080/00343.404.2013.856514>
- Zhang, L. Y. (2014). Dynamics and constraints of state-led global city formation in emerging economies: The case of Shanghai. *Urban Studies*, 51(6), 1162–1178. <https://doi.org/10.1177/004.209.8013495577>